

Metamorfozy społeczne

**Wielka Wojna w polskiej korespondencji
zatrzymanej przez cenzurę austro-węgierską**

Materiały polskich grup cenzury z lat 1914–1918

Kwerenda, wstęp, opracowanie i przypisy

Paweł Brudek, Jan Molenda, Jerzy Z. Pająk

TOM 4

CZĘŚĆ VI

16

Institut Historii PAN

METAMORFOZY SPOŁECZNE

16

METAMORFOZY SPOŁECZNE

16

Wielka Wojna w polskiej korespondencji zatrzymanej przez cenzurę austro-węgierską Materiały polskich grup cenzury z lat 1914–1918

Kwerenda, wstęp, opracowanie i przypisy:
Paweł Brudek, Jan Molenda, Jerzy Z. Pająk

TOM 4

CZĘŚĆ VI

**MATERIAŁY POLSKIEJ GRUPY CENZURY I REFERATU XVI
(STYCZEŃ 1917 – WRZESIEŃ 1918)**

Instytut Historii PAN
Warszawa 2018

Recenzja wydawnicza
dr hab. prof. AGAD Jerzy Gaul

Tłumaczenia z niemieckiego
Anna Kędziora

Adiustacja i projekt okładki
Dariusz Górski

Korekty
Katarzyna A. Chmielewska

Opracowanie graficzne
Elżbieta Malik

© Copyright by Paweł Brudek, Jan Molenda & Jerzy Z. Pająk
© Copyright by Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

ISBN 978-83-65880-34-5

Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa
Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” z projektu
realizowanego w latach 2014–2018

NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI

Wydanie I, Warszawa 2018

Instytut Historii PAN
Rynek Starego Miasta 29/31
00-272 Warszawa
22 831 02 61-62, w. 44
www.ihpan.edu.pl
<http://ksiegarnia-ihpan.edu.pl>
wydawnictwo@ihpan.edu.pl

Druk i oprawa
Fabryka Druku

CZĘŚĆ VI
MATERIAŁY POLSKIEJ GRUPY CENZURY I REFERATU XVI
(STYCZEŃ 1917 – WRZESIEŃ 1918)

1917 luty 22, Wiedeń. – Sprawozdanie miesięczne za okres 1 I – 15 II 1917, referenta Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osieckiego-Czapskiego, Exh. No. 2/XVI. Na podstawie 29 korespondencji jeńców Polaków z armii austro-węgierskiej przebywających w Rosji, Francji, Włoszech i jeńców z armii rosyjskiej znajdujących się na terenie Austro-Węgier oraz ludności cywilnej z Królestwa Polskiego i Galicji, analizuje ich stosunek do aktu 5 listopada 1916 r. oraz do tworzenia wojska polskiego.

Sprawozdanie miesięczne za okres 1 I – 15 II 1917

Temat: Sprawa polska

Niniejszy raport obejmuje 29 sztuk korespondencji^a, którą dołączono w tłumaczeniu – a jeśli tę korespondencję ocenizowano, również w oryginale^b. Ten niewielki wybór charakterystycznych wypowiedzi na temat sprawy polskiej został w większości zebrany przez kierowaną przez niżej podpisanego Polską Grupę Cenzury. Jedynie trzy Spostrzeżenia referent zawdzięcza działalności innych grup, a mianowicie nr 24 – działalności Grupy Rosyjskiej oraz nr 28 i 29 – działalności Grupy Polskiej A.

Dowody są cytowane, stosując numerację w kolejności arytmetycznej ich tłumaczenia. Najbardziej godne uwagi są numery 5, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 20, 25 oraz 26^c.

I. Deklaracja niepodległości Polski¹ budzi oczywiście **ogromne zainteresowanie** wszystkich Polaków, a mianowicie zarówno naszych polskich jeńców wojennych przetrzymywanych w Rosji (1, 2, 4, 7, 9), Francji (8) i we Włoszech (26), jak również znajdujących się w naszym kraju polskich jeńców wojennych z zaboru rosyjskiego (10–14, 17, 18).

a) **Wypowiedzi naszych żołnierzy przetrzymywanych jako jeńcy wojenni we wrogich krajach** można również postrzegać jako echo opinii publicznej tamtejszych społeczności polskich, z którymi nasi jeńcy wojenni kontaktują się za pośrednictwem gazet oraz utrzymując różnorodne stosunki. Dlatego też istotne jest stwierdzenie, że początkowy entuzjazm (1, 2, 7) połączony z chęcią współdziałania przy odbudowie polskiej ojczyzny (4, 5), powoli zamieniał się w **sceptyczne podejście** do możliwości urzeczywistnienia planów niepodległościowych (7, 9), co w dużej mierze należy przypisać wpływom tamtejszych gazet (4). W szczególności widać, że pewne przykre wydarzenia w polskich legionach dostrzeżono również

¹ Autor sprawozdania odwołuje się do aktu 5 listopada 1916 r.

zagranicą (6). Zinterpretowane przez tamtejsze gazety, wzbudziły nastroje skierowane przeciwko mocarstwom centralnym. Interesująca jest również interpretacja treści rzekomej notatki z „Fremdenblatt” nr 6.

Na skutek tych licznych kłamliwych wiadomości oraz krzyżujących się różnorodnych nastrojów nawet w głowach mieszkających we wrogim kraju myślących Polaków (8, 26) powstaje straszliwy **zamęt**, co powoduje, że nawet dawno już potwierdzone fakty wydają się niewiarygodne. Jako ilustracja tego zjawiska niech posłuży Spostrzeżenie nr 26, które też ukazuje, w jakim stopniu informacje o charakterze politycznym są ważne w krajach neutralnych.

b) Sceptycyzm w wypowiedziach przetrzymywanych w naszym kraju polskich jeńców wojennych z zaboru rosyjskiego wynika – o ile można to stwierdzić – z następujących przyczyn:

1. Rozczarowanie **nieistotną rolą, jaką odgrywa rząd polski**, który posiada zbyt mały zakres władzy (10, 12);
2. Fakty wynikające z **realizacji zarządzonego werbunku** Polaków z zaboru rosyjskiego (10, 11, 12), wskazujące na to, że to właśnie werbunek, a nie niezależność Polski jest główną troską mocarstw centralnych (10)
3. **Nieufność wobec zamiarów Niemiec** (9), którą szczególnie dobitnie wyraża następujące zdanie (12):
 „... przecież wiemy, do czego są zdolne Prusy. Miałbym o wiele większe zaufanie do tej całej akcji militarnej, gdyby była prowadzona pod egidą Austrii. Przyzwyczailiśmy się wierzyć Austrii i w tym państwie pokładaliśmy naszą ufność. Natomiast Prusy – obawiam się – wycisną nas jak cytrynę.”^d
4. **Stosunki w zakresie polityki wewnętrznej** i zewnętrznej, niezgoda i niezdecydowanie narodu, brak jednomyślnej woli społeczeństwa (Spostrzeżenie nr 10).

II. Powyżej przedstawiony punkt widzenia wyraża **stanowisko polskich jeńców wojennych z zaboru rosyjskiego w sprawie wstępowania do polskiej armii**. Należy tu jednak wprowadzić rozróżnienie pomiędzy oficerami a zwykłymi żołnierzami.

a) Wspomniany powyżej chaos pojęć i wyobrażeń znajduje wyraz w różnorodności poglądów politycznych wśród jeńców wojennych, polskich oficerów z zaboru rosyjskiego (11). Są wśród nich zarówno zdecydowani sympatycy Rosji (18), jak i entuzjastyczni zwolennicy Austrii (13), ale również są bardziej krytycznie myślące głowy, które z trudnością zajmują jakieś stanowisko. Wypowiedzi tych ostatnich są bardzo pouczające (10, 11, 12). Można z nich wywnioskować, że oprócz wyżej opisanych rozważań politycznych **powstrzymujące się** (ale w żadnym razie nie odrzucające) **stanowisko** jest kształtowane przez następujące czynniki:

- 1) **Okoliczności natury prywatnej**, takie jak obawa o los pozostającej w Rosji rodziny (11);

2) **Wzgląd na kolegów narodowości rosyjskiej** (14), którzy na pewno opowiedzą się po stronie rządu rosyjskiego (11). Jeńców wojennych Polaków i Rosjan dzieli nieprzezwyciężona (11, 13, 14, 29) wzajemna (27) wrogość i z tego powodu jest pożądana ich całkowita separacja w osobnych obozach.

b) Jak wiadomo, przysposobienie polskich żołnierzy z Rosji do wcielenia do polskiej armii trwa już od dłuższego czasu. Relację na temat wynikłej z tego sytuacji w obozie dla jeńców wojennych w Csóth pod Papa zawarto w specjalnym raporcie z 8 lutego 1917, Exh. 1/XVIe. W raporcie jeszcze raz podkreślono, że dla prostego człowieka, dla którego umysłu są niedostępne wszelkie rozważania polityczne, oparta na określonych obietnicach nadzieja na lepsze traktowanie, swobodę poruszania się oraz bliski powrót do ojczyzny jest wystarczająca i decydująca, aby podjął on decyzję o wstąpieniu do polskiej armii. Szereg godnych pożałowania zjawisk (patrz: wyżej wspomniany raport) wywołał **rozczarowanie**, wielu pożałowało swojej decyzji i doszło do wniosku, że wstąpienie do polskiej armii w swoim czasie wymuszono na nich głodem (17) i szantażem (19, 23, 24). Wystarczy wskazać na wypowiedź 24, która brzmi następująco:

„... gdybym tylko wiedział, że czeka mnie takie nieszczęście, wówczas powiedziałbym, że jestem Rosjaninem, a nie Polakiem ...”^f

Nie ulega wątpliwości, że ten pogląd jest świadomie rozpowszechniany przez licznych zwolenników Rosji (17), jednakże w interesie sprawnej kontynuacji akcji werbunkowej byłoby pożądanym, aby to godne pożałowania niezadowolenie wyeliminować poprzez zdecydowaną poprawę panujących stosunków.

III. Na **nastroje polskiej ludności cywilnej z zaboru rosyjskiego** niepokojący wpływ wywierają pogłoski o zbliżającej się przymusowej rekrutacji (15, 16). Takim działaniom jest przeciwny zarówno pogląd polityczny, że jedynie suwerenne państwo polskie mogłoby ją zarządzić (Spostrzeżenie nr 15), jak również różnorodne, nie odnoszące się do polityki rozważania natury osobistej i rodzinnej (16, 21), między innymi podsycane przez sprzyjające Rosjanom elementy obawy odnoszące się do ewentualnie negatywnych skutków w przyszłości (Spostrzeżenie nr 11, 22).

W Spostrzeżeniach nr 20, 21 kolejne potwierdzenie znajduje również znany skądinąd fakt, że wpływowe duchowieństwo w zaborze rosyjskim zajmuje bardzo zdystansowane stanowisko wobec dążeń mocarstw centralnych.

Polacy z zaboru austriackiego nadsyłają informacje o dobroczynnym wpływie polityki na tamtejsze nastroje.

IV. Sprzyjającą Austrii wypowiedź odnotowano w Spostrzeżeniu nr 28, a piękny patriotyczny głos Polaka w Spostrzeżeniu nr 3.

Wiedeń, 22 lutego 1917

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a Wyjątkowo nie udało się dotychczas odnaleźć załączonych do tego sprawozdania miesięcznego analizowanych w nim fragmentów korespondencji i ich tłumaczeń na język niemiecki. Jest o tym informacja w lewym górnym rogu strony tytułowej dokumentu. Ponadto na karcie tytułowej napis na maszynie w lewym górnym rogu: „Referat XVI” i „Załącznik: 1 tłumaczenie, 13 sztuk korespondencji w oryginale”, a w prawym: „referent rtm. hr. Osiecimski-Czapski”.

^b Wymienione w poprzednim przypisie brakujące części załączników, łącznie z ich numeracją, zostały odtworzone w trzynastu korespondencjach: 6, 10, 11, 12, 14, 17, 18, 20, 21, 22 (niekompletna), 23, 24 i 26 – na podstawie danych znajdujących się w zachowanych w komplecie polskich oryginałach. Jest o tym informacja na stronie tytułowej dokumentu.

^c Fragment początkowy dokumentu został skreślony w zachowanym egzemplarzu.

^d Cytowany fragment pochodzi z listu Adolfa Popowskiego, jeńca wojennego Polaka z armii rosyjskiej przebywającego w stacji oficerskiej Deutsch-Gabel w Czechach, pisanego 17 XII 1916; por. dwa inne listy tegoż z 22 XI 1916 (nr 10, 11).

^e Meldunek z 8 II 1917 r., Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, analizuje skargi 13 korespondentów, jeńców Polaków w armii rosyjskiej, na ich traktowanie w obozie Csóth pod Pápa, w czasie werniku do armii polskiej. Por. T. 4, dok. nr 518.

^f Fragment ten pochodzi z listu 24 pisanego 2 I 1917 r. przez Józefa Conica, jeńca wojennego w Csóth pod Pápa. Różnice między oryginałem korespondencji a tłumaczeniem cenzury wynikają z nieprecyzyjnych sformułowań autora listu.

Korespondencja załączona do sprawozdania miesięcznego za okres 1 I – 15 II 1917

6. Nadawca: jeńiec woj. Ludwik Kuźma, łagier wojennoplennych, stacja Kotlas, pow. uściuński, gub. wołogodska (Rosja), odbiorca: Michalina Lassówna, Wincentówka, pow. kołomyjski (Galicja), data: 3 XI 1916.

„Kotlas 3 XI 916

Jedna z tutejszych gazet zamieściła następujący artykuł: «Według otrzymanych tutaj informacji na skutek przedsięwziętych przez komendę austriacką względem legionów polskich zarządzeń, a także wskutek wymuszonej dymisji Piłsudskiego^a i jego kolegów w szeregach legionów polskich wybuchł bunt. Wielu oficerów i żołnierzy podało się do dymisji, inni z bronią w ręku domagali się uznania legionów polskich. Bunt został stłumiony przez niemiecką siłę zbrojną. Większość leg.[ionistów] internowano. Piłsudski musiał opuścić teren akcji wojennej. Wieść o tym epizodzie wywarła wielkie wrażenie w kołach polskich Krakowa. Niektórzy z członków N.K.N. złożyli swe mandaty, oświadczając, że w tych warunkach nadal pracować nie mogą. Koło Polskie² w Wiedniu żąda wyjaśnień, wskazując na głęboki pesymizm, który ogarnął ogół polski» – «Fremdenblatt» ogłosił, że utworzenie

² Koło Polskie – parlamentarny klub posłów polskich z Galicji w austriackiej Radzie Państwa. Działo od lat 60. XIX w., kierowane najczęściej przez konserwatystów. Grupowało początkowo wyłącznie posłów prawicy i centrum, od 1908 także PSL. Po wybuchu wojny Koło przyczyniło się do powstania NKN. W latach 1916–1918 w skład Koła wchodził także socjaliści. Liczyło ok. 50–70 posłów. Posłów należących do Koła Polskiego obowiązywała zasada solidarności i jednolitości

z legionów «Pol.[skiego] Korpusu Posiłkowego» nie zobowiązuje na razie państw central.[nych] względem Polski do niczego. – Taka zapłata! Ściska Cię Ludwik”^b

^a Nazwisko Piłsudskiego jest w tej korespondencji pisane omyłkowo: „Piłsudzki”.

^b Na oryginale tej korespondencji wyjątkowo nie ma znaku wskazującego fragment do ocenzurowania i przetłumaczenia na język niemiecki. Być może dlatego, iż w całości podlegała ona tym czynnościom cenzorskim.

10. Nadawca: jeniec woj. Adolf Popowski, Offiziersstationen für Kriegsgefangene Deutsch Gabel, Jablonné v Podještědí (Czechy),
odbiorca: Józefa Łazowska, wieś Biały Kościół, poczta Modlnica, pow. krakowski (Galicja),
data: 22 XI 1916.

„22 Listopada 916

Pomimo tego, że są tu Polacy, czuję się ogromnie osamotnionym. Przymusowa bezczynność działa na mnie najfatalniej. A chociaż mamy pisma polskie (ja prenum[eruję] «Nową Ref.[ormę]» i «Nowości Illust[rowane]»³, koledzy «Kurj[er] Poznański»⁴ i «Kuri[er] Wieczor[ny]»⁵ [?]) jednak nie wystarczają nam, gdyż Czytelnia Nauk[owa] w Krakowie⁶ odebrała mi abonament. Toteż nudy czasem niemożliwe, tem gorsze, że opanowują wówczas człowieka pesymistyczne myśli, od których, by wytrwać trzeba się wszystkimi siłami bronić.

głosowania. J. Buszko, *Polacy w parlamencie wiedeńskim...; Polacy w austriackim parlamencie. W 130. rocznicę Koła Polskiego*, red. W.S. Kucharski, Lublin 1997.

³ „Nowości Ilustrowane” – tygodnik o tematyce społeczno-kulturalnej, ukazujący się w Krakowie (1904–1925); wydawany przez Stanisława, Waclawa i Zdzisława Lipińskich; jego nakład sięgał 3,5 tys. egzemplarzy. *Historia prasy polskiej...*, t. 2, s. 131, 154.

⁴ „Kurier Poznański” – dziennik ukazujący się w Poznaniu (1872–1939); założony przez Ludwika Merzbacha, redagowany początkowo przez Teodora Żychlińskiego; od 1906 r. przejęty przez endeków i redagowany przez Mariana Seydę; wychodził również w okresie I wojny światowej; jego nakład systematycznie wzrastał: w 1907 r. wynosił 7,5 tys. egzemplarzy, a w 1925 – 25–30 tys. *Historia prasy polskiej...*, t. 2, s. 194–196.

⁵ Prawdopodobnie chodzi o „Kurier Warszawski” – dziennik wydawany w Warszawie (1821–1939), początkowo gazeta ta miała charakter bulwarowy, rejestrowała ważniejsze wypadki z codziennego życia Warszawy; gdy jej redaktorem był Waclaw Szymanowski (1876–1886), wzbogaciła się o recenzje teatralne, krytyki beletrystyki, sprawozdania z wystaw, reportaże z ważnych i ciekawych zdarzeń z Warszawy i kraju, artykuły historyczne, rysunki oraz korespondencję z zagranicy (możliwą m.in. dzięki własnej sieci korespondentów); od 1883 ukazywała się dwa razy dziennie: rano i wieczorem; początkowo dziennik przestrzegał zasady niepopierania żadnego ze stronnictw politycznych, jednak po 1918 r. związany był ze Stronnictwem Chrześcijańsko-Narodowym; był popularny wśród urzędników państwowych i inteligencji; jego nakład w 1909 r. wynosił 33 tys. egzemplarzy. *Historia prasy polskiej...*, t. 2, s. 14–19, 75, 76.

⁶ Czytelnia Naukowa w Krakowie – chodzi prawdopodobnie o czytelnię Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, lub należącą do Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Jedyną narazie sprawą, absorbującą całą myśl jest naturalnie sprawa Królestwa Polskiego. Rozwój tej sprawy śledzę z całą uwagą, nie mogę więc nie czuć pewnego rozczarowania, gdy widzę że ów «sejm» jest wszystkim tylko nie sejmem, gdyż zupełnie podlega władzy okupacyjnej, a owa Rada Stanu⁷ jest chyba tak tylko dla dekoracji stolicy obmyślana. To nie jest rząd polski, bo nie są rządem instytucje, które nie mogą rządzić, a muszą podporządkować się rządowi innym. I mimowoli nasuwa się wątpliwość i przypuszczenie, że państwu Centralnym rzeczywiście chodzi o co innego... Nie można tego nie widzieć, nie można ludzić się do tego stopnia, by aż zapoznawać realne, rzeczywiste fakty.

Jak ogromnie jest trudną rolą narodu polskiego, jak trzeba przedzierać się między Scyllą i Charybdą, każdy to widzi. I pytanie, kto ma rację: czy ci, którzy zalecają «Czyn», czy ci, którzy ciągle twierdzą: «bierność», «neutralność»? By powiedzieć napewno, trzeba dokładnie znać siły przeciwników i stąd wskazówkę dla siebie wyciągnąć. Oburza się Pani? Proszę. Uważa Pani, że ginąć, to z honorem? Że swoją wolę do życia niepodległego należy orężem wykazać? A jeśli... Bo należy pamiętać, że jest nas tylko milion i że wielcy zawsze pogodzą się... oho nawet naszym kosztem! Lecz jeśli ginąć, to już razem! Niech wszyscy giną! Nie może tu być mowy o dobrowolnym wstępowaniu do wojska. Wszyscy zdolni do broni powinni być do niej powołani. Tylko jednolitą postawą możemy coś wskurać. Albo wszyscy niech siedzą cicho, albo wszyscy niech biją się. Jednomyslność w działaniu podnosi ducha narodu. Wytwarza siły olbrzymie w każdej jednostce, która wie, że za sobą ma naród cały.

To jest czynnik pierwszorzędny.

Może trochę nie podobają się p.[anu] cenzorowi niektóre moje myśli, ale niech nie kreśli nic, bo wszak ja publicznie głosu nie zabieram, a wiem, że za swoje uwagi od panny Józefy pewnie burę dostanę.

pozdrawiam Serdecznie A. Popowski”

11. Nadawca: jeniec woj. Adolf Popowski, Offiziersstationen für Kriegsgefangene Deutsch Gabel, Jablonné v Podještědí (Czechy), odbiorca: Józefa Łazowska, wieś Biały Kościół (szkoła), poczta Modlnica, pow. krakowski (Galicja), data: 22 XI 1916.

„22 listopada 916

Dziś otrzymałem list pani z 15/XI. Szedł aż 7 dni! Zwykle wcześniej przychodzi. Tyle się uczuć we mnie wezbrało, tak ogromną jest potrzeba wypowiedzenia

⁷ Właściwie Tymczasowa Rada Stanu w Królestwie Polskim – przedstawicielstwo społeczeństwa polskiego, organ opiniotwórczy dla władz okupacyjnych; powołana 6 XII 1916 r. przez generał-gubernatorów warszawskiego i lubelskiego jako początek realizacji obietnic zawartych w akcie 5 listopada; jej pierwsze posiedzenie odbyło się 14 I 1917 r., a ostatnie 31 VIII tr.; składała się z 25 członków – polskich polityków z terenu okupacji niemieckiej (15) i austriackiej (10). W. Suleja, *Tymczasowa Rada Stanu...*

się – a jednocześnie czuje się, że się nie jest w możności ująć tego wszystkiego porządnie w jakiś pewnik.

Rzecz naturalna, manifest z 5 b.m. wywarł w każdej duszy polskiej wrażenie jedyne. Rozumie się, że zaczyna kształtować się to, o co sto przeszło lat walczy naród polski. A jednak... Nie podobna nie widzieć tego, że to przecież nie jest ostateczne załatwienie sprawy, że wojna się toczy jeszcze i los narodu polskiego zależy od jej wyniku. A przytem w całej tej sprawie tyle jest ciemnych punktów że zastanowiwszy się głęboko, nie można się oprzeć pewnemu pesymizmowi.

Jest to robak, który toczy każdą duszę polską. Wieść o utworzeniu Państwa Polskiego my, Polacy przyjęliśmy z entuzjazmem. Moskale z niedowierzaniem. Ciągłe patrzą na nas, starając się wysondować, co też o tym fakcie myślimy. Jest 4 Polaków^a w obozie. Jeden z nich nasiąknięty zupełnie «rosyjską orientacją» nie liczy się zupełnie (nawet mówić po Polsku nie umie). Dwaj inni, to młodzi b. chłopcy, zupełnie bezkrytyczni. Jeden z dwóch jest miernej b. inteligencji, drugi wpatrzony w Legiony, nic poza tem widzieć nie chce. A ja wciąż nasłuchuję. I – taki dramat przeżywam. Nie ulega wątpliwości, że gdy Rząd Polski powoła naród do broni, pójdę bez wahania. Teraz zaś muszę być niezmiernie ostrożny i furtkę do Rosji mieć otwartą. Otrzymałem, jako odpowiedź na moje doniesienie, że wybieram się do p. Tadeusza, od Cioci Tuni takie kartki, że naprawdę nie miałbym sumienia, gdybym wbrew jej życzeniom i planom życiowym postąpić chciał. W jednej kartce np. pisze: «słowa twoje podziały na mnie jak kubeł zimnej wody. Naprawdę tego wystarczyłoby by mi życie zupełnie obrzydło, lecz ja wierzę, że głupstw robić nie będziem, że powrócisz do domu...»

Więc cóż mam robić? Mam dla niej tyle sentymentów, że życzenie jej jest dla mnie prawem.

Teraz wobec utworzenia (mającego być) obozu polskiego, nie wiem sam, czy jechać, czy nie. Bo wiem doskonale, że takie emancypowanie się spod «opieki» bezkarnie nie ujdzie. Gdy nas pytano czy pojedziemy, wszyscy (prócz jednego Moskalofila) oświadczyliśmy gotowość. A teraz myślę i ważę.

Wiem, że w życiu Cioci T[uni] coś znaczę i tak boję się psuć jej plany życiowe. Wiszę więc w powietrzu i przechodzę szaloną rozterkę duchową. Zresztą entuzjazm mój początkowy, w miarę rozwijania się wydarzeń i poznawania istoty tworzącego się «Rządu», «Sejmu», doznaje znacznego obniżenia. Zbyt pospieszne zaś obwieszczenie o rekrutacji w Królestwie⁸ wywarło jak najgorsze wrażenie i tę niewiarę z którą patrzy Bratowa Pani na sprawę.

Dziwi mię to, że listy moje tak długo wędrują do Pani. Od tego listu o szczęściu napisałem już kilka innych, które powinnyby były być na miejscu.

Wieści ze świata ogromny brak. Z Kotimi od wieków nic nie mam – no, i Pani nie łaskawa.

⁸ Jest tu mowa o wspólnej odezwie generał-gubernatorów warszawskiego Beselera i lubelskiego Kuka, z 9 XI 1916 r., zapowiadającej utworzenie armii polskiej i wzywającej Polaków do ochotniczego zaciągu do wojska.

Bo przypuszczam, że skoro Pani dawniej miewała często natchnienie do pisania, to chyba teraz natchnienie ogromnie się wzmoгло. Tembardziej, że listy Pani doskonale dochodzą. – Co to będzie, co to będzie?! – Jak mi obrzydła ta niewola, jest nieraz ciężko i tęsknota bezbrzeżna ogarnia!!

Pozdrawiam serdecznie A. Popowski”

^a W oryginale zapisano: „polaków”.

12. Nadawca: jeniec woj. Adolf Popowski, Offiziersstationen für Kriegsgefangene Deutsch Gabel, Jablonné v Podještědí (Czechy), odbiorca: Józefa Łazowska, wieś Biały Kościół (szkoła), poczta Modlnica, pow. krakowski (Galicja), data: 17 XII 1916.

„17 XII [19]16

Cały szereg dni strasznej tęsknoty. Z przerażeniem myślę o tem, że tak może być jeden rok, lub nawet więcej. Przemęczyłem się i «zrzędziłem». Dziś otrzymałem list Pani z 13/XII. Zgadłem, że powinienem już mieć wiadomość od Pani. List przyszedł «w porę». Wydaje mi się, że Pani trochę za gorąco bierze sprawę. Pani widocznie otrzymała mój list z 6 listopada? A jam tyle listów wysłał do owego listu! Gdzie one błądzą?! Ja już znacznie ochłódłem i – mógłbym nawet z panią posprzeczać się^a co do Wielkości Piłsudsk[iego]. Każdy pilnuje swoich interesów. My powinniśmy pilnować interesu polskiego. I tu właśnie mam wrażenie że Pani nieco nie uwzględnia pewnych faktów, z którymi nie liczyć się nie podobna.

Czy Pani uważa, że sprawa Armji Polskiej ciągle stoi – i jest z całym naciskiem wykonywana naprzód – na pierwszym miejscu? To że nie zasadnicze urządzenia Państwowe – Rząd Polski – bez armji jest ulubieńcom i troską pewnych kół? Że z tym Rządem Polskim tak ciężko idzie...? I tyle, tyle innych kwestji jeszcze jest nierozstrzygniętych – o których jednak pamiętać należy. Jedno jest dobre: sprawa polska jest sprawą polityki europejskiej. Stąd płynąć muszą dla nas znaczne korzyści. Zresztą trudno^b podawać jakiś nieomylny program działania. Trudno ogromnie jest narazić wyniszczony kraj na ryzyko, trudno zdecydować się stać się mile widzianem narzędziem – w rękę innych. Bo kto wie, czy owo przymilne «zaufajcie nam» nie jest głosikiem... syrenim. Wszak wiemy co umieją Prusy. Miałbym większe zaufanie do całej tej akcji wojskowej, gdyby ona była pod dyktando Austrii, której przywykliśmy wierzyć i mieć do niej zaufanie. A w rękę Prus – byśmy się nie stali cytryną.

Co dobrego u Pani? Czy miewa Pani wiadomości z domu? Jaś kiedyś zbierał się pisać do mnie, ale ciężki on wogóle do listów. A teraz żona (podobno śliczna!) świat cały mu zakryła. Tak to bywa!

Czołem A[dolf] P[opowski]”

^a Skreślono następny wyraz: „do”.

^b Następny wyraz całkowicie zamazany atramentem.

14. Nadawca: Władysław Gieszczykiewicz, Grupa 3 dla Legionistów, Kriegsgefangenenlager Plan, Planá (Czechy),
odbiorca: Wincenty Gieszczykiewicz, Chechło, pow. olkuski, gub. kielecka (Król. Pol.),
data: 19 XII 1916.

„Plan, d. 19/XII 1916 roku

Kochani rodzice!

Zdrów jestem czego i wam życze serdecznie, tylko moje warunki są znacznie gorsze, mnie wysłali^a z Kleinmünchen do Planu, jeżeli możecie wyslijcie mi jakiś pakiet, coś do jedzenia, gdyż u nas nie ma i nadziei dostać, tylko żeby to było jak najprędzej, jeżeli nie będzie można wysłać pakietu, to proszę o parę rubli, trudno wam zrozumieć moje życie, jak teraz marnie żyję.

Kochani rodzice zapisałem się do ochotniczej armij polskiej, chciałem się was poradzić co mam z tym zrobić, mogę w każdym razie zmienić moje plany []^b chleba. Całuję wasze rączki, kochający was syn Władysław”

^a Dopisek nad skreśleniem: „jak wyjechałem”.

^b Dalej następuje dokładnie zamazany wiersz, prawdopodobnie przez cenzurę.

17. Nadawca: jeniec woj. Franciszek Zawadzki^a, nr P[olak] 4109, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Andrzej Zawadzki, wieś Garbatka, gm. Policzna, pow. kozienicki, gub. radomska (Król. Pol.),
data: 13 I 1917.

„List pisany dnia 13 Stycznia 1917. Pierwsze Słowa Pochwalony Jezós Chrystós Aspodziewasz się Nawieki Wieków Amen. Ja jestem Zdrowy Cego i Wam Kochani Rodzice Zycę Zdrowia i Scęścia i Dobrego Powodzenia cego Sobie Zadacie ot pana Boga i donoszę wam Że jestem Włagrach⁹ i Nawęgrach i iest dožo Polaków i Zapisał się Wlegijony i Zapisał się Giza Antoni i jest zapisane do 6 tysięcy Zapisane Wlegiony bo prosto Przymósają Zyby się Zapisywać Zac nam oddali Polske Amy niechcamy Zanią Wojować i mieli nas Póscać dodomó Ale besto nas strzymali i dajo jes[ć] kiepszko Żeby się pisać koniecznie i Cywile i Księdzo i biskóp i oficera polskie chodzą i prosto łapią jak Nawętkę jest polaków do 10^b tysięcy i te łódzie to jós dostają pomiesania Zmysłów bo niewiedzą jak Zyciu narazić [?] się Zgłódó i chłódó

⁹ Rusycyzm od słowa: łagier – obóz.

Ale ja się nie Zapiisałem i nie myślę się pisać bo niemam Zaco Wojować i Aóstryi i Napiście mi cy sprós[b?] póscili polaków dodomó¹⁰ i napiscie mi cy Stórcyi póscili polaków i cy Uwas robili jakie spisanie namnie cynie i cy wam mówili Ze mnie póscą dodomó cy nie i Napiscie mi kto się ozanił Wnasy wsi i sfamielij nasy iaka Zima bo Nawengrach nima zimy wcale tylko ciepło jest cały Gródzien i Stycień jest ciepło i Napiscie jak drogo Unas jest chlepi i słonina i odzierz i w ogóle Wszystko i Wlisscie można pisać Wszystko, bo nam listów nieprzeglądają i pisałem 6 stytnia jeden list Ale niemam odpowiedzi Zadny i proszę napiscie mi Wszystko co macie Zi[n]watntazi i skoni i bydła i cy nie mówią o mobilizacyi bo by Staśka Wzieli do Wojska i Napis cy stryiek Michała Zenią cy nie i cy Jasiek Zwoli Zęni i cy bachana^c Zabrali cy nie cy jest Wdomó i Więcy nimam co dopisania tylko was poz[drawiam?] się wam kłaniam i Tatósowi i wam Mamósió i tobie braciszko Stasió i tobie Michał Zasyłam Wszystkiem Niszkie Ukłony Stryiam i Wójam i Prosze odpis pretki domnie bo nie miałem dawno listó Zdomó jak 12 Pazdziernika 1916 rokó i koniec dowidzania ja Was syn a Stasia brat Amen co daj Boze się Zobaczyć sobam Franciszek Zawadzak baraki Csóth
Adres domnie taki pisać Franciszek Zawacki p. 4109 Csóth bei Papa, Ungarn Kriegsgefangenenlager”

^a Autor korespondencji nazwisko własne i rodziców pisze różnie, na przemian: Zawadzki, Zawacki i Zawadzak. Tego typu różnice, w większym jeszcze zakresie, występują w pisowni nazw geograficznych.

^b Prawdopodobnie autor listu poprawił „9” na „10”.

^c Wyraz ten został napisany po wcześniej skreślonym: „barana”.

18. Nadawca: nauczycielka Maria Żelechowska, ul. Sobieskiego 16 B, Kraków (Galicja), odbiorca: jeńiec woj. szeregowiec Andrzej Żelechowski, poczta Buryń, fabryka cukru, pow. putywelski, gub. kurska (Rosja), data: 15 II 1917.

„Kochany najdroższy Jędrusiu. Dziś u Was Wielka Sobota. U nas przewodnia sobota. Za tydzień będzie właśnie 25 lat mojego z Tatusiem małżeństwa. Tatus ma 54 lat i 9 mies[ięcy]. Ja skończyłam 45 lat i 10 mies. Włodek 23 lat i 10 m. Ty 19 lat i 11 m. a Wituś 4 lata i 1 mies. Wszyscy bardzo cieszymy się, że Rosya uznała Polską jako państwo niepodległe. Daj Boże abyśmy po skończonej wojnie żyli jako dobrzy sąsiedzi. Doczekaliśmy się po 100 latach niewoli – że te mocarstwa, które Polskę rozebrały – uznały naszą niepodległość jako konieczny warunek pokoju Europejskiego. Nie tracę nadzieji – że mocarstwa i to rozumieją – że nietylko nam się

¹⁰ Autor ma prawdopodobnie na myśli prośby powszechnie wówczas pisane do władz, zwłaszcza na wsi, o zwolnienie żołnierzy i jeńców do pracy w gospodarstwach domowych.

należy niepodległość ale i zjednoczenie etnograficzne i wszystkie nasze dzielnice związane zostaną. Czeka nas praca olbrzymia, bo wszędzie pustka, zniszczenie i mnóstwo żydów, ale przy Bożej pomocy a silnej woli odbudujemy się pomału. Nam potrzebne wojsko, robotników, dlatego nie ustawaj nad doskonaleniem się w pracy. Jednocześnie najkochańszy – abys był dzielnym robotnikiem. Tu i ówdzie ktos wystrzeli z głupim zdaniem, ale to są strzały bez celu. Pytasz się o Jałbrzykowskich: Marynia zapracowana a **Staś ogólnie nic nie wart**^a. Pisaliśmy wszyscy do Ciebie i z utęsknieniem oczekujemy kartki od Ciebie, Ostatni Twój brat z 15 grudnia 1916 r. Całujemy Ciebie Synuniu

Kochająca matka”

^a Podkreślono tym samym kolorem atramentu, którym jest napisana kartka pocztowa.

20. Nadawca: W. Szczepanik, wieś Dąbrowica, Kraśnik, pow. janowski, gub. lubelska (Król. Pol.), odbiorca: jeniec woj. Grzegorz Szczepanik, Polski Obóz Wojskowy, kancelaria ewidencji nr II; adnotacja w adresie: „kancelaria II, sekretariat Andrzej Daniłowski dla Grzegorza Szczepanika”, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry), data: 21 I [1917].

„List pisany 21 stycznia, piszes że odnas nimasz listuw my zakazdym listem ci odpisowali ino ciebi widać niedochodzu potem zes był niewiednym miescu pisałeś ius taki dopiro taki nimozna było zatobu trafic i te korony 20 widac bęndu przepadły iuzem melidował napoczta i zadny wiadomości nima iposyłek wysłano teras dwie **jak**^a otrzymas to odpis cys tera otrzymałeś wiedny było placek i 5 iabłek a wdruży chlyb i kielba konce uznite wolitego pisze bo muwio ze niedotrzdzie spełna wysłane sęń iedna 4 a druga 10 stycnia dużo nimozna posłać tylko 12 funtuw to wszystko dobrze tylko to zle zes się zapisał wlegiiany to muwio ludzie wyrok wycytali zenas wysłu na syberiu wrazie cego cytobie tylko była bieda a drugim to było dobrze astego tosie smieiu i ksieza iwincey zeto nacas byłoby bo stego może być nici można było cierpic tam myslis ze same gołompki w lecie rosnom pozewaya i stego dostałeś pomieszanie zmysłuw unasz itak nima wesołości bo mamy wielki smutek bo nam u marła Natalcia 1 pazdziernika to i tys nam dotego dodał wincy winczy nimom copisac bonimozna u nasz wszystko drogie a chlib to ponicymu bozabieraiu i płacu co im sie podoba meter zyta 30 i 28 koron a korona niesie 50 groszy i kup cochces zaniu a sprzedac nabok nie wolno nikomu bo iak złapiu a bosie dowiedzu to żabieru bespinidzy i dlasiebi nimozna iak chcic wydaia na osobe trzi ćwirci chleba nadzin ostaiemysie zywi i zdrowi czego i tobie zyczymy zdrowie twoi Rodzicze S.[zczepanik]”

^a Podkreślenie autora korespondencji.

21. Nadawca: jeńiec woj. Władysław Piotrowski, campo di prigionieri di guerra Muro Lucano, prow. Potenza, Basilicata (Włochy),
odbiorca: Agata Borcak, ul. Ugodna 22, Belweder-Stanisławów, k. Bystrzycy (Galicja, pod okupacją rosyjską),
data: 10 II 1917.

„Muro-Lukano^a 10/2 1917

Niehbędzie Pohwalony Jezus Hrystus

Drodzy Rodzice (a przew[ażnie] Mamo) pragnąbym się dowiedzieć o waszym miłym zdrowiu oras też i powodzeniu, ale dla mnie to jest żeczą bardzo ciężką, tym powodem, że olbżymia a daleka droga graniczy pomiędzy mną a wami tak że i listownemi słowami ciężko się rozmówić, bo stąd list do nas na Rosye potrzebuje niewstrzymany podróży 25 dni. Droga mammo od tego czasu od którego jest Stanisławów pod zaborem Rosyjskim to piszę do was list czwarty, ale nie wiem, czyście już do tychczas jeden otrzymali? Co tam słyhać dobrego u was i czy jesteście zdrowi? Ciekawy jestem bardzo czy wy teraz przebywacie w domu? Ja myślę że ta przeżczeń w pobliżu Bystrzycy bywała dla cywilnej ludności bardzo niebezpieczną, myślę że tam się odbywały Wesołę Wycieczki że i na Belweder mogło czasem nieco przyjąć w goście, prosiłbym ażebyś cie mi od pisali jakie tam bywały to czasy wesołe!? bo niewiem czy jeszcze się kiedy doczekam tej chwili ażebym mógł się powrócić ztej Niewoli do domu ja myślę zem się tu Rodził i tu będę umierał, bo o końcu Wojny tu jeszcze nic się niemyśli jak tylko się zanosi jeszcze na większą, długą Wojne, że Bóg wie jak co się jeszcze może stać bo ci których my nazywamy nieprzyjacielami to oni dla nas są przyjacielami i dobrze nam życzą a pszeważnie dla całego narodu Polskiego ażeby on nie został pod zaborem niemieckim bo tu się wie otym wszystkim może lepiej jak tam co niemcy już tam robią co hcą ztym biednym narodem Polskim już w teraszniejszym czasie robią wywłaszczanie Polaków ze ziemi Polski naktórej autonomie wydali Polakom i żydom jak tylko że żydzi dostali pierwsze prawa w Polsce a Polacy drugie! To jest nasza zapłata i to jest dla nas i możemy się cieszyć zwycięstwem tym Ja jestem dzięki Bogu zdrów, którego zdrowia i dla was też życzę – Boga prosić ażebym się mógł jeszcze kiedy z wami zobaczyć bynajmniej na jedną godzinę jeszcze was proszę od piszcie mi jakie tam czasy bywają i jakie powodzenie tamze było po[d] Austrią a jakie jest pod Rosją. Narazie koncze i pozdrawiam jak naj serdeczniej domiłego zobaczenia się z wami proszę tam pozdruwcie waszych sąsiadów odemnie i znajomych a także Zosię Andrzejczaków gdy ten list otrzymacie to proszę to proszę mi od pisać jak najprendzy, Życzliwy syn Wasz Władek
Całuję Rączki
domiłego zobaczenia się
od piszcie mi jak statkuje Ojciec tam Twój”

^a Właściwie: Muro Lucano.

22. Nadawca: Franciszek Zawiaślak, w[ieś] Majdan Ostrowski, pow. chełmski, gub. lubelska (Król. Pol.),
odbiorca: jeniec woj. Józef Zawiaślak, Polak 415, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
data: 8 I 1917.

„Otk. pisana dnia 8 stycznia 1917 r.

Kochany synu

Najpszut zaw ci oswojem zdrowu Bugu dzienkowac jesteśmy wszystkie zdrowie całem domem Teras zaw ci nasz kochany synu zesmy ot ciebie otrzymali duże [dwie?] otk[?] 6 st. ktore byli pisane jedna 25 lis. a druga 12 grud. Toci serdecznie dzienkuje A Ci temi pismami tośnas bardzo zasmucił ażeśmy się nie mogli wydziwić żeby ty wtakie nieszczinscie posteaował pamientny sobie niechęć Buk bronu zapisuwac się tem gdzie ty sobie myślisz piesz zeci teraz bida to nam pisz czego ci tylko potrzebno toci bendziem posyłać bo dotypory to jeszcze mamy wszystkiego dosyć i Dowiedzenia”

23. Nadawca: Waclaw Szpilarski, Polski Obóz Wojskowy, Batalion I, Kompania VII, Barak 12, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Bolesław Jesconkiewicz, Cesarski i Królewski Szpital Rezerwowy, pawilon-barak nr 11, Hausa[?] (Węgry)¹¹,
data: 10 I 1917.

„Kochany Kolego Zawiadamiam cię, że ja jestem jusz na miejscu w Polskich łagrach. Znajduje się jusz tutaj dopietnastu tysiecy? a stych piętnastu tysiecy i ja zniemy jusz nas jest sześć tysiecy żołnierzy należących do armi Poskiej musim po niewoli wstępować spowodu głodu.

Chodzim tuna ćwiczenia i spodziewamy się nie długo jechać do Po[l]ski. Wiecej-niemem co pisać. Zegnam Cię do miłego zobaczenia.

W. Szpilarski, 10/I 1917 r.”

24. Nadawca: jeniec woj. Józef Conic, II grupa nr 10237, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Stanisław Gumiński, Stacja Zagórz, Sekcja Kolejowa, pow. sanocki (Galicja),
data: 2 I 1917.

„Wielmożny Panie Gumiński

Bardzo mijest pszykro że pisałem dopana ius dwie kartki aniemam otpana otpowiedzy i tagże dopana batmistsza i dopani Poczkranski inimam żadnei wiadomości pan bendzie łaskaw się dowiedziec czy dostały czy nie. teras panu piszę oswojem

¹¹ Nie udało się zidentyfikować miejscowości.

powodzeniu że powodzenie jest bardzo pszykre nietak jak było opowiadam a co wzglendem uwolnienia do domu toniema ani mowy tak że niemogę panu przystacyi opisać Panie Gumiński Zagórę przeciw tego tobył rodzonem domem fszystko bardzo drogo hleb co kosztuje 8 ko[ron]^a po 5 cen[ów]^b a namiasto toniema nawet mowy żeby wyisc [?] bożydzi trzymaia w swoich rekach inic niewiemy jaki zamiar bendzie znami mówię panu jak Boga koham żebym wiedział żeto take szczenscie mnie czeka tobim się podał ruskom a nie tem nieszczensływem polakom a teras panie Gumiński niech pan niemówi tego do Julci bo ona tesz jest nieszczensływa wtem swoim domu i czy pan tam donich hodzi i co oni mówią i co tam słytać w Zagórze miałem tylko odniei jeden lyst rekomendowany a wiencei odnikogo i proszę pana bardzo pan bendzie tak gżeczny odpisz mi tesz lyst rekomendowany bonastaci to tu nikt nieodbieże i proszę pana bardzo łaskawie[?] niemam co pisać boniewiem czy pan ten lyst otsyma jak tylko zasyłam panu serdeczny ukłon i pozdrowienie i panskei żonie tagże panu batmistszowi i pani batmistsz i mamie proszę się pokłaniac p[anu] Kołodzieiczukowi p. Bohance i całemu warsztatowi szcze życzliwy dla pana Juzef Conic i proszę o łaskawy odpis.”

^a 1 korona = 100 halerzy.

^b Właściwie: cali – 1 cal wiedeński = 0,0264 m.

26. Nadawca: Teofil Makomaski, campo di prigionieri di guerra Muro Lucano, prow. Potenza, Basilicata (Włochy),
odbiorca: Agencja Polska, Lozanna, kanton Vaud (Szwajcaria),
data: 6 XI 1916.

„Muro Lucarro^a, 6 listopada 1916.

Szanowna Agencjo¹²!

Niniejszym mam zaszczyt prosić WPanów o łaskawe udzielenie, grupie znajdujących się tu Polaków, pewnych objaśnień i wskazówek.

Z dala od swoich, zaskoczyło nas dzisiaj zdarzenie ogłoszenie przez Niemców, niepodległości części Polski a ponieważ sądzimy, że znaczenie temu aktowi może jedynie nadać odpowiednie zachowanie się Polaków i przypuszczając, że WPanowie

¹² Centralna Agencja Polska w Lozannie (Agencja Lozańska) – agencja informacyjna działająca w latach 1915–1919, której celem była promocja polskich spraw w krajach zachodniej Europy. Jej pracami kierowało tajne Koło Polityczne skupiające działaczy Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego i Stronnictwa Polityki Realnej. Formalnie na jej czele stał Zarząd, którego prezesem był Zygmunt Laskowski, a wiceprezesem Erazm Piltz. Od połowy 1916 r. funkcję prezesa pełnił Marian Seyda. W 1918 CAP była podzielona na referaty: redakcyjny, prasowy i administracyjny. Miała swoje oddziały w Paryżu i Londynie. Wydawała prasę, broszury, biuletyny, encyklopedie. W 1917 r. stała się organem Komitetu Narodowego Polskiego w Paryżu. J. Holzer, J. Molenda, *Polska w pierwszej wojnie...*, s. 346.

znoszą się z wszystkimi trzema zaborami i ogólne usposobienie naszego narodu dobrze znają, przeto zwracamy się do Nich z uprzejmą prośbą o udzielenie nam swego cennego zdania.

Od naszych współziomków, wobec istniejącej w Austrii cenzury, nie możemy oczekiwać odpowiedniego przedstawienia sprawy, zwracamy się zatem do Szanownej Agencji w nadziei, że WPanowie uwzględniając nasze żywe zaniepokojenie o losy naszej Ukochanej Ojczyzny nie odmówią Swym Rodakom, Swego zapamiętania o dobrych i złych stronach tego zdarzenia, które przejęło nas do głębi.

Dziękując WPanom serdecznie już z góry, przesyłamy staropolskie „Bóg zapłać” i pozostajemy^b

z wysokim poważaniem
Teofil Makomaski”

^a Właściwie: Muro Lucano.

^b List powyższy oznaczony na kopercie nr. 26 i cytowany w Sprawozdaniu był prawdopodobnie w całości przetłumaczony na język niemiecki. Dlatego zapewne nie znajdują się w nim zakreślenia fragmentów przeznaczonych do ocenzurowania i tłumaczenia.

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3748 Res. 4521, k. 741–744.

Korespondencja w języku polskim nr 6, 10, 11, 12, 14, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 26: oryginał, rękopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3748 Res. 4521, k. nlb.

Nr 482

1917 styczeń 2, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 768/PB (ad Abt. D. Exh. No. 7506), informujący, na podstawie korespondencji jeńca wojennego, o dostawie wagonu leków dla obozów jenieckich w Rosji od duńskiego Czerwonego Krzyża.

Meldunek z dnia 2 stycznia 1917^a

Temat: Dostawa leków w Rosji

Nadawca: jeniec woj. oficer Władysław Łazowski, łagier wojennopленных Kazań (Rosja),
odbiorca: Zuzanna Łazowska, Borkowskich 10a, Lwów (Galicja),
data: 22 XI 1916.

„... Otrzymaliśmy od duńskiego Czerwonego Krzyża wagon środków opatrunkowych i dezynfekcyjnych, było tego 144 skrzyń, które z pomocą żołnierzy

rozpakowałem, przejrzałem i urzędowo zinwentaryzowałem. Mam w wojskowej aptece duży pokój z szafami, gdzie się wygodnie urządziłem i wysyłam do wszystkich obozów w 12 guberniach lekarstwa, które zamawiają nasi lekarze ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a Na meldunku odcisnięto dwa podłużne stemple – na górze z lewej strony: „Gemeinsames Zentralnachweissbureau. Polnische Zensurgruppe B” i pod tekstem w środku: „GZNB. Zensurabteilung, präS. 2/1 1917/ Nr. Exh. 7506 Blg.”

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3774 Res. 7506, k. nlb.

Nr 483

1917 styczeń 3, Wiedeń. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 770/PB, informujący o podejrzanym treści korespondencji jeńca wojennego, opisującego trasę swej podróży.

Meldunek z dnia 3 stycznia 1917^a

Temat: Podejrzany list jeńca wojennego z Włoch

Załączony, poniżej przetłumaczony list, zawiera kilka miejsc, ze względu na które byłoby wskazane zasięgnąć bliższych informacji na temat osoby autora listu.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Nadawca: jeńiec cywilny Franciszek Piszczek, Villacidro, prow. Cagliari, Sardynia (Włochy),
odbiorca: Bronisława Piszczek-Wilk, ul. Klubowa nr 22, Dąbrowa Górnicza, pow. będziński,
gub. piotrkowska (Król. Pol.),
data: brak.

„... Po przybyciu z Luhacovic [Luhačovic] do Dąbrowy chciałem pojechać do Olkusza, jednak on (Henryk) sprytnie przekonał mnie, że ten wyjazd nie ma sensu. ... W Krakowie ostatni dzień spędziłem z Ilijm, który jechał z pewną misją przez Berlin–Hamburg i Rygę (do siostry) i kiedy kupiłem bilet do Berlina, pożegnałem się z Janikiem i z rodzicami przekonany, że ich już nigdy nie zobaczę. Z Berlina chciałem pojechać do Nowego Jorku ... Jednak wsiałem do pośpiesznego pociągu do Zurychu, gdzie udałem się prosto do sanatorium Theodosianum ... Na koniec

wyruszyłem w podróż do Mediolanu i San Remo^b ... byłem operowany ... i chciałem już jechać do Szwajcarii, gdyż Włochy od 3 tygodni były w stanie wojny, kiedy mi polecono, aby wyjechać na Sycylię ... Napisz do mnie długi list i prześlij go tą samą drogą do hiszpańskiej ambasady na mój adres ... Kto jest komisarzem policji w Dombrowa^c? ... Możesz spokojnie pisać nie obawiając się włoskiej cenzury, gdyż list wysłany za pośrednictwem poselstwa będzie przechodzić jedynie przez austriacką, a w żadnym razie przez włoską cenzurę ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach^d

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweissbureau. Polnische Zensurgruppe B” oraz podano informację: „Załącznik: 1 list”.

^b Miejscowość w prowincji Porto Maurizio, w regionie Liguria.

^c Poprawna nazwa: „Dąbrowa Górnicza”.

^d Meldunek powyższy został przesłany 5 I 1917 r. prawdopodobnie przez szefa Oddziału Cenzury Centralnego Wspólnego Biura Rejestracyjnego Czerwonego Krzyża do Wojennego Urzędu Kontroli wraz z załączoną w całości oryginalną polską korespondencją (nie została ona dotychczas odnaleziona).

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3748 Res. 4445, k. 64.

Nr 484

1917 styczeń 3, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 764/1 PB, komentujący, na podstawie fotografii, odzież na grupie jeńców wojennych z armii austro-węgierskiej przebywających w obozie Le-Puy we Francji.

Meldunek z dnia 3 stycznia 1917^a

Temat: Odzież naszych jeńców wojennych we Francji

Załączone zdjęcie ukazuje kilku naszych żołnierzy przetrzymywanych w Le Puy-en-Velay jako jeńcy wojenni, w osobliwych uniformach, które być może są związane ze wspomnianą w Abt. D. Exh. No. 7925 akcją odzieżową francuskiego rządu. Równocześnie odsyłamy do meldunku Exh. No. 765/PB, z dnia 31 grudnia 1916 r. z uwagą, że między opisanym tam i przedstawionym na załączonej karcie mundurem nie ma żadnego podobieństwa.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweissbureau. Polnische Zensurgruppe B” oraz podano informację o załączeniu do meldunku 1 karty pocztowej, poniżej meldunku z prawej strony odesłanie: „Ad Abt. D. Exh. No. 7925”.

Nr 485

1917 styczeń 3, [Wiedeń]. – Meldunek polskiej Grupy Cenzury B, Exh. No. 769/PB, donoszący o „podejrzanym liście do oficera na froncie”.

Meldunek z dnia 3 stycznia 1917^a

Temat: Podejrzany list do oficera na froncie

Nadawca: Maria Majkowska, Sztokholm (Szwecja),
odbiorca: por. dr Gustaw Przychocki, Komendant Parku Amunicyjnego 6 c. i k. Dywizjonu
Artylerii Konnej,
data: 16 XII 1916.

„... Nareszcie udało mi się uzyskać wiadomości o Panu i znaleźć drogę, aby się z Panem skomunikować; dlatego raz jeszcze piszę, może dostanie Pan ten list. Proszę mi łaskawie zaraz napisać, co się z Panem przez ten cały czas działo, gdyż jestem bardzo niespokojna i musiałam tak długo czekać na wiadomość i na możliwość komunikacji. Chciałabym przesłać Panu najlepsze życzenia świąteczne i powiedzieć, że poprzez moje ciągłe serdeczne myśli i troskę staram się ustrzec Pana przed wszelkim nieszczęściem. Co słyhać w Gromnik (adn[otacja]: wieś pod Tarnowem), czy nie jest spustoszony? Proszę pisać na adres: Stockholm, Westmannsgatan 20, III tr. Frn. Forstung.”^b

^a W lewym górnym rogu dokumentu odcisnięto podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweisbureau. Polnische Zensurgruppe B” oraz podano informację o załączeniu do meldunku 1 listu.

^b Pod meldunkiem nie podano ani nazwiska jego autora, ani tłumacza.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3776 Res. 8026, k. nlb.

Nr 486

1917 styczeń 4, Wiedeń. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, Exh. No. 4117/4 [?], i załączona do niego oryginalna karta pocztowa informujące o zawarciu małżeństwa w Rosji przez jeńca wojennego Polaka, podchorążego z armii Austro-Węgier. Autor korespondencji opisuje motywację zawarcia tego małżeństwa.

Meldunek z dnia 4 stycznia 1917^a

Nadawca: jeniec woj. pchor. Tadeusz Wetulani, Mienzielinsk, gub. ufijska (Rosja),
odbiorca: Zalescy, Sanok (Galicja),
data: 21 XI 1916.

„Menzelinsk 8/XI / 21/XI 1916

Kochany Tadku

Po 17 miesiącach niewoli otrzymałem wczoraj pierwszą wiadomość od Zygmunta. Ożenił się, ma już synka, jest dyrektorem fabryki szkielek w Sławiańsku charkowskiej guberni. Powodzi mu się doskonale – jest nadzwyczaj szczęśliwy! Dziwię się, że Wy smucicie się z powodu jego postępu. Gdybyś znał rosyjskie stosunki zupełnie inaczej patrzyłbyś na jego uczynek! Żona jego jest Polska!! Więc czegoś jeszcze chcecie od niego. Ostatnią kartkę od Ciebie mam z 24 VIII. Jak Ci się powodzi przy wojsku? Jutro mam otrzymać pakunek z domu! Całuję Cię serdecznie czuwać a pisz Tadek”

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.
Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Gemeinsames Zentralnachweisbureau. Polnische Zensurgruppe B”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

Korespondencja w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3744 Res. 4117/4, k. 141.

Nr 487

1917 styczeń 4, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 288/2 PB, pt. „podróż pewnej kobiety do męża, jeńca wojennego w Rosji”, z załączonym poniżej fragmentem korespondencji, ocenzonego i przetłumaczonego na język niemiecki.

Meldunek z dnia 4 stycznia 1917^a

Temat: Podróż pewnej kobiety do męża, jeńca wojennego w Rosji

Nadawca: nieznany, Semipałatyńsk (Rosja),
odbiorca: Mieczysław Lisowski, 22. Stycznia gasse No. 29, Przemyśl (Galicja),
data: 23 XI 1916.

„... Kochany Micio! W pełni rozumiem Twoje obawy o Bronio oraz Twoje starania, aby się czegoś o nim dowiedzieć. Ja też to przechodziłam, zanim tutaj przyjechałam. ... Twoja szwagierka”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Gemeinsames Zentralnachweisbureau. Polnische Zensurgruppe B” oraz podano informację o załączeniu 1 karty pocztowej. Oryginalnej karty brak – znajduje się tu tylko tłumaczony wyżej fragment. Z prawej strony poniżej tytułu meldunku odesłanie: „ad Kundm[achung] 179, Abt. D No. Res. No. 4408”. Komunikat nr 179 dotyczył informowania o planowanych lub odbytych wyjazdach kobiet z monarchii do ich bliskich zamieszkałych w krajach nieprzyjacielskich lub neutralnych, w tym drugim przypadku istotne było, czy odwiedzane osoby były podejrzewane o działalność antypaństwową, albo czy kobieta-obywatelka monarchii udająca się w podróż do kraju neutralnego sama nie podpadała pod takie podejrzenie. Zob. T. 1, dok. nr 97.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4408/3, k. 801.

Nr 488

1917 styczeń 4, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 774/PB, z załączonym fragmentem korespondencji, ocenzonego i przetłumaczonym na język niemiecki, informujący o „złej sytuacji” w rosyjskiej cenzurze w Tomsku.

Meldunek z dnia 4 stycznia 1917^a

Temat: Zła sytuacja w rosyjskiej cenzurze

Nadawca: jeniec woj. por. prof. Zbigniew Pazdro, łagier wojennoplennych Kazań (Rosja),
odbiorca: Aniela Pazdro, ul. Gipsowa 28, Lwów (Galicja),
data: 23 XI 1916.

„... O ile wiem, karty adresowane do Tomsku zalegają w tamtejszej cenzurze, gdyż brakuje polskich cenzorów i nie mogą nic na to poradzić ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a Na meldunku odcisnięto dwa podłużne stemple, w lewym górnym rogu: „Gemeinsames Zentralnachweisbureau. Polnische Zensurgruppe B” oraz na dole pod tekstem: „GZNB. Zensurabteilung, prärs. 5/1 1917 Nr. 8053 Blg.”

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3776 Res. 8053, k. nlb.

Nr 489

1917 styczeń 4, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 772/PB, z załączonym fragmentem korespondencji, ocenzonego i przetłumaczonego na język niemiecki, donoszący o próbie ucieczki jeńców wojennych z armii austro-węgierskiej z obozu Piazza Armerina.

Meldunek z dnia 4 stycznia 1917^a

Temat: Próby ucieczki naszych jeńców wojennych w Piazza Armerina

Nadawca: jeńiec woj. Szewieczek, campo di prigionieri di guerra Piazza Armerina, prow. Caltanissetta, Sycylia (Włochy),
odbiorca: Józef Tobiary, Sucha Górna, pow. frysztacki (Śląsk),
data: 2 XII 1916.

„... Nasz ... los trochę się pogorszył, jednak jeszcze można wytrzymać. Po wykryciu w naszym obozie prób ucieczki wprowadzono zaostrzenia. Liczą nas dwa razy dziennie, o godzinie 10 i o 15, zrewidowano nasze szafy i skrzynie, szukali cywilnych ubrań, jednak nie znaleźli tego wiele. Również odnośnie pieniędzy musieliśmy oświadczyć, że nie mamy więcej niż 15 lirów, kto miał więcej, musiał oddać. Rozumie się samo przez się, że nie przeszukiwali naszych kieszeni, tylko wierzyli nam na słowo ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a Numer meldunku dopisany odręcznie. W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweissbureau. Polnische Zensurgruppe B”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis, bez oryginalnych podpisów.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3776 Res. 8056, k. nlb.

Nr 490

1917 styczeń 4, [Wiedeń]. – Sprawozdanie specjalne naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 771/PB. Na podstawie ocenzonego i przetłumaczonego na język niemiecki dwóch fragmentów korespondencji autor sprawozdania wyraża zdziwienie z powodu możliwości swobodnego zagranicznego podróżowania osób ze „środków arystokratycznych” oraz zwraca uwagę „kierownictwa cenzury”^a na potrzebę „dokładnej i systematycznej obserwacji” korespondencji tych środowisk oraz inteligenckich,

prowadzonej przeważnie w języku francuskim oraz przesyłanej przez „neutralne miejsca pośrednictwa”.

Sprawozdanie specjalne z dnia 4 stycznia 1917^b

Temat: Podejrzana korespondencja włączona

W przekazanej zgodnie z Komunikatem nr 180¹³ korespondencji włączonej opracowująca tę korespondencję grupa znalazła załączoną kopertę zawierającą dwa listy, które, chociaż niewłaściwie przekazane, jednak zasługują na bliższe zainteresowanie.

Jeden list jest napisany w języku polskim i jego treść jest raczej bez znaczenia, drugi jest po francusku, i jako taki powinien zostać przekazany do francuskiej grupy, jednak niżej podpisany ze względu na swoją znajomość języka oraz na swoje osobiste znajomości w zaborze rosyjskim, przede wszystkim w kręgach nadawcy i adresata listu, uważał za swój obowiązek, złożyć w tej sprawie sprawozdanie bezpośrednio do kierownictwa cenzury.

Na początek, niżej podpisany zaleca zapoznać się z tłumaczeniem istotnych miejsc w obydwu listach wraz z koniecznymi do ich zrozumienia objaśnieniami, które zamieszczono w nawiasie przy wymienianych w tekście nazwiskach.

1. Tłumaczenie polskiego listu:

Nadawca: H. Potocki¹⁴, Grand Hotel Royal, Sztokholm (Szwecja), (hrabia Henryk Potocki, rosyjski poddany, wielki właściciel ziemski w Chrzastowie, pow. włoszczowski, gub. kielecka), odbiorca: hr. Ada Zamoyska, Rynek 20, data: 23 XII 1916.

¹³ Komunikat nr 180 stwierdzał, że na zalecenie Wojennego Urzędu Kontroli Z 90300/1916 r. Urzędy Cenzury w Wiedniu, Budapeszcie i Feldkirch, wszystkie załączane listy do i od austro-węgierskich jeńców wojennych i cywilnych w krajach nieprzyjacielskich miały przekazywać do Oddziału Cenzury GZNB w Wiedniu celem ich ocenowania. Po upływie czterech tygodni oddział miał złożyć sprawozdanie z poczynionych na ich podstawie spostrzeżeń do Wojennego Urzędu Kontroli. Niemiecka Grupa Cenzury B była odpowiedzialna za realizację tego zalecenia. Przejmowała ona ww. korespondencję w paczkach od urzędów cenzury i listy sporządzone w języku innym niż niemiecki, a następnie przekazywała odpowiednim grupom językowym. Listy polecane były przejmowane za poświadczeniem. Po ocenowaniu odsyłano korespondencję z powrotem do urzędów cenzury. W wątpliwych przypadkach Niemiecka Grupa Cenzury B zasięgała porady u szefostwa cenzury, por. ÓStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3744 Res. 4071, oryg., mps.

¹⁴ Henryk Potocki (1868–1958) – ziemianin, konserwatysta, działacz społeczny, polityczny, przemysłowiec; członek Stronnictwa Polityki Realnej. Z jego ramienia wchodził do Sekretariatu – ciała kierowniczego Międzypartyjnego Koła Politycznego. MPK powstało w październiku 1915 r., jako reprezentacja polityczna stronnictw pasywistycznych w Królestwie Polskim. Od 1907 r. poseł do Dumy, dwukrotnie w 1908 i 1910 czł. petersburskiej Rady Państwa, w 1918 Rada Regencyjna mianowała go czł. Rady Stanu; po odzyskaniu niepodległości uczestniczył aktywnie w życiu politycznym i społecznym II RP. Zob. A. Szklarska-Lohmannowa, *Potocki Henryk*, w: PSB, t. 27, s. 826–828.

„Droga Dziula! Wpadł mi tutaj w ręce list od Twojego Ojca (mowa jest o hrabim Henryku Steckim, rosyjskim poddanym, właścicielu majątku Romanów na Wołyniu, który obecnie przebywa w Kijowie) do Marii (siostrzenicy wyżej wspomnianego, zamężnej z hrabią Zygmuntem Wielopolskim¹⁵, który jest członkiem rosyjskiego senatu i szefem Klubu Polskiego w Dumie, przywódcą sprzyjającej Rosji polskiej partii) i przesyłam Tobie z myślą, że Cię zainteresuje oraz z prośbą, abyś zadbała, aby ten list dotarł do Warszawy. Nie wiem, jak długo tu pozostaniemy, jednak mam nadzieję, że przyjadę wkrótce po powrocie do Krakowa ... H. Potocki”

2. Tłumaczenie francuskiego listu:

Nadawca: Henryk, Grand Hotel, Kijów (Rosja), (hrabia Henryk Stecki, jak wyjaśniono powyżej),
odbiorca: Maria (bez wątpienia wspomniana wyżej hrabina Wielopolska),
data: 24 XI 1916.

„Droga Mario! Cieszę się, że dzięki Twojej depeszy do Włodzia (Władysław) dowiedziałem się, że wszyscy w Warszawie jesteście zdrowi. Nie wiem, czy otrzymacie ten list i czy dojdzie na czas podczas waszego pobytu w Sztokholmie. Jeśli tak się stanie, proszę Cię, kochana Mario, abyś przekazała moje życzenia naszym znajomym w Warszawie. My wszyscy mamy się dobrze, Henryka (małżonka nadawcy listu) z dziećmi (mowa jest o dzieciach hrabiny Dziuli Zamoyskiej) gospodaruje w Romanowie (Wołyń, stacja kolejowa na linii Równno-Koziatyń) ... Zawiadam Dziulę, że co miesiąc wysyłam pieniądze przez Szwajcarię do księcia Władysława (Lubomirskiego, internowany w Wiedniu, rosyjski poddany). Krajowe przepisy nie pozwalają mi wysyłać więcej niż 1000 rubli miesięcznie. Staram się, do tej pory bezskutecznie, aby pieniądze inną drogą docierały do księcia Władysława i na adres plac Aleksandra nr 18 (Warszawa). Jeśli otrzymam zezwolenie ministerstwa spraw zewnętrznych, również ciotka Oktawia będzie dostawać co miesiąc pieniądze i wówczas może nadwyżkę przekazywać Dziuli. Często próbowałem wysyłać listy do ciotki Oktawii, do Dziuli i do mojej siostry, różnymi drogami przez Szwecję, Szwajcarię, Kopenhagę i Malmö, jednak bez powodzenia. ... Henryk”

Do powyższego niżej podpisany dodaje swoje uwagi jak następuje:

Jest zadziwiające, że mieszkający na austriackim obszarze okupacyjnym hrabia Henryk Potocki, którego poglądy nie zawsze pozostają bez zastrzeżeń, cieszy się

¹⁵ Zygmunt Wielopolski (1863–1919) – polski polityk, konserwatysta; członek rosyjskiej Rady Państwa, od 1905 r. przywódca Stronnictwa Polityki Realnej, od listopada 1914 prezes Komitetu Narodowego Polskiego. Po opuszczeniu Królestwa Polskiego przez wojsko rosyjskie w 1915 r. działał na terenie Rosji. Był prezesem Towarzystwa Pomocy Rodzinom Rezerwistów Polskich i Ubogiej Ludności Polskiej w Petersburgu oraz członkiem Centralnego Komitetu Obywatelskiego Królestwa Polskiego w Rosji. M. Korzeniowski, *Struktura organizacyjna...*, s. 349; M. Nowak, *Dzieje przeclawickiej linii hrabiów Wielopolskich...*, s. 135–143.

taką swobodą, że może podróżować zagranicę, gdzie, jak wynika z listu, ma możliwość kontaktować się z osobami przebywającymi we wrogich krajach. Ponadto, z jego listu wynika, że listy z Rosji docierają przez pośredników w Sztokholmie do Warszawy, a na dodatek – tak, jak w tym przypadku – do małżonki ogólnie znanego przywódcy sympatyzujących z Rosją Polaków.

Z pierwszego zdania francuskiego listu wynika, że istniała możliwość przesłania depeszy z Warszawy do Kijowa; z porównania tego i następnych zdań wynika namacalna sprzeczność, gdyż nadawca przypuszcza, że adresatka znajduje się równocześnie w Warszawie i w Sztokholmie. (Zainteresowanie powinno budzić to do tej pory nieznanne doniesienie, że z Rosji nie można wysyłać do krewnych za granicą kwot większych niż 1000 rubli miesięcznie).

Wskazując na ten przypadek zwraca się uwagę, że przejęty list potwierdza już dawno przez niżej podpisanego poczynione przypuszczenie, że korespondencja polskiej arystokracji, inteligencji oraz osób piastujących ważne polityczne stanowiska jest prowadzona w dużej mierze w języku francuskim, również korespondencja jeńców wojennych z tych kręgów jest prowadzona z reguły po francusku i jest przesyłana poprzez neutralne miejsca pośrednictwa.

Chociaż niniejszy list oprócz kilku interesujących szczegółów nie zawiera żadnych istotnych wiadomości, jednak można założyć, że dokładna i systematyczna obserwacja odnośnej, przede wszystkim francuskiej korespondencji przez osobę znającą polityczne i społeczne stosunki w zaborze rosyjskim ujawniłaby wielorakie relacje ukryte pod płaszczem prywatnej treści.

naczelnik grupy: [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a Zachowała się ponadto kopia pisma z 12 I 1917 r., przesłanego zapewne przez szefa Oddziału Cenzury GZNB do Wojennego Urzędu Kontroli: „Oдноśna korespondencja jest objęta w tutejszym urzędzie szczególnym nadzorem i to samo zaleca się pozostałym biurom cenzury, szczególnie w Gen[eralnym] Gubernatorstwie Lublin i Warszawa”. Do pisma tego została dołączona „jedna oryginalna korespondencja”, nie udało się jej dotychczas odszukać (ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3776 Res. 8053).

^b W lewym górnym rogu sprawozdania odcisnięto podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweisbureau. Polnische Zensurgruppe B” oraz podano informację: „Załącznik: 1 list”.

Sprawozdanie i korespondencja: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3736 Res. 8053, k. nlb.

Nr 491

1917 styczeń 5, Wiedeń. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury A, mjr. Juliusza Żydło, Exh. No. 360/A, na podstawie załączonego fragmentu ocenzurowanej korespondencji ocenia sytuację w Rosji jako „beznadziejną”.

Meldunek z dnia 5 stycznia 1917^a

Temat: Beznadziejna ogólna sytuacja w Rosji

Nadawca: jeniec woj. jedn. ochot. Jan Albrecht, Złota Orda (Xiva), chanat chiwski (Rosja),
odbiorca: dr Toth we Lwowie (Galicja),
data: 30 XI 1916.

„... siostra Rosa¹⁶ umiera, brakuje jej wszystkiego – dlatego nie ma się co dziwić, że jej synowie są bez głowy i popełniają głupstwa. Pocieszmy się, że po jej śmierci nasze położenie poprawi się i postaramy się lepiej zarządzać spadkiem. W tym względzie wszystko idzie jak najlepiej i zgodnie z ludzkim przewidywaniem nie nastąpi żadna zmiana ...”

Za zgodność: dr [Marcin] Horowitz

naczelnik grupy: mjr [Juliusz] Żydło

Wiedeń, 5 stycznia 1917

^a Numer ten, napisany na maszynie, znajduje się w lewym górnym rogu meldunku, a w prawym jest: „Polnische Zensurgruppe A”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3776 Res. 8053, k. nlb.

Nr 492

1917 styczeń 6, Wiedeń. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury A, mjr. Juliusza Żydło, Exh. No. 361/A, z załączonym fragmentem ocenzonej korespondencji, dotyczącej walki 90 pułku piechoty z udziałem Polaków przeciwko Rosji na froncie wschodnim.

Meldunek z dnia 6 stycznia 1917^a

Temat: Nastroje w c. i k. pułku piechoty nr 90

Nadawca: Karol Kurzac in Pischelsdorf, poczta Zwentendorf, okręg Tulln (Dolna Austria),
odbiorca: Jan Kurzac w Rosario, prow. Santa Fe (Argentyna),
data: 26 XII 1916.

¹⁶ Piszący pod tym kryptonimem ma na myśli Rosję.

„... byłem ranny w polu, teraz jestem urlopowany, na froncie miałem się dobrze, biliśmy Rosjan, zajęliśmy Warszawę¹⁷, a z Bożą pomocą upadnie również i Moskwa. Nasi żołnierze mężnie walczą, Rosjanin odniósł duże straty, zdobyliśmy całą Polskę¹⁸ i tak Polska zmartwychwstała. Nasza radość jest wielka, polskie pułki walczą z zapalem, my, pułk piechoty nr 90, zdobyliśmy rosyjski sztandar, co nas bardzo uradowało i za co otrzymaliśmy też pochwałę. Wszyscy nasi wrogowie są pobici, dałby Bóg, aby zwycięzcy żołnierze dożyli pokoju. Kto nie był w polu, ten nie ma pojęcia, co to oznacza. Po świętach znowu jadę z przyjaciółmi na front, aby walczyć z Rosjanami. Wierzę, że w krótkim czasie wytypimy Rosjan całkowicie ...”

Za zgodność: dr [Marcin] Horowitz

Wiedeń, 6 stycznia 1917^b

^a Numer ten zapisano na maszynie w lewym górnym rogu meldunku. W prawym rogu znajduje się maszynowa adnotacja: „Polnische Zensurgruppe A”.

^b W tekście podano omyłkowo: „1916”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3776 Res. 8070, k. nlb.

Nr 493

1917 styczeń 8, Wiedeń. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury A, mjr. Juliusza Żydló, Exh. No. 363/A, wraz z załączonym do meldunku fragmentem ocenzonej korespondencji, dotyczy ekstremalnych warunków pracy budowniczych kolei.

Meldunek^a z dnia 8 stycznia 1917^b

Temat: Nieludzkie traktowanie jeńców wojennych zatrudnionych na budowie linii kolejowej prowadzącej do wybrzeża pod Murmańskiem

Przed kilku tygodniami gazety donosiły, że po interwencji Czerwonego Krzyża w Sztokholmie rosyjski rząd zobowiązał się wymienić jeńców wojennych zatrudnionych przy budowie linii kolejowej prowadzącej do wybrzeża pod Murmańskiem. Przytoczona poniżej, napisana w języku niemieckim karta, która ze względu na swoją datę wydaje się być dla wyżej wspomnianej akcji bez znaczenia, daje świadectwo straszliwym męczarniom, jakie cierpią nasi ludzie w rosyjskiej niewoli.

¹⁷ Pierwsze oddziały niemieckie wkroczyły do Warszawy 5 VIII 1915 r.

¹⁸ Na przełomie października i listopada 1915 r. front wschodni ustabilizował się na linii dawnego drugiego rozbioru Polski.

Nadawca: jeniec woj. Józef Depatka w Bizna^c, gub. ołoniecka (Rosja),
odbiorca: Jadwiga Depatka w Łękawicy, poczta Rychwałd, pow. żywiecki (Galicja),
data: 22 VI 1916.

„Moje samopoczucie jest bardzo smętne, traktują naszą pracę jak pracę koni na robotach w polu, a ponadto biją nas knutami tak okropnie, że uderzenia rozrywają mięso. Nasze jedyne pożywienie to kasza i czarny chleb, chodzimy prawie nędzy, a dookoła nie ma nic, tylko góry, lasy i woda. Pracujemy na wybrzeżu Morza Białego, mój Boże, to jest prawdziwe piekło, najgłębsze odmęty piekła. To, co u nas w domu mówi się o piekle, jest jeszcze niczym w porównaniu, z tym, co się tutaj dzieje. Ponadto, dręczy nas jeszcze straszliwy szkorbut. Wyganiają do pracy ludzi na kulach, a kto się opiera, dostaje codziennie 1 funt czarnego chleba i 15 batów knutem zakończonym kulką z ołowiu. Taki jest nasz los.”

Wiedeń, 8 stycznia 1917

Za zgodność: dr M[arcin] Horowitz

naczelnik grupy: mjr [Juliusz] Żydló

^a Numer ten został zapisany w lewym górnym rogu meldunku, przy pomocy maszyny do pisania. W prawym rogu umieszczono napis: „Polnische Zensurgruppe A”.

^b W tekście podano omyłkowo: „1916”.

^c Nie udało się odnaleźć miejscowości.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3776 Res. 8073, k. nlb.

Nr 494

1917 styczeń 8, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 775/PB, zawiera sześć fragmentów korespondencji, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki, prezentującej stosunek jeńców wojennych Polaków z armii austro-węgierskiej, przebywających w niewoli rosyjskiej (4) i włoskiej (2) wobec śmierci cesarza Franciszka Józefa I.

Meldunek z dnia 8 stycznia 1917^a

Temat: Wypowiedzi przetrzymywanych we wrogim kraju naszych jeńców wojennych na temat śmierci Jego Wysokości Cesarza Franciszka Józefa I

1. Nadawca: jeniec woj. St.[anisław] Niewolański, Rosja, nazwa miejscowości ocenzonej, odbiorca: Bronisława Niewolańska, Krupiarskagasse 8, Lwów (Galicja), data: 27 XI [1916].

„... Bardzo nas zasmuciła żałobna wiadomość, że szlachetny księżę odszedł do wieczności. Trudno w to uwierzyć, chociaż był w podeszłym wieku. Jednak taka była Wola Boża. Cześć Jego pamięci!”

2. Nadawca: jeniec woj. Tomasz Kalinowski, Rosja, operująca armia,
odbiorca: płk. von Wąsowicz, Piarowgasse 67, Lwów (Galicja),
data: 26 XI [1916].

„... szanowny Panie Pułkowniku! Dostaliśmy bardzo zasmuczającą wiadomość o śmierci naszego ukochanego Cesarza. Straciliśmy dobrego i sprawiedliwego Zwierzchnika Armii. Oby Bóg był dla Niego łaskawy ...”

3. Nadawca: jeniec woj. kadet asp. Józef Tillinger, campo di prigionieri di guerra Certosa di Padula, prow. Salerno, Kampania (Włochy)
odbiorca: panna Lea Sacher, Laufberggasse 6, Wiedeń II (Austria),
data: 23 XI [1916].

„... Właśnie zawiadomiono mnie o śmierci naszego najłaskawszego i ukochanego Monarchy. Ta straszliwa wiadomość głęboko mnie zasmuciła. Nie dane Mu było osiągnąć celu jego życia, którym był ogólny pokój w Europie i wolność narodów. Podczas wojny wstąpił na tron i podczas wojny powołał go Pan do siebie ...”

4. Nadawca: jeniec woj. chor. Adolf Felsen, campo di prigionieri di guerra Piazza Armerina, prow. Caltanissetta, Sycylia (Włochy),
odbiorca: Marek Felsen, Buszkowice, pow. przemyski (Galicja),
data: 27 XI [1916].

„... My również otrzymaliśmy bolesną wiadomość, że nasz Cesarz odszedł. Możecie sobie wyobrazić, jak bardzo niemiłosiernie dotknął nas ten bolesny cios losu. Wczoraj odprawiono w kościele nabożeństwo żałobne ...”

5. Nadawca: jeniec woj. jedn. ochot. kpr. Leon Berger, Troickosawsk, obwód zabajkalski (Rosja),
odbiorca: Maks Berger, Lwów (Galicja),
data: 25 XI [1916].

„... Wszyscy nosimy żałobę. W 23 niedzielę zostanie odprawione nabożeństwo ...”

6. Nadawca: jeniec woj. oficer T. Baczyński, Perowsk, obw. syrdaryjski (Rosja),
odbiorca: pani J. Sacharska, Jarosław (Galicja),
data: 27 XI 1916.

„... Jesteśmy w żałobie po śmierci Sienkiewicza i tego (dalej miejsce jest ocenzurowane) monarchy ...”

Za zgodność:^b

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odbito stempel: „Gemeinsames Zentralnachweisbureau. Polnische Zensurgruppe B”.

^b Brak nazwiska i podpisu.

Meldunek i korespondencje: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4393, k. 761.

Nr 495

1917 styczeń 9, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 777/PB, wraz z fragmentem karty pocztowej, ocenzurowanym i przetłumaczonym na język niemiecki, opisują sytuację jeńców wojennych w obozie izolacyjnym w Darnicy.

Meldunek z dnia 9 stycznia 1917^a

Temat: Sytuacja w obozie izolacyjnym w Darnicy^b

Po rozdwojeniu załączonej karty znaleziono poniżej przetłumaczoną kartkę, na której opisano sytuację w Darnicy.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

Nadawca: nieznanzy jeńiec woj., łagier wojennoplennych Darnica, obóz izolacyjny^c, pow. kijowski, gub. kijowska (Rosja),
odbiorca: Wojciech Ilonek, Piekary, poczta Liszki, pow. krakowski (Galicja),
data: 4 XII 1916.

„... dnia 4/11 1916. Jeśli chodzi o moje samopoczucie, to nie życzę nikomu, aby mu się tak powodziło, jak Austriakom w Rosji. Niezależnie od tego, że nie dają nam pieniędzy, **biją nas jak bydło, musimy chodzić boso, stopy zawijamy tylko w szmaty. Oby Bóg się zmiłował ... Nikt nie cierpi tak bardzo, jak my, biedni Polacy. Bieda w Rosji jest ogromna**, na pewno dużo większa niż u nas, a rozruchy rewolucyjne są na porządku dziennym. Jak tylko wybucha rewolucja lub coś podobnego, **dobrowolnie spieszą na pomoc Czesi**. Materiału ludzkiego mają Rosjanie dosyć, jednak brakuje im mundurów, z których mają tylko tyle, ile prześle

im Francja lub Japonia. Również, natychmiast po wzięciu do niewoli **zabierają naszym ludziom wysokie buty i płaszcze**. Natomiast chleba mamy dzięki Bogu dosyć. Mieszkamy w barakach, które są w takim stanie, że jak pada deszcz, to leje nam się do środka. Na szczęście na razie jest jeszcze ciepło, ale gdy przyjdzie ostra zima, to będzie z nami źle, gdyż nie spodziewamy się od Rosjan żadnej opieki ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a Na meldunku odbito dwa podłużne stemple, w lewym górnym rogu: „Gemeinsames Zentralnachweissbureau. Polnische Zensurgruppe B” oraz pod tekstem: „GZNB. Zensurabteilung, prä. 11/1 1917 Nr. Res. 7964 Blg. 1”. Na drugim stemplu i obok numeru Exh. podano informację o załączeniu do meldunku „1 karty pocztowej”. Oryginalnej karty dotychczas nie odnaleziono.

^b Dalsza część „tematu” została zamazana kolorowym ołówkiem: „Tajne przekazanie położenia pewnego jeńca wojennego”.

^c Wg stempla cenzury rosyjskiej.

Meldunek i korespondencja: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3776 Res. 7964, k. nlb.

Nr 496

1917 styczeń 10, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 779/PB, załącza fragment karty pocztowej, ocenzonej i przetłumaczony na język niemiecki, informujący o sytuacji w mieście powiatowym Horodenka w okupowanej przez Rosjan części Galicji.

Meldunek z dnia 10 stycznia 1917^a

Temat: Sytuacja w Horodence (okupowany obszar Galicji)

Nadawca: Stach [nazwisko nieznane], Horodenka (Galicja, pod okupacją rosyjską),
odbiorca: Stefan Ryłski, Rzeszów (Galicja),
data: 27 IX 1916.

„... zebrało się już tutaj mniej więcej dwudziestu Żydów. Ukraińcy żądzą, zakładają stowarzyszenia i sklepy. Są uprzywilejowani. [Myron] Kruszelnicki^b jest burmistrzem¹⁹.

¹⁹ Myron Kruszelnicki – ukraiński działacz narodowy. W sierpniu 1914 r. członek Komitetu Powiatowego Głównej Rady Ukraińskiej w Buczaczu. Na temat stosunków etniczno-religijnych i politycznych w powiecie Horodenka w latach I wojny światowej szerzej zob. J.Z. Pająk, *Od autonomii do niepodległości...*, s. 246–265, 273–274.

Panuje całkowity spokój, rzadko ktoś idzie lub jedzie. Obrót handlowy zamarł ...”
Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odbito podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweiss-bureau. Polnische Zensurgruppe B”; niżej podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”.

^b Adnotacja: „znane rusińskie nazwisko”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3777 Res. 8117, k. nlb.

Nr 497

1917 styczeń 13, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 782/PB. W załączonym do meldunku fragmencie korespondencji, ocenzurowanej i przetłumaczonej na język niemiecki, jest informacja o wyjeździe austriackich obywateli do Włoch, przyjmowaniu tamtejszego obywatelstwa i wstępowaniu do armii.

Meldunek z dnia 13 stycznia 1917^a

Temat: Rzekoma dezercja naszych jeńców wojennych narodowości włoskiej do włoskiej armii

Nadawca: nieznaną jeńcem woj., Wetługa, gub. kostromska (Rosja),
odbiorca: Róża Fass, na adres Jakub Better, Krakowska 249, Kraków (Galicja),
data: 20 IX 1916.

„... Z uwagi na fakt, że austriacki rząd odmawia wsparcia pieniężnego, wiele osób wyjechało do Włoch i przyjęło tamtejsze obywatelstwo. Z tego samego powodu również inne narodowości starają się uzyskać zwolnienie od austriackiego obywatelstwa ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odbito podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweiss-bureau. Polnische Zensurgruppe B”; poniżej numeru korespondencji podano: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4436, k. 1071.

Nr 498

1917 styczeń 13, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 781/PB, załączony fragment korespondencji, ocenzone i przetłumaczone na język niemiecki, dotyczący osądzania jeńców wojennych z armii austro-węgierskiej w Rosji przez tamtejsze sądy.

Meldunek z dnia 13 stycznia 1917^a

Temat: Nasi jeńcy wojenni w Rosji przed sądem

Nadawca: jeńiec woj. Michał [nazwisko nieznane], Perm (Rosja),
odbiorca: Zygmunt Leitner, ul. Zamknięta 3, Stryj (Galicja),
data: 14 XI 1916.

„... Wracam z Kijowa, gdzie byłem świadkiem w sądzie. Oczywiście jechałem z aniołem stróżem. Terlecki nie żyje^b, Bogdanowski dostał mieszkanie^c na 2,5 roku ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odbito podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweisbureau. Polnische Zensurgruppe B”.

^b Adnotacja cenzora: „w tym kontekście chyba chodzi o egzekucję”.

^c Adnotacja cenzora: „powinno się nazywać karcer”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3761 Res. 2855, k. nlb.

Nr 499

1917 styczeń 13, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 775/1 PB oraz załączona korespondencja, ocenzone i przetłumaczone na język niemiecki, dotyczą wypowiedzi jeńca wojennego Polaka z armii austro-węgierskiej w Rosji, nt. śmierci cesarza Franciszka Józefa I (21 XI 1916).

Meldunek z dnia 13 stycznia 1917^a

Temat: Wypowiedzi przebywających we wrogich krajach naszych jeńców wojennych o śmierci Jego Wysokości Franciszka Józefa I

Poniżej zawarte doniesienie z Semipałatyńska jest w sprzeczności z meldunkami z innych obozów dla jeńców wojennych (patrz: meldunek z dnia 8 stycznia 1917, Exh. No. 775/PB, pkt 4 i 5)^b.

Nadawca: nieznanany jeńiec woj., łagier wojennoplennych Semipałatyńsk (Rosja),
odbiorca: Janina Kruk, Sanok (Galicja),
data: 13 XII 1916.

„... Wiemy już o śmierci Cesarza. Chcieliśmy zorganizować uroczystości żałobne, ale nam nie zezwolono. Nawet krepy nie nosimy, bo nam nie wolno.”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odbito podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweisbureau. Polnische Zensurgruppe B”.

^b Zob. T. 4, dok. nr 494, meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 775/PB, z 8 I 1917 r.

Meldunek i korespondencja: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4393, k. 775.

Nr 500

1917 styczeń 15, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 783/PB, w załączonym fragmencie korespondencji, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki, jest informacja o planowanej podróży kobiety do jeńca wojennego (zapewne jej męża) z armii austro-węgierskiej w Rosji.

Meldunek z dnia 15 stycznia 1917^a

Temat: Planowana podróż pewnej kobiety do wrogiego kraju

Nadawca: jeńiec woj. oficer R. Wirth, łagier wojennoplennych Taszkient, obw. syrdaryjski (Rosja),
odbiorca: Helena Wirth, Kosciuszko-Quai 34, Przemyśl (Galicja),
data: 12 XI 1916.

„... Nie sądzę, że nie życzę sobie, abyś przyjechała (do mnie). Jednak realizacja tego planu nie jest możliwa. Po pierwsze, warunki życia są ciężkie, tak, że z trudem

wystarcza mi 50 rubli. Po drugie, taka długa podróż z dzieckiem nie dawałaby mi spokoju. Po trzecie, tutejszy klimat jest inny niż u nas, ludzie często chorują na malarię i na bardzo niebezpieczną gastryczną gorączkę. Już dawno o tym myślałem i rozmawiałem z Kostrzewskim i z kapitanem Anlaufem, jednak mi odradzają ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odbito podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweiss-bureau. Polnische Zensurgruppe B” oraz podano informację „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”, a z prawej strony pod tytułem meldunku odesłano: „Ad Kund[machung] No. 179, Abt. D. Res. No. 4408”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4408, k. 803.

Nr 501

1917 styczeń 16, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 784/PB, zawiera wykaz 9 osób wraz z adresami skarżących się w swych korespondencjach na urzędy pocztowe z powodu nieprzyjmowania przesyłek (paczki, pieniądze) dla jeńców wojennych przebywających zagranicą.

Meldunek z dnia 16 stycznia 1917^a

Temat: Skargi na nasze urzędy pocztowe z powodu nieprzyjmowania przesyłek dla jeńców

Poniżej wymienione osoby skarżą się w swoich listach do przebywających zagranicą jeńców wojennych na to, że nasze urzędy pocztowe odmawiają przyjmowania przesyłek (paczki, pieniądze) dla jeńców wojennych jako niedozwolonych.
Lwów, Katarzyna Daszkowska, ul. Zielona 35, 8 XII 1916, (paczka)

Eustachy Zwarycz, ul. Wągilewicza 9, 26 XII [19]16, (paczka)

Stan.[isław] Jaworowicz, ul. Ormianska 3, 9 I 1917, (paczka)

Przemyśl, Franciszka Sieradzka, ul. Zielona 29, 7 XII [19]16, (paczka)

Kamionka-Strumiłowa, Anna Steinbach, Zubowmosty, 25 XI [19]16, (paczka)

Żywiec, Maria Komunicka, ul. Wesola, 22 XI [19]16, (paczka)

Kalwaria Paławska, Paulina Kamińska, 27 XII [19]16, (pieniądze)

Oderberg, Zofia Szczyrba, Rychwld No. 338, 1 XII [19]16, (pieniądze)

Wiedeń II, Karolina Trzepla, Negerlegasse 2/19, 9 XII [19]16,

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odbito podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweissbureau. Polnische Zensurgruppe B”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3773 Res. 7187, k. nlb.

Nr 502

1917 styczeń 17, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 786/PB, oraz załączony fragment karty pocztowej, ocenzonej i przetłumaczony na język niemiecki, dotyczą „ucieczki jeńca wojennego z Larino-Juzówki” w Rosji.

Meldunek z dnia 17 stycznia 1917^a

Temat: Uciezka jeńca wojennego z Larino-Juzówki (Rosja)

Kartę od pani Eugenii Ertel, Kraków, do jeńca wojennego Antoniego Königa w Kańsku, gub. jenijska, z dnia 20 lipca 1916, zwrócono z następującą uwagą:

„Larino-Juzówka, dnia 17 października 1916. Mam zaszczyt uprzejmie poinformować, że kapral Antoni König nie wrócił ze spaceru, który odbywał w czerwcu tego roku i tym samym może będzie miała Pani przyjemność w najbliższym czasie porozmawiać z nim osobiście. Z wyrazami szacunku, Fenz, plutonowy, z 91 pułku piechoty [c. i k. armii]”²⁰.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odbito podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweissbureau. Polnische Zensurgruppe B”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3777 Res. 8159, k. nlb.

²⁰ 91 pułk piechoty c. i k. armii (Infanterie Regiment Nr 91) został sformowany 1 I 1883 r. W 1914 r. komenda pułku oraz II i III batalion stacjonowały w Pradze. IV batalion i Kadra Batalionu Zapasowego stacjonowały w Czeskich Budziejowicach, natomiast I batalion był detaszowany w Teodo (obecnie Tivat) w Czarnogórze. Większość żołnierzy stanowili Niemcy (54% składu) i Czesi (45%). Po wybuchu wojny znalazł się w składzie XVII Brygady Piechoty należącej do 9 Dywizji Piechoty, która była jedną z dwóch dywizji VIII Korpusu. Jego dowódcą był wówczas płk Hermann Eccher ab Echo und Marienberg. Pułk walczył na terenie Galicji oraz na froncie karpaccim w ramach 5 Armii (VIII 1914 – II 1915). Wziął udział w ofensywie odbijającej Galicję z rąk rosyjskich, uczestniczył wówczas w walkach pod Starym Samborem, Gródkiem Jagiellońskim i Złoczowem (4 V – 11 VII 1915), a następnie pod Łuckiem i Dubnem (11 VII – 24 IX 1915).

Nr 503

1917 styczeń 18, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 787/PB. Odkryty na adresie karty pocztowej dopisek: „zmuszają nas do walki i bij[ą]” naczelnik PGC interpretuje: „przymusowe wcielanie naszych jeńców wojennych do rosyjskiej armii”.

Meldunek z dnia 18 stycznia 1917^a

Temat: Przymusowe wcielanie naszych jeńców wojennych do armii rosyjskiej^b

Na załączonej karcie jeńca wojennego I. Sarara do Barbary Sarara w Trawnikach nr 225, Poczta Sierosławice, powiat Bochnia, z dnia 5 listopada 1916, miejsce nadania nieznane, odkryty – dzięki uwadze cenzora – na adresie pisany drobnym pismem następujący dopisek: „Zmuszają nas do walki i bij” (prawdopodobnie: biją nas). Pozostała treść jest bez znaczenia.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odbito podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweisbureau. Polnische Zensurgruppe B” oraz podano: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”.

^b Jednocześnie obok powyższego meldunku znajduje się odrębne pismo Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 787/ad, z tego samego dnia, bez tytułu i adresata, informujące: „Spostrzeżenie meldowane pod numerem Exh. No. 787/PB zawdzięcza się uwadze cenzora żołnierza Piechoty Landszturmu Zaghera Herscha” (ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4441, k. 3, oryg., mps). Uwaga: ponadto, przy powyższym meldunku znajduje się „karta obiegowa” tego meldunku z adnotacjami naczelników narodowych grup cenzorskich. Por. T. 1, Wstęp, uwagi edytorskie.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4441, k. 4.

Nr 504

1917 styczeń 22, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 769/1 PB, dotyczy „podejrzanego listu do oficera na froncie”. Załączone do meldunku dwie oryginalne korespondencje w języku polskim w całości zawierają dane o sposobach przekazywania korespondencji, pieniędzy i wiadomości między osobami spokrewnionymi.

Meldunek z dnia 22 stycznia 1917^a

Temat: Podejrzan list do oficera na froncie

W ślad za meldunkiem z dnia 3 stycznia 1917, Exh. No. 769/PB^b, w załączeniu przedłożono dwa listy znalezione w niewłaściwie doręczonej korespondencji włączonej, które być może zawierają informacje na temat osób wymienionych w wyżej wspomnianym meldunku. Obydwa listy zawierają nieszkodliwe wiadomości o charakterze prywatnym. Wspomniani w liście nr 1 Gustaw jest prawdopodobnie identyczną osobą z figurującym w cytowanym meldunku porucznikiem dr. Gustawem Przychockim.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

1. Nadawca: Natalia Grodzińska, miejscowość nieznana, prawdopodobnie Warszawa (Król. Pol.), nadane we Lwowie (Galicja), odbiorca: panna Maria Majkowska, Polski Wydział²¹, Hotel Continental, Sztokholm (Szwecja), data: 3 I 1917.

„d. 3/I 17

Kochana panno Marychno,

Listy Pani przez moich krewnych i p.[anią] Basię Sypu. otrzymuję. Obie z p. Stef. Schuchową odczuwamy doskonale jak tam Pani musi być ciężko i smutno samej. Basia również nic dobrego nie opowiada. Pałta Pani nie posłałam bo nikt nie chciał zabrać, p. Żorchowska nie jedzie, a tak bałam się ryzykować. Posłałyśmy tylko Pani trochę pieniędzy. Starania robimy, ale niech Pani mi wierzy, że jest b. trudno. Doprawdy jedyny powód uwzględniamy to jest narzeczony Pani Stasiak Haman, no i potrocha choroba, kt. zaświadczył dr Nowacki Żórawia 13 n kt. się pani zeszęlej zimy 1915 leczyła, całe szczęście, że o tem wiedziałyśmy z p. Stefką. Często b. schodzimy się radzić nad Panią panno Marychno, (adres p. Schuch. jest Wielka 1). U Ciotki Pani byłam, b. na Panią czeka i serdecznie o Pani mówi. O p. Gustawie wiemy przez p. Bończę, że jest zdrow i daleki od niebezpieczeństw, ale adresu dokładnego nie ma, mówią żeby pisać po prostu na uniwersytet.

Niech Pani będzie dobrej myśli, nie wcześniej to później zrobimy.

List załączony Pani odeślę do Wujostwa Łośców dobrze?

Serdecznie sciskam Panią

Natalia Grodzińska^c

mówił mi, że często do Wujostwa pisuje. U Olutków zdrowi – stary p. Jankowski tylko umarł. Wujek Julek b. ciężko chorował tak że nawet jeździłam do Lublina, ale teraz oboje zdrowi. – Niech Ciocia powie moim kolegom i kogo Ciobia zobaczy, że Baśka już wróciła, widziałam się z nią. – Widziałam matkę Mietka, kt. ma posadę nauczycielki u jednych państwa w Kaliskiem. Brat Mietka ożenił się ze swoją koleż[anką] p. Prószyńską i gospodaruje na wsi. Ogromnie prosilibyśmy o wiadomości

²¹ Polski Wydział – chodzi tu zapewne o Oddział Polski przy Komitecie Rosyjskim – Czerwonego Krzyża Rosyjskiego w Sztokholmie.

o Cioci, Wujku, o Jasiu, Tadziu i znajomych, wszyscy mają wiadomości tylko my nie. Czy Janek nadal mieszka z Wujostwem i jest na tej samej posiadzie? Niech Jasio napisze Wiktorowi bo widziałam jego Wuję Rohuszewskiego, kt. jest zdrow i ogromnie czynny, ciągle w rozjazdach. Czy to prawda, że Irenka Spies wyszła za mąż? Całuję i ściskam Wujostwa drogich, Janka i Tadzia b. b. serdecznie

Natalia”

2. Nadawca: nieznan^d,
odbiorca: Jerzy Bojanowski, Mały Kisielny 6 m. 2, Moskwa (Rosja) u pani Majkowskiej, za pośrednictwem P.F. Markowskiego, Hotel Continental, Sztokholm (Szwecja),
data: 25 XI 1916.

„25 XI 1916^e

Niewypowiedziane wzruszenie ogarnia mnie, ile razy przychodzi mi pisać list do Ciebie. Dziś piszę taki list, o którym wiem prawie na pewno, że dojdzie i czy dlatego, czy dla czegoś innego, ale wprost potwornie czuję naszą tragedię rozstania. Ponieważ to dziś akurat rok i cztery miesiące się skończyło. Zdaje mi się, że całymi wiekami oddzielona jestem od mego szczęścia i doprawdy trudno by mi było czasem uwierzyć, że byłam kiedyś szczęśliwa, gdybym dowodów szczęścia tego nie posiadała. Trudno jest opisać w jednym liście, co się przeżyło i przeżywa ciągle i niezmiennie. Bywają chwile, w których duch się podnosi i w tych wydaje się, że nabrał hartu i mocy do wytrwania i nieokreślonego ciągle oczekiwania. Tego zabijającego strasznego oczekiwania; ale wszystko się zapada z chwilą kiedy tęsknota, jak dzikie zwierzę zatopi pazury w sercu. Wtedy, o dziwo trzeba wytrzymać i wytrzymuje się coś tak ciężkiego – coś prawie, zupełnie nie do zniesienia. Czyż myśmy wiedzieli na co się skazujemy? Mój zawsze ukochany, słodki Jureczku, (widzisz przy tych słowach trochę mi się łyzy kręca) wybac mi, że ten właśnie list tak piszę. Dziś mam właśnie dzień słabości ducha i tęsknoty wprost wyjątkowej. Ale nie myśl, że ja taka ciągle jestem. Mój mały, czy Ty zawsze, zawsze żonkę, swoją Mycię kochasz? Czy Ty tak samo cierpisz i tęsknisz jak i ona? No powiedz, napisz, przecież nie miałam nic od kwietnia, prócz lakonicznej wiadomości w zeszłym miesiącu, żeś zdrow. To potworne, że nawet pisma kochanego od roku zupełnie nie widziałam. A naokoło mnie dużo dziś szczęścia. Bo Schuchowie bardzo się kochają i dobrze im ze sobą, Zosia Kitzmannowa ma córeczkę, Halina wyszła za mąż, Jadwiga, p. Marconi, a moja kuzynka [w]^f tych dniach wychodzi. Tylko Zośka K. z Jurkiem jeszcze [s]ię nie pobrali, bo widocznie czekają na odciętą rodzinę. Śpiewam i mam już sporo uznania w świecie muzycznym. Zrobiłam trochę postępów jako artystka no i nie może być bez znaczenia, to co przeżyłam. Zawsze dodało mojej sztuce pogłębienia. Ale nie śpiewam dlatego, że mi to potrzebne. Przecież trudno w takiej szarpaninie ducha śpiewać z własnej woli. Tu działają

tylko wpływy zewnętrzne – pobudzają. W zeszłym roku miałam dwadzieścia kilka koncertów. W tym sezonie śpiewałam 3 razy i 3 koncerty mam w perspektywie. Myślę często, czy Ty dużo już napisałeś, czy wykształciłeś się już trochę w swoim fachu kapelmistrzowskim. To niepodobne chyba, żebyś czegoś nie napisał. Takie szarpanie ducha i serca musi budzić talent. Ty przecież z życia bierzesz materiał do swojej sztuki. Prawda, Ty mój najmilszy narzeczony? Romka rozeszła się z Mężem i mieszka w Krakowie. Chodzi na uniwersytet. Zdaje się, że teraz to już tam wszystko skończone. [Je] też bardzo, bardzo ciężko. Poza tem co? Wiele ciekawych rzeczy się dzieje, ale nie tu miejsce na pisanie o nich. Trzymamy się w zdrowiu i życie domowe idzie zwykłym trybem.

O, gdybym ja list taki od Ciebie dostać mogła. Biorę głowę Twoją najdroższą w obie ręce i tysiąc błogosławieństw miłości zlewam na nią i najczulszemi piesszczotami osypuję. Kiedy Jurek, kiedy Twoja, Twoja będzie w zupełności Buziaki [?]”

^a Numer meldunku podano w lewym górnym rogu dokumentu, a pod nim informację: „Załącznik: 2 listy”.

^b W aktach nie odnaleziono tego dokumentu.

^c Podpis skreślony i od nowej strony ciąg dalszy listu, ale brak logicznego przejścia między obu częściami korespondencji.

^d Adnotacja cenzury: „Treść jest bez znaczenia. Godne wzmianki jest jedynie to, że adres na kopercie i na liście jest pisany tą samą ręką, co list przedstawiony w pkt. 1”.

^e Na początku listu „2” znajduje się adnotacja napisana tym samym charakterem pisma co list „1”, czyli przez Natalię Grodziską: „Wny Pan Jerzy Bojanowski – Moskwa Mały Kisielny 6 m 2 u p. Maykowskiej b. ważne z gorącą prośbą o przesłanie”.

^f Litery podane w nawiasie kwadratowym są w liście zaklejone.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Korespondencja: oba listy w języku polskim, oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3776 Res. 8026, k. nlb.

Nr 505

1917 styczeń 24, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 737/1 PB, oraz załączona jedna oryginalna korespondencja w języku polskim dotyczą osobistych relacji między Janiną Sikorską a Włodzimierzem Bernackim.

Meldunek z dnia 24 stycznia 1917^a

Temat: Korespondencja Janiny Sikorskiej z inż. Włodzimierzem Bernackim z Mińska

Nadawca: Janina Sikorska, Mościska (Galicja),
odbiorca: Włodzimierz Bernacki, Poste-restante, Mińsk (Rosja), za pośrednictwem Polskiego
Komitetu w Sztokholmie, Wallingatan 28 (Szwecja),
data: 12 I 1917.

1. „Mościska 12 I 1917 r.
Najukochańszy Włodzimierzu!

Dwumiesięczne milczenie przerwał przekaz pieniężny z kwotą 476 k[oron]. Nie
z taką radością odebrałam pieniądze jak bym odebrać pragnęła kartkę lub list.

Tak Cię prosiłam Włodzimierzu byś nie wysyłał co miesiąc pieniędzy tylko o ile
wolisz teraz co trzy lub cztery miesiące a Ty swoje czynisz. – Znasz mnie i wiesz że
nie potrafię sama zużytkować a względnie podzielę się na połowę ze wszystkim
i zatroskania nie będzie. Więc oszczędź mi tych przyjemności i uczynź zadość
prośbie mojej a ja będę miała mniej kłopotów na głowie bo gdy wysyłać będziesz
tak jak Cię proszę to każde mniejsze potrzeby będzie miało a co mnie potrzeba
będzie załatwić muszę. Włodeczku licz że na przyszłość także nam przydać się
może. Chciej zrozumieć mnie!?

Nie pojmuję co jest z Twoją korespondencją, od dwóch miesięcy nic nie mam
od Ciebie. Tak mi smutno jest, że tego wypowiedzieć się nie da, gdyby nie nauka
która pochłania tak wiele czasu tobym zmysły staciła z tęsknoty. Dziś Kazia, i Lola
wyjechały na trzy tygodnie do Krakowa.

Co słyhać u Ciebie? Czy jesteś w tem samem miejscu, gdzie obraca się rodzina
Twoja i czy jaka zmiana zaszła? Ja w Twoich pismach, najmniejszą kropkę zrozumieć
trafnie, więc i Ty Aniele mój zrozum mnie. A może poczytujesz to za niedelikatność
z mojej strony. Dlatego zawsze tak odważną jestem w piśmie byś nie ocenił mnie
nie zrozumiawszy niesprawiedliwie. Pytałeś w dawnych swoich listach kiedy moje
urodziny, zdaje się że zbyteczne to donieść się mie z mojej strony lecz jeśli żądasz
i porzymiesz [?] wiedzieć to ci donoszę że 15 marca. – Spędzałam je dawniej
wesoło nie tak jak dzisiaj.

Czy Ty najmilszy otrzymujesz teraz moje pisma?

Kończąc tych kilka zdań z życzeniem oby miłość i wspólność myśli towarzyszyły
nam do końca życia.

Całuję Cię serdecznie i polecam Bogu

Twoja Janina

Od Rodziny pozdrowienia”^b

2. „... 6 I 1917...” (zawiera jedynie pozbawione znaczenia refleksje o tęsknocie,
smutku i tym podobnych)

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a Numer meldunku, a pod nim napis: „Załącznik: 2 listy” znajdują się w lewym górnym rogu dokumentu. Do meldunku został załączony tylko oryginalny, napisany w języku polskim, list „1”; drugi tylko w krótkim streszczeniu. W prawym rogu podano informację: „Ad Abt. D. E. No. 7357/3”, odsyłającą do innych korespondencji J. Sikorskiej z W. Bernackim.

^b Na końcu listu istnieje dopisek, którego początek zasłaniają załączone znaczki pocztowe: „[...] w Rosji uprzejmie proszę o posłanie tego listu a na kosztą posyłki marek austriackich za 1 k[orone] załączam wewnątrz listu. Z podziękowaniem Janina”.

Meldunek i list 2: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

List 1: w języku polskim, oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3774 Res. 7357/5, k. nlb.

Nr 506

1917 styczeń 26, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 783/1 PB. Załączony do meldunku fragment korespondencji, ocenzurowany i przetłumaczony na język niemiecki, informuje o przyjeździe z Galicji żony do męża, jeńca wojennego w Rosji.

Meldunek z dnia 26 stycznia 1917^a

Temat: Podróż pewnej kobiety do wrogiego kraju

Nadawca: jeńiec woj. Franciszek Wolwowicz, łagier wojennoplennych Taszkient, obw. syrdaryjski (Rosja),

odbiorca: Maria Wolwowicz, Pruchnik, pow. jarosławski (Galicja),

data: 27 XI 1916.

„... Jeden polski oficer ma tutaj u siebie żonę. Przyjechała za nim z Galicji przez Szwecję ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odbito podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweisbureau. Polnische Zensurgruppe B”, a z prawej pod meldunkiem odsyłacz „Ad Kundmachung No. 179, Abt. D. Res. No. 4408”. Pod numerem meldunku znajduje się informacja: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”, której nie odnaleziono.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4408/3, k. 802.

Nr 507

1917 styczeń 26, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 737/2 PB, w załączonej do niego oryginalnej polskiej korespondencji jest skarga na zatrzymanie korespondencji przez cenzurę.

Meldunek z dnia 26 stycznia 1917^a

Temat: Korespondencja Janiny Sikorskiej z inż. Włodzimierzem Bernackim z Mińska

Nadawca: Janina Sikorska, Mościska pod Przemyślem (Galicja),
odbiorca: Redakcja „Gazety Polskiej”²² w Moskwie (Rosja), dla Włodzimierza Bernackiego,
data: 19 I 1917.

„19 I 1917

Najmilszy Włodzimierzu!

Po dwumiesięcznym milczeniu Twoim dziś list od Ciebie otrzymałam z dnia 12/12/1916, na który listem dziękczynnym odpisałam. – Zdrowa jestem. Smutno mi, że praca wszelkie wysiłki w niwecz obruciły się. Tyle trudu poniosłam, by kilka słów dojść mogło i byłam niezachwianej wiary że przecież coś przedrze się do Ciebie, a tu czytam że ostatnią wiadomość odemnie masz z 24 lipca. Nie traćmy i słabej nadziei lepszego jutra, musimy przebrnąć te piekielnie gorzkie chwile, i jak wiele przy spotkaniu się będzie do muwienia. Rodzina zdrowa. Żegnam Cię i polecam Bogu twoja wierna Janina”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach

Uwaga: podany tutaj adres odbiorcy jest zupełnie nowy. Pod pojęciem „starań” należy zrozumieć czynione przez nadawczynię listu próby, aby przesyłać korespondencję przez neutralne kraje (patrz: Exh. No. 737/1).

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu pod numerem kolejnym meldunku podano: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”, publikowana powyżej oraz odbito podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweissbureau. Polnische Zensurgruppe B”. W prawym górnym rogu meldunku jest odesłanie do wcześniejszej korespondencji J. Sikorskiej z W. Bernackim: „Ad Abt. D. Exh. No. 7357/3”.

²² „Gazeta Polska” – tygodnik wydawany w Moskwie (1915–1918) w nakładzie ponad 12 tys. egzemplarzy, redagowany przez Józefa Hłasko; zawieszony w czerwcu 1918 r. za „zamieszczenie tajnych klauzul traktatu brzeskiego”. Zob. *Historia prasy polskiej...*, t. 2, s. 256, 260.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Korespondencja: list w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3774 Res. 7357/6, k. nlb.

Nr 508

1917 styczeń 26, Wiedeń. – Pismo prezesa Naczelnego Komitetu Narodowego Leona Bilińskiego do szefa oddziału cenzury, płk. Otto Kicka, z podziękowaniem za zatrudnienie w cenzurze jeńców wojennych Polaków w Groß-Enzersdorf, a następnie skierowanie do służby w Legionach Polskich.

Jego Ekscelencja

Pan Pułkownik Sztabowy Otto Kick

Wiedeń I. Tuchlauben 8

Wiedeń, 26 stycznia 1917^a

Wasza Ekscelencjo!

Spełniając życzenie przetrzymywanych w swoim czasie w Groß-Enzersdorf i zatrudnionych w cenzurze jeńców wojennych Polaków, którzy obecnie od kilku miesięcy służą w legionach i niebawem opuszczą Wiedeń, Naczelny Komitet Narodowy korzysta z okazji, aby przekazać najserdeczniejsze podziękowania za życzliwe potraktowanie wyżej wspomnianych osób, również podziękowania dla dyrektora oddziału cenzury Groß-Enzersdorf, pana majora [E.] Joachimsthalera za życzliwą opiekę, jaką roztoczył nad nimi. Szczególne podziękowania Naczelny Komitet Narodowy chciałby złożyć zatrudnionemu w cenzurze w Groß-Enzersdorf podporucznikowi [Włodzimierzowi] Mogilnickiemu, który z dużym zaangażowaniem i inteligencją zajął się tymi jeńcami wojennymi i starał się spełniać ich różnorakie życzenia oraz aktywnie wspierał ich w dążeniu, aby wstąpić do polskich legionów.

Z wyrazami najwyższego szacunku

Prezes Naczelnego Komitetu Narodowego

L.[eon] Biliński

^a Pismo sporządzone na blankiecie: w lewym górnym rogu orzeł bez korony i nadruk w języku polskim „Naczelny Komitet Narodowy”, poniżej na maszynie „LZ. 7843/B.”, a w prawym górnym rogu pieczętka z orłem bez korony oraz napis w języku niemieckim „Oberstes Polnisches Nationalkomitee (NKN)”. U dołu pisma z prawej strony odbito kwadratowy stempel: „GZNB. Auskunftsstelle für Kriegsgefangenen [Punkt informacji dla jeńców wojennych], präs. 29 Jun. 1917/ No. 4132/ Res.”

Pismo: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3744 Res. 4132, k. 800.

Nr 509

1917 styczeń 27, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 791/PB, dotyczy, w załączonym fragmencie korespondencji ocenzurowanej, prośby jeńca o przesłanie zaświadczenia, że jest on „stanu wolnego”.

Meldunek z dnia 27 stycznia 1917^a

Temat: Prośba jeńca wojennego o przesłanie osobistych dokumentów

Nadawca: jeńiec woj. W.F. Ulanowski, Anańjiw Zemszkaja Uprawa (Urząd Ziemski), gub. chersońska (Rosja),
odbiorca: konsystorz biskupstwa rzym.-kat., Przemyśl (Galicja),
data: 18 XI 1916.

„... Ponownie proszę o pilne przesłanie aktu, o który prosiłem, to znaczy *littera testi*, jak również o potwierdzenie, że jestem stanu wolnego. Obecnie przebywam w rosyjskiej niewoli, przed wojną moi rodzice mieszkali w Rzeszowie, gdzie i ja spędziłem ostatnie dni ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odbito podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweisbureau. Polnische Zensurgruppe B” oraz podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”, której brakuje w aktach. Z prawej strony tytułu meldunku znajduje się odesłanie: „Ad Abt. D. Res. No. 3628”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387/4, k. 178.

Nr 510

1917 styczeń 27, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 770/1 PB. Nadawca załączonego fragmentu listu, ocenzurowanego i przetłumaczonego na język niemiecki, informuje żonę i dziecko o przyczynach uniemożliwiających mu powrót do kraju.

Meldunek z dnia 27 stycznia 1917^a

Temat: Podejrzany list od jeńca cywilnego z Włoch

Nadawca: jeniec cywilny Franciszek Piszczek, Iglesias, prow. Cagliari, Sardynia (Włochy),
odbiorca: Bronisława Piszczek, ul. Sławkowska, Dąbrowa Górnicza, pow. będziński, gub.
piotrkowska (Król. Pol.),
data: 12 I 1917.

„... Nie, moja Droga, nie wrócę... «Tata nie wróci», po pierwsze, nie może ze względu na wojsko – i na sytuację polityczną. Po drugie, z powodów moralnych. Tata ma swój charakter a poza tym niemieckie kraje są dla niego zamknięte na zawsze (nie myślę teraz o wolnej, niepodległej Polsce, gdyż wojna jeszcze się nie skończyła ... cała Europa i właściwie cały świat jest dla nas trojga^b otwarty z wyjątkiem Austrii, Niemiec, Bułgarii i Turcji ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odbito podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweisbureau. Polnische Zensurgruppe B” oraz podano informację: „Załącznik: 1 list”, którego w aktach brakuje. Z prawej strony tytułu meldunku znajduje się odesłanie: „Załącznik do meldunku z dnia 3 stycznia 1917, Exh. No. 770/PB”.

^b Adnotacja cenzora: „mowa jest o żonie i dziecku”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3748 Res. 4445, k. 65.

Nr 511

1917 styczeń 27, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 765/1 PB, zawiera załączoną oryginalną kartę pocztową i fotografię z dedykacją.

Meldunek z dnia 27 stycznia 1917^a

Temat: Podejrzane umundurowanie jeńca wojennego we Francji

W załączeniu do meldunku z dnia 31 grudnia 1916, Exh. No. 765/PB²³, przedkłada się fotografię, która ukazuje jeńca wojennego w osobliwym mundurze. Jednak pod wieloma względami różni się on od umundurowania, które w swoim czasie opisano w meldunkach.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

²³ Zob. T. 3, dok. nr 479 – meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 765/PB, z 31 XII 1916 r.

Nadawca: jeńiec woj. Julian Korlatowicz, Dépôt de prisonniers de guerre Le Puy-en-Velay, dep. Haute Loire (Francja),
odbiorca: nauczyciel Stefan Korlatowicz, ul. Wójtowska Góra, Drohobycz (Galicja),
data: 24 XII 1916.

„Najukochańszemu mojemu braciszkwowi zasyłam jak najserdeczniejsze życzenia wdzięczny brat Julian” [oraz fotografię z dedykacją:] „Dla bratowej ucałowanie rączek, dla Irenki całuję Cię serdecznie mam nadzieję, że otrzymałaś kartę [pocztową] z lutego Julian”

^a W lewym górnym rogu odbito podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweisbureau. Polnische Zensurgruppe B” oraz podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]” (jest oryginał).

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Korespondencja: karta pocztowa: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3748 Res. 4448, k. 76–79.

Nr 512

1917 styczeń 30, Wiedeń. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury A, mjr. Juliusza Żydło, Exh. No. 376/A, wraz z załączoną oryginalną polską kartą pocztową, dotyczy dochodzeń w sprawie przesyłania pieniędzy w paczkach zaszytych w odzieży.

Meldunek z dnia 30 stycznia 1917

Temat: Przemycanie przedmiotów do Rosji poprzez zaszywanie w odzieży

W tej sprawie odsyła się do meldunków z dnia 31 października 1916 Exh. No. 297 oraz z dnia 14 listopada 1916 Exh. No. 314, które stanowiły podstawę do wszczęcia dochodzenia w Starostwie Powiatowym w Brzesku^a. Przekazany w swoim czasie kierownictwu cenzury przez powyższy urząd dokument nie dał odpowiedzi na pytanie, jakie wydano rozporządzenia w sprawie nadzoru kolejnych paczek w urzędzie pocztowym w Radłowie. Podczas gdy w obydwu powyższych przypadkach nadawcą paczek był Feliks Kosman z Radłowa, nadawczynią przedłożonej karty jest Zofia Mermel z Radłowa.

Nadawca: Zofia Mermel, Radłów, pow. brzeski (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. Józef Kosman, Ikonnikowa Góra, poczta Prońsk, pow. proński, gub. riaziańska (Rosja),
data: 21 I 1917.

„W Radłowie, 21/I 1917

Kochany Józku!

Jak Ci się powodzi – zdroweś? My wszyscy trzymamy się mocno. Ciekawam, czyś kozuch otrzymał. Wysłany był we wrześniu z.r. Posłaliśmy Ci też dwie koszuke, w rękaw wszewkach trzeba je popruc i poprawić. Także kamizelką nader wartościową.

Całujemy Cię tysiące razy My tu stęsknieni

Z[ofia]”

Wiedeń, 30 stycznia 1917

Za zgodność: dr M[arcin] Horowitz

naczelnik grupy: mjr [Juliusz] Żydło

^a J. Żydło zwrócił się do „Starostwa w Brzesku” o wyjaśnienie zawartości przesyłek. Starostwo zaś wysłało pismo do Zwierzchności gminnej w Radłowie, by „wezwała natychmiast” ojca jeńca wojennego, Feliksa Kosmana, do starostwa do udzielenia wyjaśnień. Starosta powiatu w piśmie do Punktu Informacyjnego dla Jeńców Wojennych Oddziału Cenzury z 28 XI 1916 r. donosi: „Tenże [F. Kosman] wyjaśnił, że kilka razy wysyłał synowi pieniądze, ale one nigdy nie docierały. By taką przesyłkę ułatwić, zaszył je w kamizelce względnie w mankietach i chciał w taki sposób zasugerować synowi, gdzie należy szukać pieniędzy”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Korespondencja (karta) w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3774 Res. 7404, k. nlb.

Nr 513

1917 styczeń 30, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 792/PB, oraz załączony fragment karty pocztowej, ocenzurowany i przetłumaczony na język niemiecki, opisujący głodowe normy żywieniowe i pracę wykonywaną od 6 rano do 16 po południu.

Meldunek z dnia 30 stycznia 1917^a

Temat: Skarga żołnierza z frontu na panujący głód

Nadawca: Franciszek Radwan, c. i k. 16 kompania kolejek polowych (wąskotorowych), poczta polowa nr 205,
odbiorca: Katarzyna Kozma, Tschönpeln pod Mużakowem, pow. Rothenburg, rej. legnicka (Prusy),
data: 22 I 1917.

„... Proszę Was, nie dajcie mi zginąć i prześlijcie mi coś do palenia. ... Chleb nam zabrano, dostajemy 1,5 bochenka na 5 dni, nie ma co palić, a kupić też nic nie można. ... nie wiem, kiedy ta wojna się skończy, jednak wcześniej ludzie wymrą z głodu, gdyż do jedzenia już nic nie ma i dostajemy tylko tyle, aby żyć, a przy tym musimy pracować od godziny 6 rano do 4 po południu i wieczorem dostajemy tylko trochę kawy na kolację. ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu odbito podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweissbureau. Polnische Zensurgruppe B” oraz napis: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”. Oryginału w języku polskim nie odnaleziono. Pod tekstem meldunku odbito podłużny stempel: „GZNB. Zensurabteilung, präs. 30/1 1917, Nr. Res. 8252 Blg. 1”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3777 Res. 8252, k. nlb.

Nr 514

1917 styczeń 30, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 793/PB. W załączonym fragmencie korespondencji, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki, nadawca zapytuje adresata, czy jego „chłopak” „też się poddał?”

Meldunek z dnia 30 stycznia 1917^a

Temat: Podejrzana wypowiedź jeńca wojennego oficera

Nadawca: jeńiec woj. Jan Pfeiffer, Żytomierz-Stolanka, gub. wołyńska (Rosja),
odbiorca: Stefa[nia] Kowalczuk, Wulka 10, Lwów (Galicja),
data: 22 XII 1916.

„... jak się powodzi Twojemu chłopakowi na wojnie? Czy też się poddał?”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Gemeinsames Zentralnachweissbureau. Polnische Zensurgruppe B” i podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”. Adnotacje na dole dokumentu dotyczą przesłania meldunku do Wydziału X Ministerstwa Wojny przez Oddział Cenzury GZNB.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3777 Res. 8253, k. nlb.

Nr 515

1917 styczeń 31, Wiedeń. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury A, mjr. Juliusza Żydło, Exh. No. 378/A, w załączonym fragmencie korespondencji, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki, opisuje kradzież tytoniu z przesyłki.

Meldunek z dnia 31 stycznia 1917

Temat: Rzekoma kradzież tytoniu z przesyłki pocztowej wysłanej do Włoch

Nadawca: Maria Mlak, wieś Tywonia, pow. jarosławski (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Andrzej Mlak, campo di prigionieri di guerra Balestrate, prow. Palermo,
Sycylia (Włochy),
data: 24 I 1917.

„... 29 listopada wysłaliśmy Ci funt tytoniu, niestety, potem przesyłkę nam zwrócono, a z tytoniu pozostała tylko ilość wystarczająca na 10 papierosów; i tak oto zużyli tytoń, a resztę zwrócili nam razem z paczką ...”

Za zgodność: dr [Marcin] Horowitz

Wiedeń, 31 stycznia 1917

naczelnik grupy: mjr [Juliusz] Żydło

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3777 Res. 8262, k. nlb.

Nr 516

1917 luty 2, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 791/2 PB, dotyczy prośby syna do rodziców o przesłanie „wyciągu z metryki”, w dwóch fragmentach kart pocztowych, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki.

Meldunek z dnia 2 lutego 1917^a

Temat: Prośba jeńca wojennego o przesłanie osobistych dokumentów

Nadawca: jeniec woj. (?) Jan Chruściel, Nowomyrhorod, pow. jelizawetgradzki, gub. chersońska (Rosja),
 odbiorca: Piotr Chruściel, Nowosiółki Liskie, poczta Zadwórze, pow. kamionecki (Galicja),
 data: brak.

1. „... Kochani Rodzice, prosiłem o przesłanie wyciągu z metryki z potwierdzeniem, **że rzeczywiście jestem austriackim poddanym**. Proszę, **pospieszcie się, w przeciwnym razie będzie ze mną źle ...**”
2. „Kochany Ojciec, – jeśli chcecie wyświadczyć mi przysługę, to poproście Ojca Superiora, aby mi wystawił skrócony wyciąg z metryki z potwierdzeniem, ale, **na Boga, to bardzo pilnie**^b ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu odbito podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweisbureau. Polnische Zensurgruppe B” oraz podano informację: „Załącznik: 2 karty [pocztowe]”, których w aktach brak.

^b Podkreślenia w tekście tuszem lub atramentem.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
 ŌStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res 4387/3, k. 173.

Nr 517

1917 luty 2, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 791/1 PB, załączony fragment korespondencji, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki, dotyczy przesłania jeńcowi wojennemu (?) we Włoszech „świadczenia chrztu”.

Meldunek z dnia 2 lutego 1917^a

Temat: Przesłanie osobistego dokumentu jeńcowi wojennemu (?) we Włoszech

Nadawca: L. Gurzyński, Michów, gm. Chudowola, pow. lubartowski, gub. lubelska (Król. Pol.),
 odbiorca: jeniec woj. (?) Konstanty Korzeniowski, campo di prigionieri di guerra Tessano, prow. Cosenza, Kalabria (Włochy),
 data: 12 XII 1916.

„... Kochany Bracie, przesyłam Ci po raz drugi świadectwo chrztu ...”

Załącznik: świadectwo chrztu. Potwierdzam niniejszym, że zgodnie z księgą metrykalną z roku 1893, akt nr 109, Konstanty Korzeniowski, syn Mateusza

i Józefy z domu Wrzos, urodził się w Rudzienko²⁴, dnia 19 lipca 93 – Urzędnik stanu cywilnego (podpis, pieczęć)

za zgodność: dr [Leo] Lauterbach

Uwaga: zauważa się, że urodzony w zaborze rosyjskim odbiorca listu rzekomo został wzięty do niewoli we Włoszech.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odbito podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweisbureau. Polnische Zensurgruppe B” oraz podano informację: „Załącznik: 1 list”, którego nie udało się odnaleźć.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387/3, k. 172.

Nr 518

1917 luty 8, [Wiedeń]. – Sprawozdanie specjalne referenta Referatu XVI, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 1/XVI. W analizie 13 załączonych do sprawozdania fragmentów korespondencji, ocenzone i przetłumaczone na język niemiecki, referent szczególną uwagę zwrócił na „złe traktowanie” i „fatalną sytuację w zakresie wyżywienia”. Wstępowanie do polskiego wojska, obok pobudek patriotycznych, było częściej w korespondencjach motywowane poprawą warunków bytowych i nadzieją powrotu do kraju. Liczbę Polaków przybyłych do Csóth korespondenci oceniają na 17–20 tys.

Sprawozdanie specjalne z dnia 8 lutego 1917

Temat: Skargi jeńców wojennych z obozu Csóth pod Papa, którzy wstąpili do polskiej armii²⁵

²⁴ Wieś w Król. Pol., gub. warszawskiej, pow. radzyńskim.

²⁵ Referent podaje, iż do sprawozdania załączył także 13 oryginalnych polskich korespondencji, których w aktach brakuje. Sprawozdanie zostało udostępnione kierownikom oddziałów cenzury, co potwierdzone zostało przez ich podpisy. Sprawozdanie to było także przesłane do AOK i Ministerstwa Wojny, Wydział X ds. Jeńców Wojennych. AOK zareagowała pismem następującej treści: „O wprowadzenie opłaty aprowizacyjnej wnioskuje wszystkie komanda. Sytuacja zaopatrzeniowa monarchii jednak ją wyklucza. Na prośbę Wydziału X ds. Jeńców Wojennych informuje się GZNB o tym, że powołanie jeńców do polskiej armii ma nie mieć miejsca, jak również każda propaganda i faworyzowanie tej kategorii jeńców ma się nie powtórzyć. Jednocześnie, analogicznie są instruowane KÛA i KÛK, wraz z prośbą o tłumienie w prasie wszystkich sprzecznych doniesień” (ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3748 Res. 4493, k. 402).

W załączeniu przedkłada się w oryginale i w tłumaczeniu niewielki wybór licznych skarg napływających z „polskiego obozu” Csóth pod Pápa, które zgodnie opisują złe traktowanie i przede wszystkim panującą tam fatalną sytuację w zakresie wyżywienia (1–13).

Nawet jeśli z reguły skarg jeńców wojennych nie należy postrzegać zbyt tragicznie, to jednak należy na nie zwracać uwagę, ze względu na ich polityczne znaczenie. Nie są to mianowicie zwykli jeńcy wojenni, lecz tacy, którzy dali się zwerbować do polskiej armii i tym samym sądzili, że uzyskali prawo do lepszego traktowania. Między nimi są elementy, które z patriotycznych pobudek wstąpiły do narodowej armii, a również tacy, przy których werbunku odgrywały rolę też inne motywy takie jak: widoki na rychły powrót do ojczyzny (7, 9, 10, 13), oraz oczekiwanie decydującej poprawy swego losu (2, 9). Jak wynika z treści korespondencji, wydaje się, że chociaż poczyniono pewne obietnice, tych oczekiwań nie urzeczywistniono, ani w aspekcie poszerzenia zakresu swobód (6), ani odnośnie wyżywienia (2, 12). Należy wyrazić obawę, że wynikające z tego rozczarowanie, co powoduje, że wielu żałuje swojej decyzji (1, 13), może mieć negatywne skutki, gdyż podkopuje zaufanie do obietnic naszego rządu, a nastroje niezadowolenia mogą się nie tylko przenieść na wszystkich (również tych zadowolonych i przekonanych) członków polskiej armii, lecz również na tereny zaboru polskiego, co pod wieloma względami byłoby godne pożałowania, w pierwszym rzędzie jednak mogłoby wpływać hamująco na akcję werbunkową.

Niżej podpisany uważa, że byłoby właściwe zbadanie sprawy i usunięcie ewentualnych nieprawidłowości, aby zapobiec rozprzestrzenianiu się niezadowolenia, jednak pozwala sobie jeszcze dodać, że należałoby systematycznie oddzielać jeńców wojennych wstępujących do polskiej armii od innych jeńców wojennych i z wyżej podanych powodów dążyć do poprawy ich traktowania pod każdym względem, a mianowicie zapewnić przede wszystkim: więcej swobody, lepsze wyżywienie i (po spodziewanej poprawie nastrojów) jak najszybsze przewiezienie do zaboru rosyjskiego, przez co widocznego wyrazu nabrałaby obietnica zwolnienia z niewoli.

Niżej podpisany zauważa, że oczywiście z całą surowością eliminuje się wszystkie próby rozprzestrzeniania obecnego niezadowolenia przez jeńców wojennych w drodze przeniesienia tych nastrojów do zaboru rosyjskiego, jeśli taka korespondencja przechodzi przez Polską Grupę Cenzury B. Jednakże doświadczenie poucza, że taka korespondencja jest przesyłana również innymi drogami.

1. Nadawca: jeńiec woj. Piotr Szczepański, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry), odbiorca: Wojciech Szczepański, Annopol, pow. janowski, gub. lubelska (Król. Pol.), data: brak.

„... Zebrano nas tutaj 17 tys. Polaków i przekonują nas, abyśmy wstąpili to polskich legionów. Ja wprawdzie się zgłosiłem, ale panuje tutaj straszny głód i święta Bożego

Narodzenia były nadzwyczaj smutne. W wieczór wigilijny dostaliśmy śmierdzącą rybę. Chodzimy potajemnie do wsi z 2 workami i prosimy o kawałki chleba. Czasem idziemy tak 25 wiorst ...”

2. Nadawca: jeniec woj. Antoni Tomaszewski, Kriegsgefingenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Franciszek Tomaszewski, Radom (Król. Pol.),
data: 6 I 1917.

„Od maja przebywałem w tym przeklętym obozie w Czaplá, gdzie mało brakowało, abym umarł z głodu. Z Bożą Pomocą wytrzymałem i teraz przyjechałem do innego obozu, gdzie znowu będą mnie tak męczyć. Chociaż wysłałem list, w Czaplá nie dostałem żadnych pieniędzy, tak więc z desperacji wstąpiłem do polskich legionów. Teraz jestem pewien, że wkrótce będę w domu, nawet, jeśli to będzie trwało 6 tygodni, a potem niech się dzieje co Bóg chce. Matka przecież mnie zna, że nie chciałem nic o tym słyszeć, kiedy ludzie wstępowali do legionów. Teraz głód i chłód zmusiły mnie do tego, gdyż jest mi wszystko jedno, czy umrę z głodu w Galicji, czy też polegnę na wojnie, jeśli tylko jeszcze raz zobaczę moją Matkę i rodzinę. Nawet wolę to ostatnie ...”

3. Nadawca: jeniec woj. Mikołaj Nazaruk, Kriegsgefingenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Łukasz Nazaruk, Milanów, pow. radzyński, gub. lubelska (Królestwo Polskie),
data: 11 I 1917.

„... Wyślijcie mi przesyłkę z chlebem i do tego kilka rubli, gdyż cierpimy tutaj biedę i głód. Wszyscy Polacy, którzy są tutaj na Węgrzech, dostają dziennie jedną czwartą funta chleba, kapustę, wodę z rybami, bez herbaty i cukru ...”

4. Nadawca: jeniec woj. Karol Kołodziejski, Kriegsgefingenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Józefa Kołodziejska, Białaców, pow. opoczyński, gub. radomska (Król. Pol.),
data: 9 XII 1916.

„... Nie wiem, jak długo będziemy tutaj siedzieć --- panuje tutaj straszliwa drożyzna, tak, że kawałek chleba kosztuje już prawie 1 koronę. Jak długo jeszcze będziemy zmuszeni męczyć się w tej ciężkiej niewoli?”

5. Nadawca: jeniec woj. Piotr Glasek, Kriegsgefingenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Józef Glasek, Łuków, gub. lubelska (Król. Pol.),
data: 16 XII 1916.

„... Jesteśmy w obozie, w którym są sami Polacy. Głodujemy tu już trzeci tydzień i rozkazano nam wstąpić do polskich legionów – jakiejś polskiej armii. Do domu nikogo nie puszczają i nikt nie wie, jak to się skończy, oprócz tego, że umieramy z głodu ...”

6. Nadawca: jeniec woj. Bronisław Daszewski, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Feliks Daszewski, Lublin (Król. Pol.),
data: 2 I 1917.

„... Dookoła są druty i posterunki -- ludzie chodzą po wsiach jak żebracy i proszą o chleb. Jednak ludność cywilna na Węgrzech bije ich, bo również kradną bydło i świnie. Wielu już zabito, również i posterunki wielu zastrzeliły. Chleb komiśniak kosztuje 10 koron ...”

7. Nadawca: jeniec woj. Waclaw Respond, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Stefan Respond, Kurów, pow. puławski, gub. lubelska (Król. Pol.),
data: 22 XII 1916.

„... Nie mam nadziei, że spędzę z Wami Boże Narodzenie, w wieczór wigilijny będę musiał jeść kapustę z wodą, a w świąteczne dni to samo, co u nas jedzą świnie, to jest fasolę, z czego jedna osoba dostaje 10 sztuk lub jeszcze mniej.”

8. Nadawca: jeniec woj. W. Szpilowski, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Bolesław Jesionkiewicz, szpital rezerwy w Koszycach, kom. Abauj (Węgry),
data: 10 I 1917.

„... Spędzili Polaków w jedną zgrają i teraz żandarmi grają naszym braciom marsza i każdy musi, bo tak jest lepiej ...”

9. Nadawca: jeniec woj. Edmund Krüger, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: R. Krüger, Warszawa (Król. Pol.),
data: 22 XII 1916.

„... Przebywam już czwarty tydzień w obozie. Powiedziano nam, że pojedziemy do domu. Okazało się jednak, że przeniosą nas do nowego obozu. Nie sądziłem, że ciągle jeszcze będę cierpieł biedę ...”

10. Nadawca: jeniec woj. Bugajski, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: M. Bugajski, Ostrowiec, pow. opatowski, gub. radomska (Król. Pol.),
data: brak.

„... Dręczą nas i prawie umieramy z głodu. Dostajemy bardzo złe jedzenie, samą wodę i ½ funta chleba. Wszędzie jest straszna bieda. Jest nas tutaj 20 tys., z czego niektórzy zmarli na tyfus głodowy; i ciągle twierdzą, że wrócimy do domu ...”

11. Nadawca: jeniec woj. [imię nieznane] Sobalczyk, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Antonina Sobalczyk, Cadów, pow. radomszczański, gub. piotrkowska (Król. Pol.),
data: 25 XII 1916.

„... Cierpimy dużą biedę. Nie ma żadnego porządku – leżymy na nędznej pryczy, wygłodniali i zmarznięci. Tak postępuje z nami Austria ...”

12. Nadawca: jeniec woj. Roman Zerkowski, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Ernestina Zerkowska, Warta, pow. sieradzki, gub. kaliska (Król. Pol.),
data: 20 XII 1916.

„... Wody mamy tyle, ile chcemy, gdyż mamy przecież kanalizację. Co do chleba, to dostajemy duży kawałek, mniej więcej o połowę mniej, niż ty dawałaś Michaelowi na kolację i to musi wystarczyć na cały dzień ...”

13. Nadawca: jeniec woj. Konstanty Franiak, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Marianna Franiak, Wielka Wieś, pow. łaski, gub. piotrkowska (Król. Pol.),
data: brak.

„... Sądziliśmy, że jedziemy do domu, a tymczasem wywieziono nas na Węgry. Upchnięto nas w piekło, jakiego jeszcze nie było. Droga Marya! Gdybym tylko przypuszczał, że tak wpadnę, to nigdy bym się nie przyznał, że jestem Polakiem i pozostałbym w dawnym miejscu. O, byłoby dla mnie o wiele lepiej, gdybym nie urodził się jako Polak. Czekam na śmierć z głodu ...”

Sprawozdanie i korespondencje: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3748 Res. 4493, k. 396–400.

Nr 519

1917 luty 13, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 797/PB. Jeńcy wojenni, w pięciu załączonych do meldunku oryginalnych kartach pocztowych, donoszą swym rodzinom o zawarciu lub najczęściej o zamiarze zawarcia związku małżeńskiego, większość prosi w tej sprawie o radę, a niekiedy podaje także motywacje, jakimi się kierują przy podejmowaniu tej decyzji.

Meldunek z dnia 13 lutego 1917^a

Temat: Zawieranie małżeństw przez jeńców wojennych w Rosji

^a W lewym górnym rogu meldunku odbito podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweisbureau. Polnische Zensurgruppe B”, a z prawej strony poniżej tytułu dokumentu odesłanie: „Ad Abt. D. Res. No. 4117”.

1. Nadawca: jeńiec woj. Piotr Michaszczuk, w[ieś] Bondarenka^a N 32, adres dla korespondencji: miasto Jekaterynosław, ul. Jelizawetgrodszkaja, piekarnia Smolianski (Rosja), odbiorca: Andrzej Michaszczuk, ul. Świętojańska N 77, Sokal (Galicja), data: 15 XI 1916.

„15 dnia [XI] 1916

Kochany tatu ja zdrow i łaski Boga w rosyji robi w pikarni i dobrze mie tu ja tu jusz u rzenił się jak dostanieci moi kartki zaraz mie odpisz boja wiecy nie piszę bo meteż czy dostał mej dowidzenia.”

^a Miejscowość nieodnaleziona.

2. Nadawca: jeńiec Józef Tomczykiewicz^a, wieś Loknyste, pow. czernihowski, gub. czernihowska (Rosja), odbiorca: Tomasz Tomczykiewicz, Lanckorona, pow. wadowicki (Galicja), data: 14 IX 1916.

„Drodzy Rodzice

14/ IX 1916

Niech Będzie Pochwalony Jezus Hrystus. Naj sam pszud dowia dujem sie owaszem miłem zdrowiu a powodzenie dość dobre teraz wam donosze byś cię mi pieniędzy nie posyłałi bo nie macie nic daj do rapida [?] kończy czy Ojciec w domu Potraf cie sie na ślup mi przyjechać i no się krucse byś Cię nie spóźnili bo sie zynie^b polak z rosenko.”

^a W meldunku z 2 III 1917 r. podano sprostowanie nazwiska: winno być Trąbka, a nie Tomczykiewicz. Zob. dok. nr 528.

^b To niezbyt precyzyjnie sformułowane zaproszenie na wesele, w tłumaczeniu niemieckim można było oddać tylko jego sens: „... komet zu meiner Hochzeit, aber rasch, denn ich heirate ...”

3. Nadawca: jeniec woj. K.[owalik?], Antono-Kodincewska gmina, pow. aleksandryjski, gub. Chersońska^a (Rosja),
odbiorca: Ksenia Kowalik, Jabłonówka, poczta Busk, pow. kamionecki (Galicja),
data: 8 XII 1916.

„Kochana Siostrzo Pisze Tobie oswojem zdrowiu i Powódzeniu że jestem z łaski Pana Boga zdruf kturego tobi rzyche Kochana Siostrzo Odpisz mie co słyhać Koło ciebie Bo mnie powodzi się i yestem [w] sielgut^b u dobrego gospodarza kturen ma 20 koni i 50 kruf ma, jest z niem same curki, nas gospodarz chce [mnie] Poślubić ma 2 curki^c Poradzi Siostrzo nie wiem co mam zrobić Prosze Mnie otpisać Kartki Psez czerwony Krzyż. K. G.”

^a Adres ten został dopisany w końcu karty pocztowej w języku rosyjskim i innym charakterem pisma niż tekst polski.

^b Chodzi tu zapewne o majątek ziemski.

^c Ten fragment korespondencji w oryginalnej wersji, w języku polskim, jest trudny do odczytania i zrozumienia jego sensu. Wydaje się, że tłumacz niemiecki trafnie uchwycił istotę tekstu polskiego: „Jestem tutaj u gospodarza ..., chce mnie ożenić, ma ładną córkę. Nie wiem, co mam robić”.

4. Nadawca: jeniec woj. Józef Rupa (syn), Działów²⁶, gub. saratowska (Rosja),
odbiorca: Józef Rupa (ojciec), ul. Wielicka 33 na Słomowie, Płaszów, pow. podgórski (Galicja),
data: 30 XII 1916.

„Kochani Rodzice

Osmielam się Wam napisać, że chcę się tutaj żenić z siostrą miłosierdzia, która jak leżałam w szpitalu trapiła się o moje zdrowie i całymi dniami i nocami siedziała przy mnie i opiekowała się mną. No ja ją za to bardzo polubiłam choć biedna dziewczyna ale za to szlachetna. I ona także bardzo mnie lubi i sama mnie powiedziała żeby chciała wyjść za mnie za męża i dlatego się tak o mnie starała i chce po wojnie ze mną jechać do Austrii. Jest młoda lat jej 17. Jeżeli nie pozwolicie to żenić się nie będę, choć ją strasznie lubię.

Pozdrawiam Was i całuję Józek

Odpiszcie mi prędyż gdyż czeka [narzeczoną] z niecierpliwością. Jak napiszecie ta[k] zrobię Józek”

²⁶ Nie udało się odnaleźć dokładniejszej lokalizacji miejscowości.

5. Nadawca: Stefan Hnatyszak, Koczereżki, Pawłograd, gub. jekaterynosławska (Rosja), odbiorca: Maria Knatyszakiewicz, Kusenków, Przemysł (Galicja), data: 23 X 1916.

„Koczereżki 23/10 1916

Najdroższa Maniu, Donoszę Ci, że jestem zdrów. Powodzenie jest jak zwykle przy polowej robocie. Ja naj...^a Teraz Ci donoszę że [za]^bznajomiłem się z Panną, która jest moją Simpatya, którą nigdy nie opuszczę i przez nią do domu nie przyjadę. Jest ona katoliczką, imię jest Bronia. Otóż również zasyłam Najserdeczniejsze pozdrowienia dla wszystkich. Pozdrowienia nieznaną wam Bronia i Stefan Hnatyszak”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a Dalszych dwóch wierszy nie można w całości odczytać, bo zostały zasłonięte dużym okrągłym nieczytelnym stemplem.

^b Początek wyrazu nieczytelny z powodu jak w poprzednim przypisie.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3744 Res. 4117/5, k. 156.

Korespondencja w języku polskim nr 1–3: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3744 Res. 4117/5, k. 150, 152, 153.

Korespondencja w języku polskim nr 4, 5: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3744 Res. 4117, k. 153, 154.

Nr 520

1917 luty 13, Wiedeń. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury A, mjr. Juliusza Żydło, Exh. No. 386/A, załączony fragment karty pocztowej, ocenzonego i przetłumaczonego na język niemiecki, zawiera prośbę nadawcy o „wydanie potwierdzenia, że nie jest żonaty”.

Meldunek z dnia 13 lutego 1917^a

Temat: Prośba o osobiste dokumenty od jeńca wojennego w Rosji; dotyczy Komunikatu 96 i 102²⁷

²⁷ Komunikat nr 102 dotyczył zakazu wysyłki dokumentów osobistych (w rodzaju świadectwa chrztu) dla proszących o to własnych jeńców wojennych. Podejrzewano ich o zamiar zawarcia małżeństwa w Rosji. Zob. ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3744, Res. 4119, oryg., mps; ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747, Res. 4387, oryg., mps). Niestety Komunikat nr 96 nie został znaleziony w zasobach aktowych GZNB.

Nadawca: jeniec woj. Tadeusz Władysław Ulanowski, Anańjiw, gub. chersońska (Rosja),
odbiorca: konsystorz biskupstwa rzym.-kat. w Przemyślu (Galicja),
data: 10 XI 1916.

„Tadeusz Władysław Ulanowski, urodzony w Stryju w roku 1888, zamieszkały w Rzeszowie, student, prosi o pilne wydanie potwierdzenia, że nie jest żonaty, to znaczy o *litteres dimmiseriales*. Ten dokument jest wyżej wymienionemu bardzo potrzebny ... w przypadku mojej nieobecności proszę podać w miejscu na następujący adres: Paulina Stefanowna Nadgorniczenko. Proszę o możliwie pilne przesłanie powyższego dokumentu za pośrednictwem Czerwonego Krzyża. Proszę nie odmawiać pomocy jeńcowi wojennemu. Polecam się Państwa modlitwom.”

Za zgodność: dr [Marcin] Horowitz

Wiedeń, 13 lutego 1917

naczelnik grupy: mjr Juliusz Żydło

^a Na stronie tytułowej u góry po prawej stronie napis: „Polnische Gruppe A”, a pod meldunkiem z lewej strony podano informację: „Załączono 1 oryg[inalną] kartę [pocztową]”, której nie odnaleziono w aktach.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387/4, k. 177.

Nr 521

1917 luty 14, Wiedeń. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy A, mjr. Juliusza Żydło, Exh. No. 380/A, załączony fragment karty pocztowej, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki, informuje, że przesłanie „świadczenia urodzenia [...] jest zabronione”.

Meldunek z dnia 14 lutego 1917^a

Temat: Prośba o osobiste dokumenty od jeńca wojennego w Rosji; dotyczy Komunikatu nr 96 i nr 102²⁸

Nadawca: P. Kowalik, Turno, poczta Komańcza, pow. sanocki (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Andrzej Kowalik, stacja Marjanówka, miejscowość Szerotewka²⁹, gub. sycylijska (Rosja),
data: 28 I 1917.

²⁸ Patrz przypis powyżej.

²⁹ Nie udało się odnaleźć dokładnej lokalizacji tych miejscowości.

„Nie prześlę ci świadectwa urodzenia, bo to jest zabronione, prześlę Ci po zakończeniu wojny ...”

Za zgodność: dr [Marcin] Horowitz

Wiedeń, 14 lutego 1917

naczelnik grupy: mjr J[uliusz] Żydło

^a Po prawej stronie nad tytułem meldunku napis: „Polnische Gruppe A”, a pod meldunkiem z lewej strony podano informację: „Załączono 1 kartę [pocztową]”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387/4, k. 176.

Nr 522

1917 luty 6, [Wiedeń]. – Meldunek dotyczący statystyki korespondencji naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 796/PB, za miesiąc styczeń 1917. W okresie sprawozdawczym do PGC wpłynęło 217 818 korespondencji, w 92% w języku polskim z terenu Austro-Węgier i z zagranicy. Została ona uporządkowana i rozdysponowana według przynależności geograficznej: państwa, kraje, tereny okupowane. Z podanej wyżej ogólnej liczby listów i kart pocztowych PGC wyselekcjonowała i ocenzurowała 1887 (0,8%) jednostek. Zestawiła je z uwagi na ich pochodzenie w grupy (łącznie z podaniem ich danych liczbowych) korespondencji: jeńców wojennych Polaków z różnych armii prowadzonej między sobą oraz ludnością cywilną w kraju pochodzenia, korespondencji wysyłanej „z frontu”, korespondencji wymienianej „pomiędzy ludnością zaboru rosyjskiego i żołnierzami [Polakami] armii rosyjskiej”. Pod względem tematycznym podzielono korespondencje na grupy: dotyczące „informacji o charakterze wojskowym”, „gospodarczym” oraz zawierające różnorodne skargi pochodzące od jeńców wojennych, internowanych i ludności cywilnej; istniała też statystyka „korespondencji osób sprzyjających Rosji”. Podobny układ danych statystycznych korespondencji, uzupełniany nowymi pozycjami tematycznymi, był stosowany i w następnych sprawozdaniach miesięcznych. Zmieniały się również wielkości zestawianych danych. Wprowadzono także analizę porównawczą danych statystycznych do podawanych w poprzednich sprawozdaniach, co pozwala śledzić ich dynamikę.

Meldunek z dnia 6 lutego 1917^a

Temat: Statystyka za miesiąc styczeń 1917

OGÓLNY PRZEGLĄD

I. WPLYNĘŁO	217 818 sztuk
II. WYDANO:	
1. Wydano do przekazania do Grupy Pocztovej	196 467
2. Przekazano do innych grup jako korespondencję w językach obcych	18 106
3. Przekazano do uporządkowania	690
4. Zatrzymano/ocenzurowano	1 887
5. Zapytania , niepełne adresy, korespondencja z Czerwonym Krzyżem zgodnie z Komunikatem nr 160 ³⁰ przekazano do Grupy Pocztovej	407
6. Niewłaściwie przesłana korespondencja z wrogiego kraju	247
7. Przekazano do rozszyfrowania	15
	217 818 sztuk

I. WPLYNĘŁO

Wpływającą korespondencję podzielono jak następuje:

Kartki	204 368, to jest 94%
Listy	13 450 , to jest 6%
Razem	217 818

II. WYDANO

1. Grupa Pocztowa

Przekazana do Grupy Pocztovej, przeznaczona do dalszego przekazania korespondencja wynosiła 90% całej poczty. Podzielono ją według krajów docelowych jak następuje:

³⁰ Komunikat nr 160, stanowiący nowelizację Komunikatu nr 125, stwierdzał, że wszystkie zapytania o własnych jeńców wojennych, które przychodzą do placówek Czerwonego Krzyża w Wiedniu (GZNB), mają być gromadzone i regularnie przekazywane do grupy pocztowej oddziału cenzury z adnotacją, że chodzi o zapytania odnośnie żołnierzy własnych. Komunikat przewidywał, że analogicznie należy postępować z zapytaniami o nieprzyjacielskich jeńców wojennych, zaadresowanych do Czerwonego Krzyża, GZNB albo komend obozów w monarchii, przy czym grupa pocztowa ma je otrzymywać jako „zapytania o żołnierzy nieprzyjaciela”. Inne pisma, w rodzaju próśb o nawiązanie kontaktu z rodziną, prośby o wsparcie, reklamacje, również miały być codziennie gromadzone i wysyłane do grupy pocztowej. Jednak jeśli były zaadresowane do placówek Czerwonego Krzyża spoza Wiednia, należało przesyłać je dalej. Grupa pocztowa miała otrzymywać także korespondencje do własnych jeńców z niekompletnymi adresami, których nie udało się poprawić, z adnotacją: „Niewystarczający adres naszych jeńców wojennych”. Jeśli rzecz dotyczyłaby nieprzyjacielskiego jeńca – wówczas grupa miała dostawać je z adnotacją: „Niewystarczające adresy jeńców nieprzyjacielskich”. Wszelkie zawiadomienia o śmierci jeńca, skierowane do bliskich, miały być gromadzone i przekazywane do kancelarii prezydyjalnej. Zob. T. 1, dok. nr 73.

Galicja	67 490 = 34%
Rosja	61 447 = 30%
Tereny okupowane przez Austrię	21 147 = 11%
Tereny okupowane przez Niemcy	10 379 = 5%
Austria	10 182 = 5%
Włochy	6 475 = 3%
Niemcy	6 034 = 3%
Niewłaściwie przekazano	3 454 = 1,5%
Węgry	2 428
Centrala Uchodźców	2 362
Bośnia	1 808
Wiedeń	1 402
Pozostała i neutral. zagranica	901
Poczta polowa	759
Cenzura w Budapeszcie	102
Serbia	97
	<hr/> 196 467

Podział zgodnie z Komunikatem nr 185³¹ dał ogólnie następujący wynik:

A) Korespondencja krajowa

a) Dotyczy własnych jeńców wojennych:	Rosja	61 447	
	Włochy	6 475	
b) Dotyczy wrogich jeńców wojennych (tak zwana korespondencja obozowa)			
	Zabór rosyjski, austriacki obszar okupacyjny	21 147	
	Zabór rosyjski, niemiecki obszar okupacyjny	10 379	
	Niemcy	6 034	
	Węgry	2 428	
	Bośnia	1 808	
	Serbia	97	41 893 109 815 = 56%

³¹ Komunikat nr 185 wprowadzał z dniem 22 I 1917 r. podział materiału korespondencyjnego przychodzącego do oddziału cenzury na Korespondencję zagraniczną (poczta przychodząca z krajów nieprzyjacielskich i neutralnych) oraz Korespondencję krajową (poczta wychodząca z monarchii i krajów sprzymierzonych, włącznie z obszarami okupowanymi przez Państwa Centralne). Od tej pory cenzorzy mieli cenzurować tylko materiał z jednej z tych kategorii. Naczelnicy grup mieli dokonać podziału personelu w swoich grupach, pilnując rzetelnego zaklasyfikowania korespondencji pod ww. kątem. Jeśli istniały wątpliwości odnośnie jakichś kategorii poczty krajowej lub zagranicznej, wówczas miano wypracować kompromis i szczególnie doświadczonych cenzorów oddelegować do pracy nad rodzajem poczty wychodzącej poza obszar ich obowiązków. Komunikat inicjował współpracę między grupami polskimi, czeskimi i ukraińskimi, przewidując, że Czeska Grupa B będzie odtąd przekazywać Polskiej Grupie B i Ukraińskiej Grupie A swoją ważną korespondencję zagraniczną. Naczelnicy tych grup mieli się ze sobą porozumieć, w jaki sposób materiał ten będzie rozdzielany. Gdyby ugoda nie była możliwa, wówczas decyzję miało podejmować szefostwo oddziału. Dla usprawnienia rozdzielania poczty krajowej od zagranicznej i jej przydzielania do grup cenzury w wyrównanej ilości, od 20 I 1917 r. nakazywano, by grupa pocztowa sortowała całą pocztę przychodzącą, dzieląc ją na krajową i zagraniczną. Zob. T. 1, dok. nr 111.

B) Korespondencja zagraniczna

Galicja	67 490	
Austria	10 182	
Centrala Uchodźców	2 362	
Wiedeń	1 402	
Zagranica	901	
Poczta polowa	<u>759</u>	$\frac{83\ 096}{192\ 911} = 44\%$

która to suma po dodaniu tutaj błędnie przekazanej niewłaściwej poczty	3 454	
i Cenzury w Budapeszcie	102	$\frac{3\ 556}{396\ 467}$
dają łączną liczbę		

2. Korespondencja w językach obcych

Korespondencja obcojęzyczna, to znaczy korespondencja w innym języku niż język polski, wynosiła 8% wpływającej korespondencji łącznie i została podzielona na następujące języki:

Ukraiński	11 388 = 63%
Czeski	1 958 = 11%
Słoweńsko-chorwacki	1 506 = 8%
Niemiecki	1 146 = 6%
Słowacki	857 = 5%
Rosyjski	557 = 3%
Węgierski	244 =
Fińsko-łotewski	118
Inne języki	<u>332</u>
	18 106

3. Uporządkowano

Do uporządkowania przekazano 0,3% całej korespondencji, a mianowicie z następujących przyczyn:

Informacje wojskowe (Komunikat nr 163) ³²	296 = 43%
--	-----------

³² W myśl Komunikatu nr 163 korespondencja żołnierzy austro-węgierskich przebywających na linii frontu do krajów nieprzyjacielskich została zabroniona. Każda taka korespondencja, opatrzona stemplem poczty polowej lub etapowej z oznaczeniem jej numeru, miała być bez wyjątku zatrzymywana. Jeśli na korespondencji takiej nie było numeru poczty, a jedynie była podana nazwa miejscowości, miała nie podlegać zatrzymaniu. Korespondencje nieprzyjacielskich jeńców wojennych ze strefy frontowej do krajów nieprzyjacielskich miały tymczasowo podlegać Komunikatowi nr 74. Dozwolona była komunikacja pocztowa żołnierzy austro-węgierskich z obszaru pozafrontowego i tyłów. Dział usuwający zawiadomiono, że pieczętki, adresy i miejsca postoju władz centralnych i władz wojskowych monarchii nie będą usuwane; jednocześnie podano numery i nazwy kilku-nastu konkretnych jednostek wojskowych oraz kalibry dział niewymienianych wcześniej jednostek,

Skargi o charakterze gospodarczym (§ 28 c,d IB) ³³	290 = 42%
Skargi od wrogich jeńców wojennych i cywilnych (§ 28 g IB) ³⁴	<u>104</u> = 15%
	690

4. Zatrzymano/ocenzurowano

Zatrzymano/ocenzurowano 0,8% łącznej korespondencji z następujących przyczyn:

Korespondencja pomiędzy jeńcami wojennymi między sobą oraz z krajem	891 = 47%
Niewysłane (z wrogiego kraju do wrogiego kraju)	373 = 20%
Z frontu (Komunikat nr 163 ³⁵)	311 = 16%
Pomiędzy ludnością zaboru rosyjskiego i żołnierzami armii rosyjskiej (Komunikat nr 90) ³⁶	192 = 10%
Skargi od wrogich jeńców wojennych i cywilnych	36 = 2%
Zakazane widokówki (§ 19a IB) ³⁷	29 = 1%
Skargi o charakterze gospodarczym (§ 24a IB) ³⁸	28 = 1%
Puste kartki	15

które obowiązkowo należało usuwać. Usuwanie tych danych było na tyle ważne, że podkreślano szczególną odpowiedzialność za to naczelników grup cenzorskich. Zob. T. 1, dok. nr 76. Komunikat nr 74 (Wiedeń, 3 II 1916) dezaktualizował Komunikat nr 54, stwierdzał, że korespondencja wszystkich odkomenderowanych do strefy frontowej i etapowej jeńców wojennych ma być zatrzymywana, jeśli jest opatrzona stemplami dowództw i placówek, które wskazują, że jeńcy zostali wykorzystani do robót okopowych i fortyfikacyjnych, np. Dyrekcja Budowy Fortyfikacji, poczta polowa nr ..., kolumna budowy okopów itd. Zezwalano na zachowanie samego stempla poczty polowej, lub połączonego ze stemplem jenieckiego oddziału roboczego, oddziału robotników kolejowych, o ile na tej podstawie nie można było stwierdzić lokalizacji poczty polowej lub miejsca postoju formacji. W tym ostatnim przypadku należało usunąć informację o miejscu postoju. W przypadkach wątpliwych należało załączyć zaświadczenie oficera łącznikowego Biura Ewidencyjnego (ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3.739, Res. 3.309, oryg., mps).

³³ W § 28 c,d IB (Instruktion-Buch, Księga Instruktażowa) dla grup cenzury Wspólnego Centralnego Biura Rejestrowego, wyd. przez Szefostwo Oddziału Cenzury w Wiedniu 15 IV 1916 r., była mowa o usuwaniu informacji dotyczących ważnych spraw natury gospodarczej, obejmującej takie kwestie jak budowa, niszczenie i stan zakładów przemysłowych, „uogólniające wiadomości na temat braków surowcowych, siły roboczej, żywności” oraz podawania tendencyjnych informacji na temat podwyżek cen, przesadne lub kłamliwe sprawozdania odnośnie drożyzny i głodu, znajduwane w korespondencjach przeznaczonych za granicę. Zob. T. 1, dok. nr 48.

³⁴ W Księdze Instruktażowej § 28 g obejmował temat wojskowych obozów jenieckich oraz obozów cywilnych w monarchii, akcentując kwestie skarg na złe traktowanie, utrzymanie, zaopatrzenie i zakwaterowanie jeńców. Zob. T. 1, dok. nr 48.

³⁵ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

³⁶ Komunikat nr 90, dotyczący korespondencji rosyjskich wojskowych, nie został odnaleziony w zasobie aktowym GZNB w Kriegsarchiv.

³⁷ W § 19a IB (oraz częściowo w § 20) wspomnianej instrukcji cenzorskiej z 15 IV 1916 r. odniesiono się do zakazanych pocztówek z ilustracjami miast (dzielnic, miejscowości i krajobrazów), zawierającymi ilustracje ważnych obiektów wojskowych, instalacji komunikacyjnych, infrastruktury gospodarczej, pomników, dotyczyło to również terytoriów okupowanych przez monarchię. Zob. T. 1, dok. nr 48.

³⁸ Chodzi o § 24, w dokumencie popełniono błąd w numeracji paragrafów.

Informacje o charakterze wojskowym	6
Korespondencja osób sprzyjających Rosji (Komunikat nr 146) ³⁹	<u>6</u>
	1 887

5. Zapytania itp.

Zgodnie z Komunikatem nr 160⁴⁰ do Grupy Pocztowej lub do Kancelarii Prezydialnej przekazano 407 sztuk = 0,2%, a mianowicie:

Zapytania o własnych żołnierzy	148 = 35%
Zapytania o wrogich żołnierzy	16 = 44%
Korespondencja z Czerwonym Krzyżem	7 = 22%
Niepełne adresy własnych jeńców wojennych	36 = 99%
Jeńcy wojenni z wrogich wojsk	184 = 46%
Nekrologi	<u>16 = 44%</u>
	407

6. Niewłaściwie przesłana korespondencja z wrogiemu kraju

Ta korespondencja stanowi 0,1% całej korespondencji i z reguły dotyczy korespondencji z Rosji do polskiej ludności cywilnej z zaboru rosyjskiego.

7. Rozszyfrowano

Do rozszyfrowania przekazano łącznie 15 sztuk, to znaczy 0,007%.

naczelnik grupy: [rotmistrz Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a Na stronie tytułowej, z lewej, odcisnięto stempel: „Gemeinsames Zentralnachweisbureau. Polnische Zensurgruppe B”.

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
 ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3777 Res. 8307, k. nlb.

Nr 523

1917 marzec 6, Wiedeń. – Meldunek dotyczący statystyki korespondencji naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 796/1 PB, za miesiąc luty 1917. W okresie sprawozdawczym do PGC wpłynęło z Austro-Węgier i z zagranicy 258 325 korespondencji. Została ona przez PGC uporządkowana pod względem przynależności geograficznej i rozdysponowana. 1760 listów i kart pocztowych, stanowiących 0,7% całości, ocenzurowano i usystematyzowano według scharakteryzowanych w poprzednim sprawozdaniu

³⁹ Komunikat nr 146 nie został odnaleziony w zasobie aktowym GZNB w Kriegsarchiv.

⁴⁰ Por. T. 4, dok. nr 522, przyp. 30.

zasad przynależności społeczno-zawodowej jej twórców i zawartości tematycznej (wprowadzono nową jednostkę statystyczną: „treści polityczne”). Przeprowadzono również porównawczą analizę danych z ich zawartością w sprawozdaniu za poprzedni miesiąc, ze wskazaniem na przyczyny dynamicznych zmian.

Meldunek z dnia 6 marca 1917^a

Temat: Statystyka za miesiąc luty 1917

OGÓLNY PRZEGLĄD

I. Wpłynęło			258 325
II. Wydano:			
A) Opracowano:			
1. Przekazano	214 418		
2. Uporządkowano	429		
3. Zatrzymano/ocenzurowano	1 760		
4. Zapytania itp.	<u>303</u>	<u>216 910</u>	
B) Wyłączono:			
1. Korespondencja obcojęzyczna		27 424	
2. Niewłaściwie przesłano	<u>4 340</u>	<u>31 764</u>	248 674

STATYSTYKA SPECJALNA

I. WPŁYNEŁO

Podział zgodnie z Komunikatem nr 185⁴¹ daje łącznie następujący wynik:

	Kartki	Listy	Razem	
Kraj	20 600	1 275	21 875	
Obóz	<u>54 750</u>	<u>11 520</u>	<u>66 270</u>	88 145 = Kraj 34%
	<u>75 350</u>	<u>12 795</u>	<u>88 145</u>	
Zagranica				
Z Rosji	157 880	3 400	161 280	
Włochy	<u>7 100</u>	<u>1 800</u>	<u>8 900</u>	170 180 = Zagranica 66%
		164 980	5 200	170 180
				258 325 Suma

Stosunek kartek do listów przedstawia się następująco:

Kartki	240 330 = 93%
Listy	<u>17 995</u> = 7%
	258 325

⁴¹ Por. T. 4, dok. nr 522, przyp. 33.

II. WYDANO

A) Opracowano

1. Przekazano

Do Grupy Pocztovej przekazano 214 418 sztuk korespondencji, to jest 86% wydanej korespondencji łącznie (wobec 88% w poprzednim miesiącu). Liczba ta w podziale na **kraje docelowe** przedstawia się następująco:

	Luty	Styczeń
Galicja	125 015 = 58%	wobec 34% (= +24%)
Tereny okupowane przez Austrię	23 594 = 11%	11%
Rosja	18 769 = 9%	30% (= -21%)
Austria	15 082 = 7%	5%
Tereny okupowane przez Niemcy	11 763 = 6%	3%
Niemcy	7 077 = 3%	3%
Centrala Uchodźców	3 710	
Węgry	3 350	
Wiedeń	2 201	
Włochy	1 684	
Poczta polowa	852	
Bośnia	634	
Zagranica	631	
Serbia	56	
	<u>214 418</u>	

Wzrost liczby korespondencji przesyłanej do Galicji w porównaniu do liczby korespondencji przesyłanej do Rosji jest spowodowany tym, że zarządzony w ubiegłym miesiącu zgodnie z Komunikatem 185⁴² podział na korespondencję zagraniczną i krajową rygorystycznie egzekwowano, z czego wynika, że korespondencja krajowa (zwłaszcza adresowana do Rosji) nie była już opracowywana przez Polską Grupę B.

2. Uporządkowano

Do uporządkowania przekazano 429 sztuk, to jest 0,17% (wobec 0,3% w poprzednim miesiącu) wychodzącej korespondencji łącznie, jak następuje:

	Luty	Styczeń
a) Skargi od wrogich jeńców wojennych i cywilnych (§§ 28g) ⁴³	220=51%	wobec 15% (+36)
b) Skargi o charakterze gospodarczym (§ 28c,d) ⁴⁴	111=25%	42% (-17)

⁴² *Ibidem.*

⁴³ Paragraf ten obejmował temat wojskowych obozów jenieckich oraz obozów cywilnych w monarchii, akcentując kwestie skarg na złe traktowanie, utrzymanie, zaopatrzenie i zakwaterowanie jeńców. Zob. T. 1, dok. nr 48.

⁴⁴ Por. dok. nr 522, przyp. 33.

c) Informacje wojskowe (Komunikat 163) ⁴⁵	93=21%	43% (-22)
c) Inne	<u>5</u>	
	429	

Spadek bezwzględnej liczby oraz liczby w kategoriach b) i c) należy traktować jako bezpośredni wpływ poglądów przedstawionych ostatnio przez pana porucznika Schütza.

Wzrost liczby podanych w punkcie a) przypadków uporządkowania jest wynikiem wyżej wspomnianego podziału korespondencji na poszczególne rodzaje, co spowodowało wzrost względnej liczby tak zwanej korespondencji obozowej.

3. Zatrzymano/ocenzurowano

Zatrzymana/ocenzurowana w przeciągu ostatniego miesiąca korespondencja stanowi 1760 przypadków, to jest 0,7% (wobec 0,8% w poprzednim miesiącu), a więc znajduje się na prawie takim samym poziomie.

Jako powody zatrzymania/cenzury przyjmuje się:

	Luty	Styczeń
a) Niewysłane (z wrogiego kraju do wrogiego kraju)	749 = 43%	wobec 20% (+23)
b) Jeńcy wojenni między sobą (§ 19b)	740 = 43%	47%
c) Z żołnierzami z armii rosyjskiej (K 90 ⁴⁶)	103 = 6%	10%
d) Z frontu (Komunikat 163 ⁴⁷)	66 = 4%	16% (-12)
e) Skargi od wrogich jeńców wojennych i cywilnych	48 = 3%	2%
f) Puste kartki (§ 36b) ⁴⁸	22	
g) Treść polityczna	13	
h) Treść ekonomiczna	8	
i) Widokówki	7	
k) Sympatycy Rosji	<u>4</u>	
	1 760	

Zmiany w punktach a) i d) w porównaniu z poprzednim miesiącem są również wynikiem wdrożenia wyżej opisywanych czynności.

⁴⁵ Por. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

⁴⁶ Komunikat nr 90, dotyczący korespondencji rosyjskich wojskowych, nie został odnaleziony w zasobie aktowym GZNB w Kriegsarchiv.

⁴⁷ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

⁴⁸ Według podręcznika cenzorskiego z Feldkirch puste kartki papieru należało także niszczyć, gdyż był to sposób na przekazywanie tajnych wiadomości (zob. T. 1, dok. nr 56). Jak pisano w § 36 projektu książki instruktażowej dla oddziału cenzury GZNB (zob. T. 1, dok. nr 48): „Oznaką występowania tajnych informacji dla cenzora jest obecność [m.in.] rzucających się w oczy pustych, niezapisanych fragmentów”.

4. Zapytania itp.

Liczba korespondencji przekazanej zgodnie z Komunikatem 160⁴⁹ do Grupy Pocztowej lub Kancelarii Prezydyjalnej wynosi 303 sztuk, to jest 0,12% (wobec 0,2% w poprzednim miesiącu) wydanej korespondencji łącznie, a mianowicie:

	Luty	Styczeń
a) Zapytania o własnych żołnierzy	55 = 18%	wobec 35% (-17)
b) Zapytania o wrogich żołnierzy	10 = 3%	4%
c) Korespondencja z Czerwonym Krzyżem	12 = 4%	2%
d) Niepełne adresy własnych jeńców wojennych	26 = 9%	9%
e) Niepełne adresy wrogich jeńców wojennych	188 = 62%	46%
f) Nekrologi	<u>12 = 4%</u>	4%
	303	

B. Wyłączono

1. Korespondencja w językach obcych

Korespondencja obcojęzyczna, to znaczy korespondencja w innym języku niż język polski, liczyła 27 424 sztuk, to jest 11% wydanej korespondencji łącznie (wobec 8% w miesiącu styczniu) i została podzielona jak następuje:

	Luty	Styczeń
a) Ukraiński	14 898 = 58%	wobec 63%
b) Słoweńsko-chorwacki	3 985 = 15%	wobec 8%
c) Czeski	2 466 = 9%	11%
d) Niemiecki	2 441 = 9%	6%
e) Rosyjski	2 132 = 8%	3%
f) Węgierski	536 = 3%	1,5%
g) Słowacki	407 = 2%	5%
h) Włoski	216	
i) Rumuński	127	
j) Łotewski	117	
k) Francuzki	56	
l) Inne języki	<u>44</u>	
	27 424	

2. Niewłaściwie przesłana korespondencja

Niewłaściwie przesłana korespondencja stanowiła 4340 sztuk, to jest 17% wydanej korespondencji łącznie i tym samym znajdowała się na tym samym poziomie co w poprzednim miesiącu. Przekazano jako:

	Luty	Styczeń
a) Niewłaściwie przesłana koresponden. (§ 18) ⁵⁰	3 973 = 92%	wobec 91%

⁴⁹ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 30.

⁵⁰ W projekcie książki instruktażowej dla oddziału cenzury GZNB (zob. T. 1, dok. nr 48) § 318 dotyczył korespondencji cenzurowanej przez Urząd Cenzury Budapest.

b) Cenzura w Budapeszcie (§ 18)	276 = 6%	wobec 6%
c) Niewłaściwie przekazana kores. z wrogiego kraju (§ 18)	$\frac{91}{4\ 340} = 2\%$	wobec 2%

UWAGI KOŃCOWE

Różnicę pomiędzy wpływającą korespondencją w liczbie 258 325 sztuk oraz wydaną korespondencją w liczbie 248 674 sztuk można wyjaśnić pewnym poziomem błędu, przyjmowanym ze względu na niedokładność obliczeń. Ponadto, niektóre rodzaje załatwianych spraw pocztowych nie zostały w tym miejscu uwzględnione. Są to na przykład przekazywane do referatów raporty, przesyłki niemożliwe do doręczenia z powodu błędnego adresu, a wreszcie powodem jest to, że, jak wskazuje doświadczenie, pewna niewielka część korespondencji pozostaje poza zakresem obliczeń.

referent: [rotmistrz Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a Na stronie tytułowej sprawozdania z lewej strony odcisnięto stempel: „Gemeinsames Zentralnachweissbureau. Polnische Zensurgruppe B”.

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
 ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3778 Res. 8553, k. nlb.

Nr 524

1917 kwiecień 10, Wiedeń. – Sprawozdanie miesięczne za okres 16 II – 31 III 1917, referenta Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. XVI/4, analizujące 28 załączonych korespondencji. Referent, powołując się na numery konkretnych listów i kart pocztowych, wskazuje, iż „w stosunku do ostatecznych celów, jakimi są «wolność i jedność Polski» można zaobserwować solidarność wszystkich Polaków”, dzielą ich natomiast „drogi realizacji” do nich prowadzące. W korespondencji z Królestwa Polskiego zauważa wzrost rezerwy do państw centralnych, a stosunek do Niemiec określa jako „zdecydowanie nieprzyjazny”, wskazuje też na wzrost nastrojów antyrekwizycyjnych i obaw przed „przymusowym zaciągiem do wojska”. Referując zaś korespondencję z Rosji, podkreśla istnienie wśród tamtejszych Polaków „prądów wolnościowych”, a u jeńców wojennych Polaków z armii austro-węgierskiej w Rosji „rozbudzenie narodowych nadziei”. W korespondencji jeńców wojennych Polaków z armii rosyjskiej przebywających w Austro-Węgrzech zauważa zmianę stosunku do monarchii habsburskiej na „o wiele bardziej życzliwy”, a postawę wobec tworzenia „armii polskiej” uważa za ambiwalentną.

Sprawozdanie miesięczne za marzec 1917^a

Temat: Sprawa polska, II^b

Nadesłane w okresie sprawozdawczym skąpe wiadomości o charakterze politycznym nie wniosły żadnych zasadniczych zmian w naszkicowanym w poprzednich miesiącach obrazie nastrojów panujących w polskich kręgach.

I. W **zasadniczych kwestiach polityki polskiej**, a mianowicie w stosunku do ostatecznych celów jakimi są „wolność i jedność Polski”, można zaobserwować **solidarność wszystkich Polaków** bez względu na słupy graniczne dzielące ich przynależność państwową (1, 8, 9). Natomiast w zakresie środków i dróg realizacji narodowej polityki występują żywe różnice poglądów (2).

Jednomyślność manifestuje się w szczególności w przekonaniu, że **sprawa polska w jej międzynarodowym znaczeniu** musi zostać rozwiązana w tej wojnie (1). Przekonanie to jest zakorzenione przede wszystkim w manifeście mocarstw centralnych z 5 listopada 1916, który stanowi tutaj najważniejszy fundament, a oprócz tego jest wzmocnione przez przyjazny Polsce ustęp w Nocie Pokojowej⁵¹ Wilsona⁵² (1), przez sympatię ze strony Europy (1) oraz przez rozważania o charakterze kulturalno-historycznym (1, 6).

W szczególności zasługuje na uwagę fakt, że początkowo przyjmowana z niedowierzaniem austriacko-niemiecka **proklamacja listopadowa zyskuje z biegiem czasu coraz bardziej na znaczeniu na skalę światowej historii** (1, 13), a mianowicie, ma coraz większe znaczenie również dla jej krytyków (1). Stanowi pierwszy czyn o wadze prawa międzynarodowego, który nadał sprawie polskiej rangę problemu europejskiego oraz określił **minimum narodowych aspiracji** (1). Dotąd sięga ogólna zgoda; jednak stawiane żądania wykraczają daleko poza to minimum. Przede wszystkim, porzucono koncepcję terytorialnego ograniczenia przyszłego królestwa do ziem polskich leżących w zaborze rosyjskim (1) i pojawiają się **żądania zjednoczenia wszystkich dawnych ziem polskich**, a mianowicie na początek Galicji i Poznańskiego (?). W ostatnim czasie w śląsko-polskich kręgach żywo dyskutowano również postulat **autonomii Cieszyna** (to znaczy zamieszkałej przez Polaków części Śląska (3)).

⁵¹ Autor sprawozdania powołuje się na orędzie prezydenta USA Thomasa Woodrowa Wilsona do senatu Stanów Zjednoczonych z dnia 22 I 1917 r. w sprawie warunków pokoju. Treść orędzia – zob. *Powstanie II Rzeczypospolitej...*, s. 324–325.

⁵² Thomas W. Wilson (1856–1924) – prezydent Stanów Zjednoczonych w latach 1913–1921; w czasie I wojny światowej początkowo (do 1917 r.) opowiadał się za neutralnością USA; autor słynnych 14 punktów, stanowiących podstawę zapisów traktatu wersalskiego; inicjator utworzenia Ligi Narodów; laureat Pokojowej Nagrody Nobla. Zob. J.Z. Pająk, A. Penkalla, J. Szczepański, *Słownik biograficzny XIX wieku...*, s. 653–654.

W związku z tym, **stosunek do mocarstw centralnych**, których zamiary uznaje się za niejasne (11) jest pełen rezerwy (7), jednakże stosunek do Niemiec jest zdecydowanie nieprzyjazny (9, 28).

Brak jest debaty na temat **przyszłego ustroju państwowego** Polski. Społeczeństwo uznaje, że ustanowienie królestwa jako ustroju rozumie się samo przez się (28). Spostrzeżenie, że polskie koła w Piotrogradzie angażują się po stronie „demokratycznej” Polski (8), pozwala wywnioskować, że w tamtejszej polskiej społeczności istnieją prądy wolnościowe (list z dnia 26 stycznia 1917).

II. **Nasi polscy jeńcy wojenni w Rosji** zawdzięczają swój **ratunek z wcześniejszej apatii i tępoty** ponownemu rozbudzeniu narodowych nadziei przez mocarstwa centralne (4, 6, 7). Dotyczy to w taki sam sposób entuzjastów (4) jak i sceptyków (7) pomiędzy nimi. Charakterystyczne dla siły narodowego odczuwania jest to, że jeńcy wojenni widzą nagrodę za ofiary poniesione w czasie wojny jedynie w korzyściach dla narodu polskiego (3, 5, 6).

Ich stosunek do mieszkających w Rosji Polaków został już omówiony w poprzednim raporcie. Okazję do wzajemnych kontaktów dają przede wszystkim akcje opiekuńcze (8, 27), które obok spełniania humanitarnego zadania realizują również z powodzeniem cel wzmocnienia uczuć solidarności; (27). Brak jest doniesień o wrogich wobec Austrii agitacjach, jedynie polskie **duchowieństwo** wyraża w znamienity sposób swoje **antyaustriackie** poglądy (22).

III. **Doniesienia z zaboru rosyjskiego** wskazują pomimo zewnętrznego spokoju (10, 28) na **przygnębione nastroje i frustrację** (10, 11, 12, 12, 17, 28). Podaje się następujące przyczyny tego stanu rzeczy: surowość naszych urzędów (13), rekwizycje (12), podatki (14, 28), w szczególności jednak powodujący obawy i protesty (14) **przymusowy zaciąg do wojska** (10, 11, 12).

Werbunek ochotników do legionu zdaje się nie znajdować poklasku (13, 14, 28), przy czym odgrywają tu rolę uprzednio już podnoszone zastrzeżenia natury państwowo-prawnej (28).

IV. W porównaniu z tym, co do tej pory opisywano, należy stwierdzić, że **ogólny stosunek do Austrii przetrzymywanych w naszym kraju polskich jeńców jest o wiele bardziej życzliwy** (15, 16, 17), z czego można spróbować wyciągnąć wnioski, że kontakt tych jeńców wojennych z Monarchią oraz z mieszkającymi w Nadrenii Polakami wywarł wychowawczy wpływ w rozumieniu naszych interesów na ich sposób myślenia. Z tego względu kontynuacja tego wpływu na jeńców wojennych w drodze agitacji, prasy i tym podobnych mogłaby mieć błogosławiony skutek na przyszłość.

Zakaz przyjmowania jeńców wojennych do polskiej armii – o ile można to wywnioskować z niewielu głosów w tej sprawie w korespondencji – wbrew

wszelkim oczekiwaniom **wywołał frustrację** u wiecznie niezadowolonych jeńców wojennych (18). To rozczarowanie można zrozumieć, gdy się uwzględni obudzone u jednych nadzieje na uzyskanie osobistej wolności (18), a u drugich pojawiającą się możliwość podjęcia pożądanego przez nich działalności patriotycznej. Ci pierwsi tęsknią obecnie za wydostaniem się z obmierzłych stosunków obozowych na częściową wolność, jaką dawały im ich poprzednie miejsca pracy (19). Szybkie spełnienie tych życzeń nie tylko leżałoby w interesie gospodarki rolnej, lecz również stanowiłoby środek do uspokojenia umysłów zgorzkniałych przez wielotygodniową koncentrację, która nie odniosła pozytywnego skutku.

Za dowód **patriotycznego nastawienia** (15) przyjmuje się podania o przyjęcie do legionu wpływające w ostatnim czasie pomimo wyżej wspomnianego zakazu (20, 25).

Nastroje za i przeciw występujące **wśród przetrzymywanych u nas w kraju jako jeńców wojennych polskich oficerów** (15, 26) oraz ich stosunek do współjeńców narodowości rosyjskiej (21) nie zmieniły się od czasu sporządzenia ostatniego raportu.

Na temat cesarskiego dekretu z 23 lutego 1917 zarządzającego **zwolnienie polskich jeńców cywilnych** na austriacko-węgierskim obszarze okupacyjnym nie odnotowano żadnych opinii.

Odnotowano **jedynie** skargę w sprawie rzekomo **nieuzasadnionego internowania polskiego robotnika** z zaboru rosyjskiego (22).

V. Na okupowanym obszarze Galicji podobno panuje porządek. Uważa się, że rosyjska administracja w Tarnopolu działa prawidłowo i życzliwie traktuje miejscową ludność (24).

Zastanawiające jest, czy ta praktyka nie wynika z motywów politycznych.

Wiedeń, 10 kwietnia 1917

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a Informacja w tytule: „Sprawozdanie miesięczne II. za marzec 1917” i podobna za kwiecień, świadczą, iż pierwsze trzy raporty w 1917 r. były numerowane. Na stronie tytułowej sprawozdania napisy na maszynie, w lewym górnym rogu: „Referat XVI, Polenfrage. Załącznik: 1 tłumaczenie, 11 sztuk korespondencji w oryginale” (odnaleziono 7), a w prawym górnym rogu: „referent: rtm. hrabia Osiecimski-Czapski”, a poniżej odcisnięto stempel: „GZNB. Zensurabteilung, präs. 11/4 1917 Res. Nr. 4578”.

^b Wszystkie załączone korespondencje zostały ocenzone w fragmentach i przetłumaczone na język niemiecki. Na stronie tytułowej sprawozdania, w lewym górnym rogu jest ponadto informacja, iż dołączono do niego w całości 11 oryginalnych korespondencji w języku polskim. Dotychczas odnaleziono tylko 7 (pod nr. „15” znalazły się omyłkowo dwie korespondencje). Zostały one dołączone, wg numeracji (1, 11, 12, 14, 15, 22) do sprawozdania, z zaznaczeniem fragmentów ocenzone i przetłumaczone na język niemiecki. Sprawozdanie obejmuje korespondencje za okres od 30 XI 1916 do 24 III 1917 r. Na poszczególne miesiące przypada korespondencje: listopad – 1, grudzień – 3, styczeń – 4, luty – 13, marzec – 6.

Korespondencja załączona do sprawozdania miesięcznego za okres 16 II – 31 III

1. Nadawca: Katarzyna Titz, Große Neugasse 23/I/17, Wiedeń IV (Austria), odbiorca: jeniec woj. Gustaw Titz, Kijów – Padół – Gawań, ul. Kiryłowska 38, Biuro inż. Zawadzkiego (Rosja), data: 24 III 1917.

„Wiedeń, 24/III 917 r. Kochany Synu!

Ostatni okres Twojego życia tułaczego przemija, dbaj tylko o zdrowie i jak można najlepiej się odżywiaj. – W Kijowie chyba stosunki żywnościowe panują lepsze jak u nas obecnie. – O rodzinę możesz być spokojny, wszyscy przy zdrowiu i powodzenie nie najgorsze. – Błagajmy tylko Boga, aby zmiłował się nad naszym narodem Polskiem i korzystnie pokój zawarty był dla nas. – Z krwi więć i cierpień ludów zmartwychwstanie **Polska Zjednoczona**^a. – U nas w Wiedniu wśród tutejszej Polonii zdają sobie dokładnie sprawę z tego że Polska musi powstać Zjednoczona, bo minęły już czasy, gdy narody wiodły żywoty pasożytnicze na ojczystej ziemi obce panowanie. Z pewnością kulturalne narody świata nie dopuszczą do zawarcia takiego pokoju, by choćby piędź ziemi polskiej pozostała w nieprawem ręku. – Wilson oświadczył jasno, że Polska musi być zjednoczona.

Serdecznie Cię całuję Matka

(dokończenie mojego pisanie w następnej kartce nr 12)

Wiedeń 24/III 917 r. (dalszy ciąg i dokończenie kartki nr 11)

Kochany Synu!... Tej świadomości narodu Polskiego (w dążności do zjednoczenia się) nie zmienia żadna siła świata, tem mniej cenzura która raczej rozjątrza, nie zdając sobie sprawy z tego, że serca nie skonfiskuje nawet złoty ołówek cenzora. – Przyznam Ci się, że właściwie cenzurze t.j. białym plamom w gazetach, i.t.p. zawdzięczam, że osiągnęłam pełną świadomość narodową. – Dzisiejszy stan sprawy polskiej jest wynikiem manifestu austro-pruskiego z 5/XI 916 r. Manifest ten jest tworem zupełnie sztucznym, a jako taki, niczego nie rozwiązuje, i w przyszłości musi ustąpić miejsca zupełnemu zjednoczeniu Polski, bo chce cały świat i Naród Polski, a wobec tej woli jest on bezsilny. W każdym razie manifest ten przejściowo oddał nam pewne usługi, był makietką w budowie przyszłej Wielkiej Zjednoczonej Polski. – **Ale dość o tem.** Obecnie w Wiedniu odbywają się w czasie 19–24 bm rekolekcje ks. biskupa Bandurskiego⁵³, są to już 3-cie **z rządu rekolekcje**^a. – Przypominam Ci, że na pierwszych t.j. w r. 915 byłeś obecnym. A teraz Kochany Guściu całuję Cię serdecznie i życzę

⁵³ Władysław Bandurski (1865–1932) – polski duchowny rzymsko-katolicki, kaznodzieja, biskup sufragan archidiecezji lwowskiej, honorowy kapelan Legionów Polskich; po wybuchu I wojny światowej wyjechał do Krakowa, a następnie do Wiednia; w stolicy monarchii habsburskiej zaangażował się w opiekę nad uchodźcami polskimi z terenu wojny i Polakami-jeńcami wojennymi; związał się z NKN i legionami J. Piłsudskiego; po wojnie przeniósł się do Wilna, gdzie został kapelanem Wojsk Litwy Środkowej; odznaczony Orderem Virtuti Militari. *Bandurski Władysław*, w: PSB, t. 1, s. 263–264.

Ci miłej zabawy w święta. Szczerze Cię kochająca Matka
Kochany Guciu!”^c

^a Podkreślenie autorki korespondencji.

^b Podkreślenie autorki korespondencji.

^c Dopisane dwie linie, dotyczące funkcjonowania korespondencji, są trudne do odczytania.

2. Nadawca: Józef Koszyński, Kraków (Galicja),
odbiorca: Kadet Teofil Koszyński, jeniec woj. w Nowonikołajewsku, pow. tomski, gub. tomska
(Rosja),
data: 9 III 1917.

„... W naszej sprawie polskiej panuje nieopisany chaos partii i komitetów, z których każdy na swój sposób chce zbawić Ojczyznę ... To wszystko przypomina podróż w ciemności z zamkniętymi oczyma ...”

3. Nadawca: jeniec woj. Jan Sturc, Tobolsk (Rosja),
odbiorca: Ferdynand Dyrna, [miejsowość nieznaną] (Czechy),
data: 8 II 1917.

„... Tutejsze gazety często pisały na temat Waszych starań odnośnie autonomii Cieszyna^a. W tej sprawie jest prowadzona ożywiona korespondencja pomiędzy przebywającymi tutaj jeńcami wojennymi ze Śląska. Mamy nadzieję, że ta sprawa znajdzie pomyślnie zakończenie. To będzie właściwe wynagrodzenie dla Śląska za to, że tak wiele tysięcy jego obywateli złożyło swoje życie Ojczyźnie w ofierze ...”

^a Adnotacja cenzora: „polskiej części Śląska”.

4. Nadawca: jeniec woj. Adam [nazwisko nieznaną], Nowonikołajewsk, pow. tomski, gub. tomska
(Rosja),
odbiorca: pani Olga Niewiarowska, Jarosław (Galicja),
data: 10 XII 1916.

„... Doniesienia z Ojczyzny bardzo nas ucieszyły: powstała Polska. Będzie żyć wolna w świetle wschodzącego słońca wolności... Nie ma większego szczęścia niż to, aby pracować na chwałę narodu i widzieć, że ta praca przynosi dobrodziejstwo. Jak bardzo cierpi serce, gdy człowiek staje się świadomy swojej chwilowej bezsilności. ... Przyszłość wkrótce pokaże, czy jesteśmy godnymi synami Polski ...”

5. Nadawca: jeniec woj. chor. Stanisław Wierzbiański, łagier wojennoplennych Carycyn, gub. saratowska (Rosja),
odbiorca: pani Helena Wierzbiańska, Sambor (Galicja),
data: 2 II 1917.

„... Obecnie żyję myślą o wielkim dziele, które powstaje w naszej Ojczyźnie i mam satysfakcję, że przecież nie nadaremno ponieśliśmy tyle ofiar. Oby Bóg się nad nami zmiłował i zapewnił nam przyszłość.”

6. Nadawca: jeniec woj. [imię nieznane] Seyfried, Czembar, gub. penzeńska (Rosja),
odbiorca: Otto Seyfried, Salzburg (Austria),
data: 9 XII 1916.

„... Kochany Synu, ... ciągle wierzymy niewzruszenie, że Polska prędej czy później ożyje, gdyż, jeśli takie małe kraje jak Belgia, Holandia, Dania, Serbia, Czarnogóra, Rumunia mają prawo do samodzielnego bytu, dlaczego nie przyznać tego prawa 250 milionowemu narodowi, który swoją piersią chronił Europę przed inwazją Wschodu ...”

7. Nadawca: jeniec woj. Władysław [nazwisko nieznane], Jekaterynburg, gub. permska (Rosja),
odbiorca: Marian Dohnal, Przemyśl (Galicja),
data: 30 XI 1916.

„... Ostatnie tygodnie przyniosły nam wiele niespodzianek w naszej sprawie. Wiesz, większość są to sceptycy, którzy mówią – timeo danaos^a – i że resztę trzeba pozostawić biegowi czasu ...”

^a *Timeo Danaos et dona ferentes* – łac. obawiam się Danaów nawet wtedy, gdy składają dary (słowa kapłana Laokoona do ludu trojańskiego); M. Arct, *Słownik wyrazów obcych...*, s. 369.

8. Nadawca: jeniec woj. N. Studziński, Irkuck (Rosja),
odbiorca: pani [imię nieznane] Studzińska, Bakończyce, pow. przemyski (Galicja),
data: 26 I 1917.

„... My, Polacy, mamy wspólną kuchnię, utrzymywaną przez tutejszy komitet. Również pani Jadwiga Dziubińska z Piotrogradu wspomogła nas w tym tygodniu kwotą 25 rubli i przesłała list, który w tym miejscu zacytuje: ... «Kochani Rodacy! Jestem sercem z Wami ... Obyście mogli powrócić do Ojczyzny wzmocnieni na duchu i wzbogaceni, aby móc służyć Ojczyźnie, która bardziej niż kiedykolwiek potrzebuje dzielnych synów, aby odbudować spustoszony kraj i stworzyć demokratyczną Polskę ku zadziwieniu świata)» ...”

9. Nadawca: pani K. S., Odessa, gub. chersońska (Rosja),
odbiorca: jeniec woj. oficer Z. Studziński, Ostrzyhom, kom. Esztergom (Węgry),
data: 21 XII 1916.

„... Piszesz, że Polacy w zaborze pruskim ogłosili powstanie Królestwa. Dlaczego nie przyłączono Galicji i Poznania? Czy Polacy godzą się na to? Czy zapomnieli, jak Prusak traktował naszych braci i ich dzieci w Poznaniu? ...”

10. Nadawca: Z. Kalinowski, Lublin (Król. Pol.),
odbiorca: rosyjski jeniec woj. Aleksander Kalinowski, Kriegsgefangenenlager Plan, Planá (Czechy),
data: 8 III 1917.

„... W Lublinie panuje teraz spokój jak przed burzą. W sprawie polskiej armii zapadły już pewne decyzje. Ponoć rozpoczął się werbunek i stworzono organizację militarną, aby wzmocnić kadry i stworzyć władzę wykonawczą, a później wszystkich wcielić przymusowo ...”

11. Nadawca: nieznan^a, Kępa, gub. warszawska, pow. warszawski (Król. Pol.),
odbiorca: jeniec woj. Michał Fijałkowski, kom. Nógrád (Węgry),
data: 10 II 1917.

„Kępa dnia 10 II 1917

Kochany Kolego

Donoszę ci ze list od ciebie otszymałem, w ktorem się zapytujesz czy jest już polskie państwo czy polska armia jest sformowana? Na to koledze trudno jest odpowiedzieć, bo tutaj nie widać państwa polskiego ani armii polskiy. Prawdopodobnie: Niemczy i Austria ogłosili iakąś polską, ale tylko dlatego żeby mogli Zabrać chłopów i na robić armatniego mięsa znich. Ale chociaż polacy to głupi naród, jednak taką polską wcale się nie cieszą, z wyjątkiem jakichś wariatów. konia jeszcz niema w domu. Pozatem doniesiemyci ozwojska wracaniu co do powodzenia to niekoniecznie dobre, bopo naszych okolicach chodzi bardzo dużo dziadów. Zabierają pseniczi, żyto nużes [?] rośnie i cosięda. A ja żyję podawnemu mało co robię bo nie mogę a niektórzy by chcieli robić, bo niemają co.

Kolega Jan”

12. Nadawca: Michał Bartosz, wieś Dąbrówka, gm. Potok, pow. konstantynowski, gub. chełmska (Król. Pol.),
odbiorca: Franciszek Bartosz, Pardubice (Czechy),
data: 22 II 1917.

„Dąbrówka 22/2 [19]17

Drogi synu piszemy ci Parę słów i donosimy ci, że jesteście zdrowi wszyscy a powodzenie nasze to zmieniło się, bo co się teraz dzieje to już nie do zrozumienia niedość ze żywność zabierają to teraz chłopów mają zabierać już zawieźli do gminy kajdanki ja tobie napisałem otkrytkę która była pisana 12 bm to było napisane żeśmy ci wysłali przesyłkę którą zwrucili bo jest nie”^a

^a Trzy końcowe wiersze są trudne do odczytania w całości, zawierają wyjaśnienia dotyczące funkcjonowania przesyłek i pozdrowienia.

13. Nadawca: nieznanym, Milanów, pow. radzyński, gub. lubelska (Król. Pol.),
odbiorca: jeńiec woj. Ludwik Bychański, Kriegsgefangenenlager Plan, Planá (Czechy),
data: 5 II 1917.

„... Tutaj nikt nie zgłosił się do legionu. Proklamowanie Królestwa zrobiło u nas dobre wrażenie, tylko ludność jest trochę nieufna, z powodu surowości urzędów ...”

14. Nadawca: Feliksa Stępień, Lublin^a (Król. Pol.),
odbiorca: jeńiec woj. Jan Stępień, Stammlager [obóz jeńciecki dla podoficerów i szeregowców],
stanowisko pracy nr 792, Saarbrücken, Nadrenia (Niemcy),
data: 16 II 1917.

„List pisany dnia 16 Lutego 1917 roku

W pierszych słowach mojego listu niech Będzie pochwalony Jezus Chrystus a spodziewam się za mi ot powiesz na wieki wieków Amen A teraz ci donoszę o na szym zdrowiu że jesteśmy zdrowi z łaski pana Boga ciego i tobie życzymy że z czałem domem a teraz ci donoszę że zesmy list o trzymali ten który pisałeś 1 Stycznia to ci Serdecznie dziękujemy A teraz ci donoszę że ty pytałeś się czy Antek i brat Stasek to są w domu. A teraz ci donoszę że my ci wciąż do ciebie pisemy a ty nie odpisujesz czy że otrzymał z parę listów A teraz ci dziękujemy za te listy i spodziewaj się pieniędzy bo ci wysłali razem z tem listem Amen a bardzo nam jest przykro bo już się stobą dawno niewidziemy A teraz cię proszę kochany braci że byś częściej listy pisał bo czy nie dochadzą czy nie piszesz dowiedzenia i miłego zobaczenia nómber^b 1 dro^c Wiecej ni mam co do pisania tylko cię pozdrawiamy z całym domem. Piś Feliksa Stępnio^d. Bóg stobą Czytaj dalej dla Jana Sępnia^e Amen
2^f.

A teraz ci donoszę, że ten list to zesmy go nie bardzo mogli czytać bo liter nie było^g dobrze znać proś cię że byś opisał co w twoich stronach słyhać bo u nas to tak jak nic, a teraz^h ... Bardzo cię prosimy, abyś nie złamał przysięgi ... Również u nas chcą zabierać chłopów, jednak oni się nie dają... Ci, którzy wstąpili do armii polskiej, dostali

już Kartki mobilizacyjnej, tutaj mówi się również dużo o RK¹, w mieście powybijano okna, gdyż nie można zupełnie nic dostać a jeszcze trzeba płacić podatki ...”

^a Wg stempla pocztowego.

^b Skreślono w liście poprzednie słowo: „czytaj”.

^c Dalej wyraz nieczytelny, gdyż został zasłonięty odcisniętym stemplem archiwalnym: „Kriegsarchiv Wien”.

^d Winno być zapewne „Stępniowna”, gdyż Feliksa była siostrą Jana. Dziewczęta będące w stanie panieńskim dodawały sobie wówczas często do nazwiska końcówkę „ówna” dla podkreślenia, że nie są jeszcze zamężne.

^e Winno być zapewne: „Stępnia”.

^f W części drugiej listu, częściowo zaszyfrowanego, można odczytać tylko jego początek. Dalsze fragmenty są niemożliwe do odczytania z powodu wyblakłego rękopisu i części zaciemnionej, zamazanej przez cenzurę. Może to świadczyć, że cenzura zamierzała początkowo przesłać ten list adresatowi. Ostatecznie został zatrzymany, ale zachowały się z niego tylko części przeznaczone do ocenzurowania i przetłumaczenia na język niemiecki, które publikujemy. Z powodu dużej niepoprawności językowej tego listu (jak wielu innych), jego niemieckie tłumaczenie nie mogło być dosłownym przekładem, lecz oddającym zrozumienie sensu korespondencji. Szerzej na ten temat zob. T. 1, Wstęp.

^g Skreślono poprzedzający wyraz: „chciały”.

^h Adnotacja cenzora: „poniższy tekst został napisany tajnym pismem, odczytany dopiero w drodze analizy chemicznej”.

ⁱ Adnotacja cenzora: „chyba chodzi o rewolucję”.

15. Nadawca: jeniec woj. ppor.^a Edward Wojciszowski, Vassurany, pow. Szombathely, kom. Vas (Węgry),
odbiorca: Zyg[munt] Paprocki, Stawiszyńska 41, Kalisz (Król. Pol.)^b,
data: 19 II 1917.

„Vassurany, d. 19 II 1917 r.

Kochany Wujku!

Dlaczego mam tak mało listów od Was? Bo ja piszę b. b. często. Obecnie mieszkam na Węgrzech w obozie dla Polaków. Za parę dni wyjeżdżamy do Czot^c, jest to obóz dla ochotników do Polskiej armji! Wczoraj ogłoszono mi bardzo przyjemną nowinę, że już nie jestem rosyjskim [sic!] oficerem, a polskim!^d Kochany wujku, mam dużo prośbę, jeżeli to wujkowi nie robi różnicy, proszę mi wysłać 100 Mrk, które osobiście wręczę z podziękowaniem. Obecnie jestem w dość krytycznym położeniu, gdyż przed urlopem chciałbym się przyprowadzić do porządku i obreperować. Proszę niech wujek mi nie odmówi! Ojczyzna mnie woła, więc muszę iść... Całuję i ściskam wszystkich. Proszę pisać częściej

Kochający E. Wojciszowski”

^a Władze obozowe status nadawcy korespondencji określały: rosyjski jeniec wojenny, podporucznik. On sam swoją pozycję w agitacji za wstępowaniem do „wojska polskiego” formułował jako „polski podporucznik”.

^b W tłumaczeniu niemieckim mylnie podano dane adresata: Rajnhold Joerchel. Ten ostatni był odbiorcą innej karty pocztowej E. Wojciszowskiego, też oznaczonej przez cenzurę nr. 15, którą załączamy poniżej.

^c Chodzi o obóz w miejscowości Csóth pod Papa.

^d Fragment zakreślony przez cenzora, zresztą nieprecyzyjnie, do ocenzurowania i przetłumaczenia na język niemiecki, znajduje się tylko na karcie pocztowej adresowanej do Z. Paprockiego. Tłumacz oddaje bardziej istotę korespondencji, niż jej dosłowne brzmienie. W załączniku do sprawozdania oznaczone jako nr 15a.

15a. Nadawca: jeniec woj. ppor. Edward Wojciszowski, Vassurany, pow. Szombathely, kom. Vas (Węgry),
odbiorca: Rajnhold Joerchel, browar p. Weigta, Kalisz (Król. Pol.),
data: 20 II 1917.

„Vassurany 20 II 1917 r.

Kochany Kolego

Niemasz pojęcia jaki jestem szczęśliwy; od wczoraj mogę się nazywać Pol-skim Oficerem. Obecnie jestem w Polskim obozie i za parę dni wyjadę do Czot^a t.j. obozu w którym są sami ochotnicy – oficerowie do armji. Ojczyzna mnie zawołała, a więc poszedłem. Umrzyć za Ojczyznę musi być bardzo słodko, gdyż ja idę jak gdyby nie na boje, a na wesele... Co prawda użyłem tej wojny w miarę, lecz teraz idę walczyć za ojczyznę a dla tego trzeba wszystko poświęcić. Co u Ciebie słyhać, dlaczego nie piszesz do mnie? Co u nas w Kaliszu słyhać? Pisz o wszystkim

Twój kolega Edward^b

^a Właściwa nazwa: „Csót” pod Papa.

^b Na tej karcie pocztowej nie zaznaczono fragmentów do ocenzurowania i przetłumaczenia na język niemiecki. Można przypuszczać, iż w całości podlegał ocenzurowaniu, gdyż jego treść fragmentami jest nawet identyczna z powyżej załączoną korespondencją „15”. Pozostaje też do wyjaśnienia, dlaczego nie został załączony do sprawozdania miesięcznego PGC za okres 16 II – 31 III 1917. Być może z powodu wyżej wspomnianej pomyłki pomieszania danych raportów „15” i „15a” i wzięcia za jedną całość obu korespondencji.

16. Nadawca: jeniec woj. Wojciech Nowak, Czernsk, pow. chojnicki, rej. kwidzińska, Prusy Zachodnie (Niemcy),
odbiorca: Józef Nowak, Gumienice, pow. stopnicki, gub. kielecka (Król. Pol.),
data: 14 I 1917.

„... Możecie Bracia, jeśli chcecie, wstąpić do niemieckiej lub polskiej armii, aby pobić Rosjanina, który tak długo nas uciskał ...”

17. Nadawca: jeniec woj. Bohdan Sobieszcański, Kriegsgefingenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: pani W. Reinhardt, Grodzisk, pow. warszawski, gub.warszawska (Król. Pol.),
data: 16 XII 1917.

„... Nie rozumiem, dlaczego u nas tak bardzo się dziwią, że my tutaj wstąpiliśmy do polskiej armii. Przeciwnie, skorzystaliśmy z okazji, aby zrzucić mundur cara i pospieszyć na bój za tak przecież ukochaną Ojczyznę. Boli nas, gdy przychodzą wieści z Ojczyzny, że tam nie podziela się naszych poglądów i że panują inne opinie na temat odzyskania niepodległości przez nasz kraj ...”

18. Nadawca: jeniec woj. Jan Mazur, Kriegsgefingenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: H. Mazur, Monachium, rej. Górna Bawaria, Bawaria (Niemcy),
data: 4 III 1917.

„... Przywieziono nas tu i mieliśmy wstąpić do armii polskiej, zostaliśmy nawet przeszkoleni przez legionistów, z czego byliśmy bardzo zadowoleni w nadziei, że skończy się niewola, której Ty sobie nawet nie możesz wyobrazić. Tymczasem, sprawa zakończyła się fiaskiem, i my, którzy pierwsi byliśmy wolnymi obywatelami Polski, jesteśmy ponownie jeńcami. Ah, ironia losu ...”

19. Nadawca: jeniec woj. Władysław Zadurski, Kriegsgefingenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Franciszek Zadurski, Kurów, pow. puławski, gub. lubelska (Król. Pol.),
data: 17 II 1917.

„... Żyję w niepewności mojego przyszłego losu. Zostałem zapisany do legionów, jednak teraz przysłała odmowna decyzja z ministerstwa. W takim samym położeniu jest tutaj 6 tys. ludzi; mówi się, że zostaniemy wysłani do Polski, a w najgorszym wypadku do pracy. Może nas wogóle zwolnią? ...”

20. Nadawca: jeniec woj. Stefan Ogłoszyński [Ogłosiński?] i Jan Windak, Kriegsgefingenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Komitet Główny Legionów Polskich^a, Kraków (Galicja),
data: 22 III 1917.

„... Niżej podpisani proszą najwyższy Komitet polskiej armii o przyjęcie do polskiego legionu. Pochodzimy z Królestwa i mamy stanowczy i uczciwy zamiar służyć w polskiej armii i wspierać polską sprawę. Chętnie podporządkujemy się wszystkim rozkazom władz wojskowych ...”

^a Nadawcom zapewne chodziło o Naczelny Komitet Narodowy w Krakowie.

21. Nadawca: jeniec woj. kpt. Włodek [Włodzimierz, nazwisko nieznane], Marchtrenk, pow. Wels (Górna Austria),
odbiorca: Zofia Pajewska, Warszawa (Król. Pol.),
data: 15 III 1917.

„... My, polscy oficerowie, mamy tutaj ciężkie życie, ponieważ nasi rosyjscy towarzysze broni nieustannie nas podejrzewają, że przejdziemy do legionów i z tej przyczyny zdarzają się różne ekscesy. Planowano nawet zorganizowanie pogromu Polaków, lecz to wszystko robią nie prawdziwi Rosjanie, lecz męty i szumowiny, których jest tu pełno ...”

22. Nadawca: intern. Marek Ruta, Stacja Odosobnienia Sitzendorf, pow. Oberhollabrunn (Dolna Austria),
odbiorca: Komitet Pomocy dla Internowanych z zajętych przez wojska Austro-Węgier obszarów Król. Pol.⁵⁴, Wallnerstrasse No 1a, Wiedeń I (Austria),
data: 25 II 1917.

„Sitzendorf 25 II 1917 r.

Wielce Szanowny Komitet!

Wyjechałem 2. grudnia roku 1916 z Polski do pracy nieznannej do Tyrolu na podstawie następującej:

W miasteczku ogłoszono, że jest praca w Tyrolu z zarobkiem od 7 koron do 10 koron dziennie z życiem, ale ogłoszona była wiadomość w Warszawie, a zapisałem się w Krzystowie⁵⁵ w gminie (g[ubernia] kielecka) i wyjechałem do pracy. Przyjeżdżając na miejsce do pracy w Tyrolu, ale praca okazuje się zupełnie inaczej to jest: płacą 6 k. dziennie z tego obciążają za wikt 4 k. pozostaje 2 k., a oprócz tego trzeba samemu kupować odzież i buty, więc z czego kupować odzież jak trzeba dokupować na życie, bo wikt jest za słaby do takiej pracy jak budowa drogi żelaznej, a oprócz tego w tych miejscowościach są wielkie śniegi, tak że w chłodzie i głodzie wytrzymać nie można, przy tej pracy, z czego ja zachorowałem przy tem obchodzą się bardzo źle z ludźmi t.j. polakami^a nie internowanymi^b, bo przymuszają do pracy nawet niezdolnych i są tacy co nie chcą pracować, bo niemogą wykonać tak

⁵⁴ Pomocą dla ludności części Królestwa Polskiego, będącej pod okupacją Austro-Węgier, zajmowały się dwie organizacje z siedzibą w Wiedniu: Komitet Pomocy dla Ludności Królestwa Polskiego oraz Komitet Pomocy dla Internowanych z zajętych przez wojska Austro-Węgier obszarów Królestwa Polskiego. Pierwszy z nich ukonstytuował się 19 II 1915 r. w składzie: prezes – ks. Alojzy Liechtenstein (marszałek sejmu dolnoaustriackiego), wiceprezes – Leon Biliński i przewodniczący komitetu wykonawczego – książę Andrzej Lubomirski. W tym samym roku powołano Komitet dla Internowanych z Królestwa Polskiego pod przewodnictwem wspomnianego Bilińskiego, z aktywnym udziałem w pracach hr. Zygmunta Lasockiego. Szerzej zob. L. Biliński, *Wspomnienia i dokumenty...*, t. 2, s. 2–4; Z. Lasocki, *Polacy w austriackich obozach...*, s. 112–116; A.W. Inlender, *Wielka Wojna...*, s. 142–143. Zob. T. 2, dok. nr 208, przyp. 233 i 234.

⁵⁵ Prawdopodobnie chodzi o miejscowość Krzyszkowice, pow. pińczowski, gub. kielecka, Król. Pol.

ciężkiej pracy przy złym wikcie, takich biorą do aresztu na cały tydzień, w którym dają dwa razy dziennie kawę i ćwiartkę chleba, więc w areszcie człowiek zginie, lub który pracować nie może lub nie chce, to poprostu nie dadzą jeść przez kilka dni, **więc wyjścia niema tylko uciekać do kraju rodzinnego**^c. Takich Polaków tam cierpi 2000^d.

Teraz opiszę moje przejścia, przyjeżdżając na miejsce do pracy, w której to pracowałem 2½ miesiąca, po której zachorowałem na nogi przez przeziębienie od śniegu, bo pracuje się w śniegach, więc poszedłem do Firmy Riel z prośbą, ażeby mnie zwolnili do domu dlatego, że byłem chory na nogi, a otrzymawszy odpowiedź odmowną od Firmy, tylko z tym warunkiem mnie puszcza, jak przejdzie termin kontraktu 5-ciu miesięcy, więc nie wiedząc co czynić, rozmyśliłem sobie wsiąść na^e pociąg i jechać do domu, więc tak uczyniłem, ale po trzech godzinach jazdy aresztowali mnie: odstawili do Nenmark^f przy Kreis Komandzie^g, w którym przebyłem dzień i noc jako w areszcie, a dalej wysłali mnie z Nenmarku do Auer^h do Etapkomandyⁱ, a Etapkomanda wysłała mnie do doktora, a doktor mnie uznał jako chorego, a później wysłali mnie do Insbrucku do szpitala, w którym przebyłem 4 dni, a piątego dnia doktor powiedział, że mam chorobę niezbadaną i że pojedę do domu i oddał mnie na policję, ażeby mnie wysłali do domu, ale policja powiedziała, że ja uciekłem z pracy. Dlatego nie mogę być puszczony do domu, więc sanitarny poszedł na powrót do szpitala ze mną, doktorowi powiedział ową sprawę, a doktor powtórnie wysłał mnie ze sanitarnym, aby mnie puścili do domu, dlatego że pracować nie mogę z powodu choroby nieznaney, więc z tej policji wysłali mnie do Wiednia, a w Wiedniu mnie prawdopodobnie interniiowali i wysłali z Wiednia do Oberhollabrunnu a z Oberhollabrunnu do Sitzendorfu i tu jestem interniiowany za co? nie wiem za to że pracować nie mogłem z powodu choroby, lub za to, że wsiadłem w pociąg i do domu jechać chciałem, może za to?

Z powodu tego iż los mój jest nieszczęśliwy, więc upraszam Wielce Szan. Komitet o łaskawą pomoc wydostać mnie z internacji jako Polaka: nazw[isko] Marek Ruta, mając lat 20 urodzony w miast[eczku] Secemiu⁵⁶, pow. Włoszczowa, gm. Radków⁵⁷, gub. Kielce. Pozostaje w nadziei, że Komitet raczy nieodmówić mej prośby zatylą niesprawiedliwość jaką ja doznałem, że z pracy którą znieść nie mogłem i z niejże zachorowałem i dostałem się do tego za to do internacji. Bóg racz dopomóż Wielce Szan. Komitetowi, abym mógł jeszcze wyzdrowieć i widzieć swą rodzinną ziemię polską. Oczekuje łaskawej odpowiedzi i pozostaje z głębokim szacunkiem

Marek Ruta^j

⁵⁶ Chodzi o Secemin, który utracił prawa miejskie w 1869 r. Miejscowość w Król. Pol., gub. kieleckiej, pow. włoszczowskim.

⁵⁷ Chodzi o Raków, który również utracił prawa miejskie w 1869 r. Miejscowość w pow. włoszczowskim, gub. kieleckiej Król. Pol.

^a To niezbyt precyzyjne sformułowanie autora oryginału tłumacz uściśla: „... obwohl sie nicht interniert sind zur Arbeit gezwungen ...” – „... chociaż nie są internowani, do pracy ich zmuszają ...”

^b Sformułowanie właściwe: „internowanemi”.

^c Podkreślenie linią ciągłą w oryginale.

^d Liczba „2000” została poprawiona w oryginale na: „2000 tys.” i jest trudna do odczytania bez pomocy tłumaczenia niemieckiego.

^e W piśmie występuje dwukrotnie: „na”.

^f Prawdopodobnie chodzi o miejscowość Neumarkt w Tyrolu, pow. Bozen.

^g Ścisła nazwa: „Kreiskommando” – dowództwo powiatowe.

^h Miejscowość w Tyrolu Południowym w powiecie Bozen.

ⁱ Ścisła nazwa: „Etappenkommando”.

^j W oryginale pisma tego autora brak oznakowania (< ... >) fragmentów do ocenzurowania i przetłumaczenia na język niemiecki. Można to przypuszczalnie wyjaśnić tym, iż z uwagi na brak precyzji wielu sformułowań i rozwlekłość narracji tłumacz miał trudności z dosłownością przekładu. Dlatego niektóre sformułowania uściśla i objaśnia, a przedłużającą się i powtarzającą narrację streszcza.

23. Nadawca: jeniec woj. Ignacy Piziak, łagier wojennoplennych Omsk, obw. akmoliński (Rosja), odbiorca: Tekla Piziak, Leżajsk, pow. łańcucki (Galicja), data: 4 II 1917.

„... Mieszkają tutaj liczni Polacy i mamy własny kościół, jednak ksiądz powiedział z ambony, że jesteście wrogami. Od tego czasu nie chodzę do niego. Świat jest już bardzo zepsuty, księża żądają, żeby za jednego swojego zabić 10 wrogów, chociaż w 10 przykazaniach napisano: nie zabijaj ...”

24. Nadawca: A. Lichtgarten, ewakuowany z Rohatynia do Tarnopola (Galicja), odbiorca: pani Toni Lichtgarten, Jarosław (Galicja), data: 22 I 1917.

„... Zawiadamiam Cię, że mnie i memu bratu powodzi się dobrze, lepiej niż w Austrii. Mamy stałe zatrudnienie na kolei i płacą nam za dzień siedmiogodzinnej pracy oraz za noc 5 rubli za pięć godzin pracy. Zaoszczędziliśmy również kilka tysięcy koron i może otworzymy mały sklepik z żywnością. Urzędy dobrze traktują nas, wszystkich ewakuowanych, dbają o nasze dochody, wydają przepustki itp. ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach

Ciąg dalszy:

25. Nadawca: jeniec woj. Stanisław Filipkowski, Arbeiterabteilung nr 583, odbiorca: Polska Rada Państwa⁵⁸, Warszawa (Król. Pol.), data: brak.

⁵⁸ Właściwie: Tymczasowa Rada Stanu.

„... My, jeńcy wojenni, uprzejmie prosimy szanowną Radę Stanu o umożliwienie wstąpienia do narodowej polskiej armii, gdyż mamy żywą potrzebę, aby spłacić nasz dług drogiej Ojczyźnie Polsce; jeńcy Pikulski, Filipkowski i wielu, wielu innych ...”

26. Nadawca: jeńiec woj. por. B. Przybylski, Marchtrenk, pow. Wels (Górna Austria), odbiorca: Janina Jarzyńska, Radom (Król. Pol.), data: 24 II 1917.

„... Niemogę niestety postąpić zgodnie z Twoją propozycją, gdyż prawdopodobnie musiałbym przez całe swoje życie błąkać się zdala od ojczyzny i już teraz sprowadziłbym na mojego Ojca duże nieprzyjemności. Jestem pesymistą i patrzę na zachód, ale też ze wschodu oczekuję pewnych posunięć: możnaby wykorzystać wolność również do innych celów, jednak tutaj musiałby się wypowiedzieć cały kraj, a nie zastępcze przedstawicielstwo takie jak Rada Narodowa⁵⁹ ...”

27. Nadawca: jeńiec woj. Stan.[isław] Boroń, Wołosowo, pow. peterhofski, gub. petersburska (Rosja), odbiorca: Lipieca Boroń, Gogołów, pow. stryżowski (Galicja), data: 12 II 1917.

„... dzisiaj był u nas delegat Piotrogradzkiego Polskiego Komitetu⁶⁰ i przyniósł nam podarki. Chociaż nie było tego wiele, bardzo nas ucieszyło, że na wygnaniu mamy braci, którzy o nas nie zapomnieli ...”

28. Nadawca: Jan Drabowicz (ojciec), Samborzec, pow. sandomierski, gub. radomska (Król. Pol.), odbiorca: jeńiec woj. Jan Drabowicz (syn), Kriegsgefangenenlager Plan, Planá (Czechy), data: 12 I 1917.

„... Kochany Synu! W sprawie naszej Ojczyzny panuje obecnie do pewnego stopnia spokój. W Dęblinie zebrano ponoć 20 kompanii nowych rekrutów ...

⁵⁹ Rada Narodowa – organizacja polityczna utworzona 15 XI 1916 r. przez działaczy stronnictw i ugrupowań popierających akt 5 listopada; w jej skład weszły: Centralny Komitet Narodowy, Liga Państwowości Polskiej, Stronnictwo Narodowe, Stronnictwo Pracy Narodowej, Stronnictwo Narodowo-Radykalne i Polskie Zjednoczenie Postępowe; nie przejawiała większej aktywności, a w połowie 1917 r. zaprzestała działalności. J. Holzer, J. Molenda, *Polska w pierwszej wojnie...*, s. 487, zob. też J.Z. Pająk, *O rząd i armię...*, s. 155–158.

⁶⁰ Właściwie: Polski Komitet Demokratyczny w Piotrogradzie – organizacja utworzona po rewolucji lutowej 1917 r.; opowiadał się za niepodległością Polski i reprezentował sprawę polską przed rosyjskim Rządem Tymczasowym; w jego skład weszły: Zrzeszenie Niepodległościowe, Kluby Demokratyczne, Towarzystwo Patriotyczne, Związek Radykalno-Demokratyczny na Litwie i Białorusi, Stronnictwo Radykałów Polskich, Polskie Stronnictwo Ludowe i na krótko PPS „Fracja Rewolucyjna”; prowadził akcję informacyjno-propagandową, publikował materiały programowe i odezwy. H. Bartoszewicz, *Polskie ugrupowania polityczne...*, s. 49–53; A. Miodowski, *Demokraci polscy w Rosji...*, s. 19–33; *idem*, *Wychodźcze ugrupowania demokratyczne...*, s. 26–34. Por. T. 4, s. 354, przyp. 298

podatki chcą ściągać na siłę, jednakże nikomu nie chcą dawać odszkodowań wojennych ... więc nie powinniśmy płacić żadnych podatków. Ostatnio można było przeczytać przemówienie, które wygłosił niemiecki gubernator w Warszawie. «Należałoby stworzyć polską armię, ale pod dowództwem niemieckich oficerów ... gdyż kto wyzwał spod jarzma rosyjskiego, mówił, jeśli nie my. Dziwi mnie, dodał, wasza odpowiedź, że polska armia powstanie dopiero wówczas, gdy zostanie ustanowiony polski rząd z królem na czele. Wprawdzie nie potrzebujemy waszej pomocy, jednakże powinniście być nam wdzięczni ...» Czy taka mowa mogłaby obudzić w kimkolwiek nowe nadzieje? Czy można spodziewać się czegoś dobrego po tych, którzy nie raz zdradzili Polskę, którzy nie dotrzymali prawomocnych obietnic? Jak widzisz, nie mamy więc nic pewnego i nie ma sensu pchać się do polskiej armii. Jeśli mielibyśmy przedtem nasz rząd, wówczas armia byłaby prawowita, a tak...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

Sprawozdanie i fragmenty korespondencji ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki nr 2–10, 13, 16–21, 23–28: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

Korespondencja w języku polskim nr 1, 11, 12, 14 (oprócz fragmentu pochodzącego z maszynopisu ocenzonego), 15, 15a, 22: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3749 Res. 4578, k. 692, 694–702, 703–715.

Nr 525

1917 luty 17, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 799/PB, dotyczy rodzajów przestępstw dokonywanych przez austriackich jeńców wojennych we wrogich krajach.

Meldunek z dnia 17 lutego 1917^a

Temat: Kary dla naszych jeńców wojennych we wrogich krajach

W napływającej z wrogich krajów korespondencji znajdują się od czasu do czasu doniesienia o skazaniu przebywających tam naszych jeńców wojennych z powodu różnorodnych wykroczeń. I tak, w załączonej karcie jeniec wojenny ze Spiranowki⁶¹ (stempel pocztowy Omsk 20/12 1916 stary styl) donosi swojej matce Annie Rapp z Gródka Jagiellońskiego, że popełnił tam zabójstwo i teraz przebywa w areszcie śledczym, z którego rzekomo mógłby wyjść, jeśli poślubiłby kobietę, która by tego chciała.

⁶¹ Miejsowość w Rosji w gub. tobolskiej, pow. tiukalińskim.

Bez wgłębiania się w tę niejasną sprawę, nasuwa się pytanie, czy tego rodzaju spostrzeżenia (wykroczenia, procesy, skazania naszych jeńców wojennych) są interesujące, a w razie potwierdzenia, do kogo należy je zgłaszać.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odbito podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweisbureau. Polnische Zensurgruppe B” oraz podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”, której nie ma w aktach. Z lewej strony pod meldunkiem odbito podłużny stempel: „GZNB. Zensurabteilung, präs. 17/2 1917/ Nr. Res. 2855/5 Blg. 1”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3761 Res. 2855/5.

Nr 526

1917 luty 27, Wiedeń. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury A, mjr. Juliusza Żydło, Exh. No. 409/A, w załączonym fragmencie korespondencji, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki, informuje o mającym się odbyć ślubie Polaka.

Meldunek z dnia 27 lutego 1917^a

Temat: Zawieranie związków małżeńskich w Rosji; dotyczy Komunikatu V. 29/8 No. 159⁶²

Nadawca: nieznan, wieś Dordelka, poczta Malin, dobra Bylina Jaszczyk, pow. radomyski, gub. kijowska (Rosja),
odbiorca: Aniela Kodras, Błazowa, pow. rzeszowski (Galicja),
data: brak.

Istotne miejsce w liście: „... tutaj jest wielu Polaków i wielu z naszych austriackich Polaków ożeniło się; po świętach odbędzie się ślub Michała Kusra ...”

Za zgodność: dr [Marcin] Horowitz

naczelnik grupy: mjr J[uliusz] Żydło

^a Na stronie tytułowej meldunku u góry z prawej strony napis: „Polnische Zensurgruppe A”. U dołu pod meldunkiem odbito podłużny stempel: „GZNB. Zensurabteilung. Nr. Res. 4117/6” oraz informacja: „Karta [pocztowa] do dalszego przesłania”.

⁶² Komunikat nr 159 mówił o planowanych lub zawartych małżeństwach jeńców wojennych w krajach nieprzyjacielskich – wszelkie korespondencje je wzmiankujące miały być przedkładane szefostwu cenzury (obcojęzyczne w niemieckim tłumaczeniu). Zob. T. 1, dok. nr 72.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3744 Res. 4117/6, k. 190.

Nr 527

1917 luty 28, Wiedeń. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury A, mjr. Juliusza Żydło, Exh. No. 410/A, załączony fragment korespondencji, ocenzonej i przetłumaczony na język niemiecki, dotyczy ponownej prośby o przesłanie metryki urodzenia.

Meldunek z dnia 28 lutego 1917^a

Temat: Prośba jeńca wojennego w Rosji o przesłanie aktu urodzenia; dotyczy Komunikatu nr 96 i nr 102

Nadawca: jeńiec woj. Władysław Kadzielowski, fabryka Wegierowskiego, Bachmut, gub. jekaterynosławska (Rosja),
odbiorca: Józef Nowicki, kowal w Czortkowie (Galicja, pod okupacją rosyjską),
data: 16 XI 1916^b.

Istotne miejsce w liście: „... Bardzo proszę, aby zwrócić się do księdza kanonika z prośbą, aby przesłał mi odpis mojego aktu urodzenia. Jeszcze raz bardzo proszę, aby mi to załatwić ...”

Za zgodność: dr [Marcin] Horowitz

naczelnik grupy: mjr [Juliusz] Żydło

^a Podano informacje: w prawym górnym rogu adnotacja maszynowa „Polnische Gruppe A” oraz pod dokumentem z lewej strony: „Załączona 1 karta [pocztowa]”, której nie odnaleziono.

^b Datę w oryginale podano wg stempla pocztowego, w tzw. starym stylu czyli wg kalendarza juliańskiego – 3 XI [19]16.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387/5, k. 181.

Nr 528

1917 marzec 2, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika [Polskiej] Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 797/PB ad, oraz załączone dwie oryginalne polskie karty pocztowe, dotyczą zawarcia związku małżeńskiego przez jeńca wojennego w Rosji oraz sprostowania błędnie podanego nazwiska – Trąbka, a nie Tomczykiewicz.

Meldunek z dnia 2 marca 1917^a

Temat: Zawarcie związku małżeńskiego przez jeńca wojennego w Rosji

W ślad za meldunkiem z dnia 13 lutego 1917 przedkłada się w załączeniu 2 karty, na podstawie których ustalono, że wspomniany tam w punkcie 2) jeńiec wojenny nie nazywa się Józef Tomczykiewicz, lecz Józef Trąbka.

^a Podano informacje, poniżej tytułu meldunku: „Załącznik do meldunku z 13/2 [19]17 Exh. No. 797”, w lewym górnym rogu: „Załącznik: 2 karty [pocztowe]”.

1. Nadawca: jeńiec woj. Józef Trąbka, wieś Loknyste, pow. czernihowski, gub. czernihowska (Rosja), odbiorca: Franciszka Trąbka, Lanckorona, pow. wadowicki (Galicja), data: 3 XI 1916.

„dnia 3/11 1916 roku

Droga Mamo

W dniu Bożego Narodzenia rzyczę wam wszystkiego dobrego zdrowia szczęścia i co sobie życzycie od Boga samego O mnie się nie trapiecie bo mnie jest dobrze a piniędzy mi [nie] przysyłajcie bo by mogły zaginać Zawiadamiam że ja się żynię wrosy i po wojnie z zoną powróć zrosy więcy Wam nie piszę tylko was pozdrawiam serdecznie [...] ^a i napiszcie mi czy staszek jeszcze żyje ostajcie z bogiem do miłego zobaczenia się”

^a Wyraz nieczytelny.

2. Nadawca: jeńiec woj. Józef Trąbka, wieś Loknyste, pow. czernihowski, gub. czernihowska (Rosja), odbiorca: Antonina Zborowska, Lanckorona, pow. wadowicki (Galicja), data: 7 XII 1916.

„Dnia 7/12 1916

Droga Antoś

W dniu Bożego Narodzenia zasyłam ci serdeczne życzenia zdrowia szczęścia i wszystkiego dobrego [...] ^a i przyjemnej zabawy. Teras się dowiaduję o twojem zdrowiu i twojem powodzeniu ja jestem zdrowy [...] ^b tylko proś Pana Boga o spokuj żebyśmy się jeszcze zobaczyli. Teras przyjeżdzaj za dziewięć dni bo ja się żynię Więcej ci nie pisze tylko cię pozdrawiam Do miłego zobaczenia się stobą. Adres do mnie Józef Trąbka [j.w.]”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a Wyraz nieczytelny.

^b Wyraz nieczytelny.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

Korespondencja, oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3744 Res. 4117/6, k. 203–205.

Nr 529

1917 marzec 2, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 830/PB. Rozważania jeńca wojennego dotyczące warunków „powrotu do ojczyzny”.

Meldunek z dnia 2 marca 1917^a

Temat: Podejrzane wypowiedzi jeńca wojennego w Rosji

Nadawca: nieznaną jeńca woj., łagier wojennoplennych Buguruslan, gub. samarska (Rosja), odbiorca: Pold a Wirth, Plac Strzelecki nr 10, I piętro, Lwów (Galicia), data: 24 XII 1916.

„Nr 28^b. Buguruslan gub. Sam 24/XII 916

Zwracam Twoją uwagę Polecko na kartkę N. 27. i proszę o natychmiastową, zwięzłą i jasną odpowiedź, czy rozumiesz całkowicie o co mi się rozchodzi. Takie głupstwo a jak fatalne skutki pociągnie za sobą. Ja orientuję się dobrze Poleczko i przychodzę do przekonania że albo będzie mi można zostać tu na miejscu, tam gdzie żyję, albo emigracja. Wrócić zaś przy dzisiejszym ustosunkowaniu politycznym byłoby dla mnie w skutkach szaleństwem. Powrót do ojczyzny jest szczęściem, lecz mus powiada, nie. Z takiej dopiero sytuacji rozumując, możesz Polko przedstawić sobie, jak ja obecnie pracuję nerwami, aby zachować równowagę ducha i umysłu.

Pozdrawiam serdecznie Eum.”

Za zgodność: Gustaw Pattek m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu odbito podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweisbureau. Polnische Zensurgruppe B” oraz zamieszczono informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”; w aktach znajduje się oryginał publikowany wyżej.

^b Część korespondentów numerowała każdy wysyłany i otrzymywany list i kartę pocztową oraz informowała o tym strony zainteresowane. Pozwalało to na śledzenie czasu kursowania korespondencji, a zwłaszcza liczby ich zatrzymania przez cenzurę lub zagubienia w trakcie ich wędrowki między pocztą a strukturami cenzury.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Korespondencja: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3778 Res. 8496, k. nlb.

Nr 530

1917 marzec 2, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 828/PB, stawia pytanie, w oparciu o korespondencję, czy jest dopuszczalne „wykorzystywanie poczty jeńców wojennych do pośrednictwa w przekazywaniu wiadomości z Rosji do Królestwa Polskiego”.

Meldunek z dnia 2 marca 1917^a

Temat: Wykorzystanie poczty jeńców wojennych do pośrednictwa w przekazywaniu wiadomości z Rosji do Królestwa Polskiego⁶³

Nadawca: jeńiec woj. Roman Buz, Równe, gub. wołyńska (Rosja),

odbiorca: Aniela Röhrich, Rzeszów (Galicja),

data: 11 XII 1916.

„... Pewien znany Polak prosił mnie, abyście napisali do jego żony, że jest zdrowy i że teraz pojechał do [następuje ocenzurowane miejsce] ...”

Za zgodność: Gustaw Pattek

Uwaga: nasuwa się pytanie, czy takie próby pośrednictwa, które tu i tam się powtarzają, są dozwolone.^b

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a Na meldunku odcisnięto dwa podłużne stemple, z lewej strony na dole pod dokumentem: „GZNB. Zensurabteilung. präs. 3/3 1917/ Nr. Res. 897 Blg.” W lewym rogu na górze: „Gemeinsames Zentralnachweisbureau. Polnische Zensurgruppe B” oraz podano informację: „Załącznik: 1 karta – pocztowa”, której w aktach brak.

^b Do meldunku jest dołączona na odrębnej karcie odręczna adnotacja Szefa Oddziału Cenzury GZNB: „Do wiadomości naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B: przekazywanie takiej wiadomości nie jest powodem do zatrzymania korespondencji. Główną kwestią w cenzurowaniu jest to, czy z takich wiadomości nie można dowiedzieć się czegoś ciekawego”.

⁶³ W tym czasie zdarzały się wielokrotnie przypadki pośredniczenia austro-węgierskich jeńców wojennych w Rosji w przekazywaniu informacji od przebywających tam Polaków do krewnych i znajomych przebywających na ziemiach polskich.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3778 Res. 8497, k. nlb.

Nr 531

1917 marzec 3, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 791/3 PB. Załączony fragment karty pocztowej, ocenzurowany i przetłumaczony na język niemiecki, zawiera prośbę jeńca wojennego o przesłanie „świadczenia chrztu i świadectwa moralności”.

Meldunek z dnia 3 marca 1917^a

Temat: Prośba jeńca wojennego w Rosji o przesłanie osobistych dokumentów

Nadawca: nieznan, [miejsowość nieznana], Moskwa^b (Rosja),
odbiorca: Emilia Ulanowska, Rzeszów (Galicia),
data: 17 XII 1916.

„Jeśli możesz, postaraj się przesłać mi moje dokumenty, to znaczy świadectwo chrztu i świadectwo moralności ...”

Za zgodność: Gustaw Pattek m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odbito podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweisebureau. Polnische Zensurgruppe B” oraz podano informację: „Załącznik: 1 karta”, której w aktach brak. Pod tytułem meldunku z prawej strony jest odesłanie: „Ad Abt. D. Res. No. 3628”.

^b Stempel cenzury z Moskwy.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387/5, k. 182.

Nr 532

1917 marzec 3, Wiedeń. – Autor meldunku Exh. No. 413 A, sporządzonego w zastępstwie naczelnika polskiej Grupy Cenzury A, przesyła w całości, bez komentarza, skargę Ligi Kobiet w Jaśle do Oddziału Cenzury Centralnego Wspólnego Biura Rejestracyjnego w sprawie przyspieszenia opóźnionej korespondencji od jeńców polskich w Rosji do rodzin w kraju.

Meldunek [z dnia 3 marca 1917]

Temat: Skarga skierowana do Oddziału Cenzury, Centralne Wspólne Biuro Rejestracyjne

Nadawca: Helena Szymańska w imieniu Koła Ligi Kobiet w Jaśle^a (Galicja),
odbiorca: Oddział Cenzury – Wspólne Centralne Biuro Rejestracyjne Czerwonego Krzyża
(GZNB – WCBR) w Wiedniu (Austria),
data: 8 II [19]17^b.

„Jaśło d. 8/2 917

P.T.

Sekretaryat Ligi Kobiet w Jaśle załatwia korespondencje z jeńcami. W ostatnich czasach, skarżą się rodziny, że nie otrzymują z Rosji wiadomości, w ich imieniu proszę zatem o przyspieszenie wysyłki listów, które być może są wstrzymywane na cenzurze w Wiedniu.

Za Koło Ligi Kobiet H. Szymańska"

Za zgodność: dr [Marcin] Horowitz

naczelnik grupy: w zastępstwie por. Jan Kraprowski

Wiedeń, 3 marca 1917^c

1 karta w oryginale

^a Obok adresu karty pocztowej odbito okrągłą pieczętkę: „Koło Ligi Kobiet w Jaśle”.

^b Przy pieczętce odcisnięto podłużny stempel: „GZNB. Zensurabteilung, Präsidium 12 Feb. 1917”.

^c Z lewej strony pod tekstem meldunku podano: „Załączono 1 oryginalną kartę [pocztową]”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Pismo Ligi Kobiet, oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3778 Res. 8496, k. nlb.

Nr 533

1917 marzec 8, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury B, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 834/PB, określający załączony fragment korespondencji, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki, jako: „podejrzana wypowiedź jeńca wojennego z Rosji”.

Meldunek z dnia 8 marca 1917^a

Temat: Podejrzana wypowiedź jeńca wojennego w Rosji

Nadawca: jeniec woj. Marian Wyrwa, łagier wojennoplennych^b, Jekaterynosław (Rosja),
odbiorca: Wanda Zwiedzicka, Kalickagasse 6, Lwów (Galicja),
data: 20 XII [19]16.

„... Czy wiecie, że [...] mój anioł stróż jest tutaj, jednak nie jako jeniec lecz jako oficer w randze sztabkapitana. Pomimo usilnych starań, nie udało mi się dowiedzieć, gdzie on jest. Czy można by było się tego spodziewać po panu «Walter»? I gdzie jest mój Maxchen? ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto podłużny stempel: „Gemeinsames Zentralnachweisebureau. Polnische Zensurgruppe B” oraz zamieszczono informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]” – w aktach jej brak.

^b W oryginale: „obóz koncentracyjny, kancelaria”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3778 Res. 8573, k. nlb.

Nr 534

1917 marzec 19, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 797/1 P, wraz z załączonymi 2 oryginalnymi korespondencjami w języku polskim i 2 fragmentami, ocenzone i przetłumaczone na język niemiecki, dotyczy małżeństw zawieranych przez jeńców wojennych Polaków z armii austro-węgierskiej w Rosji.

Meldunek z dnia 19 marca 1917^a

Temat: Małżeństwa naszych jeńców wojennych w Rosji

1. Nadawca: jeniec woj. Józef Bigaj, 165 rota robocza, poczta Majdan, pow. piński, gub. mińska (Rosja),
odbiorca: Maria Bigaj, ul. H. Potockiego, wieś Jaworzno, pow. chrzanowski (Galicja),
data: 1 I 1917.

„Dnia 1 stycznia 1917

Niech Będzie Pochwalony Jezus Chrystus i Marya Matka jego, bo godna tego. Ja jest Bogu dzięki zdrów czego i tobie Kochana żono w zdrowiu i owe zdrowia i szczęścia na ten nowy rok pozdrawia także szwagrow Bronka Jana i Stasławą,

także ich żony Anny i Reginy pisałem do Pasieczek⁶⁴ i Diezkawic⁶⁵. Ale nie wiem czy ich nie doszły czy tyż nie pisali mi. I pozdrawiam także Ciotkę Julki i wsiski i Jana weisa i Jana i Pawła i Polli Jana i Franka i wogóle wszystką famięlą na Pasieczkach także wszystkich znajomych pozdrów ich odemnie i życzę im także zdrowia i szczęścia na ten nowy rok. Kochana żono proszę cię jak mi będziesz pisać to mi napisz co więcej słyhać w Jaworznie czy Kamoła Buńkowski robi i jest w domu i Kormanell pisałem ci także, że Mirzcha który był policyantem jest ze mną i pisałem ci żebyś dała znać jego żonie mieszka na Staryj Hucie ze ożenił się u knapika. Ja nie odpisałem nic ojcom [?]. Tak ci Kochana żono więcej nie mam co pisać tylko cię pozdrawiam i rzyche szczęścia i zostaj z Bogiem [...]^b J. Bigaj”

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto podłużny stempel: „Polnische Zensurgruppe” oraz podano informację: „Załącznik: 4 karty [pocztowe]”; pod tekstem meldunku odcisnięto także stempel: „GZNB. Zensurabteilung, Nr. Res. 4117/6”. Poniżej tytułu meldunku jest odesłanie: „Ad Abt. D. Res. No. 4117”.

^b Ostatni wiersz pozdrowień nieodczytany.

2. Nadawca: Franciszek Trzeciak, miejscowość nieznana, gub. podolska (Rosja), odbiorca: Jan Trzeciak, Rudna Wielka, poczta Mrowla, powiat rzeszowski (Galicja), data: 18 XII [1916].

„Dnia 18/12 [1916]

N[iech] B[ędzie] P[ochwalony] J[ezus] Ch[rystus] moi najdrozi rodzice dowiaduję się owasem zdrowiu i powodzeniu ja bogu dziękować jestem zdrowy a powodzenie moje bardzo smutne bo juz trzeci rok jak wniewoli trzeba robic robić Kartki odwas 2 otrzymałem za kturę wam bardzo pięknie dziekuje Teraz was moi kochani rodzice prosze was bardzo pięknie przyślicie mi mętrykę bo ja się bede zeniał w rosyi bo mam ładną dziewczynę teraz was pozdrawiam wszystkich bardzo ładnie adres ten sam was syn Franciszek Trzeciak”

3. Nadawca: nieznany jeniec woj., Jahny, poczta Mironówka, pow. kaniowski, gub. kijowska (Rosja), odbiorca: Maria Koczy, Wierzniowice, poczta Lutynia Dolna, pow. frysztacki (Śląsk), data: 27 I 1916.

„... Droga Siostró i drogi Bracie, pozdrawiam Was razem z moją żoną, gdyż właśnie ożeniłem się w Rosji ...”

⁶⁴ Pasieczki (obecnie część Imielina) – miejscowość znajdująca się na Górnym Śląsku, w przylegającym do pow. chrzanowskiego pow. pszczyńskim (rej. opolska).

⁶⁵ Diezkawice – miejscowość Dzieckowice (niem. Dietzkowitz) znajdująca się na Górnym Śląsku, w przylegającym do pow. chrzanowskiego pow. pszczyńskim.

4. Nadawca: jeńiec woj. Jan [Janiga], Kondopoga, gub. ołoniecka (Rosja),
odbiorca: pani K.[arolina] Janiga, ul. Jana 41, Przemysł (Galicja),
data: 11 IX 1916.

„... Kochane Matko i Wando, w wyniku dziwnego splotu okoliczności zaręczyłem się dnia 11 września 1916 z panną Marią Malawską; będę miał bogatą żonę. Proszę Was o Wasze błogosławieństwo ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Meldunek i załączniki 3 i 4: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Załączone korespondencje 1, 2, oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3744 Res. 4117/6, k. 180–184.

Nr 535

1917 marzec 21, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 797/2 P, załącza dwie karty pocztowe, w tym jedną oryginalną w całości oraz jeden list w języku polskim dotyczący zawierania małżeństw przez jeńców wojennych Polaków z armii austro-węgierskiej w Rosji; autor listu opisuje szeroko motywacje zawarcia małżeństwa.

Meldunek z dnia 21 marca 1917^a

Temat: Zawieranie związków małżeńskich przez naszych jeńców wojennych w Rosji

1. Nadawca: jeńiec woj. Stan.[isław] Kustora, łagier wojennopłennych Kijów (Rosja),
odbiorca: Andrzej Paluch, Błażowa, pow. rzeszowski (Galicja),
data: 7 I 1917.

„Kijów, Dnia 7/I 1917

Drogi Andrzeju!

N.B.P.J.C.^b itd. – Piszę do was parę słów i dowiaduję si owaszem zdrowiu i powodzeniu. Drogi Andrzeju donoszę wam wiadomość o waszym synie Kazimierzu że się żeni tutaj w rosji z jedną dziewczyną polska z Warszawy. Umie niema nic nowego robię razem z Kazimierzem. Kończąc zasyłam wam serdeczne pozdrowienie. Życzliwym wam na zawsze Stanisław Kustora. Dowidzenia”

^a Na meldunku odcisnięto dwa stemple, w lewym górnym rogu: „Polnische Zensurgruppe”, a u dołu dokumentu: „GZNB. Zensurabteilung. Nr. Res 4117/6” („Res. 4117/6” zapisano odręcznie)

oraz podano dwie informacje z lewej strony u góry: „Załączono: 2 karty [pocztowe] 1 list”, a obok tytułu meldunku odesłanie: „Ad Abt. D. Res. No. 4117”.

^b Są to pierwsze litery pozdrowień, od których zwłaszcza wielu chłopów rozpoczynało wówczas swą korespondencję: „Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus”.

2. Nadawca: jeniec woj. Ignacy Budkowski, Turgaj, obw. turgajski (Rosja), odbiorca: Ferdynand Budkowski, Komenda Wojskowa Lwów w Ostrawie, pow. mistecki (Morawy), data: 8 XII 1916.

„Donoszę Ci ponownie, że chcę się tutaj ożenić z polską panienką, której ojciec mieszka w Krakowie. Co powiesz na to? ...”

3. Nadawca: jeniec woj. Adam Mazur, pisarz w kancelarii dryżyny, Ufa (Rosja)⁶⁶, odbiorca: pani K. Mazur, Tatarska 20, Przemyśl (Galicja), data: 25 I 1917.

„Ufa 12/25 I 1917

Droga Mamusiu!

Donoszę Ci że jestem zdrow i powodzenie nie źle. A teraz przystępuję do rzeczy. Zdziwi Mamusię bardzo ten list.

Otóż pisałem Mamie już w jednym liście, że mam tu znajomych Polaków bieżęńców, którzy mi okropnie pomagają w polepszeniu bytu w tej st[raszej] niewoli. Wspomniałem również o córce ich Otylii. Otóż oznajmiam Mamie, że z tą panną jestem już od dwóch miesięcy formalnie zaręczony, a teraz mam zamiar z nią się ożenić i to zrobię w miesiącu lutym, tylko proszę mi przysłać błogosławieństwo rodzicielskie. Zawczasu się zastrzegam i to zupełnie poważnie, bo mię tego nauczyła wojna, że jeżeli nie dostanę błogosławieństwa i pozwolenia, to pomimo woli ożenię się i więcej mię widzieć nie będziecie. Jak jestem synem, tak przysięgam, że to zrobię, wyrzeknę się takich rodziców, którzy nie chcą szczęścia syna. Ojciec jej jest starszym konduktorem, posag jest, panna mi się podoba, jest pożądana a zresztą jestem okropnie wdzięczony za okazanie mi przychylności wprost macierzyńskiej z wdzięczności nie mogę jej porzucić i dzieło swe doprowadzę do końca i to nawet gdy się nie zgodzicie, to wbrew waszej woli. Ja mogę już postanowić coś o sobie, nie chcę być od nikogo zależnym. Proszę wysłać natychmiast telegraficzną odpowiedź,

⁶⁶ Adam Mazur napisał 21 II 1917 r. także list do brata, informujący o swoim ślubie, co stanowi niejako uzupełnienie korespondencji do matki. „Kochany Franiu! Donoszę Ci, że w sobotę 17 lutego wziąłem ślub z p. Otylią Sewastianik, jestem więc już żonatym. Wy tam pewnie powiecie, że ja wielkie głupstwo popełniłem, więc proszę mi sumienia nie roztrząsać, ja wiem co robię. Jeżeli się matka mię wyrzeczy, to mię więcej widzieć nie będzie. Proszę Cię napisz mi jakie wrażenie uczyniło zawiadomienie o mojem ożenku na Mamusi. Całuję Cię Adam” (ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3741 Res. 3691, k. 235, oryg., rkps).

krótką a zgodną. Kazicie proszę powiedzieć żeby zapomniała, ja już nie dla niej. Biedne dziewczę i to które z rządu, które pada pastwą zawodu. Przesyłajcie telegraficzną odpowiedź. Całuję Was

Adam^a

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a Na liście dopisano odręcznie po rosyjsku adres nadawcy korespondencji: „Mazur Adam, jeniec wojenny, pisarz w kancelarii drużyny, miasto Ufa, Rosja”.

Meldunek i karta pocztowa 2: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Karta pocztowa 1 i list 3: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3744 Res. 4117/6, k. 181–188, 191.

Nr 536

1917 marzec 23, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 737/3 P, informuje o losach korespondencji pomiędzy Janiną Sikorską a Włodzimierzem Bernackim.

Meldunek z dnia 23 marca 1917^a

Temat: Korespondencja pomiędzy Janiną Sikorską i inżynierem Włodzimierzem Bernackim z Mińska

W nawiązaniu do meldunków z dnia 27 listopada 1916, 24 i 26 stycznia 1917, Exh. No. 737/PB w załączeniu przedkłada się 2 karty, które napisał podejrzany inż. Bernacki z Mińska i które są datowane na dzień 9 lutego 1917^b. Treść kart dotyczy prywatnych spraw i nie pozwala wyciągnąć żadnych wniosków odnośnie osoby autora listów, który wydaje się być zareczonym z adresatką.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 2 karty [pocztowe]” (nieodnalezione) oraz odsyłacz: „Ad Abt. D. Exh. No. 7357/3”.

^b Kart tych w aktach brak.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3774 Res. 7357/7, k. nlb.

Nr 537

1917 marzec 24, [Wiedeń]. – Sprawozdanie naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 839/P, w sprawie proponowanego zakresu usuwanych (ocenzurowanych) treści z korespondencji.

Sprawozdanie z dnia 24 marca 1917^a

Temat: Propozycja uregulowania praktyki remedury/usuwania treści z korespondencji

W nawiązaniu do przedłożonych przez pana porucznika Schütza w dniu 14 lutego tego roku dyrektyw dla kierownictwa cenzury odnośnie ograniczenia remedury [remedur – usuwanie; chodziło o samodzielne usuwanie fragmentów korespondencji] melduje się, że w codziennej praktyce pomiędzy łagodniejszym stanowiskiem kierownictwa cenzury i bardziej surowymi przepisami zawartymi w Księdze Instrukcji często wynikają sprzeczności, które nie zawsze można z pełnym zdecydowaniem rozwiązać i uznać za w pełni zgodne z zamiarami kierownictwa cenzury.

Ponieważ w miarę upływu czasu wojny i zmieniającej się politycznej i gospodarczej sytuacji, również z konieczności ulegają zmianie aspekty wyznaczające kierunek remedury. Dlatego byłoby pożądane, aby cenzorów (a w każdym wypadku naczelnika grupy i jej pomocniczych organów) informować każdorazowo o stanowisku kierownictwa cenzury.

W tym celu niżej podpisany pozwolił sobie przedstawić następujące sugestie:

Kierownictwo cenzury mogłoby zarządzić, aby naczelnik grupy zgłaszał okresowo (np. każdego 15 dnia miesiąca) zdarzające się w grupie najczęstsze „typowe przypadki remedury”. Wówczas, na podstawie tych meldunków można by (jeden raz w miesiącu) podać do wiadomości, jakie wypowiedzi należą od teraz cenzurować, a jakie przepuszczać.

Nawet jeśli jest wiadomo, że w ten sposób nie wyjaśni się wszystkich wątpliwości, jednak można się spodziewać, że liczba tych wątpliwości istotnie zmaleje, co z jednej strony spowodowałoby znaczne odciążenie naczelnika grupy, jej organów pomocniczych oraz pana referenta ds. rozwiązywania szyfrów, a z drugiej strony równocześnie mogłoby przyczynić się do ujednoczenia praktyki cenzury.

W załączeniu jako wzór przedkłada się meldunek od polskiej grupy^b.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a Na sprawozdaniu odcisnięto dwa stemple, w lewym górnym rogu: „Polnische Zensurgruppe”, a pod tekstem z lewej strony: „GZNB. Zensurabteilung, präs. 26/3 1917/ Nr. Res. 8721 Blg. 1”.

^b Zob. T. 4, dok. nr 538, meldunek z 24 III 1917 r.

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3778 Res. 8721, k. nlb.

Nr 538

1917 marzec 24, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 839/1 P, dotyczący typowych przypadków remedury; por. sprawozdanie tegoż z 24 III 1917 (dok. nr 537).

Meldunek z dnia 24 marca 1917^a

Temat: Zgłoszenie typowych przypadków remedury/cenzury

- 1 ... u nas było kilka przypadków tyfusu ...
- 2 ... drożyzna jest tak duża, że już dłużej nie można wytrzymać ...
- 3 ... nic nie można dostać ...
- 4 ... również za pieniądze nie można nic dostać ...
- 5 ... płaci się 1 koronę za to, co przedtem kosztowało 10 halerzy ...
- 6 ... wszystko rekwirują, zboże, ziemniaki itp. ...
- 7 ... zabrano nam wszystkich mężczyzn, mało kto pozostał ...
- 8 ... nie można dostać nikogo do robót w polu ...
- 9 ... biorą do wojska już nawet dzieci ...
- 10 ... Oskar w wieku 17 lat został zabrany do wojska ...
- 11 ... jemy to, czym dawniej karmiono bydło i świnie ...
- 12 ... nie możemy przeżyć z zasiłku na utrzymanie ...
- 13 ... Naszemu Józefowi muszę wysłać prowiant na front ...
- 14 ... na karcie od Ciebie był stempel cenzury: „ocenzurowano zagranicą” ...

Uwaga: powyższe zdania zaczerpnięto z korespondencji, która jest kierowana z naszego kraju do wrogich krajów.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3778 Res. 8721, k. nlb.

Nr 539

1917 marzec 27, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 797/3 P, w załączeniu dwie karty: jedna polska w oryginale, druga we fragmencie, ocenzurowanym i przetłumaczonym na język niemiecki, dotyczące zawierania małżeństw przez jeńców wojennych Polaków z armii austro-węgierskiej w Rosji.

Meldunek z dnia 27 marca 1917^a

Temat: Zawieranie małżeństw przez naszych jeńców wojennych w Rosji

^a W lewym górnym rogu odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację „Załączniki: 2 karty [pocztowe], a od tytułu meldunku odesłanie: „Ad Abt. D. Res. No. 4117”.

1. Nadawca: jeńiec woj. Józef Kliś, Opne Pole, Pietrowsk, gub. saratowska (Rosja), odbiorca: Anna Kliś, Wieprz No. 1, poczta Żywiec, pow. żywiecki (Galicja), data: 28 I 1917.

„Opnepole dnia 28 stycznia 1917

Wpierzszy Słowak Moik do stału siadam blaiwstyk wrynke kfytam i zwami kochani rodzice zcałego serca witam Teraz wam dziekuje za Poślednią kartke juzym otrzymał odwaz 4 kartki a ja już wam Pisał ze dwajeścia u naz są strasne zimy teraz wstycnió już jez 28 stpni mrozu juzmy Podtmrozali Pyski uszy Palce wrynkach i dostalimy Pozwoleństwo od cysarza ruskiego ktokce może się żynić a róskim dziewka się nimogemy ognąć tak gonia za nami Teraz waz Pozdrawiam fsyćkich zdomu amen”

2. Nadawca: nieznanany, gub. kijowska (Rosja), odbiorca: Maja Kutas, Sokal (Galicja), data: 17 XII 1916.

„Kochana Siostró, powodzi mi się dobrze ... mam bardzo dobre dziecko, w święta będzie mój ślub ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

*Meldunek i fragment korespondencji: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
Karta w języku polskim: oryginał, rękopis.*

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3744 Res. 4117, k. 261, 263.

Nr 540

1917 marzec 27, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 797/2 P, jest załącznikiem do meldunku tegoż z 21 III 1917, Exh. No. 792/2 P, i zawiera oryginalną korespondencję w języku polskim informującą siostrę o zawarciu małżeństwa w Rosji.

Meldunek z dnia 27 marca 1917^a

Temat: Zawieranie małżeństw przez naszych jeńców wojennych w Rosji; załącznik do meldunku z dnia 21 III 1917

W załączniku do punktu 3 meldunku z dnia 21 marca 1917, Exh. No. 797/2 P, przedłożono kartę tego samego jeńca wojennego Adama Mazura.

Nadawca: jeńiec woj. Adam Mazur, pisarz kancelarii drużyny, Ufa (Rosja),
odbiorca: panna Antonina Zajdl, Białobrzegi Nr 100, pow. krośnieński (Galicia),
data: 9 II 1917.

„Najdroższa Toncezko

Przepraszam Cię bardzo, że nie mogę spełnić Twych nadziei, ale wiedz otem że niczem ta kartka do Ciebie dojdzie ja będę już żonatym. Ślub mój na rus[ki] kalendarz 17/II. Bratowej Twej będzie na imię Otylia. Żenię się z Polką z Królestwa. Listu 4-tego od Ciebie nie otrzymałem. Proszę Cię zapomnij o kochanym, a pamiętaj o bracie, przyjacielu. Całuję Cię Twój brat Adam”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”, a od tytułu meldunku podano odesłanie: „Abt. D. Res. No. 4117”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Korespondencja: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3744 Res. 4117, k. 264–265.

Nr 541

1917 marzec 27, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 841/P, zwraca uwagę na wadliwy wzór karty pocztowej wydanej przez Lwowski Czerwony Krzyż.

Meldunek z dnia 27 marca 1917^a

Temat: Wadliwość oficjalnych kart pocztowych Lwowskiego Czerwonego Krzyża

Jak wynika z załączonego wzoru, wydana przez Lwowski Czerwony Krzyż pocztowa kartka składa się z dwóch sklejonych części, które można łatwo rozdzielić i wykorzystać do przemykania tajnych wiadomości.

Zgłasza się to do wiadomości i ewentualnie do dalszych czynności^b.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a Na meldunku odcisnięto dwa stemple, w lewym górnym rogu: „Polnische Zensurgruppe” i u dołu pod dokumentem: „GZNB. Zensurabteilung, präs. 27/3 1917/ Nr. Res. 8730 Błg.”; podano także informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”, której w aktach brak.

^b W aktach znajduje się odpis dokumentu z dnia 14 IV 1917 r. skierowanego do Organizacji Czerwonego Krzyża w Galicji, o następującej treści: „Pozwalamy sobie przedłożyć oficjalną kartkę [pocztową] Lwowskiego Czerwonego Krzyża, która została zakwestionowana przez cenzurę, ponieważ, jak widać, karta pocztowa składa się z dwóch połączonych razem części, które łatwo mogą zostać od siebie oddzielone i wykorzystane do przeszmuglowania tajnych doniesień. Stawiamy w związku z tym uprzejmą prośbę, by przy nowym nakładzie oficjalnych kart pocztowych, zechcieć wykorzystać inny karton.” (ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3778 Res. 8730).

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3778 Res. 8730, k. nlb.

Nr 542

1917 marzec 28, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 791/4 P, w załączonym fragmencie karty pocztowej, ocenzurowanym i przetłumaczonym na język niemiecki, jest prośba o przesłanie metryki.

Meldunek z dnia 28 marca 1917^a

Temat: Prośba jeńca wojennego w Rosji o przesłanie osobistych dokumentów

Nadawca: jeńiec woj. Jan Kulik, wieś Kisieliwka, gm. Wawilowsk, pow. chersoński, gub. chersońska (Rosja),

odbiorca: Anna Kulik, Wielowieś, poczta Nadbrzezie, pow. tarnobrzesci (Galicja),

data: 12 I 1917^b.

„... Kochane Matko i Siostry, jak tylko dostaniecie tę kartę, to prześlijcie mi proszę moją metrykę ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” oraz umieszczono informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]” i odesłanie: „Ad Abt. D. Res. No. 3628”.

^b Data podana wg stempla pocztowego w statym stylu, wg kalendarza juliańskiego: 30 XII 1916.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387/6, k. 186.

Nr 543

1917 marzec 28, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 843/P, przytacza obszerne fragmenty listu, ocenzurowanego i przetłumaczonego na język niemiecki, wyjaśniającego bezpodstawność oskarżeń o „zdradę stanu”.

Meldunek z dnia 28 marca 1917^a

Temat: List skazanego za zdradę stanu do swojego syna w Rosji

Nadawca: Jan Dudziński, zakład karny Arad (Węgry),

odbiorca: (jeniec woj.) August Dudziński, Polski Związek „Ogniwo”, Irkuck (Rosja),

data: 16 II 1917.

„... Najdroższy Synu! ... całkiem bezpodstawnie oskarżono nas, że podburzaliśmy i zachęcaliśmy do wyjazdu do Rosji i jeszcze z powodu sympatyzowania z Rosją i z innych niewiarygodnych powodów, ponadto oskarżono Matkę i Gustawa o obrazę majestatu ... wszystkich nas troje skazano na śmierć przez rozstrzelanie, z czego złagodniono karę, skazując mnie na 20 lat, Matkę na 10 lat ciężkiego więzienia, a Gustaw^b został *in contumaciam*^c skazany na karę śmierci. Tak zostaliśmy wynagrodzeni za poświęcenie dla naszej Ojczyzny. Zrabowano nam nasz i Twój majątek ... Możesz starać się w urzędach, aby Cię zwolniono, abyś mógł powrócić do swojej własności. Po wojnie powinieneś zażądać odszkodowania, gdyż nasza szkoda wynosi 200 tys. guldenów ... Ty, kochany Synu, to wszystko przewidziałeś i uratowałeś się ... Postaraj się nadal tam mieszkać, i spróbuj pojechać do Hnilcze, aby tam gospodarować ... Adres Matki: (Więzienie Kobięce) Weiberstrafanstalt, Řepi^d, Böhmen ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

Uwaga: list nie nosi adnotacji więziennej cenzury. Jest bardzo prawdopodobne, że wspomniana w liście inna skazana osoba, Gustaw, jest tożsamy z adresatem, August.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.^e

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” oraz podano informację: „Załącznik: 1 list”, którego nie udało się odnaleźć.

^b Adnotacja cenzora: „jest oczywiste, że nadawca ma na myśli samego adresata”.

^c „Contumacia – niestawiennictwo strony na termin mimo doręczenia wezwania, powodujące wyrok zaoczny”; wg *Trzaski, Everta i Michalskiego Encyklopedia...*, t. 1, s. 294.

^d Miejscowość w Czechach, obecnie część Pragi.

^e Adnotacja pod meldunkiem: „Przedłożono w c. i k. Wojennym Urzędzie Kontroli w Wiedniu, Wiedeń, dnia 30 marca 1917”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3778 Res. 8735, k. nlb.

Nr 544

1917 marzec 28, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 842/P, dotyczący „podejrzanej treści” polskiej oryginalnej karty pocztowej między jeńcem wojennym a c. i k. żandarmem we Lwowie.

Meldunek z dnia 28 marca 1917^a

Temat: Podejrzana treść karty [pocztowej]

Nadawca: jeńiec woj. Wł.[adysław] Krzemiński, campo di prigionieri di guerra Sulmona, prow. L'Aquila, Abruzja (Włochy),

odbiorca: Władysław Migdał, c. i k. żandarm [Militär-Polizei], 2 kompania, Lwów (Galicja),
data: 18 II 1917.

„Sulmona 18/2 1917

Drogi Władziu!

Pisałem kilka kartek ale nie wiem czyś otrzyma[ła], dostałem się ranny do niewoli ale jestem teraz zd[rowy] już czwarty miesiąc jestem we Włoszech, proszę Cię żebyś był tak dobry i dowiedział się o dokładnych [adresach?] tych dwu pań: Anna Krystampob i Wanda Nos [...?] proszę Cię postaraj się oto jak najprędzej i odpisz... i gdybyś mógł to wyślij mi adres zkaąd po[chodzą] przed wojną, tam gdzieś przy wojsku był, adres [gdzieś] tam mieszkał, a ja mam zamiar że powojni[e] tam razem zejdziemy myśle że mnie rozum[iesz] Pozdrów Ifalskiego, Feldw.

wachmist II-ej komp. i wszystkich znajomych. Trzymaj się w tej służbi[e] dłużej, bo ja żałuję tego.

Całuję Cię Twój Wł. Krzemiński”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

[W związku z treścią zatrzymanej karty pocztowej wszczęto postępowanie wyjaśniające Dyrekcji Policji we Lwowie w stosunku do żandarma Władysława Migdała. O rezultatach dochodzenia poinformowano Kierownika Grupy, przesyłając odpis protokołu podpisany przez komendanta kompanii żandarmerii we Lwowie – patrz załącznik]

Załącznik

C. i k. Kompania Nr 299

Odpis!

Exh. Nr. 82

Do Prezydium c. i k. Dyrekcji Policji we Lwowie

18 IX 1917

Przydzielony do powyższej kompanii żołnierz Wł. Migdał podał, że zna jeńca wojennego W. Krzemińskiego, który porzucił służbę na posterunku policji we Lwowie.

Opisaną jako podejrzaną część karty [pocztowej] wyjaśnił następująco: jeńiec wojenny chciał wiedzieć gdzie w Ameryce był zatrudniony Migdał w czasie pokoju. (Migdał żył 11 lat w Ameryce).

Słowa: „Myślę, że mnie rozumiesz”, wyjaśnił całkiem prosto, że jeńiec wojenny nie chciał pisać nic o Ameryce. Ostatnie zdanie objaśnił: [Krzemiński] żałuje, że nie może więcej pełnić służby na posterunku policji i radzi mu [Migdałowi], tak długo, jak to możliwe, dążyć do utrzymania tej dobrej służby.

Migdał przedstawił jeńca wojennego, jako indywiduum, cieszące się nienajlepszą opinią, jako znanego we Lwowie sutenera, przez co jego interesy z dwiema wymienionymi w kartkach prostytutkami, stały się jasne.

Komendant Kompanii – podpis

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]” – oryginalna w języku polskim; drukowana w całości.

Meldunek i załącznik: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

Karta pocztowa w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3778 Res. 8736, k. n1b.

Nr 545

1917 marzec 31, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 844/P, prezentuje 10 „żołnierskich pieśni” przesyłanych w korespondencjach.

Meldunek z dnia 31 marca 1917^a

Temat: Prezentacja pieśni żołnierskich

Do Abt. D. Exh. No. 8457 przedkłada się w odpisie 10 polskich wierszy, które znaleziono w przesyłanej na przestrzeni miesiąca bieżącej poczcie.

Jest to przeważnie twórczość przebywających we wrogich krajach naszych jeńców wojennych, w której dają wyraz tęsknocie za ojczyzną częściowo w formie bardzo ludowej, często w niewłaściwy sposób (1, 5, 6), a częściowo w formie artystycznej (7, 8, 9). Pełna patriotycznego uniesienia jest pieśń bojowa nr 10.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”.

1. Nadawca: Grzegorz W[ygachiewicz], Hrubieszów, gub. lubelska (Król. Pol.), odbiorca: jeniec woj. Julian Wygachiewicz, Wernersdorf, pow. Graz (Styria), data: 5 III 1917.

„... Pieśń o powrocie żołnierza z wojny

Z dalekiej drogi szedł żebrak ubogi,
W szynel okryty o szczudłach bez nogi,
Na piersiach zaś jego zabłysnął krzyż złoty:
Nagroda wojskowa za czyny i cnoty.

Zbliżył się do chatki, z kąd ogień skrzeszony
Dumnem spojrzeniem w okienko się błyska.
Cichutko poprosił, owsparcie, ze łzami
Odmawia modlitwę: Zmiłuj się nad nami!

Wybiegła dziewczyna z płowymi włosami,
Wyniosła mu chleba i rzeczce ze łzami:
Przyjm od nas choć tyle, bo więcej nie mamy,
Jesteśmy też biedni, więcej nie damy.

Zabrali nam ojca w daleką gdzieś drogę,
Jak było to dawno powiedzieć nie mogę,
Kazano iść ojcu w strony dalekie,
Boże! Może nie żyje, zaginął na wieki.

Mróz, zima sroga, tyś cały zsiniały,
tak nędzne twe szaty i trzęsiesz się cały.
Pójdź ze mną staruszkę do ciepłej mej chatki,
Poproszę dla ciebie onocleg swej matki.

O nie wiesz ma córko komuś chleba dała.
Ja jestem Twym ojcem, tyś mnie nie poznała.
Rzekłszy to ujął ręce dziewczyny w swe dłonie
I ściska, całuje i pieści na łonie.

I gdy to wyrzekła, otwiera się chatka,
Wychodzi wybladła staruszka, jej matka:
To ty żyjesz jeszcze i będziesz znów z nami,
Wyrzekła – i zaraz zalała się łzami.

O! Przebac mi ojczy, jam ciebie nie poznała,
Bo gdyś szedł na wojnę byłam jeszcze mała;
Tyś ojczy lat kilka tam gdzieś wojowałeś
A jednak o domu swym nie zapomniałeś.

Jam Boga prosiła abyś do nas wrócił,
Byś powróciwszy do nas pomógł nam pracować
i naszą zniszczoną zagrodę budować.

Tyś ojczy kaleką zostałeś bez nogi
Zaledwie przyszedłeś w rodzinne swe progi.
Licze – Bóg nam dopomoże już od tej chwili
Za Boską pomocą razem będziemy żyli ...”

2. Nadawca: jeniec woj. por. Eugeniusz Eisner, Perowsk, obw. syrdaryjski (Rosja), odbiorca: panna Genia Reischer, Pfeilgasse 23, Wiedeń VII (Austria), data: 10 I 1917.

„... Czego nam brak?

Brak nam jest słońca... tego naszego
Co to nie pali... a grzeje,

Pod którym taje każdy nasz smutek
A serce radośnie się śmieje.

Brak nam powietrza... tego naszego
Co z gór przychodzi i z lasów
Które wchłaniamy pełnem piersi
Jak za dziecięcych czasów.

Brak nam kwiatów... tych cudnych naszych
Łąk swojskich, pstrego kobierca,
Na widok których oczy się śmieją
I żywiej biją nam serca.

I brak nam ciepła... tego naszego
Ukochanego rodzinnych stron...
Miast nich słońce pustynne praży
Do snu kołyszą psie psie wycia... krakanie wron..."

3. Nadawca: nieznany, Czelabińsk^a, gub. orenburska (Rosja),
odbiorca: W. Pilecka, Przemyśl (Galicja),
data: 8 VII 1916.

(Kontynuacja)

„A to słońce świeci sobie
Tym co żyją a tym co w grobie,
Snopy blasku sieje hojnie
Tym wśród modłów a tym co w wojnie.

Świeci i spokojnie patrzy
Że radosny uśmiech rzadszy,
Świeci już tak lat tysiące
Na cały lud ginący.

A Bóg dobry – jęki – płacze,
Zda się – słysze, nie inaczej,
Jak to słońcem, wciąż spokojnie,
W tych świątyniach i tych w wojnie.

A krew ciągle płynie... płynie...
A świat sobie marnie ginie..."

^a Wg stempla pocztowego.

4. Nadawca: jeniec woj. [imię nieznane] Kamiński, Iszym, gub. tobolska (Rosja),
odbiorca: Bronia Kamińska, Myślenice (Galicja),
data: 24 XII 1916.

„... Najdroższej Siostrze na pamiątkę!

Raduj się, duszo polska! Bo do nieba
Idzie się drogą poprzez czyściec męki,
A z łez się rodzi słodycz twego chleba;
Hardo trwaj w dumie, uczisz wszystkie jęki,
Choć się trupami żyźni Twoja gleba,
Los Twój jest w mieczu, co przyrósł do ręki,
Którą zawisza krzesoł błyskawice,
Bijąc, jak burza, w krzyżackie przyłbice ...”

5. Nadawca: jeniec woj. Paweł Górniak, Muczkański^a, pow. borisoglebski, gub. tambowska (Rosja),
odbiorca: Anna Górniak, Nowosiółki, pow. złoczowski (Galicja),
data: 25 XII 1916^b.

„... 1917

Witaj nam, witaj!
Roku siedemnasty,
Roku nasz nowy
Rozwesel dziatki!
Ach pociesz, pociesz
Płaczące wdowy
Rozwesel, rozwesel rodziców
Rozwesel żony i matki!
Kto pozostaje jeszcze przy życiu
Niech rychło wraca do rodzinnej chatki.

Ach orle, orle, biały sokole,
Wzleć pod niebiosy,
Znajdziesz się w niewoli.
Leć miły orle
Aż do Tambowa.
Tam Twojej podróży
Będzie połowa.

Tam sobie odpoczniesz
Na wieży szczytce,
Tambowskiej guberni
Boreschlebskim powiecie.
Tu moja niewola,
Tu moje stradanie,
Uspokój nam wojny,
Wybaw nas Panie!!!!!!”

^a Wg stempla pocztowego.

^b Wg stempla pocztowego, data podana w starym stylu, wg kalendarza juliańskiego: 12 XII 1916.

6. Nadawca: jeniec woj. Franciszek Malek, Rzew, gub. twerska (Rosja),
odbiorca: Michalina Kijowska, Besko, powiat sanocki (Galicja),
data: 1 I 1917.

„... Myślę liścik pisać,
Serce mi dyktuje,
Do ukochanej strony naszej Galicye,
Bo moje serce żale opłakuje.

Galicja wielka i wspaniała
Mozes o nas zapomniała,
Bo nas odwieźli w cudze kraine
O! Galicyo za tobą mało nie zgine.

Gdybym słyssał chwile drogą
Co oczekuję z wielką trwogą
Żeby rozkazali sięść w wagony
A odwieźli w swoje strony.

Tam gdzie moja jest rodzina,
Ojciec, matka i chocina,
Bracia, siostry i krewieństwa,
Ach! Galicyo, tyś jest, tys jest dla nas święta.

Ciebie pragnę jeszcze widzieć,
I znajomych chcę odwiedzić,
Byli dla mnie oni mili
I ja dla nich z tej krainy ...”

7. Nadawca: nieznaną jeniec woj., Niżny Nowogród (Rosja),
odbiorca: Alina Sedliczkówna, Stary Sącz, pow. nowosądecki (Galicja),
data: I 1917.

„Chciałbym, by każde me słowo, ubrane w szatę tęczy kolorową,
Płynęło kołysanką rozmażonych ton –
Na szczytach wichrów, gdzie błyszczą gron –
Tęskna melodia, rzewnymi tony spływa po listkach,
Po rozwałkach skał – w dolinach jęczą, skonem dzwony –
Przedemną ogromny, spiętrzony wał –
Chciałbym, by każdy serdeczny zew,
Rozległ się po cichych – szumnych – kurhanów,
Przeleciał nad lśniąca taflą limanów –
Niósł się do Was na skrzydłach mew.
Chciałbym – lecz na ścieżynach piekielne gracye –
Postawiły mi – lęk – ból – zwątpienie – ...”

8. Nadawca: nieznaną, Lemżał, pow. wolmarski, gub. inflancka (Rosja),
odbiorca: Ewa Brzostyńska, Radziszów, poczta Skawina, pow. wielicki (Galicja),
data: 1916.

„... W drodze

Samotny – z dumnym wobec ludzi czołem
Idę – nieczuły na złość – nieponęty!
Świat mój – przed, światem na rygle zamkniętym
I idę – strzegąc Skarbnicy zamkniętej. ...

I – ni się gniewam – iż świat – sam w weselu –
Ni też współczucia taniego nie szukam!
Idę – z tą wiarą – że po próbach wielu
Do wrot u progów rodzinnych zastukam.

Że te wrota – jasne – w świtu Zorzy
Prawda mi Żywa na ścieżaj otworzy! ...

Toż – jak wędrowiec, spieszący w noc drogą
By z światem stanąć u wędrowki końca –
Nie szukam w mrocznej drodze mojej – słońca!
Nie żądam ramion w pomoc od nikogo!

Idę – Ponety – ocz wżgarda zabijam –
 Na nic nie liczę – więc się nie uwodzę –
 Nie karmię wzroku chwilą, którą mijam –
 Czuję się w drodze! – I wciąż – tylko – w drodze! –
 Więc i nie skarżę się, że i kamienie
 Mogą kaleczyć – i kalecza stopy!
 Idę – wpatrzony w jutra horoskopy –
 I nie dbam o znój dzisiejszy – ni cienie! ...

Bo wierzę – że tam – daleko odemnie
 Ty – jak ja idziesz – wśród gwaru samotna!
 Że jak mnie – świata ponętna zalotna
 Ciebie też w drodze – wabi nadaremnie! –

Że droższy Tobie smutek rzewny, cichy, –
 W którym już wiara przebłyska ostoja –
 Niż dziś – doraźnych rozrywek kielichy! ...”

9. Nadawca: nieznany, Lemżał, pow. wolmarski, gub. inflancka (Rosja),
 odbiorca: Ewa Brzostyńska, Radziszów, poczta Skawina, pow. wielicki (Galicja),
 data: Nowy Rok 1917.

„... Echa pieśni z daleka

Mróz skuł życie na wzgórzu w twarde zimne pęta –
 Słońko blade po niebie wlekło się leniwie –
 Dusze – trwożność objęła jakaś niepojęta –
 Oczy – smutnie błędziły po zamarzłej niwie. ...

Nagle promień ognisty przeciął zimne zwały –
 W dusze – iskra w strzęp zdarła ponury rysunek –
 Znikła zima – znikł duszy lęk – znikł świat cały –
 Niósł do ust czarę szczęścia – pierwszy pocałunek.

I ja – i Ty – wstąpiliśmy w tajną Świątynię –
 I Ty – i ja – u źródła stanawszy tęsknoty
 „Pierwsza miłość” przecudnej odbita głębinie –
 Ujrzyliśmy – a nad nią kwiat paproci złoty! ...

Patrzyłem w Twe oczęta – słów wyrzec nie zdolny
Bym wszystko com odczuwał – z serca wypowiadać –
... Wkoło wiosna rozkuła zped świat młody – wolny –
I czar Jej – w nimb nad główką Twą jął się układać. ...

... To było – szczęście same! –

I zwraca dniom szarym
Nie zdołałem już nigdy w pełni oprzytomnić! ...
Powiedz – Ewo – czy można – czy młodym – czy starym –
Czy można chwilę taką – przed skonem – zapomnieć? ...”

10. Nadawca: ksiądz Kazimierz Flakowicz, Olesko, pow. złoczowski (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Emil Piwowarczyk, Jelizawietgrad, gub. chersońska (Rosja),
data: brak.

„... Na Termopile! Kraj się podał cały!
Nie masz Obrońców! Drżą przed naszą mocą!
W strachu śmiertelnym uszli przed Północą!
I z dzikim wrzaskiem hordy naprzód gnały. ...

Na Termopile! tam, tam na te skały!
Zapora skruszym! Wedrzem się przemocą!
Zegnij kolana Zachód przed Północą!
Nasze tam będą orły panowały. ...

Kto tam się opór stawić nam odważył?
Naprzód! Do boju! Naprzód syny wraże!
Gińcie miliony! Wódz naprzód iść każe!

Wodzu! Tłum jęknął śmiertelnie, już blade.
Nie pójdziem naprzód! Huf stoi na straży!
Leonidasów! A dziś nie ma zdrady! ...”

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

Wiersze w języku polskim: kopia, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3778 Res. 8457, k. 27–33.

Nr 546

1917 maj 15, Wiedeń. – Sprawozdanie miesięczne za kwiecień 1917, referenta Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 5/XVI, analizujące 45 załączonych korespondencji. Na ich podstawie referent konkluduje, iż rewolucja marcowa w Rosji i odezwa rosyjskiego Rządu Tymczasowego z 30 marca 1917 r. (ocenia je jako ważne wydarzenia) wpłynęły na „nadspodziewanie silne wzmocnienie narodowej myśli niepodległościowej” Polaków oraz wzmocniły ich „przekonania, że sprawa polska zbliża się do jej urzeczywistnienia na arenie międzynarodowej”. Wpływ rewolucji rosyjskiej – według analizowanej korespondencji napływającej z różnych państw europejskich – na jeńców wojennych Polaków z armii austro-węgierskiej w Rosji wyrażał się we wzroście „przyjaznych nastrojów” wobec miejscowej ludności oraz „w zapewnieniu swobód dla polskich jeńców wojennych”; a przebywający jeńcy-Polacy we Francji i we Włoszech „wydają się pozostawać pod wpływem” nasilonych agitacji prasowych oceniających państwa Ententy „jako prawdziwych przyjaciół Polski”, a mocarstwa centralne, szczególnie Niemcy, jako „narodowego tyрана”. W korespondencji zaś jeńców wojennych Polaków z armii rosyjskiej znajdujących się w Austro-Węgrzech odnotowano zmianę nastrojów od „nienawiści wobec caratu” ku „nowym przyjaznym uczuciom do kochającego wolność rosyjskiego ludu” i „do demokratycznej formy rządu”.

Temat: Ref. XVI – Sprawozdanie miesięczne III, za kwiecień 1917^a

I. WPŁYW REWOLUCJI ROSYJSKIEJ NA WZMOCNIENIE POLSKIEJ MYŚLI NARODOWEJ

Jako ważne wydarzenia, które miały miejsce w okresie sprawozdawczym, należy wymienić rosyjską rewolucję⁶⁷ oraz manifest Rządu Tymczasowego⁶⁸.

Rewolucję jako taką cały naród polski powitał z entuzjazmem (1, 5, 6, 40), który początkowo nie wynikał z narodowo-politycznych przemyśleń lecz z pozbawionej egoizmu sympatii dla zwycięstwa myśli wolnościowej (1, 45) jak również z radości z powodu upadku od setek lat nienawistnego dla duszy polskiej caratu (5).

Ogłoszony przez rewolucyjny rząd **Manifest do Polaków** i jego pierwsze czyny mające na celu wyzwolenie wszystkich narodów spowodowały nadspodziewanie silne wzmocnienie narodowej myśli niepodległościowej (2, 4, 13, 34, 43) oraz wzniosły kolejny ważny stopień w rozwoju wspomnianego w ostatnim raporcie przekonania, że sprawa polska zbliża się do jej urzeczywistnienia na arenie

⁶⁷ Autor sprawozdania odwołuje się do rewolucji lutowej 1917 r.

⁶⁸ Proklamacja Rządu Tymczasowego Rosji z 30 III 1917 r. w sprawie niepodległego państwa polskiego. Tekst proklamacji – zob. *Powstanie II Rzeczypospolitej...*, s. 332–333.

międzynarodowej (10, 13). Wydarzenia w Rosji są postrzegane jako kolejne ogniwo w łańcuchu: manifest listopadowy mocarstw centralnych – wyrażona w nocy Wilsona zgoda państw neutralnych i sojusznicznych – uznanie przez rząd rosyjski (2, 30). Waga tego ostatniego aktu jest o tyle wyżej oceniana, że jest to prawowita władza, w której państwowych granicach znajduje się rdzeń Polski (40) i że przez ten akt osiągnięto, że wszystkie trzy mocarstwa, które w swoim czasie dokonały rozbioru Polski (10) obecnie proklamują jej przywrócenie. Niezależnie od tej głębokiej wiary w zewnętrzne, oparte na międzynarodowym prawie poparcie dla sprawy polskiej daje się również dostrzec wzmocnienie od wewnątrz samoświadomości narodowej, która jest zakorzeniona w przekonaniu, że teraz rządzi światem niespętana wola narodów (34, 39), która jest silniejsza niż moc dyplomatów (13). To, co do niedawna było życzeniem, problematyczną kwestią, teraz jest wypowiedane z pewnością: będziemy mieć niepodległą Polskę (5).

II. POZOSTAŁE SPOSTRZEŻENIA

Polska ludność w Monarchii

Wszystkie inne zdarzenia pozostają na drugim planie ze względu na wagę wyżej przedstawionych wydarzeń. Również obecna **trudna sytuacja ekonomiczna** stanowi wyjaśnienie, dlaczego teraz dużo więcej się pisze o różnorodnych trudnościach i troskach codziennego życia (3) niż o sprawach politycznych (4).

W pierwszym rządzie wypowiedzi o treści znajduje się jak zawsze żądanie **zjednoczenia** polskich prowincji **w etnograficznych granicach** (10).

Nagromadzona u wielu niechęć do mocarstw centralnych wyraża się w pełnej wrogości miłości do swego narodu (3).

Nasi żołnierze, polscy jeńcy wojenni zagranicą

Już przed wybuchem rewolucji istniały w **Rosji przyjazne Polakom** demokratyczne **prądy** (13, 16, 17), które znalazły swój wyraz w życzliwych wypowiedziach prasowych (16, 18), w tolerowaniu polskich narodowych demonstracji (17) oraz w zapewnieniu swobód dla polskich jeńców wojennych (19). Zwycięstwo rewolucji jeszcze wzmocniło te przyjazne nastroje (38, 39).

Będące wynikiem polityki mocarstw centralnych wcześniejsze stadium sprawy polskiej jest omawiane w stosunkowo niewielkim stopniu (7, 8, 9), przy czym, na samym szczycie znajduje się ciągle jeszcze wyrażane życzenie zjednoczenia wszystkich ziem polskich (9, 15). Znamienna jest skarga, że zorganizowane przez polskich jeńców wojennych uroczystości z okazji proklamowania manifestu listopadowego zostały zakłócone przez czeskich jeńców wojennych (19).

We Francji i we Włoszech przebywający tam nasi jeńcy wojenni, wydają się pozostawać pod wpływem osobliwej, niepokojącej politycznej orientacji (20, 21). Odcięci od ojczyzny oraz od jej opinii publicznej, wierzą słowom z tamtejszych

gazet, które przedstawiają im Ententę jako prawdziwych przyjaciół Polski, natomiast mocarstwa centralne, przede wszystkim Niemcy, przedstawiają jako narodowego tyrana. Główny argument stanowi tu wroga Polsce polityka Prus (20), do tego wymyślone kłamliwe bajki służą za pożywkę nienawiści wobec Niemiec (21), a tym samym wobec Austrii.

Należy przeciwdziałać na wszelkie sposoby tej prowadzonej przez tamtejsze rządu agitacji.

Na froncie

Z listu opisującego wielkanocne bratanie się na froncie naszych i rosyjskich żołnierzy można się co nieco dowiedzieć o niespokojnych nastrojach panujących obecnie wśród Polaków w armii rosyjskiej (37).

Okupowany przez Rosję teren Galicji

Wydaje się, że ogólnie znany **fatalny stan** rosyjskiego **szkolnictwa** został również po zajęciu Wschodniej Galicji przeszczepiony na te tereny (44, 14).

Ludność polska w zaborze rosyjskim

Niezliczone skargi o **charakterze gospodarczym** powodują, że nie ma miejsca na polityczne przemyślenia; w pewnym liście pisano o **rekwizycjach** (24), że znoszono by je bardziej cierpliwie, gdyby dokonywała ich polska armia. Odnotowano przejawy zadowolenia z administracji austriackiej (27) oraz entuzjastyczny nastrój pewnego legionisty (22).

Polscy jeńcy wojenni z zaboru rosyjskiego w Monarchii

Wydaje się, że stosunki w obozie polskich jeńców wojennych w Csóth pod Papa uległy poprawie (31, 35). Zakaz wcielania jeńców wojennych do legionów wyjaśnia się rzekomym sprzeciwem Europy wobec takich działań (28). Pomimo tego, ciągle napływają zgłoszenia do polskiej armii ze strony polskich jeńców wojennych (25, 35).

Polityczne poglądy tych jeńców wojennych zostały w wyniku wielkiego rosyjskiego przewrotu znacząco **zachwiane**, czego skutki jeszcze trwają. Dotychczasowe, przygniatające uczucie, że w swoich narodowych dążeniach występują przeciwko państwu, którego byli żołnierzami i są uznawani za dezertersów, w jednej chwili zniknęło (30, 34). Nienawiść wobec caratu ustąpiła miejsca zupełnie nowym, **przyjaznym uczuciom do** kochającego wolność **rosyjskiego ludu** (33) oraz do demokratycznej formy rządu (34, 43). W poszczególnych przypadkach uczucia te przekształcają się w bezpośrednie poglądy rusofilskie (34). Szybkie załatwienie wiszącej w powietrzu sprawy polskiej konstytucji, powołanie regenta itp. mogłoby położyć kres tym wiecznym zmianom nastrojów. Warto wspomnieć, że również przyjaciele republikańskiej Rosji mówią już o polskim królu (34).

Należy poczekać na dalszy rozwój i wyklarowanie się tych poglądów.

Wiedeń, 15 maja 1917

referent: rtm. Kazimierz Osiecimski-Czapski^b

^a W niniejszym sprawozdaniu jego numer kolejny został zamieszczony w tytule: „Sprawozdanie miesięczne III”. Sprawozdanie niniejsze zostało przesłane do Ministerstwa Wojny (Wydział X ds. Jeńców Wojennych), KŮA i AOK, o czym informuje zachowane w aktach, pod tą samą sygnaturą co raport, pismo GZNB, Abt. D. do Ministerstwa Wojny z 18 V 1917 r. Istnieją też inne tego typu potwierdzenia, że i pozostałe sprawozdania miesięczne były regularnie przesyłane do wspomnianych struktur władz państwowych, dysponujących w latach Wielkiej Wojny szerokim zakresem uprawnień nie tylko wojskowych, ale i polityczno-administracyjnych. Do sprawozdania załączono we fragmentach 45 ocenzone i przetłumaczone na język niemiecki korespondencji. Ponadto cenzura – wg informacji w lewym górnym rogu nagłówka sprawozdania – zatrzymała w całości sześć oryginałów w języku polskim z zaznaczeniem na nich fragmentów do ocenzonego i przetłumaczenia na język niemiecki. Dotychczas udało się odnaleźć 5 z nich, oznaczonych nr. 3 (dwie karty pocztowe pod tym samym numerem), 9, 18, 32.

^b Pod częścią analityczną sprawozdania brak imienia i nazwiska referenta. Dane te znajdują się w tytule sprawozdania: „Referat XVI. Referent: rtm. hrabia Osiecimski-Czapski”.

Korespondencja załączona do sprawozdania miesięcznego za kwiecień 1917

1. Nadawca: dr J. Niemiec, ul. Pełczyńska 28, Lwów (Galicja), odbiorca: Jan Niemiec, łagier wojennoplennych Kotlas, pow. ustiuzski, gub. wołogodzka (Rosja), data: 27 III 1917.

„... śledzę z zapartym tchem gwałtowne historyczne zmiany (rewolucja)! Cieszę się niezmiernie, że «R» osiągnęła tak wysoki stopień zdolności ewolucyjnej! Oby Opaczność (nieczytelne słowo) – i oby to jemu i nam wyszło na dobre.”

2. Nadawca: Stanisław Hlawiczka, Kirchenplatz 2, Cieszyn (Śląsk), odbiorca: jeniec woj. Karol Śliwka, Kaługa (Rosja), data: 30 III 1917.

„... Bądź dobrej myśli; przed nami pogodna przyszłość. Wojna rozlała całą rzekę zła, ale odpowiedź na to nadejdzie. **Pojawienie się sprawy polskiej, wystąpienie prezydenta Stanów Zjednoczonych w imieniu praw ludzkości, zwycięstwo wolnej myśli w Rosji – takie są początki lepszego jutra.** A szczególnie w Polsce nadejdą z pewnością nowe czasy, w pierwszym rządzie w środowisku studentów. Kto wie, czy ziarno zasiane przez Filaretów i Filomatów^{a69} nie wzejdzie

⁶⁹ Towarzystwo Filomatów – polskie tajne stowarzyszenie samokształceniowe studentów i absolwentów Uniwersytetu Wileńskiego, działało w latach 1817–1821; Towarzystwo Filaretów – tajne patriotyczne stowarzyszenie młodzieży wileńskiej; działało w latach 1820–1823; rozbite na skutek masowych aresztowań dokonanych przez władze rosyjskie. J. Skowronek, *Młodzież polska i jej organizacje...*

i w nieodległej przyszłości nie wyda owoców. Na Śląsku, w małym kręgu studentów, rozpoczęło się już nowe życie z zaczątkami nadziei ...”

^a Adnotacja cenzora: „związki młodzieży polskiej w pierwszej dekadzie ubiegłego stulecia”.

3. Nadawca: H. Kamińska, Rzeszów (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. oficer Stanisław Krawczyk, Buguruslan, gub. samarska (Rosja),
data: 1 IV 1917.

„58 kartka Rzeszów 1 IV 917

Obyś wiedział że dziś dzień bogaty w pili [...] Posyłam Ci jedną a na drugiej, drugą kolędę, bo może jeszcze Boże narodzenie spędisz w śniegach w tajgach Syberyjskich, abyście umieli obecną [...] rozpowszechniana, za którą literat Nowaczyński je zupe z buraków cukrowych.

Świetna cenzura raczy Ci przepuścić, aby nań, aby nasi chłopcy nie zapomnieli chymnu Narodowego. Panie Stachu proszę pod [...] Równi że o [...] Panu pamiętam [...] Prawie [...] Raw życzli [...]

H. K[amińska]^a.

Jeszcze Polska nie zginęła
Póki my z Niemcami
Wywiozą nas wszystkich razem
Z chlebem i kartoflami

+

Marsz marsz Polacy
Do Niemiec do pracy
Pod wodzem Beselera
Weźmie nas cholera –

59 [kartka pocztowa] Rzeszów 1 IV 917

I

W dzień Bożego Narodzenia
Radość wszelkiego stworzenia
Nasi zbawcy się radują
w Polsce wszystko rekwirują.

II

Kury, jaja, masło kasze
Drzewo naftę zboże nasze
Biorą żwawo denn in Polen
Ist noch immer was zu holen.

III

I tak wszędzie po kołędzie
Czy w oborze czy na grzędzie
Szpera rzesza zbawicieli
Aby z głodu nie zginęli

IV

Gdy już wszelka rzecz zajęta
Rekwirują nam dziewczęta
By urody ich i krasy
Użyć do poprawy rasy

V

Żydków za to nie zabrali
Jeszcze swoich nam posłali
Mówiąc niech ten ludek Boży
Na pożytek nam się mnoży.

VI

Sprawa tylko w tym zakuta
Że nie mogą brać rekruta
Nasze chłopcy chłopcy rozrodzone
Do okopów jak stworzone

VII

Wtem orędzie głosi wszędzie
Hab acht Kinder
Polska będzie
Więc w szeregi pospieszajcie
Resztki swojej krwi oddajcie

VII

Jeśli dobrze się sprawicie
I wraz z nami zwyciężycie
My granice wymierzimy
Co zbytęczne odkroimy

IX

Za krew waszą gdy wygramy
Króla z naszej krwi wam damy
I sto ustaw wyjątkowych
Dla mniejszości Narodowych

X

A na grzędzie szepcą kury
leje deszcz mały z wielkiej chmury
Na to właśnie kogut wrzaśnie
Niech was zbawcy piorun trzaśnie

XI

Zbawiciele czy też Katy
poniechajcie nas psubraty
Jako wilcy czy padlina
Przy Was się pies nie pożywi

XII

Gdy Ty zechcesz Chryste Panie
Taka Polska z martwych wstanie
I bez zbawców tych opieki
lżej Ci będzie po wsze wieki”

^a Oryginalna karta pocztowa jest miejscami słabo czytelna, stąd nie udało się jej odczytać w całości. Miejsca nieodczytane zaznaczone w tekście nawiasem kwadratowym.

4. Nadawca: Marta Grabowiecka, Stanisławice, pow. bocheński (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Michał Strach, Staryn, gub. Taschkent (Rosja),
data: 15 IV 1917.

„... Piszesz, [nieczytelny dopisek], aby opowiedzieć Ci coś o Polsce. Sądzisz, że jest to prosta sprawa i, że można to ująć w kilku słowach? Czy można zresztą powiedzieć coś konkretnego? I to jest najokropniejsze, że kochane słońce ciągle się do nas uśmiecha, ale nie świeci długo. Chociaż teraz sytuacja polityczna ma się zmienić na lepsze. Wszystkie marzenia polskiej duszy o potęgze narodu powracają teraz do pamięci. **Nadzieja prawie rozsadza nam piersi**, chociaż puste brzuchy rodaków nieszczęśliwie odczuwają, że zbliża się wolność! Nie da się przekazać tego wszystkiego, tych mieszanych uczuć, nie da się tego przelać na papier ...”

5. Nadawca: Z[ygmunt] Mikołajski, Kraków (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Marian Mikołajski, Jefremow, gub. tulska (Rosja),
data: 17 IV 1917.

„... Ta oczekiwana Polska jest już tutaj, a obrót spraw jest taki, że **rzeczywiście** będziemy mieć **niepodległą Polskę**, a w jakim kształcie, o tym zadecyduje kongres pokojowy. Dlatego Wasze cierpienia i udręki zostaną przynajmniej wynagrodzone wolnością, za którą potomni Wam podziękują. U nas wszystko po staremu, **cieszymy się, że rosyjski naród uwolnił się z jarzma caratu ...”**

6. Nadawca: St[anisław] Hlawiczka, Langegasse 14, Wiedeń VIII (Austria),
odbiorca: jeniec woj. ppor. Franciszek Buchwaldek, łagier wojennoplennych Darnica, pow. kijowski, gub. kijowska (Rosja),
data: 18 IV 1917.

„... Nie wiem, czy Ty tak samo cieszysz.z się z **wielkiego przewrotu w Rosji**, jak my tutaj na Śląsku. Co będzie to oznaczało dla szlachetnych nurtów w tym społeczeństwie. Mam na myśli na przykład C.S.V.⁷⁰ i Mikołaja ...”

7. Nadawca: nieznan, [miejsowość nieznan] (Rosja),
odbiorca: Maria Odrowąż, Minkiewicz w Zakopanem, pow. nowotarski (Galicja),
data: 30 I 1917.

„... Jakie kolosalne zmiany. Wiadomość, że (słabo czytelny dopisek: utworzą?) Królestwo, że **tworzą armię**, sprawiła **mi ogromną ulgę**. Oby nie było za późno. Ale kto bierze czynny udział w tej pracy, tego oczywiście nie wiemy. A od tego wszystko zależy, żeby się tylko żadni dyletanci nie wzięli do tak ważnej roboty ...”

8. Nadawca: jeniec woj. ppor. Edward Umański, Taszkient, obw. syrdaryjski (Rosja),
odbiorca: Maria Rudzka, Rzeczycza pod Kraśnikiem, pow. janowski, gub. lubelska (Król. Pol.),
data: 15 I 1917.

„... Nie masz pojęcia, **jak bardzo jestem szczęśliwy**, że dożyłem tego czasu, gdy przynajmniej **część naszej Ojczyzny może odzyskać wolność**. Gdybyś tylko widział tych chłopców, co uciekają z domu, aby wstąpić do legionów, jak później marzli w Karpatach, a jednak nikomu nie przyszło na myśl, aby zawrócić. Dlatego, chociaż my sami tam nie dotarliśmy, to jednak są tacy szczęśliwcy, którzy weszli do wolnego kraju, i oby dał Bóg, że my też ten wolny kraj ujrzemy. Dlatego zazdroszczę Ci, kochana Mario, że należysz do tych szczęśliwych. I że widzisz to wszystko na własne oczy ...”

9. Nadawca: Antoni [nazwisko nieznan], Pylina⁷¹ (Rosja),
odbiorca: Edward Russek, Kraków (Galicja),
data: 18 I 1917.

„Pylina, d. 18/I 1917 r.

Drogi Edku! Pocztówek otrzymałem 64, ostatnia zaś z d. 19 XI z. r. oraz dwa listy. Telegramu zaś nie odebrałem i może po wojnie. Myślę o mojej przesyłce do Rodziców. W głowę zachodzę dłaczego ją odebrali, chociaż od daty wysłania niektórych przechodzi 4 lub 5 miesięcy, a według oświadczeń departam[entu] Minist. Spraw Zagran. przekazy pieniężne do miejsc okupowanych powinny dochodzić w 7 tygodni albo po 3 miesiąc. zwrot ich. Dotychczas zaś nie

⁷⁰ Prawdopodobnie autorowi listu chodzi o działaczy czechosłowackich (zaś skrót CSV można rozwiązać jako Cecho-Slovakischer Verein).

⁷¹ Nie udało się odnaleźć miejscowości.

trzymałem. Piszesz o akcie stanowiącym niepodległość Królestwa Polskiego, ale jest to lub będzie państwo pod kloszem. A przytym – gdzież mieszczą się nasi Bracia z Poznańskiego, Prus, Śląska i Galicji? Czegoż mają być odsunięci od stołu królewskiego!^a Nie – tego serce nie zniesie, a rozum się z tym nie godzi [...]”^b trzyma [?] jeno za grnicą!

Całuję Cię serdecznie Antek”

^a Fragment ocenowany i przetłumaczony na język niemiecki wyjątkowo nie został oznakowany przez cenzora: „< ... >”.

^b Dalej prawie dwa wiersze zostały dokładnie zamazane.

10. Nadawca: Maria Żelechowska, Kraków (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Andrzej Żelechowski, Buryń, pow. putywelski, gub. kurska (Rosja),
data: 15 IV 1917.

„... **My wszyscy cieszymy się** niezmiernie, że **Rosja** uznała Polskę za niepodległe państwo. Dałby Bóg, abyśmy po zakończeniu wojny mogli żyć jak dobrzy sąsiedzi. Po stuletniej niewoli dożyliśmy tego, że te same mocarstwa, które rozczłonkowały Polskę, uznały naszą niepodległość jako **niezbędny warunek europejskiego pokoju**. Nie tracę nadziei, że te mocarstwa również zrozumieją, że należy się nam nie tylko niepodległość, ale również **zjednoczenie w etnograficznych granicach**, tak, aby wszystkie nasze ziemie zostały zjednoczone. Czeka nas ogromna praca, gdyż wszędzie panuje spustoszenie i wszędzie jest pełno Żydów, jednak z pomocą Bożą i z silną wolą powoli temu podołamy ...”

11. Nadawca: jeniec woj. oficer Franciszek Alszler, łagier wojennoplennych Pietropawłowsk, obw. akmołiński (Rosja),
odbiorca: Radca Budowlany A.W. Weiss, Lwów (Galicja),
data: 20 I 1917.

„... Piszą, że 5 listopada jest najszczęśliwszym dniem ich życia. Mogli to powiedzieć otwarcie, bo wie o tym już cały świat i nie ma cenzury, która taką wypowiedź by usunęła. Potrzebny jest nam jedynie szybki pokój, aby uleczyć straszliwe rany i rozpocząć własne życie ...”

12. Nadawca: jeniec woj. ppor. Eugeniusz Drerowicz, Nowonikołajewsk, pow. tomski, gub. tomska (Rosja),
odbiorca: Z. Drerowicz, Vyškov (Morawy),
data: 14 II 1917.

„... Obecna sytuacja wojenna jest dla nas korzystna i jest nadzieja, że wielki Wilhelm będzie dyktował swoją wolę całemu światu. Jaka to będzie radość, gdy

dumni wrogowie zostaną ponizeni, ich bezczelność zostanie upokorzona i będą błagać o łaskę ...”

13. Nadawca: jeniec woj. legionista T. Bierczyński, łagier wojennoplennych Arzamas, gub. niżno-nowogrodzka (Rosja),
odbiorca: E. Gaczel, Wieliczka (Galicja),
data: 21 II 1917.

„... **Nasza sprawa jest bardziej potężna** niż wola i **siła naszych trzech opiekunów**. Będą się działy rzeczy, które są nieprawdopodobne ale prawdziwe. Nasza sprawa ma ogromne znaczenie, jednak zainteresowani dyplomaci postępują tak, jak gdyby tego nie widzieli ...”

14. Nadawca: jeniec woj. Władysław [nazwisko nieznane], Woroneż (Rosja),
odbiorca: Helena Burczyk, Lwów (Galicja),
data: brak^a.

„... jak to dobrze, że nie chodzisz na kursy, które oni (to znaczy Rosjanie) otworzyli we Lwowie. **Wszyscy, którzy pojechali do Rosji**, rozproszyli się po całym carstwie i musieli znosić wiele upokorzeń. Głupcy! **Komu zaufali?**”

^a Niewyraźnie zapisana, nie można odczytać.

15. Nadawca: jeniec woj. Piotr Radwański, Nikołajewsk, gub. samarska (Rosja),
odbiorca: Maria Chabrowska, Sozań, pow. starosamborski (Galicja),
data: 4 III 1917.

„... Jestem dobrze poinformowany w temacie nowej Polski, jednakże **boli mnie to**, że w obecnej formie nie spełnia ona naszych marzeń, tak długo, dopóki **moja Ojczyzna nie jest pod polskim zwierzchnictwem**. Nie będzie pokoju, dopóki nasze chaty nie będą w Polsce ...”

16. Nadawca: nieznan, Czembar, gub. penzeńska (Rosja),
odbiorca: pani Hilda Seyfried, Salzburg (Austria),
data: 3 III 1917.

„... coraz częściej i **coraz bardziej szczegółowo** mówi się w rubrykach gazet, w mowach, telegramach, notach mężów stanu o **sprawie polskiej**, o 26-cio milionowym narodzie oraz o świetnej przeszłości Polski. Dałby Bóg, aby z tego siewu wyrósł bogaty plon, aby przyszłość przynajmniej częściowo odpowiadała dawnej świetnej przeszłości ...”

17. Nadawca: nieznan, Rostow, obw. Wojska Dońskiego (Rosja),
odbiorca: Adela Stefanówna, Słowita pod Kurowicami, pow. przemysłański (Galicja),
data: 20 II 1917.

„... **Tu, w Rosji, zezwolono publicznie śpiewać polskie pieśni** «Jeszcze Polska», «Bartoszu, Bartoszu» i «Boże coś Polskę», a kiedy się pisze zwykłe listy, to można już coś w nich napisać. Nic nie szkodzi, po powrocie będę miał wiele do powiedzenia, wydaje się, że nie będziemy długo czekać ...”

18. Nadawca: Franciszek Grzesiowski, Semipałatyńsk (Rosja),
odbiorca: Bronisława Kobyłańska, Wiedeń I (Austria),
data: 3 II 1917.

„... Czytam pilnie gazety i **wierzę, że nasza Ojczyzna będzie wolna i niepodległa**. Nasze położenie ma w tych dniach ulec polepszeniu, oczekujemy **pewnych wyjaśnień ...**”

19. Nadawca: jeniec woj. Franciszek Rojek, łagier wojennoplennych Skobelew, obw. fergański (Rosja),
odbiorca: Zofia Rojek, Olbrachcice, pow. prudnicki, rej. opolska, Śląsk (Prusy),
data: 15 II 1917.

„... Paweł wspominał o uroczystościach 5 listopada. Tutaj panowała cisza i nasi **«przyjaciele»** z tamtej strony Ostrawicy chcieli mnie pożreć żywcem, gdyż byłem odświętnie ubrany i świętowałem to wydarzenie. Węgrzy i Niemcy zachowywali się w stosunku do nas życzliwie, tylko **nasi «bracia» nie mogli nam wybaczyć, że my się cieszymy z nawet jeśli częściowo odzyskanej wolności ...**”

20. Nadawca: jeniec woj. Stanisław Łoziński, Dépôt de prisonniers de guerre Le Puy-en-Velay, dep. Haute Loire (Francja),
odbiorca: Mania [Maria] Osostowicz, Przemysł (Galicja),
data: 25 III 1917.

„... Wczoraj, w niedzielę, świętowaliśmy rocznicę powstania 1863⁷². Było to niewymuszone, głośne święto, lepiej niż w ojczyźnie, szczególnie jeśli się myśli o Poznaniakach, którzy powinni głośno śpiewać i cieszyć się, że są Polakami. Po południu «Sokół» rozpoczął ćwiczenia na dziedzińcu. Wieczorem miała miejsce druga część święta, muzyka, śpiewy, mowa na temat powstania ... Żyjemy ciągle

⁷² Powstanie styczniowe – polskie powstanie narodowe przeciwko władzy rosyjskiej w latach 1863–1864. Szerzej na ten temat: S. Kieniewicz, *Powstanie styczniowe...*, a także seria wydawnicza: *Powstanie Styczniowe: materiały i dokumenty...*

chwilami, które już przeminęły. Mnoży się krytyka i trzeba przyznać, że niekiedy jest bezwzględna i ostra ...”

21. Nadawca: jeńiec woj. Władysław Piotrowski, campo di prigionieri di guerra Muro Lucano, prow. Potenza, Basilicata (Włochy),
odbiorca: Agata Borcak, Stanisławów (Galicja),
data: 10 II 1917.

„... Tutaj się jeszcze o końcu wojny nie myśli, gdyż przed nami jest jeszcze większa i dłuższa wojna, ponieważ ci, których nazywamy wrogami, są naszymi przyjaciółmi i chcą, abyśmy my i w przeważającej części cały polski naród nie pozostał pod władzą niemiecką. Gdyż tutaj, wszystko jest wiadome może lepiej niż tam, co tam Niemcy wyprawiają, co chcą uczynić z biednym polskim narodem, już teraz wywłaszczają Polaków z ich kraju, w którym przyznali Polakom i Żydom autonomię, ale tak, że Żydzi mają lepsze prawa niż Polacy. To jest nasza zapłata i to jest dla nas i możemy się tylko cieszyć ze zwycięstwa Niemców ...”

22. Nadawca: Jan Drozdowski, Warszawa (Król. Pol.),
odbiorca: Stanisław Leszak, poczta polowa nr 378,
data: 11 III 1917.

„... prawdopodobnie wkrótce przejście na austriacki obszar okupacyjny, a pewno też pójście na front. Rada (tymczasowa polska Rada Stanu?)⁷³ walczyła o to ...”

23. Nadawca: Wiktor A. Gładkowski, legionista, poczta etapowa 199,
odbiorca: Maria DUBYŃSKA, Dubno, gub. wołyńska (Rosja),
data: 14 IV 1917.

„... Po raz pierwszy w moim życiu mogłem poznać **uczucie wolności!** Niech będzie pochwalone imię Pana! O czym marzyłem przez całe życie, za czym potajemnie wzdychałem we łzach, teraz ziściło się i zstąpiło na ziemię. Przy dobrej woli można być w każdym wieku i na każdym miejscu pożytecznym, i czuję, że nie jestem w legionach nadaremnie: gdybym był trochę młodszy, moja praca byłaby inna, teraz też jest inna, a każda z nich jest dla ojczyzny tak samo pożyteczna ...”

24. Nadawca: nieznany, Kraśnik^a, pow. janowski, gub. lubelska (Król. Pol.),
odbiorca: jeńiec woj. Grzegorz Krakowiak, Kriegsgefangenenlager Plan, Planá (Czechy),
data: 21 IV 1917.

⁷³ Właściwa nazwa: Tymczasowa Rada Stanu.

„... Oznajmiono nam, że może na jesieni odbędzie się jeszcze jedna **rekwizycja** ale nie wiemy z której strony, ponieważ słyszymy, że z pomocą Boską to **polska armia będzie rekwirować, tak więc będziemy naszym braciom oddawać...** Polaków w rosyjskich uniformach są setki tysięcy w niemieckiej i austriackiej niewoli. Gdyby Polacy prowadzili rekrutację, wyliczono, że pozyskaliby sto tysięcy polskich żołnierzy. Tych Polaków, którzy są w niewoli, można w tym czasie zwolnić, kto wstąpi do polskiej armii, tego zwolnią ...”

^a Wg stempla pocztowego.

25. Nadawca: jeniec woj. ppor. Bolesław Drogomirecki, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Karolina Drogomirecka, Warszawa (Król. Pol.),
data: 30 III 1917.

„... Matuchno! **Zgłosiłem się do polskiego wojska** i teraz tylko czekam na wezwanie od Rady Stanu⁷⁴, jak tylko je otrzymam, natychmiast Matuchnę zawiadomię. Obóz w Cóst znajduje się na Węgrzech, jest nas tam 63 Polaków, większość, **są to kandydaci do armii polskiej ...**”

26. Nadawca: Anna Koszelska, Będzin, gub. piotrkowska (Król. Pol.),
odbiorca: jeniec woj. Jan Koszelski, Kriegsgefangenenlager Plan, Planá (Czechy),
data: 10 IV 1917.

„... Może i dałoby się coś załatwić, ale **okręg Bendzin leży w państwie pruskim**, dlatego **wszyscy mężczyźni** w wieku 18–50 lat zostali zgłoszeni do służby wojskowej i nie uda Ci się tego uniknąć, lecz powinieneś iść, moje dziecko. Tak jest lepiej, zostań tam, jak długo Bóg zechce ...”

27. Nadawca: Stanisław Matysiak, Radom^a (Król. Pol.),
odbiorca: jeniec woj. Wojciech Korcz, Czersk, pow. chojnicki, rej. kwidzyńska, Prusy Zachodnie (Niemcy),
data: 5 IV 1917.

„... jesteśmy teraz **pod władzą administracji austriackiej, powodzi nam się dobrze ...**”

^a Wg stempla pocztowego.

⁷⁴ Pełna nazwa: Tymczasowa Rada Stanu.

28. Nadawca: nieznaną jeńcem woj., Pétervására, kom. Heves (Węgry),
odbiorca: Michał Żak, Kostomłoty, pow. kielecki, gub. kielecka (Król. Pol.),
data: 9 IV 1917.

„... Mieli nas zwolnić do domu na 2 miesiące, a potem wysłać na wojnę, ale **nie wolno, wysłać jeńców wojennych na wojnę, ponieważ Europa się temu sprzeciwiła ...**”

29. Nadawca: jeńcem woj. Michał Lucyjanek, Świętoszów, pow. żagański, rej. legnicka (Prusy),
odbiorca: Mateusz Lucyjanek, Skowieszyn, pow. puławski, gub. lubelska (Król. Pol.),
data: 12 III 1917.

„... Dlatego mam wam za złe, żeście mnie wypędzili, gdy uciekłem Rosjanom i Rosjanie skazali mnie na dwa lata więzienia po wojnie, więc uciekłem do niewoli i proszę Was Bracia, pozwólcie nam iść na wojnę przeciwko Rosjanom i bronić naszej ojczyzny ...”

30. Nadawca: jeńcem woj. ppor. Romaniewski, Offiziersstationen für Kriegsgefangene Mühlring, Mühlring, pow. Scheibbs (Dolna Austria),
odbiorca: E. v. Woroniecki, Lozanna, kanton Vaud (Szwajcaria),
data: 19 III 1917.

„... Nie jestem w stanie przedstawić Ci napięcia, w jakim obecnie żyję. Gazety codziennie dostarczają **ważnych wiadomości** na temat istotnych wydarzeń w **Rosji**. Nie mogę uwierzyć, że nie **wpłyną one korzystnie na los naszej kochanej Ojczyzny**. W końcu mogę uwierzyć, że po wojnie będę żył i pracował we własnej Ojczyźnie. Cieszę się niewymownie, że obecne wydarzenia potwierdzają tylko **przyrzeczenie Wilsona**⁷⁵ ...”

31. Nadawca: jeńcem woj. Heinrich Böhm, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Józef Laks, Wiedeń II (Austria),
data: 29 III 1917.

„... Życie tutaj stało się **znacznie lepsze. Chleb jest tańszy**, nie ma takich braków jak w zimie ...”

32. Nadawca: jeńcem woj. Tomasz Kaminski, [miejsce nieznane],
odbiorca: Albin Preisner, Rajgródek, pow. hajszyński, gub. podolska (Rosja),
data: 25 III 1917.

⁷⁵ Autor korespondencji odwołuje się do orędzia prezydenta USA T.W. Wilsona z 22 I 1917 r. Treść orędzia – zob. *Powstanie II Rzeczypospolitej...*, s. 324–325.

„Szanowny i Drogi Panie Preizner,

WJutro 1 dzień świąt polskiego a naszego 25 gotowy iść dokościoła ponapi-
saniu listu z grudnia miesiąca otrzymał prawie wszystkie listy od syna i od Pana
Posyłam Ukłon Panu Matce P. Danucie Jukannie [?] curce Pana życze szczęścia
zdrowia zycze najlepszego nowine takie zabierają Dzwony dla potrzeby Wojskowej
następnie 40 tysięcy⁷⁶ zebrały wojska z polskiej naszej zapraszały ochraniać swuj Kraj
gdzie niemiec zabrał ale odmówiły posłuszeństwo rozpuściły gdzie Krai potrzebował
6 tysięcy zgłosiliysie trzy tys. ale i tych rozpuściły a teraz Panu pięknie Dziękuję za listy
ze ipan zawsze pamięta nawiedza listami Bug zapłać stokroć Panu zdany [?] jestem
zapomoc każdą Jateż i Panu stokroć zycze dobrego zdrowia

Wszystkiego Najlepszego

Tomasz Kamiński”

33. Nadawca: ppor. N. Kamiński, Drosendorf a/Thaya, pow. Horn (Dolna Austria),
odbiorca: Felicia von Kamińska, Łęczycza, gub. kaliska (Król. Pol.),
data: brak.

„... **Wydarzenia w Rosji zmieniają postać rzeczy**, co się tyczy naszej Ojczyzny.
Dzisiaj mamy do czynienia z **rosyjskim ludem**, nie z caratem. Dzisiaj chciałbym
z nimi, wolnymi braćmi, umrzeć za wolność i niepodległość, za **Polskę od morza
do morza ...**”

34. Nadawca: jeniec woj. kpt. Zygmunt von Bereśnicki, Wülzburg pod Weißenburgiem, pow.
Weißenburg, rej. Frankonia Środkowa (Bawaria, Niemcy),
odbiorca: ppor. Eugeniusz Kwiatkowski, komisariat werbunkowy polskiej armii w Chełmie, gub.
lubelska (Król. Pol.),
data: 22 III 1917.

„... Teraz spełnienie **naszych życzeń jest bliższe** niż za czasów Napoleona.
Rewolucja w Rosji jest **pierwszym okrzykiem triumfu na chwałę wielkiej Polski**.
Kultura Wschodu i jego podążanie za słońcem prawdy i sprawiedliwości ukazała
się na wyższym stopniu swego rozwoju. Teraz wszystkie plemiona i ludy Rosji
znajdą swój łącznik w **demokratycznym rządzie**. Teraz musi nadejść koniec
wojny, ale pokój można kupić tylko za cenę decydującego zwycięstwa jednej
z walczących stron. Zwyciężą Ci, z którymi jest Bóg, naród i sprawiedliwość.
Teraz o zwycięstwie decydują nie armaty, lecz **wola narodu i władza ducha**.
Ze swej strony mogę powiedzieć, że mam zamiar służyć w polskiej armii, ale
już po wojnie, gdyż w obecnej wojnie byłem instruktorem w polskiej brygadzie

⁷⁶ Informacja ta dotyczy zapewne żołnierzy-Polaków z armii rosyjskiej, którzy nieco później (VI 1917) stanowili główny skład I Korpusu Polskiego.

G. Szymanowskiego⁷⁷. **Honor oficerski to nie rękawiczka, ponadto jestem zdania, że jak długo Europa nie powiedziała swego ostatniego słowa w sprawie Polski, nie mamy powodu, aby się wzajemnie mordować.** Kongres pokojowy wyznaczy granice przyszłej Polski a serce Polski i Litwy zwróci się samo do naszych prawdziwych przyjaciół, którzy w miejsce miecza i wojny dadzą nam wolność, pokój, króla zgodnie z wolą narodu i co jest najważniejsze, cały polski kraj od morza do morza. **Akt listopadowy to czysta ironia.** Teraz wiemy, jak mamy zwyciężyć. Niech żyje wielka i potężna Polska, a Bóg Jagiellonów i Sobieskich niech otacza Polaków opieką w przyszłości ...”

35. Nadawca: jeniec woj. ppor. Edward Wojciszewski, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: T. Wojciszewski, Wieluń, gub. kaliska (Król. Pol.),
data: 8 IV 1917.

„... Obecnie jestem w Csót i **ubiegam się o przyjęcie** do polskiej armii. ... Mieszkają tutaj sami Polacy i **mamy dobrze** pod tym względem, że nie trzeba uważać na każde słowo, jak to było u Rosjan. Panuje zupełnie inna atmosfera. Opisz mi Waszą organizację. Jeśli jest to możliwe i jeśli istniała ona już przed 1,5 roku to zapiszę się do niej i będę mieć pretekst, aby twierdzić, że jestem z tą organizacją związany ...”

36. Nadawca: jeniec woj. ppor. Jan Winnikowski, Hart, pow. Amstetten (Dolna Austria),
odbiorca: Sabina Wróblewska, Czestochowa, gub. piotrkowska (Król. Pol.),
data: 17 I 1917.

„... Kiedy nas sama Ojczyzna jako swoje dzieci wzywa do wstąpienia w szeregi swojego wojska i kiedy polska administracja zwróciła się do austriackiego rządu, aby ten ostatni, nas, byłych rosyjskich oficerów zechciał traktować jako Polaków, a nie jako wrogich Rosjan, a też jako Polaków, którzy należą nierozdzielnie do swojej polskiej ojczyzny i jeśli wyślą nas jako takich do domu, i dadzą nam pełną wolność działania oraz wolny wybór, to według mego przekonania tylko całkiem niewielu zachowa się jak pasywny świadek odbudowy Polski i nikt nie ważyłby się nawet, swego imienia taką bezczynnością splugawić ...”

⁷⁷ Powinno być: „P. Szymanowskiego”; Piotr Szymanowski (1858–1926) – tytularny generał dywizji Wojska Polskiego; od 1878 r. oficer zawodowy rosyjskiej kawalerii, w czasie I wojny światowej działał w Komitecie Organizacyjnym Legionu Puławskiego, tworzonego u boku wojsk rosyjskich, kierował biurem werbunkowym dla Polaków w Rosji; w latach 1915–1916 dowodził Brygadą Strzelców Polskich w Rosji; od grudnia 1918 służył w Wojsku Polskim, w 1921 r. przeniesiony w stan spoczynku. J.A. Radomski, *Szymanowski Piotr*, w: PSB, t. 50, s. 101–102.

37. Nadawca: rosyjski żołnierz F. Obin z frontu, austro-węgierska poczta polowa nr 642, odbiorca: A. Obin, Sulejów, pow. piotrkowski, gub. piotrkowska (Król. Pol.), data: 21 IV 1917^a.

„... Drodzy Rodzice! Przekazuję ten list austriackiemu żołnierzowi. Gdyż dzisiaj, **z okazji rosyjskiej wielkanocy, nasi żołnierze przychodzą do nich**, a oni do nas, podajemy **sobie ręce i skarżymy się sobie nawzajem na nasz gorzki los...** Jeśli z pomocą Bożą powrócę żywy, opowiem Wam o mojej niedoli. Przesyłam Wam zdjęcie mojej głowy, **która w tej chwili jest tak ciężka ...**”

^a Wg stempla pocztowego.

38. Nadawca: jeńiec woj. [imię nieznane] Szafranski, Kijów (Rosja), odbiorca: Józef Szafranski, Lipnica Wielka, pow. grybowski (Galicja), data: 24 III 1917.

„... Jestem tutaj świadkiem wielkiej rosyjskiej rewolucji. Tutaj w Kijowie przebiegała dość spokojnie. **Rosjanie witali Polaków przyjaźnie.** Gdy na paradzie wojskowej polski pułk maszerował ze sztandarem, na którym widniał polski orzeł na czerwonym polu, rozbrzmiewały okrzyki: **niech żyje Polska**, niech żyje polska armia ...”

39. Nadawca: jeńiec woj. oficer August Nowotarski, łagier wojennoplennych Bijsk, gub. tomska (Rosja), odbiorca: Franciszek Dankiewicz, Lwów (Galicja), data: 24 II 1917.

„... Jednym targnięciem naród rosyjski zrzucił z siebie więzy niewoli carskiego despotyzmu. **Narody budzą się ze snu** i łamią stare zardzewiałe łańcuchy. Otwierają się więzienia i wyszarzałe postacie bojowników o wolność wracają do swych domów. Również ja mam nadzieję, że w niedalekiej przyszłości powrócę do mojej wolnej, kochanej Ojczyzny ...”

40. Nadawca: dr [Wacław] Nartowski⁷⁸, Brzozów (Galicja), odbiorca: Antoni Nartowski, Tara, gub. tobolska (Rosja), data: 22 IV 1917.

„... **Wiadomość o rosyjskiej rewolucji bardzo mnie ucieszyła. Ważne jest, że uznali też Polskę. Trzeba tylko uważać**, aby pośród serdecznych przyjaciół, których nam nie brakuje, **psy nie rozszarpały zająca.** Tutaj oczekuje się pokoju,

⁷⁸ Wacław Nartowski – dr, w 1914 r. nauczyciel gimnazjum w Brzozowie.

ale ja jestem nastawiony bardzo pesymistycznie. Powinieneś z nudów uczyć się rosyjskiego. Mają też przecież podręczniki do gospodarki leśnej ...”

41. Nadawca: jeniec woj. Józef Schirmer, łagier wojennoplennych Kijów (Rosja),
odbiorca: Maria Schirmer, Lwów (Galicja),
data: 21 II 1917.

„... **Wydaje się, że przed końcem wojny nas nie zwolnią, a przynajmniej Polaków...** Coś jest na rzeczy, gdyż teraz mają zwolnić Żydów i Rusinów, a o nas nie ma mowy ...”

42. Nadawca: jeniec woj. ppor. Wa[enty?] Jurek, łagier wojennoplennych Tobolsk (Rosja),
odbiorca: Jerzy Obracaj, Dzięgielów, Śląsk (Austro-Węgry),
data: 8 III 1917.

„... Sprawa Królestwa **Polskiego wszędzie tutaj budzi głębokie zainteresowanie.** Ciekaw jestem, co z tego wszystkiego wyniknie. Ponoć wieloryby wyrządziły rybakom duże szkody ...”

43. Nadawca: jeniec woj. G. Przewłocki, Mühling, pow. Scheibbs (Dolna Austria),
odbiorca: chor. [imię nieznanne] Pinus, Tallinn, gub. estońska (Rosja),
data: 8 IV 1917.

„... Niedawno czytaliśmy w tutejszych gazetach wzmianki o **obietnicy nowego rządu** odnośnie niepodległego królestwa i **z całej duszy cieszą się** i dziękują za przywrócenie Ojczyzny! Po wojnie wrócimy do naszej kochanej Ojczyzny, do naszego kraju, i oby dał Bóg, aby to nastąpiło tak szybko, jak tylko to możliwe ...”

44. Nadawca: T. Gorak, Rzeczyca, gub. mińska (Rosja),
odbiorca: Waclaw Hudec, Lwów (Galicja),
data: 26 II 1917.

„... Moi dawni koledzy donosili nam z **Tarnopola**, że Rosjanie otworzyli tam dnia 11 grudnia 1916 szkołę realną. Jeden z moich lepszych kolegów pisze mi o tym co następuje: «mamy tutaj **wspaniałe życie w tej szkole, przy belfrach** (w szkołach średnich w Galicji jest to typowe przezwisko dla profesorów) **można palić papierosy i być bezczelnym**, chodzę w cywilnym ubraniu i w sztywnym kapeluszu i **wyglądam lepiej niż moi belfrzy, z których nic sobie nie robię**». Pięknie, nieprawdaz? ...”

45. Nadawca: jeniec woj. oficer L. Ceratowski, łagier wojennoplennych Czelabińsk, gub. orenburska (Rosja),
odbiorca: Wanda Schiringwald, Farsnowce⁷⁹ (Galicja, pod okupacją rosyjską),
data: 23 III 1917.

„... przeżywamy obecnie historyczny przewrót; obalono despotyczny rząd a car został wysłany na emeryturę. A więc, po tylu wiekach, również ten biedny naród otrzyma wolność bez policji i żandarmów. Możliwe jest, że będą nas traktować bardziej po rycersku i bardziej po europejsku, chociaż w to wątpię, ponieważ tutaj panuje azjatycka kultura; Chińczycy mogą kulturalnie (nieczytelne słowo). Poza tym, mój Boże, dużo już widziałem i dużo przeżyłem, a wszystko dla Polski i Austrii. Tęsknię bardzo za Ojczyzną, za wolnością ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

Korespondencje nr 1–2, 4–8, 10–31, 33–45: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Korespondencje w języku polskim nr 3 (dwie karty), 9, 32: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3751 Res. 4636, k. 552–565.

Nr 547

1917 kwiecień 12, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 843/1 P, załączona oryginalna korespondencja w języku polskim dotyczy niewinnie zasądzonych kar „za zdradę stanu” i żądania odszkodowań.

Meldunek z dnia 12 kwietnia 1917^a

Temat: List więźnia skazanego za zdradę stanu do swego syna, który prawdopodobnie uciekł do Rosji

W załączeniu do meldunku z dnia 28 marca 1917, Exh. No. 843/P, przedłożono kolejną kartę od tego samego nadawcy. Niezależnie do treści karty należy zwrócić uwagę na okoliczność, że nadawcy po raz kolejny udało się przeszmygłować listy omijając więzienną cenzurę.

Nadawca: Jan Dudziński, zakład karny Arad (Węgry),
odbiorca: August Dudziński, Polski Związek „Ogniwo”, Irkuck (Rosja),
data: brak.

⁷⁹ Nie udało się odnaleźć miejscowości.

„Drogi Synu! Donoszę ci że napodstawie fałszywych świadków i sług skazano nas troje na karę śmierci z tem że ulaskawiono mnie na 20 lat matkę 10 lat ciężkiego więzienia a Guscio pozostaje z karą śmierci az się zgłosi – los nasz okrutny bo niewinnie cierpiemy – zabrano nam gotówkę i wszystko z domu – prosz by cię puszczono na twoje gospodarstwo i żądaj odszkodowanie dwieście tysięcy złr⁸⁰ wynosi całość szkody. – Całujemy Cie serdecznie Jan Dudziński – adres matki – Czechy więzienie dla kobiet w Rzepi”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” oraz podano: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Korespondencja w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3778 Res. 8735, k. nlb.

Nr 548

1917 kwiecień 16, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 839/1 P, dotyczący usuwania treści z korespondencji.

Meldunek z dnia 16 kwietnia 1917^a

Temat: Prezentacja przypadków remedury

Typowe przypadki remedury (usunięcia treści):

1. ... drożyna jest tak duża, że umieramy z głodu ...
2. ... brakuje nam najpotrzebniejszych artykułów spożywczych ...
3. ... również za pieniądze nie można nic dostać ...
4. ... przesadnie wysokie ceny, np. płótno 20 koron za metr, buty 100 koron ...
5. ... wielu ludzi umiera na tyfus ...
6. ... nie ma już żadnych mężczyzn, wszystkich powyżej 18 lat zabrali ...
7. ... powołują do wojska nawet inwalidów ...
8. ... Antoniego zabrali w wieku 17 lat ...
9. ... nie ma ani zboża ani kartofli, wszystko zgniło ...
10. ... musimy wysyłać Janowi prowiant na front ...

⁸⁰ Chodzi tu zapewne o złote ruble rosyjskie. W tłumaczeniu niemieckim podano „200 000 guldenów”.

11. ... mogę sobie wyobrazić, jak Wam się tam powodzi, widzę tutaj przecież rosyjskich jeńców ...
12. ... (z miejscowości w strefie stacjonowania armii) ... u nas robi się gorąco, coś się będzie działo ...

Budzące wątpliwości przypadki remedury (usunięcia treści):

13. ... dzisiaj, w dniu świętego Józefa ciągle jeszcze leży śnieg. Zwykle w tym czasie jest już zielono, ale w tym roku nie ma mowy o pracach rolnych ...
14. ... ciągle rekwirują ...
15. ... komisja pozostawiła nam za mało ziarna na wysiew ...
16. ... dzieci muszą chodzić boso, bo buty są zbyt drogie ...
17. ... dzieci będą musiały pracować w polu, bo nie ma nikogo ...
18. ... chciałbym Ci jeszcze przesłać wiadomości, ale nie wolno pisać ...
19. ... (adres) Do: Korp. N.N., I.R.7/20 Poczta polowa 752, Jeńcy wojenni w Darnicy pod Kijowem

Uwaga: wszystkie przypadki dotyczą korespondencji przychodzącej z zagranicy i kierowanej do naszych jeńców wojennych przebywających zagranicą. Poczta przychodząca z zagranicy nie dostarcza w ostatnim czasie powodów, aby stosować remedurę (usuwanie treści).

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”, a od tytułu meldunku znajduje się odesłanie: „Ad Abt. D. E. No. 8721”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3778 Res. 8721, k. nlb.

Nr 549

1917 kwiecień 18, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 797/4 P, i załączone 3 oryginalne korespondencje i 3 fragmenty ocenzurowane i przetłumaczone na język niemiecki, dotyczą zawierania małżeństw w Rosji przez jeńców wojennych Polaków z armii austro-węgierskiej. 3 oryginalne korespondencje w języku polskim omawiają także motywacje zawierania małżeństw.

Meldunek z dnia 18 kwietnia 1917^a

Temat: Zawieranie związków małżeńskich przez naszych jeńców wojennych w Rosji

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 6 kart [pocztowych]”, a od tytułu meldunku odesłano: „Ad Abt. D. Res. No. 4117”.

1. Nadawca: jeniec woj. Jan Sterecki, miejscowość Mosty, pow. nikołajewski, gub. samarska (Rosja), odbiorca: Józef Mędziński, Staniątki, pow. bocheński (Galicja), data: 18 II 1917^a.

„Niechbedzie pochwalony jesusz chrytus inajszam[pszot] pisze dowaz czyście są zdrowi jadzięki bogó jezdem zdrowy a powodzenie moje bardzo dobre wtem [?] Kochany wóńciu pisze dowaz i proszę waz napiszcie chociaż jedne kartke jadowaz pisze a wy mi nie piszecie Kochany wuńciu oceńcie ja chce się zynić wrosyi tam gdzie robotam tam jez jeszcze dziewczka ona mię lóbi i jajo polubił Winceść nie[m] om co pisać tylko was pozdrawiam wszystkich w domach Waszem

Jan Sterecki

Atres domnie taki [j. w.]”

^a Data wg stempla pocztowego w starym stylu, wg kalendarza juliańskiego: 31 I 1917.

2. Nadawca: jeniec woj. Jan Wielobub, Dépôt de prisonniers de guerre Le Puy-en-Velay, dep. Haute Loire (Francja), odbiorca: Katarzyna Kornasiewicz, wieś Mymoń, poczta Besko, pow. sanocki (Galicja), data: 17 III 1917.

„... Donoszę Ci, że będę się tutaj zenił ...”

3. Nadawca: jeniec woj. Kopak, Kolonia⁸¹, gub. saratowska (Rosja), odbiorca: Kunegunda Kopak, wieś Mylarka, poczta Żmigród, pow. milicki, rej. wrocławski (Prusy), data: 17 III 1917.

„Tutejsza polska dziewczyna chce mnie wziąć do siebie, ona i jej rodzice pomagają mi już przez drugi rok i nie dają mi zginąć na obczyźnie... Chciałbym się z nią ożenić, i proszę Was, moi Rodzice, prześlijcie mi metrykę urodzenia ...”

4. Nadawca: jeniec woj. Tadeusz Broda, wieś Czernolobka, stacja Dordjuchany, pow. sorokijski, gub. besarabska (Rosja), odbiorca: Jan Broda, Rekawka 26, Kraków-Podgórze (Galicja), data: 7 I 1917.

⁸¹ Nie udało się odnaleźć dokładnej lokalizacji tej miejscowości.

„... Rosyjskiego nauczyłem się z pomocą jednej panienki ... i zamierzam się z nią ożenić ...”

5. Nadawca: jeniec woj. Józef Szopa, gospodarstwo Mutafalo, stacja Manzir⁸² (Besarabia), odbiorca: Maria Hamerlak, Bestwinka, poczta Bestwina, pow. Biała (Galicja), data: 10 I 1917.

„Dnia 10 Stycznia 1917

Kochana Siostró

Zasylam ci serdeczne pozdrowienia i daję ci wiedzieć że jestem w Rosji jestem zdrowy a powodzynie moje jak w domu. trzeba by mi było pininiędzy pozdrów mi tam tato i wszystkich w domu jest tu ze mną Wójcikiewicz z kaniowa teraz piniędzy trzeba bo się będę Rzynił”

6. Nadawca: jeniec woj. por. Mieczysław Zawacki, Tomarowsk⁸³, obw. syrdaryjski (Rosja), odbiorca: Aniela Zawacka, ul. Dąbrowskiego 1, Lwów (Galicja), data: 23 I/5 II 1917^a.

„(23/I.) 5/II 1917

Kochana Mateczko!

Donoszę, że zdrow jestem. Z domu otrzymuje mało wiadomości. U mnie nic nowego. Wrótce po powróceniu do domu, będzie miała Mamusia bardzo dobrą i unikalną synową. Tarla [?] nie biedna. Na razie tyle – proszę mi napisać jak zdrowie Pani w domu i co słyhać z braćmi!? Rączki całuję Mieczysław”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a Podwójny zapis daty wg kalendarza juliańskiego i gregoriańskiego.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Trzy korespondencje w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3744 Res. 4117, k. 257, 268–272.

⁸² Nie udało się odnaleźć dokładnych lokalizacji tych miejsc.

⁸³ Nie udało się odnaleźć dokładnej lokalizacji tej miejscowości.

Nr 550

1917 kwiecień 18, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 791/5 P, dotyczy przesłania metryki urodzenia oraz świadectw z gimnazjum i Akademii Handlowej.

Meldunek z dnia 18 kwietnia 1917^a

Temat: Przesyłanie osobistych dokumentów jeńcowi wojennemu w Rosji

Nadawca: Zygmunt Mikołajski, ul. Aryanska 9, Kraków (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. jedn. ochot. plut. (13 pp c. i k. armii) Marian Mikołajski, Jefremiow, gub. tulska (Rosja),
data: brak.

Treść: 1. metryka urodzenia i świadectwo chrztu
2. świadectwo 5 klasy gimnazjum
3. świadectwo Akademii Handlowej

Marian Mikołajski w uwierzytelnionych notarialnie odpisach.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 list”, a od tytułu meldunku odesłano: „Ad Abt. D. Res. No. 3628”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387, k. 194.

Nr 551

1917 kwiecień 18, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 848/P, załączony fragment korespondencji, ocenzurowanej i przetłumaczonej na język niemiecki, dotyczy zakopania skrzyni, prawdopodobnie ze skradzionymi rzeczami.

Meldunek z dnia 18 kwietnia 1917^a

Temat: Podejrzenie czynu karalnego popełnionego przez osobę cywilną w Galicji

Nadawca: Anna Gura, Rakszawa No. 897, Łańcut (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Franciszek Gura, dobra Słobodyszcz, oddział pocztowy Dorosawskoje,
pow. myszkiński, gub. jarosławska (Rosja),
data: 18 III 1917.

„... W niedzielę razem z Romkiem wykopaliśmy dół i szybko przenieśliśmy z komory do piekarni skrzynię z trzema przegrodami, którą ... przyniosłeś i zakopaliśmy ją o północy ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

Uwaga: być może chodzi o ukrycie skradzionych rzeczy.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”, której w aktach brak.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3780 Res. 8901, k. nlb.

Nr 552

1917 kwiecień 18, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 850/P, w załączonym do meldunku fragmencie korespondencji, ocenzurowanym i przetłumaczonym na język niemiecki, jest oskarżenie wójta o „wysłanie do Rosji” autora korespondencji.

Meldunek z dnia 18 kwietnia 1917^a

Temat: Wroga dla państwa działalność wójta z Leżajska

Nadawca: Józef [nazwisko nieznane], Dobrynka, pow. usmański, gub. tambowska (Rosja),
odbiorca: Katarzyna Hamiec, ul. Rzeszowska, Leżajsk, pow. łańcucki (Galicja),
data: 18 II 1917.

„... Kochana Siostrzo, pytam się Ciebie, czy Sarzyjski jest jeszcze wójtem i czy nie został aresztowany za to, że nas wysłał do Rosji ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” oraz podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”, której nie odnaleziono. Meldunek ten został przesłany do Wojennego Urzędu Kontroli, można więc przypuszczać, iż łącznie z oryginalną kartą pocztową w języku polskim.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3780 Res. 8903, k. nlb.

Nr 553

1917 kwiecień 18, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 851/P, informacje zawarte w załączonym do meldunku fragmencie korespondencji, ocenzonego i przetłumaczonego na język niemiecki, dotyczą kolumny robotniczej.

Meldunek z dnia 18 kwietnia 1917^a

Temat: Niedopuszczalne pismo żołnierza z etapu

Nadawca: Jan Rudek, poczta etapowa Dzuri, c. i k. kolumna 2/32,
odbiorca: Stanisław Walcik, wieś Jaronowice, gm. Nagłowice, pow. jędrzejowski, gub. kielecka (Król. Pol.),
data: 22 III 1917.

„... Donoszę Ci, że w naszej kolumnie⁸⁴ niebawem nastąpią kolosalne zmiany, o których napiszę Ci za kilka dni ... Za kilka dni napiszę do Ciebie list, gdyż teraz jeszcze nie mam dokładnych informacji ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

Uwaga: Karta jest niewłaściwa dla tutejszego urzędu.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” oraz podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”, której nie odnaleziono.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3780 Res. 8904, k. nlb.

⁸⁴ Chodzi tu zapewne o jedną z kolumn robotniczych, które na terenie etapów i Generalnego Gubernatorstwa Wojskowego w Lublinie pracowały głównie na potrzeby wojska. Byli w nich zatrudniani jeńcy wojenni, a także cywile.

Nr 554

1917 kwiecień 20, [Wiedeń]. – Sprawozdanie naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, dotyczy „nastrojów wśród ludności”. Referent podkreśla, iż wśród ludności „[p]rzeważa niezadowolenie z trudów codziennego życia”, co wpływa na postulaty, by „wojna wkrótce się zakończyła”. W miastach Galicji dominują „skargi na drożyznę”, a na wsi „głównym tematem skarg są państwowe i wojskowe rekwizycje”.

Sprawozdanie z dnia 20 kwietnia 1917^a

Temat: Nastroje wśród ludności⁸⁵

I. OGÓLNE NASTROJE

Wyłaniający się z krajowej korespondencji obraz panujących nastrojów jest utrzymany w głównej mierze w ponurych barwach. Przeważa niezadowolenie z trudów codziennego życia i z coraz to bardziej odczuwalnych niedostatków. To jest też jedyne uzasadnienie tak licznie wyrażanych życzeń, aby wojna wkrótce się zakończyła. Pesymiści uważają, że bliski koniec wojny jest wykluczony, jednak większość jest optymistami, którzy pomimo wszystkich rozczarowań czepiają się każdej nadziei na zawarcie pokoju. Szczególnie silne są odnośne oczekiwania związane ze skutkami kursu rubla. Pojawiającej się tu i tam gadaniny o przeniesieniu się rewolucji na teren Monarchii nie należy poważnie traktować. Nie omawia się widoków na wynik wojny ani militarnych operacji wojennych. W niektórych miejscowościach Wschodniej Galicji (Komarno) wyraża się obawy przed powrotem Rosjan.

Jeśli chodzi o sprawy moralne, to należy pochylić się nad upadkiem publicznej moralności, który daje swój wyraz w zbyt częstych doniesieniach o rozpadzie małżeństw oraz budzącym wątpliwości zachowaniu osób płci żeńskiej.

⁸⁵ Sprawozdania pod tym tytułem ukazywały się od kwietnia 1917 r. w miesięcznych przedziałach czasowych i dotyczyły głównie kształtowania się nastrojów ludności i sytuacji gospodarczej w miastach i na wsi. Swym zasięgiem obejmowały głównie Galicję i Królestwo Polskie. Podstawę źródłową tych sprawozdań stanowiła korespondencja, ale jej nie cytowano, ani nie załączano do raportów. Sprawozdania były sporządzane przez Kierownika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego i przesyłane do Referatu XXI. Stanowił on jedną ze struktur Centralnego Wspólnego Biura Rejestracyjnego Czerwonego Krzyża. Referat XXI sporządzał sprawozdania miesięczne pt. „Stimmung und wirtschaftliche Lage der österreichischen Bevölkerung in Hinterland”, w których wykorzystywano dane, a nawet całe fragmenty ze wspomnianych wyżej sprawozdań Osiecimskiego-Czapskiego.

II. SYTUACJA EKONOMICZNA

1. Galicja

a) **W miastach:** skargi na drożyznę wszystkich produktów (zarówno artykułów spożywczych jak i wyrobów przemysłowych) z podaniem cen, które w porównaniu ze zwykłymi cenami w Wiedniu można określić jako horrendalnie wysokie. Skargi te stanowią powód częstej remedury/usuwania treści. Godne pożałowania są pojawiające się tu i tam uwagi na temat **braków w wyżywieniu naszych żołnierzy na froncie.**

b) **Na wsi** głównym tematem skarg są państwowe i wojskowe rekwizycje. Konfiskaty są bardzo surowe i bardzo częste, przy czym ciągle podkreśla się, że ludności pozostawiono zbyt mało ziarna na zasiewy, tak, że pola nie będą zagospodarowane jak zwykle.

Niektórym udało się ukryć trochę zboża i kartofli przed rekwizycją, większość chłopów skarży się jednak na braki i nierówną dystrybucję.

Podstawową i najpoważniejszą troską ludności chłopskiej w ostatnich tygodniach jest wilgotna i mroźna wiosna. Powtarza się też twierdzenie, że ostatnie pobory do wojska spowodowały bardzo boleśnie odczuwalny brak siły roboczej na wsi.

2. Zabór rosyjski

Do tej pory nie odnotowywano skarg o charakterze ekonomicznym z zaboru rosyjskiego. Obecnie mnożą się skargi przede wszystkim na rekwizycje, a następnie na spadek wartości naszej waluty w stosunku do kursu Rubla.

III. ZAPOMOZI

Ocenia się, że wysokość zapomóg nie jest wystarczająca na pokrycie bieżących potrzeb życiowych. Skargi na brak wypłat są rzadkie.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu sprawozdania umieszczono napis: „Polnische Zensurgruppe”, a w prawym: „An das Referat XXI”, u dołu po lewej stronie pod tekstem: „XXI/36 21/4 [19]17”; od tytułu sprawozdania jest odesłanie: „Ad Kundm[achung] No. 196, Abt. D. Exh. No. 8676”. Komunikat nr 196 dotyczył gromadzenia spostrzeżeń odnośnie pogarszających się nastrojów społecznych wywołanych kryzysem zaopatrzeniowym, które groziły wybuchem zamieszek. Zob. ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3755 Res. 4910.

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3751 Res. 4647, k. 718.

Nr 555

1917 kwiecień 30, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 844/1 P, załącza w języku polskim pieśni żołnierskie przesyłane w korespondencjach.

Meldunek z dnia 30 kwietnia^a 1917^b

Temat: Prezentacje pieśni żołnierskich

1. Nadawca: jeniec woj. Stanisław Czekaj, łagier wojennoplennych Skobelew, obw. fergański (Rosja), odbiorca: Maria Stecówna, Rękawka 8, Kraków XXII (Galicja), data: 15 II 1917.

„... Jakże dziś marzyć o cichem ustroniu
Kiedy wojenna burza wre dokoła
I myśli wiedzie w przyszłość i tam woła,
Gdzie tentent słyhać na bitewnym błoniu.
Jakże tu marzyć o skrzydłach anioła,
O kwiatach serca, gdy burza szaleje,
Kiedy dokoła zgłiszcza, krew się leje...
Nie jedno serce, – ale wszystkie razem
Lecą w świt jednym złączone rozkazem,
Gdy myślom wicher i grzmot towarzyszy,
Jakże tu marzyć o kwiatach, o ciszy ...”

2. Nadawca: jeniec woj., oficer Witwicki, łagier wojennoplennych Saratow (Rosja), odbiorca: Helena Witwicka, Przeworsk (Galicja), data: 30 I 1917.

„... Piszę teraz do Ciebie, mój najdroższy Synu,
A Ty uważnie czytaj słowa, chwytaj treść
Ich i w głębi serca chowaj – niechaj one czynu
Twego i życia fundamentem się staną. Cześć
Rodu i imienia Ty kiedyś jak sztandar podźwigniesz
Między ludźmi, więc Ci trzeba będzie nieraz
Rady, może pomocy, może nie unikniesz
Pokus albo zwątpienia. Co Ci powiem teraz,
Niech będzie dla Ciebie drogowskazem wśród życia...”

A najpierw pomnij zawsze, żeś jest polski syn
I żeś na polskiej ziemi chodził od powicia –
Więc polską być powinna każda myśl Twa, czyn,
Zamiar lub pragnienie, jak polską piosenka
Była kołysząca Cię do snu i polskim paciorem
Twój, co go Częstochowska słuchała Panienska
Po raz pierwszy, kiedyś jeszcze jak mały amorek
W koszulinie za matką szeptał słowa święte.

I pamiętaj mi także, że Twoi dziadowie
Za Polskę krew swą leli, gdy rozpaczą zdjęte
Królestwo za broń wzięło – o czym Ci opowie
Rok sześćdziesiąty trzeci. Jeden z nich Sybiru
Bezdrożne deptał śniegi... I ja gdy od łoża
Matki Twej konającej pośród wojny wiru
Dom rzucałem, wierzyłem, że wolności zorza
Wschodzi nam dla ojczyzny i na Jej ołtarze
Złożyłem serce, bolem bijące i łzami...
Niechże pamięć tych ludzi i zdarzeń nie zmaże
Się nigdy w Twojej duszy i niech jej nie splami
Twoje życie, które nie Tobie jednemu należy
A ojczyźnie...

Poprzednie polskie pokolenia
Od tych, których pierś barskie broniły szkaplerze,
Wszystkie chciały mieczami wolność kuć z kamienia
Grobowego Polski i w grób szły z rozpaczą,
Że im nie dane było ujrzeć na wolności
Królewskich ptaków, ale z wiarą, że zobaczą
Dzieci ich tryumfu zorze i sprawiedliwości.

Dziś może jest ta chwila, że z zgliszcz i popiołów
Z pośród cmentarnej ciszy straszego zniszczenia
Ziem naszych, z obalonych ołtarzy, kościołów,
Z wsi zniszczonych, miast w gruzach, z nowego nasienia
Rzuconego w głąb bólu, łez, krwi – wstanie Polska.
Może zejdzie siew polskich mogił, co od Babiej góry,
Od ujść Wisły zaległy aż het do Tobolska.
Może gdy się rozejdą ciężkie, czarne chmury,
To ta straszliwa wstęga kolczastego drutu,
Co kraj nasz dziś oplotła koroną cierniową
Od brzegów bursztynowych aż do źródeł Prutu,

Zmieni się na królewską przepaskę tęczową
Wolnej Polski...

Ach! ileż my tutaj w niewoli
Snujemy marzeń na tej kanwie – a ile obawy
I zgrozy w sercach naszych, że Bóg... może nie pozwoli
Jeszcze zdjąć znaku hańby i niesławy
Z ziemi naszej, że wojna, w której świat się pławi
Nam nie przyniesie nic oprócz zniszczenia!...
Czasem na myśl rozpaczną, że nas nic nie zbawi,
Mdlejące z bólu serca stygną z przerażenia.

Czemkolwiek się to skończy, zwycięstwem czy klęską
My w krótkce do mogiły pójdziemy, wy młodzi
Zaś chwycicie ster swą krzepką ręką męską
Ginącej lub wskrzeszonej narodowej łodzi.
Jak masz służyć krajowi? Niech Ci powie serce
Niech mówi sama ziemia – od dębów weź siły,
Hart od pługa naszego, z mogił po iskierce
Zapałów, których wieka trumien nie stłumiły.
Weź z orlich skrzydeł lotu, z rzek polskich wytrwania
I uporu, a z tatrzańskich smukłych świerków dumy.
Łan ziemi niech Ci w duszy pieśń pracy wydzwania
A rozmachu dodadzą naszych wiatrów szumy.
Duszę czystą miej jako kryształ grudniowego lodu,
Lecz gorącą na wszystko, co szlachetne, górne,
Wiedz, że wielkość zwyciężać umie siebie z młodu
A stuczne precz odrzuca z pogardą koturny.
Prawa droga niech zawsze wiedzie Cię do celu
I więcej myśl o drugich, niżeli o sobie,
Zasłynęliśmy w dziejach, iż jak do apelu
Radzi szliśmy do ofiar.

Gdy dzisiaj w żałobie
Po wszystkim, co mi drogie, wśród rozłąki z Wami
Pędzę tu smutne życie w rosyjskiej niewoli,
W gorączce wyobraźni, co mi umysł mami,
Myśl obrazy przyszłości stwarzać się mozoli.
Jakżeż widzę Cię żywo w przyszłych lat kolei
Młodzieńcem i mężczyzną dojrzałego wieku!
Sercem ojca przeczuwam, jak w życia zawiei
Zdobywasz rozum, miłość ludzi – jak wciąż bez pośpiechu
Lecz bez spoczynku pniesz się w górę... otacza Cię sława

I uznanie... może jakaś iskra Boża w Twojej duszy
 Tkwi na pożytek drugich... ot! ojcowska, łzawa
 Marzy mi się piosenka wśród bazsennej głuszy.
 Nie wiem, czy Pan Bóg da mi dożyć tęczy marzeń
 Ziszczonych, ale gdyby... prawda? mój Ty drogi –
 Ty, robiąc obrachunek z życia Twego zdarzeń
 Złych czy dobrych – Ty zawsze śmiało i bez trwogi
 Będziesz mógł ojcu spojrzeć w oczy – tem spojrzeniem
 Błękitnych czystych źrenic, czystego sumienia
 I prawej duszy dziecka? Ach! słodkiem wspomnieniem
 Są dla mnie naszych dawnych pieszczot upojenia.
 Pamiętasz? ... Bądźże zawsze, jako w one lata
 Anielskiego dzieciństwa – z duszą cherubina,
 Co ponad brud wszelki wysoko wylata
 I ponad wszelką podłość śnieg skrzydeł rozpina.

I niech w Twem sercu zawsze pozostanie żywą
 Pamięć Tej, co Ci życie dała – rysy Jej oblicza
 Niech Ci będą kryształem tworzącym ogniwo.
 W łańcuchu wspomnień Twoich z domowego znicza.
 Ona Cię tak kochała! gdy pisze te słowa
 Czuję, że duch Jej stoi przy mnie, że piszemy razem,
 Jak niegdyś nad kołyską Twoją Jej kochana głowa
 Pochylała się ze mną z miłości wyrazem...

Niechże Cię moje dziecko, przez życie opieka
 Boska prowadzi zawsze – a czy do ogrojca
 Cierpień idziesz, czy do szczęścia – to chociaż z daleka
 Błogosławieństwo dla Cię kreśli ręka

Ojca...”

^a W oryginale podano omyłkowo „31 kwietnia”.

^b W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Pieśni żołnierskie: kopia, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3778 Res. 8457, k. 16–18.

Nr 556

1917 maj 19, Wiedeń. – Meldunek dotyczący statystyki korespondencji naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 796/2 P, za miesiąc kwiecień 1917. Do PGC wpłynęło w tym okresie 490 410 korespondencji w języku polskim. Została ona uporządkowana i rozdysponowana według zasad omówionych w pierwszym tego typu sprawozdaniu. W miesiącu kwietniu, w porównaniu z marcem^a, nastąpił wyraźny wzrost korespondencji krajowej, a nieznaczny spadek zagranicznej, głównie napływającej z Rosji w pierwszych dniach rewolucji. Sprawozdawca odnotował również zwiększenie się w kwietniu 1917 liczby korespondencji ocenzurowanej i zatrzymanej, dotyczącej zwłaszcza „skarg o charakterze ekonomicznym” oraz „korespondencji z frontu”.

Meldunek z dnia 19 maja 1917^b

Temat: Statystyka za miesiąc kwiecień 1917

OGÓLNY PRZEGLĄD

I. WPŁYNEŁO				490 410
II. WYDANO:				
A) Opracowano:				
1. Przekazano	410 548			
2. Wykorzystano	225			
3. Uporządkowano	2 173			
4. Zatrzymano/ocenzurowano	2 263			
5. Odesłano do nadawców	73			
6. Przekazano do rozszyfrowania	11			
7. Zapytania, nekrologi itp.	<u>738</u>	416 013		
B) Wyłączono:				
8. W językach obcych	38 896			
9. Niewłaściwie przesłano	<u>9 060</u>	<u>47 956</u>		463 987

STATYSTYKA SPECJALNA

I. WPŁYNEŁO

Otrzymana korespondencja dzieli się według krajów pochodzenia oraz zgodnie z obowiązującym w Polskiej Grupie podziałem pracy na następujące cztery kategorie:

	Kartki	Listy	Razem	Kwiecień	Marzec
a) Z Rosji od naszych jeń.woj.	157 580	4 050	161 900 =	33%	wobec 53%
b) Z Włoch, Francji					
od naszych jeńców wojennych	11 850	3 750	15 600 =	3%	3,5%

c) Z kraju do naszych jeńców wojennych zagranicą	222 550	8 250	230 800 =	47%	28%
d) Od i do wrogich jeńców wojennych w Monarchii	<u>68 900</u>	<u>13 210</u>	<u>82 110</u> =	17%	15,5%
	461 150	29 260	490 410		

Pierwsze dwie kategorie obejmują korespondencję zagraniczną a ostatnie dwie – korespondencję krajową. Z tego względu podział kształtuje się następująco:

	Kartki	Listy	Razem	Kwiecień	Marzec
Koesp. zagranicz.	169 700	7 800	177 500 =	36% wobec	55%
Koesp. krajowa	<u>291 450</u>	<u>21 460</u>	<u>312 910</u> =	64%	45%
	461 150	29 260	490 410		

Z tego zestawienia wynika, że stosunek korespondencji zagranicznej do korespondencji krajowej jest w miesiącu sprawozdawczym odwrotny. Zwraca uwagę nie tyle spadek liczby korespondencji zagranicznej (szczególnie z Rosji w pierwszych dniach rewolucji, łącznie z 304 000 do 162 000 sztuk), co wzrost liczby korespondencji krajowej (z 160 000 do 231 000), pomimo wszelkich urzędowych wezwań do ograniczenia korespondencji jeńców wojennych.

Stosunek procentowy listów w ramach każdej kategorii jest następujący:

	Kwiecień	wobec	Marzec
a) Z Rosji	2,5%		6%
b) Z Włoch itp.	25%		26%
c) Z kraju	3,5%		3%
d) Koesp. wrogich jeń. woj. w kraju	18%		19%

a więc pozostał na takim samym poziomie.

II. WYDANO

A) Opracowano

1. Przekazano

Do Grupy Pocztovej przekazano 410 548 sztuk, to jest 88,5% wydanej korespondencji łącznie wobec 86% w poprzednim miesiącu.

Liczba ta w podziale na kraje docelowe dzieli się następująco:

Rosja	167 632 =	40%	wobec	25%
Galicja	140 717 =	34%	wobec	51%
Zabór rosyjski, austriacki obszar okupacyjny	29 715 =	7%	wobec	5%
Austria	20 056 =	5%	wobec	6%
Zabór rosyjski, niemiecki obszar okupacyjny	13 688 =	3%	wobec	2,5%
Włochy	12 718 =	3%	wobec	2%
Niemcy	12 065 =	3%	wobec	2,5%

Węgry	5 152
Wiedeń	2 686
Okupowany obszar Galicji (przez Centralę Uchodźców)	2 516
Zagranica	1 183
Poczta polowa	938
Bośnia	862
Serbia	45
Korespondencja uzupełniająca	575
	<u>410 548</u>

Należy zauważyć, że korespondencję uzupełniającą wydzielono dopiero z końcem kwietnia zgodnie z Komunikatem 198 oraz, że po wejściu w życie Komunikatu 176 spadła liczba przesyłek przesyłanych przez Centralę Uchodźców z 6223 do 2516 sztuk⁸⁶.

2. Wykorzystano

Referentom z Kierownictwa Cenzury przekazano 225 Spostrzeżeń = 0,048% wydanej korespondencji łącznie w porównaniu z 0,024 w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

Do Referatu I	35	Spostrzeżeń
Do Referatu V	75	Spostrzeżeń
Do Referatu VI	4	Spostrzeżenia
Do Referatu VIII	15	Spostrzeżeń
Do Referatu XIII	1	Spostrzeżenie
Do Referatu XVI	45	Spostrzeżeń
Do Referatu XVII	2	Spostrzeżenia
Do Referatu XXI	33	Spostrzeżenia
Do Referatu XXIV	15	Spostrzeżeń
	<u>225</u>	

3. Uporządkowano

Do uporządkowania przekazano 2173 sztuk = 0,47% wobec 0,27% w marcu, a mianowicie z następujących przyczyn:

	Kwiecień	Marzec
a) Informacje wojskowe (K 163 ⁸⁷ , 195) ⁸⁸	1249 = 55%	wobec 50%

⁸⁶ Niestety Komunikaty nr 176 i 198 nie zostały odnalezione w zasobach aktowych GZNB w Kriegsarchiv. Według wyżej wspomnianego spisu komunikatów autorstwa Leo Lauterbacha Komunikat nr 176 dotyczył pocztowych procedur postępowania z korespondencją, zaś Komunikat nr 180 odnosił się do korespondencji zaadresowanej do austro-węgierskich jeńców wojennych i internowanych cywilów (lub nadawanej przez nich) za pośrednictwem osób i organizacji w krajach neutralnych.

⁸⁷ Komunikat nr 163 por. dok. nr 522, przyp. 32.

⁸⁸ Komunikat nr 195 stwierdzał, że z korespondencji obowiązkowo miano usuwać wszelkie dane odnośnie miejsca postoju lub zmiany miejsca postoju żołnierzy armii liniowej, także wtedy, gdy

b) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 28cd) ⁸⁹	618 = 29	28
c) Skargi od jeńców wojennych (§ 28g) ⁹⁰	164 = 8	6
d) Informacje z oddziałów roboczych jeńców wojennych (K 182) ⁹¹	79 = 4	3
e) Wiadomości o charakterze politycznym (§ 28c) ⁹²	59 = 3	12
f) Inne	4	
	<u>2173</u>	

Względny stosunek kategorii a)–f) pozostał prawie niezmienny. Natomiast **bezwzględna** liczba przypadków uporządkowania znacznie wzrosła, a mianowicie do a) z powodu durowego egzekwowania Komunikatu 195⁹³ (są to takie informacje jak: Antoni jest w Rumunii) i do b) na skutek niekorzystnej pogody wiosennej, która spowodowała napływ niezliczonych skarg.

4. Zatrzymano/cenzura

Liczba zatrzymanej/ocenzurowanej korespondencji wyniosła 2263 sztuk, to jest 0,48 jak w poprzednim miesiącu. Jako powody zatrzymania/ocenzurowania korespondencji przyjmuje się:

	Kwiecień	Marzec
a) Odesłano	777 = 35%	wobec 54%
b) Jeń. woj. i cywilni między sobą (§ 19b) ⁹⁴	577 = 26%	wobec 23%

nie były doprecyzowane i nie wymieniały nazwy formacji, np. „Franciszek jest w Siedmiogrodzie”. Zob. T. 1, dok. nr 124.

⁸⁹ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 33.

⁹⁰ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 34.

⁹¹ Komunikat nr 182 stwierdzał, że 12 XII 1916 r. Rozporządzeniem Naczelnego Dowództwa Nr. 54216 został zniesiony zakaz korespondencji jenieckiej pochodzącej z obszaru frontowego. Chodziło o to, by na tych korespondencjach ani stempel, ani jakiegokolwiek adnotacje nie zdradzały nazwy jednostek wojskowych, numerów oddziałów roboczych bądź ich miejsc postoju, ani numerów poczty polowej. Wszelkie dane tego typu należało usuwać. Korespondencje zatrzymane wcześniej na podstawie tego zakazu, które były zgodne z przepisami, teraz można było przesyłać dalej. Przesyłanie przychodzącej z zagranicy korespondencji, zaadresowanej do jeńców wojennych znajdujących się w strefie frontowej, było obowiązkiem głównych obozów, skąd pochodzili ci jeńcy. Jeśli jeńcy nie przynależeli do takich obozów, to ich korespondencją zajmował się Oddział J w ramach Oddziału Cenzury GZNB. Jako że dowództwa oddziałów roboczych poprzez to samo rozporządzenie zostały zmuszone do tego, by całą korespondencję jeniecką przesyłać do tutejszego oddziału cenzury, tego rodzaju korespondencje nie były opatrywane stemplem pocztowym obozu pochodzenia. Por. ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3.744 Res. 4.071, oryg., mps.

⁹² We wzmiankowanej instrukcji cenzorskiej z 15 IV 1916 r. § 28 zapowiadał usuwanie informacji na temat ważnych spraw natury politycznej, w rodzaju demonstracji politycznych, zamieszek i strajków. Zob. T. 1, dok. nr 48.

⁹³ Zob. T. 4, dok. nr 556, przyp. 88.

⁹⁴ We wspomnianej instrukcji § 19/20 zakazywał utrzymywania komunikacji pocztowej między przebywającymi na terenie monarchii jeńcami wojennymi względnie internowanymi i konfirmowanymi między sobą. Zob. T. 1, dok. nr 48.

c) Z frontu (K 163) ⁹⁵	294 = 13%	wobec	7%
d) Z żołnierzami rosyjskiej armii (K 90) ⁹⁶	183 = 8%	wobec	6%
e) Podejrzane i niezrozumiałe	160 = 7%		
f) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 24a) ⁹⁷	91 = 4%		1%
g) Listy błagalne od internowanych (K 188) ⁹⁸	74 = 3%		
h) Skargi od wrogich jeńców wojennych (§ 24c)	41 = 2%		3%
i) Widokówki (§ 19a) ⁹⁹	36 = 1,5%		
k) Treść obraźliwa	33 = 1,5%		
k) Politycznie niedopuszczalne (§ 24a) ¹⁰⁰	12		
m) Sympatycy Rosji/Rusofile (K 146) ¹⁰¹	4		
n) Zdjęcia wrogich jeńców wojennych (K 191) ¹⁰²	1		
	<u>2263</u>		

Charakterystyczny jest wzrost liczby skarg o charakterze ekonomicznym (l) korespondencji z frontu (c). Mniejszą liczbę odesłanej korespondencji (a) nie należy przypisywać większej staranności wrogiej (rosyjskiej) administracji pocztowej lecz okoliczności, że, jak wyżej wspomniano, w miesiącu sprawozdawczym wpłynęło mniej korespondencji z Rosji.

5. Odesłano do nadawców

Z powodu niedozwolonego pisma odesłano do nadawców zgodnie z § 30 pkt II¹⁰³ Księgi Instrukcji 73 sztuk, to jest 0,0114 wydanej korespondencji łącznie.

⁹⁵ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

⁹⁶ Komunikat nr 90, dotyczący korespondencji rosyjskich wojskowych, nie został odnaleziony w zasobie aktowym GZNB w Kriegsarchiv.

⁹⁷ Instrukcja z 15 IV 1916 r. (§ 24) zakazywała również prowadzenia korespondencji między członkami armii rosyjskiej oraz ich bliskimi pozostającymi na zajętych przez Państwa Centralne terytoriach Królestwa Polskiego. Zob. T. 1, dok. nr 48.

⁹⁸ Niestety Komunikat nr 188 nie został odnaleziony.

⁹⁹ W § 19/20 wspomnianej instrukcji cenzorskiej odniesiono się do zakazanych pocztówek z ilustracjami miast (dzielnic, miejscowości i krajobrazów), zawierającymi ilustracje ważnych obiektów wojskowych, instalacji komunikacyjnych, infrastruktury gospodarczej, pomników, odnosiło się to również do terytoriów okupowanych przez monarchię. Zob. T. 1, dok. nr 48.

¹⁰⁰ Treść tego paragrafu powtarzała sens § 28 o niedopuszczalności informacji na temat demonstracji i konfliktów politycznych w monarchii, tendencyjnych opinii odnośnie kontynuowania wojny i polityki państwa.

¹⁰¹ Niestety Komunikat nr 146 nie został odnaleziony.

¹⁰² W myśl Komunikatu nr 191 nieprzyjacielskim jeńcom wojennym i cywilnym w monarchii zezwalano na wysyłkę zdjęć pocztówkowych, pojedynczych i grupowych, pod warunkiem, że „nie zdradzają tendencji politycznych lub szkodzących monarchii”, jak również nie zawierają aluzji do głodzenia lub złego traktowania jeńców. Zob. T. 1, dok. nr 166.

¹⁰³ Prawdopodobnie chodzi o omyłkową numerację. W ww. instrukcji z 15 IV 1916 r. § 40, w pkt. VIII – „Specjalne traktowanie pewnych korespondencji”, mówi o konieczności przekazywania działowi manipulacyjnemu, po ocenzurowaniu i parafowaniu, pewnych typów korespondencji. Wśród nich wymienia te, które posiadają wyraźnie błędne adresy – niedokładne lub niekompletne.

Dążąc do możliwie dużego zminimalizowania przypadków porządkowania korespondencji, dokonuje się w możliwie największym zakresie zwrotu korespondencji do nadawców w kraju.

6. Rozszyfrowano

Do Referatu Szyfrów przekazano 11 sztuk, to jest 0,803% (jak w poprzednim miesiącu). Za podejrzane cechy przyjmuje się: zaklejone kartki, tajne pismo, zaszyfrowane pismo.

7. Zapytania, nekrologi itp.

Zgodnie z Komunikatem 160¹⁰⁴ do Grupy Pocztovej lub Kancelarii Prezydzialnej przekazano 738 sztuk, to znaczy 0,16% (jak w poprzednim miesiącu), a mianowicie:

a) Zapytania o własnych żołnierzy	168 = 23%	wobec	26%
b) Zapytania o wrogich żołnierzy	17 = 2,5%		3%
c) Korespondencja z Czerwonym Krzyżem	42 = 5,5%		4%
d) Niepełne adresy własnych jeńców wojen.	119 = 16%		16%
e) Niepełne adresy wrogich jeńców wojen.	357 = 48%		45%
f) Nekrologi	35 = 4,5%		5%
	<u>738</u>		

B) Wyłączono

8. W językach obcych

Jako niepolską korespondencję przekazano do Grupy Sortowania 38 896 sztuk, to jest 8,4% (wobec 10,5% w marcu). Z tego 17 371 sztuk, to jest 45% (wobec 46% w poprzednim miesiącu) przypadało na korespondencję w języku ukraińskim. Zgodnie z Komunikatem 201¹⁰⁵ zrezygnowano z prowadzanego do tej pory podziału na poszczególne języki.

9. Niewłaściwie przesłano

Liczba niewłaściwie przesłanej korespondencji wynosiła 9060 sztuk, to jest 1,9% wobec 2,2% w poprzednim miesiącu. Przekazano:

Do Grupy Pocztovej:

Niewłaściwie przesłano	8037 = 89%	wobec	92%
Cenzura w Budapeszcie	341 = 3,5%	wobec	1%

Korespondencje takie polecano przed skierowaniem ich do grupy informacyjnej zaopatrzyć w dane odnośnie sprawy, umieszczane w lewym górnym rogu. Surowo zabraniano umieszczania tam jakichkolwiek dodatkowych adnotacji. Zob. T. 1, dok. nr 48.

¹⁰⁴ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 30.

¹⁰⁵ Niestety nie udało się odnaleźć Komunikatu nr 201. Według wspomnianego spisu Lauterbacha dotyczył on postępowania z korespondencją obcojęzyczną.

Do Kancelarii Prezydialnej:

Niewłaściwie przesłano z wrogiego kraju $\frac{682}{9060} = 7,5\%$ wobec 7

UWAGI

Niniejsza statystyka obejmuje jedynie korespondencję **w języku polskim**. Oprócz tej korespondencji w miesiącu sprawozdawczym na rozkaz Kierownictwa Cenzury ocenowano 37 000 kartek w języku niemieckim. Poza tym nie prowadzono żadnej statystyki. Wykonaną w tym miesiącu pracę należy powiększyć o tę ilość.

naczelnik grupy: rtm. Osiecimski-Czapski

^a Sprawozdania za miesiąc marzec 1917 r. nie udało się dotychczas odnaleźć. Warto jednak zauważyć, iż dzięki porównawczej metodzie analizy danych liczbowych korespondencji za kwiecień z analogicznymi przytaczanymi także za miesiąc poprzedni dysponujemy podstawowymi informacjami statystycznymi na ten sam temat i za miesiąc marzec.

^b Na karcie tytułowej sprawozdania w lewym górnym rogu napis na maszynie: „Polnische Zensurgruppe”.

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3777 Res. 8307, k. nlb.

Nr 557

1917 czerwiec 5, Wiedeń. – Sprawozdanie miesięczne za maj 1917, referenta Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Referat XVI/6, analizujące 35 fragmentów ocenianych i przetłumaczonych na język niemiecki korespondencji, napisanej w okresie od 30 XI 1916 do 24 III 1917. „Za najbardziej znaczący wpływ rosyjskiej rewolucji” referent uznał „nagły zwrot w politycznej orientacji ogółu społeczeństwa polskiego”. Reformy demokratyczne w Rosji, a zwłaszcza manifest rosyjskiego rządu tymczasowego uznający niepodległość Polski, „zepchnęły” akt 5 listopada, „do niedawna kluczowy punkt sprawy polskiej – do roli politycznego wspomnienia”. Najsilniejszy wpływ wydarzenia rosyjskie – według odwołań referenta do poszczególnych numerów załączonej korespondencji – wywierały na Polaków w Rosji, zwłaszcza na jeńców polskich z armii austro-węgierskiej i na galicyjskich uchodźców oraz na żołnierzy Polaków służących w armii rosyjskiej. Poprawiła się sytuacja jeńców, szczególnie „ich osobista wolność” oraz zniesienie cenzury. „Nasi jeńcy wojenni i cywilni” w Rosji – jak wskazuje sprawozdawca – „wyrażają” obecnie „swoje życzenie dogłębnej zmiany stanu rzeczy w Monarchii”,

nawet na wzór rosyjski. Galicyjscy „uchodźcy i uprowadzeni” do Rosji odgrywają „główną rolę” w organizacjach, powstających także wśród Polaków przybyłych z Królestwa Polskiego, a rekrutujący się z niego żołnierze tworzą „polskie pułki” i organizują narodowe „demonstracje” cieszące się „aplauzem miejscowej ludności”. W tej nowej sytuacji część Polaków zamierza pozostać w Rosji na stałe i założyć rodziny. Wśród jeńców wojennych Polaków z armii rosyjskiej przebywających w Austro-Węgrzech przewrót rosyjski „stworzył korzystny nastrój do wstępowania do armii polskiej”, chociaż nadal istnieją i głosy przeciwnie. W Królestwie Polskim wzrosła „fala sympatii dla Rosji”, a na nastroje ludności w Galicji „dominujący wpływ wywiera ciężka sytuacja ekonomiczna” (głód, klęski nieurodzaju, rekwizycje).

Sprawozdanie za maj [1917]^a

Temat: Sprawa polska

I. Najważniejsze uwagi w sprawie polityki polskiej

Za najbardziej znaczący wpływ rosyjskiej rewolucji należy uznać nagły **zwrot**, który daje się zauważyć w **politycznej orientacji** ogółu społeczeństwa polskiego oraz w postępowaniu grup prowadzących wojnę. Konsekwentny rozwój polityki polskiej, który do tej pory przebiegał po linii prostej, obecnie skreślił pod kątem ostrym i przyjął nowy kierunek. W miejsce sympatii do mocarstw centralnych, która do tej pory nadawała ton polityce polskiej większości po obu stronach, w ostatnim czasie pojawiły się niepokojące symptomy budzące się **sympatii dla Rosji**.

Przyczyny tego zwrotu są wielorakie:

1. W pierwszym rzędzie są to fakty i rozważania natury **politycznej i prawnej**. **Polski manifest** tymczasowego rządu rosyjskiego, który z całą powagą głosił hasło „wolność narodów” zepchnął **proklamację listopadową** mocarstw centralnych – do niedawna kluczowy punkt sprawy polskiej – **do roli** politycznego wspomnienia. Niezależnie od powszechnego dla zaboru rosyjskiego przekonania o prawomocności rządu rosyjskiego w sprawach polskiego państwa, dla zmiany nastrojów w szerokich kręgach decydujące było stwierdzenie, że podczas, gdy mocarstwa centralne proklamowały tylko niepodległość Królestwa Kongresowego (bez bliższego określenia granic), Rosja deklaruje nie tylko państwową **niepodległość**, lecz również **zjednoczenie** wszystkich ziem polskich w **etnograficznych granicach**.

Uznanie tego najważniejszego z narodowych postulatów, który z pierwotnego partyjnego hasła wszechpolaków stał się – często zgłaszanym – gorącym pragnieniem wszystkich grup ludności, zostało przyjęte z wdzięcznością i radością oraz zadecydowało o przechyleniu się sympatii na korzyść Rosji.

Liczne obserwacje nie pozostawiają wątpliwości, że **punkt ciężkości** sprawy polskiej, który do tej pory znajdował się po stronie mocarstw centralnych, zaczyna się przesuwac **na wschód** (2, 5, 9, 10, 17).

2. Na drugim miejscu należy wspomnieć o zmianie, którą zaobserwowano w **stosunku narodu polskiego do narodu rosyjskiego**. Najbardziej znaczący fakt **wzajemnego zbliżenia** staje się zrozumiały dopiero wówczas, jeśli się zważy, że głęboka, nieprzewyciężona nienawiść rasowa, która od stuleci była zaszczerpiona polskiej duszy, w swej prawdziwej istocie nie kierowała się przeciwko rosyjskiemu **narodowi**, lecz przeciwko rosyjskiej **władzy państwowej**, przeciwko caratowi i jego narzędziom, ponieważ naród polski nie ma żadnego stosunku do mas rosyjskich, z którymi w zasadzie nigdy się nie stykał.

Wraz z upadkiem caratu przedmiot dotychczasowej niechęci zniknął z powierzchni ziemi i obudziły się żywe **uczucia przyjaźni dla wolnego narodu rosyjskiego**, które – jak można wywnioskować z licznych aktów braterstwa – rosyjskie społeczeństwo odwzajemnia, co daje powód do gruntownej weryfikacji wzajemnych stosunków politycznych. Wydaje się, że ci, występujący w nowej postaci sympatycy Rosji/rusofile, będą stanowić istotny czynnik w kalkulacjach dotyczących przyszłych politycznych konstelacji (3, 5, 10, 27, 30).

3. Nie mniej istotny jest skutek, jaki wywołała dogłębna zmiana rosyjskich form rządzenia, to znaczy **zwycięstwo demokratycznej myśli** w polskich kręgach. Polacy jako urodzeni bojownicy o wolność i postępowe idee, łatwo ulegający emocjom, przyjęli **rządy wolnej woli narodu** z wielkim entuzjazmem. To zjawisko byłoby bez znaczenia, gdyby nie zachęcało do czynienia porównań pomiędzy obecnym stanem w Rosji a instytucjami Monarchii, a w dalszej kolejności do oceniania tych ostatnich, tak jak to przedtem dotyczyło jedynie Rosji i do czego znacznie się przyczyniła rosyjska liberalna prasa. Szczególnie bolesne i budzące niepokój jest spostrzeżenie, że to właśnie przebywający tam nasi jeńcy wojenni i cywilni otwarcie mówią o **zacofanym austriackim reżimie** i w bardziej lub mniej kwiecisty sposób wyrażają swoje życzenie dogłębnej **zmiany stanu rzeczy w Monarchii**, przy czym w wielu przypadkach nie obawiają się wypowiedać za **koniecznością dokonania przewrotu** podobnego jak w Rosji.

Nie sposób nie dostrzec powagi tego zjawiska. Przedstawianie **Monarchii jako ostoji reakcji w Europie**, pozbawia ją resztek sympatii, którą się jeszcze niedawno cieszyła u ogółu Polaków i wzbudza w wielu umysłach, które z pobudek narodowych już zaczynają kierować swój wzrok na wschód, **nastroje urazy i rozgoryczenia**, niosące ze sobą zagrożenie, którego nie należy lekceważyć (13, 24, 29, 34, 35).

Nie można się pozbyć wrażenia, że **sprawa polska** właśnie teraz przeżywa swoją **pierwszą i poważną godzinę przemiany** i od dalekowzroczonej, energicznej i konsekwentnej polityki Monarchii będzie zależeć, czy dotychczasowa orientacja

Polaków na Austrię utrzyma się zwycięsko, czy też będzie musiała ustąpić przed nowymi, przeciwnymi sympatiami.

II. Nastroje wśród Polaków w poszczególnych krajach

1. Rosja

Nastroje Polaków w Rosji charakteryzują przedstawione powyżej punkty widzenia.

Odurzenie wolnością znajduje wyraz w nieustannym świętowaniu (3, 33). **Rewolucja zdaje się przebiegać w zadziwiającym porządku** i spokoju (27), jej zwycięstwo przyjmuje się z niezmierną radością (12). Komunikacja pocztowa nie została przerwana, cenzura została złagodzona, z wielu miejscowości nadchodzą doniesienia o spadku cen różnych produktów. Tak, jak u wszystkich narodów, również u Polaków z zaboru rosyjskiego powstają **organizacje ludowe**, przede wszystkim wśród młodzieży (4, 6), przy czym w tych organizacjach główną rolę odgrywają przeszkoleni Polacy z Galicji (uchodźcy i uprowadzeni) (6). Wydaje się, że Kijów i Żytomierz stają się centrami aktywności narodowej (7).

Polskie pułki, prawdopodobnie utworzone w wyniku koncentracji Polaków z różnych formacji armii, organizują **narodowe demonstracje**, co spotyka się z aplauzem miejscowej ludności (11, 30, 31).

Poprawa sytuacji naszych przetrzymywanych tam jeńców wojennych, przede wszystkim zwiększenie ich osobistej wolności, zrobiła dobre wrażenie (13, 28a, 33, 34). Polskimi jeńcami wojennymi opiekują się polskie organizacje (13, 14).

Pod wpływem odnowy politycznej i społecznej u wielu naszych jeńców wojennych umacnia się **zamiar**, aby pozostać w Rosji i tam założyć rodzinę, przy czym hasło reformy rolnej traktują oni z wiarą i uwagą. (28a, 32, 34).

2. Austria.

Na nastroje w kraju (Galicja) dominujący wpływ wywiera **ciężka sytuacja ekonomiczna**. Kraj jest do tego stopnia dotknięty głodem, klęskami nieurodzaju i nazbyt ciężkimi rekwizycjami, że problemy polityczne cieszą się zainteresowaniem jedynie u nielicznych. Jedyne podnoszone tematy są to satysfakcja ze zwycięstwa demokracji w Rosji i radość z powodu szczęśliwego przełomu w sprawie polskiej (1, 2).

Symptomatyczny jest napisany zwięzłym językiem **list otwarty** niejakiego doktora Krygowskiego¹⁰⁶ z Lwowa do rosyjskiego trybuna ludowego **Kiereńskiego**¹⁰⁷,

¹⁰⁶ Zdzisław Krygowski (1872–1955) – polski matematyk, rektor Politechnik Lwowskiej w latach 1917–1918 i profesor Uniwersytetu Poznańskiego, w którym wykładał od 1919 r.; prezes lwowskiego i poznańskiego Oddziału Towarzystwa Matematycznego. Zob. *Uniwersytet Poznański za rektoratu Heljodora Świącickiego...*; Z. Pawlikowska, *Krygowski Zdzisław*, w PSB, t. 15, s. 461–462.

¹⁰⁷ Aleksander Kiereński (1881–1970) – rosyjski polityk, prawnik, po rewolucji lutowej 1917 r. premier Rządu Tymczasowego; obalony w wyniku rewolucji październikowej 1917 r. Zob. J.Z. Pająk, A. Penkalla, J. Szczepański, *Słownik biograficzny XIX wieku...*, s. 340.

którego treść stanowi apel o zakończeniu wojny i uwolnienie narodu polskiego zgodnie z zasadą prawa do samostanowienia narodów.

3. Polscy jeńcy wojenni w Monarchii

Przewrót w Rosji w osobliwy sposób stworzył **korzystny nastrój do wstępowania do armii polskiej**, która pomimo wydanego zakazu ciągle jeszcze cieszy się ogromnym zainteresowaniem. Uznanie Polski przez Rosję powoduje, że sprawa wydaje się na najlepszej drodze, a obalenie caratu jest tak pojmowane, jakby miało utorować wolną drogę dla żołnierskiej pieśni (22).

Jednakże odnotowano również głosy przeciwne (10, 19, 25).

4. Polacy z zaboru rosyjskiego

Również tutaj wydaje się, że opór przed wstępowaniem do armii polskiej nieco osłabł, a to z tego względu, że ustały obywatelskie obowiązki wobec Rosji (15, 16, por. natomiast 18, 19).

Wydaje się niepokojące, że wezbrana nowa fala **sympatii dla Rosji/rusofilizmu**, znajdzie również ujście we wstępowaniu w szeregi **polskich legionów** (17).

Rocznicowe święta na cześć polskiej konstytucji **3 maja** 1791¹⁰⁸ przyczyniły się do rozwoju uczuć narodowych o tyle silniej, że stanowiła ona dla większości ludności zupełnie nowy ustrój, nie znany pod rządami caratu. Nic też dziwnego, że prosty lud rozpuscita przesadne pogłoski o ustanowieniu króla (21).

Polityczne poglądy nie zawsze są jeszcze skryształizowane, co jest prawdopodobnie spowodowane nadmiarem następujących szybko po sobie wydarzeń.

Wiedeń, 5 czerwca 1917

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Szef Cenzury^b

^a Na karcie tytułowej sprawozdania w prawym górnym rogu napis na maszynie: „Referat XVI/6 rtm. hrabia Osiecimski-Czapski” i odręcznie: „Beilage 11 zu Res 4650”, a w lewym rogu odciśnięty stempel: „GZNB Zensurabteilung, präs. 5/6 1917/ Nr. Res. 4674 Blg. 1”. Na stronie obiegowej Oddziału Cenzury GZNB odnotowano wysłanie dwóch egzemplarzy sprawozdania do AOK (jeden z nich był prawdopodobnie dla KÚA) oraz jednego do Wydziału X ds. Jeńców Wojennych w Ministerstwie Wojny. Nie podano natomiast informacji, czy do tego sprawozdania została załączona także oryginalna polska korespondencja. W kolejnej numeracji załączonych do sprawozdania listów i kart pocztowych istnieją pomyłki: korespondencję 8 pominięto, a 28a dołączono. W analitycznej części sprawozdania nie ma jednak odwołań do korespondencji pominiętej w wykazie (8), a do dołączonej (28a) istnieją. Czyli łączna liczba korespondencji (35) podana w sprawozdaniu jest zgodna ze stanem faktycznym. Na poszczególne miesiące przypadało korespondencji: listopad – 1, grudzień – 3, styczeń – 4, luty – 13, marzec – 6.

¹⁰⁸ Na temat obchodów rocznicy Konstytucji 3 Maja 1791 r. i innych rocznic narodowych zob. szerzej: J. Szarkowa, *Obchody rocznic narodowych...*, s. 181–195; J. Molenda, *Chłopi, Naród, Niepodległość...*, s. 134–215; L. Michalska-Bracha, *Powstanie styczniowe w pamięci zbiorowej...; eadem, Między pamięcią a historiografią...*

^b Obok odcisniętego stempla: „Zensurleiter GZNB” znajduje się jego odręczny podpis: płk Otto Kick.

Korespondencja załączona do sprawozdania miesięcznego PGC za maj 1917

1. Nadawca: Karol Winnicki, Zamarstynów, pow. lwowski (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Mieczysław Winnicki, Karjukowska, pow. soński, gub. czernihowska (Rosja),
data: 22 IV 1917.

„... Wielkie i korzystne wrażenie wywołała tutaj wiadomość o **zniesieniu carskiego despotyzmu** w Rosji. Poprzez ten czyn, wolna, niepodległa rosyjska republika staje w rządzie pierwszych demokratycznych państw. Wszystko przemawia za tym, że wolna i niepodległa Polska odzyska swoje dawne znaczenie i zajmie miejsce **w szeregu demokratycznych państw Europy ...**”

2. Nadawca: Maria Żelechowska, Kraków (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Andrzej Żelechowski, Buryń, pow. putywelski, gub. kurska (Rosja),
data: 6 V 1917.

„... Dzięki Bogu, Polska została uznana przez wszystkie mocarstwa, szczególnie **cieszy nas to, że również Rosja uznała Polskę**, oby dał Bóg, aby została zjednoczona. Trudno znieść myśl, że któraś z naszych ziem nie należałaby do wolnej Polski. Mamy na myśli nasze dawne etnograficznie polskie ziemie. Dałby Bóg, aby nasza wolność była prawdziwa a nie tylko na papierze ...”

3. Nadawca: Edward L., Królewiec gub. czernihowska (Rosja),
odbiorca: Józef Zaremba, 10 telefoniczna kompania korpuśna, poczta polowa nr 269,
data: 19 III 1917.

„... Po tamtej stronie słupów granicznych nasi bracia świętowali 8 listopada wielkie święto wolności¹⁰⁹, a **dzisiaj świętujemy my**, równi w świetle prawa Polacy i Rosjanie, **wielkie święto wyzwolenia ...**”

4. Nadawca: jeniec woj. Władysław [nazwisko nieznane], Woroneż (Rosja),
odbiorca: Michał Burczyk, Lwów (Galicja),
data: 22 II 1917.

¹⁰⁹ Jest tu zapewne mowa o manifestacjach w Królestwie Polskim po ogłoszeniu aktu 5 listopada 1916 r.

„... Jestem dowódcą związku wojskowego¹¹⁰, mam pod sobą 50 ludzi. Dawniej miałem perspektywę zsyłki na Syberię lub ciężkiego więzienia, dzisiaj, po rewolucji, ta perspektywa znikła. Jestem również delegatem tutejszych Żydów do stowarzyszeń społecznych. Jestem skautem już od zimy 1915. W grudniu 1915 miałem 6 ludzi, potem na kolonii letniej w Daniło¹¹¹ – 40. Ponadto mamy bibliotekę skautowską, która posiada 50 książek ...”

5. Nadawca: jeniec woj. [Tadeusz Waligórski], Żytomierz, gub. wołyńska (Rosja), odbiorca: Bronisław Waligórski, Lwów (Galicja), data: 1 IV 1917.

„... Najdrożsi Rodzice i Rodzeństwo! Przeżywamy teraz to, coście przeżywali w listopadzie ubiegłego roku (jest jednak duża różnica). Wczorajszy i przedwczorajszy dzień był dla nas brzemienny w skutki. Wszystko zostało wyjaśnione i naprawione. Teraz śmieiej patrzymy w przyszłość. Przekonamy się, czy dobrze rozpoznaliśmy **duże poszczególne narodów i czy nie omyliliśmy się w ich ocenie ...**”

6. Derselbe an denselben^a [tenże do tegoż]

„... Wszędzie, na zlecenie Polskiego Komitetu Wykonawczego w Kijowie¹¹² są tworzone w **miastach polskie komisariaty**, które mają za zadanie organizować Polaków. Prowadzi się gorączkowe działania na dużą skalę. Tutejsi Polacy pałą się do narodowej pracy, jednakże nie są jeszcze przeszkoleni. Prawdziwym szczęściem jest to, że jest tutaj **garstka Lwowian, wyszkolonych organizatorów**, którzy są duszą **obecnego ruchu**. Szczególnie z dużym zapalem i z ogromem dobrej woli są organizowane przedsięwzięcia edukacyjne (zakładanie szkół, gimnazjów, czytelni). Polacy obudzili się z letargu ...”

^a Dopisane odręcznie.

¹¹⁰ W Rosji porewolucyjnej powstawały liczne związki wojskowych Polaków w środowisku żołnierzy Polaków służących w armii rosyjskiej w liczbie ok. 500 tys. Silne zaplecze dla ożywionych wówczas dyskusji na temat tworzenia armii polskiej w Rosji stanowiła również około trzymilionowa polonia rosyjska oraz byli żołnierze-Polacy z armii austro-węgierskiej i niemieckiej, przebywający w rosyjskich obozach jenieckich w liczbie ok. 300 tys. Szerzej zob. M. Wrzosek, *Polskie korpusy wojskowe...; idem, Konferencja Sztokholmska...*, s. 311–322.

¹¹¹ Chodzi o miejscowość Daniło (Данило), Rosja, gub. woroneska, pow. pawłowski.

¹¹² Polski Komitet Wykonawczy na Rusi został wybrany na drugim zjeździe przedstawicieli organizacji polskich w Kijowie w marcu 1917 r. i istniał do czerwca tr. Na temat działalności Komitetu i innych polskich organizacji na terenie Ukrainy, w omawianym okresie jak: kluby polityczne, związki wojskowe, polskie pułki, stowarzyszenia oświatowe, Centralny Komitet Obywatelski. Zob. zwł.: S. Srokowski, *Z dni zawieruchy dziejowej...*; M. Wrzosek, *Polskie formacje wojskowe na Ukrainie...*

7. Derselbe an denselben^a [tenże do tegoż]

„... Objąłem ... urząd sekretarza w polskim komisariacie dla miasta Żytomierz. Jednocześnie sprawuję funkcję sekretarza w Centralnym Komitecie Obywatelskim Królestwa Polskiego¹¹³ ...”

^a Dopisane odręcznie.

8. [w oryginale pominięto nr 8 korespondencji, zob. wyjaśnienie w przyp. b do części analitycznej sprawozdania]

9. Nadawca: jeniec woj. Tadeusz Pasternak, Lipieck, gub. tambowska (Rosja),
odbiorca: Maria Pasternak, Przemyśl (Galicja),
data: 4 IV 1917.

„... Nowy **rząd rosyjski proklamował**, tak jak tego żąda sprawiedliwość, **niepodległą Polskę jednoczącą wszystkie tereny zajęte przez uzurpatorów ...**”

10. Nadawca: jeniec woj. ppor. T. Tarczyński, Nikołajewsk, gub. samarska (Rosja),
odbiorca: Stanisława Tarczyńska, Kraków (Galicja),
data: 4 IV 1917.

„... Jestem ciągle jeszcze pod wpływem tych niezwykłych tutejszych wydarzeń. Ostatnim z nich jest **uznanie niepodległości Polski w jej najszerszych granicach**. W celu likwidacji nieaktualnych już spraw utworzono **specjalną komisję rządową**¹¹⁴, na której przewodniczącego powołano znanego bojownika niepodległości, adwokata dr Lednickiego¹¹⁵ ...”

¹¹³ Centralny Komitet Obywatelski Królestwa Polskiego w Rosji – organizacja powstała w sierpniu 1915 r. w Piotrogradzie, której prezesem został Władysław Grabski; celem Komitetu było niesienie pomocy polskim emigrantom, jeńcom i wygnańcom w Rosji; jesienią 1916 r. liczba jego podopiecznych wynosiła 334 tys. osób; do głównych form pomocy oferowanej przez Komitet należały miesięczne zapomogi na wyżywienie, mieszkanie i opał. M. Korzeniowski, M. Mądzik, D. Tarasiuk, *Tułaczy los...*; D. Tarasiuk, M. Korzeniowski, K. Łatawiec, *Uchodźstwo polskie w Rosji...*

¹¹⁴ Komisja Likwidacyjna do spraw Królestwa Polskiego powstała 28 III 1917 r. z przedstawicieli polskich organizacji i rządu rosyjskiego. Miała się zająć likwidacją urzędów dla Królestwa Polskiego, przygotowaniem przyszłego rozrachunku między Polską a Rosją oraz bieżącymi sprawami Polaków w Rosji. Szerzej zob. M. Wrzosek, *Pierwsze sprawozdanie...*, s. 9–118.

¹¹⁵ Aleksander Lednicki (1866–1934) – polski działacz społeczny, polityk, adwokat, filantrop, polityk Imperium Rosyjskiego, członek Komitetu Centralnego Partii Konstytucyjnych Demokratów (Kadetów); po obaleniu caratu powołany na stanowisko przewodniczącego Komisji Likwidacyjnej do spraw Królestwa Polskiego. Zob. np. W. Toporowicz, *Lednicki Aleksander*, w: PSB, t. 16, s. 610–613.

11. Nadawca: jeniec woj. Ignacy Smalec, Łuck, gub. wołyńska (Rosja),
odbiorca: Wiktoria Smalec, Tarnów (Galicja),
data: 7 IV 1917.

„... W Wielką Sobotę, w Łucku, w polskim kościele, odbyło się uroczyste nabożeństwo błagalne za niepodległość Polski. Kościół był pełen polskich żołnierzy i oficerów. Po zakończeniu nabożeństwa obok kościoła wygłoszono kilka patriotycznych mów ...”

12. Nadawca: jeniec woj. Ignacy Smalec, Łuck, gub. wołyńska (Rosja),
odbiorca: Anna Boryczkowa, Tarnów (Galicja),
data: 10 IV 1917.

„... Stosunki w nowej Rosji znacznie się poprawiły, **we wszystkich narodach panuje niesłychana radość**, mają niepodległość i **wolność**. W naszych kościołach odprawiano uroczyste nabożeństwa błagalne za niepodległość Polski ...”

13. Nadawca: jeniec woj. Kadet Stanisław Długowski, łagier wojennoplennych Semipałatyńsk (Rosja),
odbiorca: Maria Długowska, Zasów, pow. tarnowski (Galicja),
data: 12 IV 1917.

„... mógłbym Wam coś więcej napisać, gdyż tutaj na zarządzenie nowego rządu **złagodniała** również cenzura naszych kartek pocztowych, ale u nas będzie się skreślać¹¹⁶. Przeżywamy tutaj historyczną wiosnę. **Myśli się również o nas, jeńcach wojennych, gdyż tutejsze organizacje polskie objęły nas opieką**, dadzą nam wolność ...”

14. Nadawca: jeniec woj. Władysław Kaszycki, Małaja Wiszera, pow. borowicki, gub. nowogrodzka (Rosja),
odbiorca: Karolina Kaszycka, Krowodrza, pow. krakowski (Galicja),
data: 20 IV 1917.

„... tutejsi **Polacy starają się** uzyskać całkowitą wolność **dla wszystkich polskich jeńców wojennych w Piotrogradzie**. Sprawa jest w toku ...”

15. Nadawca: Alex von Zantowt, Wilno (Rosja),
odbiorca: jeniec woj. ppor. Adam Homma, Kriegsgefangenenlager Josefstadt, Josefov, pow. Jaroměř (Czechy),
data: 18 IV 1917^a.

¹¹⁶ Autor korespondencji ma prawdopodobnie na myśli bardziej restrykcyjną, w porównaniu z porewolucyjną Rosją, cenzurę listów i kart pocztowych w Austro-Węgrzech („u nas”, tj. w Galicji).

„... Czy nie myślisz o tym, aby wstąpić **do polskiej armii**? Tam, mój kochany Adamie, i **tylko tam jest Wasze miejsce. Zrzuć rosyjski mundur**, to jest mundur naszych odwiecznych wrogów. Losy naszego biednego kraju, jego nieszczęście i niezliczone ofiary obciążają sumienie rosyjskiego munduru. Nie chciałem Ci tego wcześniej powiedzieć, nie do Ciebie należy wybór, ale dzisiaj samo życie mówi Ci, co należy uczynić ...”

^a Data wg stempla pocztowego wg kalendarza juliańskiego: 5 IV 1917.

16. Nadawca: Karol Giska, Dłuska Wola, pow. radomski, gub. radomska (Król. Pol.), odbiorca: jeniec woj. Józef Giska, Münster, Westfalia (Niemcy), data: 24 IV 1917.

„... **Cieszymy się** mając nadzieję, gdyż po tak wielkich udrękach i straszliwej niewoli, którą nasza Polska wycierpiała, obiecano nam **dzisiaj wolność i niepodległość**. Cieszymy się, że twoi młodszy **bracia nie będą już rosyjskimi najemnikami**, i że może ja również ujrzę wkrótce ciebie nie jako jeńca lecz jako wolnego polskiego żołnierza w naszym polskim mundurze ...”

17. Nadawca:, sierż. L. Szczepaniec, 6 Kompania 2 Baon 4 Pułku LP, poczta polowa nr 378, Nowy Sącz (Galicja), odbiorca: jeniec woj. ppor. Franciszek Burnagel, Bołchow, gub. orłowska (Rosja), data: 28 IV 1917.

„... Przebywam obecnie w okolicy Warszawy, w twierdzy Zegrze, w której przed wojną stacjonowały dwa rosyjskie pułki. Mamy z Warszawy, z którą i Wy macie kontakt, **nowe wiadomości, że lechicka (polska) sprawa w Rosji ma się bardzo dobrze**, dlatego też i my zmieniamy nasze poglądy w tym względzie. **Z naszym hojnym darczyńcą popadamy powoli w konflikt, przez co punkt ciężkości urzeczywistnienia naszych przeszło stuletnich aspiracji będzie przesuwiał się na wschód**. Zróbcie coś sami dla siebie, a znajdziecie wdzięczny grunt i nawet macie go już teraz wśród nas i wśród ludności sarmackiej niziny. Nigdy nie popełnimy głupoty!!! ...”

18. Nadawca: Stanisław Marek, Oleśniki, pow. krasnostawski, gub. lubelska (Król. Pol.), odbiorca: jeniec woj. Piotr Marek, Merseburg, Saksonia (Niemcy), data: 30 IV 1917.

„... Pytasz mnie, kto z naszej wsi jest w polskich legionach, do chwili obecnej nikt. Ale **bardzo mnie zmartwiłeś, gdyż piszesz, że Ty się zapisałeś**. Mój bracie, nie należy się pchać do przodu, aby na koniec **spod bezpiecznego dachu dostać się**

pod rynnę. Zapamiętaj to sobie! Nie możemy też rozumieć tego, co do nas piszesz, że ponieważ zapisałeś się do legionów, to puszcza Cię do domu. I tak zobaczysz swój dom, nie słuchaj nikogo ...”

19. Nadawca: nieznaną, Kozienice^a, gub. radomska (Król. Pol.),
odbiorca: jeniec woj. Adam Wolak, Pasłęk, rej. królewiecka, Prusy Wschodnie (Niemcy),
data: 6 V 1917.

„... **Nie pozwalam Ci zapisać się do polskiej armii**, gdyż rodzice są temu przeciwni. Tak jak dawniej miałeś własny rozum, tak miej go nadal i słuchaj go, a nie innych ...”

^a Wg stempla pocztowego.

20. Nadawca: Stanisław Kędzierski, Żarki, pow. będziński, gub. piotrkowska (Król. Pol.),
odbiorca: jeniec woj. ppor. hr. Roman Dąbski, Vassurany, pow. Szombathely, kom. Vas (Węgry),
data: 10 V 1917.

„... Światło zwycięży ciemność a szlachetność nikczemność. **Szlachetność jest po stronie mocarstw centralnych**, gdyż one rzekły jako pierwsze: «**Niech zmartwychwstanie Polska**»¹¹⁷. W takich okropnych warunkach nie da się podejmować wszystkich decyzji kierując się rozumem, nie można więc pogardzać uczuciami. Im szybciej będzie działać siła odbudowy państwa polskiego, tym szybciej nadejdzie pokój. Czy jest to powód do rozpacz, że nie wszystko idzie tak szybko i nie tak, jak to sobie wymarzyliśmy? To są tylko ciernie na drodze do celu. Przeciwności, które teraz napotyamy, wynagrodzi nam stukrotnie wynik wojny światowej, nasza wolność ...”

21. Nadawca: Józef Suchonos, Chełm, gub. lubelska (Król. Pol.),
odbiorca: jeniec woj. Stanisław Suchonos, Czersk, pow. chojnicki, rej. kwidzyńska, Prusy Zachodnie (Niemcy),
data: 13 V 1917.

„... Spieszę, aby Ci donieść, mój kochany bracie, że **3 maja wybrano u nas króla Polski** i wszędzie ogłoszono, że teraz Polska jest niepodległa. Wszędzie wybuchła **wielka radość** i uciecha, we wszystkich kościołach odprawia się nabożeństwa, idą procesje i śpiewają polskie pieśni, a koronacja króla będzie za rok trzeciego maja¹¹⁸,

¹¹⁷ Autor korespondencji tak zapewne komentował proklamację cesarzy Austro-Węgier i Niemiec z 5 XI 1916 r. w sprawie utworzenia państwa polskiego, tzw. akt 5 listopada.

¹¹⁸ Korespondencja ta stanowi przykład percepcji przez jednego z uczestników uroczystych obchodów rocznicy Konstytucji 3 Maja 1791 r. w Królestwie Polskim w maju 1917 r. Wysuwane

jest więc u nas teraz lepiej niż kiedykolwiek, jak sam wiesz dawniej nie można było wszystkiego mówić, a **teraz możesz mówić i śpiewać, co tylko chcesz ...**”

22. Nadawca: jeniec woj. ppor. Odyniec, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Lipiecius Bayer, Łódź, gub. piotrkowska (Król. Pol.),
data: 8 III 1917.

„... Przecież Moskale nie wcieli ich przymusowo do wojska? Może dobry Bóg jeszcze da, że my sami będziemy ich bić, to jest moje gorące życzenie! ...”

23. Nadawca: jeniec woj. kpt Leon Zawistowski, Vassurany, pow. Szombathely, kom. Vas (Węgry),
odbiorca: jeniec woj. kpt Konrad Sztobryn, Helmstadt, pow. Würzburg, rej. Unterfranken, Bawaria (Niemcy),
data: 25 IV 1917.

„... Być może jestem nawet polskim kapitanem! Jest to twór wojny, jak wiele innych w obecnych czasach; rzeń sprawy stanowi jednak «rosyjski jeniec wojenny». A to ostatnie jest bardzo znamienne, ponieważ nigdy nie byłem Moskałem i przestałem być rosyjskim oficerem, 14 grudnia ubiegłego roku, z tej funkcji obecnie w Rosji zostałem już formalnie zwolniony: **gdyż nie uznaję nowego rosyjskiego rządu, a dawny rząd siedzi w karcerze!** A polski ... sami już wiecie! ... **Czerpię otuchę jedynie z dużej liczby różnorodnych protektorów naszej sprawy, szczególnie w zażydzonej^a europejskiej prasie ...** To cud, że jeszcze żaden hotentot lub inny egzotyczny człowiek nie wymyślił metody, jak nas uszczęśliwić. To wszystko udowadnia jednak, że **potęga ducha naszego narodu jest niezniszczalna.** Sądzę również, że przetrzymamy wszystkie nieszczęścia tej wojny, że po tym historycznym pożarze kraj i ludzie będą świętować swoje odrodzenie. W wolnej i niepodległej Polsce, z Bożą pomocą w pułku, będziemy wymieniać się przeżyтыми wrażeniami, a są one interesujące ze względu na istotę gatunku «*homo sapiens*»^b na różnych szerokościach geograficznych ...”

^a Słowo potoczne i pogardliwie używane w propagandzie antysemitycznej.

^b Człowiek obdarzony rozumem.

24. Nadawca: jeniec woj. oficer Adolf Popowski, Offiziersstationen für Kriegsgefangene Deutsch Gabel, Jablonné v Podještědí (Czechy),
odbiorca: Janina Bilkiewicz, Jałtuszków, pow. nowoszycki, gub. podolska (Rosja),
data: 26 IV 1917.

w czasie obchodów m.in. postulaty i hasła: „wyboru króla” i niepodległości Polski” autor korespondencji utożsamia z ich urzeczywistnieniem. Por. przypisy do analitycznej części niniejszego sprawozdania miesięcznego.

„... W końcu dożyliśmy czasów, że nie musimy robić tajemnicy z naszych przekonań i dążeń, gdyż każdy Polak jest w głębi swojej duszy **bojownikiem o wolność. Cały świat uznał nasze prawo do niepodległego bytu ...**”

25. Nadawca: jeniec woj. E.F.M. Głuchowski, Arad (Węgry),
odbiorca: Franciszek Głuchowski, Kowal, pow. włocławski, gub. warszawska (Król. Pol.),
data: 1 V 1917.

„... Pytasz się, czy wstąpię do polskiej armii. **Wstąpiłbym**, gdyby było coś na rzeczy, ale to wszystko zrobione tylko po to, **aby się naigrywać z polskiego narodu ...**”

26. Nadawca: jeniec woj. J. Krynicki, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Franciszek Prus, Krasnystaw, gub. lubelska (Król. Pol.),
data: 4 V 1917.

„... Chciałbym Ci opowiedzieć, jak my tutaj **świętowaliśmy 3 maja ...** Odbyło się nabożeństwo, w którym wzięli udział nie tylko polscy oficerowie i żołnierze, ale również i Węgrzy z sąsiedztwa ... Udowadniamy, że dążymy do wolności i niepodległości, że jesteśmy Polakami... Mogę sobie wyobrazić, jak ten dzień obchodzono w naszym kraju. Z pewnością nie tak chłodno jak w ubiegłych latach. Przypuszczam, że odezwa¹¹⁹ arcybiskupa Kakowskiego¹²⁰ wywołała duże wrażenie ...”

27. Nadawca: jeniec woj. Ludwik Schaffer, łagier wojennoplennych Moskwa (Rosja),
odbiorca: intern. pani Zofia Schaffer, Raabs a/Thaya, pow. Waidhofen an der Thaya (Dolna Austria),
data: 19 III 1917.

„... U nas panuje spokój, chociaż przeżywamy tak wielką chwilę. W następnych dniach będziemy świętować **braterstwo z rosyjskim narodem**. Odbędzie się uroczysty przemarsz od kościoła do budynku dumy ...”

¹¹⁹ Wspomniana odezwa to właściwie wezwanie arcybiskupa Kakowskiego z dnia 16 IV 1917 r. dotyczące związania sprawy polskiej „ze sprawą Bożą i Kościoła”; zawiera ono liczne odniesienia do chwalebnych wydarzeń z przeszłości Polski (np. obrona Jasnej Góry podczas potopu szwedzkiego) oraz apel o nieuleganie kłamliwej propagandzie i nakaz modlitwy za ojczyznę. *Wezwanie J.E. ks. Arcybiskupa, Warszawa 16 IV 1917...*, s. 3–11.

¹²⁰ Aleksander Kakowski (1862–1938) – polski duchowny rzymsko-katolicki; w latach 1913–1938 arcybiskup metropolita warszawski, od 15 X 1917 członek 3-osobowej Rady Regencyjnej. Z. Dłużewska-Kańska, *Kakowski Aleksander*, w: PSB, t. 11, s. 426–428; A. Kakowski, *Z niewoli do niepodległości...*

28. Nadawca: [imię nieznane] Woronecki, Lozanna, kanton Vaud (Szwajcaria),
odbiorca: jeńiec woj. ppor. [imię nieznane] Woronecki, Offiziersstationen für Kriegsgefangene
Mühling, pow. Scheibbs (Dolna Austria),
data: 17 III 1917.

„... W Rosji jest **rewolucja**. Cieszę się, gdyż to **musi osłabić Rosjan** i będą się musieli zająć sprawami wewnętrznymi, i będą zmuszeni, poddać się rządzeniom losu, który odebrał im Polskę. Wierzę gorąco, że nasza kochana Ojczyzna po zakończeniu wojny będzie niepodległa i silna ...”

28a. Nadawca: jeńiec woj. Jurko [Jerzy] Maksymiak, łagier wojennoplennych Charków (Rosja),
odbiorca: Jędrzej Maksymiak, Barszczowice, pow. lwowski (Galicja),
data: 16 IV 1917.

„... Jeśli ta przeklęta wojna się w tym roku nie skończy, to ożenię się tutaj i nie wrócę już do domu. Tutaj teraz nie jest źle i jeńcy wojenni mają trochę swobody ...”

29. Nadawca: Władysław R., Tiubuk, pow. jekaterynburski, gub. permska (Rosja),
odbiorca: Maria Dohnal, Przemyśl (Galicja),
data: 26 III 1917.

„... Z tego wynika, że despotyzm i przemoc muszą upaść, a **prawdziwa demokracja i osobista wolność muszą zwyciężyć. Mamy nadzieję, że podobne wydarzenia nastąpią niebawem również w czysto monarchistycznych państwach**. Nie po to przelano tyle krwi, aby mała grupa uprzywilejowanych mogła korzystać z życia ...”

30. Nadawca: dr Emil Roiński, Szabelna-Solowijowo, pow. kijowski, gub. kijowska (Rosja),
odbiorca: Lisa Sieradzka, Lwów (Galicja),
data: 26 III 1917.

„... Cały naród obudził się z trwającego stulecia letargu. **Wszyscy się bratają** ... Ulicami Kijowa defiluje **polski pułk**¹²¹, serdecznie przez wszystkich witany. Niesie naszą dawną flagę narodową z białym orłem i hasłem: «Za naszą wolność i waszą» ...”

31. Nadawca: nieznany, Wołczańsk, gub. charkowska (Rosja),
odbiorca: Michał Zajac, Sandomierz, gub. radomska (Król. Pol.),
data: 22 III 1917.

¹²¹ Chodzi tu prawdopodobnie o I Batalion Strzelców Polskich, który wówczas przebywał w Kijowie. M. Wrzosek, *Polski czyn zbrojny...*, s. 283.

„... Jesteśmy wolni. Ulicą idą tłumy z muzyką, sztandarami rewolucji, śpiewają ukraińskie i polskie pieśni. ... Panuje bezgraniczna radość. **Zaprawdę, tylko tutaj może być dobrze ...**”

32. Nadawca: jeniec woj. Tadeusz Lachowicz, Biriucz, gub. woroneska (Rosja),
odbiorca: Michał Lachowicz, Jarosław (Galicja),
data: 25 II 1917.

„... Zamierzam po wojnie **pozostać tutaj** albo pojechać do Francji do pracy w fabryce ...”

33. Nadawca: nieznany jeniec woj., łagier wojennoplennych Buguruslan, gub. samarska (Rosja),
odbiorca: nieznany,
data: 22 III 1917.

„... Nie masz pojęcia, jakie chwile teraz przeżywamy. Coś podobnego wydarzyło się tylko w czasie proklamacji niepodległości Polski¹²², z radości ludzie potracili tutaj zupełnie głowy. Z tej okazji przyznano **nam pewne swobody**; chodzimy po mieście bez straży ...”

34. Nadawca: jeniec woj. Michał Niedźwiecki, Polipowa¹²³ (Rosja),
odbiorca: Jan Niedźwiecki, Podhorce, pow. stryjski (Galicja),
data: 16 IV 1917.

„... Teraz mamy tutaj wolność. W Rosji jest lepiej niż w Austrii ... Nie opłaca się wracać, ponieważ tutaj można kupić tanio ziemię i lepiej ją uprawiać ...”

35. Nadawca: jeniec woj. Michał [nazwisko nieznane], Ufa (Rosja),
odbiorca: Stefan Kozieradzki, Uherské Hradiště (Morawy),
data: 26 III 1917.

„... Nowy rząd jest energiczny i postępowy. **Zapewniono już wolność, równość i uporządkowany stan prawny. Mamy tutaj nadzieję, że to samo dzieje się u mocarstw centralnych** i wówczas może nastąpić zgoda pomiędzy narodami. Rewolucja jest zaraźliwa jak zaraza ... **U Was reżim jest bardziej okrutny niż za czasów absolutyzmu ...**”

rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Za zgodność: dr Leo Lauterbach^a

¹²² Dotyczy to zapewne powitania aktu 5 listopada 1916 r.

¹²³ Nie udało się odnaleźć dokładnej lokalizacji tej miejscowości.

^a Dopisano odręcznie.

Sprawozdanie i korespondencje: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3751 Res. 4674, k. 1032–1041.

Nr 558

1917 maj 1, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 791/6 P, w załączonych czterech fragmentach korespondencji, ocenzurowanych i przetłumaczonych na język niemiecki, jest prośba o przesłanie do Rosji „świadectw dojrzałości”.

Meldunek z dnia 1 maja 1917^a

Temat: Prośba o przesłanie osobistych dokumentów

1. Nadawca: nieznany, wieś Wołosiw, pow. zytomierski, gub. wołyńska (Rosja), odbiorca: Walenty Golyt, Wisznawice koło Leżajska, pow. łańcucki (Galicja), data: 11 I 1917.

„... Kochani Rodzice! Zostanę w Rosji, gdyż nie chcę opuścić pewnej dziewczyny i jej matki, bo troszczyły się o mnie tak bardzo, jak o własne dziecko. Może się kiedyś zobaczymy, ale przyjedziemy razem i bardzo pięknie Was proszę, prześlijcie mi moje świadectwo dojrzałości a Ty, Siostró, wstaw się za mną do Ojca i Matki, aby zechcieli to zrobić ...”

2. Nadawca: nieznany, u Kaz[imierza] Olszewskiego, Kijów (Rosja), odbiorca: Apolonia Łukasiewicz, Bukaczowce, pow. rohatyński (Galicja), data: 15 I 1917.

„Kochana Matko! Napisałem ostatnio list, w którym prosiłem, abyś Ty Matko była tak dobra i przesłała mi moje świadectwo dojrzałości oraz ogólne świadectwo lekarskie, z jakiego jestem okręgu i że jestem austriackim poddanym. Kochana Matko, postaraj się proszę o to jak najprędzej, gdyż te papiery są mi bardzo potrzebne, ponieważ czekam na nie ...”

3. Nadawca: jeniec woj. jedn. ochot. kpr. Aloizy Marcinkiewicz, Berdychów, pow. jaworowski (Galicja), odbiorca: Andrzej Marcinkiewicz, Rzędzin, pow. tarnowski (Galicja), data: 11 III 1917.

„... Kochani Rodzice! Proszę Was teraz, prześlijcie mi ok. 100 rubli, gdyż tam u Was w kantorze można je dostać, a również moje świadectwo dojrzałości, bo mogłoby mi się tutaj przydać. Przebywam w mieście u jednego inżyniera i tutaj piszę od niego ...”

4. Nadawca: nieznan, Sarapuł, gub. wiacka (Rosja),
odbiorca: Teresa Kołodziej, Czerepin, poczta Dawidów, pow. lwowski (Galicja),
data: 8 I 1917.

„... Kochana Siostrzo! Napisałem tam list i żądałem, aby mi przesłano świadectwo dojrzałości i to pilnie i poproś Matkę w moim imieniu, aby mi załatwiła to świadectwo dojrzałości ...”

Za zgodność: dr Artur Moller m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano: „Załącznik: 4 przesyłki pocztowe” (nieodnalezione), a od tytułu meldunku odesłano: „Ad Abt. D. Res. No. 3628”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387, k. 195.

Nr 559

1917 maj 1, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 855/P. Do meldunku załączono bez analizy 9 fragmentów korespondencji, ocenzonej, jeńców Polaków z armii rosyjskiej w Austro-Węgrzech i z austro-węgierskiej w Rosji, dotyczących ich stosunku do rosyjskiej rewolucji marcowej.

Meldunek z dnia 1 maja 1917^a

Temat: Wypowiedzi odnośnie rosyjskiej rewolucji

I. Wypowiedzi przetrzymywanych u nas w kraju rosyjskich jeńców wojennych

1. Nadawca: jeńiec woj. ppor. Kaz.[imierz] Rzepecki, Wegscheid pod Linz (Górna Austria),
odbiorca: Maria Rzepecka, Piotrogród (Rosja),
data: 6 IV 1917.

„... Zakładam, że teraz powinno nam być źlej. Nowa opieka będzie też bardziej aktywna. Czekamy z niecierpliwością na nadejście nowego; czarni pochowali rogi, ale starej skóry całkiem nie zrzucili, w każdym razie nie dają się rozpoznać ...”

2. Nadawca: jeniec woj. ppor. A. Roszkowski, Offiziersstationen für Kriegsgefangene Salzerbad, pow. Lilienfeld (Dolna Austria),
odbiorca: A. Roszkowska, Kijów (Rosja),
data: 25 III 1917.

„... Kochanie! Jak Ci się powodzi? Jak przeżyłaś ten duży kryzys? W ogóle nie jestem w stanie wyobrazić sobie tej ogromnej zmiany. Strasznie mi żal, że nie byłem świadkiem tego odrodzenia, sądzę, że cenzura wojenna wygląda teraz inaczej. Stare biurokratyczne piekło, gdzie banda nierobów po prostu niszczyła nasze listy, gdyż właśnie tam one ginęły, tutaj obce cierpienie traktują bardziej uczciwie ...”

3. Nadawca: jeniec woj. kpt. Zygmunt Czarnecki, Offiziersstationen für Kriegsgefangene Zalaháshágy, pow. Zalaegerszeg, kom. Zala (Węgry),
odbiorca: Helena Czarnecka, Syzrań, gub. sycbirska (Rosja),
data: 18 II 1917.

„... Sądzę, że wydarzenia, które nastąpiły w Rosji pewno wywarły wpływ na cały państwowy organizm, tak więc i poczta musiała się zrewolucjonizować. Polityka to zakaźna choroba i teraz każdemu wydaje się, że jest powołany, aby odegrać ważną rolę w skali państwa lub nawet świata ... W zaduchu rewolucji bardziej energiczni ludzie bez wewnętrznej równowagi zapominają o tym, że jest łatwiej zniszczyć niż odbudować, dlatego chcą wszystko obrócić w ruinę ...”

II. Wypowiedzi naszych jeńców wojennych w Rosji na temat rewolucji

4. Nadawca: jeniec woj. plut. Künstlich, łagier wojennoplennych Omsk, obw. akmoliński (Rosja),
odbiorca: [Au]Gusta Künstlich, Jadowniki Mokre, poczta Żabno, pow. dąbrowski (Galicja),
data: 24 III 1917.

„... mam co jeść i wszystko jest tanie. Teraz jest republika, wszystko jest inaczej. Ludzie są dobrzy, dostępni, panuje wolność ...”

5. Nadawca: jeniec woj. oficer Marynowski, Werchnia Mały, pow. wierchoturski, gub. permska, (Rosja),
odbiorca: Aleksandra Marynowska, Tarnów (Galicja),
data: 30 III 1917.

„... Tę monotonię rozpraszają trochę wiadomości z domu i jeszcze w ostatnim tygodniu sensacyjne doniesienia z Petersburga. Te wiadomości oczywiście nie dotyczą nas bezpośrednio, a więc nie obawiaj się proszę, że rewolucja mogłaby być dla nas groźna ...”

6. Nadawca: jeniec woj. Bronisław Kopystyński, Perm (Rosja),
odbiorca: Maria Kopystyńska, Jędrzejów-Szczawica, gub. kielecka (Król. Pol.),
data: 24 III 1917.

„... Orkan się uciszył (tutaj). Na razie wydaje się nam, że może coś będzie lepiej ...”

7. Nadawca: jeniec woj. ppor. Henryk Altkorn, Kijów (Rosja),
odbiorca: Laura Altkorn, Lwów (Galicja),
data: 22 III 1917.

„... Jesteśmy świadkami odrodzenia rosyjskiego imperium. Wszystko odbywa się w spokoju i powadze. Oddychamy swobodniej ...”

8. Nadawca: jeniec woj. por. Łonicki, łagier wojennoplennych Carycyn, gub. saratowska (Rosja),
odbiorca: Antonina Łonicka, Mszana Dolna, pow. limanowski (Galicja),
data: 19 III 1917.

„... tutaj już od tygodnia trwa rewolucja, stosunkowo mało krwi (następuje miejsce remedury) ... przyspieszyć koniec wojny ...”

9. Nadawca: jeniec woj. Bolesław Mayzl, łagier wojennoplennych Carycyn, gub. saratowska (Rosja),
odbiorca: Henrietta Mayzl, Kraków (Galicja),
data: 18 III 1917.

„... jesteśmy świadkami wielkich przemian. Tutejsza ludność pławi się w radości z powodu przejścia władzy w ich ręce ...”

Za zgodność: dr Artur Moller m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 9 przesyłek pocztowych”, których nie udało się odnaleźć.

Nr 560

1917 maj 1, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 854/P, analizujący stosunek ludności do rewolucji rosyjskiej.

Meldunek z dnia 1 maja 1917^a

Temat: Postawa ludności wobec sytuacji, którą wytworzyła rosyjska rewolucja

Melduje się, że krajowa korespondencja zawiera bardzo niewiele wypowiedzi na temat wydarzeń w Rosji i ich oddziaływania.

Adn. 1a) W ogóle nie rozważa się wojennych celów wroga, jak na przykład wolność dla małych narodów.

Adn. 1b) Z kręgów inteligencji słychać tu i tam głosy, które dają wyraz czysto akademickiej satysfakcji ze zwycięstwa wolności i demokracji, z czym często jest związane życzenie, aby rozpoczęła się nowa era dla ludzkości.

Adn. 2 Nigdy nie ma mowy o ewentualnym wpływie rewolucji na sytuację w kraju. Do chwili obecnej zarejestrowano jedynie dwie, podane poniżej wypowiedzi chłopek, które zgłoszono do Referatu XXI;

„... Ten Wasz bal z marca podoba się tutaj i należy go również urządzić u nas ...”

„Niektórzy twierdzą, że rewolucja przyjdzie, a mianowicie, że rozpoczęła się już w Rosji.”

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”, a od tytułu meldunku odesłano: „Ad Abt. D. Res. No. 4590”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3749 Res. 4590, k. 1029.

Nr 561

1917 maj 1, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 854/P, dotyczący stosunku ludności wobec rewolucji rosyjskiej.

Meldunek z dnia 1 maja 1917^a

Temat: Postawa ludności wobec sytuacji, którą wytworzyła rosyjska rewolucja

W załączonym zestawieniu przedstawiono pewne wypowiedzi odnośnie rozpatrywanego zagadnienia oraz związane z nimi uwagi:

Ogólnie rzecz biorąc polska ludność niewiele pisze o politycznych zagadnieniach, a w szczególności o rosyjskiej rewolucji, gdyż obecnie główne zainteresowanie miejskiej i wiejskiej ludności dotyczy problemów ekonomicznych.

Adn. 1a) W ogóle nie omawia się wojennych celów naszych wrogów i ich hasła, takich jak: „wolność dla narodów”. Natomiast te hasła budzą oczywiście oddźwięk i ogólną aprobatę w polskich kręgach. Miarodajna jest tutaj wyrażana opinia, że zgoda Rosji oznacza również zgodę na niepodległość Polski wszystkich trzech sprzymierzonych mocarstw.

Adn. 1b) Zwycięstwo demokracji wywołało jednogłośnie radość. Lekceważony do tej pory jako narzędzie caratu rosyjski naród ukazał się w nowym przyjaznym świetle i dużą nadzieję pokłada się w przyjaznych sąsiedzkich stosunkach w przyszłości.

Adn. 2 Nic nie wskazuje na realny wpływ czynu rewolucyjnego na sytuację w kraju.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”, a od tytułu meldunku odesłano: „Ad Abt. D. Res. No. 4590”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3749 Res. 4590, k. 1030.

Nr 562

1917 maj 8, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 791/7 P, załącza, bez omówienia, trzy fragmenty korespondencji, ocenzurowane i przetłumaczone na język niemiecki, zawierające prośby o przesłanie metryki urodzenia i świadectwa dojrzałości.

Meldunek z dnia 8 maja 1917^a

Temat: Prośby jeńców wojennych o przesłanie osobistych dokumentów

1. Nadawca: Władysław [Trojan], Dobryń, pow. Ostrogski, gub. wołyńska (Rosja), odbiorca: Jan Trojan, Busk, pow. kamionecki (Galicja), data: 2 II 1917.

„Kochani Rodzice ... proszę mi pilnie przysłać mój akt urodzenia oraz szkolne świadectwa ... Jestem ekonomem w majątku ...”

2. Nadawca: jeniec woj. Wiktor Grigel, Białopole, pow. sumski, gub. charkowska (Rosja), odbiorca: Antoni Grigel, Monasterzyska, pow. buczacki (Galicja, pod okupacją rosyjską), data: 2 III 1917^b.

„... Jak otrzymasz tę kartę, wyślij mi proszę moje świadectwo dojrzałości.”

3. Nadawca: jeniec woj. P. Szachnowski, Nowosiółka, poczta Brodki, pow. lwowski (Galicja), odbiorca: brak. data: 2 II 1917.

„... Kochani Rodzice, ... przyslijcie mi moje świadectwo dojrzałości, gdyż chcę się ożenić ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu odciśnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i zawarto informację: „Załączniki: 3 karty [pocztowe]” (nieodnalezione), a z prawej strony odesłanie: „Ad Abt. D. Res. No. 3628”.

^b Data wg stempla pocztowego wg kalendarza juliańskiego: 17 II 1917.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387, k. 200.

Nr 563

1917 maj 8, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 860/P, załącza, bez omówienia, fragment korespondencji, ocenzone i przetłumaczony na język niemiecki, opisujący deportacje ludności do Rosji.

Meldunek z dnia 8 maja 1917^a

Temat: Doniesienia o ciągłych deportacjach ludności cywilnej z Galicji Wschodniej i Bukowiny

Nadawca: Stanisław Ryziewicz, wieś Podlipne, miasto Konotop, pow. konotopski, gub. czernihowska (Rosja), odbiorca: Salomea Ryziewicz, Kuty, wieś Rożen Wielki, pow. kosowski (Galicja, pod okupacją rosyjską), data: 21 I 1917.

„... Zawiadamiam Cię, że przybyliśmy tutaj w przeddzień rosyjskich świąt Bożego Narodzenia (to jest 5 stycznia) ... zbadali nas lekarze i najpierw wypuszczono nas wszystkich do miasta a po rosyjskim Nowym Roku przydzielono nas do różnych prac. I tak, nas pięcioro jest u jednego chłopca ... Napisz mi, kogo jeszcze deportowali, gdyż przywieźli tu bardzo wielu ludzi z różnych miast i wsi, najliczniej z Bukowiny. Jest między nimi kilku żydowskich profesorów, a nawet dwie nauczycielki ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”. Znajduje się tam także adnotacja o przesłaniu tego meldunku do Wojennego Urzędu Kontroli.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3780 Res. 9049, k. nlb.

Nr 564

1917 maj 9, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 861/P, załącza fragment korespondencji, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki, opisujący „szaloną drożyznę” i „tęsknotę za pokojem”.

Meldunek z dnia 9 maja 1917^a

Temat: Niedozwolona treść listu obywatela naszego państwa

Nadawca: [Jan Wolny, Radziechowy], (Galicja)

odbiorca: jeńiec woj. Władysław Wolny, 3 kompania 56 pp¹²⁴, rota robocza nr 39, Proskirów, gub. podolska (Rosja),

data: 20 IV 1917.

„... Kochany Bracie ... w Radziechowach jest już nowy proboszcz, P. Molinski z Żywca ... (wewnątrz koperty) u nas wszyscy tęsknią za pokojem, gdyż przybija

¹²⁴ 56 Pułk Piechoty c. i k. armii (Galizisches Infanterieregiment Nr. 56). W latach 1903–1914 pułk stacjonował w Krakowie, natomiast III batalion w Wadowicach. Po wybuchu wojny w 1914 r. pułk wchodził w skład XXIII Brygady Piechoty 12 Dywizji Piechoty. Pułkiem dowodzili płk Antoni Madziara (1913–1915) i płk SG Józef Czikel (1915–1916). Jednostka walczyła na terenie Królestwa Polskiego w rejonie Kraśnika i Lublina (VIII–IX 1914), potem w Galicji, m.in. w rejonie Bochni (XII 1914), Gorlic (I–V 1915), Lwowa (VI 1915). Następnie wzięła udział w walkach nad Dniestrem i w Bukowinie. W maju 1917 przeniesiono ją na front włoski, gdzie uczestniczyła w walkach m.in. nad rzeką Isonzo, pod Tagliamento, nad rzeką Piave. Tam zastał pułk koniec wojny.

nas szalona drożyzna, robotnicy chodzą jak cienie bez siły. Nie ma nic do jedzenia, nic do oświetlenia, posadzone ziemniaki ukradziono. Pobory do wojska następują jeden po drugim, biorą wszystkich od osiemnastu do pięćdziesięciu pięciu lat. Żydzi się bardzo wzbogacili. 1 funt mydła kosztuje 14 koron, 1 bochenek chleba 8 koron, 1 kwintal ziarna ponad 100 guldenów.”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

Wyjaśnienie: te pominięcia zawarte wewnątrz koperty są tak bardzo wyrazem złej woli, że należałoby upomnieć autora listu. Do zbadania sprawy mogą być przydatne następujące informacje: ponieważ nadawca pisze do swojego brata i podpisuje się jako „Jan”, jest bardzo prawdopodobne, że nazywa się Jan Wolny. Jak wynika ze stempla „Sekcja Informacyjna Czerwonego Krzyża w Krakowie”, list nadano w Krakowie. Być może nadawca mieszka w Radziechowach, o której to miejscowości jest mowa w liście.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”. Znajduje się tam także adnotacja o przesłaniu tego meldunku do Wojennego Urzędu Kontroli.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3780 Res. 9056, k. nlb.

Nr 565

1917 maj 10, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 770/2 P, wraz z załączonym fragmentem korespondencji, ocenzurowanym i przetłumaczonym na język niemiecki, dotyczy prośby jenca cywilnego o przesłanie „wyciągu z aktu zawarcia małżeństwa”. Sprawozdawca sugeruje „zebranie bliższych informacji o autorze korespondencji”.

Meldunek z dnia 10 maja 1917^a

Temat: Prośba jenca cywilnego Franciszka Piszczka z Oristano, Włochy, o przesłanie osobistych dokumentów

Nadawca: jeniec cywilny Franciszek Piszczek, Oristano, prow. Cagliari, Sardynia (Włochy), odbiorca: Bronisława Piszczek, Dąbrowa Górnicza dzielnica Reden, pow. będziński, gub. piotrkowska (Król. Pol.),
data: 30 III 1917.

„... Jeśli dobrze mi życzysz, to weź z parafii wyciąg z aktu zawarcia małżeństwa, załatw autoryzowane tłumaczenie na francuski ... i prześlij mi ten dokument możliwie szybko, jeśli to możliwe, za pośrednictwem królewskiej ambasady Hiszpanii ...”^b

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

Uwaga: niniejsze pismo przedkłada się z powołaniem na Abt. D. Res. No 3628. Równocześnie, z powołaniem się na wcześniejsze meldunki 770 i 771, przekazuje się ponownie prośbę, aby ze względu na niejasną treść listu Franciszka Piszczka wydać polecenie zebrania bliższych informacji na temat jego osoby.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” oraz podano informację: „Załącznik: 1 list, 1 karta [pocztowa]” (nieodnaleziono).

^b Adnotacja „List zawiera akt urodzenia dla: Arwed Cakar Esalnek; Wiedeń, 23 maja 1917”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387/9, k. 202.

Nr 566

1917 maj 10, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 737/4 P, dotyczy „stałego nadzoru” korespondencji Janiny Sikorskiej z Włodzimierzem Bernackim; w załączeniu dwa oryginalne listy J. Sikorskiej.

Meldunek z dnia 10 maja 1917^a

Temat: Korespondencja Janiny Sikorskiej z inż. Włod[zimierzem] Bernackim z Mińska¹²⁵

Zgodnie z poleceniem zawartym w piśmie Abt. D. Exh. No. 7357 korespondencja pomiędzy wymienionymi osobami jest objęta stałym nadzorem. W ramach tego

¹²⁵ Wydział Centralnego Wspólnego Biura Rejestracyjnego zwrócił się do Powiatowej Komendy Żandarmerii w Mościskach oraz do Urzędu Powiatowego tamże z pytaniami: kim są i czym się zajmują Janina Sikorska i Włodzimierz Bernacki. Komenda Żandarmerii po szerokim rozeznaniu udzieliła odpowiedzi, iż J. Sikorska jest córką Władysława Sikorskiego, właściciela domu i „sklepiku” w Mościskach, i nie jest szkodliwa politycznie i moralnie. Włodzimierz Bernacki jest – według Komendy – „rosyjskim obywatelem” pochodzenia polskiego, z zawodu inżynierem. W 1914 r. w randze pułkownika wraz z armią rosyjską znalazł się w Mościskach, przebywał w domu Sikorskiego i tak poznał jego córkę Janinę. Znajomość zaowocowała prowadzeniem ożywionej korespondencji, przesyłaniem Janinie znacznych sum pieniężnych i zaręczynami.

nadzoru ustalono do teraz jedynie nazwisko Włodzimierz Bernacki oraz jego drugi adres, a mianowicie „Redakcja Gazety Polskiej w Moskwie”. Korespondencja nie zawiera żadnych istotnych treści i dotyczy tylko spraw prywatnych tych dwóch, jak się wydaje zaręczonych osób. W celu ostatecznego wyjaśnienia tej dość tajemniczej korespondencji oraz w celu dokonania oceny osoby Bernackiego, a w szczególności znalezienia odpowiedzi na pytania, czy jest on obywatelem austriackim czy rosyjskim, dlaczego żąda, aby pisać do niego na „zastępczy adres i poste restante” oraz jakie są jego stosunki z Janiną Sikorską, zaleca się, aby dokładne informacje uzyskać od tej ostatniej w miejscowości Mościska^b.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

„20/IV [19]17 roku

Najdroższy mój Włodziu!

W tej chwili wróciłam z Przemysła zastałam od Ciebie 6 kartek, dwie z 9tego dalej 11, 13, 14 i 22giego a wszystkie z lutego. Na każdą z osobna dziś odpiszę – Przepięknie składasz osnowę w swych pismach, szalony postęp zrobiłeś w języku polskim mój Włodziu. Szyk zdań uroczy. Ty tak wiele w dziedzinie wiedzy poznajesz a ja tak w tyle pozostaję bo nie mam okazji. Jak zazdroścę ludziom wiedzy, lecz może Bóg dozwoli i mnie osiągnąć to, za czym tęskni i marzy dusza ma. Czytam wiele lecz to jest kropla w morzu – Napiszę dziś kilka kartek. Bywaj mi zdrów Aniele mój wierna Ci Janina

(druga kartka) 20 IV 17 r.

Najmilszy mój Włodzimierzu! Prosiłes bym odpowiedziała jak się czuję? Wewnętrzny mój stan bardzo przykry, boję się myśleć o tem, bo takie chwile roztrząsania działają mi bardzo na nerwy. Pamiętasz coś mi opowiedział i przestrzegal pozostało to dobrem świętem – bardzo gorąco Boga proszę by mi dał moc przetrwania... Wszak pozostawiłes mnie w takiej chwili...? Cóż robić? Muszę pozostać nie rozbitą twierdzą? Do redakcji gazety polskiej dałam w Krakowie dwa ogłoszenia – Piszę i wysyłam wszystko do Redakcyi tak [tj. jak] prosiłes. Zdrowa jestem czego z całej duszy i Tobie mój Kochany życzę. Pisz! Całuję Cię Janina. Piszę jeszcze dalej do Ciebie teraz.”

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” oraz podano informację: „Załączniki: 3 karty [pocztowe]”. Zachowały się dwie z nich w oryginale j.w.

^b Dopisek odręczny: „sądząc po piśmie, Bernacki jest obywatelem rosyjskim”.

*Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
Obie załączone korespondencje w języku polskim: oryginał, rękopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3774 Res. 7357/7, k. nlb.*

Nr 567

1917 maj 20, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 854/1 P, załącza bez analizy i komentarza fragmenty 5 korespondencji (4 z Galicji, 1 z Wiednia), ocenzurowanych i przetłumaczonych na język niemiecki, wyrażających zadowolenie ludności Galicji z powodu rewolucji marcowej w Rosji.

Meldunek z dnia 20 maja 1917^a

Temat: Postawa ludności wobec sytuacji, którą wytworzyła rewolucja rosyjska

1. Nadawca: dr J. Niemiec, ul. Pełczyńska 28, Lwów (Galicja),
odbiorca: Jan Niemiec, łagier wojennoplennych Kotlas, pow. ustiuzski, gub. wołogodska (Rosja),
data: 27 III 1917.

„... śledzę z zapartym tchem burzliwe historyczne wydarzenia (rewolucja)! Cieszę się niezmiernie, że «R» osiągnęła wysoki stopień ewolucji! Niech ją chroni Opatrzność – na korzyść im i nam ...”

2. Nadawca: Z. Mikołajski, Kraków (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Marian Mikołajski, Jefremow, gub. tulska (Rosja),
data: 17 IV 1917.

„... u nas wszystko po staremu, cieszymy się, że rosyjski naród oswoi się z kajdan caratu ...”

3. Nadawca: St.[anisław] Hławiczka, Wiedeń III (Dolna Austria),
odbiorca: jeniec woj. ppor. Franciszek Buchwaldek, łagier wojennoplennych Darnica, pow. kijowski, gub. kijowska (Rosja),
data: 18 IV 1917.

„Nie wiem, czy cieszysz się z wielkiego przewrotu w Rosji tak bardzo jak my tutaj na Śląsku. Oznacza to, że to społeczeństwo przenikną szlachetne prądy ...”

4. Nadawca: Maria Żelechowska, Kraków (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Andrzej Żelechowski, Buryń, pow. putywelski, gub. kurska (Rosja),
data: 15 IV 1917.

„... My wszyscy cieszymy się niezmiernie, że Rosja uznała Polskę za samodzielne państwo. Dałby Bóg, abyśmy po zakończeniu wojny mogli żyć jak dobrzy sąsiedzi ...”

5. Nadawca: dr [imię nieznane] Nartowski, Brzozów (Galicja),
odbiorca: Antoni Nartowski, Tara, gub. tobolska (Rosja),
data: 22 IV 1917.

„... Wiadomość o rosyjskiej rewolucji bardzo mnie ucieszyła. Ważne jest, że również oni uznali Polskę ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” z informacją przy tytule: „Załącznik do meldunku z 20/5, Exh. No. 854/1P” i odesłaniem: „Ad Abt. D. Res. No. 4590”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3749 Res. 4590, k. 1032.

Nr 568

1917 maj 20, [Wiedeń]. – Sprawozdanie naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 854/1 P. Wśród „stałych wątków” sprawozdawca wymienia „tęsknotę za pokojem”, „skargi na drożyznę”, a na wsi także na „przeprowadzane rekwizycje”. Do nowych zjawisk zalicza rewolucję rosyjską, która „wywołała pewne radosne ożywienie, przede wszystkim z przyczyn narodowych, gdyż niepodległość Polski wydaje się pewna w świetle obietnic rewolucyjnego rosyjskiego rządu”.

Sprawozdanie z dnia 20 maja 1917^a

Temat: Nastroje wśród ludności

I. OGÓLNE NASTROJE

Ponury obraz z poprzedniego miesiąca wiele się nie zmienił. Stałymi wątkami jest tęsknota za pokojem i pogląd, że wojna trwa zbyt długo. Ciągły niedostatek spowodował ogólne zmęczenie i upadek sił. Ekonomiczne troski całkowicie spychają na dalszy plan wypowiedzi o charakterze politycznym. Jedynie rosyjska rewolucja wywołała pewne radosne ożywienie, przede wszystkim z przyczyn narodowych, gdyż niepodległość Polski wydaje się pewna w świetle obietnic rewolucyjnego rosyjskiego rządu. Niezależnie od tego, pewną rolę odgrywa również nadzieja na spodziewaną poprawę położenia naszych jeńców wojennych w Rosji i widoki na rychły koniec wojny.

Nadal czyni się zasmucające obserwacje odnośnie upadku publicznej moralności. Wydaje się, że do tego stanu rzeczy przyczynia się brak nadzoru nad młodzieżą z powodu nieobecności ojców i zatrudnienia matek.

II. SYTUACJA GOSPODARCZA

a) Zaopatrzenie w artykuły spożywcze

Niezliczone są skargi na drożyznę i całościowy brak artykułów spożywczych takich jak tłuszcz, cukier, kawa. Często wiąże się z tym uwaga „całkiem opadłem z sił”.

b) Gospodarka rolna

Przez cały czas napływają skargi na ceny wysokich butów i odzieży oraz przede wszystkim – na przeprowadzane rekwizycje. Oznacza to, że te ostatnie były zbyt surowe i [nieczytelne], oraz, że przeprowadzające je gminne organy postępowały niesprawiedliwie. Dużo istotniejszy jest jednak zarzut, że pozostawiano za mało nasion siewnych, tak, że uzasadniona jest obawa, że pola będą leżały odłogiem, tym bardziej, że odnotowano sporadyczne przypadki zgorzkniałych stwierdzeń, że nie ma się co troszczyć o uprawy i nie ma się co interesować zbiorami. Wiele skarg dotyczy braku robotników i zwierząt roboczych (konie).

c) Przemysł

Uboga w przemysł Galicja dostarcza w tym względzie niewiele materiału. Odnotowano jedynie nieliczne doniesienia o wykonaniu nowych odwiertów na ropo-
nośnych terenach.

III. ZAPOMOGI

Brak obserwacji.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu sprawozdania odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”, a w prawym: „An das Referat XXI” oraz odniesienie: „Ad Kund[machung] 196, Abt. D. Exh. No. 8676”, a u dołu sprawozdania z lewej strony: „XXI/70 20/5 [19]17”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3749 Res. 4590, k. 720.

Nr 569

1917 maj 30, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 862/P, dotyczy zawierania związków małżeńskich w Rosji. Wśród 15 załączonych korespondencji 12 zachowało się w wersji oryginalnej w języku polskim (z tego 8 udało się odczytać), pozostałe zostały zamieszczone we fragmentach, ocenianych i przetłumaczonych na język niemiecki.

W korespondencjach oryginalnych zazwyczaj zawarta jest prośba do rodziny o wyrażenie zgody na zawarcie małżeństwa i motywacja wejścia w taki związek.

Meldunek z dnia 30 maja 1917^a

Temat: Zawieranie związków małżeńskich przez naszych jeńców wojennych w Rosji

^a W lewym górnym rogu odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” oraz informację: „Załączniki: 15 korespondencji”, a od tytułu meldunku odesłanie: „Ad Abt. D. Res. No. 4117”.

1. Nadawca: nieznan, Barnauł, gub. tomska (Rosja),
odbiorca: Antonina Osteniuk, ul. Piotra Skargi 4, Tarnopol (Galicja, pod okupacją rosyjską),
data: 5 I 1917.

„Barnauł 5/I 1917

Szanowna Pani!

List z listopada 1916 został Podgórskiemu doręczony. Zawiadamiam że on jeszcze się nie ożenił jednak robi usilne starania – już powiadomił swą żonę. Wobec tego sądzić trzeba że po wojnie zostaje w Syberii. Postaram się o zmianach Pani donieść. Pani może prosić o informacje pisząc: do Redakcji gazety «Życie Aumaty» m[ia]sto Baranauł, gub Tomska^a.

Z pozdrowieniami
Nieznajomy [...]”^b

^a Adres podany w języku rosyjskim.

^b Fragment dopisany na marginesie, trudny do odczytania.

2. Nadawca: Jan Putowny, Bardowo, pow. noworżewski, gub. pskowska (Rosja),
odbiorca: Maria Węgrzyniak, Pruchnik, pow. jarosławski (Galicja),
data: 12 II 1917.

„12/2 917 Bardowo

Najmilsza Sostro piszę do ciebie serce mi się kraje że ja otjechał tak daleko kraju i pisma otciebie się nie doczekać mogę Sostro ja żyję jak jaki Baron dowoli hleba miesa i mlika jest do syta i Piniędzy dowoli ubrań jak Zarabiam robota moja tylko w młynie Poczających dniach tu wszystko tak tanie że nimożna otem pisać funt misa 25 cynty masła funt 41 cynty i ja mam zamiar się tu zynić i Pisałem do taty Po mytryki i nie wiem co oni zrobio czy wysłu czy ni Prości ich niech mi Psyślu

Putowny Jan”

3. Nadawca: jeniec woj. Jurko Maksymiak, łagier wojennoplennych Charków (Rosja), odbiorca: Jędrzej Maksymiak, Barszczowice pod Lwowem (Galicja), data: 16 IV 1917.

„... Jeśli ta przeklęta wojna w tym roku się nie skończy, to się tutaj ożenię i już nie powrócę do domu. Tutaj nie jest źle i jeńcy wojenni też mają trochę swobody ...”

4. Nadawca: jeniec woj. Marian Kuha, Koczetowka¹²⁶, gub. charkowska (Rosja), odbiorca: Maria Kuha, Bielsko (Śląsk), data: 3 II 1917.

„Zaręczyłem się, ale nie wiem, kiedy się ożenię, najprawdopodobniej dopiero po wojnie ...”

5. Nadawca: jeniec woj. Ludwik Korczyński, Korczukowsk, pow. mariński, gub. tomska (Rosja), odbiorca: Karolina Urban, Dublany, poczta Kranzberg, pow. samborski (Galicja), data: 14 I 1917.

„... mam zamiar się ożenić, w tym domu, gdzie teraz mieszkam ...”

6. Nadawca: jeniec woj. Jan Szubartowicz, Buleczna No. 30 u Issajewa, Kijów (Rosja), odbiorca: Elżbieta Piotrowska, Czerniowce (Bukowina), data: 12 III 1917.

„Miasto Kijów dnia 12/III 1917

Pochwalone Jesus Chrystus. Kochana Sostra Donoszem tobie że z łaski Pana Boga jestem zdruf kturego zdrowia i wam Szczerego Serca i dusze życzem. I Donoszem wam że ten List coście posłali to oczemał z wjelką radoscą na sam Objad w Niedziele i zaniego Scałego Serca dziękujem. Ja pszez cale 6. Misięcy 160. Rubli zarobił, we nie poczebujecie żadnych pinądza psysełać a teraz jak się uda to bende robił na drodze tam płacą po 2/1 R.[ubla] dziennie to piszesz obecnie zajmował bardzo Baresznią^a. Ja mniał się jusz Zenić ale że Post zajszet. Kochana Lizia może masz od adres to poszli i Jasia Krasucki adres Koncza moji pisane Pozdrawjam was Całe Rodine scałego mego Serca i Dusze”

^a Wyraz pochodzi od rosyjskiego barysznia – panna, którą autor korespondencji zamierzał poślubić.

¹²⁶ Nie udało się odnaleźć miejscowości.

7. Nadawca: jeniec woj. Jan Szewczyk, (mieszka u Bilmowickiego), Prewarka, Nowa-Zabarska No. 33, Kijów (Rosja),
odbiorca: Maria Szewczyk, ul. Wolska 21, Kraków (Galicja),
data: 13 III 1917.

„13/3 17.

Kochany Rodzice!

Donoszę wam że [w] tej niewoli jest bardzo [ciężko], że jedna osoba mną się zajęła, pomaga mnie i tak silno kochała mnie nie jest[em] w stanie opowiedzieć więc ja zmuszony jestem się ożenić w Rosji, który bede żył szczęśliwie, ja niezapomne o was a wy o mnie. Jeden Stoklasek z Rakowicki ulicy tyż się żeni

Całuję was wszystkich”

8. Nadawca: Jan [nazwisko nieznane], Putywl, gub. kurska (Rosja),
odbiorca: Andrzej Hosz, Międzyrzecze Dolne, pow. bielski (Śląsk),
data: 23 II 1917.

„... Może już wiesz, że znalazłem tutaj narzeczoną. Jest bardzo miła i dobra. Jej zawdzięczam, że nie popadłem tutaj w desperację ...”

9. Nadawca: jeniec woj. B. Prypa, Sumy, gub. charkowska (Rosja),
odbiorca: Kazimiera Czamry, Stanisławów (Galicja, pod okupacją rosyjską),
data: 24 I 1917.

„Sumy 24. I. 1917

Słuchaj Kaziu.

Ja Cię prosiłem byś była Rusinką, może ja był zaraził się w Sumie. Po długiej prośbie zgodzić się nie chciałaś. Do tego nie chciałaś nawet na pożegnanie pocałować. Wiedziałem, że nie chciałaś się ze mną przyjaźnić. W Twoją miłość co do mnie nie wierzę bo zakochana dla kochanego powinna ustąpić. Wiedząc co się w domu dzieje źle i do czego się wrócić dostałem tu posadę nauczyciela za 70 rubli co miesiąc. Do domu nie wrócę aż za 9 lat a i to żonatym. Niech Bóg Ci pomaga bezemnie.

Bądź zdrowa z rodziną. List otrzymałem

23 I

B. Prypa”

10. Nadawca: nieznany jeniec woj., Romny, gub. połtawska (Rosja),
odbiorca: Hela Żurowska, ul. Starodąbrowska 229, Tarnów (Galicja),
data: 7 II 1917.

„Maria wyszła tutaj za mąż i od tego czasu rzadko do nas przychodzi. On ciągle siedzi u swojej żony. Ale proszę się nie obrażać, gdyż on ciągle myśli o Pani i zanim wróci do domu, ożeni się ...”

11. Nadawca: jeńiec woj. Zenon Mann, ul. Kazańska nr 60^a, łagier wojennoplennych, Samara (Rosja), odbiorca: Józefa Mardarowicz, ul. Grabowskiego 4 I piętro, Kraków (Galicja), data: 21 II 1917.

„Samara 21/II 917.

Najdroższa Moja Matusiu!

Jestem zdrow i dobrze mi. Jestem z powrotem w Samarze – tu poznałem panienkę polkę z Lublina i po Świątach Wielkiej Nocy odbędzie się nasz ślub. Matusz pobłogosławał Nas – Moja Matusz – podz[?] Matusz jedyna

Całujemy Cię i Ojca i Tadka
Lola i Zenek”

^a Adres zwrotny został dopisany w lewym górnym rogu w języku rosyjskim.

12. Nadawca: jeńiec woj. Adam Steinmeister, Symbirsk (Rosja), odbiorca: Ludwika^a Skutnicka, Monasterzyska, pow. buczacki (Galicja), data: 8 II 1917.

„Symbirsk^b 8/II 17.

Drogi Bracie i Bratowo

Donoszę wam wiadomość, że ja jestem z łaski Pana Boga zdrow kturego i wam z drowia życzy z naszczerszego serca. Ja jestem w Symbirsku w Rosyi narobocie. wszystko by było dobrze tylko mnie jest bardzo smutno i tęskno że nie mam żadnej wiadomości zdому. ja juz pisałem kilka dziesiąt listów i nie mamni jednaj odpowiedzi, nie wiemczyscie się mnie zapomnieli czy wcale wiedzieć niechcecie czy już nie żyjecie. Kochany Bracie proszę cię bardzo gdy otrzymasz ten list to napisz mie co tam jest w domu czy są wszyscy zdrowi co tam muj Ojciec porabia Lisiecki czy jszcze zyje czy wuj Piotr jest zdrow Aniela, Jasia zona moja bratowa? i co słyhać z państwem Nożyńskim bo ja pisałem też kilkanaście listow donich i nie [ma] nic odnich i nie wiem co jest takiego. Ja jestem tutaj^c co niedzieli my się widujemy w kościeci byłem jus kilka razy w domu Kielca Jarka, opowiadał mi on, że Monarzyska^d są spalony^e kochany bracie chciałbym tobi posłać fotografie swoją i swojej [przyszłej] żony, twojej bratowej z Królestwa Polskiego Polka z kturą ja się mam w krutkim czasie ożenić, z kturą mie ma dać nawet ślub Ks. Juzef Jarek w Rosyi, ale myślę że ty nie piesz nic nato dla tego że to jest Polka z Królestwa Polskiego z gubernii Łomży t.j. n.[azwisko?] Anna Banaszek jest Matka, siostra się już wydała za

wdowstczynka Macieja Marka z Mościśk. nakturem weselu już sam był wlecie. 1916 roku. 2. braci małych ma. Jeden ma 9. lat 2gi ma 12. rok ojciec został w prósach na robocie ze synem za kturego nawet niewiedzą gdzie się teraz obracają czy się w domu czy gdzie, więc kochany bracie napisz list do niej doPolski pod adresem, od żony Antoniny. Banaszek. adres do Polski jest taki: Juzef Banaszek. Gubernia Łomża powiat ostrowski, poczta Goworów wielki wieś Grodzieńsk mały^f. Adres muj Gubernia Symbirsk Bokonżin proszę dopisać odemnie Steinmeistera Rosya. Więcej ci muj kochany inaydroszczy Bracie i Bratowo niemam co dopisania pozdrowiom was wszystkich znajszczerszego serca
twój brat

Adam Seinmeister

Kochany bracie, proszę cię jeszcze gdy odtrzymasz ten list to napisz mie adres do cioci i do Anny z Ameryki i czy niewiesz czy Wuj Ludwik żyje jeszcze w Korożoncy^g czy tez ciocia Ludwika Bielasiak żyje w Szwaikowszczy^h czy Julia wyjechały. Jabym chcioł napisać list do Ameryki i nie mam adresu bom zgubiłem. Zwracam się dociebie jeszcze kochany bracie i nie wiem czy mie pochwalisz czy mi zganisz że ja się tu żenię.”

^a W meldunku z 30 V 1917, do którego jest załączony omawiany list, mylnie odczytano z koperty imię adresatki: winno być nie Ludmiła, lecz Ludwika.

^b Autor mylnie pisze „Sembirsk”.

^c Dalej autor korespondencji wymienia pięć osób, z którymi utrzymywał co niedzielę kontakty przy okazji pobytu w kościele. Pomijamy nazwiska tych osób, gdyż trudno odczytać poprawną ich pisownię.

^d Powinno być „Monasterzyska”.

^e Pomijamy dwa następne wiersze, gdyż trudno zrozumieć ich sens – z kim autor listu chciałby się zobaczyć.

^f Chodzi o miejscowość Grodzisk Mały.

^g Chodzi o miejscowość „Korościatyn” w powiecie buczackim.

^h Prawdopodobnie chodzi o miejscowość Szwejków w Galicji, w pow. podhajeckim.

13. Nadawca: jeniec woj. Ludwik [nazwisko nieznane], Taszkient, obw. syrdaryjski (Rosja), odbiorca: Zofia Jachimecka, ul. Błonia [?] 63, Przemyśl (Galicja), data: 25 II 1917.

„Taszkent 13–25/II. 17.

Uroczna Zosieńko!

Kartkę z dnia 17/12. 916 otrzymałem 19/II. 917. za którą Ci bardzo dziękuję. Czy wiadomość była rzeczywiście miłą, nie wiem, lecz dziękuję Ci za to. **Ja dotychczas jestem zdrow i jako tako kołaczę, a jak się tylko nie przeniosę na «Dziadka ogród na kwiatki», to z całą pewnością będę żył^g** Ale mimo tego bawię się doskonale, a co najważniejsze żenię się, a to z Tatarką, elegant kobiecina.

P. Wojnickiego nie ma razem z nami, wyjechał 500 klm. dalej w głąb Rosyi. Dlatego też nie wspominałem, bo byłem przekonany, że siostra wie gdzie on jest. P. Frani proszę przesłać odemnie gratulację. Napisałbym sam lecz miałyby nie «bria»^b. Za adres do Władzia Ci bardzo dziękuję, piszę równo opornie do niego. Za pozdrowienia od rodzeństwa moje najserdeczniejsze dzięki. Również posyłam ucałowania rączek Mamusi, P. Heli i P. Fili. A tobie Zosieńko całuję buziak^c

Ludwik”

^a Podkreślenie linią ciągłą, tym samym kolorem atramentu, którym pisano korespondencję.

^b „bria” – słowo niezrozumiałe.

^c Dwa ostatnie wyrazy nieodczytane.

14. Nadawca: jeniec woj. Włodzimierz Studnicki, gub. wołyńska (Rosja),
odbiorca: Jan Barna, Lesko (Galicja),
data: 8 III 1917.

„... Żenię że, o czym już kilkukrotnie do Was pisałem. Sądzę, że nie będziecie mieć nic przeciwko temu, gdy poznacie moją żonę. Na razie mogę Was zapewnić, że wszystko przemyślałem i nie postępuję lekkomyślnie. Moja żona nazywa się Wanda Marzanowska, jest Polką z rosyjskiego zaboru. Ślubu udzielił nam tutejszy biskup w katedrze ...”

15. Nadawca: nieznaną jeniec woj. (Rosja),
odbiorca: Michał Chrupowicz, Lwów (Galicja),
data: brak.

„... Jestem bardzo szczęśliwy i mam nadzieję, że moja żona będzie się Wam podobać. Niebawem prześlę Wam jej zdjęcie ...”

Za zgodność: dr Artur Moller

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Korespondencje w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3744 Res. 4117, k. 280–303.

Nr 570

1917 maj 31, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 854/2 P. Sprawozdawca, w świetle korespondencji jeńców wojennych Polaków z armii austro-węgierskiej, zwraca obecnie uwagę na nowe zjawisko – ich

zainteresowania się „republikańską formą rządów” i wyrażania życzeń, by i w „Monarchii zaistniała podobna sytuacja”. Z „dużej liczby wypowiedzi” jeńców na ten temat załącza do meldunku tytułem przykładu 5 oryginalnych korespondencji w języku polskim, z których w aktach znajdują się tylko 2, pozostałe 3 we fragmentach, ocenzurowanych i przetłumaczonych na język niemiecki.

Meldunek z dnia 31 maja 1917^a

Temat: Wpływ rosyjskiej rewolucji na sytuację w kraju

Powołując się na Abt. D. Res. No. 4590 w załączeniu przedkłada się spośród dużej liczby wypowiedzi na temat rosyjskiej rewolucji, które napływają od przebywających w Rosji naszych jeńców wojennych, kilka przesłanych w ostatnim czasie doniesień, które o tyle wzbudzają zastrzeżenia, że mogą wpływać na postawy ludności w kraju.

Podczas, gdy w dotychczas zaobserwowanych doniesieniach z Rosji pojawiały się wypowiedzi zawierające jedynie wyrazy sympatii dla uciskanego narodu oraz wyrazy radości z powodu zwycięstwa idei wolności, obecnie – o ile zawarte w załącznikach doniesienia można uznać za przejawy sympatii – zainteresowanie naszych jeńców wojennych zwraca się coraz bardziej do nowej republikańskiej formy rządów i skłania ich do czynienia praktycznych porównań tamtejszej nowo powstałej sytuacji z polityczną sytuacją w Monarchii, co zwykle kończy się życzeniem, aby i w Monarchii zaistniała podobna sytuacja.

Te poglądy, które są zrozumiałe w świetle obecnie panujących w Rosji entuzjastycznych nastrojów, jeśli się odpowiednio rozprzestrzenia, mogą spowodować najpoważniejsze skutki w polityce wewnętrznej, tym bardziej, że przypadają na moment, gdy w kraju (przynajmniej w Galicji) można zaobserwować ogólny spadek nastrojów i niezadowolenie, przeważnie z powodów natury ekonomicznej.

To zjawisko należy śledzić z największą uwagą, a nadsyłaną z Rosji pocztę należy kontrolować bardziej wnikliwie niż do tej pory.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załączniki: 1 tłumaczenie, 5 korespondencji w oryginale”.

1. Nadawca: jeńiec woj. Michał Niedźwiecki, Polipowa^a (Rosja)
odbiorca: Jan Niedźwiecki, Podhorce (Galicja),
data: 16 IV 1917.

„Mamy teraz tutaj wolność. W Rosji jest lepiej niż w Austrii. Nie opłaca się wracać, gdyż tutaj można taniej kupić chleb i coś lepszego do chleba. ...”

^a Miejscowość nieodnaleziona.

2. Nadawca: jeniec woj. Rudolf Kasiewicz, łagier wojennoplennych Kotlas, pow. uściuński, gub. wołogodzka (Rosja),
odbiorca: Antoni Kasiewicz, Komańcza (Galicja),
data: brak.

„Drogi Rodzice i bracia

Syn Wasz Rudolf Zdrowy spodziewa się nie zadługo uwidzieć z wami spodziewamy się że to samo będzie tam [u Was] co i tutaj było

Całuj Was
Rudolf Kasiewicz”

3. Nadawca: jeniec woj. Emil Lawecki, Pietuchowo, pow. iszymski, gub. tobołska (Rosja),
odbiorca: por. Teodor Lawecki, Lir 18, poczta połowa nr 295,
data: 15 IV 1917.

„... Tutaj zaszły ogromne zmiany. Wojsko ma już czerwony sztandar, byłoby dobrze, gdyby u nas działało się to samo ...”

4. Nadawca: jeniec woj. J. Łoziński, Solec, pow. iłżecki, gub. radomska (Król. Pol.),
odbiorca: pani Albina Łozińska, Stanisławów (Galicja, pod okupacją rosyjską),
data: 10 III 1917.

„Solec 10/3 917

Droga Biniu

List Twój otrzymałem za ktoren Ci serdecznie dziękuje. Cieszy mi bardzo twoja nadzieja i cierpliwość i czuła opieka. Jedne dni choć człowiek nadzieją żyje i spodziewa w ktorom bąndz zmiany położenia i już najwyższy czas zakończyć ponieważ brak cierpliwości a tembardziej z powodu terazniejszego wyniku i ogłoszenia republiki w Rosyi Ja jestem zdrów i powodzenie dość donieczego tylko pragnę doczekać się tego w Austrii co jest tu a w krótcie^a znowu was zobaczyć Całuję Cię wraz z dziećmi do miłego zobaczenia twój mąż J. Łoziński”

^a Wyraz następny nieodczytany. Cenzor ten fragment karty pocztowej raczej zinterpretował niż przetłumaczył dosłownie.

5. Nadawca: jeniec woj. Michał [nazwisko nieznanne], Ufa (Rosja),
odbiorca: Stefan Kozieradzki, Uherské Hradiště (Morawy),
data: 26 III 1917.

„... W Rosji żyjemy rewolucją, która postępuje bardzo szybko a jednak bez rozlewu krwi. Nowy rząd jest energiczny i wolnościowy. Wolność, równość i [nieczytelne słowo] już zapewniono; tutaj ludzie mają nadzieję, że również w centralnych mocarstwach wydarzy się to samo i wówczas może nastąpić pojednanie narodów. Jestem tego samego zdania, gdyż rewolucja jest jak zaraźliwa choroba... U Was reżim jest o wiele bardziej okrutny niż w czasach absolutyzmu ...”

Za zgodność: dr Artur Moller

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Dwie korespondencje w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3749 Res. 4590, k. 1033–1036.

Nr 571

1917 czerwiec 13, [Wiedeń]. – Meldunek dotyczący statystyki korespondencji, naczelnika Polskiej grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No 796/4 P, za miesiąc maj 1917. W tym czasie do PGC wpłynęło z Austro-Węgier i z zagranicy 588 100 sztuk listów i kart pocztowych w języku polskim, które zostały rozdzielone i rozdysponowane według zasad tematycznych i geograficznych przyjętych w pierwszym sprawozdaniu. W miesiącu sprawozdawczym w porównaniu z poprzednim nastąpił wzrost liczby korespondencji z zagranicy, zwłaszcza z Rosji oraz między nią a Galicją. W przesyłkach pocztowych ludności odnotowano dalsze nasilenie się skarg ludności o charakterze ekonomicznym, a spadek skarg od jeńców państw będących w stanie wojny z Austro-Węgrami.

Meldunek z dnia 13 czerwca 1917

Temat: Statystyka za miesiąc maj 1917

OGÓLNY PRZEGLĄD

I. WPŁYNEŁO

588 100 sztuk

II. WYDANO

A) Opracowano:

1. Przekazano	486 968
2. Wykorzystano	381

3. Uporządkowano	3 027		
4. Zatrzymano/ocenzurowano	2 298		
5. Odesłano do nadawców	130		
6. Rozszyfrowano	12		
7. Zapytania, nekrologi itp.	<u>766</u>	493 582	
B) Wyłączono:			
8. Obce	50 129		
9. Niewłaściwie przesłano	<u>11 381</u>	<u>61 510</u>	<u>555 092</u>

STATYSTYKA SPECJALNA

I. WPLYNEŁO

Wpływ korespondencji był o ok. 100 000 sztuk większy niż w ubiegłym miesiącu. Dzieli się jak następuje:

	Kartki	Listy	Razem	Maj	Kwiecień
Koresp. zagraniczna	271 100	7 625	278 725	47%	36%
Koresp. krajowa	<u>289 200</u>	<u>20 175</u>	<u>309 375</u>	53%	64%
	560 300	27 800	588 100		

Każdy rodzaj tej poczty jest dzielony w Grupie Polskiej zgodnie ze specjalizacją pracy na dwie podkategorie, a mianowicie:

	Kartki	Listy	Razem	Maj	Kwiecień
a) Z Rosji od naszych jeńców wojennych	261 600	4 300	265 900 =	45% wobec	33%
b) Z Włoch, Francji itp. od naszych jeń. woj.	9 500	3 325	12 825 =	2% wobec	3%
c) Z kraju do naszych jeń. woj. zagranicą	227 600	6 929	234 525 =	39% wobec	47%
d) Od i do wrogich jeń. woj. w Monarchii	61 600	13 250	74 850 =	12% wobec	17%

Zwraca uwagę zmiana w stosunku korespondencji krajowej do zagranicznej, która jest równoległa do przesunięcia w kategoriach a) i c). Zmianę wyjaśnia się tym, że nienadesłana w kwietniu korespondencja z Rosji nadeszła w miesiącu maju. Dlatego można przyjąć, że stosunek procentowy wszystkich rodzajów korespondencji pozostałby taki sam jak w poprzednim miesiącu, gdyby **korespondencja z Rosji nie wzrosła o 104 000 sztuk**.

Stosunek liczbowy listów (w odróżnieniu od kart) do łącznej liczby w każdej kategorii przedstawia się następująco:

Do a) Z Rosji	1,5%	w maju wobec 2,5% w kwietniu
Do b) Z Włoch itp.	25%	w maju wobec 25% w kwietniu
Do c) Z kraju	3%	w maju wobec 3,5% w kwietniu
Do d) Koresp. wrogich jeń. woj. w kraju	17%	w maju wobec 18% w kwietniu

i nie uległ zmianie.

II WYDANO

A) Opracowano

1. Przekazano

Do Grupy Pocztowej przekazano 486 968 sztuk, to jest 87% wobec 88% w poprzednim miesiącu.

Liczba ta w podziale na kraje docelowe przedstawia się następująco:

	Maj	Kwiecień
a) Galicja	211 698 = 43,5%	wobec 34%
b) Rosja	176 182 = 31,5%	wobec 40%
c) Austria	22 448 = 4%	wobec 5%
d) Zabór rosyjski, austriacki obszar okupacyjny	18 354 = 3%	wobec 7%
e) Zabór rosyjski, niemiecki obszar okupacyjny	15 895 = 3%	wobec 3%
f) Niemcy	14 363 = 3%	wobec 3%
g) Włochy	12 086 = 2,5%	wobec 3%
h) Węgry	6 076	
i) Wiedeń	3 136	
k) Centrala Uchodźców	1 393	
l) Poczta polowa	1 362	
m) Zagranica	1 112	
n) Bośnia	980	
o) Serbia	49	
p) Korespondencja uzupełniająca	1 834 = 0,37%	
	486 968	

Bezwzględny i względny wzrost liczby korespondencji kierowanej **do Galicji** (Do: a) został spowodowany przez powyżej wspomniany większy napływ korespondencji z Rosji. Przy tym, korespondencja **do Rosji** zmniejszyła się tylko w liczbach względnych ale nie w bezwzględnych; wręcz przeciwnie, wzrosła ona o 10 000 sztuk, co stanowi dowód, że wezwania prasy do ograniczenia korespondencji jeńców wojennych do tej pory nie odniosły żadnego skutku.

Godny uwagi jest spadek liczby korespondencji przekazanej do Centrali Uchodźców (z 2600 do 1400), ponieważ ta korespondencja zgodnie z Komunikatem nr 176ad¹²⁷ podlega bardziej surowej kontroli.

2. Wykorzystano

Do referentów Kierownictwa Cenzury przekazano 381 Spostrzeżeń, to jest 0,068% wydanej korespondencji łącznie w porównaniu do 0,048% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

Do Referatu I	38	Spostrzeżeń
Do Referatu V	180	Spostrzeżeń

¹²⁷ Nie udało się odnaleźć Komunikatu nr 176. Według spisu Lauterbacha odnosił się on do korespondencji kierowanej do Centrali Uchodźców.

Do Referatu VI	15	Spostrzeżeń
Do Referatu VII	3	Spostrzeżenia
Do Referatu VIII	25	Spostrzeżeń
Do Referatu XIII	7	Spostrzeżeń
Do Referatu XIV	3	Spostrzeżenia
Do Referatu XVI	35	Spostrzeżeń
Do Referatu XXI	53	Spostrzeżenia
Do Referatu XXIV	<u>22</u>	Spostrzeżenia
	381	

3. Uporządkowano

Do uporządkowania przekazano 3027 sztuk, to jest 0,54% wobec 0,47% w miesiącu kwietniu, a mianowicie z następujących przyczyn:

	Maj	Kwiecień
a) Informacje wojskowe (K 163 ¹²⁸ , 195 ¹²⁹)	1792 = 60%	wobec 55%
b) Skargi o charakterze ekonomicznych (§ 28d)	1091 = 36%	wobec 29%
c) Informacje od jeń. woj. z oddz. roboczych (K 182)	61 = 2%	wobec 4%
d) Skargi od jeńców wojennych (§ 28g)	31 = 1%	wobec 8%
e) Informacje o charakterze politycznym (§ 28c)	22 = 0,7%	wobec 3%
f) Inne	<u>30</u>	
	3027	

Względny stosunek kategorii do siebie pozostaje od miesięcy niezmienny. Godny uwagi jest wzrost liczby skarg od ludności o charakterze ekonomicznym przy jednoczesnym spadku liczby skarg od wrogich jeńców wojennych.

4. Zatrzymano/ocenzurowano.

Liczba przypadków zatrzymań/cenzury wyniosła 2298 sztuk, to jest 0,41 wydanej korespondencji łącznie wobec 0,48% w obydwu poprzednich miesiącach.

Jako powody zatrzymania/cenzury przyjmuje się:

	Maj	Kwiecień
a) Odesłane	971 = 42%	wobec 35%
b) Jeńcy woj. i cywilni między sobą (§ 19b)	457 = 19%	wobec 26%
c) Z frontu (K 163 ¹³⁰)	269 = 11%	wobec 13%
d) Z żołnierzami armii rosyjskiej (K 90 ¹³¹)	243 = 10%	wobec 8%
e) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 24c)	93 = 4%	wobec 4%
f) Podejrzane i niezrozumiałe	86 = 3%	wobec 7%
g) Widokówki (§ 19a)	45 = 2%	wobec 1,5%

¹²⁸ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

¹²⁹ Zob. T. 4, dok. nr 556, przyp. 88.

¹³⁰ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

¹³¹ Komunikat nr 90, dotyczący korespondencji rosyjskich wojskowych, nie został odnaleziony w zasobie aktowym GZNB w Kriegsarchiv.

h) Listy błagalne od internowanych (K 188)	41 = 1,5% wobec 3%
i) Nieprzekazano (K 199) ¹³²	30 = 1% wobec 0%
k) Treść obraźliwa	27 = 1% wobec 1,5%
l) Sympatycy Rosji/Rusofile (K 146)	21 =
m) Skargi od wrogich jeńców woj. (§ 24c)	10 = 0,5% wobec 2%
n) Politycznie niedopuszczalne (§ 24a)	7
	<u>2298</u>

Niewielkie przesunięcia można wyjaśnić wzrostem liczby korespondencji z Rosji, przez co w oczywisty sposób wzrosła liczba odesłanej korespondencji.

5. Odesłane do nadawców

Zgodnie z § 30 pkt II Księgi Instrukcji odesłano do nadawców z powodu niedozwolonej pisowni 130 sztuk korespondencji, to jest 0,023% wobec 0,014% w poprzednim miesiącu. Dzięki bardziej surowej egzekucji tego rozporządzenia można się spodziewać odpowiednich skutków wychowawczych dla społeczeństwa.

6. Rozszyfrowano

Do Referatu Szyfrów przekazano 12 sztuk, to jest 0,002% wobec 0,003% w ubiegłym miesiącu. Za podejrzaną cechę przyjmuje się: tajne pismo (mleko), próbki szyfrów, tworzenie wrogiej remedury¹³³. Liczba podjętych prób stosowania tajnego pisma była trochę wyższa, jednak Referat Szyfrów nie miał żadnego problemu z tą w najprymitywniejszy sposób wykonaną i natychmiast możliwą do odczytania twórczością. Taka korespondencja zostaje po prostu zatrzymana.

7. Zapytania, nekrologi itp.

Zgodnie z Komunikatem 160¹³⁴ do Grupy Pocztovej lub do Kancelarii Prezydialnej przekazano 766 sztuk, to jest 0,13% wobec 0,16% w miesiącu kwietniu, a mianowicie:

	Maj	Kwiecień
a) Zapytania o własnych żołnierzy	147 = 19%	wobec 23%
b) Zapytania o wrogich żołnierzy	13 = 1,5%	wobec 2,5%

¹³² Komunikat nr 199 zarządził, by wszelkie korespondencje odsyłane z zagranicy z adnotacją o niedoręczeniu, o ile nadawca jest znany, były do niego odsyłane albo zatrzymywane. Jeśli chodzi o niedoręczone korespondencje austro-węgierskich jeńców wojennych i cywilnych w krajach nieprzyjacielskich do ich bliskich w monarchii, to wszystkie miały być zatrzymywane; w przypadku gdy adresat zmarł albo listy zawierały ważną dla nadawcy wiadomość, miały po powtórnym ocenzurowaniu powracać do nadawcy. Niedoręczone korespondencje do nieprzyjacielskich jeńców w monarchii miały być przesyłane do Grupy Pocztovej Oddziału Cenzury, w paczce z adnotacją „wybrakowane adresy nieprzyjacielskich jeńców”. Następnie, po sprawdzeniu przez grupę pocztową, trafiały do Oddziału J GZNB. Zob. T. 1, dok. nr 132.

¹³³ Chodziło zapewne o próby usunięcia jakichś kompromitujących lub ważnych fragmentów listu celem ukrycia ich przed cenzurą.

¹³⁴ T. 4, dok. nr 522, przyp. 30.

c) Korespondencja z Czerwonym Krzyżem	7 = 6%	
d) Niepełny adres własnych jeńców wojennych	124 = 15,5%	wobec 16%
e) Niepełny adres wrogich jeńców wojennych	395 = 49%	wobec 48%
f) Nekrologi	<u>40</u> = 5%	wobec 4,5%
	766	

Stosunek poszczególnych gatunków korespondencji pozostaje od miesiący niezmienny.

B) Wyłączono

8) Korespondencja w językach obcych

Jako korespondencję w innym języku niż język polski do Grupy Sortowania przekazano 50 129 sztuk, to jest 9% wydanej korespondencji łącznie wobec 8,4% w poprzednim miesiącu. Z tego 21 606 sztuk, to jest 43% (wobec 45% w kwietniu) przypadało na korespondencję w języku ukraińskim, a reszta na inne języki.

9. Niewłaściwie przesłane

Liczba niewłaściwie przesłanej korespondencji wynosiła 11 381 sztuk, to jest 2% wobec 1,9% w poprzednim miesiącu. Przekazano:

	Maj	Kwiecień
Do Grupy Pocztowej		
Niewłaściwie przesłane	10 388 = 91%	wobec 89%
Cenzura w Budapeszcie	167 = 1,5%	wobec 3,5%
Do Kancelarii Prezydialnej		
Niewłaściwie przesłane		
z wrogiego kraju	<u>826</u> = 7%	wobec 7,5
	11 361	

ADNOTACJA

Niniejsze zestawienie i podane w nim liczby odnoszą się wyłącznie do polskiej korespondencji. Oprócz niej w miesiącu maju ocenizowano jeszcze 16 000 **niemieckich** kartek. Nie zostały one objęte statystyką.

naczelnik grupy: [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
 ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3777 Res. 8307, k. nlb.

Nr 572

1917 lipiec 4, Wiedeń. – Sprawozdanie miesięczne za czerwiec 1917, referenta Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Referat XVI/7, analizujące 29 fragmentów ocenizowanych i przetłumaczonych na język niemiecki korespondencji napisanej w okresie

od 20 marca do 19 czerwca 1917. Wśród nowych zjawisk w miesiącu czerwcu referent odnotował w świetle listów i kart pocztowych „potężne umocnienie [...] świadomości narodowej” i „postępującą demokratyzację życia publicznego” oraz łączenie „przyszłości Polski” bardziej z rolą czynników wewnętrznych niż zewnętrznych. Wskazał na utrzymanie się „przyjaznych uczuć do rosyjskiego narodu” oraz na „gwałtowny wybuch” „niezadowolenia” z polityki Niemiec, zwłaszcza Prus, wobec kwestii polskiej, polskiego wojska i „posunięć ekonomicznych” w Królestwie Polskim. W części Królestwa pod okupacją austriacką z pozytywnym odzewem korespondentów spotkały się nominacje Polaków na wysokie stanowiska w Generalnym Gubernatorstwie Wojskowym w Lublinie oraz zapowiedź powołania regentów; w Galicji zaś rezolucja Włodzimierza Tetmajera w sprawie niepodległości i zjednoczenia Polski. Wśród jeńców Polaków z armii niemieckiej i austro-węgierskiej w Rosji oraz tychże armii w obozach jenieckich Austro-Węgier dominujące miejsce zajmowały dyskusje wokół wstępowania do wojska polskiego.

Sprawa polska. Sprawozdanie za czerwiec 1917^a

I. Uwagi ogólne

W politycznym myśleniu ogółu polskiego społeczeństwa nie dostrzeżono żadnych istotnych zmian. Potwierdzenie znajduje odnotowany w poprzednim miesiącu fakt tworzenia się **nowej orientacji** w rozumieniu **dążenia na wschód** przy jednoczesnym rozluźnieniu się stosunku do mocarstw centralnych. Równocześnie daje się stwierdzić widoczne umocnienie się sfery wewnętrznej, **świadomości siły narodowej**.

Stosunek do Rosji kształtuje się nadal pod znakiem **przyjaznych uczuć** dla rosyjskiego narodu. Źródła tej ostatnio obudzonej sympatii tkwią w entuzjazmie dla politycznej dojrzałości narodu i w żadnej mierze nie należy ich szukać w pokrewieństwie rasowym lub tym podobnym.

Niezależnie od tego podłoża natury uczuciowej ważną rolę odgrywają jednak również trzeźwe **praktyczne kalkulacje**. Z punktu widzenia myślenia w kategoriach polityki realnej Rosja (inne państwa Ententy nie wchodzi w rachubę) wydaje się dla wielu tym mocarstwem spośród państw prowadzących wojnę, które oferuje narodowi polskiemu **maksimum narodowych gwarancji**, a mianowicie w zakresie **terytorialnym**: najdalsze granice państwowe, w zakresie **międzynarodowym**: najbardziej suwerenną władzę, w zakresie polityki wewnętrznej: **najbardziej liberalną formę rządów**. Te rozważania mają w tym sensie duże znaczenie, że odnośnie szczerości i możliwości realizacji tych obietnic tymczasowego rządu z żadnej strony nie są zgłaszane jakiegokolwiek wątpliwości (1, 2, 3, 4, 5, 14, 15, 16).

W ostrym kontraście do powyższego znajdują się wypowiedzi na temat **stosunku do Niemiec**, w których w ostatnim czasie gwałtownie wybuchło długo tłumione **niezadowolenie**. Tę atmosferę głębokiej niechęci wytworzyła najprawdopodobniej nieprzejednana postawa Niemiec lub co najmniej Prus w polskich sprawach, ich stanowisko odnośnie polskiej armii oraz godne ubolewania posunięcia ekonomiczne w zaborze rosyjskim. Polityce Niemiec zarzuca się egoizm i dwulicowość, a każdy ich krok jest śledzony z nieufnością (6, 7, 8, 10).

Należy jednak wskazać, że ostrze tych przeważających w korespondencji przekonań w żadnym razie nie jest skierowane przeciwko **Austro-Węgrom**. Nawet wyrażana aprobata dla najnowszej opozycyjnej **taktyki Koła Polskiego** pozwala zaobserwować, że przy całym podkreśleniu ściśle narodowego punktu widzenia nie porzucono **nadziei na uzyskanie ustępstw** ze strony kół rządzących Monarchii.

Jedyny punkt, który daje powód do zgorzknienia wobec Monarchii, pozornie nie jest wogóle związany ze sprawą polską, lecz dotyczy sytuacji w **polityce wewnętrznej** państwa. Przebywający w Rosji jeńcy wojenni krytykują w coraz ostrzejszych słowach brak wolności politycznej, zacofanie i absolutyzm Austrii i jednocześnie gorąco sławią doskonałą rosyjską wolność, przy czym co poniektóry waży się na niepokojące stwierdzenie, że w obecnych okolicznościach byłoby trudno wyruszyć w pole przeciwko Rosji (9, 13). Już w poprzednim raporcie wskazano na wagę tego zjawiska oraz jego wpływ na umysły tysięcy naszych jeńców wojennych a za ich pośrednictwem na ludność kraju (12, 13, 14).

O ile można to ocenić na podstawie napływającej korespondencji, miejsce wcześniejszej różnorodności poglądów zajęła pewna **konsolidacja opinii** i idące z nią w parze potężne **umocnienie wewnętrznej świadomości narodowej**.

Przede wszystkim jest to wiara w **moc narodowej idei**, która wyszła z tej wojny jako jedyna zwycięska zasada i teraz silniej niż kiedykolwiek przedtem przejawia się w polskiej świadomości i nie pozwala wątpić w korzystne rozwiązanie sprawy polskiej. Jest to powszechne przekonanie, że przyszłość Polski nie jest już zależna od woli czynników zewnętrznych i że dalsza droga nie powinna być obciążona żadnymi zobowiązaniami na rzecz istniejących ugrupowań mocarstw. **Wierząc** w ciągle rosnącą **własną siłę** podkreśla się, że w nadchodzącej walce należy kierować się jedynie **własnym** interesem i że przede wszystkim **polska armia musi służyć tylko polskim celom**.

W ścisłym związku z tym zjawiskiem należy wymienić postępującą **demokratyzację** życia publicznego, która jest widoczna we wszystkich obszarach społecznych i politycznych działań prowadzonych w kraju i zagranicą.

I tak, wielokrotnie już wspomniana **uchwała Koła Polskiego**¹³⁵ jako zwycięstwo partii narodowych nad konserwatywnymi znalazła odzew w szerokich kręgach społecznych jakiego do tej pory nie zaobserwowano (6). Podobne są również

¹³⁵ Zob. dalej tzw. rezolucja Włodzimierza Tetmajera.

doniesienia z Rosji (15). Można odnieść wrażenie, że naród solidarnie popiera swoich przywódców politycznych i będzie im oddany we wszystkich okolicznościach, dopóki pozostaną oni wierni radykano-narodowej polityce i taktyce (9, 10, 11, 15).

II. Nastroje w poszczególnych krajach

1. Rosja

W widoczny sposób postępuje wzajemne **zbliżenie** Rosjan i Polaków, przede wszystkim w kręgach inteligencji (2, 15), podczas, gdy wśród mas ludowych, które nie tak szybko pozbędą się swoich mocno zakorzenionych uprzedzeń, nie wszędzie zanikły istniejące antagonizmy (16).

Rzeczywista **poprawa traktowania** polskich jeńców wojennych zrobiła na tych ostatnich oczywiście dobre wrażenie i jest postrzegana jako wyraz nowej polityki wobec Polski, która jeszcze bardziej wzmacnia wiarę w uczciwe intencje rosyjskiego rządu (2, 12, 17).

To uprzywilejowane traktowanie części jeńców wojennych wywołuje oczywiście niechęć u jeńców wojennych innych narodowości, przy czym (jak zwykle) Czesi należą do tych najbardziej niezadowolonych (20).

W celu **likwidacji** wszystkich **polsko-rosyjskich spraw** została powołana własna komisja rządowa pod przewodnictwem polskiego posła Lednickiego¹³⁶, co jest postrzegane jako kolejny dowód na to, jak poważnie rząd traktuje rozwiązanie sprawy polskiej (18).

W rozważaniach naszych jeńców wojennych **sprawa śląska** zajmuje nieproporcjonalnie dużo miejsca (19).

2. Austria

Rezolucja¹³⁷ Tetmajera¹³⁸ z **Koła Polskiego** oraz manifestacje, które towarzyszyły zjazdowi koła w Krakowie, powitano z nadzwyczajnym entuzjazmem. Radykalne stanowisko Koła Polskiego przysporzyło mu nie znanej do tej pory popularności (6, 21, 22). Społeczeństwo wydaje się być przeświadczone, że wywierany przez nie nacisk może spowodować zmianę kursu politycznego (22).

Godne uwagi są pogłoski, które krążyły na temat **sojuszu z Niemcami** (6, 23).

¹³⁶ Jest tu mowa o Komisji Likwidacyjnej do spraw Królestwa Polskiego. Zob. dok. nr 557: Sprawozdanie Polskiej Grupy Cenzury za maj 1917 r., przyp. 114 do korespondencji 10.

¹³⁷ Rezolucja Włodzimierza Tetmajera, w sprawie niepodległości i zjednoczenia Polski, została zgłoszona 16 V 1917 r. na posiedzeniu Koła Polskiego, a przyjęta 28 V przez Koło Sejmowe. Tekst rezolucji zob. *Powstanie II Rzeczypospolitej...*, s. 340.

¹³⁸ Włodzimierz Tetmajer (1861–1923) – polski malarz i grafik, polityk, działacz ludowy i niepodległościowy; od 1907 w PSL; od 1911 poseł do parlamentu austriackiego z ramienia PSL; współzałożyciel PSL „Piast”; po wybuchu I wojny światowej delegowany do NKN, od 28 X 1918 w składzie Polskiej Komisji Likwidacyjnej w Krakowie; autor rezolucji z maja 1917 r. w sprawie niepodległości i zjednoczenia Polski. Zob. SBDRL, s. 404–405.

3. Polscy jeńcy wojenni w Monarchii

Na liczne zgłoszenia jeńców wojennych do polskiej armii polski urząd rekrutacyjny udzielił tym ostaniem treściwej **odpowiedzi** (24). Odkładanie ostatecznej decyzji widocznie zainteresowanych jeńców wojennych nie zadowalało.

Z **osobliwej sytuacji polskich jeńców wojennych** wynikają pewne niedogodności, gdyż formalnie są traktowani jak rosyjscy jeńcy wojenni, co niesie ze sobą pewne ograniczenia, a nie przynosi żadnych korzyści. A więc, polscy jeńcy wojenni oficerowie obawiają się, że razem z innymi żołnierzami rosyjskiej armii zostaną odesłani do Rosji, co dla nich (gdyż pochodzą z Polski, ale też z innych powodów) byłoby bardzo niedogodne a w wielu przypadkach nawet zgubne (26). Natomiast przetrzymywani w obozach dla jeńców wojennych żołnierze uskarżają się, że świadczące pomoc zagraniczne instytucje ignorują ich, i że nie otrzymują darów, które dostają wszyscy inni (rosyjscy) jeńcy wojenni (25).

4. Zabór rosyjski

Objęcie stanowisk administracyjnych przez **polskie osobistości** przyniosło dobroczynne skutki (27).

5. Włochy

Jest znamienne, że poglądy polityczne przebywających we Włoszech jeńców wojennych są prawie takie same jak poglądy naszych jeńców wojennych w Rosji (28). Również tam dochodzi do **nieporozumień** pomiędzy Polakami i Czechami, które chwilami przybierają bardzo ostre formy (29).

Wiedeń, 4 lipca 1917

referent: rtm.[Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a Na karcie tytułowej sprawozdania po prawej stronie napis na maszynie: „Referat XVI/7 rtm. hrabia Osiecimski-Czapski”; brak jest informacji o ilości załączonych w całości oryginalnych listów i kart pocztowych w języku polskim. Na poszczególne miesiące przypadało korespondencji: marzec – 4, kwiecień – 12, maj – 11, czerwiec – 2.

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3752 Res. 4706, k. nlb.

Korespondencja załączona do sprawozdania miesięcznego za czerwiec 1917

1. Nadawca: jeniec woj. F. Szczepański, Tałowaja, pow. bobrowski, gub. woroneska (Rosja), odbiorca: Franciszek Batkowski, Nowy Sącz (Galicja), data: 8 IV 1917.

„... Sprawa naszego narodu wygląda z tej strony doskonale ...”

2. Nadawca: jeniec woj. A. Gorzelańczyk, łagier wojennoplennych Kazań (Rosja), odbiorca: Stefania Gorzelańczyk, Krosno (Galicja), data: 20 IV 1917.

„... Również my Polacy, to znaczy **prawdziwi** Polacy, cieszymy się razem z Rosjanami. Po obaleniu znieprawionego przez cały świat caratu rosyjska republika proklamowała zjednoczoną niepodległą Polskę, wszystkich nas Polaków zwolniono, zapanowała tutaj teraz taka jedność, taka radość i wolność, jakiej nie ma żaden naród na ziemi. **Dla nas Polaków nie ma już znieprawionych Moskali tylko republikański naród**, który wszystkim narodom przyznaje wolność i niezawisłość, tak więc i my Polacy możemy zawołać pełną piersią, niech żyje zjednoczona i niepodległa Polska ...”

3. Nadawca: jeniec woj. Jan Biel, Pawłowski Posad, pow. bogorodski, gub. moskiewska (Rosja), odbiorca: Józefa Chabrowska, Lwów (Galicja), data: 21 III 1917.

„... Ojczyzna zmartwychwstaje. **Blask idzie ze wschodu**. Gaude mater dolorosa^{a!} Proszę pamiętać, że Pani jest już nauczycielką i że trzeba nauczać też historii i mówić o napływających prądach. **A one nadchodzą ze wschodu ...”**

^a Ciesz się matko cierpiąca.

4. Nadawca: jeniec woj. Aleksander Patejdl, łagier wojennoplennych Bijsk, gub. tomska (Rosja), odbiorca: Michał Patejdl, Stryj (Galicja), data: 20 IV 1917.

„... Wydano manifest w sprawie zjednoczonej i niepodległej Polski¹³⁹. To jest zupełnie jak **licytacja**. Zobaczmy, jak na tym wyjdziemy. Na dzień dzisiejszy nasza sprawa wygląda dobrze ...”

5. Nadawca: nieznaną jeniec woj., Dubowka, pow. kamyszyński, gub. saratowska (Rosja), odbiorca: Roszycki, Kraków (Galicja), data: 2 IV 1917.

„... Wczoraj dotarła do nas radosna wiadomość, że zniknęły wszystkie przeszkody na drodze do odrodzenia Polski. **Wszystko przemawia za tym, że intencje są uczciwe, że za słowami pójdą czyny ...** Nasz los, tak jak wszystko inne, uległ gwałtownej poprawie ...”

¹³⁹ Jest tu mowa o manifestie rosyjskiego Rządu Tymczasowego z 30 III 1917 r.

6. Nadawca: radca budowlany prof. Adolf Wiktor Weiss, Lwów (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. oficer Franciszek Alszer, łagier wojennopленных Pietropawłowsk, obw. akmoliński (Rosja),
data: 30 V 1917.

„... Koło Polskie i Koło Sejmowe uchwalili na wniosek posła Tetmajera z Partii Ludowej rezolucję, aby **poprosić cesarza Karola Austriackiego** o pomoc w utworzeniu zjednoczonej niepodzielnej Polski z dostępem do morza. Partia konserwatywna miała inne zamiary, ale na koniec się przyłączyła, tak, że uchwała była jednomyślna. Na tym posiedzeniu byli obecni również członkowie Rady Państwa¹⁴⁰ z Warszawy oraz panowie z Poznańskiego itp. ... Wszystko zwraca się nie tyle przeciwko **Niemcom** co przeciwko **Prusom**, których nienawidzi cały świat i nawet austriaccy Niemcy są nastawieni przeciwko Prusom, ale **chwilowo muszą z nimi trzymać, gdyż nie mogą zachowywać się tak jak Włosi**. To wszystko widzą Rosjanie, którzy obecnie utrzymują z naszymi oficerami całkiem dobre kontakty, chociaż walczą ze sobą ...”

7. Nadawca: jeniec woj. Stanisław Domański, Kościukowicze^a, gub. mohylewska (Rosja),
odbiorca: Ewa Domańska, Lwów (Galicja),
data: 24 IV 1917.

„... Uważam, że Wilm (cesarz Wilhelm II) coraz mocniej zaciska stryczek założony sobie na szyję; dałby mu Bóg szybką śmierć... Wiesz, że ten stary niedźwiedź (car?) tak szybko skonał, że nawet nie zdążył machnąć ogonem. W. i K. (Wilhelm i Karol) pewno wyleją morze łez, gdy się o tym dowiedzą i będą się bali, aby również ich kruki nie pozdychały, czego im z całego serca życzę ...”

^a Wg stempla pocztowego.

8. Nadawca: jeniec woj. Adolf Popowski, Offiziersstationen für Kriegsgefangene Deutsch Gabel, Jablunné v Podještědí (Czechy),
odbiorca: Janina Bielkiewicz, Jaltuszkiw, pow. nowouszycki, gub. podolska (Rosja),
data: 17 V 1917.

„... Po wysłuchaniu **mowy niemieckiego kanclerza**¹⁴¹ **jestem wściekły**: prawdziwe zamiary stają się teraz widoczne. Z przewrotu w Rosji wszyscy się cieszą ...”

¹⁴⁰ Jest tu zapewne mowa o Tymczasowej Radzie Stanu.

¹⁴¹ Kanclerzem Niemiec był od 1909 r. Theobald von Bethmann-Hollweg, 14 VII 1917 r. pod naciskiem kół wojskowych ustąpił ze stanowiska. Wspomniana w korespondencji „mowa” oznacza prawdopodobnie exposé kanclerza z 9 V 1917.

9. Nadawca: jeniec woj. Michał [nazwisko nieznane], Czembar, gub. penzeńska (Rosja),
odbiorca: Jerzy Kowalski, Kraków (Galicja),
data: 6 IV 1917^a.

„... Wszystko, co stare, idzie do diabła, nadchodzi nowe życie. **Rosja, dawna ostoja absolutyzmu, stała się pierwszym orędownikiem wolności.** Wszystko poszło szybko i gładko, widać że stary system wgrzył się głęboko w zdrowe ciało Rosjan... Gdy tak obserwuję z boku zmiany narodowego i państwowego życia naszej ojczyzny, podziwiam, nasze polityczne wykształcenie, zdrową siłę myśli i **orientację tylko na sprawę polską.** Możemy liczyć tylko na siebie samych, dlatego musimy być silni, ale aby tak było, nie wolno zbyt wiele **ryzykować** ... Potrzebujemy siły, ale tylko w naszej własnej służbie, gdyż tylko **Polacy mogą dysponować polską krwią.** Nie chcemy i nie możemy być dłużej niewolnikami, to co minęło, nie może już powrócić ...”

^a Data wg stempla pocztowego wg kalendarza juliańskiego: 24 III 1917.

10. Nadawca: Leopold Bodnarski, Sanok (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. oficer Kazimierz Korkiewicz, łagier wojennopłennych Czystopol, gub. kazańska (Rosja),
data: 2 VI 1917.

„... Nasza sprawa polska wygląda bardzo dobrze, jest już pewne, że powstanie Polska; teraz chodzi tylko o to, aby rozwój naszego Państwa nie zależał od nikogo. Chociaż kraj jest zniszczony i biedny. Jest jednak wystarczająco silny; tylko, że my nie możemy obecnie wykorzystać tej siły, gdyż w takich warunkach, jakie nam stworzyli **Niemcy**, nie można stworzyć dużej armii, powstaje tylko wojsko z ochotników ...”

11. Nadawca: jeniec woj. Piotr Sulko, łagier wojennopłennych Pawłodar, obw. semipałatyński (Rosja),
odbiorca: Janina Brożek, Kraków (Galicja),
data: 21 IV 1917.

„... Wolna Rosja uznała naszą niepodległość, a więc nie nadaremnie przelewa-
liśmy naszą krew ...”

12. Nadawca: nieznany jeniec woj., Berestwo-Bogoduchowski Rudnik, d. kopalnia, pow. bachmutski, gub. jekaterynosławska (Rosja),
odbiorca: Jan Bidziński, Kraków (Galicja),
data: 2 V 1917.

„... Nasza sytuacja uległa pewnej poprawie; nastąpiły duże zmiany i miał miejsce wielki przewrót, **jakiego również i Wam życzę ...**”

13. Nadawca: jeniec woj. Wojciech Bernaczik, łagier wojennoplennych Omsk, obw. akmoński (Rosja),
odbiorca: Ludwik Kubica, Biała (Galicja),
data: 10 IV 1917.

„... Cały ciężar spadł mi z serca... Poszliśmy na wojnę, aby pomścić niegodziwości popełnione na biednym narodzie^a, teraz jednak byłoby trudno pociągnąć w pole w tym celu, ponieważ na gruzach despotyzmu powstała wolna i socjalistyczna Rosja ... Niech żyje rewolucja i wolna Rosja ...”

^a Autor korespondencji ma zapewne na myśli naród polski.

14. Nadawca: nieznanany jeniec woj., Królewiec, gub. czernihowska (Rosja),
odbiorca: Józefa Paff, Spas, pow. starosamborski (Galicja),
data: 6 IV 1917.

„... Jestem zachwycony wolnością, którą sobie wywalczył **rosyjski naród**. Teraz z pochodnią wolności i prawdy **wyruszy na zachód, aby obalić stare rządy**, przypomnieć im, że już wybiła ostatnia godzina cierpliwości narodów, że nadszedł czas, aby wyzwolić się z więzów niewoli. Jutrzeńka swobody wszędzie ponad wszystkimi krajami, wieczne braterstwo ludów będzie świętować swój triumf ...”

II.

1. Rosja.

15. Nadawca: jeniec woj. Kazimierz Hanoch, łagier wojennoplennych Saratow (Rosja),
odbiorca: Jadwiga Hanoch, Lwów (Galicja),
data: 26 III 1917.

„... Kochana Matko, pozdrawiam Cię przesyłając radosną nowinę o wielkim przewrocie u spokrewnionego z nami narodu... Tutejsza polska kolonia dokonała wielkiego czynu, pomimo nikczemnych intryg dawnego miejscowego komitetu powstał tutaj demokratyczny związek¹⁴², którego celem jest kształtowanie tutejszego życia na demokratycznych podstawach ...”

¹⁴² Na temat organizacji polskich w Rosji i ich społeczno-politycznych podziałów zob. zwł.: W. Najdus, *Uchodźcy polscy w Rosji...*, s. 256–286, 307–351; I. Spustek, *Polacy w Piotrogradzie...*; D. Tarasiuk, M. Korzeniowski, K. Latawiec, *Uchodźstwo polskie w Rosji...*

16. Nadawca: jeńiec woj. oficer Michał Drohomirecki, łagier wojennoplennych Semipałatyńsk (Rosja),
odbiorca: Ottylia Janiołkowska, Lwów (Galicja),
data: 28 IV 1917.

„... Urzędy centralne rozplývają się w życzliwości dla Polaków, ale niżsi urzędnicy jeszcze wołają: «nie wolno mówić po polsku». Tutejszy polski komitet, który jeszcze za czasów starego rządu rozpoczął skuteczne działania, aby złagodzić los polskich jeńców wojennych¹⁴³, obecnie nie ma żadnych wpływów i żołnierze wołają na zgromadzeniach: «do baraku z nimi, za dobrze im się powodzi, dlaczego mają mieć większe wygody niż rosyjski żołnierz, nie dawać im żadnych pieniędzy, niech zarobią na swoje utrzymanie»¹⁴⁴. Chwilowo władze wojskowe chronią nas przed tymi atakami tłumu. Oby tak było dalej ...”

17. Nadawca: jeńiec woj. Marek [nazwisko nieznane], łagier wojennoplennych Semipałatyńsk (Rosja),
odbiorca: Fanny Lakser, Lwów (Galicja),
data: 14 IV 1917.

„... W wyniku uznania **niepodległej Polski** przez rosyjski rząd Polski Komitet¹⁴⁵ wywalczył wolność dla nas Polaków. Otrzymaliśmy ją w dniu wczorajszym i możemy z niej korzystać codziennie od godziny 8 rano do godziny 8 wieczorem ...”

18. Nadawca: jeńiec woj. ppor. Józef Markowski, Taszkient (Rosja),
odbiorca: Maria Markowska, Lwów (Galicja),
data: 10 IV 1917.

„... Kasyno abonuje również «Echo polskie»¹⁴⁶, wychodzącą w Petersburgu Gazetę, której redaktor [Aleksander] Lednicki jest prezesem komisji likwidacyjnej, to znaczy

¹⁴³ Jest tu zapewne mowa o Polskim Towarzystwie Pomocy Ofiarom Wojny, powstałym w końcu sierpnia 1914 r. w Piotrogradzie, zajmowało się ono niesieniem znaczącej pomocy jeńcom wojennym – o czym wspomina korespondencja. Z inicjatywy tego Towarzystwa odbył się 17 VIII 1915 r. zjazd polskich organizacji opiekuńczych, który powołał stałą Radę Zjazdów Polskich Organizacji Pomocy Ofiarom Wojny. Centralny Komitet Obywatelski w Rosji, ukonstytuowany oficjalnie 24 VIII 1915 r. w Piotrogradzie, druga licząca się organizacja charytatywna w Rosji – i wchodząca też do Rady Zjazdów – zajmowała się natomiast głównie emigrantami polskimi po wsiach i w tych miastach, gdzie nie było żadnych organizacji samopomocowych. Szerzej zob. T. 2, s. 322, przyp. 180.

¹⁴⁴ W związku ze stosunkowo większymi swobodami, jakie po rosyjskiej rewolucji lutowej otrzymali jeńcy-Polacy w porównaniu z jeńcami innych narodowości, zwłaszcza Czechami, dochodziło do protestów tych ostatnich.

¹⁴⁵ Mowa tu zapewne o Polskim Komitecie Demokratycznym w Rosji.

¹⁴⁶ „Echo Polskie” – tygodnik, a od stycznia 1917 r. dziennik, wydawany w Moskwie i Piotrogradzie (1915–1918); założony przez Aleksandra Lednickiego, a kierowany przez Feliksa Kierskiego;

komisji, która likwiduje ewakuowane z Królestwa Kongresowego rosyjskie urzędy i instytucje rządowe i ma przejąć polskie starożytności i zbiory biblioteczne – które obecny rząd przekazał Polakom, a które zostały wywiezione z Polski i tutaj przewiezione – oraz zająć się losem polskich jeńców cywilnych i wojennych ...”

19. Nadawca: jeniec woj. Józef Świerczek, Smiła, pow. czerkaski, gub. kijowska (Rosja),
odbiorca: Leona Świerczek, Lipnik, pow. bialski (Galicja),
data: 10 V 1917.

„... rosyjskie gazety donoszą, że nasz cały okręg przyłączono do Śląska ...”

20. Nadawca: jeniec woj. por. Antoni Havlik, Stawropol, gub. samarska (Rosja),
odbiorca: Maria Havlik, Albeřice, pow. Karlowe Wary^a (Czechy),
data: 20 III 1917.

„... Są tutaj Polacy, notabene legionści, którzy u siebie w domu nie chcieli nawet wymówić słowa «Rosjanin»/«Ruski», a tutaj znowu zachowują się tak, że (pisać o tym) wstyd. Nikczemna hołota ...”

^a Dopisek odręczny: przetłumaczono z czeskiego.

2. Austria

21. Nadawca: Kazimierz Maczuga, Kraków (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. legionista Józef Radwański, Odessa, gub. chersońska (Rosja),
data: 19 VI 1917.

„... Odbyło się tutaj duże posiedzenie polskich członków Rady Państwa (Reichsrat) oraz polskiego koła poselskiego w Sejmie Galicyjskim (Landtag), na którym poseł [Włodzimierz] Tetmajer (Partia Ludowa) wystąpił z wnioskiem, który wyrażał poglądy polskiego narodu, a mianowicie, aby powstała **zjednoczona, niepodległa, wolna Polska z takim właśnie ustrojem**. Wniosek odrzucał proponowane przez Austrię utworzenie specjalnego obszaru w Galicji¹⁴⁷. Równocześnie, przed ratuszem zgromadzili się liczni demonstranci, którzy śpiewali pieśń rewolucyjną «Schwurlied» («Ślubowanie»/«Rota») i demonstrowali do późnych godzin wieczornych ...”

jesienią 1917 r. został przejęty przez Polski Komitet Demokratyczny. *Historia prasy polskiej...*, t. 2, s. 257, 259, 270.

¹⁴⁷ Jest tu mowa o tzw. wyodrębnieniu Galicji; była to koncepcja rozszerzenia zakresu uprawnień autonomicznych dla Galicji w ramach monarchii habsburskiej.

22. Nadawca: Józef Kosiński, Szpital Garnizonowy nr 15 (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. kadet Teofil Kosiński, łagier wojennopłennych, Nowonikołajewsk, pow. tomski, gub. tomska (Rosja),
data: 28 V 1917.

„... Sprawy polskie stoją obecnie na twardym gruncie. **Tradycyjna polityka polska** przeżywa początek swego końca. Całe przedstawicielstwo narodu stawia słuszne i sprawiedliwe żądania w sprawie polskiej, nie dotyczy to oczywiście partii konserwatywnej, która jak zawsze na swój własny sposób widzi ratunek dla Ojczyzny. Na szczęście zostali przegłosowani ...”

23. Nadawca: Wojciech Sacki, Przywóz [Ostrawa], pow. mistecki (Morawy),
odbiorca: Jan Sacki, Targowisko, pow. bocheński (Galicja),
data: 18 V 1917.

„... Może wojna wkrótce się skończy, gdyż Niemiec dostaje baty; może Bóg da, że tego dożyjemy. Niemcy okropnie się zeżlili i strasznie złorzeczyli Austrii, dlatego Austria będzie miała do czynienia z Niemcami ...”

3. Polscy jeńcy wojenni w Monarchii

24. Nadawca: jeńiec woj. ppor. M. Dmowski, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: ppor. W. Tomaszewski, Hart, pow. Amstetten (Dolna Austria),
data: 20 V 1917.

„... W dniu dzisiejszym otrzymałem z Warszawskiego Inspektoratu ds. Rekrutacji do polskiej armii¹⁴⁸ odpowiedź następującej treści: «W odpowiedzi na list od Pana odnośnie wstąpienia do polskiej armii przez Pana oraz przez grupę polskich oficerów z armii rosyjskiej, który został przekazany do Krajowego Inspektoratu ds. Rekrutacji do polskiej armii w Warszawie¹⁴⁹ przez pana L. Wernica, informuję, że w chwili obecnej nie ma takiej możliwości. Jeśli sytuacja ulegnie zmianie i będzie możliwe wstępowanie internowanych polskich oficerów do polskiej armii, nazwiska Panów zostaną wpisane na listę kandydatów ... Podpis: W. Sikorski¹⁵⁰, pułkownik» ... I co Pan na to powie? ...”

¹⁴⁸ Krajowy Inspektorat Zaciągu i podległe mu placówki (17), w tym Warszawski Inspektorat ds. Rekrutacji, działające w ramach struktur Polskiej Siły Zbrojnej, zajmowały się ochotniczym werbunkiem do polskiej armii. Zob. zwł.: J. Snopko, *Finiał epopei Legionów...*

¹⁴⁹ Patrz przypis powyżej.

¹⁵⁰ Władysław Sikorski (1881–1943) – polski wojskowy i polityk; współtworzył polskie organizacje niepodległościowe (Związek Walki Czynnej, Związek Strzelecki we Lwowie); był członkiem Komisji

25. Nadawca: jeniec woj. W. Koniecki, Zeliby pod Pragę (Czechy),
odbiorca: Antoni Piltz, Warszawa (Król. Pol.),
data: 30 V 1917.

„... Eskortą strzeże nas również tutaj, szczególnie nas Polaków, gdyż, podkreślę to jeszcze raz, my Polacy, to znaczy rosyjscy żołnierze, mamy tutaj w niewoli **najgorzej**. Jeśli jakiś Polak znajdzie się w obozie rosyjskim, to powodzi mu się o wiele lepiej niż w obozie polskim, gdyż rosyjskie obozy odwiedzają amerykańscy konsulowie, natomiast w polskich obozach spotyka się organizatorów polskiego legionu, którzy konają z głodu i których gryzą wszy. Więc nie ma nikogo, kto by się chciał ująć za nami ...”

26. Nadawca: jeniec woj. ppor. J. Orzechowski, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Stefan Orzechowski, Legiony Polskie, poczta polowa nr 378,
data: 24 V 1917.

„... Właśnie powiedziano nam, że podzielimy los oficerów narodowości rosyjskiej, to znaczy **musimy wrócić do Rosji**, ale my staramy się jak możemy wyrwać z tych szponów, gdyż tam nie mamy czego szukać ...”

4. Zabór rosyjski

27. Nadawca: Jan Walczuk, Wola Gałęzowska, pow. lubelski, gub. lubelska (Król. Pol.),
odbiorca: jeniec woj. Jan Barna, Dolova, pow. Pancewo, kom. Torontal (Węgry),
data: 17 V 1917.

„... Nasza **Ojczyzna uzyska z pewnością niepodległość**. Już teraz działa w Lublinie **Polak** (Szeptyćkyj)¹⁵¹ **jako gubernator** i (Obertyński¹⁵²) **jako komendant okręgu**. Ogólnie rzecz biorąc sprawa polska ma się coraz lepiej. Około niedzieli będziemy wybierać delegatów, którzy z kolei mają wybrać regenta państwa

Tymczasowej Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych; w latach 1914–1917 pełnił funkcję dyrektora Departamentu Wojskowego NKN, któremu podlegały Legiony Polskie; w II RP był szefem Sztabu Generalnego, premierem i ministrem spraw wewnętrznych (1922–1923); w latach 30. znalazł się w opozycji wobec obozu sanacji; w czasie II wojny światowej sprawował funkcję premiera rządu na uchodźstwie i Naczelnego Wodza Polskich Sił Zbrojnych. R. Wapiński, *Władysław Sikorski...*

¹⁵¹ Stanisław Szeptycki (1867–1950), generał armii austro-węgierskiej, dowódca III Brygady Legionów Polskich i komendant Legionów Polskich w latach 1916–1917, funkcję generał-gubernatora lubelskiego sprawował w latach 1917–1918. P. Mikietyński, *Szeptycki Stanisław*, w: PSB, t. 48, s. 249–255; A. Wojtaszak, *Generał broni Stanisław Szeptycki...*

¹⁵² Medard Obertyński, ppłk, c. i. k. komendant powiatu w Lublinie (do 8 III 1918).

polskiego¹⁵³. Jesteśmy szczęśliwi, że będziemy Polakami w niepodległej Ojczyźnie. Dałby Bóg, aby to szybko nastąpiło ...”

5. Włochy

28. Nadawca: jeniec woj. Walenty Wadas, campo di prigionieri di guerra Marsala, pow. Trapani, Sycylia (Włochy),
odbiorca: Agata Rokocza, Dąbie pod Dobczycami, pow. wielicki (Galicja),
data: 18 IV 1917.

„... Polski jeszcze nie ma. Niemcy chcą ją sobie zabrać, ale ten **manewr** im się nie uda, gdyż cały świat jest przeciwny i zamierza walczyć. Rosja obaliła carat i jest teraz republiką i mamy nadzieję, że również **Polska stanie się republiką ...**”

29. Nadawca: jeniec woj. Wojciech Pullit, campo di prigionieri di guerra Vittoria, prow. Syrakuzy, Sycylia (Włochy),
odbiorca: Franciszek Przewłocki, Zabawa pod Radłowem, pow. brzeski (Galicja),
data: 19 V 1917.

„... Mamy tutaj duże scysje z Serbami i Czechami. Serbowie z Austrii są wielkimi wrogami Austrii, podobnie Czesi. Serbowie wyrzucają austriackie monety i biją własne serbskie, a Czesi ustanowili własne dowództwo i noszą własne odznaki na czapkach. Jedynie Niemcy, Węgrzy i Polacy są przeciwko, dlatego boją się dalej wypuszczać i poruszają się tylko w okolicy swoich baraków. 3 maja (polskie narodowe święto) doszło do takiej bijatyki, że Włosi musieli strzelać. Strzelali na postrach w powietrze, tak, że wkrótce zrobiło się spokojnie. Było trzech rannych od uderzenia kamieniem ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

Sprawozdanie i korespondencje: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3752 Res. 4706, k. 56–64.

¹⁵³ 15 X 1917 r. cesarze Niemiec i Austro-Węgier mianowali Radę Regencyjną w składzie: arcybiskup Aleksander Kakowski, księżę Zdzisław Lubomirski i ziemianin Józef Ostrowski. Dnia 11 XI 1918 r. przekazała Józefowi Piłsudskiemu władzę nad wojskiem, a 14 XI także pełnię władzy cywilnej. Zob. zwł.: Z.J. Winnicki, *Rada Regencyjna Królestwa Polskiego...*

Nr 573**1917 czerwiec 12, Sądowa Wisznia. – Pismo starosty do Oddziału Cenzury GZNB w Wiedniu w sprawie Janiny Sikorskiej.**

Sądowa Wisznia, dnia 12 czerwca 1917

przekazuje się do Oddziału Cenzury GZNB w Wiedniu dołączając raport c. i k. dowództwa posterunku żandarmerii w Mościskach z dnia 25 maja 1917, Zl. 54/Res., oraz pismo c. i k. urzędu pocztowego w Mościskach z dnia 4 czerwca 1917, w którym zawiadamia się, że Janina Sikorska otrzymuje również przesyłki pieniężne.

starosta c. i k. Starostwa Powiatowego

Pismo: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3774 Res. 7357/7, k. nlb.

Nr 574**1917 czerwiec 12, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 863/P, dotyczący dziennego „sortowania poczty”.**

Meldunek z dnia 12 czerwca 1917^a

Temat: Sortowanie poczty

Polska Grupa Cenzury przesyła do Grupy Pocztowej opracowaną pocztę w podziale na poniżej wyspecyfikowanych 16 paczek. Średnia liczba dziennej poczty wychodzącej jest podana przy każdej kategorii:

1. Rosja	8 000 sztuk
2. Włochy	500
3. Zagranica (neutralne i wrogie kraje)	50
4. Austria	1 000
5. Galicja	8 000
6. Węgry	250
7. Wiedeń	150
8. Poczta polowa	75
9. Niemcy	500
10. Zabór rosyjski, obszar austriacki	750
11. Zabór rosyjski, obszar niemiecki	600
12. Serbia	10
13. Bośnia	40

14. Centrala uciekinierów	100
15. Stacje jeńców wojennych	0
16. Korespondencja włączona	100
	<u>20 120</u>

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”, a od tytułu meldunku odesłano: „Ad Abt. D. Exh. No. 9289”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3780 Res. 9289, k. nlb.

Nr 575

1917 czerwiec 14, [Wiedeń]. – Sprawozdanie naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 863/1 P, dotyczące czynności cenzorów zatrudnionych w grupie pocztowej.

Sprawozdanie z dnia 14 czerwca 1917^a

Temat: Opis czynności manipulacyjnych odnośnie poczty w Polskiej Grupie Cenzury z omówieniem problematyki sortowania

A. DOTYCHCZASOWA PRAKTYKA W POLSKIEJ GRUPIE CENZURY

a) Cenzorzy

W Polskiej Grupie cenzor jest zgodnie z § 43 IB¹⁵⁴. zobowiązany nie tylko wyodrębnić **miejsce przeznaczenia**, lecz również ma podkreślić kraj przeznaczenia. Jeśli tego ostatniego nie podano, cenzor musi go wpisać ołówkiem kopiowym. Jako kraj przeznaczenia obowiązuje jedna z poniżej podanych kategorii 1–16. Przy tym, zwykle stosuje się zaznaczone tam skróty.

Do tego ograniczają się czynności manipulacyjne cenzorów. Nie przeprowadzają oni właściwego sortowania, aby te czysto administracyjne czynności nie odwracały ich uwagi od głównej czynności „cenzurowania”.

(Praktykowane w innych grupach sortowanie korespondencji przez cenzorów, które się przeprowadza w ten sposób, że każdy cenzor układa na swoim stole 16 różnych paczek, ocenia się negatywnie i ta praktyka jest z pewnością pierwszym źródłem błędów sortowania, które powstają poprzez zmieszanie korespondencji pochodzącej z licznych paczek.)

¹⁵⁴ W Instrukcji z 15 IV 1916 r. § 43 mówił o czynnościach cenzorów zatrudnionych w grupie pocztowej, dotyczących odpowiedniego oznaczania i sortowania poczty przychodzącej, zanim zostanie ona rozdzielona pomiędzy grupy językowe. Por. T. 1, dok. nr 48.

b) Manipulacja

Tak opracowywana przez każdego cenzora poczta trafia bez sortowania w ręce pracowników, tzw. manipulantów, którzy dokonują właściwego sortowania. Manipulator bierze każdą kartę do ręki, czyta podkreślony lub dopisany kraj przeznaczenia i zgodnie z tym zapisem sortuje, odkładając każdą kartę do przegródki właściwej dla określonego kraju przeznaczenia.

Kraje przeznaczenia są podzielone na 16 kategorii:

1. Rosja	Skrót:	Rßld
2. Włochy		It
3. Zagranica		Ausl
4. Austria		Oest.
5. Galicja		Gal
6. Węgry		Ung
7. Niemcy		Deutschl
8. Poczta polowa		Feldp
9. Wiedeń		Wiedeń
10. Zabór rosyjski, obszar austriacki		Etap
11. Zabór rosyjski, obszar niemiecki		D.Geb.
12. Serbia		Serb
13. Bośnia		Bosn
14. Centrala uciekinierów		Fl.Z
15. Stacje jeńców wojennych		Stat
16. Korespondencja włączona		Einschl

Z należącej do określonej kategorii codziennej korespondencji robi się paczkę, wiąże się ją drutem, dołącza opis i przekazuje do grupy pocztowej, gdzie paczka zostaje rozpakowana, ostemplowana i na nowo zapakowana.

B. PROPOZYCJE UJEDNOLICENIA PROCEDURY SORTOWANIA

I. Grupy cenzorów

a) Cenzorzy

KAŻDY CENZOR JEST ZOBOWIĄZANY PODKREŚLIĆ MIEJSCE PRZEZNACZENIA, A PONADTO POŚRODKU U GÓRY DOPISAĆ W SKRÓCONEJ FORMIE KRAJ PRZEZNACZENIA. Jako kraj pochodzenia podaje się jedną z poniżej podanych kategorii. Należy stosować podane tam skrót.

Tak wyglądają czynności przygotowawcze cenzora poprzedzające czynności manipulanty. Tak czy owak musi on przeczytać adres i z lektury tekstu wynika, czy karta idzie zagranicę czy też pozostaje w kraju itp. Jeśli kraj przeznaczenia wpisano poprawnie, to przy mniej więcej uważnej manipulacji błędy sortowania są wykluczone.

b) Manipulanci

TAK OPRACOWANĄ PRZEZ KAŻDEGO Z CENZORÓW POCZTĘ ZGODNIE Z PODANYMI NA KORESPONDENCJI KRAJAMI PRZEZNACZENIA MANIPULANCI MAJĄ ZA ZADANIE POSORTOWAĆ W PODZIALE NA NASTĘPUJĄCE 4 KATEGORIE:

1. Rosja Skrót: Rßld
2. Włochy It
3. Zagranica Ausl
4. Monarchia & Sprzymierzeni

A więc, ostatnia kategoria zawierałaby wyżej wymienione gatunki 4–16. Spowodowałoby to oczywiście istotne uproszczenie pracy manipulacyjnej w grupach cenzorów.

W miejscach, gdzie takie uproszczenie byłoby niekorzystne, można by wydać osobne polecenia zgodnie z propozycją przedstawioną poniżej (patrz: punkt III).

NALEŻĄCA DO POSZCZEGÓLNYCH KATEGORII POCZTA ZOSTAJE ZAPAKOWANA W OSOBNE PACZKI. PACZKI ZOSTAJĄ OPISANE NA KARTKACH W CZTERECH RÓŻNYCH KOŁORACH. TE KARTKI MIAŁYBY MNIEJ WIĘCEJ NASTĘPUJACĄ TREŚĆ:

..... grupa		dnia 1917
do	ROSI	
... sztuk		parafa manipulanta

Zróznicowany kolor kartek spowodowałby, że pomyłki zostałyby natychmiast zauważone.

Ponieważ opakowanie paczek drutem jest bardzo czasochłonne i kosztowne, proponuje się, aby w tym celu zakupić lniane paski ze sprzączkami do wielokrotnego użytku przez cenzorów.

II. Grupa Poczтовая

GRUPA POCZTOWA DZIELI SIĘ ZGODNIE Z POWYŻSZYMI KATEGORIAMI NA CZTERY ODDZIELONE PRZESTRZENNIE DZIAŁY. GRUPY CENZORÓW PRZEKAZUJĄ POCZTĘ Z KAŻDEJ KATEGORII DO WŁAŚCIWEGO DZIAŁU.

Takie postępowanie w połączeniu z równoczesnym wprowadzeniem wspomnianych kolorowych kartek z pewnością zapobiegłoby z czasem błędnemu przekazywaniu poczty na skutek zamiany paczek. Jak pokazuje doświadczenie, takie zewnętrzne oznakowanie wszyscy uczestnicy (również ci mniej inteligentni, np. ordynansi) zapamiętują bardzo szybko, tak, że na przykład paczki oznaczone czerwoną kartką z pewnością dotrą do właściwego działu, a jeśli przez pomyłkę

znajdą się gdzie indziej, to przyzwyczajony do innego, np. zielonego koloru organ natychmiast taką pomyłkę odkryje.

W DZIAŁACH GRUPY POCZTOWEJ ODBYWA SIĘ KONIECZNE SORTOWANIE POCZTY W RAMACH POSZCZEGÓLNYCH KATEGORII NA PODGATUNKI.

III. Postanowienia wyjątkowe

Wykonywane w grupie pocztowej szczegółowe sortowanie poczty odciąży oczywiście w istotnym stopniu grupy cenzorów. Okazuje się jednak, że dla określonych gatunków poczty byłoby korzystne, aby sortowaniem nadal zajmowały się grupy cenzorów. Wynika to z sytuacji, że niektóre kraje przeznaczenia w poszczególnych grupach są bardzo [brak słowa – liczne?] w innych z kolei prawie zupełnie nie występują. I tak, przykładowo, w ramach wyżej wyspecyfikowanej kategorii „Monarchia” są oczywiście silnie reprezentowane kraje Czechy i Morawy, w Grupie Węgierskiej – Węgry, a w Grupie Polskiej – Galicja. Skoro geografia tych krajów we właściwych grupach powinna być bardzo szczegółowo znana, należałoby zalecić, aby każda z tych grup niezależnie od wyżej omówionego podstawowego sortowania, zajmowała się również szczegółowym sortowaniem poczty.

Podobnie sprawa wygląda z określonymi obszarami, które w geograficzno-politycznym aspekcie tworzą problemy, jak na przykład okupacyjny obszar zaboru rosyjskiego, który dzieli się na austriacką i niemiecką część administracyjną. Ponieważ, ze względu na długie doświadczenie cenzorzy i manipulanci z właściwej (Polskiej) Grupy Cenzury są tutaj stosunkowo dobrze zorientowani, byłoby korzystne, aby również szczegółowe sortowanie tych gatunków poczty odbywało się w tej grupie cenzury.

Podobna sytuacja występuje prawdopodobnie też w innych grupach. Z tego powodu zaleca się, aby zaproponowany w punkcie B 1 b) powyżej przepis zmienić w następujący sposób:

KAŻDA GRUPA MA OBOWIĄZEK SORTOWAĆ POCZTĘ W PODZIALE NA POWYŻEJ PODANE CZTERY KATEGORIE. PONADTO, KIEROWNICTWO CENZURY ZARZĄDZA W RAMACH KAŻDEJ POSZCZEGÓLNEJ GRUPY, CZY I JAKIE SZCZEGÓLNE SORTOWANIE NALEŻY WYKONAĆ W RAMACH TYCH POSZCZEGÓLNYCH KATEGORII.

W TEN SPOSÓB, POLSKA GRUPA OPRÓCZ SORTOWANIA NA WYŻEJ PODANYCH VII KATEGORII WYKONYWAŁABY JESZCZE NASTĘPUJĄCE SORTOWANIE:

Galicja	Skrót: Gal.
Zabór rosyjski, obszar austriacki	Etap.
Zabór rosyjski, obszar niemiecki	D.Geb.

MANIPULANCI MIELIBY ZA ZADANIE PAKOWAĆ TE RODZAJE POCZTY W OSOBNE PACZKI, KTÓRE JEDNAK NALEŻAŁOBY PRZEKAZYWAĆ

DO DZIAŁU „MONARCHIA”. ZGODNIE Z POWYŻSZYM NA KOLOROWYCH KARTKACH POD WYDRUKOWANYM NAPISEM „MONARCHIA” NALEŻY NANIEŚĆ ODRĘCZNYM PISMEM ODPOWIEDNIĄ ADNOTACJĘ, NA PRZYKŁAD „GALICJA”.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Dopisek:

Przy tej okazji chciałbym zwrócić uwagę, że na odbytej w powyższej sprawie naradzie u pana pułkownika dało się zauważyć, jak różne jest rozumienie pojęcia „manipulanci” w poszczególnych grupach.

W celu usunięcia wątpliwości podaję, jakie organy występują pod tą nazwą w Polskiej Grupie:

- 1) pracownicy zatrudnieni przy właściwym sortowaniu opracowanej poczty oraz przy jej wysyłce do Grupy Pocztowej.
- 2) pracownicy zliczający i sortujący wpływającą do cenzury nieopracowaną pocztę na kilka zróżnicowanych rzeczowo kategorii. Jest to nieuniknione, aby umożliwić daleko posuniętą specjalizację pracy, jaką praktykuje się w Polskiej Grupie i z pewnością jest zgodne z intencjami Kierownictwa Cenzury. Poczta jest zliczana w celach kontrolnych.
- 3) maszyniści, którzy oprócz ewidencji stanu prowadzą również statystykę.
- 4) manipulant, który załatwia sprawy grupy odnośnie Dowództwa Oddziału Wydzielonego. Należy do tego przedkładać codziennych porannych raportów, pobieranie i wydawanie chleba, pobieranie i wydawanie tytoniu, przyjmowanie ustnych i pisemnych rozkazów dowództwa załogi. Ponadto, do zadań tego manipulanta należy sortownie niewłaściwie przekazanej i sporządzonej w obcych językach korespondencji.

rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”, a w prawym dano odesłanie: „Ad Abt. D. Exh. No. 9289”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3780 Res. 9289, k. nlb.

Nr 576

1917 czerwiec 15, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 791/9 P, w załączonym fragmencie listu, ocenzurowanym i przetłumaczonym na język niemiecki, jest prośba jeńca wojennego, wraz z motywacją, o przesłanie odpisu „patentu porucznika”.

Meldunek z dnia 15 czerwca 1917^a

Temat: Prośba przebywającego w Rosji jeńca wojennego oficera o przesłanie patentu oficerskiego

Nadawca: jeńiec woj. oficer Stanisław [Krawczyk], łagier wojennoplennych Buguruslan, gub. samarska (Rosja),
odbiorca: radca rządowy Jan Krawczyk, Głęboka 12, Lwów (Galicja),
data: 26 III 1917.

„... Poprosiłem Was dzisiaj telegraficznie o przesłanie notarialnie uwierzytelnionego odpisu mojego patentu porucznika. Z powodu złośliwego oszczerstwa ze strony pewnego żołnierza piechoty grozi mi odesłanie do obozu dla żołnierzy, odebranie pensji i tym podobne szykany. Co prawda nie jestem zbyt przerażony, gdyż przeżyłem już gorsze rzeczy, jednakże nie chcę, aby ktoś zarzucał mi oszustwo, nie mówiąc już ... że wróg ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 list”, którego nie ma w aktach.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387, k. 227.

Nr 577

1917 czerwiec 15, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 864/P, informuje w załączonym fragmencie karty pocztowej, ocenzurowanej i przetłumaczonej na język niemiecki, o losach Jana Zamorskiego.

Meldunek z dnia 15 czerwca 1917^a

Temat: Wiadomość o losach polskiego jeńca wojennego, posła do Reichstagu, Jana Zamorskiego¹⁵⁵

¹⁵⁵ Jan Zamorski (1874–1948) – polski polityk, społecznik, działacz endecki; członek Ligi Narodowej, prezes Stronnictwa Chrześcijańsko-Ludowego i działacz Narodowej Demokracji. W latach 1907–1918 poseł do Reichsratu Przedlitawii; poseł na Sejm Krajowy Galicji w latach 1913–1918; założyciel licznych czytelni Towarzystwa Szkoły Ludowej, kółek rolniczych, kas Raiffeisena; prezes „Sokoła” w Wiedniu i Tarnopolu. W czasie I wojny światowej internowany przez władze austriackie, jako

Nadawca: oficer Jan Zamorski, przywódca Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego, Via Annio 10, Viterbo, prow. Rzym, reg. Lazio (Włochy),
odbiorca: Barbara Wos, Głogowiec, poczta Tryńcza, pow. przeworski (Galicja),
data: 10 IV 1917.

„... Znowu mnie przeniesiono. Od niedzieli palmowej przebywam w Viterbo. Jestem już cywilem i mieszkam prywatnie. Listy do mnie należy ofrankować, gdyż karty Czerwonego Krzyża do mnie nie będą dochodzić. Moi przyjaciele w Rzymie uzyskali dla mnie tę swobodę i dają mi pieniądze na życie ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”, której nie odnaleziono.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3780 Res. 9348, k. nlb.

Nr 578

1917 czerwiec 15, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 865/P. Autor załączonego do meldunku fragmentu karty pocztowej, ocenzonego i przetłumaczonego na język niemiecki, proponuje zwrócić się do Ignacego Daszyńskiego i Emila Bobrowskiego, by podjęli starania o „złagodzenie losu” jeńców wojennych z armii rosyjskiej w Austro-Węgrzech.

Meldunek z dnia 15 czerwca 1917^a

Temat: Nadesłane z Rosji wezwanie do złagodzenia losu przetrzymywanych u nas w kraju rosyjskich jeńców wojennych

Nadawca: jeńiec woj. dr Herman Recht, Kazań (Rosja),
odbiorca: Leon Recht, Kraków (Galicja),
data: 8 IV 1917.

zwolennik orientacji prorosyjskiej, następnie w 1915 r. wcielony do armii austro-węgierskiej i wysłany na front włoski, gdzie w 1916 r. dostał się do niewoli. Po zwolnieniu z obozu rekrutował jeńców wojennych do oddziałów polskich we Włoszech i przesyłał do Armii Polskiej we Francji. Swoje przeżycia opisał w „Pamiętniku 1914–1919”, z. 1–24, liczącym ponad 200 stron (Biblioteka Jagiellońska, rkps 9075/III). W II RP poseł na Sejm Ustawodawczy I kadencji z ramienia Związku Ludowo-Narodowego. Po przewrocie majowym nie odgrywał już poważniejszej roli politycznej. Zob. *Kto był kim...*, t. 1, s. 485.

„... Sądzę, że wielki przewrót wpłynie w istotny sposób na sytuację przebywających w Rosji jeńców. Nie zaszkodziłoby zwrócić się do Daszyńskiego i dr Bobrowskiego¹⁵⁶, aby podjęli agitację w sprawie zwolnienia z niewoli lub złagodzenia losu przebywających tam rosyjskich jeńców wojennych. Ten naród nigdy nie odnosił się do nas z nienawiścią, traktuje nas jak ludzi i wie, że nigdy nie postrzegaliśmy ich jako wrogów. ... Te ciemiężone przez stary reżim masy były zmuszone skierować broń przeciwko nam. ... Jak dowodzą fakty, bogaci, przemysłowcy i kupcy nie biorą bezpośredniego udziału w tej wojnie. Podczas gdy kieszenie tych hien, które głoszą potrzebę walki, napełniają się pieniędzmi, okopy napełniają się krwią klasy robotniczej, która ponosi najcięższe ofiary ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”, której nie ma w aktach.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3780 Res. 9349, k. nlb.

Nr 579

1917 czerwiec 15, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 866/P. Autor fragmentu korespondencji, ocenzonego i przetłumaczonego na język niemiecki, pisze o korzystniejszej sytuacji jeńców z armii austro-węgierskiej w Rosji niż jeńców z armii rosyjskiej w monarchii austriackiej.

Meldunek z dnia 15 czerwca 1917^a

Temat: Niedozwolona treść karty wysłanej z Austrii do wrogiego kraju

Nadawca: Henryk Titz, Leibenfrostgasse 3/3, Wiedeń IV (Dolna Austria),
odbiorca: jeńiec woj. Gustaw Titz, łagier wojennoplennych Kijów (Rosja),
data: 29 V 1917.

¹⁵⁶ Emil Bobrowski (1876–1938) – lekarz, od 1895 członek PPSD, od 1904 członek Komitetu Wykonawczego tej partii, od 1913 poseł do austriackiej Rady Państwa, od 1912 członek Związku Strzeleckiego, od września 1914 w Legionach Polskich; od maja 1915 naczelny lekarz 4 pp LP. Zob. SBDPRR, t. 1, s. 198–199.

„... Powinieneś się cieszyć, że szczęście Cię nie opuściło. U nas rosyjskim jeńcom wojennym nie powodzi się zbyt dobrze, przede wszystkim nie mają nic do jedzenia. Są tak wychudzeni, że na ich widok odczuwa się współczucie ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach

Uwaga: byłoby pożądane, aby autora listu pouczyć o niewłaściwości takiego postępowania.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”, której nie udało się odnaleźć.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3780 Res. 9350, k. nlb.

Nr 580

1917 czerwiec 15, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 867/P, wraz z załączonym fragmentem karty pocztowej, ocenzonego i przetłumaczonego na język niemiecki, dotyczą sprawy wydania Rosjanom przez wójta żołnierza Polaka z armii austro-węgierskiej.

Meldunek z dnia 15 czerwca 1917^a

Temat: Wydanie Rosjanom własnego żołnierza przez wójta

Nadawca: jeńiec woj. Paweł Kociński, Rosja,
odbiorca: 1) Ministerstwo (?) w Wiedniu (Austria), 2) Namiestnictwo [Galicyjskie] we Lwowie (Galicja),
data: 25 II 1917.

„... Pytam, dlaczego mojej żonie i dzieciom nie wypłaca się żadnych pieniędzy. Zostałem wzięty do niewoli w Bochni, uciekłem z transportu do domu, aby się tam ukryć i powrócić do mojej armii, jednak wójt Andrzej Zeliszewski z gminy Kolohury zadencjonował mnie rosyjskiemu dowódcy. Wysłali mnie do Rosji, bez winy mojej żony i dzieci. Dlatego proszę, aby wypłacać mojej rodzinie pieniądze. Ich adres jest następujący: Maria Kocińska, Kolohury, Bez. Bobrka ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 2 karty [pocztowe]”, których nie odnaleziono.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3780 Res. 9351, k. nlb.

Nr 581

1917 czerwiec 15, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 791/8 P. Do meldunku załączono 10 fragmentów korespondencji, ocenzurowanych i przetłumaczonych na język niemiecki, których nadawcy proszą rodziny o przesłanie 8 odpisów „metryki urodzenia” i po jednym „świadczeniu dojrzałości” i „poświadczeniu obywatelstwa”; część korespondentów podaje również uzasadnienie potrzeby posiadania tych dokumentów.

Meldunek z dnia 15 czerwca 1917^a

Temat: Prośby o przesłanie osobistych dokumentów

1. Nadawca: jeniec woj. Jan Pohoczny, Bardowo, gub. pskowska (Rosja), odbiorca: Michał Pohoczny, Pruchnik, pow. jarosławski (Galicja), data: 11 II 1917.

„... Kochani Rodzice, prześlijcie mi moje świadectwo urodzenia i nie myślcie sobie nic złego, gdyż jeśli mi nie prześlecie, to jestem zgubiony. Pracuję u jednego Polaka jako młynarz; ma on córkę, którą chciałbym poślubić ...”

2. Nadawca: jeniec woj. [imię nieznane] Stelzer (?), Władimirskaja, obw. Wojska Dońskiego (Rosja), odbiorca: pani An.[na] Stelzer, Lwów (Galicja), data: 3 IV 1917.

„... Kochana Matko, proszę w liście o przesłanie notarialnie poświadczonego świadectwa chrztu oraz świadectwo dojrzałości za pośrednictwem Komitetu w Vevey do Rady Okręgowej w Kijowie ...”

3. Nadawca: jeniec woj. Jan Fita, łagier wojennoplennych Kijów (Rosja), odbiorca: Ivan Fita, Stojańce, pow. mościski (Galicja), data: 8 IV 1917.

„... Kochani Rodzice, ... prześlijcie mi świadectwo urodzenia, gdyż pilnie je potrzebuję ...”

4. Nadawca: jeniec woj. N. Daszkiewicz (?), łagier wojennoplennych Charków (Rosja), odbiorca: Julia Daszkiewicz, Drohobycz (Galicja), data: 5 II 1917.

„... Kochana Mamo, być może będę miał możliwość zapisać się na tutejszy uniwersytet, jeśli to możliwe, prześlijcie mi świadectwo dojrzałości ...”

5. Nadawca: jeniec woj. Marcin Szeremet, Balarka, pow. łucki, gub. wołyńska (Rosja), odbiorca: Katarzyna Sawicka, Stanisłówka, pow. żółkiewski (Galicja), data: 7 III 1917.

„... Kochana Mamo, ... postaraj się proszę, abym dostał moje świadectwo urodzenia ...”

6. Nadawca: jeniec woj. Franciszek Szczepanik, Aksaj, pow. czarnojariski, gub. astrachańska (Rosja), odbiorca: Katarzyna Szczepanik, Michałkowice, pow. frydecki (Śląsk), data: 25 IV 1917.

„... Kochana Matko i Siostry, ... poznałem tutaj panienkę z Bukowiny i proszę Was o przesłanie metryki urodzenia oraz o pozwolenie na zawarcie małżeństwa ...”

7. Nadawca: jeniec woj. Jan Luziński, Suła, pow. miński, gub. mińska (Rosja), odbiorca: Józef Bigo, Kupno, pow. kolbuszowski (Galicja), data: 19 III 1917.

„... Kochani Rodzice, ... bądźcie tak dobrzy i prześlijcie mi świadectwo urodzenia, gdyż na pewno nie wrócę już do domu ...”

8. Nadawca: Anna Biernat, Rycerka Górna, pow. żywiecki (Galicja), odbiorca: jeniec woj. Jan Biernat, Knockaloe Aliens Camp, Isle of Man (Wielka Brytania), data: 14 V 1917.

Uwaga: Do listu dołączono poświadczenie obywatelstwa; treść jest bez znaczenia.

9. Nadawca: Zofia Kowal, Tuczempy, pow. jarosławski (Galicja), odbiorca: jeniec woj. Antoni Kowal, kolumna robotnicza nr 106, gub. mohylewska (Rosja), data: brak.

Uwaga: koperta nie zawiera żadnych pisemnych wiadomości, za to świadectwo chrztu.

10. Nadawca: Janina Bentke, Strzyżów (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Stanisław Holubowicz, Bachmutske, pow. bachmudzki, gub. jekateryno-
sławska (Rosja),
data: brak.

Uwaga: brak pisemnych wiadomości, tylko świadectwo, że jeniec wojenny był zatrudniony jako kandydat na adwokata w Kolbuszowa u dr. Wilhelma Rabinowicza w okresie od 9 kwietnia 1914 do 1 sierpnia 1914.

Za zgodność: Karl Plaschka m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” oraz podano informację: „Załącznik: 10 przesyłek pocztowych” – brakuje ich w aktach, a od tytułu meldunku zamieszczono odesłanie: „Ad Abt. D. Res. No. 3628”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

ÓStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387/11, k. 225–226.

Nr 582

1917 czerwiec 16, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 862/1 P, z załączeniem bez analizy dwóch kart pocztowych – jednej oryginalnej w języku polskim, drugiej we fragmencie, ocenzonego i przetłumaczonego na język niemiecki, informujących o planowanym małżeństwie z podaniem motywacji.

Meldunek z dnia 16 czerwca 1917^a

Temat: Zawieranie związków małżeńskich przez naszych jeńców wojennych w Rosji

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 2 karty [pocztowe]”.

1. Nadawca: jeniec woj. Franciszek [Hurkała], cukrownia Sablin, Znamjanka, pow. aleksandrowski, gub. chersońska (Rosja),
odbiorca: Jan Hurkała, Szczawnica wieś 36, pow. nowotarski (Galicja),
data: 26 III 1917^a.

„26/3 1917

Drogi Tato!

Cotam słyhać nowego? Dłaczego ani słowa niedacie osobie wiadomości. Ja zdrowy dobrze się powodzi tylko smutno będnę się żenił w Rosyi, bododomu niechęć jechać. Całuję was wszystkich w domu. Syn Franciszek proszę dajcie co znać”

^a W wersji niemieckojęzycznej karty mylnie odczytano datę dzienną: „16”.

2. Nadawca: jeńiec woj. Michał [nazwisko nieznane], u: A. Korola, ul. Kreszczatnik 34, Kijów (Rosja),
odbiorca: Janina Dronowicz, Nowy Sącz (Galicja),
data: brak.

„... Mam tutaj wielu znajomych i nawet narzeczoną. Do domu powrócę już z żoną. Jest młoda i bardzo ładna ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Karta pocztowa w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3744 Res. 4114, k. 320–322.

Nr 583

1917 czerwiec 16, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 869/P, załączony fragment korespondencji, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki, dotyczy zamiaru pozostania w Rosji.

Meldunek z dnia 16 czerwca 1917^a

Temat: Zamiary jeńca wojennego pozostania w Rosji

Nadawca: jeńiec woj. Henryk Siepierski, Berdyczów, gub. kijowska (Rosja),

odbiorca: Antonina Czernia, Skrzyszów, pow. ropczycki (Galicja),

data: 14 III 1917.

„... Zawiadamiam Cię, że mam zamiar pozostać w Rosji i już nie wrócę do Austrii ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

Na powyższym meldunku pismo Oddziału Cenzury GZNB:
Do c. i k. Ministerstwa Wojny, Wydział X ds. Jeńców Wojennych, w Wiedniu.
Prosimy o decyzję, czy należy przedkładać korespondencję od przebywających we wrogich krajach naszych jeńców wojennych, w której donoszą, że nie chcą wracać do Ojczyzny. 21 czerwca 1917 r.¹⁵⁷

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”. Na końcu pisma do Wydziału X Ministerstwa Wojny jest odręczna adnotacja: „1 karta [pocztowa]”, co sugeruje, iż oryginał karty został tam przesłany.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3780 Res. 9363, k. nlb.

Nr 584

1917 czerwiec 16, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 870/1 P, opis – we fragmencie ocenzurowanej karty pocztowej – sposobu komunikowania się dwóch braci jeńców wojennych Polaków z armii niemieckiej w Rosji i we Francji.

Meldunek z dnia 16 czerwca 1917^a

Temat: Podejrzana karta [pocztowa]¹⁵⁸

Nadawca: jeńiec woj. jedn. ochot. kpr. A[dam] Kotliński, Jałutorowsk, gub. tobolska (Rosja),
odbiorca: jeńiec woj. Leon Sobiecki, Dépôt de prisonniers de guerre Le Puy-en-Velay, dep. Haute Loire (Francja),
data: 12 IV 1917.

¹⁵⁷ W odpowiedzi na zapytanie oddziału cenzury GZNB, datowanej na 7 VII 1917 r., Ministerstwo Wojny stwierdzało, że samo wyrażenie zamiaru pozostawania za granicą zamiast powrotu do monarchii po zawarciu pokoju nie stanowi jeszcze czynu karalnego. Ministerstwo zauważało, że jeśli jeńcy wyrażający taką wolę powrócą do ojczyzny, to siłą rzeczy sprawa się zdezaktualizuje. Jeżeli jednak nie powrócą, to wtedy dopiero będzie można mówić o czynie karalnym, którym nie jest samo wyrażenie takiego zamiaru. Stąd Ministerstwo nie uważało za celowe dalszego przedkładania takich korespondencji. Por. ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3780 Res. 9363.

¹⁵⁸ W aktach, obok powyższego meldunku, zachowały się dwie oryginalne korespondencje w języku polskim Adama Kotlińskiego z Jałutorowska, z 4 III i 1 IV 1917 r., zatytułowane: „Łaskawa Pani!” i „Szanowna Pani!” Obie są podobnej treści; przytaczam tu ostatnią z wymienionych (1 IV 1917): „Już 7 miesięcy przepłynęło a nie mam jeszcze żadnej odpowiedzi z Europy!, z domem się pogniewałem, a moja miłość zapomina? Proszę Panią jak najuprzejmiej o odpowiedź i kończę z uszanowaniem Adam Kotliński”. Obie karty są zaadresowane: „Wielmożna Pani Haidu, Poprad, cukiernia am Markt [przy rynku]” czyli adres identyczny jak wymieniony w korespondencji do brata.

„... Kochany Bracie! ... Jeśli chodzi o nasz powrót do domu, to proszę czekać pilnie; mój adres będzie miał pan Haidu, Cukiernia, Poprad^a, na Węgrzech. Wówczas się skomunikujemy! Co nowego słychać? Czy dobrze Ci się powodzi? Prześlij telegram. Pozdrawiam, Adam ... Dopisek: Dobrze zapłaciłem naszemu człowiekowi!”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

Uwaga: niezależnie od tajemniczych miejsc w piśmie, wątpliwości budzi okoliczność, że pośrednikiem pomiędzy dwoma jeńcami z Rzeszy Niemieckiej jest Węgier mieszkający w politycznie podejrzanym mieście na Węgrzech.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu dokumentu odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” oraz podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”, której w aktach brak.

^b Miejscowość powiatowa, komitat Szepes.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Cytowana w przypisie karta: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3780 Res. 9364, k. nlb.

Nr 585

1917 czerwiec 16, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 871/1 P, zawierający bez komentarza oryginalną kartę pocztową, w języku polskim, jeńca wojennego z Rosji, piszącego do cesarza Austro-Węgier z prośbą o interwencję w sprawie sprawiedliwego rozdziału wśród jeńców paczek z żywnością i ubraniami otrzymanych od Czerwonego Krzyża.

Meldunek z dnia 16 czerwca 1917^a

Temat: Karta jeńca wojennego z Rosji do Jego Majestatu

Nadawca: jeńiec woj. Bernard Szapira, miejsce pobytu nieznanne, Rosja,

odbiorca: Jego Wysokość Cesarz Karol I¹⁵⁹, Wiedeń (Austria),

data: 25 III 1917.

¹⁵⁹ Karta jest zaadresowana: „Wielmożny P.[an] Cesarz Karl Franc Jozef w Wiedniu”, co wskazuje, że autor korespondencji połączył tu omyłkowo tytuły ostatniego cesarza Austro-Węgier, Karola I (1916–1922), z jego poprzednikiem Franciszkiem Józefem I, niezującym już od wielu miesięcy (zm. 21 XI 1916).

„Dnia 25 Marca rok 1917

W. Panstwo Carstwo w Wiedniu Plenny [armii] A[ustro]-W[ęgierskiej] Rosya w Moskwie już zyje dwa miesiący^b i codzienny przychodzą paczki z Czerwonego Krzyża i podają Herbaty i cygarety ubrania ja Plen[n]y z z Brody rodzony nawet kawalki cukier nie połuczam Proszę bardzo o dac rozkazu albo napisać do Gubernato[ra] do Moskwy^c Plenny Bernard Szapira”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a U góry z lewej strony meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” oraz podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]” (jest oryginał), a u dołu stempel: „GZNB. Zensurabteilung, präS. 16.06.1917 Nr. Exh. 9365 [Res.] Blg. 1”. Świadczy to, iż omawiany meldunek tego samego dnia został przekazany do Oddziału Cenzury Wspólnego Centralnego Biura Rejestracyjnego Czerwonego Krzyża.

^b Dalej cenzura zamazała pół wiersza.

^c Kolejny wyraz jest niezrozumiały.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Karta pocztowa: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3780 Res. 9365, k. n1b.

Nr 586

1917 czerwiec 20, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 854/3 P, podnosi trzy kwestie: 1) wpływ postulatu „samostanowienia narodów” na „sprawę polską”, 2) określanie w korespondencjach „rozzuchów głodowych” w Galicji „mianem «rewolucji»”, 3) usuwanie przez cenzorów w korespondencjach z Rosji opinii o „wolności rosyjskiego narodu” mających „wpływ na nastroje ludności w kraju”.

Meldunek z dnia 20 czerwca 1917^a

Temat: Postawa ludności wobec sytuacji, którą wytworzyła rosyjska rewolucja

Z powodu utrzymującej się ekonomicznej depresji, a przede wszystkim z powodu beznadziejnej, spowodowanej przez anomalie pogodowe, sytuacji w rolnictwie, w korespondencji galicyjskiej ludności wypowiedzi o charakterze politycznym zostały zepchnięte na dalszy plan. Rosyjska rewolucja jest omawiana tylko w niewielkim zakresie i głównie w związku z nadzieją na poprawę sytuacji żyjących w Rosji naszych jeńców wojennych.

Adn. a)

Z celów wojennych wroga wspominany jest tylko wysuwany przez rosyjski rząd postulat „samostanowienia narodów” i to jedynie w kontekście jego korzystnego wpływu na sprawę polską. Dobra wola rosyjskiego rządu w tej kwestii nie jest kwestionowana.

Inne cele wojenne i hasła podnoszone przez wrogie rządy znajdują się poza zakresem zainteresowania troszczącej się o własne krajowe i narodowe interesy galicyjskiej ludności.

Adn. b)

Na podstawie korespondencji nie wyczuwa się bezpośredniego wpływu czynu rewolucyjnego na nastroje. Bardziej znacząca byłaby obserwacja, że występujące w niektórych miastach (Kraków) rozruchy głodowe określane są mianem „rewolucji”.

Pozostaje niejasne, czy brak innych wypowiedzi jest zgodny z rzeczywistymi nastrojami, czy też należy to przypisać ostrożności nadawców korespondencji. Należy przyjąć, że doniesienia o sytuacji w Rosji, a przede wszystkim wyrażane w listach przetrzymywanych tam naszych jeńców wojennych pełne zachwyty opisy nowopowstałej, politycznej sytuacji w Rosji, pozostaje nie bez wpływu na nastroje ludności w kraju. Zawarte w licznych listach naszych jeńców wojennych zbyt mocne podkreślanie wolności rosyjskiego narodu oraz liczne wzmianki o konieczności analogicznego przełomu również w Monarchii, są z oczywistych przyczyn usuwane bez wyjątku w tutejszej grupie cenzury.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”, a od tytułu meldunku odesłano: „Ad Abt. D. Res. No. 4590”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3749 Res. 4587, k. 1037.

Nr 587

1917 czerwiec 21, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 839/4 P, nt. wstrzymania remedury z korespondencji dotyczących złych warunków pogodowych i związanych z tym „niekorzystnych prognoz zbiorów”.

Meldunek z dnia 21 czerwca 1917^a

Temat: Postępowanie z wiadomościami o niekorzystnym stanie gospodarki rolnej

Melduje się, że pochodzące z wiejskich środowisk bardzo liczne doniesienia o tegorocznych nadzwyczajnych warunkach pogodowych (mróz, susza) oraz o wynikającym z tego oczekiwaniu słabych zbiorów do tej pory podlegają remedium/są usuwane.

Z uwagi na fakt, że te doniesienia napływają od tygodni, oraz, że w publicznej prasie bez problemu są publikowane prognozy pogody oraz niekorzystne prognozy zbiorów, niżej podpisany z powodu braku innych instrukcji sądzi, że mógłby wstrzymać dalszą remediurę takich miejsc w korespondencji.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a Na meldunku odcisnięto dwa stemple, w lewym górnym rogu: „Polnische Zensurgruppe” i u dołu pod tekstem: „GZNB. Zensurabteilung, präS. 21/6 1917/ Nr. Res. 8721”, a od tytułu odesłano: „Ad Abt. D. E. No. 8721”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3778 Res. 8721, k. nlb.

Nr 588

1917 czerwiec 26, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 843/2 P. Sprawozdawca, w nawiązaniu do wcześniejszych korespondencji, zwraca uwagę, że więzień skazany za sprawy polityczne „ma możliwość wysyłania listów zagranicę z pominięciem więziennej cenzury”.

Meldunek z dnia 26 czerwca 1917^a

Temat: List więźnia skazanego za zdradę stanu do swego syna, który prawdopodobnie uciekł do Rosji

W załączeniu do meldunków z dnia 28 marca Exh. No. 843 oraz 12 kwietnia Exh. No. 843/1 przedkłada się kolejny list tego samego nadawcy. Pismo nosi datę 20 kwietnia i oprócz powyżej podanych faktów nie zawiera żadnej istotnej treści. Zwraca się tylko uwagę na okoliczność, że skazany za polityczne przestępstwo więzień ma możliwość wysyłania listów zagranicę z pominięciem więziennej cenzury.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 list”, którego nie odnaleziono.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3778 Res. 8735, k. nlb.

Nr 589

1917 czerwiec 26, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 872/P, dotyczy zakresu pomocy udzielonej przez Oddział Polski Komitetu Rosyjskiego w Sztokholmie.

Meldunek z dnia 26 czerwca 1917^a

Temat: Przygotowanie akcji pomocowej dla przebywających tutaj w kraju jeńców wojennych przez Polski Oddział Comité Russe ze Sztokholmu¹⁶⁰

Nadawca: Polski Oddział Komitetu Rosyjskiego, Klara Södra 18, Sztokholm (Szwecja),
odbiorca: 1) Józef Goldenberg, Windigsteig, pow. Waidhofen an der Thaya (Dolna Austria),
2) Kazimierz Biernacki, Drosendorf a/Thaya, pow. Horn (Dolna Austria),
data: 31 V 1917.

„... Niniejszym mamy zaszczyt prosić Pana o informację, czy w tamtejszym obozie działa polski komitet, czy w tym obozie znajduje się wielu polskich jeńców i którzy z nich potrzebują od Pana wsparcia w postaci produktów spożywczych, które bylibyśmy w stanie im zapewnić. Czy ci jeńcy potrzebują polskie książki do czytania i do nauki i z jakiej dziedziny wiedzy. W tym ostatnim przypadku prosimy o podanie nazwisk oraz dokładnych adresów tych jeńców, oraz o wskazanie ich potrzeb. W oczekiwaniu na zawierającą szczegółowe informacje odpowiedź do Pana pozostajemy gotowi do usług. Z wyrazami szacunku: Zarząd Wydziału: podpis nieczytelny ...”¹⁶¹

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach m.p.

¹⁶⁰ Pełna, właściwa nazwa tego komitetu to: Oddział Polski przy Komitecie Rosyjskim – Czerwonego Krzyża Rosyjskiego, Stokholm, Suède.

¹⁶¹ Załączone poniżej pismo w języku polskim przesłane do obozu w Kleinmünchen o identycznej niemal treści jak powyższy tekst w języku niemieckim, świadczy, iż polski oryginał stanowił swoisty wzór ujednoczonego kwestionariusza wysyłanego i do innych obozów, gdzie przebywali jeńcy polscy.

Załączony w całości tekst oryginału polskiego:

„Stockholm, d. 31/5 1917

W-ny Pan Stabs Kapitan
Jan Geniusz
Kleinmünchen
Barak 4, Grupa 5

Uwaga: jak wskazuje lokalizacja obozów, chodzi tutaj o jeńców cywilnych, a nie jak wynika z adresu – o jeńców wojennych. Prosi się o decyzję, czy takie listy można przepuszczać.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” oraz podano informację: „Załącznik: 2 listy”; jest oryginalne pismo, w języku polskim, Oddziału Polskiego Komitetu.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
 OStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3780 Res. 9443, k. nlb.

Nr 590

1917 czerwiec 27, Wiedeń. – Sprawozdanie specjalne naczelnika Francusko-Angielskiej Grupy Cenzury, por. Franza von Hoeffta, Exh. No. 231, załącza bez analizy list w języku francuskim, opisujący „wierność ludu” cesarzowi rosyjskiemu, niechęć do werbunku do wojska polskiego oraz ciężkie warunki bytu, drożyznę.

Sprawozdanie specjalne z dnia 27 czerwca 1917^a

Temat: Propaganda antyaustriacka

naczelnik grupy por. Franz von Hoefft

Załącznik (list w języku francuskim¹⁶²)

W[ielmożni] P[anowie]

Niniejszym mamy zaszczyt prosić WP o udzielenie nam informacji czy przy obozie w **Kleinmünchen** znajduje się „Komitet Polski” czy w tym samym obozie dużo jest Polaków jenców i którzy z nich potrzebują pomocy żywnościowej, której my jesteśmy w stanie udzielić i czy takowi zechcieliby sobie mieć do czytania lub nauki polskie książki oraz z jakiej dziedziny nauk. W takim razie prosilibyśmy o wymienienie nam imion, nazwisk i dokładnych adresów tych jenców i wskazanie ich potrzeb.

Oczekując szczegółowej odpowiedzi pozostajemy gotowi do usług z poważaniem

Kierownik oddziału [podpis nieczytelny]”

Wpisy odręczne (zaznaczone przez podkreślenie) świadczą dodatkowo, iż był to ujednoczony tekst kwestionariusza wysyłany do obozów w celu uzyskania odpowiedzi na postawione pytania. Według nadruku znajdującego się na powyższym piśmie Oddział Polski tak informował o zakresie swych czynności: „zajmuje się poszukiwaniem zaginionych osób, którym przesyła załączone wiadomości [...], pośredniczy w wysyłaniu korespondencji do wszystkich wojujących państw [...], pośredniczy w przesyłaniu pieniędzy [...], pomaga jeńcom wojenn[ym] Polakom (w Austrii i w Niemczech) i pośredniczy w przesyłaniu dla nich posyłek (tranzyto) [...], udziela pomocy przejeżdżającym Polakom i daje im potrzebne informacje”.

¹⁶² Należy zauważyć, że w środowiskach inteligenckich i arystokratycznych w latach Wielkiej Wojny dość często posługiwano się nadal językiem francuskim w pisaniu korespondencji. Listy takie, zgodne z przyjętymi zasadami przez Oddział Cenzury Centralnego Wspólnego Biura Rejestracyjnego

Nadawca: Maria Ihnatowicz, Klimontów, poczta Proszowice, pow. miechowski, gub. kielecka pod okupacją austriacką (Król. Pol.),
odbiorca: generałowa Konstancja Ihnatowicz, ul. Pietropawłowska, własny dom, Psków (Rosja),
data: 1 III 1917.

„Klimontów, 1 marca 1917.

Droga Mamo i Heleno!

Od sierpnia bez wiadomości od was, właśnie odebrałam 238 koron przez Wiedeń, dziękuję z całego serca wam i C., jeśli to on je wysłał. Bez wątpienia 100 rubli, jak przy innych okazjach. Kurs korony jest tak niski, 25 kopiejek, zamiast 100 r. daje to blisko 65. Moje buty kosztują 28 rubli! Moja sytuacja jest w tej chwili dobra, tęsknię za wami i domem, ale nie mam żadnego zajęcia, jestem tutaj «cywilnym jeńcem». Daję lekcje języków, a nawet muzyki w cukierni «Szreniawa», zniszczonej podczas bitwy. W 4 rodzinach – dyrektora i innych wyższych pracowników. Zwłaszcza wszystkie te panie są dla mnie wyjątkowo dobre, bo znają moją historię i upraszały mnie bym przyjechała tam zamieszkać. Ale nie widując P. umarłabym dawno temu, kiedy jestem daleko, w domu, rozłąka będzie dla mnie mniej bolesna, natomiast wiedzieć, że jest blisko, ale go nie widywać, jest ponad moje siły. Więc wolę cztery razy w tygodniu pokonać dwie staje¹⁶³ i zatrzymać się u jego rodziny. Boi się, kiedy wyjeżdżam, bo tu pełno okopów.

To dziwne, jak tutejszy lud jest wierny. Stara służąca powiedziała mi: «Kiedy panią widzę, madame, czuję taką radość! To tak, jakbym widziała naszego Cesarza!» 100 koron dałam jej na zakup świni na Wielkanoc, ponieważ w naszej wiosce jest paskudny tyfus («plamisty»), dlatego, że odżywianie jest złe, powiedział lekarz. Ludzie mrą jak muchy. Wielu mi mówi: «Bez wątpienia to dobry Jezus panią tu przysłał». Bo piszę listy po niemiecku do ludzi stąd zatrzymanych w Prusach, do naszych jeńców, petycje itp. Mam 2 chrześniaków i zostałam zaproszona na ślub. Bóg daje mi zdumiewające siły, nawet proboszcz powiedział mi, że jest zdumiony, że mogę znieść takie życie na wsi.

Mała Helenka (4 lata) Pawła opiekuje się mną jak matka, wszyscy się temu dziwią. Mówi mi: «Boli Cię co? Zagrzeję Ci mleka na blasze». A sama nic nie je bez podzielenia się ze mną. To jakby serce jej ojca dla mnie wstąpiło w to dziecko. Bo polskie dzieci mają znacznie mniej serca niż dzieci rosyjskie, stwierdzam to z bólem, ale mała Helenka jest rzadkim wyjątkiem. To takie bolesne nic o was nie wiedzieć! Jestem nieskończenie wdzięczna za przysłane pieniądze, Bóg wam

Czerwonego Krzyża, znacznie częściej trafiały do Francusko-Angielskiej Grupy Cenzury niż do Polskiej Grupy Cenzury. Należy o tym pamiętać przy poszukiwaniu poloników w zasobach wspomnianego Wydziału Cenzury. Zjawisko to tłumaczyłoby po części skargi Osiecimskiego-Czapskiego na niedobory materiałów przesyłanych do polskich grup – zob. dok. nr 122 (obejmuje pismo Osiecimskiego-Czapskiego w tej sprawie do szefostwa cenzury oraz spowodowany tym Komunikat nr 192).

¹⁶³ Dosłownie „demi-lieue” – ówczesna francuska jednostka miary odległości równa ok. 2 km, czyli ok. 2 staj w ówczesnych jednostkach polskich.

zapłać i modłę się z całego serca, abyście o mnie nie zapomnieli do końca. U was wszystko jest bez wątpienia drogie, ale tutaj to przekracza wszelkie granice. Zima jest bardzo ostra.

Czy babcia jeszcze żyje? Loulou jest w wojsku? Chcą tu rekrutować, ale próżny trud. «Nie pójdziemy brat przeciw bratu!» «Nie złamiemy naszej przysięgi!»

Ściskam was z całego serca, jak i C., Marię i całą ich rodzinę i dziękuję wam nieskończenie.

Ściskam Panią Jędrzejewską, której mi bardzo żal. Moje pozdrowienia dla księży, dla naszych baronowych i wszystkich znajomych. Koniec jest bez wątpienia bliski. Brakuje nam wszystkiego. Do zobaczenia, z Bogiem!

Wasza kochająca córka i siostra Maria”

^a Sprawozdanie specjalne zawierało tłumaczenie na język niemiecki fragmentu przytoczonego w załączniku oryginalnego listu. W prawym górnym rogu sprawozdania napisy maszynowe: „Franz[ösisch]-engl[ische] Zensurgruppe” i „Z jednym listem” („Mit 1. Brief”).

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

List w języku francuskim: przekład polski, oryginał, rękopis; tłumaczenie: Wojciech Matusiak
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3780 Res. 9456, k. n1b.

Nr 591

1917 czerwiec 28, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 875/P i załączone fragmenty z karty pocztowej dotyczą krytycznej opinii o cesarzu niemieckim Wilhelmie II.

Meldunek z dnia 28 czerwca 1917^a

Temat: Wroga wypowiedź austro-węgierskiego jeńca wojennego (jeńca cywilnego?) w Rosji

Nadawca: nieznan, Kościukowicze, gub. mohylewska (Rosja),
odbiorca: Ewa i Lila Domańska, Lwów (Galicja),
daty: 24 IV, 26 IV, 5 V 1917.

„... Z tonu otrzymanych kartek wnioskuję, że sznur wokół szyi Wilhelma coraz bardziej się zaciska, oby Bóg dał mu jak najbardziej rychłą śmierć ... Wiesz, stary niedźwiedź tak nagle wykitował, że nawet nie zdążył jeszcze raz machnąć ogonem. Prawdopodobnie W i K (cesarz Wilhelm i cesarz Karol?) wylali morze łez, jak się o tym dowiedzieli i obawiają się, że również ich kruki szczeną, czego im

życzę z całego serca. Franka (Francja?) i Aniela (Anglia?) a również i my (Rosja?) kupiliśmy sobie nowe spodnie (może również oznaczać marynarze = statki) ... ciasny pierścień zaczyna wgniatać się boleśnie w palec Wila (Wilhelma?). ... Powinniście dostać ode mnie kartkę, jeśli tak się nie stało, to jest to wina morskich rabusiów i piratów... A.P., którego obecny adres jest miasto Bordna¹⁶⁴, gubernia czernihowska, pisze do mnie, że boi się otwarcie pisać o tym, że ma takie samo zajęcie jak wcześniej, gdyż obawia się zastosowania represji wobec Pań ...”

Za zgodność: Gustaw Pattek

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 4 karty [pocztowe]”; nie ma ich w aktach. U dołu z lewej strony meldunku odcisnięto stempel: „GZNB. Zensurabteilung, präs. 29/6 1917, Nr. Res. 9478, Blg. 4”. Ta ostatnia informacja wskazuje, że meldunek wraz z czterema kartkami pocztowymi był przesłany do Oddziału Cenzury.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3780 Res. 9478, k. nlb.

Nr 592

1917 sierpień 3, Wiedeń. – Sprawozdanie miesięczne „sprawa polska” za lipiec 1917, Referat XVI/8, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, analizujące zawartość 13 fragmentów korespondencji ocenzonej i przetłumaczonych na język niemiecki, obejmujących okres od 30 III do 11 IV 1917. Referent koncentruje się na omawianiu korespondencji Polaków w Galicji, wskazujących nadal na znaczenie rezolucji posła Włodzimierza Tetmajera w sprawie niepodległej i zjednoczonej Polski; w Królestwie Polskim – na listach wyrażających „dużą niechęć” do niemieckiej polityki „silnej ręki” w GGW; szczególną uwagę poświęca nastrojom panującym wśród polskich jeńców wojennych i cywilnych w Rosji oraz wśród żołnierzy Polaków służących nadal w armii rosyjskiej.

Sprawa polska. Sprawozdanie za miesiąc lipiec 1917^a

Ogólnie rzecz biorąc, w objętych sprawozdaniem miesiącach nie odnotowano żadnych spostrzeżeń o zasadniczym znaczeniu. Zawarte w poprzednich raportach stwierdzenia znajdują ponownie potwierdzenie.

¹⁶⁴ Prawdopodobnie chodzi o miasto powiatowe Borzna w gub. czernihowskiej.

W **Monarchii** pisze się niewiele o sprawie polskiej. Z dużym zaufaniem czeka się na rozwój i pomyślne rozwiązanie sprawy polskiej (1).

Podobnie jest w **Rosji**, gdzie jedyną przeszkodę w urzeczywistnieniu narodowych dążeń dostrzega się w polityce Niemiec (2, 3). Szczególnie dużą niechęć budzą rządy silnej ręki w Generalnym Gubernatorstwie Warszawskim (4).

Natomiast nie odnotowano prawie żadnych wypowiedzi, które byłyby wrogie Rosjanom. Co się tyczy nadal dostrzeganych zmian nastrojów na korzyść Rosji stanowisko polskich jeńców wojennych w Rosji staje się coraz bardziej nieprzejednane (5). Nadchodzą doniesienia o planowanych przejściach do rosyjskiej federacji a nawet do rosyjskiej armii (6, 7). To zjawisko należy jednak zapisać na konto długotrwałej wojny (7).

Pożądaną jest utworzenie samodzielnej polskiej jednostki wojskowej z rozproszonych Polaków służących w armii rosyjskiej. Według danych z raportu, które w oczywisty sposób należy uznać za przesadzone, liczba polskich żołnierzy wynosi 700 000, z tego 20 000 oficerów i nawet 190 generałów (8).

Doniesienia prasowe na temat najnowszego stanowiska Koła Polskiego w Radzie Państwa znalazły żywy oddźwięk również poza granicami państwa (4, 9). Polacy ze Śląska dążą do połączenia polskiej części swojego kraju z Polską lub z Galicją (10).

Powołana w Rosji Komisja Rządowa do spraw likwidacji spraw polsko-rosyjskich ma się również zająć losem polskich jeńców wojennych i cywilnych (11). Liczne są doniesienia o znacznej poprawie sytuacji tych ostatnich, co jest oceniane jako akt o dużym politycznym znaczeniu (12, 13).

Wiedeń, 3 sierpnia 1917

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Szef Cenzury^b

^a W lewym górnym rogu sprawozdania odbito prostokątny stempel: „GZNB Zensurabteilung, prä. 4/8 1917 Nr. Res. 4752 Blg.” W prawym górnym rogu napis: „Referat XVI/8 rtm. hrabia Osiecimski-Czapski”. Na poszczególne miesiące przypadało korespondencji: marzec – 1, kwiecień – 3, maj – 6, czerwiec – 3.

^b Pod analityczną częścią sprawozdania, z lewej strony odcisnięto podłużny stempel: „Der Zensurleiter” – szef cenzury, obok jego oryginalny podpis: płk Karl Angerer. Dane powyższe, jak i na stemplu opisanym wyżej w przypisie, świadczą, że część analityczną sprawozdania miesięcznego (stempel i podpis szefa cenzury nie figuruje pod załączoną korespondencją) Polska Grupa Cenzury kierowała do Oddziału Cenzury GZNB. Tam część ta była zaopatrywana w opisane wyżej stemple i wysyłana do KÜA, AOK i Wydziału X ds. Jeńców Wojennych w Ministerstwie Wojny. Zresztą Polska Grupa Cenzury, podlegająca w ramach struktur wojskowych Oddziałowi Cenzury GZNB, nie mogła z pominięciem tego szczebla przysyłać swych sprawozdań do KÜA, AOK czy Kriegsministerium. Dlatego też zapewne na egzemplarzach sprawozdań przesyłanych do powyższych władz znajduje się obok nazwiska referenta Polskiej Grupy Cenzury figuruje także szef Oddziału Cenzury GZNB.

Załącznik do Referatu XVI/8, zawierający 13 fragmentów korespondencji w języku polskim, ocenzonej i przetłumaczonych na język niemiecki

1. Nadawca: Jadwiga Dobrowolska, Praga (Czechy),
odbiorca: jeniec woj. kadet M. Raj, Nikołajew, gub. samarska (Rosja),
data: 18 IV 1917.

„... I tak, sprawa polska, chociaż nie była celem wojny, stała się jej nieuniknioną konsekwencją a jej rozwiązanie jest niezależnie od historycznej konieczności również potrzebą o charakterze strategicznym i geograficznym. Również orędzie pokojowe Wilsona¹⁶⁵ wyraża konieczność przyznania Polsce prawa do samostanowienia ...”

2. Nadawca: jeniec woj. Romuald Deszberg, łagier wojennopленных Tobolsk (Rosja),
odbiorca: Kazimierz Deszberg, Lwów (Galicja),
data: 9 V 1917.

„... Obawiam się, że diabeł nie porwie Niemców i nie dostaniemy Poznania. Co można zrobić? Trzeba się zadowolić tym, co jest. Jeśli jednak w tym maju nie nastąpi pokój, stanę się bardziej czerwony niż Kiereński lub Daszyński¹⁶⁶ ...”

3. Nadawca: jeniec woj. kadet Karol [nazwisko nieznane], Czembur, gub. penzeńska (Rosja),
odbiorca: Zofia Urzędowska, Kraków (Galicja),
data: 2 VI 1917.

„... Wiadomości z Ojczyzny na temat ogólnego stanu naszej sprawy nie są zbyt dobre. Jak tylko nasi w związku z «Wrześnią i Wozem Drzymały» niesławni i niezapomnieni dla nas sąsiedzi z Poznańskiego czują pewny grunt pod stopami, natychmiast starają się zrealizować plany, które zrodziły się w głowie Żelaznego Kanclerza ...”^a

^a Adnotacja cenzora: „Września = miejscowość w Poznańskim, która stała się znana poprzez zakaz nauki religii w języku polskim; Drzymała = polski chłop z Poznańskiego, który w oryginalny sposób ominął ustawę o wywłaszczeniu”.

¹⁶⁵ Jest tu mowa o propozycjach pokojowych T.W. Wilsona ze stycznia 1917 r.

¹⁶⁶ Ignacy Daszyński (1866–1936) – polski polityk, publicysta, socjalista, współzałożyciel i przywódca PPSD Galicji i Śląska; poseł do austriackiej Rady Państwa; w latach 1912–1914 w Komisji Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych (początkowo Komisja Tymczasowa SSN), od sierpnia 1914 współorganizator i wiceprzewodniczący Naczelnego Komitetu Narodowego; premier rządu lubelskiego (1918); w latach 1928–1930 marszałek Sejmu RP. W. Najdus, *Ignacy Daszyński...*

4. Nadawca: nieznaną jeńcem woj., łagier wojennoplennych Kazań (Rosja),
odbiorca: Stanisław Krwawicz (ojciec), Felsztyn, pow. starosamborski (Galicja),
data: 4 VI 1917.

„... Żyjemy pod wrażeniem bolesnych wydarzeń w Królestwie Polskim. Znowu reżim B... (Beselera). Stanowisko Koła Polskiego ulega cudownej przemianie, od ustanowienia specjalnego obszaru do zjednoczenia¹⁶⁷ ...”

5. Nadawca: jeńcem woj. dr K. Kokotek, łagier wojennoplennych Penza (Rosja),
odbiorca: Józef Pietraszek, Sucha Górna, pow. frysztacki (Śląsk),
data: 22 V 1917.

„... Jeśli chodzi o sprawę polską, to zmieniłem moje poglądy. Was owiewa północny i południowy wiatr, a mnie wschodni i zachodni. Historyczny przewrót jeszcze się nie zakończył – czekamy na cud – z centrum. Powinien przynieść tak oczekiwany pokój ...”

6. Nadawca: jeńcem woj. Jan Szklarz, Gofnungstal, pow. pietropawłowski, obw. akmoliński (Rosja),
odbiorca: Elżbieta Szklarz, Przeworsk (Galicja),
data: 24 V 1917.

„... W tutejszej gazecie pisano, że wielu z naszych polskich jeńców wojennych tutaj pozostanie; mają złożyć przysięgę i zostać rosyjskimi obywatelami ...”

7. Nadawca: jeńcem woj. Tadeusz Stasik, rosyjska poczta połowa nr B,
odbiorca: Stanisław Jachowicz, Chorkówka, pow. krośnieński (Galicja),
data: 15 V 1917.

„... Pracujemy na froncie zachodnim przy fortyfikacjach i teraz mamy zamiar, my ok. 50 ludzi, dobrowolnie wstąpić do rosyjskiej armii i walczyć o niepodległość naszej Ojczyzny. Ponieważ wojna się nie kończy, musimy w tym celu ofiarować samych siebie. Prosimy naszych rodaków, aby nas nie żalowali, gdyż czynimy to dla wolności narodu, której nam Niemcy odmawiają ...”

8. Nadawca: jeńcem woj. ppor. Jan Nowak, łagier wojennoplennych Sarapuł, gub. wiacka (Rosja),
odbiorca: Wilhelm Pichler, Lwów (Galicja),
data: 13 V 1917.

¹⁶⁷ Zob. dok. nr 572, przyp. 137, w sprawozdaniu miesięcznym za czerwiec 1917 r.

„... W rosyjskiej armii znajduje się obecnie 700 000 Polaków. Podejmuje się kroki, aby utworzyć z nich armię, która miałaby 20 000 oficerów i 190 polskich generałów¹⁶⁸ ...”

9. Nadawca: jeniec woj. oficer Zygmunt Mazurkiewicz, łagier wojennoplennych Taszkient, obw. syrdaryjski (Rosja),
odbiorca: Jadwiga Mazurkiewicz, Rzeszów (Galicja),
data: 11 VI 1917.

„... Czytałem w gazetach o energicznych wystąpieniach Koła Polskiego. Oby dał Bóg, aby wszystkie części kraju zostały wreszcie połączone i abyśmy dostali nasz własny rząd. Wówczas wiedziałbym, za co cierpię ...”

10. Nadawca: jeniec woj. por. Grycz, łagier wojennoplennych Pietropawłowsk, obw. akmoński (Rosja),
odbiorca: Ewa Grycz, Śmiłowice, pow. cieszyński (Śląsk),
data: 24 V 1917.

„... Ponoć nasz cesarz powiedział na Wawelu, że polska część Śląska zostanie zjednoczona z Galicją; nie mogę w to uwierzyć, chociaż bardzo bym sobie tego życzył ...”

11. Nadawca: jeniec woj. ppor. Marian Mickiewicz, łagier wojennoplennych Saratow (Rosja),
odbiorca: Maria Grabowska, Lwów (Galicja),
data: 5 IV 1917.

„... Rząd Tymczasowy powołał Komisję Likwidacyjną do uregulowania sprawy polskiej. Ma się ona zająć między innymi opracowaniem przepisów dotyczących jeńców wojennych i internowanych cywilów narodowości polskiej ...”

12. Nadawca: jeniec woj. oficer Tadeusz Parczyński, łagier wojennoplennych Tara, gub. tobołska (Rosja),
odbiorca: Maria Parczyńska, Kraków (Galicja),
data: 30 III 1917.

„... Podjęte przez Polaków zaboru rosyjskiego starania mają na celu uzyskanie swobód dla polskich jeńców wojennych. Nie będą oni już traktowani jak obcy poddani wrogich państw, lecz jako obywatele wolnego państwa, sojusznika republikańskiej Rosji. ...”

¹⁶⁸ Autor podaje dane zawyżone. Dane o liczebności Polaków w armii rosyjskiej w 1917 r. – por. dok. nr 557, sprawozdanie miesięczne za maj 1917 r., przyp. 110.

13. Nadawca: jeniec woj. Marek [nazwisko nieznane], łagier wojennoplennych Semipałatyńsk (Rosja),
odbiorca: Maria Pordes, Wiedeń (Austria),
data: 14 IV 1917.

„... Po uchwaleniu deklaracji niepodległości Polski przez rosyjski rząd polski komitet zajął się sprawą polskich jeńców wojennych i uzyskał dla nas wolność z uzasadnieniem, że my, jako przyszli obywatele wolnej i niepodległej Polski, musimy zachować siły i zdrowie. Tę wolność otrzymaliśmy bez podejmowania jakichkolwiek zobowiązań ...”

Za zgodność: Gustaw Patek

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Sprawozdanie i korespondencje: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3752 Res. 4752, k. 795–797.

Nr 593

1917 lipiec 5, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 877/P, dotyczący postępowania wobec jeńców wojennych skarżących się na opóźnienia w przesyłaniu korespondencji.

Meldunek z dnia 5 lipca 1917^a

Temat: Postępowanie z nieuzasadnionymi skargami na tutejszy oddział cenzury

Dość często się zdarza, że przebywający we wrogich krajach nasi jeńcy wojenni w listach do swoich rodzin wypowiadają w niedozwolony sposób skargi na tutejszy oddział cenzury, przypisując mu opóźnienie w przesyłaniu ich korespondencji. Przy tym, jeńcy wojenni wyrażają błędny ale tam rozpowszechniony pogląd, że wychodzącą pocztę cenzuruje jedynie urząd cenzury w tym kraju i dlatego za opóźnienia w przesyłaniu poczty z Austrii jest odpowiedzialna jedynie austriacka a w żaden sposób nie rosyjska cenzura. Już sama ta merytoryczna krytyka powinna zgodnie z § 46 Księgi Instrukcji¹⁶⁹ podlegać w tutejszym urzędzie sprostowaniu.

¹⁶⁹ W Księdze Instrukcji § 46 powtarzał tekst § 44 ppkt c Instruktażu cenzorskiego z kwietnia 1916 r., z uwzględnionymi poprawkami Wydziału X ds. Jeńców Wojennych w Ministerstwie Wojny. Zob. T. 1, dok. nr 49 (instruktaż ten wydano drukiem w postaci broszury w listopadzie 1916 r.). Paragraf ten stwierdzał, że fałszywe informacje dotyczące komunikacji pocztowej z jeńcami wojennymi i cywilnymi, według których przesyłki pieniężne czy paczki celowo nie były przekazywane dalej, miały być prostowane drogą urzędową przez naczelników grup. ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3742 Res. 3730, oryg., mps.

Jednakże absolutnie nie można tolerować tonu, w jakim formułuje się te zarzuty oraz wyrażań, jakimi się potocznie obdarza organy cenzury. Cenzorów często określa się mianem leniwej bandy, tchórzliwego motłochu, dekonników i stosuje się tym podobne określenia.

Ponieważ nie jest właściwe, aby takie pisma poddawać inhibicji lub remedurze, gdyż na skutek takich działań złe zdanie nadawców i odbiorców korespondencji zostałyby jeszcze bardziej wzmocnione, zaleca się raczej, aby na takich listach zamieszczać na marginesie urzędową adnotację następującej treści:

„Przedstawione w liście zarzuty są całkowicie bezpodstawne. Zarówno przesyłana z Rosji jak też wysyłana do Rosji poczta jest czytana przez obydwaj urzędy cenzury i ewentualne opóźnienia z pewnością nie obciążają austriackiego urzędu cenzury. Tego rodzaju wypowiedzi przebywającego we wrogim kraju żołnierza skierowane przeciwko organom władzy Ojczyzny należy uznać za absolutnie niestosowne. Oddział Cenzury w Wiedniu.”

Prosi się o decyzję, czy w przyszłości taką korespondencję przedkładać Kierownictwu Cenzury lub, czy też naczelnik grupy powinien zamieszczać adnotacje zgodnie z powyższą treścią.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3780 Res. 9522, k. nlb.

Nr 594

1917 lipiec 11, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 872/1 P, dotyczy przygotowywanej pomocy dla jeńców wojennych w Austro-Węgrzech przez Oddział Polski przy Komitecie Rosyjskim Czerwonego Krzyża w Sztokholmie.

Meldunek z dnia 11 lipca 1917^a

Temat: Przygotowanie akcji pomocowej dla przetrzymywanych u nas w kraju jeńców wojennych przez polski oddział Komitetu Rosyjskiego ze Sztokholmu

W aneksie do raportu z dnia 26 czerwca 1917, Exh. No. 872/P, przedłożono kolejny list tego samego komitetu do jeńca wojennego, kapitana sztabowego Jana

Geniusza z Kleinmünchen, którego treść jest zgodna z wcześniejszymi doniesieniami.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a Na meldunku odcisnięto dwa stemple, w lewym górnym rogu: „Polnische Zensurgruppe” i na dole pod tekstem: „GZNB. Zensurabteilung, präs. 11/7 1917/ Nr. Res. 9443 Błg. 1”. Ta ostatnia informacja wskazuje, iż załączony do meldunku list został przesłany do Oddziału Cenzury.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3780 Res. 9443, k. nlb.

Nr 595

1917 lipiec 11, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 862/2 P, załączone fragmenty 11 korespondencji, ocenzone i przetłumaczone na język niemiecki, zawierają tylko krótkie wzmianki, bez ich analizy, na temat „zawierania związków małżeńskich” przez jeńców Polaków z armii austro-węgierskiej w Rosji. W przytoczonych w całości 7 polskich korespondencji znajdują się ponadto informacje dotyczące motywacji zawieranych małżeństw, a niekiedy i stosunku do nich rodzin.

Meldunek z dnia 11 lipca 1917^a

Temat: Zawieranie związków małżeńskich przez naszych jeńców wojennych w Rosji

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załączniki: 7 kart [pocztowych]” – wszystkie się zachowały, a w prawym jest odesłanie: „Ad Abt. D. Res. No. 4117”.

1. Nadawca: jeńiec woj. F. Niedźwiecki, miejscowość nieznana (Rosja), odbiorca: Julia Dominik, Lwów (Galicja), data: 26 III 1917.

„26/3 1917

Kochana mamo

pisałem jusz mami że ja się ożeniłem tu z jedną polaczką, którą bardzo lubię i kocham proszę nie myśleć że jak się ożeniłem to dlatego wymagam od mamy pieniędzy proszę mi napisać co mama ma temrazem czy może mama będzie odkazywała na mnie itd. Zegnam was śle Pozdrowienie wasz syn F. Niedźwiecki”

- Nadawca: jeniec woj. Michał Jabczanik, Briańsk, gub. orłowska (Rosja),
odbiorca: Jadwiga Wańko, Zagórz, pow. sanocki (Galicja),
data: 8 V 1917.

„Brańsk Dnia 8 Maja 917

Szczęść Boże

Naj Droszsza i naj Ukochańsza Siostró dowiaduję się Otwoim i dziciach zdrowiu i powodzeniu czy Mama zdrowa i żywa Ja złaski Boga jestem zdruw i żyję i Donoszę wam Droga Siostró i Mamó ze jusz nie jestem Sam bo dwódziesiątego ósmego Maja bęńdzie Muj ślub tak droga Siostró i Kochna Mamó Proszę was nie zyczie mi złęgo a pobłogosławcie Mnie i zyczie mi dobrze nierobię to z roskoszy Ale zbiedy i Miłości pozdrawiam Wszystkich wasz Syn dla polaka Michał Jabczanik Brańsk Orłowska Gubernia Ziemska Uprawa [Urząd Ziemiński]”

- Nadawca: jeniec woj. Franciszek Blak, Husiatyn (Galicja),
odbiorca: Rozalia Blak, wieś Rudnik, poczta Izdebnik, pow. myślenicki (Galicja),
data: 5 I 1917.

„Dnia 5/1 1917

Kochana Róziu!

odzywam się dociebie i dowiaduję się otwojem miłym zdrowiu mnie się Tutaj dobrze powodzi i mam się zamiar zynić tylko cie proszę pošlij mi Myntryke albo tej odrobki [kopię] w kopercie

z Bogiem F. Blak”

- Nadawca: jeniec woj. Jan Rams, Orynin, pow. kamieniecki, gub. podolska (Rosja),
odbiorca: Wawrzyniec Rams, Kalwaria Zebrzydowska, pow. wadowicki (Galicja),
data: brak.

„Najdrossi Rodzice

Serdeczne pozdrowienia zasylam Wam drodzy Rodzice i donoszę Wam że jestem z drowy czego i Wam w szystkim życzę a powodzenie moje rozmaite. Teraz Was proszę idzcie do Księdza i weście wyciąg z metryki i potwierdzenie że nie żonaty albo od Księdza albo ze starostwa a ulzycie mojemu nie szczęściu. Tylko pewnie i zaraz, adres do mnie Jan Rams Góbernia Kamieniec podolski Post Orynin Meyscowos”

- Nadawca: jeniec woj. Michał Gruszka, wieś Manikowce (u Kosilskiego), poczta Michałpol, pow. latyczowski, gub. podolska (Rosja),
odbiorca: Marianna Kotrys, Kubik, poczta Ujsoły, Rajcza, pow. żywiecki (Galicja),
data: 19 IV 1917.

„Dnia 19/4 1917

Miła Marysiu witam się stobą i zasyłam ci serdeczne pozdrowienie i dowiaduję się jak się mi masz i jak ci się powodzi. Ja złaski Pana Boga jestem zdrowy a powodzi mi się jak wrosyi Czeakałem od ciebie pisma ale nie doczekałem się i możeś się już wydała i dobrze zrobisz jak się wydasz bo ja się tesz wrosyi żynię. Proszę cię o napisanie choć jedne kartkę na pamiątkę. Teras pozdrawiam Matkę twoją i wszystkich i Ludwisie pocyną i Marysie i Ludwika i z Bogiem Marysiu a nie smuć się mi napisz mi

Twój ulubiony Michał Gruszka”

6. Nadawca: jeniec woj. Leon Starzyk, Starokonstantynów^a, gub. wołyńska (Rosja),
odbiorca: Ignacy Starzyk, urzędnik pocztowy, Tarnów (Galicja),
data: 4 IV 1917.

„Zawiadamiam Cię, że jestem zmuszony ożenić się z Rosjanką, nazywa się Paulina Spiridonowna.”

^a Wg stempla pocztowego.

7. Nadawca: jeniec woj. [imię nieznane] Komnacki, Metyl, pow. wetluski, gub. kostromska (Rosja),
odbiorca: Maria Komnacka, Hnatkowice, pow. przemyski (Galicja),
data: 16 IV 1917^a.

„... Pan Mazurkiewicz, który wyłudził od Was pieniądze i przewracał Wam w głowach, nie działa bezinteresownie, gdyż tutaj w Rosji przeszedł na prawosławne wyznanie i zawrócił w głowie pewnej Rosjance, obiecując jej, że się z nią ożeni ...”

^a Data wg stempla pocztowego wg kalendarza juliańskiego: 3 IV 1917.

8. Nadawca: jeniec woj. por. Tadeusz Sokołowski, łagier wojennoplennych Barnauł, gub. tomska (Rosja),
odbiorca: Maryła Sokołowska, Brzozów (Galicja),
data: 28 I 1917.

„Barnauł 28/I 1917

Kochana Moja Żonusi! Doskonałością i pewnością siebie mojej Żonci bardzo się zbudowałem – daj Boże – ażebyś tak mogła wytrwać do końca, który raz przybliży się – raz oddała, co ogromnie działa na nerwy. Koło mnie wszystko po dawnemu – ale czuję się w ogóle lepiej jak przedtem. Ponad setkami doniesień znalazłem

kwaterę i jestem zadowolony, gdyż mam ciepły pokój i wcale znośnych gospodarzy. Nie myśl Marylenko, że tylko w Galicyi ludzie żenią się. Tutaj także zapadnie za pare dni wypadek ślubu naszego oficera (polaka) z tutejszą polką. Obecnie pozwoliły władze żenić się jeńcom i on pierwszy korzysta z tego. Tyle pisania na dzisiaj. Fotografii do tej pory nie otrzymałem. Bardzo serdecznie i czule ściskam i całuję

Twój Tadzik”

9. Nadawca: jeniec woj. Wincenty Lech (Lach?), Iwanków cukrownia, pod Żytomierzem, gub. wołyńska (Rosja),
odbiorca: Aniela Lech (Lach), poczta Nadbrzezie, pow. tarnobrzeczski (Galicya),
data: 11 II 1917.

Iwanków dnia 11/2 1917

Najukochańsza zono!

Dnia dzisiejszego zasylam ci serdeczne pozdrowienia ja chwała panu Bogu jestem zdrow a powodzenie moje dosyc dobre tak jak w niewoli”

[tekst oryginału trudny do odczytania i zrozumienia]

„... spośród naszych niektórzy się już ożenili, mniej więcej 4, panuje tutaj T. [tyfus?]”

10. Nadawca: jeniec woj. Józef Krzempień, gazownia, Kijów (Rosja),
odbiorca: Maria Krzempień, Strumień, pow. bielski (Śląsk),
data: 17 II 1917.

„Kijew^a dnia 17 lutego 1917

Niech Będzize Pochwalony Jesus Chrystus!

Co dowiadomości Żonko Moja Piśę ci że dotychczas otrzymałem 7 Kartek które niepokieszają nic wcale dlatego nimam żadnej chęci pisać gdyż jacipomódz nimogę wtej sprawie [...] ^b Gotowa tylko odpisać Czeski pokoley się tu żenią na furtzonaty albo sfobodny nato nie patrzy wystarczy przytem tylko dwóch światków podac. **Uprzejmie pozdrawia** ^c [...] do widzenia, Józef. Z Bogiem ^d”

^a Kijów jest pisany po rosyjsku.

^b Kilka wierszy tekstu jest dokładnie zamazanych przez cenzurę.

^c Fragment podkreślony ciągłą linią, tym samym kolorem atramentu co korespondencja.

^d Części wiersza z pozdrowieniami nie można odczytać.

11. Nadawca: Maria Koczy, Wicznawice, poczta Lutynia, pow. średzki, rej. wrocławska, Śląsk (Prusy),
odbiorca: Jan Brawański, majątek ziemski Jahny, pow. kaniowski, gub. kijowska (Rosja),
data: 1 IV 1917.

„1/4 m 917

siadam do stołu mego i piszem: Kochany braciszku do Serca twego? Kochany braciszku zasyłam ci Serdecznie pozdrowienie? W zdrowju bo ja jestem zdrowa? i tak mi piszesz że se bujdziesz zyniół i cuszai se tak zapodobała ftagalekim świecie zynić czy jusz nie chcesz swej Sostry wjencej widzieć a ja żeby ciebie jusz tesz wjencej niewidziała i tyle cieprzepraszam. Kochany braciszku żebejs tesz pamjentał na mje że to co ja ci otpzesałam żebyś mi to otstumpił jak kiedy przynawrucisz a ci ras twoje pinundze wrucem pamjentej że masz jednum sostrem a ja lesz brydem na ciebie pamiętać z bogiem do widzina

[Dopisek:] bo ty masz jeszcze jakiś majuntek ja nie mam nic a mam dzieci”

Za zgodność: Gustaw Pattek

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Korespondencje: siedem w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3744 Res. 4117, k. 235–248.

Nr 596

1917 lipiec 12, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, Exh. No. 881/P, zapewne sporządzony przez naczelnika grupy, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, dotyczy krytycznego opisu stosunków rodzinnych.

Meldunek z dnia 12 lipca 1917^a

Temat: Pełna zjadliwości treść pisma przetrzymywanego w Rosji austro-węgierskiego jeńca wojennego

Nadawca: nieznaną jeniec woj., Małmyrz, gub. wiacka (Rosja),

odbiorca: dr Michał Martynowicz, główny lekarz sztabowy, Enns, pow. Linz (Górna Austria),

data: Wielkanoc 1917 (8 IV 1917).

„... Kochany Ojczy ... Mariusz i Leon zamierzają razem z całą rodziną Hermandad przenieść się w lecie na stałe do Lwowa. Sądzę, że byłoby właściwe, aby ktoś zadbał o godne przyjęcie szanownych gości. Böhler i Skoda mogliby ich przyjąć i załatwić im mieszkanie. Na Konrada, który w ubiegłym roku oddał im tak nieocenione usługi, nie ma co liczyć, że również teraz będzie mógł poświęcić tak dużo tysięcy. Życie jest kosztowne, szczególnie przy braku środków i pieniędzy. Conrad cieszy się najwyższym szacunkiem a jego zasługi i szczodrość są porównywalne z Redlem,

który uratował interesy (sklepy) Niedźwieckiego (polskie nazwisko, wywodzi się od słowa niedźwiedź = Rosjanin) przed likwidacją. I wy powinniście być jemu wdzięczni, że zamiast w Enns, będziecie w St. (Stanisławowie?). Czuję się tak podekscytowany, gdy widzę, że tak wielu ...^b”

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 list”, którego nie odnaleziono.

^b Korespondencja bez zakończenia.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3780 Res. 9589, k. nlb.

Nr 597

1917 lipiec 12, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 879/P, załącza fragmenty dwóch kart pocztowych, ocenzurowanych i przetłumaczonych na język niemiecki, autorzy których proszą swych rodziców o przesłanie „świadczeń chrztu”.

Meldunek z dnia 12 lipca 1917^a

Temat: Prośby o przesłanie osobistych dokumentów

1. Nadawca: jeniec woj. (jeniec cywilny?) Józef Rochecki, Berdyczów^b, gub. kijowska (Rosja), odbiorca: Magdalena Rochecka, Jasło (Galicja), data: 5 IV 1917.

„... Kochana Matko, prześlij mi proszę moje świadectwo chrztu, które bardzo pilnie potrzebuję ...”

2. Nadawca: nieznaną jeniec cywilny, Koziatyń, pow. berdyczowski, gub. wołyńska (Rosja), odbiorca: Józef Czaja, Zadwórze, pow. mielecki (Galicja), data: 13 IV 1917.

„... Kochany Ojciec, prześlij mi proszę, najszybciej jak to możliwe, moje świadectwo chrztu.”

Za zgodność: Gustaw Pattek m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 2 karty [pocztowe]” (nieodnalezione), a od meldunku odesłanie: „Ad Abt. D. Res. No. 3628”.

^b Wg stempla pocztowego.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387/11, k. 226.

Nr 598

1917 lipiec 12, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 880/P, załącza fragment karty pocztowej, ocenzonej i przetłumaczony na język niemiecki, informujący o zamiarze założenia przez jeńca cywilnego sklepu i pozostania w Rosji.

Meldunek z dnia 12 lipca 1917^a

Temat: Zamiary jeńca cywilnego dotyczące pozostania w Rosji

Nadawca: jeńiec cywilny Jakub Gross, ul. Aleksandrowskaja 81, Kijów (Rosja),
odbiorca: Abraham Seidenfrau, Kraków (Galicja),
data: 15 IV 1917.

„... Zamierzam tutaj pozostać i założyć interes/sklep w mojej branży ...”

Za zgodność: Gustaw Pattek

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”, nieodnaleziona.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3780 Res. 9363, k. nlb.

Nr 599

1917 lipiec 20, [Wiedeń]. – Sprawozdanie naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, donoszące, iż w Galicji nastąpiła poprawa nastrojów wśród ludności wiejskiej na skutek lepszych zbiorów zbóż niż wcześniej szacowano; skargi na brak produktów spożywczych występują głównie w dużych miastach, jak Lwów i Kraków.

Sprawozdanie z dnia 20 lipca 1917^a

Temat: Nastroje wśród ludności

I. OGÓLNE NASTROJE

Ogólne nastroje w sprawozdawczym okresie, który przypada na czas zbiorów z Galicji, w widoczny sposób zmieniły się na lepsze. Panujący w poprzednich miesiącach pesymizm był spowodowany przede wszystkim troską rolniczej ludności o wyniki ich prac rolnych, które w obliczu panującej wówczas suszy wydawały się raczej wątpliwe. Ponieważ jednak w ostatnim czasie nadeszły deszcze i dzięki temu poprawiły się widoki na dobre zbiory, również ogólne nastroje jak też ton korespondencji stały się bardziej optymistyczne i pełne ufności w przyszłość. Do tej zmiany nastrojów przyczyniła się również okoliczność, że na podstawie dotychczasowych zbiorów przekonano się, że pomimo wszystko w tym względzie postrzegano przyszłość w czarnych barwach i ludzie zostali miło zaskoczeni. Nawet, jeśli ta okoliczność nie odnosi się do całej Galicji, to nadaje optymistyczny ton korespondencji dużej liczby jeńców wojennych, który to ton zaobserwowano szczególnie w ostatnich dniach.

W obliczu najważniejszej w życiu rolnika pory roku, pory zbiorów, wypowiedzi na temat wojny, polityki itp. usuwają się na dalszy plan. Nawet rosyjska ofensywa, która zawsze wywoływała żywe zainteresowanie, nie zdołała bardziej poruszyć umysłów i wywołała tylko rzadkie i nieistotnej treści wypowiedzi, pochodzące najczęściej z kręgów inteligencji.

Bardzo dobre wrażenie wywołało zwolnienie do cywila dwóch najstarszych roczników landszturmu, co w międzyczasie nastąpiło i o czym gdzieś można było przeczytać słowa pełne wdzięczności i uznania.

Jeśli chodzi o publiczną moralność, to, tak jak już wspomniano we wcześniejszych raportach, należy stwierdzić w tym względzie głęboki upadek. Niemoralne prowadzenie się kobiet i dziewcząt zatacza coraz szersze kręgi. Niezależnie od tego, że w niektórych miejscowościach pojawiła się konieczność przeprowadzenia przymusowych badań lekarskich kobiet, miały miejsce nawet godne pożałowania przypadki zabójstwa dzieci, które rzucają właściwe światło na rozmiar moralnego rozkładu.

II. SYTUACJA GOSPODARCZA

a) Zdobywanie produktów spożywczych nadal sprawia w miastach duże trudności. Z odnotowanych wypowiedzi uzyskuje się jednak taki obraz, że miasta, jeśli są to ośrodki prowincjonalne, nie skarżą się tak bardzo na braki produktów spożywczych, jak na ogólnie panującą drożyznę. I tak, w niektórych miejscach korespondencji nadawcy skarżą się na straszną drożyznę, jednak zdecydowanie zaprzeczają pogłoskom o panującym głodzie i nędzy; zwraca uwagę pogląd, że

oczywiście ceny są skandalicznie wysokie ale jednak można dostać większość produktów. Nie jest to bynajmniej jednak reguła, gdyż ciągle jeszcze nadchodzą liczne podobne skargi, w którym to aspekcie należy w szczególności wymienić korespondencję z Krakowa i ze Lwowa.

b) Rolnictwo i hodowla

Jak powiedziano, sytuacja w tej dziedzinie uległa znaczącej poprawie. Zbiory zboża ozimego nie dostarczały raczej powodów do skarg, perspektywy dla zbiorów kartofli po ostatnich opadach deszczu znacznie się poprawiły, tak że ludzie sądzą, że mają powody, aby patrzeć w przyszłość z większą ufnością niż do tej pory. O ile można to wywnioskować na podstawie napływającej korespondencji, we wschodniej części Galicji, a mianowicie w powiatach Rawa Ruska, Sokal, Przemyślany, Gródek Jagielloński, Sambor, Jarosław, Lesko, Dobromil, można spodziewać się całkiem zadowolających zbiorów, natomiast na zachodzie kraju (Tarnów, Nowy Sącz) a szczególnie na Śląsku, perspektywy te należy określić jako mniej korzystne.

Pomimo deszczowej pogody, to na skutek przymrozków i następującej po nich suszy, nie udało się jednak uratować warzyw i trawy. I tak, zewsząd dochodzą skargi na dokuczliwy brak tych produktów, a w szczególności na brak trawy; brak siana powoduje trudne do przewyciężenia trudności w hodowli bydła, tak, że niektórzy właściciele czują się zmuszeni zmniejszyć jego pogłowie bydła lub w ogóle je sprzedać.

Dużej troski w rolnictwie przysparza brak siły roboczej lub niezmiernie wysokie wynagrodzenia; wymienia się stawki płac, które stanowią 6–8 krotność płac wypłacanych w czasie pokoju a za które tylko bardzo rzadko można dostać robotników. Pomoc, którą władze świadczą ludności w tym względzie wysyłając żołnierzy i jeńców wojennych do pracy przy zbiorach jest bardzo pożyteczna, ale nie zawsze jest wystarczająca.

III. ZAPOMOGI

Oprócz pojedynczych skarg na niewystarczającą wysokość zapomóg w sytuacji ogromnej drożyzny nie zaobserwowano niczego istotnego.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu sprawozdania napis: „Polnische Zensurgruppe”, a w prawym odesłania: „An das Referat XXI” i „Ad Kundm[achung] 196, Abt. D. Exh. No. 8676”; a na końcu, pod tekstem: „XXI/153 20/7 [19]17”.

Nr 600

1917 lipiec 20, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, załączone 3 fragmenty korespondencji, ocenzone i przetłumaczone na język niemiecki, dotyczą głównych ukraińskich obozów politycznych.

Meldunek z dnia 20 lipca 1917^a

1. Nadawca: nieznaną jeńcem woj., Saratow (Rosja),
odbiorca: Franciszek Malowany, Lwów (Galicja),
data: 26 IV 1917.

„... Bracia działają, gdyż Ukraina dostanie autonomię. Jak chorągiewki na wietrze szybko zmieniają swoje poglądy i zostali zwolennikami drugiej strony (Wolni Ukraińcy). Metropolita [Andrzej] Szeptycki¹⁷⁰ przebywa obecnie w Petersburgu, gdzie ma uporządkować pewne sprawy. Oczywiście sprawa religii nie będzie tutaj najważniejsza. Z gorących zwolenników naszej wielojęzycznej monarchii i jej sprzymierzeńców stali się jej cichymi ale wielkimi wrogami. Będą **tworzone ukraińskie legiony – sukces wolnej Rosji ...**”

2. Nadawca: nieznaną jeńcem woj., Rostow nad Donem, obw. Wojska Dońskiego (Rosja),
odbiorca: Maria Stefanówna, Lwów (Galicja),
data: 4 V 1917.

„... Wraz z detronizacją cara i usunięciem wszystkich jego satelitów my galicyjscy Ukraińcy rozpoczynamy walkę z naszym galicyjskim posłem [Władimirem] Dudykiewiczem który rości sobie prawo do bycia opiekunem 4 tys. ukraińskich uciekinierów z Galicji i nazwał ich po rosyjsku «Bieżence». Całe jego dzieło mu nie wyszło. Opiekę nad nami przejęli tutejsi mieszkańcy, Rosjanie i Ukraińcy ...”

¹⁷⁰ Andrzej Szeptycki (1865–1944) – duchowny greckokatolicki, biskup stanisławowski (1899–1900), arcybiskup metropolita lwowski i halicki (1904–1944); w latach 1901–1914 był posłem na Sejm Krajowy Galicji oraz w latach 1903–1914 członkiem Izby Panów Reichsratu Przedlitawii w Wiedniu; w 1900 r. przyczynił się do powstania pisma „Mołoda Ukrajina”; założyciel Muzeum Narodowego we Lwowie; działacz na rzecz porozumienia polsko-ukraińskiego w Galicji; w latach I wojny światowej internowany przez okupujących Lwów Rosjan, następnie deportowany do Kijowa; po rewolucji lutowej zwolniony z aresztu, wyjechał do Piotrogradu na rozmowy z rządem rosyjskim, dotyczące statusu Ukrainy Naddnieprzańskiej; po powrocie do Lwowa (IX 1917) działał na rzecz odbudowy ukraińskiego życia religijnego; zwolennik podpisanego traktatu brzeskiego; w konflikcie polsko-ukraińskim 1918–1919 opowiedział się po stronie ukraińskiej. Zob. *Metropolita Andrzej Szeptycki...*

3. Nadawca: jeniec woj. Stefan Prodziewicz, łagier wojennoplennych Kijów (Rosja), odbiorca: Irena Prodziewicz, Rymanów, pow. krośnieński (Galicja), data: 21 IV 1917.

„... Okupowana Galicja dostaje w osobie pana [Dmytra] Doroszenko¹⁷¹ wspaniałego człowieka jako gubernatora¹⁷², jednak my tracimy w nim zagorzałego poplecznika naszej sprawy ...”

Za zgodność: Karol Płaszka

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a Jest to częściowo przeredagowany fragment szerszego meldunku. Składa się z trzech końcowych, zmienionych numerów korespondencji: 10, 11, 12. Nie ma tytułu i numeru porządkowego (Exh. No.), ale w lewym górnym rogu dodano na maszynie napis: „Polnische Zensurgruppe”, a w prawym jest odesłanie: „An das Referat XVII”, czyli do Ukraińskiej Grupy Cenzury. Korespondencja dotyczy spraw ukraińskich i jej autorami, przynajmniej częściowo, byli Ukraińcy, ale z uwagi na jej sporządzenie w języku polskim została zaszerogowana do Polskiej Grupy Cenzury.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3752 Res. 4770, k. 1056.

Nr 601

1917 sierpień 14, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, dotyczący statystyki korespondencji za miesiąc lipiec 1917, Exh. No 796/6 P. W tym okresie do PGC wpłynęło 489 825 listów i kart pocztowych w języku polskim, które zostały rozdzielone według zasad wskazanych

¹⁷¹ Dmytro Doroszenko (1882–1951), ukraiński historyk i działacz polityczny; w czasie I wojny światowej był od 1915 r. pełnomocnikiem Wszechrosyjskiego Związku Ziemstw i Miast (tzw. Ziemgoru – ogólnorosyjskiej organizacji samorządowej utworzonej w 1914 w celu pomocy państwu rosyjskiemu w organizacji zaopatrzenia i zaplecza szpitalnego dla armii) przy Froncie Południowo-Zachodnim; zajmował się wówczas organizacją pomocy dla ludności cywilnej Galicji Wschodniej i Bukowiny, okupowanych przez armię rosyjską; po rewolucji lutowej i obaleniu caratu był jednym z twórców Ukraińskiej Centralnej Rady; 26 III 1917 wybrany do tymczasowego Komitetu Centralnego Związku Ukraińskich Autonomistów-Federalistów, od czerwca 1917 członek Ukraińskiej Partii Socjalistów-Federalistów, od kwietnia do czerwca 1917 krajowy komisarz Rządu Tymczasowego Galicji i Bukowiny (z uprawnieniami generał-gubernatora). W sierpniu 1917 powrócił do Kijowa, mianowany komisarzem rządowym (gubernatorem) guberni czernihowskiej, funkcję sprawował do końca 1917. W październiku 1918 prowadził w Szwajcarii bezowocne rozmowy z przedstawicielami Ententy w sprawie uznania suwerenności Ukrainy i udzielenia jej pomocy; autor licznych prac naukowych dotyczących historii Ukrainy, historii kultury i Cerkwi na Ukrainie. Zob. *Дорошенко Дмитро*, w: *Енциклопедія українознавства*, t. 2, s. 583–584.

¹⁷² Od kwietnia do czerwca 1917 r. Dmytro Doroszenko pełnił funkcję krajowego komisarza Galicji i Bukowiny (z uprawnieniami generał-gubernarora) rosyjskiego Rządu Tymczasowego.

w pierwszym sprawozdaniu. Liczba korespondencji w miesiącu lipcu, w porównaniu z czerwcem, nieznacznie spadła; w tym korespondencja krajowa wynosiła 53%, a zagraniczna 47%.

Meldunek z dnia 14 sierpnia 1917^a

Temat: Statystyka za miesiąc lipiec 1917

OGÓLNY PRZEGLĄD

I. WPLYNĘŁO			489 825
II. WYDANO:			
A) Opracowano:			
1. Przekazano	410 865	= 86%	
2. Wykorzystano	160	= 0,034%	
3. Uporządkowano	3 236	= 0,68%	
4. Zatrzymano/ocenzurowano	3 829	= 0,8%	
5. Odesłano do nadawców	458	= 0,09%	
6. Zapytania, nekrologi itp.	<u>930</u>	= 0,19	419 478
B) Wyłączono:			
7. Obca	45 721	= 9,6%	
8. Niewłaściwie przesłano	<u>8 363</u>	= 17%	<u>54 084</u>
			473 424

STATYSTYKA SPECJALNA

I. WPLYNĘŁO

Wpływ korespondencji był o ok. 35 000 sztuk mniejszy niż w poprzednim miesiącu. Dzieli się na:

	Kartki	Listy	Razem	=	Lipiec	wobec	Czerwiec
Koresp. zagran.	220 250	11 675	222 225	=	47%		47%
Koresp. krajowa	<u>237 750</u>	<u>19 850</u>	<u>257 600</u>	=	53%		56%
	458 100	31 725	489 825				

Każdy z tych rodzajów korespondencji jest dzielony w Grupie Polskiej w celu specjalizacji pracy na dwie podkategorie, a mianowicie:

	Kartki	Listy	Razem	=	Lipiec	wobec	Czerwiec
a) Z Rosji od naszych jeń. woj.	208 200	7 825	216 025	=	44%		40%
b) Z Włoch, Francji itp.							
od naszych jeńców woj.	<u>12 150</u>	<u>4 050</u>	<u>16 200</u>	=	3%		4%
	220 350	11 875	232 225				
c) Z kraju do naszych jeńców woj. zagranicą	174 200	77 675	181 875	=	37%		42,5%

d) Od i do wrogich jeńców woj. w Monarchii	62 300	12 175	74 475 = 15%	wobec	13%
e) Korespondencja uzupełniająca	<u> </u>	<u>1 250</u>	<u>1 250</u> = 0,2%		
	236 500	21 100	257 600		

Stosunek liczbowy listów (w odróżnieniu od kartek) do łącznej liczby w każdej kategorii jest następujący:

Do: a) Z Rosji	3,5%	w lipcu wobec	2,5%	w czerwcu
Do: b) Z Włoch itp.	34%	w lipcu wobec	24%	w czerwcu
Do: c) Z kraju	4,5%	w lipcu wobec	2,5%	w czerwcu
Do: d) Koresp. wrogich jeńców woj. w kraju	20%	w lipcu wobec	20%	w czerwcu
Do: e) Koresp. uzupełniająca	100%			

II. WYDANO

A) Opracowano:

1. Przekazano:

Do Grupy Pocztovej przekazano 410 865 sztuk, to jest 86% jak w poprzednim miesiącu.

Liczba ta w podziale na kraje docelowe przedstawia się następująco:

		Lipiec		Czerwiec
a) Galicja	173 741 =	42%	wobec	42,5%
b) Rosja	140 764 =	43%	wobec	37%
c) Austria	19 200 =	4,5%	wobec	4%
d) Polacy z zaboru rosyjskiego, austriacki obszar okupacyjny	19 602 =	5%	wobec	4%
e) Polacy z zaboru rosyjskiego, niemiecki obszar okupacyjny	17 851 =	4%	wobec	3%
f) Niemcy	14 616 =	3,5%	wobec	3%
g) Włochy	10 146 =	2,5%	wobec	2%
h) Węgry	5 788 =	1%	wobec	1%
i) Wiedeń	2 858			
k) Centrala Uchodźców	1 155			
l) Poczta polowa	1 806			
m) Zagranica	1 462			
n) Bośnia	882			
o) Serbia	102			
p) Korespondencja uzupełniająca	<u>692</u>			
	410 865			

2. Wykorzystano

Do referatów K[ierownictwa] C[enzury] [GZNB] przekazano 160 Spostrzeżenia, to jest 0,034% wydanej korespondencji łącznie wobec 0,022% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

Do Referatu I	7	Spostrzeżeń
Do Referatu II	5	Spostrzeżeń
Do Referatu V	68	Spostrzeżeń
Do Referatu VI	10	Spostrzeżeń
Do Referatu VII	1	Spostrzeżenie
Do Referatu VIII	7	Spostrzeżeń
Do Referatu XIII	2	Spostrzeżenia
Do Referatu XVI	22	Spostrzeżenia
Do Referatu XVII	3	Spostrzeżenia
Do Referatu XXI	29	Spostrzeżeń
Do Referatu XXIV	<u>6</u>	Spostrzeżeń
	160	wobec 116

3. Uporządkowano

Do uporządkowania przekazano 3236 sztuk, to jest 0,68% wobec 0,66% w miesiącu czerwcu, a mianowicie z następujących przyczyn:

	Lipiec	Czerwiec
a) Informacje wojskowe (K 163 ¹⁷³ , 195 ¹⁷⁴)	1934 = 60%	wobec 55%
b) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 28d)	1070 = 37%	wobec 39%
c) Informacje od jeńców wojennych z oddziałów roboczych (K 182)	50 = 1,5%	wobec 0,84%
d) Skargi od jeńców wojennych (§ 28g)	63 = 2%	wobec 1%
e) Informacje o charakterze politycznym (§ 28c)	<u>19</u> = 0,5%	wobec 0,12%
	3236	

4. Zatrzymano/ocenzurowano

Liczba zatrzymanej/ocenzurowanej korespondencji wynosiła 3829 sztuk, to jest 0,8% wydanej korespondencji łącznie wobec 0,54% w poprzednim miesiącu.

Przyczyny zatrzymania/ocenzurowania są następujące:

	Lipiec	Czerwiec
a) Odesłano	924 = 24%	wobec 39%
b) Jeńcy wojenni i cywilni między sobą (§ 19b)	549 = 14%	wobec 17%
c) Z frontu (K 163 ¹⁷⁵)	295 = 7,5%	wobec 6,5%

¹⁷³ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

¹⁷⁴ Zob. T. 4, dok. nr 556, przyp. 88.

¹⁷⁵ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

d) Z żołnierzami armii rosyjskiej (K 90 ¹⁷⁶)	158 = 4%	wobec	8,5%
e) Podejrzane i niezrozumiałe	828 = 21,5%	wobec	15%
f) Skargi o charakterze ekonomicznym (§24a)	221 = 5,5%	wobec	8%
g) Widokówki (§ 19a)	66 = 1,5%	wobec	3%
h) Listy błagalne od internowanych (K 188)	75 = 2%	wobec	1,5%
i) Niemożliwe do przekazania (K 199)	626 = 16,5%		
k) Treść obraźliwa	15		
l) Skargi od wrogich jeńców wojennych (§ 24c)	1		
m) Niedopuszczalne z przyczyn politycznych (§ 24a)	67 = 1,5%	wobec	0,5%
n) Niedopuszczalne z przyczyn wojskowych (§ 24a)	4		
	<u>3829</u>		

5. Odesłano do nadawców

Zgodnie z § 30 pkt II Księgi Instrukcji z powodu niedopuszczalnej pisowni odesłano do nadawców 458 sztuk korespondencji, to jest 0,097% wobec 0,046 w poprzednim miesiącu.

6. Zapytania, nekrologi itp.

Zgodnie z Komunikatem 160¹⁷⁷ do Grupy Pocztowej lub do Kancelarii Prezydialnej przekazano 930 sztuk korespondencji, to jest 0,19% wobec 0,15% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

	Lipiec		Czerwiec
a) Zapytania o własnych żołnierzy	142 = 15%	wobec	14%
b) Zapytania o wrogich żołnierzy	14 = 1,5%	wobec	1%
c) Korespondencja z Czerwonym Krzyżem	53 = 6	wobec	6
d) Niepełny adres własnych jeńców wojennych	129 = 14	wobec	13
e) Niepełny adres wrogich jeńców wojennych	469 = 50	wobec	54
f) Nekrologi	<u>123 = 13</u>	wobec	11,5
	930		

B) Wydzielono

7. Korespondencja w językach obcych

Do Grupy Sortowania przekazano jako pocztę obcojęzyczną 45 721 sztuk korespondencji, to jest 9,6% wydanej korespondencji łącznie (wobec 10,4% w poprzednim miesiącu). Z tego 17 239 sztuk korespondencji, to jest 38%, przypadało na korespondencję w języku ukraińskim (wobec 50,5% w czerwcu).

¹⁷⁶ Komunikat nr 90, dotyczący korespondencji rosyjskich wojskowych, nie został odnaleziony w zasobie aktowym GZNB w Kriegsarchiv.

¹⁷⁷ T. 4, dok. nr 522, przyp. 30.

8. Niewłaściwie przesłano

Łączna liczba 8363 sztuk korespondencji, to jest 1,7%, wobec 1,9% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

	Lipiec	Czerwiec
a) Cenzura w Budapeszcie	104 = 1%	wobec 0,7%
b) Niewłaściwie przesłano z wrogiego kraju	669 = 8%	7,5%
c) Pozostała niewłaściwie przesłana korespondencja	7590 = 90%	91,5%

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu karty tytułowej meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”. Sprawozdania za miesiąc czerwiec 1917 r. nie udało się dotychczas odnaleźć. Dzięki jednak stosowaniu analizy porównawczej statystyki korespondencji danego miesiąca z poprzednim, dysponujemy podstawowymi danymi statystycznymi korespondencji także za czerwiec 1917 r.

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3777 Res. 8307, k. nlb.

Nr 602

1917 sierpień 1, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, podpisany w zastępstwie naczelnika przez dr. [Leo] Lauterbacha, Exh. No. 882/P, dotyczy prezentacji przez Jadwigę Dziubińską broszury w języku polskim „Położenie jeńców wojennych w Rosji za czasów starego rządu”; informacje o skrajnie trudnych warunkach bytu jeńców.

Meldunek z dnia 1 sierpnia 1917^a

Temat: Prezentacja przesłanej z Rosji broszury w języku polskim z prawdziwymi danymi o traktowaniu przebywających tam naszych jeńców wojennych

Załączona broszura w języku polskim została wyjęta z listu jeńca cywilnego dr. Josefa Golda¹⁷⁸, byłego posła do Reichstagu i burmistrza miasta Złoczów, obecnie przebywającego jako zakładnik w Piotrogradzie, do jego żony pani Sophie Gold, Seilergasse 16, Wiedeń I, datowanego na dzień 12 lipca 1917.

Broszura nosi tytuł: „POŁOŻENIE JEŃCÓW WOJENNYCH W ROSJI ZA CZASÓW STAREGO RZĄDU”. Wykład został wygłoszony w Piotrogradzie przez warszawską delegatkę panią J. Dziubińską po odbyciu wizytacji obozów jeńców wojennych.

¹⁷⁸ Josef Gold (1864–?), ukończył medycynę na uniwersytecie we Lwowie w 1890 r.; potem pracował jako lekarz w Brodach i Złoczowie, poseł do austriackiej Rady Państwa (1907–1918).

Zgodnie z informacją autorki broszura jest oparta na dokumentacji dowodowej. Są to:

1. raporty 4 delegatów z Piotrogradu; 2. raporty duchownych, którzy prowadzą posługę duszpasterską dla jeńców wojennych; 3. raporty lekarzy; 4. raporty przedłożone w sztabie, 5. urzędowe referaty; 6. zeznania naocznych świadków; 7. listy od prywatnych osób.

Wykład dzieli się na następujące ustępy:

1. **Na budowie kolei** (tutaj szczegółowo przedstawiono straszliwe zdarzenia na budowie kolei murmańskiej z podaniem nazwisk i dokładnych dat).
2. **W ziemnych [?] barakach „ziemiarki”**. (Koszty wyżywienia jeńca wojennego w obozie wynoszą 7,5 kopiejki, na robotach 11,5 kopiejki dziennie, szkorbut, brak odzieży, zabieranie ubrań przekazanych przez komitet, brak opieki medycznej, znęcanie się przez pułkownika Scho).
3. **W lasach**. (Gospodarka leśnika w Turow, baraki śmierci, tyfus plamisty bez opieki medycznej, niegrzebanie zmarłych).
4. **Obóz koncentracyjny na północy**. (Przepełnione kwatery, woda jako jedzenie, wynagrodzenie za pracę 10 kopiejek lub zupełnie nic, znęcanie się).
5. **Obóz koncentracyjny w Środkowej Rosji**. (Bezwzględne wysyłanie fizycznie słabych, chorych i rannych na Syberię bez odzieży i obuwia, wyczerpanych pracą jednorocznych bez pomocy medycznej).
6. **W kopalniach**.
7. **Baraki w Tockoje**. Doniesienie deputowanego miasta Samara, pana Gladisza, odczytane na wspólnym posiedzeniu dumy.
8. **W lasach pod Iżewskiem**. (Fizyczne znęcanie się potwierdzone przez poważanych Rosjan, system Babuschkin, zamordowanie dwóch jeńców wojennych, którzy odważyli się przekazać delegatom prawdziwe informacje, handel żywym towarem, rozmyślne spalenie setek jeńców wojennych).
9. **Próba sporządzenia statystyki śmiertelności**. (W guberni ołonieckiej 10 000 zmarłych, 30 000 inwalidów, w Tockoje 9000 zmarłych na 17 000 jeńców wojennych, w Tobolsku śmierć wszystkich 2000 zakwaterowanych w ziemnych barakach jeńców wojennych, pod Orenburg amerykański lekarz stwierdził 50% chorych na suchoty, 40% przypadków utraty wzroku, w Skobelewie przez okres dwóch miesięcy zmarło ponad 3000 ludzi, w Samarkandzie 5050 jeńców wojennych itp., straszliwe położenie jeńców wojennych inwalidów).
10. **Na Syberii** (Brak najbardziej prymitywnych sanitarnych urządzeń, masowe wymieranie austriackich lekarzy i medyków).

^a Na stronie tytułowej meldunku w lewym górnym rogu odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 broszura”. W aktach broszury nie odnaleziono, jest tylko jej streszczenie niemieckojęzyczne, załączone wyżej.

Załączniki:

Do Kierownictwa Cenzury GZNB

Jako jeńiec cywilny w Rosji z Piotrogradu wysłałem swego czasu do mojej rodziny broszurę na temat stanu tamtejszych jeńców wojennych. Jak dowiaduję się teraz, po moim powrocie, moja broszura została wykorzystana przez Kierownictwo Cenzury dla celów urzędowych i dlatego nie została przekazana mojej rodzinie.

Ponieważ pracuję obecnie nad utworem o moich przeżyciach w Rosji oraz o ówczesnej sytuacji jeńców, a zawarte we wspomnianej broszurze informacje nie są już aktualne, lecz mimo to stanowią wartościowy materiał, pozwalam sobie prosić uniżenie o przekazanie mi wymienionej na wstępie broszury

Wiedeń, 15 maja 1918

dr Josef Gold, Burmistrz Złoczowa

Ministerstwo Wojny, Wydział X

Przedłożona c. i k. Ministerstwu Wojny Wydział X. Jeńców Wojennych broszura, o której zwrot się prosi, została przekazana tego roku Ministerstwu Wojny wraz z [dokumentem] Zl. Abt. D. Exh. No. 9753 z dnia 2 sierpnia 1917 (Wydział X ds. Jeńców Wojennych, Nr. 41179).

W przypadku gdyby petent nie mógł odzyskać polskiego oryginału od c. i k. Ministerstwa Wojny, uprasza się o wydanie decyzji, czy może zostać przekazany mu egzemplarz sporządzonej w swoim czasie wersji przetłumaczonej na język niemiecki

Wiedeń, 18 maja 1918

płk [Otto] Kick m.p.

Do wiadomości Kierownictwa Cenzury

Oryginał broszury nie był załączony, lecz będą podjęte starania odszukania go.

Spośród trzech dostępnych tłumaczeń, dwa zostały wykorzystane do wewnętrznego użytku. Przy przekazaniu polskiego oryginału, dr Gold zostanie poinformowany o tym, że każda publikacja na temat jeńców wojennych podlega cenzurze Wydz. X Ministerstwa Wojny, zgodnie z obowiązującym prawem

20 VI 1918

rtm. Streeruwitz m.p.

[notatka] Prezydium z prośbą o zwrócenie polskiego oryginału, który według notatki zapisanej ołówkiem został przekazany najwidoczniej siostrze Szymkiewicz

Do Pana dr. Josefa Golda, Burmistrza Złoczowa
Wielmożny Panie!

W załączniku, Szefostwo Cenzury, po uzyskaniu zgody c. i k. Ministerstwa Wojny przekazuje polską broszurę, o którą Pan prosił.

Ministerstwo Wojny zleciło jednocześnie Szefostwu Cenzury poinformowanie Pana, że każda publikacja dotycząca jeńców wojennych podlega wcześniejszej cenzurze Wydziału X ds. Jeńców Wojennych w Ministerstwie Wojny.

płk. [Otto] Kick

Wiedeń, 11 lipca 1918

*Meldunek i załączniki: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3781 Res. 9753, k. nlb.*

Nr 603

1917 sierpień 9, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, podpisany w zastępstwie naczelnika przez dr. Leo Lauterbacha, Exh. No. 862/3 P, przytacza krótkie fragmenty z 6 korespondencji dotyczące „zawierania małżeństw” przez jeńców wojennych Polaków z armii austro-węgierskiej w Rosji. W zachowanych 4 oryginalnych korespondencjach w języku polskim jest także podawana zazwyczaj motywacja podejmowanych decyzji.

Meldunek z dnia 9 sierpnia 1917^a

Temat: Zawieranie małżeństw przez naszych jeńców wojennych w Rosji

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację „Załącznik: 6 kart [pocztowych]”, a od tytułu meldunku odesłanie: „Ad Abt. D. Res. No. 4117”.

1. Nadawca: jeniec woj. Jan Konrad, miejscowość nieznana, gub. chersońska (Rosja), odbiorca: Anna Szybiak, Husaków, pow. mościski (Galicja), data: 5 III 1917.

„... Ożeniłem się tutaj ...”

2. Nadawca: jeniec woj. A. Biechowicz [miejscowość nieznana] (Rosja), odbiorca: Wojciech Biechowicz, Zagórzany, pow. gorlicki (Galicja), data: 11 V 1917.

„... Żenię się tutaj ...”

3. Nadawca: jeniec woj. plutonowy Jan Juchas, poczta Samhorodek, cukrownia, pow. berdyczowski, gub. kijowska (Rosja),
odbiorca: Michał Juhas, Sečovce, kom. Zemplén (Węgry),
data: 12 V 1917.

„Zatorze (Zabora?) 12 V 1917

Kochani Rodzice! Pisałem już sto kartek do Was i żadnej jeszcze odpowiedzi nie otrzymałem. Bardzo mnie to martwi – bo nie wiem co się z Wami dzieje. Proszę was bardzo przyślijcie mi metrykę, bo się chcę żenić, bo ja nie mam się po co wracać do domu, jeżeli wy mi nie piszecie dalej potrafię potem [czekać?] do^a półtora roku. Ja pozdrawiam was wszystkich do wasz syn Jan Juchas”^b

^a Wyraz następny nieodczytany.

^b U dołu karty pocztowej nadawca dopisał swój adres w języku rosyjskim.

4. Nadawca: nieznaną jeniec woj., łagier wojennopłennych Samara (Rosja),
odbiorca: Józefa Nazarowicz, Kraków (Galicja),
data: 24 IV 1917.

„24/IV 1917

Najdroższa Matusiu!

Z radością Ci donoszę że jutro – 25 kwietnia ślub Twego syna – który czuje się zdrow i jest szczęśliwy – Tęskno nam i boleśnie przykro, że Ty Matusi być przy nas nie możesz.

Całujemy Cię i kochamy Cię Twe syn i Lola Żona”

5. Nadawca: nieznaną jeniec woj., Mangut, pow. omski, obw. semipałatyński (Rosja),
odbiorca: Jan Mikosz, Czchów, pow. brzeski (Galicja),
data: 29 IV 1917.

„29/4 1917 Rok

Niech Bendzie pochwalony Jezus chrystus Drogi przyjacielu donosze wam ze syn Wasz Józef Mikosz Ostał się na syberii przystał na rusko i rzyni się stako Babą ktura ma 52 lata i może Jest Bogata czemu rze on się rzyni na taki stary Babie.

J Dowidzenia”

6. Nadawca: jeniec woj. Tadeusz Kozłowski, Dubowik, poczta Krisiatycze, pow. radomyski, gub. kijowska (Rosja),
odbiorca: Bronisława Kuliczowska, Lwów (Galicja),
data: 24 V 1917.

„24 maja 1917 r.

Kochana moja Ciociu!

Pieniądzy od Cioci otrzymałem tylko bardzo pragnę otrzymać listu lub kartkę od Cioci co tam słychać z Mamcią czy piszy do Cioci gdzie się obraca Wiktorcio gdzie Ciocia Milcia czy jesteście wszyscy zdrowi. Posyłam Cioci swoją fotografię i swej Żony. Ja sie tu użeniłem w ziołem curkę tego gospodarza co uniego byłem za robotnika wielkie bogacze. Żona moja jest katoliczką liczy lat 18 ście wielki posag zanią wzięłem powojnie myślę wracać z żoną do domu Pan Bóg mi dał wielkie szczęście w niewoli.

Całuję rączki Cioci Tadeusz Kozłowski proszę Mamie na pisać otem. Proszę odpisać adres domnie^a

Rossija w Kijewskoju Gubernu rabotpischczelskogo ujezda Krisjatickoj poczti Dubowa nołuczył Kajtanu Markewiczu dlia Tadeusza Kozłowskiego”

Za zgodność: Gustaw Pattek

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach

^a Napisany po rosyjsku w końcu karty, j.w.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Korespondencje: cztery karty pocztowe w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3744 Res. 4117, k. 353–360.

Nr 604

1917 wrzesień 25, [Wiedeń]. – Meldunek dotyczący statystyki korespondencji za miesiąc sierpień 1917, naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No 796/7 P. W tym okresie wpływ korespondencji był większy o 36 000 i wynosił 526 100; w tym po 50% z kraju i zagranicy; została ona rozdzielona i rozdysponowana według zasad omówionych w pierwszym sprawozdaniu.

Meldunek z dnia 25 września 1917^a

Temat: Statystyka za miesiąc sierpień 1917

OGÓLNY PRZEGLĄD

I. WPLYNĘŁO

526 100

II. WYDANO

A) Opracowano:

1. Przekazano

462 493 = 89%

2. Wykorzystano	228 = 0,044%	
3. Uporządkowano	3 377 = 0,65%	
4. Zatrzymano/ocenzurowano	3 868 = 0,75%	
5. Odesłano do nadawców	158 = 0,03%	
6. Zapytania, nekrologi itp.	758 = 0,14%	470 882
B) Wyłączono:		
7. W językach obcych	37 576 = 7,2%	
8. Niewłaściwie przesłano	7 129 = 1,3%	44 705
		<u>515 587</u>

STATYSTYKA SPECJALNA

I. WPŁYNEŁO

Wpływ korespondencji był o 36 000 sztuk większy niż w poprzednim miesiącu. Dzieli się jak następuje:

	Kartki	Listy	Razem		Lipiec		Czerwiec
a) Koresp. zagraniczna	253 200	11 575	264 775	=	50%	wobec	47%
b) Koresp. krajowa	<u>240 200</u>	<u>21 125</u>	<u>261 325</u>	=	50%	wobec	53%
	493 400	32 700	526 100				

Każdy z tych rodzajów korespondencji jest dzielony w Grupie Polskiej w celu specjalizacji pracy na dwie podkategorie, a mianowicie:

a)							
1) Z Rosji od naszych jeńców wojennych	240 050	7 075	247 125	=	47%	wobec	44%
2) Z Włoch, Francji itp. od naszych jeńców wojennych	13 150	4 500	17 650	=	3,3%	wobec	3%
	253 200	11 575	264 770				
b)							
1) Z kraju do naszych jeńców wojennych zagranicą	190 100	7 500	198 400	=	37,7%	wobec	37%
2) Od i do wrogich jeńców wojennych Monarchii	49 300	11 500	60 800	=	11,5%	wobec	15%
3) Korespondencja uzupełniająca		<u>2 125</u>	<u>2 125</u>	=	0,4	wobec	0,2
	240 200	21 125	261 325				

Stosunek liczbowy listów (w odróżnieniu od kartek) do łącznej liczby w każdej kategorii przedstawia się następująco:

Do: a) 1) Z Rosji	3%	w sierpniu	wobec	3,5%	w lipcu
Do: a) 2) Z Włoch itp.	34%	w sierpniu	wobec	34%	w lipcu

Do: b) 1) Z kraju	4%	w sierpniu	wobec	4,5%	w lipcu
Do: b) 2) Poczta wrogich jeńców wojennych z kraju	23%	w sierpniu	wobec	20%	w lipcu
Do: b) 3) Korespondencja uzupełniająca	100%				

II. WYDANO

A) Opracowano

1. Przekazano

Do Grupy Pocztovej przekazano 462 493 sztuk korespondencji, to jest 89% wobec 86% w poprzednim miesiącu. Ta liczba w podziale na kraje docelowe przedstawia się następująco:

		Sierpień	wobec	Lipiec
a) Galicja	230 064 =	50%	wobec	42%
b) Rosja	145 486 =	31%	wobec	43%
c) Austria	19 965 =	4,5%	wobec	4,5%
d) Polacy z zaboru rosyjskiego, austriacki obszar okupacyjny	15 537 =	3,5%	wobec	5%
e) Polacy z zaboru rosyjskiego, niemiecki obszar okupacyjny	14 143 =	3%	wobec	4%
f) Niemcy	12 087 =	2,5%	wobec	3,5%
g) Włochy	11 502 =	2,5%	wobec	2,5%
h) Węgry	5 323 =	1%	wobec	1%
i) Wiedeń	3 279			
k) Centrala Uchodźców	364			
l) Poczta polowa	1 581			
m) Zagranica	1 883			
n) Bośnia	877			
o) Serbia	1 396			
p) Korespondencja uzupełniająca	1 319			
q) Stacje jeńców wojennych	36			
	<u>462 493</u>			

2. Wykorzystano

Do referentów K[ierownictwa] C[enzury] [GZNB] przekazano 228 Spostrzeżenia, to jest 0,044% wydanej korespondencji łącznie, wobec 0,034% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

Do Referatu I	17	Spostrzeżeń
Do Referatu II	2	Spostrzeżenia
Do Referatu V	112	Spostrzeżeń
Do Referatu VI	16	Spostrzeżeń
Do Referatu VIII	31	Spostrzeżeń

Do Referatu XIV	3	Spostrzeżenia
Do Referatu XVI	14	Spostrzeżenia
Do Referatu XVIII	1	Spostrzeżenie
Do Referatu XXI	28	Spostrzeżeń
Do Referatu XXIV	14	Spostrzeżeń
	<u>228</u>	wobec 160

3. Uporządkowano

Do uporządkowania przekazano 3377 sztuk, to jest 0,65%, wobec 0,68% w miesiącu lipcu, a mianowicie z następujących przyczyn:

		Sierpień	wobec	Lipiec
a) Informacje wojskowe (K 163, ¹⁷⁹ 195 ¹⁸⁰)	1870	= 55%	wobec	60%
b) Skargi o charakterze gospodarczym (§ 28d)	1131	= 33%	wobec	37%
c) Informacje od jeńców wojennych oddziałów roboczych (K 182)	158	= 4,6%	wobec	1,5%
d) Skargi od jeńców wojennych (§ 28g)	32	= 0,9%	wobec	2%
e) Informacje o charakterze politycznym	76	= 2,3%	wobec	0,5%
f) Informacje o charakterze wojskowym	100	= 2,9%		
g) Różne	10	=		
	<u>3377</u>			

4. Zatrzymano/ocenzurowano

Liczba zatrzymanej/ocenzurowanej korespondencji wynosiła 3868 sztuk, to jest 0,75% wydanej korespondencji łącznie wobec 0,8% w poprzednim miesiącu.

Powody zatrzymania/ocenzurowania są następujące:

		Sierpień	wobec	Lipiec
a) Odesłano	1233	= 31%	wobec	24%
b) Jeńcy wojenni i cywilni między sobą (§ 19b)	484	= 12%	wobec	14%
c) Z frontu (K 163 ¹⁸¹)	191	= 4,5%	wobec	7,5%
d) Z żołnierzami armii rosyjskiej (K 90 ¹⁸²)	239	= 6%	wobec	4%
e) Podejrzane i niezrozumiałe	822	= 21%	wobec	21,5%
f) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 24a)	185	= 4,7%	wobec	5,5%
g) Widokówki (§ 19a)	99	= 2,5%	wobec	1,5%
h) Listy błagalne od internowanych (K 188)	50	= 1,5%	wobec	2%
i) Nieprzekazano (K 199)	501	= 12,8%	wobec	16,5%

¹⁷⁹ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

¹⁸⁰ Zob. T. 4, dok. nr 556, przyp. 88.

¹⁸¹ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

¹⁸² Komunikat nr 90, dotyczący korespondencji rosyjskich wojskowych, nie został odnaleziony w zasobie aktowym GZNB w Kriegsarchiv.

k) Treść obraźliwa	17
l) Skargi od wrogich jeńców wojennych (§ 24c)	16
m) Niedopuszczalne z przyczyn politycznych (§ 24a)	20
n) Niedopuszczalne z przyczyn wojskowych (§ 24a)	10
	3868

5. Odesłano do nadawców

Zgodnie z § 30 pkt II Księgi Instrukcji z powodu niedozwolonego pisma odesłano do nadawców 158 sztuk korespondencji, to jest 0,03% wobec 0,097% w poprzednim miesiącu.

6. Zapytania, nekrologi itp.

Zgodnie z Komunikatem 160¹⁸³ do Grupy Pocztovej lub Kancelarii Prezydzialnej przekazano 758 sztuk korespondencji, to jest 0,14% wobec 0,19% w miesiącu lipcu, a mianowicie:

	Lipiec		Czerwiec
a) Zapytania o własnych żołnierzy	106 = 13%	wobec	15%
b) Zapytania o wrogich żołnierzy	23 = 3,5%	wobec	1,5%
c) Korespondencja z Czerwonym Krzyżem	70 = 8,5%	wobec	6%
d) Niepełne adresy własnych jeńców wojennych	62 = 7%	wobec	14%
e) Niepełne adresy wrogich jeńców wojennych	373 = 46,5%	wobec	50%
f) Nekrologi	124 = 15,5%	wobec	13%
	<u>758</u>		

B) Wyłączono

7. Korespondencja w językach obcych

Jako korespondencję w innych językach niż język polski do Grupy Sortowania przekazano 37 576 sztuk, to jest 7,2% (wobec 9,6% w poprzednim miesiącu). Z tego, 16 172 sztuk, to jest 42% (wobec 46% w poprzednim miesiącu) przypadało na korespondencję w języku ukraińskim.

8. Niewłaściwie przesłano

Łączna liczba 7129 sztuk, to jest 1,3 wobec 1,7% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

	Sierpień		Lipiec
a) Cenzura w Budapeszcie	51 sztuk = 0,7%	wobec	1%
b) Niewłaściwie przesłano z wrogo kraju	741 = 10%	wobec	8%

¹⁸³ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 30.

c) Niewłaściwie przesłana pozostała korespondencja $\frac{6337}{7129} = 89\%$ wobec 90%

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a Na stronie tytułowej sprawozdania, po lewej u góry, odcisnięto stempel: „Polnische Zensur-gruppe”.

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3777 Res. 8307, k. nlb.

Nr 605

1917 październik 1, Wiedeń. – Sprawozdanie miesięczne „sprawa polska” za wrzesień 1917, referenta Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Referat XVI/10, omawiające zawartość 49 fragmentów korespondencji w języku polskim, ocenzone i przetłumaczone na język niemiecki, za okres od 9 V do 9 IX 1917. Korespondencje dotyczą różnych aspektów „sprawy polskiej” w Austro-Węgrzech, Rosji, we Francji, Włoszech, w Królestwie Polskim oraz wśród jeńców wojennych Polaków z armii rosyjskiej przebywających na terenie monarchii naddunajskiej. Korespondenci zajmują się głównie kwestiami kryzysu przysięgowego w Legionach Polskich, powstania Armii Polskiej we Francji, aresztowania i internowania Józefa Piłsudskiego, wpływu pogarszającej się sytuacji gospodarczej na wzrost niechęci do państw centralnych i do wiążącej z nimi losy sprawy polskiej Tymczasowej Rady Stanu.

Sprawa polska. Sprawozdanie za wrzesień 1917^a

A. Uwagi ogólne

W odróżnieniu od poprzednich okresów sprawozdawczych w ostatnim czasie prawie w ogóle nie odnotowano przemyśleń o charakterze politycznym oraz w zakresie prawa międzynarodowego. Z punktu widzenia narodu **sprawa polska już** nie występuje w dawnym rozumieniu; nikt już nie kwestionuje niepodległości Polski proklamowanej przez obydwie grupy mocarstw.

Dlatego też, ogólne zainteresowanie kieruje się teraz ku sprawom drugorzędnym, przede wszystkim ku **sprawom ziem polskich pod dawnym zaborem rosyjskim**, które obecnie stanowią najważniejszy temat narodowych trosk i zabiegów. Należy podkreślić, że nie odnotowano ani jednego głosu, który by wyrażał zadowolenie z rozwoju tamtejszych stosunków. Przeciwnie, wydarzenia ostatnich miesięcy – nie

zaobserwowano jeszcze skutków uchwalenia patentu z 12 września¹⁸⁴ – dostarczyły nowej pożytki dla animozji wobec mocarstw centralnych, na którą już wskazywano w poprzednich raportach.

Należy przede wszystkim podkreślić, że obecna od dawna **nienawiść w stosunku do Niemców** staje się coraz silniejsza i coraz bardziej rozpowszechniona w takim stopniu, że należy wątpić, czy kiedykolwiek będzie możliwe, aby z serca narodu wypłenić te uczucia, które są nie bez znaczenia dla przyszłej polityki polskiej.

Jednak również w **stosunku do Austrii** można zaobserwować, jeśli nie zdecydowaną wrogość, to jednak wzrost **radykalizmu**, który wyraża się w stosunku do krajowych i międzynarodowych problemów, tak, że (jeśli chodzi o masowe poglądy narodu) należy spodziewać się w przewidywalnym czasie radykalnych i opozycyjnych postaw Polaków.

B. Nastroje w poszczególnych krajach

I. Monarchia

Wewnętrzne **stosunki w legionach** od dłuższego czasu stały się **nie do wytrzymania**. (2). Przeniesienie w swoim czasie legionów na teren zaboru rosyjskiego miało zgubne konsekwencje, gdyż młodych żołnierzy skazano na bezczynność, czego dalszym skutkiem stał się pociąg do politykowania, który z czasem, pod wpływem nowego środowiska przybrał bardzo niepożądany rozmiar i kierunek. Partynopolityczne spory spowodowały w końcu tak głębokie przygnębienie i taką dezorientację, że wielu legionistów zdecydowało się wstąpić do cesarsko-królewskiej armii jako wybawienie od męczącej niepewności (3).

W stosunkach zewnętrznych wydarzenia te miały skutek **rewolucyjny** i z jednej strony znacznie osłabiły zaufanie do polityki Monarchii i Niemiec (5, 6, 7), a z drugiej strony w szerokich kręgach społeczeństwa platoniczna do tej pory sympatia dla legionów przerodziła się w uczucie płomiennej miłości (4).

Afera z Piłsudskim, którego ponoć aresztowano¹⁸⁵, gdyż był on „niewygodny dla niemieckiego rządu”, wywołała ogólne **potępienie** oraz oburzenie (1). Aktualność tych zdarzeń odsunęła na dalszy plan zainteresowanie **polityką wewnętrzną Austrii**, co można też wytłumaczyć letnią przerwą w pracach parlamentu. Podział w Kole Polskim był raczej niewiele komentowany, jednak z pewnych aluzji można wywnioskować, że sympatie mas narodu leżą po stronie obecnej radykalnej większości.

¹⁸⁴ Mowa tu o patencie mocarstw w sprawie utworzenia Rady Regencyjnej (12 IX 1917 r.).

¹⁸⁵ Władze niemieckie aresztowały Józefa Piłsudskiego 22 VII 1917 r. w związku z kryzysem przysięgowym w Legionach Polskich i osadziły w twierdzy magdeburskiej, skąd po zwolnieniu 10 XI 1918 przybył do Warszawy.

Według relacji ponoć wtajemniczonyj osoby w **Polskim Stronnictwie Ludowym**¹⁸⁶ panują **niesnaski** (8).

II. Rosja

Szeroko zakrojona **działalność opiekuńcza** tamtejszej polskiej społeczności na rzecz naszych polskich jeńców wojennych, włączenie jeńców wojennych do **narodowej pracy**, a wreszcie dystrybucja prasy pomiędzy jeńcami wojennymi przyczyniły się do wzrostu narodowego **poczucia solidarności** oraz do wzajemnego zbliżenia (28, 29, 30, 31, 32).

Ścisłe kontakty pomiędzy tymi obydwoma grupami powodują, że poglądy polityczne naszych tamtejszych polskich jeńców wojennych można taktować jako odzwierciedlenie nastrojów panujących u Polaków w Rosji.

Z całą pewnością panuje wiara w **powstanie niepodzielnej zjednoczonej Polski** (9). W pozostałych narodowych sprawach toczy się zacięta **partyjna walka**, którą przede wszystkim podsycą **prasa** (10). Tej ostatniej należy w dużym stopniu przypisać **podżeganie skierowane przeciwko Monarchii** (14), ale przede wszystkim przeciwko **Niemcom** (22, 24), którym zarzuca się – jak zawsze – egoizm, dwulicowość oraz łamanie danych obietnic (oczywiście w sprawie tworzenia armii) (11, 12). Ogólne wrzenie podsycą jeszcze kryzys w Radzie Stanu¹⁸⁷ i w legionach oraz aresztowanie Piłsudskiego, który jest czczony jako bohater narodowy i męczennik (13).

Ogólnie znane rezolucje **Koła Polskiego** znajdują ostatnio ogólny **polask**, przy czym wychwala się **rzekomą jednością** Koła Polskiego przeciwstawiając ją podziałom partyjnym w Rosji (9, 16, 21).

Często jest omawiana propozycja przekształcenia Austrii w **państwo federacyjne** (16). Podobnie z upodobaniem i bez niechęci jest omawiana sprawa wyboru **polskiego króla** z dynastii Habsburgów (15, 16). Jednakże wiece sympatii dla Austrii należą do rzadkości (17).

Godne uwagi są zgodne doniesienia o **schyłku partii wszechpolskiej**¹⁸⁸ (18, 19). Trudno jest zrozumieć to zjawisko ze względu na równoczesny rozwój skrajnie narodowej myśli, której do tej pory główną nosicielką była właśnie ta partia. Może wyjaśnienie można znaleźć w odrzuceniu przez opinię publiczną propozycji wszechpolską odnoszącej się do tworzenia **polskiej armii** w Rosji (22).

Nie jest obecnie wiadomo, jak daleko posunięta jest realizacja tej propozycji. W każdym razie, dzięki zręcznej, wspieranej przez własną prasę (31) działalności werbunkowej bez wątpienia udało się skłonić niektórych jeńców wojennych do

¹⁸⁶ Jest tu mowa o PSL „Piaś”. Szerzej zob. K. Dunin-Wąsowicz, *Ludowcy galicyjscy...*, s. 39–54.

¹⁸⁷ Właściwa nazwa: Tymczasowa Rada Stanu.

¹⁸⁸ Mowa tu o Stronnictwie Demokratyczno-Narodowym – potocznie Narodowa Demokracja, endecja. Co do roli endeków w odzyskaniu niepodległości Polski zob. J. Molenda, *Piłsudzczy a Narodowi Demokraci...*

wstąpienia do tej armii (21, 22, 24). W pojedynczych przypadkach stwierdzono, że odbywało się to pod przymusem (25).

Wzrosła liczba **zawartych** przez polskich jeńców wojennych **związków małżeńskich**, na co ponoć strona rosyjska oficjalnie zezwoliła (2). Liczba ta będzie prawdopodobnie stale wzrastać wraz z przedłużaniem się wojny.

Z niektórych miejscowości napływają doniesienia o lepszym **traktowaniu polskich jeńców wojennych** (26, 27), jednakże w okresie sprawozdawczym nie odnotowano systematycznego i całościowego uprzywilejowania Polaków. Do tej pory **jedynie** potwierdzono doniesienia o wejściu w życie rozporządzenia rządowego, które miało przyznać Polakom specjalne prawa (34).

Przedłożony w oryginale list „Komisji Likwidacyjnej do spraw Królestwa Polskiego” z dnia 26 czerwca 1917 r. zawierał sprzeczną z innymi doniesieniami informację, że rosyjski sztab generalny sprzeciwił się **odesłaniu** austriackich jeńców wojennych narodowości polskiej, którzy pochodzą z okupowanych [przez Rosję – tłum.] terenów Galicji, do ich rodzinnych miejscowości. Obecnie nie jest wiadomym, czy to (zresztą już nieaktualne z powodu wyzwolenia Galicji Wschodniej) zarządzenie zostało w międzyczasie zmienione przez wyżej wspomnianą ustawę w sprawie polskiej.

W raporcie skierowanym do arcybiskupa lwowskiego dobrze poinformowany duchowny przedstawił stosunki kościelne pośród rzymsko-katolickiego kleru w Rosji w **bardzo ponurych barwach**. Polskim duchownym zarzuca brak zorganizowania, rozpolitykowanie, osobiste intrygi oraz kryzys religijny. Ponadto, autor skarży się na brak odpowiedniej opieki dla jeńców wojennych oraz bezczynność rzymskiej kurii wobec opisanych nieprawidłowości (36).

Wydaje się, że **zasięg działania „Komisji Likwidacyjnej”** jest bardzo rozległy. W każdym razie (...) również opiekę nad **polskimi dziełami sztuki** w Rosji którymi ma zarządzać przebywający tam jako więzień cywilny dyrektor lwowskiego muzeum dr Czołowski¹⁸⁹ (37).

Traktowani do tej pory jako zdrajcy kraju **jeńcy wojenni legioniści**, obywatele rosyjscy, zostali zgodnie z treścią raportu z 17 lipca **zwolnieni z więzień** i zrównani z innymi jeńcami wojennymi.

III. Włochy i Francja

Przyznana przez te mocarstwa w oparciu o polityczne kalkulacje **uprzywilejowana pozycja** dla polskich (oraz innych słowiańskich) jeńców wojennych przyniosła oczekiwany skutek i licznych jeńców wojennych nastawiła pozytywnie do dążeń Ententy (38, 39).

¹⁸⁹ Aleksander Czołowski (1865–1944) – polski historyk, antykwariusz, archiwista i dyrektor lwowskich muzeów: Muzeum Historycznego Miasta Lwowa, które powstało dzięki jego staraniom, oraz Muzeum Narodowego we Lwowie; członek Polskiego Towarzystwa Historycznego. I. Zima, *Aleksander Czołowski...*

Jako najważniejszy fakt o znaczeniu politycznym należy wskazać **tworzenie polskiej armii we Francji**¹⁹⁰ i akcję werbunkową prowadzoną przez zwolenników nawet poza granicami Francji, przede wszystkim we Włoszech (40, 41).

Jako ośrodek tej akcji wskazuje się „**Comité Polonais**”^b, 3 bis rue de la Bruyère, Paris, a jako jej przywódcę niejakiego Jana Derezińskiego¹⁹¹. Organem tego komitetu jest gazeta „**Polonia**” (40). Wydaje się, że komitet jest polską agenturą większej organizacji zajmującej się werbunkiem ochotników z krajów słowiańskich, co wnioskuje się z faktu, że w niektórych przypadkach jako pośredników oraz naganiaczy wskazywano czeskich jeńców wojennych oraz ich gazety (41, 42).

Dla siły werbunkowej tej armii jest znamienne, że nawet oficerowie polskiej brygady w Rosji interesują się wstąpieniem do tej armii (43).

IV. Zabór rosyjski

Godne pożałowania wydarzenia w legionach, aresztowania i internowania ożywiły wśród ludności zaboru rosyjskiego **wspomnienia o rosyjskim reżimie** zsyłającym Polaków na Syberię, co wpłynęło na kształtowanie się bardziej korzystnych dla mocarstw centralnych poglądów politycznych (44, 45). Również działania o **charakterze ekonomicznym** psują krew miejscowej ludności (5).

Należy zauważyć, że te wydarzenia spotkały się wśród ludności z dużo większym oddźwiękiem, niż w wyższym znaczeniu o wiele ważniejsze wydarzenia w Radzie Państwa.

Wydaje się, że przetrzymywani w niemieckich obozach dla jeńców wojennych (Szczypiorno)¹⁹² byli polscy **legioniści** znoszą swój los z **godnością** i nie żałują swojej decyzji (46).

V. Polscy jeńcy wojenni w Monarchii

Będąca zwykle na porządku dziennym dyskusja za i przeciw **wstępowaniu do legionów** zamarła z oczywistych powodów.

Stosunek polskich jeńców wojennych do **mocarstw centralnych** nie stał się ani trochę cieplejszy. Na to godne ubolewania zjawisko zwrócono w ostatnim czasie

¹⁹⁰ Organizacją powołanej 4 VI 1917 r. Armii Polskiej we Francji zajmowała się Misja Wojskowa Francusko-Polska. Zwierzchnictwo polityczne nad Armią objął Komitet Narodowy Polski utworzony 15 VIII 1917. Na temat stosunku różnych organizacji polskich we Francji do Armii Polskiej i KNP zob. zwł.: W. Śladkowski, *Emigracja polska we Francji...*, s. 272–317. Por. też: R. Wapiński, *Komitet Narodowy Polski...*; *Armia Polska we Francji...* We Włoszech prowadzono werbunek do oddziałów polskich i przesyłano je do Armii Polskiej we Francji; por. T. 4, s. 221–222, przyp. 155.

¹⁹¹ Jan Dereziński – działacz powstałego 1 VIII 1914 r. Komitetu Wolontariuszy Polskich, a od początku lipca 1917 r. sekretarz nowoutworzonego Związku Narodowego Polskiego, który popierał werbunek do Armii Polskiej we Francji.

¹⁹² Szczypiorno – dawniej wieś pod Kaliszem, dziś dzielnica tego miasta; od lipca 1917 r. obóz internowania przez władze niemieckie legionistów-Królewiaków, podoficerów z I i III Brygady LP po odmowie złożenia przysięgi (kryzys przysięgowy); oficerowie-Królewiacy z tych formacji zostali skierowani do obozu dla internowanych w Beniaminowie koło Zegrza (pow. pułtuski, gubern. warszawska, Król. Pol.).

więcej uwagi i na podstawie bezpośrednio odnotowanych skarg oraz porównania ze stosunkiem naszych jeńców wojennych przetrzymywanych we wrogich państwach można wymienić oprócz ogólnopolitycznych powodów następujące przyczyny tego zjawiska:

1. **Brak** jakiegokolwiek **uprzywilejowania polskich** i reprezentujących inne narodowości jeńców wojennych, takiego jakie istnieje we wrogich krajach (26, 38, 47). W szczególności jeńcy wojenni będący **obywatelami Królestwa Polskiego** odbierają to jako niesprawiedliwość, że traktuje się ich jak wrogów a nie jak sprzymierzeńców i że nie przynajmniej im swobody poruszania się ani nie wydaje się zgody na wizyty w ojczyźnie.

2. **Zaniedbywanie** polskich jeńców wojennych przez przebywających u nas w kraju **ich rodaków**, których obowiązkiem byłoby, poprzez szeroko zakrojone akcje opiekuńcze pozyskiwać jeńców wojennych, a poprzez braterskie wyjaśnienia uwrażliwiać ich na **poglądy sprzyjające Austrii**, jak to we wrogim dla nas znaczeniu czynili z sukcesem Polacy na rzecz Ententy (30, 39).

3. Brak systematycznej **działalności agitacyjnej**, którą możnaby prowadzić za pośrednictwem **specjalnej** prasy oraz poprzez dystrybucję zwykłych polskich gazet (48). Również tutaj możnaby sięgnąć po przykłady z zagranicy (31, 32, 40).

4. Szczególny powód do niezadowolenia daje wielu polskim jeńcom wojennym ich osobliwa sytuacja w zakresie aktualnej **wymiany** jeńców wojennych. Podczas, gdy jeńcy wojenni narodowości **rosyjskiej** w sprzyjających okolicznościach (inwalidzi, sanitariusze itp.) zyskują wolność i prawo powrotu do Ojczyzny, **polskim** jeńcom wojennym pochodzącym z zaboru rosyjskiego, lub tym, którzy poddali się dobrowolnie, odmawia się takiej możliwości, ponieważ powrót do zaboru rosyjskiego nie jest dozwolony. Skargi należy rozumieć w taki sposób, że **zajęcie przez nas zaboru rosyjskiego przyniosłoby pochodzącym stamtąd jeńcom wojennym zamiast korzystnych tylko niekorzystne następstwa**.

Ewentualna życzliwość w tym czy innym obszarze przyniosłaby z pewnością dobroczynne skutki.

Wiedeń, 1 października 1917

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Szef Oddziału Cenzury^c

^a W lewym górnym rogu sprawozdania odbito prostokątny stempel czerwonym tuszem: „GZNB. Zensurabteilung, präs. 6/10 1917 Nr. Res. 4831 Błg. 1”; dzień i miesiąc oraz Res. z numerem i liczebność załącznika są wpisane odręcznie czarnym tuszem. W prawym górnym rogu pod napisem na maszynie: „Referat XVI/10 Rittm. Graf Osiecimski-Czapski” dopisane czerwonym tuszem, identycznym jak powyższy stempel: „Błg. 3”. Być może adnotacja o trzech załącznikach dotyczy wysłania analitycznej części sprawozdania do KÜA, AOK i Kriegsministerium. Tym bardziej, iż do omawianej części analitycznej sprawozdania nie dołączono korespondencji. Załączniki te znajdują się oddzielnie pod inną sygnaturą. Por. też przypis a do nagłówka sprawozdania miesięcznego za lipiec

1917 r. Na poszczególne miesiące przypada korespondencji: maj – 3, czerwiec – 7, lipiec – 10, sierpień – 11, wrzesień – 3, bez daty – 5.

^b Comité Polonais – Komitet Narodowy Polski.

^c Jest tylko odbity stempel czerwonym tuszem bez żadnego podpisu.

Załącznik do Referatu XVI/10 zawierający 49 fragmentów korespondencji w języku polskim, ocenzurowanych i przetłumaczonych na język niemiecki

1. Nadawca: pani [imię nieznane] Podmagórska, Kraków (Galicja),
odbiorca: Jan Sikora, Rosja,
data: 7 VIII 1917.

„... Nasz narodowy bohater Piłsudski został aresztowany, ponieważ był niewygodny, stąd ogólne przygnębienie ...”

2. Nadawca: M. Gorczyca, Mrowła, pow. rzeszowski (Galicja),
odbiorca: Franciszek Gorczyca, Pawłodar, obw. semipałatyński (Rosja),
data: 31 VII 1917.

„... W naszych legionach panuje ogólne poczucie klęski, duża rozbieżność w poglądach, z drugiej strony ręce są związane, straszne czasy ...”

3. Nadawca: legionista Stanisław Długocki, Niepołomice, pow. bocheński (Galicja),
odbiorca: Leon Długocki, Niżny Nowogród (Rosja),
data: 25 VIII 1917.

„... jak może Ci jest wiadomo, jesteśmy już od dziesięciu miesięcy w głębi kraju. Po opublikowaniu aktu 5 listopada rozpętała się zaciekle walka polityczna między nami i wspieranym przez sprzymierzone rządy konserwatywno-pojednawczym ułamkiem społeczeństwa, który czeka, aż Polska jakimś zrządzeniem losu osiągnie jakikolwiek niewielki sukces. Nasze pułki stacjonują w garnizonowych miastach i codziennie stacząmy boje z lojalną kliką; obecnie, ponieważ Piłsudski został przewieziony do Niemiec a legiony odmówiły złożenia przysięgi tymczasowej radzie państwa, to znaczy pruskiemu rządowi, to z tego powodu część naszych (ci z Królestwa Kongresowego) znaleźli się w niemieckich obozach jeńców wojennych, my wszyscy złożyliśmy podania o przydział do cesarsko-królewskiej armii. Sprawa jest jeszcze w toku ...”

4. Nadawca: Amelia Tobiasz, Kraków (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. legionista Zygmunt Oleński, Penza (Rosja),
data: 8 IX 1917.

„... Obecnie mamy w Galicji legiony, nie mogę opisać Ci tragedii, jaką teraz przeżywam, ale mogę Ci powiedzieć tylko tyle, że nasze zawsze wierne legiony nigdy nie okryły się hańbą i wychodzą po męsku z każdej opresji. Legiony są perłą w polskiej koronie. Oby ta wojna wreszcie się skończyła, pragnę tego tak bardzo jak inni, zarówno tutaj jak i na froncie i z Wami tam w niewoli. Ale nic nie można zrobić. Wiesz, legiony otrzymały nową nazwę: Polski Korpus Posiłkowy¹⁹³; ale ja zawsze będę mówić legiony, podobnie jak wszyscy inni ...”

5. Nadawca: Kazimierz Gayczak, Lwów (Galicja),
odbiorca: Stanisław Gayczak, Saratow (Rosja),
data: 23 VII 1917.

„... Z naszą Ojczyzną jest źle. «Oni»¹⁹⁴ dręczą nas i okradają w Królestwie Polskim. Będzie to trwać tak długo, aż się cierpliwość wyczerpie ...”

6. Nadawca: Jadwiga Stano, Żywiec (Galicja),
odbiorca: L. Wache, Malmö, region Skania (Szwecja),
data: 1 VIII 1917.

„... Z pewnością cieszysz się, że otrzymamy wolną i niepodzielną Polskę. Kto jednak obserwuje sytuację tutaj z bliska, ten widzi, że od tegostronnej partii¹⁹⁵ nie możemy wiele oczekiwać. Chciałbym jednak być fałszywym prorokiem. Obiecują nam szczodrobliwie, w zamian za krew naszych legionów, odbudować Polskę w okrojonych granicach zaboru rosyjskiego.”

¹⁹³ Polski Korpus Posiłkowy – formacja wojskowa utworzona przez Austro-Węgry 20 IX 1916 r. z Legionów Polskich. Po proklamowaniu Królestwa Polskiego aktem 5 listopada 1916 r., Austro-Węgry 10 IV 1917 przekazały dowództwo PKP generalnemu gubernatorowi warszawskiemu. W sierpniu 1917 r., w związku z odmową złożenia przysięgi na wierność cesarzowi Niemiec przez większość legionistów, pozostałości PKP zostały z powrotem przekazane pod rozkazy Armii Austro-Węgier, a w składzie PKP pozostali jedynie obywatele Austro-Węgier, którzy złożyli przysięgę. Dowódcą Korpusu był gen. Zygmunt Zieliński. Po podpisaniu pokoju brzeskiego z 9 II 1917 w proteście przeciwko niemu 16 II 1918 część żołnierzy, głównie z dawnej II Brygady LP pod dowództwem Hallera przebiła się przez front austriacko-rosyjski pod Rarańczą i 6 III połączyła się z II Korpusem Polskim w Rosji. Większości żołnierzy PKP to się nie udało. Zostali oni osadzeni przez austro-węgierskie władze wojskowe w obozach w Huszt i Marmarosch-Sziget oraz oskarżeni o zdradę. J. Snopko, *Final epopei Legionów...*; M. Staroń, *Likwidacja Polskiego Korpusu Posiłkowego...* Zob. też T. 4, przyp. 220, 311, 423, 427, 462, 476.

¹⁹⁴ „Oni” to zapewne Austro-Węgry i Niemcy.

¹⁹⁵ Być może, iż korespondent ma tu na myśli władze austriackie, ale w obawie przed nimi nie chciał tego napisać.

7. Nadawca: dr Roman Dregiewicz, Rzeszów (Galicja),
odbiorca: kadet [imię nieznane] Dregiewicz, Krasna Rieczka, pow. chabarowski, obw. nadmorski (Rosja),
data: 9 IX 1917.

„... Pytasz się o zmiany pojawiające się na naszym horyzoncie. ... Zmiany są wprawdzie znaczące, jednak niestety nie całkiem pozytywne, gdyż po pewnym czasie wielu żałuje swoich obietnic i wielu się wycofało ...”

8. Nadawca: J. Putek, Wadowice (Galicja),
odbiorca: Fryderyk Krasicki, Semipałatyńsk (Rosja),
data: 10 VIII 1917.

„... Kierownictwo frakcji¹⁹⁶ Długosza¹⁹⁷ doprowadziło do tego, że podczas głosowań w tej frakcji ujawniły się 3 różne kierunki. Opowiadają się przeciwko Ignacemu Daszyńskiemu. Popierają go tylko Diamand¹⁹⁸ i Reger¹⁹⁹, a inni razem z Moraczewskim²⁰⁰ krytykują go otwarcie na posiedzeniach Koła Polskiego. Ignacy stracił dużo na popularności, gdyż objawił się jako komiwojażer kompromisów. Jest nawet gorszy niż Jan Stapiński z czasów polityki porozumienia. Witos²⁰¹

¹⁹⁶ Frakcja Długosza – w ramach PSL „Piast” Władysław Długosz opowiadał się w latach I wojny światowej za współpracą ze Stronnictwem Narodowo-Demokratycznym. W lutym 1915 r. uczestniczył wraz z Włodzimierzem Tetmajerem i Wincentym Witosem w delegacji PSL „Piast”, która wyjechała do Szwajcarii. Uczestniczyła tam m.in. w zjeździe we Fryburgu, który opowiedział się za utrzymaniem kontaktów z państwami koalicyjnymi, jednak bez zrywania z państwami centralnymi.

¹⁹⁷ Władysław Długosz (1864–1937) – polski polityk, przedsiębiorca, działacz ruchu ludowego, poseł do austriackiej Rady Państwa, senator I kadencji w II RP; początkowo w PSL, od końca 1913 r. jeden z przywódców i czołowych działaczy PSL „Piast”; w czasie I wojny światowej członek NKN, a w 1918 r. Polskiej Komisji Likwidacyjnej. *Posłowie i Senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej...*, t. 1, s. 385.

¹⁹⁸ Herman Diamand (1860–1931) – prawnik i polityk; w latach 1907–1918 poseł do austriackiej Rady Państwa, działacz Polskiej Partii Socjalno-Demokratycznej Galicji i Śląska (Cieszyńskiego); w czasie I wojny światowej członek NKN; od 1919 r. działacz PPS, poseł w Sejmie II RP. *Kto był kim...*, t. 2, s. 263–264.

¹⁹⁹ Tadeusz Reger (1872–1938) – działacz socjalistyczny Śląska Cieszyńskiego, poseł do austriackiej Rady Państwa; związany był z PSD, a po 1919 z PPS, w czasie I wojny światowej wspierał orientację proaustriacką; był członkiem NKN, od jesieni 1917 r. działał w Radzie Narodowej Śląska Cieszyńskiego; po odzyskaniu niepodległości był posłem na Sejm II RP. Zob. *Kto był kim...*, t. 2, s. 412; J. Golec, S. Bojda, *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej...*, t. 2, s. 197.

²⁰⁰ Jędrzej Moraczewski (1870–1944) – polski polityk i publicysta, inżynier kolejowy, jeden z przywódców PSD i PPS, premier i minister II RP; w latach 1907–1918 był posłem do austriackiej Rady Państwa, w czasie I wojny światowej służył w I Brygadzie Legionów Polskich; był członkiem NKN i Tymczasowego Rządu Republiki Polskiej; od listopada 1918 do stycznia 1919 r. pełnił funkcję premiera II RP. Zob. I. Florczak, *Jędrzej Moraczewski...*; J. Gołota, *Jędrzej Moraczewski...*

²⁰¹ Wincenty Witos (1874–1945) – polski polityk, działacz ruchu ludowego; od 1895 r. w Stronnictwie Ludowym, był posłem do galicyjskiego Sejmu Krajowego (1908–1914) i austriackiej Rady Państwa (1911–1918); od XII 1913 r. w PSL „Piast”; był członkiem NKN i prezesem Polskiej

idzie razem z Matakiewiczem²⁰², który pewno wkrótce przystąpi do frakcji Długosza ...”

9. Nadawca: jeniec woj. Kacper Wachuna, Starobielsk, gub. charkowska (Rosja), odbiorca: Aniela Wilczit, Brno (Morawy), data: 12 VII 1917.

„... Naszym celem jest niepodzielna, zjednoczona Polska. Nie damy się odwieść od tego celu przez pełną fałszu politykę egoistycznych dyplomatów, gdyż do tej pory zawsze przelewano naszą krew na obce cele. Ta wojna musi się skończyć powstaniem wolnej, zjednoczonej Polski, którą będą musieli uznać zarówno nasi wrogowie jak i fałszywi przyjaciele. Obecne dążenia pokojowe nie mogą pozostać bez sukcesu. Entuzjizm Krakowa znajduje w naszych sercach żywy odzew. Gutta cavat lapidem non vi sed saepe cadendo^a ...”

^a Kropla drąży kamień nie siłą, lecz częstym spadaniem.

10. Nadawca: jeniec woj. Zygmunt Pawlus, łagier wojennoplennych Bijsk, gub. tomska (Rosja), odbiorca: [imię nieznanne] Baczyński, Pilzno (Czechy), data: 27 VI 1917.

„... Nasze życie tutaj zatruwa walka polityczna w prasie. Polskie gazety zwalczają się wzajemnie w najgorszy sposób ...”

11. Nadawca: jeniec woj. ppor. Michał Tarnawski, Zadonsk, gub. woroneska (Rosja), odbiorca: Halla Jager, Besko, pow. sanocki (Galicja), data: brak.

„... Docierają do nas wiadomości o nie najlepszym stanie spraw polskich, szczególnie odnośnie zamiarów władzy okupacyjnej w Warszawie. Czekamy w dużym napięciu, czy znów nie pojawi się moralny zbrodniarz, który będzie miał czelność podzielić na sztuki żywe ciało Polski. Może sytuacja wygląda inaczej, tutejsza prasa napełnia nas jednak obawami ...”

Komisji Likwidacyjnej; od 1919 poseł w Sejmie II RP; w latach 1920–1921, 1923 i 1926 – premier rządu Rzeczypospolitej; po przewrocie majowym przeciwnik rządów sanacji. Zob. A. Zakrzewski, *Wincenty Witos...*

²⁰² Antoni Matakiewicz (1873–1937) – polski prawnik i polityk; początkowo członek Stronnictwa Prawicy Narodowej, w 1921 r. przeszedł do Stronnictwa Katolicko-Ludowego; w latach 1911–1918 był posłem do parlamentu austriackiego, w 1919 r. uzyskał mandat do Sejmu Ustawodawczego II RP; ponownie wybrany posłem w 1922; po przewrocie majowym zwolennik sanacji. Zob. *Kto był kim...*, t. 2, s. 363.

12. Nadawca: jeniec woj. Stan[isław] Kowalski, łagier wojennoplennych Taszkient, obw. syrdaryjski (Rosja),
odbiorca: Jan Nyszczy, Wiedeń (Austria),
data: 21 VIII 1917.

„... Stan sprawy polskiej podobnie jak ukryta niemiecka dwulicowość wywołały w tutejszych polskich kręgach niezwykle oburzenie ...”

13. Nadawca: legionista ppor. Rybak, łagier wojennoplennych Kineszma, gub. kostromska (Rosja),
odbiorca: Maria Kulesza, Kraków (Galicja),
data: 2 VIII 1917.

„... Aresztowanie Piłsudskiego wywołało tutaj ogromną konsternację ...”

14. Nadawca: jeniec woj. Stan[isław] Rogoziński, łagier wojennoplennych Kazań (Rosja),
odbiorca: [imię nieznane] Rogoziński, Przemyśl (Galicja),
data: 15 VII 1917.

„... Armia rosyjska ponownie rozpoczyna marsz naprzód jak chmura burzowa, zbliża się do Was i przyniesie Wam, jak przypuszczam, wyzwolenie od jarzma nędzy i głodu, gdyż wolny naród nie będzie przecież w stanie ciemnić zajętego kraju ...”

15. Nadawca: jeniec woj. Franciszek Szorek, Złota Orda (Xiva), chanat chiwski (Rosja),
odbiorca: Stefania Siorkowa, Mielec (Galicja),
data: 13 VI 1917.

„... Zelektryzowało nas doniesienie o ponoć planowanym włączeniu Galicji do Polski jako również o wyznaczeniu regenta ...”

16. Nadawca: nieznany jeniec woj., łagier wojennoplennych Nowonikołajewsk, pow. tomski, gub. tomska (Rosja),
odbiorca: Władysław Ślizowski, Zielonki, pow. krakowski (Galicja),
data: 18 VI 1917.

„... Czytamy tutaj, że w Królestwie i w Galicji trwa gorączkowa praca. Uchwała²⁰³ senatu akademickiego oraz klubu parlamentu krajowego w Krakowie brzmi: «zjednoczona Polska z dostępem do morza». Austria stanie się państwem związkowym ...”

²⁰³ Chodzi tu zapewne o uchwały przyjęte 28 V 1917 r. przez Koło Sejmowe w sprawie niepodległości i zjednoczenia Polski, zob. T. 4, dok. nr 572, przyp. 137.

17. Nadawca: jeniec woj. Jan Jastrzebski, Mińsk (Rosja),
odbiorca: Franciszek Mikulski, Nowy Wiśnicz, pow. bocheński (Galicja),
data: 8 VII 1917.

„... Cieszę się ze zmartwychwstania Polski oraz z tego, że Austria pomoże nam w odbudowie Ojczyzny. Jestem dumny, że walczyłem po stronie Austrii, pomimo tego, że teraz ciepię w niewoli. Może wkrótce zaświeci nam jutrzienka wolności ...”

18. Nadawca: jeniec woj. Tadeusz Parczyński, łagier wojennoplennych Tara, gub. tobolska (Rosja),
odbiorca: Maria Parczyńska, Kraków (Galicja),
data: 9 V 1917.

„... Narodowi demokraci utracili wszelkie wpływy i są zwalczani przez większość polskiego społeczeństwa. Słyszę, że rozpowszechniano wśród Was wiadomości o rzekomym powołaniu polskiego rządu²⁰⁴. Jest to kłamstwo rozprowadane przez narodowych demokratów. Postępowcy nie zapomnieli jakie stanowisko zajęli narodowi demokraci w roku 1905²⁰⁵ ani też ich antynarodowej polityki ...”

19. Nadawca: porucznik Eugeniusz Eisner, Perowsk, obw. syrdaryjski (Rosja),
odbiorca: Roman Dmuchowski, Przemyśl (Galicja),
data: 12 VI 1917.

„... Sympatyczni narodowi demokraci wnoszą trochę odmiany do monotonii naszej egzystencji. Po tym, jak uciekli z Lwowa²⁰⁶, a również w Kijowie nie mieli szczęścia, przenieśli się do Moskwy i teraz tam chcą łowić ryby w mętnej wodzie. Ciągłe niepokoją polską społeczność nowymi atakami, a walka ich dziennika «Gazeta Polska» z prawdziwie demokratycznymi gazetami «Echo Polskie» i «Kuryer Petrogradzki»²⁰⁷

²⁰⁴ Autor prawdopodobnie odwołuje się do informacji o rozmowach przedstawicieli organizacji polskich w Rosji z Rządem Tymczasowym, których efektem było powołanie Komisji Lednickiego.

²⁰⁵ W rewolucji 1905–1907 dochodziło do ostrych starć między Stronnictwem Demokratyczno-Narodowym i organizacjami będącymi pod jego wpływem a Polską Partią Socjalistyczną (od listopada 1906 r. po rozłamie PPS-Frakcja Rewolucyjna), popieraną przez środowiska postępowe, na tle oceny masowych wystąpień rewolucyjnych robotników i stosunku do Rosji.

²⁰⁶ Jest tu zapewne mowa o wyjeździe grupy czołowych działaczy ND, ze Stanisławem Grabskim na czele, zaangażowanych w rozwiązanie kwestii polskiej w oparciu o Rosję, obawiających się represji ze strony państw centralnych w związku ze zwycięstwami ich armii w Galicji i Królestwie Polskim w wyniku ofensywy wiosenno-letniej 1915 r. Autor korespondencji negatywnie ocenia działania narodowych demokratów. S. Grabski, *Pamiętniki...*, t. 1.

²⁰⁷ „Kurier Petrogradzki” – gazeta o takim tytule nie wychodziła w tym czasie, chodzi o „Dziennik Petersburski” – gazetę wydawaną w Petersburgu w latach 1908–1918. Początkowo funkcję wydawcy i redaktora pełnił Wacław Ciechowski, po nim wydawcą był Aleksander Babiński, a kolejnymi redaktorami: Ferdynand Antoni Ossendowski, Zygmunt Kmita, Józef Sawicki, Zofia Bursztyńska, Remigiusz Kwiatkowski, wreszcie Stanisław Borowski. Podczas I wojny światowej gazeta uchodziła za półoficjalny organ Polskiego Komitetu Demokratycznego, wydawana przez Adama Smolińskiego i Brunona Ogulewicza. *Historia prasy polskiej...*, t. 2, s. 257, 258, 259.

stanowi komiczne widowisko. Dostają baty, ale nic sobie z tego nie robią. Narodowi demokraci robią dużo szumu, to od nich pochodzi szowinistyczna idea polskiej armii. Wnoszą wiele niepokoju do różnych polskich partii ...”

20. Nadawca: nieznany jeńiec woj., Turki, pow. bałaszowski, gub. saratowska (Rosja),
odbiorca: Karolina Twierdochleb, Lwów (Galicja),
data: 3 VI 1917.

„... My Słowianie otrzymaliśmy tutaj zgodę na zawieranie małżeństw. Jeśli wojna potrwa jeszcze 2 lata, pewno się ożenię ...”

21. Nadawca: Wadej Vach, Chabarowski, obw. nadmorski (Rosja),
odbiorca: Zygmunt Wach, Kraków (Galicja),
data: 19 V 1917.

„... Bardzo nas interesują i bardzo mnie ucieszyły ostatnie wydarzenia w Kole Polskim w Wiedniu. Tutaj kwitnie agitacja wśród jeńców wojennych na rzecz wstępowania do polskiej armii ...”

22. Nadawca: jeńiec woj. [imię nieznane] Ślizowski, łagier wojennopłennych Nowonikołajewsk, pow. tomski, gub. tomska (Rosja),
odbiorca: Maria Ślizowska, Zielonki (Galicja),
data: 2 VI 1917.

„... Niektórzy ludzie, w gorącej wodzie kąpani, zgłosili się do armii polskiej. Tutejsza polska społeczność jest przeciwna. W napięciu śledzimy wydarzenia w zaborze rosyjskim ...”

23. Nadawca: jeńiec woj. [imię nieznane] Wach, [miejsowość nieznana] (Rosja),
odbiorca: Zygmunt Bach, Żółkiew (Galicja),
data: 20 VI 1917.

„... Przebywający tutaj polscy jeńcy wojenni z austriackiej i niemieckiej armii zareagowali na obietnice Niemców w taki sposób, że licznie zgłaszają się dobrowolnie do zakładanej w Rosji polskiej armii ...”

24. Nadawca: jeńiec woj. [imię nieznane] Donabitowicz, łagier wojennopłennych Omsk, obw. akmoliński (Rosja),
odbiorca: Donabitowicz, Baniłów Ruski, pow. wyżnicki (Bukowina),
data: 10 VI 1917.

„... Zgłosiłem się do polskiego legionu, jednak nie wiem, kiedy nas wyślą do walki z Niemcami. Chcemy uwolnić naszą Ojczyznę i jest nam wszystko jedno, czy

poświęcimy przy tym nasze życie. Moi koledzy również się zgłosili ... Pobyt na Syberii zaczyna się już dłużyć ...”

25. Nadawca: nieznaną jeniec woj., łagier wojennoplennych Nowonikołajewsk, pow. tomski, gub. tomska (Rosja),
odbiorca: Michał Lipiński, Lwów (Galicja),
data: 13 V 1917.

„... Nasi ludzie będą kiedyś opowiadać, jak codziennie umierało 60–80 jeńców, jak grzebano żywych, jak wszystkich głodzono i dręczono, wszystko z tego powodu, że ludzie nie chcieli wstąpić do oddziału, który miał walczyć z Austrią i tym podobne. ...”

26. Nadawca: jeniec woj. Jan [nazwisko nieznaną], Orsk, gub. orenburska (Rosja),
odbiorca: Stanisław Hławiczka, Cieszyn (Śląsk),
data: 3 VI 1917.

„... Dzięki opiece tutejszych Polaków nasze położenie tutaj uległo poprawie i traktuje się nas w drodze wyjątku lepiej niż Niemców. Uzyskaliśmy pewne ulgi i swobody ... Dzisiaj jesteśmy zupełnie wolni i samodzielni. Przewrót w Rosji dał nam możliwość zorganizowania społecznej pracy. Założyliśmy klub «Dom Polski», gdzie są wygłaszane wykłady i jest prowadzona działalność kulturalna na rzecz wspólnoty...”

27. Nadawca: jeniec woj. Jan Chrzęszcz, Iwanowo-Wozniesieński, pow. sudogodski, gub. włodzi-mierska (Rosja),
odbiorca: Janina Chrzęszcz, Kraków (Galicja),
data: 21 VI 1917.

„... My Polacy cieszymy się większą swobodą niż inne nacje i możemy nawet swobodnie spacerować po mieście i dostajemy na to przepustki ...”

28. Nadawca: K. Henocho, Saratow (Rosja),
odbiorca: Jadwiga Henocho, Mokrzychów, pow. tarnobrzęski (Galicja),
data: 10 VI 1917.

„... Jako członek tutejszego klubu «Niepodległość» oraz klubu robotniczego jestem bardzo zajęty, ponadto biorę udział w organizacji tutejszej rewolucyjnej frakcji Polskiej Partii Socjalistycznej²⁰⁸, jedynej przyzwoitej partii, którą mogę Ci polecić.

²⁰⁸ W czasie wojny, zwłaszcza w latach 1917–1918, PPS-Frakcja Rewolucyjna działała również w środowiskach polskich w Rosji. Jej kontakty z krajem były luźne, istniały odrębne władze:

Niech żyje towarzysz Piłsudski. Nie daj się zdeprawować przez szowinistyczną, narodowo-demokratyczną agitację, która tutaj szaleje ...”

29. Nadawca: jeniec woj. Tadeusz Stypa, Zadonsk, gub. woroneska (Rosja),
odbiorca: Maria Stypa, Prądnik Biały, pow. krakowski (Galicja),
data: 11 VI 1917.

„... Niedawno w Moskwie odbyło się zebranie nauczycieli szkół ludowych i podjęto uchwałę, aby wykonujących zawód nauczycielski polskich jeńców wojennych wciągnąć do pracy na polu kulturalnym. W tym celu zostanie skierowane memorandum do Rządu Tymczasowego ...”

30. Nadawca: jeniec woj. Leon [nazwisko nieznane], łagier wojenno-plennych Omsk-Wystawska, obw. akmołiński (Rosja),
odbiorca: Apollonia Dutkiewicz, Lwów (Galicja),
data: 9 VI 1917.

„... W Piotrogradzie powstał związek polskich dam, który ma za zadanie wspieranie polskich jeńców wojennych pochodzących z inteligencji, takich jak uczniów szkół średnich i wyższych, jednorocznych [ochotników], nauczycieli i urzędników. Przewodniczącą związku jest pani Antonia Lisniewska²⁰⁹ – każdy jeniec wojenny dostaje miesięcznie 10 rubli i paczki z artykułami pierwszej potrzeby. Dostałem już 20 rubli za dwa miesiące oraz trochę rzeczy ...”

31. Nadawca: jeniec woj. K. Starzyk, Wełyka Ołeksandriwka, pow. chersoński, gub. chersońska (Rosja),
odbiorca: M. Pietrzak, Władypol, poczta Krukienice, pow. samborski (Galicja),
data: 6 VIII 1917.

Centralny Komitet Robotniczy i Okręgowe Komitety Robotnicze. Czołowymi działaczami w Rosji byli: Jan Libkind-Kielecki, Aleksander Prystor, Kazimierz Pużak, Zygmunt Zaremba, Tadeusz Żarski, Bronisław Siwik.

²⁰⁹ Właściwie: Antonina Leśniewska (1866–1937) – polska farmaceutka, działaczka społeczna, założycielka pierwszej żeńskiej apteki (1901) i szkoły farmaceutycznej (1902) w Petersburgu; w latach I wojny światowej angażowała się w pomoc dla uchodźców i jeńców wojennych, założona przez nią apteka była dla nich kryjówką; działała w zarządzie Polskiego Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny, organizowała zbiórki odzieży, przekazywała leki i materiały opatrunkowe; w 1915 r. została członkinią Polskiego Zrzeszenia Niepodległościowego; w 1916 r. zainicjowała utworzenie piotrogrodzkiego Towarzystwa „Doraźna Pomoc Kobiety Polskiej”, którego celem było zapewnienie opieki polskim jeńcom w obozach syberyjskich; pomagała jeńcom wojennym także w 1917 r. za pośrednictwem Duńskiego Czerwonego Krzyża. Po rewolucji październikowej wyjechała z Rosji i zamieszkała w Warszawie, gdzie zajmowała się działalnością społeczną, opiekując się chorymi i ubogimi dziećmi oraz repatriantami. Zob. A. Kijas, *Polacy w Rosji...*, s. 192–193.

„... Czytuję tygodniki «Wiadomości Wojskowe»²¹⁰, «Gazeta Polska» oraz «Robotnik Polski»²¹¹ ... tutaj powstaje polska armia w sile 700 tys. ludzi²¹² ...”

32. Nadawca: jeńiec woj. Józef Seidel, Okińczyce, pow. miński, gub. mińska (Rosja),
odbiorca: redakcja „Ogniska Polskiego”²¹³, Moskwa (Rosja),
data: 18 VI 1917.

„... Uprzejmie prosimy o przysłanie gazety «Wiadomości dla Jeńców Wojennych»²¹⁴ oraz o podanie warunków prenumeraty ...”

33. Nadawca: jeńiec woj. Władimir Völker, Zadonsk, gub. woroneska (Rosja),
odbiorca: Stanisław Strzelichowski, Legiony Polskie,
data: 17 VII 1917.

„... jeńców wojennych, polskich legionistów, którzy są rosyjskimi obywatelami, poprzedni rząd wsadzał do więzienia jako politycznych przestępców. Właśnie się dowiaduję, że obecny rząd, który ich zatrzymał, traktuje ich jak zwykłych jeńców wojennych ...”

34. Nadawca: jeńiec woj. Józef Penc, Tetjuszi, gub. kazańska (Rosja),
odbiorca: Malwina Germak, Sanok (Galicja),
data: 26 VII 1917.

„... Wreszcie zapowiedziano ulgi i przywileje dla jeńców wojennych narodowości polskiej, są one jednak minimalne. Najważniejsze jest, że inteligentnym jeńcom wojennym zezwolono na pracę w zakładach i organizacjach, jeśli zapewnią, że nie podejmą próby ucieczki ...”

²¹⁰ „Wiadomości Wojskowe” – tygodnik wychodzący w Kijowie, potem w Mińsku (1917–1918), redagowany przez Henryka Bagińskiego; pismo skierowane do polskich oficerów; poruszało tematy z zakresu historii wojskowości, działalności oświatowej w szeregach wojska polskiego, podkreślało narodowy charakter armii polskiej. *Historia prasy polskiej...*, t. 2, s. 259.

²¹¹ „Robotnik Polski” – gazeta PPS-Frakcji Rewolucyjnej wydawana w Moskwie w latach 1917–1918.

²¹² Jeśli wówczas „polską armią” nazwać I Korpus Polski, organizowany zgodnie z uchwałami Ogólnego Zjazdu Wojskowych Polaków z czerwca 1917 r. i decyzją naczelnego wodza armii rosyjskiej, gen. Ławrientija Kornilowa, to jego maksymalny stan wynosił 15 I 1918 r. ok. 29 tys. żołnierzy. Na temat liczebności „polskiej armii” tworzonej wówczas w Rosji krążyły sprzeczne dane i zazwyczaj znacznie zawyżone.

²¹³ „Ognisko Polskie” – pismo wydawane w Moskwie (1916–1918) przez Radę Zjazdów Polskich Organizacji Pomocy Ofiarom Wojny; jego nakład wynosił 25 tys. egzemplarzy. *Historia prasy polskiej...*, t. 2, s. 258.

²¹⁴ „Wiadomości dla Jeńców Wojennych” – nie znaleziono informacji dot. tego czasopisma, być może chodzi tu o „Wiadomości Wojenne Gal. Stow. Czerwonego Krzyża i Gal. Centr. Biura Wiadomości o Jeńcach we Lwowie” (red. odpow. Bronisław Wroński), wychodzące w latach 1917–1918.

35. Nadawca: Komisja Likwidacyjna do spraw Królestwa, Petersburg, Pałac Zimowy (Rosja), odbiorca: Antoni Gawłowski, Korska-Iwanowka²¹⁵, gub. jekaterynosławska (Rosja), data: 26 VI 1917.

„... Nr 1717. W odpowiedzi na Pana list informujemy, że sztab generalny w żadnym wypadku nie wyraża zgody na wyjazd Polaków, obywateli innych krajów, do okupowanych miejscowości, tak, że Pana prośba nie może zostać uwzględniona ...”

36. Nadawca: duchowny Stanisław Trzeciak, Saratow (Rosja), odbiorca: abp dr Jan Bilczewski^a, Lwów (Galicja), data: 26 VII 1917.

„... Spotkałem alumnów Waszej Ekscelencji. Z pomocą Bożą udało mi się przewieźć ich do Saratowa, tam podjęli naukę i prowadzą życie w pełni seminaryjne. W mojej działalności na ich rzecz oraz na rzecz jeńców wojennych napotykam z dwóch stron na przeszkody. Z jednej strony jest to rząd, który mnie z powodu tej działalności zamknął w więzieniu. Obecnie, po wpłacie kaucji w wysokości 15 tys. rubli zostałem zwolniony, ale wkrótce czeka mnie sąd wojenny. Z drugiej strony «Inimici hominis domestici eius»^b, ojciec Radziszewski²¹⁶, który mi szkodzi wszędzie i w każdy możliwy sposób ... tutejsza narodowo-demokratyczna partia²¹⁷ i pan Lednicki jako prezes Komisji Likwidacyjnej rekomendują ojca Radziszewskiego na stanowisko tutejszego arcybiskupa lub biskupa sufragana, a równocześnie pozostawiają go na stanowisku rektora akademii. Sprawa jest już rozpatrywana w Rzymie. Gdyby Ojciec Radziszewski został biskupem, wówczas ustanie cała moja działalność nie tylko na rzecz jeńców wojennych ale również na rzecz kleryków Waszej Ekscelencji, gdyż nie mogę walczyć równocześnie z biskupem i z rządem. Smutne stosunki w kościele powodują, że obecnie wszczyna się w autokratycznym i doktrynarnym nacjonalistyczne boje, które tylko przyniosą Kościołowi szkody. Tutejszy kler nie podniesie życia kościelnego z jego upadku. Byłoby bardzo pożądane, aby Stolica Apostolska zechciała zapoznać się z tutejszymi stosunkami kościelnymi. Jest bardzo zasmucające, jakich biskupów się powołuje lub zamierza powołać. Przede wszystkim bardzo by mi zależało, żeby Stolica Apostolska wydała biskupom polecenie, aby się zajęli jeńcami wojennymi. Od początku wojny nie ma ani jednego księdza, który byłby wyznaczony do posługi dla jeńców wojennych. Z wyjątkiem pojedynczych,

²¹⁵ Nie udało się odnaleźć dokładnej lokalizacji tej miejscowości.

²¹⁶ Idzi Benedykt Radziszewski (1871–1922) – duchowny katolicki, profesor i ostatni rektor Cesarskiej Akademii Duchownej w Petersburgu (1914–1918); jako wykładowca zajmował się pracą naukową oraz dążył do podniesienia poziomu nauczania, wprowadził podział Akademii na sekcję teologiczną i prawa kanonicznego oraz obowiązek publicznej obrony też przez studentów; był prezesem Towarzystwa Miłośników Historii Literatury Polskiej; współzałożyciel i pierwszy rektor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Zob. G. Karolewicz, *Książdz Idzi Benedykt Radziszewski...*

²¹⁷ Jest tu mowa o Stronnictwie Demokratyczno-Narodowym.

szczególnie gorliwych duchownych tutejszy kler nie robi zupełnie nic na rzecz jeńców wojennych. Po powrocie do ojczyzny te masy ludzi będą pod wieloma względami szerzyć zło. I tak, na przykład, wśród przebywających na Syberii jeńców cywilnych ok. 80% cierpi na choroby weneryczne. Osoby z wysoko postawionych świeckich środowisk delikatnie zawiadomiły o tym Rzym, ale tam na te doniesienia nie zwrócono uwagi i tutaj z ubolewaniem stwierdzamy, że Stolica Apostolska dla tutejszych jeńców wojennych nie zrobiła zupełnie nic... W tej chwili dowiaduję się jeszcze, że bardzo wielu oficerów cierpi na syfilis. W pierwszym roku zamówiono w Czerwonym Krzyżu dzieła naukowe, obecnie już tylko powieści, przy czym zauważa się, że nie przesyła się im żadnych książek o treści religijnej. Wysoko postawiona osobistość opowiedziała mi to dodając, że winę za to ponosi kościół katolicki. Jeszcze przed rokiem Ojciec Święty otrzymał bezpośrednią informację z prośbą o pomoc, ale odpowiedź zawierała tylko piękne słowa ...”

^a Właściwie: Józef Bilczewski.

^b „I będą nieprzyjaciółmi człowieka jego domownicy” (Mt 10, 36).

37. Nadawca: dr Aleksander Czołowski, Petersburg (Rosja),
odbiorca: Sylwia Czołowska, Lwów (Galicja),
data: 20 VII 1917.

„... W czerwcu dostałem od Lednickiego, prezesa Komisji Likwidacyjnej dla Królestwa Polskiego zaszczytne zaproszenie, aby przyjechać do Piotrogradu i w tutejszych muzeach, bibliotekach i archiwach rozpocząć poszukiwanie polskich pamiątek. Z ciężkim sercem opuściłem moich towarzyszy niedoli. Urzęduję w carskim pałacu zimowym, mam dostęp do wszystkich muzeów, bibliotek i archiwów i pracuję na rzecz wskrzeszonej Polski ...”

38. Nadawca: jeńiec woj. Władysław Sekuła, campo di prigionieri di guerra^a (Włochy),
odbiorca: Mieczysław Hubicki, Nowy Targ (Galicja),
data: 22 VI 1917.

„... Podzielono nas tutaj według narodowości, Polacy, Czesi i wogóle każda nacja osobno. Nam Polakom powodzi się dobrze ...”

^a Brak w dokumentach informacji, o który obóz jeniecki chodzi.

39. Nadawca: jeńiec woj. Stan[isław] Krupa, Dépôt de prisonniers de guerre Montluçon, dep. Allier (Francja),
odbiorca: Maria Cal, Lwów (Galicja),
data: brak.

„... Odwiedzają nas amerykańscy goście, którzy dają nam duże sumy pieniędzy. Polski komitet w Ameryce²¹⁸ przesyła nam różne rzeczy i odzież, a we Francji wielu wybitnych Polaków, w szczególności pan Mickiewicz, syn poety [Adama] Mickiewicza, dokłada starań, aby poprawić nasze położenie ...”

40. Nadawca: jeńiec woj. kadet asp. Czesław Uhma, campo di prigionieri di guerra Forte Bagato, prow. Genua, Liguria (Włochy),
odbiorca: Komitet Narodowy Polski (do p. Derczyńskiego), rue de la Bruyère 3, Paryż (Francja),
data: 28 VIII 1917.

„... Pisałem już do Państwa kilkakrotnie i prosiłem o informacje o tworzeniu się polskiej armii we Francji i czy byłoby możliwe się do niej zaciągnąć, ale do dzisiejszego dnia nie dostałem jeszcze odpowiedzi. Sądzę, że my jako Polacy mamy również prawo interesować się tym, co dotyczy naszego kraju, dlatego proszę o odpowiedź ...”

P.S. Proszę o przesłanie mi gazety «Polonia». (tłumaczenie z języka francuskiego)

41. Nadawca: jeńcy woj. kadeci Franciszek Piskoczub i Artur Müller, campo di prigionieri di guerra Camaldoli, prow. Genua, Liguria (Włochy),
odbiorca: Komitet Narodowy Polski, rue de la Bruyère 3, Paryż IX (Francja),
data: brak.

„... Kochani Rodacy! W czeskiej gazecie znaleźliśmy Wasz adres i zwracamy się do Was z prośbą o wskazówki i porady. Od ponad roku przebywamy we Włoszech, po tym jak spełniliśmy nasz obowiązek względem Ojczyzny przechodząc na stronę Włoch. Naszym głównym zamiarem było zgłosić się do włoskiego urzędu z wnioskiem o przeniesienie do Francji w celu wstąpienia do walczących tam naszych legionów²¹⁹ ...”

42. Nadawca: jeńiec woj. Emil Szlachta, campo di prigionieri di guerra Padula, prow. Salerno, Kampania (Włochy),
odbiorca: Józef Gołębiowski, Reparto I, nr 283, Servigliano, prow. Macerata, region Marche (Włochy)
data: 1 IX 1917.

„... To możliwe, że wszyscy Polacy przybędą do Padula i jeśli nie spotkamy się we Włoszech, to spotkamy się jako ochotnicy we Francji! Józefie, piszesz, że powinienem podziękować panu Pollakowi za gazety, ale on Ci nie napisał, że pisałem

²¹⁸ Chodzi tu zapewne o Komitet Generalny Pomocy Ofiarom Wojny w Polsce, zob. T. 3, dok. nr 269, przyp. 132.

²¹⁹ Jest tu raczej mowa o wstępowaniu do powołanej 4 VI 1917 Armii Polskiej we Francji, a nie do „naszych legionów” (LP), bo takiej polskiej formacji nie było we Francji, a Legia Cudzoziemska (Légion Étrangère) stacjonowała w Afryce.

do Paryża, aby przysłali nam «Gazetę». Jest tutaj z okolicy Lwowa jednoroczny ochotnik plutonowy Kibl, z którym razem pisaliśmy do Paryża z prośbą o «Gazetę». Dostajemy również amerykańskie gazety ...” (tłumaczenie z języka czeskiego)

43. Nadawca: Wacław Piekarski, oficer brygady polskiej, front macedoński,
odbiorca: zarząd gazety „Polonia”, rue de la Bruyère 3, Paryż (Francja),
data: brak.

„... Dostaliśmy wiadomość z pewnego źródła o tworzeniu polskich pułków na francuskim froncie, jak również o przydzieleniu do tych pułków oficerów ze strzeleckich pułków w Rosji. Ta wiadomość jest bardzo interesująca dla nas Polaków na froncie macedońskim i prosimy szanowny Zarząd o bardziej szczegółowe informacje odnośnie stanu, organizacji i lokalizacji tego polskiego legionu, gdyż chcielibyśmy prosić o ewentualne przeniesienie tam ...”

44. Nadawca: Selko Kalina, Nasza Wieś, obszar okupowany (Rosja),
odbiorca: jeńiec woj. Aleksander Kalinowski, Oderberg, pow. Oberbarnim, rej. poczdamska, Brandenburgia (Prusy),
data: 28 VII 1917.

„... Nastąpiły znowu stare dobre czasy. Różni polscy patrioci, którzy dążą do odzyskania niepodległości przez Polskę, znaleźli się znowu w więzieniu²²⁰, tym razem jednak nie zesłano ich na Syberię lecz przewieziono na Węgry i do Prus. Denuncjatorzy mają piękne żniwa. Wczoraj znowu aresztowano kilka osób ...”

45. Nadawca: nieznaną, Zamość, gub. lubelska (Król. Pol),
odbiorca: Wacław Rożek, Szczypiorno, gub. kaliska (Król. Pol.),
data: brak.

„... Wiedziałem, że jesteście dobrymi synami Ojczyzny; ci bezwstydni Niemcy chcieli wymusić na Was przysięgę i wysłać na front, to się jednak tym barbarzyńcom nie udało. Nic się im nie uda, aresztowali Piłsudskiego i Sosnowskiego²²¹ i w ten

²²⁰ Opiswane represje legionistów w korespondencjach 44, 45 i 46 odnoszą się do tzw. kryzysu przysięgowego. W związku z przekształceniami Legionów Polskich w Polską Siłę Zbrojną od 10 IV 1917, Niemcy i Tymczasowa Rada Stanu, której PSZ podlegała, zażądali złożenia przysięgi. Zdecydowana większość I i III Brygady odmówiła jej złożenia. Wówczas legionieści pochodzący z Królestwa Polskiego zostali internowani w obozach (m.in. w Szczypiornie), obywateli austriaccy zostali zaś wcieleni do wojska austriackiego i wysłani na front włoski. II Brygada po złożeniu przysięgi została oddana pod zwierzchnictwo Austrii i przekształcona w Polski Korpus Posiłkowy. Zob. dok. nr 605, przyp. 193.

²²¹ Właściwie Sosnkowskiego; Kazimierz Sosnkowski (1885–1969) – polski dowódca wojskowy i polityk; działacz niepodległościowy, związany z PPS, założyciel Związku Walki Czynnej i współzałożyciel

sposób wyrazili swoją wdzięczność za dwuletnią tyranię w Polsce²²². Ci złodzieje udowodnili teraz, w jaki nikczemny niemiecki sposób dążą do odbudowy Polski ...”

46. Nadawca: legionista Stanisław Warta, obóz dla legionistów jeńców wojennych, Szczypiorno, gub. kaliska (Król. Pol.),
odbiorca: pani [imię nieznane] Kielczyńska, Nowa Osada, pow. puławski, gub. lubelska (Król. Pol.),
data: 28 VIII 1917.

„... Zostałem aresztowany ... ponieważ 12 lipca odmówiłem złożenia przysięgi. Trzymają w więzieniu kilka tysięcy ludzi, gdyż nie chcieli zdradzić odradzającej się Polski ...”

47. Nadawca: nieznany, Lublin (Król. Pol.),
odbiorca: Jan Pieczywek, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
data: 8 VIII 1917.

„... Te nikczemne Szwaby ciemną polski naród, Włosi wypuścili wszystkich Polaków z Niemiec i z Austrii, a Wy przecież pochodzicie z Polski i ten kraj oni okupują. Pomimo tego traktują oni Was haniebnie jak złodziei, a my nie jesteśmy przecież tak niegodziwi jak ciemniacy ...”

48. Nadawca: jeńiec woj. Zygmunt Przyłęcki, fabryka cementu, Zidani Most (niem. Steinbrück), pow. Cillier (Styria),
odbiorca: GZNB, Wiedeń (Austria),
data: 25 VI 1917.

„... Nasz komendant eskorty nie pozwala nam abonować żadnej gazety. Rosjanie mają «Niedzielę», także Tatarzy jakieś mahometańskie pismo, tylko nam Polakom nie wolno mieć gazety. Bardzo proszę szanowny komitet, żeby pozwolił nam na gazetę; proszę napisać do naszego komendanta, by zezwolił nam na gazetę. W imieniu 25 Polaków ...”

Związku Strzeleckiego (1910); w czasie I wojny światowej był zastępcą komendanta Legionów Polskich (związany z I Brygadą Legionów), po kryzysie przysięgowym aresztowany wraz z Józefem Piłsudskim; trafił do twierdzy w Wesel, a następnie w Magdeburgu, zwolniono go w listopadzie 1918 r.; w II RP rozwijała się jego kariera wojskowa i polityczna; po klęsce w wojnie obronnej 1939 r. znalazł się na emigracji w rządzie Władysława Sikorskiego; był komendantem głównym Związku Walki Zbrojnej (1939–1941) oraz Wodzem Naczelnym Polskich Sił Zbrojnych w latach 1943–1944. Zob. W. Suleja, *Kazimierz Sosnkowski...*; L. Wyszczelski, *Generał Kazimierz Sosnkowski...*

²²² Autorowi chodzi tu zapewne o represyjną politykę Niemiec, zwłaszcza w dziedzinie gospodarczej, w okupowanej części Królestwa Polskiego.

49. Nadawca: jeńiec woj. Czesław Grottel, oddział pracy, Rajlovac, część Sarajewa, okręg sarajewski, Bośnia (Austro-Węgry),
odbiorca: Janina Grottel, Lublin (Król. Pol.),
data: 25 VIII 1917.

„... Chociaż jestem chory, muszę ciężko pracować i znosić biedę oraz głód. Wielu więźniów wraca do Rosji na drodze wymiany, zaś do Polski nikt ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK Evidenzbüro, Kart. 3577 Res. 9336, k. nlb.

Korespondencje: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3754 Res. 4831, k. 2–9.

Nr 606

1917 wrzesień 19, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, podpisany w zastępstwie naczelnika przez dr. Leo Lauterbacha, Exh. No. 889/P, zamieszcza bez komentarza fragmenty 3 korespondencji jeńców wojennych Polaków z armii austro-węgierskiej – 2 w Rosji i 1 we Włoszech – dotyczące płacenia świadczeń dla rodziny jeńca i sytuacji jeńców w monarchii habsburskiej.

Meldunek z dnia 19 września 1917^a

Temat: Listy do c. i k. Ministerstwa Wojny

1. Nadawca: jeńiec woj. Walentyn Wadas (12 kompania, 32 pp Landwery), campo di prigionieri di guerra Marsala, pow. Trapani, Sycylia (Włochy),
odbiorca: nieznanym,
data: 30 VI 1917.

„... Niżej podpisany dostał się do niewoli we Włoszech w dniu 22 października 1915. Ponieważ moja rodzina w Wołkowcach, powiat Borszczów, została pozbawiona żywiciela, to proszę Pana o wypłacenie im należnego za 3 lata świadczenia na życie, a mianowicie 1. dla mojej żony Michaliny Wadas, 27 lat, 2. dla syna Adama Stanisława, 9 lat, 3. dla syna Władysława, 5 lat, 4. dla córki Elżbiety, urodzonej 22/4 1913, 5. oraz dla córki Stefanii, urodzonej 7 marca 1910 ...”

2. Nadawca: nieznanym jeńiec woj., łagier wojennoplennych Pawłodar, obw. semipałatyński (Rosja),
odbiorca: nieznanym,
data: brak.

„... Obwieszczono nam w obozie, że dadzą nam tutaj umrzeć z głodu, jeśli egzystencja rosyjskich jeńców w Austrii nie ulegnie poprawie ...”

3. Nadawca: Michał Horwath, Wołosowo, pow. peterhofski, gub. petersburska (Rosja), odbiorca: nieznany, data: 27 VII 1917.

„... Serdeczne podziękowania dla austriackiej armii za wyzwolenie Tarnopola od wroga ...”

Za zgodność: dr Moller

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach m.p.^b

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 list, 2 karty [pocztowe]”. Tytuł meldunku, jak i adnotacja pod meldunkiem wskazują, że oryginały listu i kart pocztowych zostały przesłane do Wydziału X ds. Jeńców Wojennych w Ministerstwie Wojny.

^b Adnotacja maszynowa: „Do: c. i k. Ministerstwa Wojny, Wydział X ds. Jeńców Wojennych. Przedłożono trzy sztuki korespondencji zaadresowanej do c. i k. Ministerstwa Wojny. Wiedeń, dnia 22 września 1917, 3 sztuki korespondencji”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3782 Res. 10132, k. nlb.

Nr 607

1917 wrzesień 20, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, podpisany w zastępstwie naczelnika przez dr. Leo Lauterbacha, Exh. No. 890/P, załącza bez komentarza fragmenty 2 korespondencji, ocenzurowanych i przetłumaczonych na język niemiecki, informujące o działalności dwóch agentów Ochrany.

Meldunek z dnia 20 września 1917^a

Temat: Podanie nazwisk agentów Ochrany²²³

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 2 karty [pocztowe]”, których jednak nie udało się odnaleźć.

²²³ Ochrana – tajna policja polityczna w carskiej Rosji, powołana do walki z ruchem rewolucyjnym w 1866 r. w Petersburgu; w 1880 r. w Warszawie; w 1881 r. podporządkowana ministerstwu spraw wewnętrznych jako departament policji, miała rozbudowaną sieć tajnych agentów. Zlikwidowana w czasie rewolucji lutowej w Rosji w 1917 r. E. Kaczyńska, D. Drewniak, *Ochrana...*

1. Nadawca: nieznan, Samara (Rosja),
odbiorca: Bronisław Laskownicki, Lwów (Galicja),
data: 23 IV 1917^a.

„... Pewien Władysław Smutny²²⁴, syn Jana, urzędnik T.K.Z. (Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego = galicyjskie ziemskie stowarzyszenie kredytowe) działał w Kijowie jako agent Ochrany i unieszczęśliwił wielu ludzi, między innymi również i mnie, który przez niego byłem przetrzymywany w areszcie bez przesłuchania przez 4,5 miesiąca, a następnie zostałem wysłany etapami na Syberię. Z powodu popełnionych oszustw i wymuszeń kijowska policja wysłała Smutnego w czerwcu 1916 do Samary, gdzie znowu popełnił wiele łajdactw i z powodu oszustwa został skazany na 3 miesiące ciężkiego więzienia. Odbywanie kary zakończył w marcu tego roku. Obecnie milicja znalazła w dokumentach tutejszej ochrony, że Smutny zaproponował jej swoje usługi jeszcze w ubiegłym roku, na co zlecono mu, aby wyjechał z Samary, co też uczynił, po tym jak przedtem okradł jeszcze pewnego kupca na kwotę 300 rubli ...”

2. Nadawca: T.B., Irkuck^b (Rosja),
odbiorca: S. Witels, Lwów (Galicja),
data: 20 VII 1917.

„... Jeśli chodzi o pana Tymermanna²²⁵, to po rewolucji ujawniono, że był opłacanym przez ochronę agentem prowokatorem, dlatego proszę Cię, abyś nie czynił żadnych dalszych kroków ...”

Za zgodność: dr Moller

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach m.p.^c

^a W oryginale data podana w tzw. starym stylu, wg kalendarza juliańskiego: 10 V 1917.

^b Wg stempla cenzury.

^c Na dole karty adnotacja: „Do: c. i k. Namiestnictwa dla Galicji w Białej, Wiedeń, dnia 22 września 1917”.

Meldunek i dwie korespondencje: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3782 Res. 10133, k. nlb.

²²⁴ Nie udało się zweryfikować informacji o ewentualnej działalności Władysława Smutnego dla Ochrany.

²²⁵ Nie udało się zweryfikować informacji o działalności wspomnianego Tymermanna, jako agenta Ochrany.

Nr 608

1917 wrzesień 20, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury dla Referatu XXI, podpisany w zastępstwie naczelnika przez dr. Leo Lauterbacha, w nawiązaniu do poprzednich tego typu comiesięcznych meldunków pt. „nastroje wśród ludności” sprawozdawca nadal wskazuje na skargi na „nieznośną drożyznę” i życzenia „rychłego zakończenia wojny”; z Galicji są „doniesienia o braku jakichkolwiek towarów konsumpcyjnych”, a z Królestwa o „całkiem niepomysłnych zbiorach”.

Meldunek z dnia 20 września 1917^a

Temat: Nastroje wśród ludności (dotyczy Komunikatu nr 196, Abt. D., Exh. No. 8676)

I. OGÓLNE NASTROJE

Nadchodząca z kraju korespondencja, przede wszystkim z Galicji, zawiera prawie wyłącznie skargi na nieznośną drożyznę z podaniem cen, które rzeczywiście są horrendalne. We wszystkich częściach Monarchii ogólne nastroje są bardzo przygnębione i w prawie każdym liście jest wyrażane życzenie rychłego zakończenia wojny. Nie odnotowano wypowiedzi o charakterze politycznym. Bardzo ucierpiała moralność, przede wszystkim na terenach zajętych przez wroga.

II. SYTUACJA GOSPODARCZA

W miesiącu sprawozdawczym znacznie wzrosła liczba skarg na gospodarczą nędzę. Z niektórych części Galicji napływają doniesienia o braku jakichkolwiek towarów konsumpcyjnych. Ludność wiejska wyraża swoje zatroskanie, że nieliczne dostępne produkty rząd każe skonfiskować.

Jeśli chodzi o owoce, to zbiory były połowicznie zadowalające, natomiast zbiory warzyw i paszy wypadły bardzo źle. W całej Monarchii przejawia się zaniepokojenie, że nie będzie można utrzymać i tak zmniejszonego już stanu bydła.

Szczególnie podkreśla się brak siły roboczej i horrendalne płace, szczególnie w gospodarstwach rolnych. Nadchodzące w poprzednich miesiącach sprawozdawczych doniesienia o rozruchach ulicznych i plądrowaniu sklepów ustały prawie zupełnie.

Doniesienia o zbiorach w zaborze rosyjskim są niestety całkiem niepomysłne.

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach

^a Na meldunku są napisy informacyjne: w lewym górnym rogu: „Polnische Zensurgruppe”, w prawym odesłanie: „An das Referat XXI”, od tytułu odesłanie: „Ad Kundm[achung] 196, Abt. D. Exh. No. 8676”, a u dołu z lewej strony: „XXI/176 20/9 [19]17”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3754 Res. 4842, k. 502.

Nr 609

1917 wrzesień 24, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 862/4 P, załącza bez analizy 13 kart pocztowych w języku polskim i 3 fragmenty ocenzurowanych, dotyczących zawierania małżeństw przez jeńców wojennych Polaków z armii austro-węgierskiej w Rosji, niekiedy wraz z podaniem motywacji.

Meldunek z dnia 24 września 1917^a

Temat: Zawieranie związków małżeńskich przez naszych jeńców wojennych w Rosji

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 16 kart [pocztowych]”, a od tytułu meldunku odesłanie: „Ad Abt. D. Res. No. 4117”.

1. Nadawca: jeńiec woj. oficer Stefan Kanafocki, łagier wojennoplennych Taszkient, obw. syrdaryjski (Rosja),
odbiorca: Maria Kanafocka, Przemyśl (Galicja),
data: 18 VI 1917.

„Dnia 18/6. 1917

Najdroższa Mamusiu!

Za kartki które otrzymałem z datą 1. i 10/4 serdecznie dziękuję. Cieszę się niezmiernie że Droga Mamuśko, Tatuś Kochany i geniusz zdrowi oby Bóg tak nadal Was zachował i mogimy się wkrótce po tak długiej rozłące znów przy zdrowiu i dobrem powodzeniu zobaczyli. Najukochańsza Mamuśko, tailem długo Mameczce Powód o wesolej nowiny – bo już rok – ale dłużej taić nie mogę, bo mi na to serce nie pozwala. Poznałem ją na wieczorku w 1916 r., z pierwszej chwili bardzo ją pokochałem gdyż ma bardzo dobre serce, podziela ze mną dolę i niedolę tutaj ze spokojem wraz zemną Nader pracowita i gospodarna, czarne włosy i oczy, licząca lat 23, Polka. Po długim namyśle ojca poprosiłem o jej rękę, gdyż matka umarła i zostałem przyjęty. Nie da się we wszystkim opisać jakie dobrodziejstwa od niej tutaj doznałem! Tak, że teraz kochamy się już rok i przywiozę ją do domu. Sądzę, że i Mamusia się ucieszy bo to wartościowe dziewczątko! Całuję Mamusię syn Stefan”

2. Nadawca: jeniec woj. Franciszek Hurkała, Znamjanka, pow. aleksandryjski, gub. chersońska (Rosja),
odbiorca: Anna Hurkała, Nowy Targ (Galicja),
data: 21 V 1917.

„21/5 1917

Droga Siostrzycko

Dlaczego tak wszyscy w domu zapomnieliście o mnie! Czy już się mnie wszyscy wyżekli? Sie umarli ja się jusz ożenił w Rosyi był ślub 21/4 więc i bardzo sobie żyję wspaniale na początku w rodzinie razem możesz mi napisać i odpisać co tam nowego u nas – Serdecznie, pozdrowienia Cię razem z żoną moją jak twój brat Franek Hers.[ońska] Gub St. Doromanka^a

Wasz wszystkich Całuję”

^a Dwa wyrazy nieczytelne.

3. Nadawca: jeniec woj. Jan Potoczny, Batowo, pow. noworżewski, gub. pskowska (Rosja),
odbiorca: Michał Potoczny, Rzeplin k. Pruchnika, pow. jarosławski (Galicja),
data: 7 V 1917.

„Batowo 7/6 czerwca 1917

Drogi Rodzicy do noszy Wam zem zdruw Apowodzynie dotych czas sława Bogu ja żyje u swojej żony. Drogi Rodzicy tu ot Kwietnia jesczy dysczo nie było Drogi Rodzicy niegniwajci się że ja ożynił bomoje dzieła Przypasczy były a ona mi wyratowała i bez 8 misięcy mi karmiła i odziwała ona jest krawczynom Napiście mi cyci mi Mętryki wysłali życzyliwy Wasz Syn Jan Potoczny otrzymał Pismo z 10/3 1917”^a

^a Pod tekstem korespondencji dopisano odręcznie w języku rosyjskim adres autora korespondencji uwzględniony w nagłówku.

4. Nadawca: jeniec cywilny Zenon M., Samara (Rosja),
odbiorca: Józefa Mardarowicz, ul. Grabowskiego L[okal] 4, p. I, Kraków (Galicja),
data: 25 VI 1917.

„Samara 12–25/VI 917
2 miesiące po ślubie^a

Jedyna Moja Matko!

Pisał mi mój Romek że Ci Matko lepiej – Bogu dzięki – opisz Matusiu jak się czujesz – pisz Matusiu i przy jakich okolicznościach ojciec zmarł? opisz Mamo – Jak mi teraz sciska gardzołko i ojca straciłem nie widząc ich. Ja zostaję w Samarze

– nigdzie nie wyjadę – Pracujemy oboje Żona doskonała gospodyni i opiekuje się czule mną. Całujemy wszystkich^b”

^a Podkreślenie ciągłą linią, tym samym kolorem atramentu, którym jest pisana korespondencja.

^b Dalszych 5 wyrazów pozdrowień dopisanych na marginesie trudno odczytać. Ponadto dopisano na karcie: „adresować proszę od teraz nie do apteki tylko do wostrebowamija [poste restante] (Zenonu) Mar[darowiczu] Samara”.

5. Nadawca: jeniec woj. Tomasz Elit, wieś Wołosiw, gm. Kotelnia, pow. żytomierski, gub. wołyńska (Rosja),
odbiorca: Walenty Elit, Leżajsk, pow. łańcucki (Galicja),
data: 11 VI 1917.

„Dnia 11/6 1917

Kochani rodzice piszę do was parę słów i dowiaduję się owaszem miłem zdrowiu i powodzeniu moję po wodzenie jest dobre bom się ożył i bardzo mnie szanują tak jak swojego syna nie tylko teraz ale i na przód gdy tam pszyszedł i oni trudzili się omnie To jeżeli nam napiszecie że nas [prz]yjmiecie^a to my do was przyjedziemi [w] goście do domu oboje i posyłamy wam swoję fotografię więcej niemamy co dopisania tylko was pozdrawiamy zona Stasia i ja mama i brat i podajemy wam niskie pokłony i prosimy oprętki odpis.”^b

^a Początek wyrazu zatarty, nieczytelny.

^b Pod tekstem korespondencji dopisano odręcznie w języku rosyjskim adres nadawcy podany wyżej.

6. Nadawca: jeniec woj. [imię nieznane] Zajkowski, Tiflis (Rosja),
odbiorca: Maria Zajkowska, Jasło (Galicja),
data: 23 VI 1917.

„... Ożeniłem się tutaj ...”

7. Nadawca: jeniec woj. Jan Rossowski, pracujący w batalionie robotniczym, Borysów, gub. mińska (Rosja),
odbiorca: Demeter Rossowski, 10 pp c. i k. armii, poczta etapowa,
data: 3 VII 1917.

„Kochany bracie!

Dlaczego nie piesz do mnie. Co słyhać koło ciebie koło mnie dobrze ty morzesz domnie przyjsć. Co tam robią dziewczęta. Ja się żenię tutaj. Panną ładniejszą poznałem sobie jak można było dostać u nas adres mój rob.[otniczy] bat.[alion]

kompania wojenno-plennych²²⁶ Mińskiej Gub gorod Borysów. Pozdrawiam cię a także napisz do Stefana Jarosiewicza, podaj mu adres. Proszę cię tylko nie zapominać.

twój brat Jan Rossowski”

8. Nadawca: jeniec woj. [Gucik], Komokowka²²⁷, gub. czernihowska (Rosja), odbiorca: Andrzej Gucik, wieś Żarki, nr domu 175, poczta Babice, pow. chrzanowski (Galicja), data: 16 VII 1917.

„... Kochany Ojczy, ożeniłem się tutaj z jedną Polką ...”

9. Nadawca: jeniec cywilny, ksiądz Piotr Malinowski, Perm (Rosja), odbiorca: [imię nieznane] Horodyński, Zbydniów (Galicja), data: 10 VII 1917.

„10/7. 917

Czcigodni i Łaskawi Państwo!

Dnia 24 czerwca 1917 st[arego] st[yłu] dałem ślub w Kazaniu p. Zbyszkwowi z p. Zofią Gieczawiczówną. Cała uroczystość odbyła się wzorowo – obecni byli rodzice z rodziny, ja i świadkowie, koledzy Zbyszka. Tak Wasza Synowa jak i jej rodzice nadzwyczaj sympatyczni i podług naszego stylu – z całego serca się szanują. Państwu z powodu tego związku staraliśmy zastępować nieobecność Waszą, ale musieliśmy godzić się z losem – w imieniu Państwa^a

Synowa wzrostu co P. Maria, tesz blondynka o żywych ruchach z wesołym usposobieniem. Do ślubu oboje ubrani w letni garnitur spacerowy. O Dominiku ani słychu Zdrów jestem – wzyham i pracuję – Księdzu ufali^b.

Państwa ukłony i pozdrowienia – proszę pisać.

Wasz ks. Piotr Malinowski”

^a Sensu fragmentu następnego zdania trudno zrozumieć.

^b Dwa wyrazy nieczytelne.

10. Nadawca: jeniec woj. Kazimierz Mazur, Wochnowka²²⁸, gub. kijowska (Rosja), odbiorca: Katarzyna Mazur, wieś Chłopy, Komarno, pow. rudecki (Galicja), data: 20 VI 1917.

²²⁶ Część jeńców wojennych była zatrudniana w batalionach robotniczych, które pracowały zazwyczaj na potrzeby wojska przy budowie i naprawie dróg, linii kolejowych, umocnień wojskowych.

²²⁷ Nie udało się odnaleźć dokładnej lokalizacji tej miejscowości.

²²⁸ Nie udało się odnaleźć dokładnej lokalizacji tej miejscowości.

„20. VI. 1917

Droga i Kochana mamusiu!

Piszę wam, że zdrowy jestem a powodzenie bardzo dobre. Wyszukałem sobie panienkę u kowala tam z nią już pracowałem a także i żenię się tam. Zapowiedzi już ksiądz zambony wygłosił. Wesele już wnet będzie. Ona dosyć jest zgrabna, cieta jak siekiera. Piękna jest będzie się wam podobać, pracowita, a rozumna [...] ^a Bogata jest dosyć [...] i się żenię i są [potrzebne] także wasze Błogosławieństwo.

Całuję was kochający syn
Staszek”

^a Wyrazy całkowicie wyblakłe niemożliwe do odczytania.

11. Nadawca: jeniec woj. oficer Zygmunt Dąbrowski, Barnauł, gub. tomska (Rosja),
odbiorca: Anda Mayer, ul. Dwernickiego l[lokal] 32, Lwów (Galicja),
data: 4 VII 1917.

„Szapo. Barnauł 4 lipca 1917 r.

Kochana moja Siostrzyczko! Dostałem wczoraj kartkę Twoją z 22. VI. Zdaje mi się, żeś się już trochę uspokoiła i pogodziła z losem. Takbym tego chciał? Nic mi nie piszesz, jak się ułożyliście z domem. Interesuje mnie to ogromnie. Wiesz już żem zonaty!? Chciałbym bardzo byś moją żonę kochała, bo i miła i ładna i rozumna i jest mi z Nią bardzo dobrze. A ja będę i z Nią do Was, a Flangotania musi dla Ciebie passe lepszy niż byłem. Dobrzeby było gdyby Nila wyszła za męż. A Frózę tobym chyba do gimn[azjum] zapisał. Różnica w latach mała a pracy niemniej, zato swoboda wyboru później większa, noi satysfakcja też [...] ^a jeszcze trochę cierpliwości, a niedługo się zobaczymy

serdecznie Cię całuję Zygmunt”

^a Wiersz trudny do odczytania i zrozumienia jego sensu w charakterystyce członków rodziny.

12. Nadawca: jeniec cywilny Jan Wysocki, Polski Komitet, Wiatka (Rosja),
odbiorca: Wanda Zbyszewska, ul. Kochanowskiego 16, Kraków (Galicja),
data: 14 VII 1917.

„Wiatka 1/VII 14/VII 1917

Kochana Wandziu!

Pisałem nieraz do Was i dotychczas nie mam żadnej odpowiedzi, nietylko od Was, ale i z naszego domu. Zapomnieliście o mnie? Ja od 2-ch lat jestem w Wiatce i stosunkowo nieźle się mi powodzi, gdyż finansowe zabezpieczenie własną pracą zdobyłem się. Tylko klimat, surowa zima (mrozy dochodzą do 35° R) dają się we

znaki i chciałoby się przenieść więcej na południe, cóż nie tak łatwo. Dowiedziałem się o śmierci Waszego Ojca – współczuję Wam serdecznie. Ciekawy jestem bardzo, jak urządziliście się? Czy wszyscy razem jeszcze mieszkanie? Bratu doniosę że prawie od tygodnia jestem żonaty. Całuję Cię serdecznie i oczekuję jakiegokolwiek wiadomości Janek. Adres:”^a

^a Pod tekstem korespondencji dopisano odręcznie adres w języku rosyjskim, zob. nadawca.

13. Nadawca: jeniec woj. Władysław Szpilka, gm. i poczta Stara Michałowka²²⁹, gub. jekaterynosławska (Rosja),
odbiorca: Wiktoria Szpilka, Gorlice (Galicja),
data: 5 VI 1917.

„Dnia 5 czerwca 1917

Droga Sio[s]tro donoszę ci zem się już ozinił w Maju 1917 roku i niewiem co będzie teraz moja żona ma 24 lat^a w dowo ale się mie po doba tak wielka jak ja Pozdrawiam was wszystkich w domu Brat

Władek”

^a W oryginale karty: „tal”.

14. Nadawca: jeniec woj. Władysław Bojarski, Trubeckoje²³⁰ (Rosja),
odbiorca: Weronika Bojarska, Lwów (Galicja),
data: 10 VI 1917.

„... Kochana Matko, proszę Cię o Twoje błogosławieństwo, gdyż chcę tutaj poślubić panienkę ...”

15. Nadawca: jeniec woj. Józef Pikula, Duże Pusiorki²³¹, gub. wołyńska (Rosja),
odbiorca: Anna Pikula, Tarnowiec, pow. jasielski (Galicja),
data: 3 VII 1917.

„dnia 3/7 lipiec [1917]

Najmilsza moja Mamo.

zasyłam wam serdeczny pozdrow: i dowiaduje się o waszym zdrowiu i powodzeniu ja jest zdruw a powodezenie do tego czasu jest dobre: i donosze wam zem jusz sie ożeniu był śłup 2 lipca a teraz was prosze mammo na pizcie mi cotam uwas

²²⁹ Nie udało się odnaleźć dokładnej lokalizacji miejscowości.

²³⁰ Nie udało się odnaleźć dokładnej lokalizacji tej miejscowości.

²³¹ Nie udało się odnaleźć dokładnej lokalizacji tej miejscowości.

nowego i macie te konie co zamnie były i czy macie jakiego hopca^a i kto wam robi w polu tom opisz cisie wszystko insze wam innimi napisze tylko zara, pozdrawuje was i Marie bardzo pieknie i pozdrawia was moja Żona was i Marie bardzo pieknie i pozdrawia wszystkie z najomych wasz syn Józef Pikula”

^a Przymuszczalnie jest tu mowa o chłopcu, gdyż chłopcy byli w latach Wielkiej Wojny masowo zatrudniani w gospodarstwach chłopskich.

16. Nadawca: jeniec cywilny Maksymilian [nazwisko nieznanne], Nowosielica, Połonne, pow. zwiąhelski, gub. wołyńska (Rosja),
odbiorca: Maria Szczerbowska, Nowy Targ l. 534 (Galicja),
data: 23 V 1917.

„Nowosielica 23/V 917

Droga Maniu!

dzisiaj Ci mam te przyjemność napisać parę słów razem z moją „najmilszą P. Liżą” o której Wam już pisałem, mnie na razie dosyć się powodzi, do kraju powrócę ale już nie sam, proszę częściej pisać.

Mamę i Ciebie całuję

Wasz Maks”

[Na drugiej połowie karty pocztowej dopisała się w języku rosyjskim żona Maksa:]
„Kochana Siostró mojego drogiego brata Maksa! Przyjmijcie serdeczne pozdrowienia i dobre przesłanie od samego najlepszego przyjaciela Waszego brata. Mogę zaświadczyć, że on jest żywy, zdrowy i szczęśliwy pod moimi skrzydłami.

Całuję Was Liza

[a na marginesie karty dopisane:] Gorące pozdrowienia Waszej Mamie Liza”

Za zgodność: Gustaw Pattek

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Korespondencje w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3744 Res. 4117, k. 385–409.

Nr 610

1917 wrzesień 24, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 895/P, załącza bez komentarza 3 fragmenty korespondencji, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki, dotyczącej przesłania jeńcom wojennym świadectw chrztu.

Meldunek z dnia 24 września 1917^a

Temat: Przesyłanie osobistych dokumentów naszym jeńcom wojennym

1. Nadawca: nieznanym,
odbiorca: jeńiec woj. Mieczysław Krolicki, Michałówka, stacja Epifan, pow. epifański, gub. tulska (Rosja),
data: brak.

Świadcstwo chrztu!

2. Nadawca: Teodor Andrejczuk, Medenice, pow. drohobycki (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. Piotr Andrejczuk, Berdiańsk, gub. taurydzka (Rosja),
data: brak.

Odpis świadectwa chrztu!

3. Nadawca: Tomasz Prejsner, Wysoka, pow. łańcucki (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. Michał Prejsner, Mironówka, pow. kaniowski, gub. kijowska (Rosja),
data: brak.

Świadcstwo chrztu

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 3 listy”, których brak.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387, k. 236.

Nr 611

1917 wrzesień 24, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 879/1 P, załącza bez analizy krótkie fragmenty 10 korespondencji w języku polskim, ocenzurowanych i przetłumaczonych na język niemiecki, dotyczących przesłania świadectw chrztu, 1 także potwierdzenia, że nie jest żonaty.

Meldunek z dnia 24 września 1917^a

Temat: Prośba o przesłanie osobistych dokumentów

1. Nadawca: jeniec woj. Jan Żak, [miejsowość nieznana] (Rosja),
odbiorca: Antonina Żak, wieś Psary, Trzebinia, pow. chrzanowski (Galicja),
data: 29 VI 1917.

„... Kochani Rodzice, prześlijcie mi świadectwo chrztu, bo chcę się żenić ...”

2. Nadawca: nieznany jeniec woj., Sokolowski, pow. wasylkowski, gub. kijowska (Rosja),
odbiorca: Marianna Wal, Gorzejowa, poczta Brzostek, pow. pilzneński (Galicja),
data: 15 VI 1917.

„... Kochana Siostrzo, prześlij mi moje świadectwo chrztu, gdyż chciałbym się ożenić ...”

3. Nadawca: nieznany jeniec woj., Czerwień, gub. mińska (Rosja),
odbiorca: Maria Przyslak, ul. Strycharska 110, Przemyśl (Galicja),
data: 20 VI 1917.

„... Kochani Mania i Bracie, prześlijcie mi moje świadectwo chrztu i potwierdzenie, że nie jestem żonaty, gdyż chciałbym się tutaj ożenić ...”

4. Nadawca: jeniec woj. Józef Hojda, Iskorod (Rosja)²³²,
odbiorca: Wiktoria Żywczak, wieś i poczta Zawoja, No. 410, pow. myślenicki (Galicja),
data: 30 V 1917.

„... Kochani Rodzice, prześlijcie mi moje świadectwo chrztu ...”

5. Nadawca: jeniec woj. Jakub Stawarz, Choroszewo, pow. moskiewski, gub. moskiewska (Rosja),
odbiorca: Franciszek Stawarz, wieś Ochmanów, pow. wielicki (Galicja),
data: 15 VI 1917.

„... Kochani Rodzice, prześlijcie mi moje świadectwo chrztu, gdyż potrzebuję je do zawarcia ślubu ...”

6. Nadawca: Józef Kąskiewicz, Ekonomia Kustowce, pow. winnicki, gub. podolska (Rosja),
odbiorca: Ambroży Kąskiewicz, wieś Mszana Górna, poczta Mszana Dolna, pow. limanowski (Galicja),
data: 26 V 1917.

„... Kochani Rodzice, przyślijcie mi proszę moje świadectwo chrztu, gdyż chciałbym się ożenić ...”

²³² Nie udało się odnaleźć miejscowości.

7. Nadawca: jeniec woj. Stefan Szpyt, Lesznia, pow. słucki, gub. mińska (Rosja),
odbiorca: Michał Szpyt, Zbydniów, pow. tarnobrzegi (Galicja),
data: 4 VII 1917.

„... Prześlijcie mi jak najszybciej moje świadectwo chrztu ...”

8. Nadawca: jeniec cywilny Józef [Skwierczyński], Odessa, gub. chersońska (Rosja),
odbiorca: Agnieszka Skwierczyńska, ul. Lwowska, Sambor (Galicja),
data: 15 V 1917.

„... Kochana Matko, prześlij mi moje świadectwo chrztu, gdyż pilnie je potrzebuję ...”

9. Nadawca: jeniec woj. Franciszek Bobon, Bałaklija, pow. zmijewski, gub. charkowska (Rosja),
odbiorca: Jan Bobon, wieś Gilowice, poczta Rychwałd, pow. żywiecki (Galicja),
data: 15 VI 1917.

„... Przyślij mi proszę moje świadectwo chrztu ...”

10. Nadawca: jeniec woj. Jan Oliszewski, Moskowska 14, Kijów (Rosja),
odbiorca: Apolonia Łukasiewicz, Bukaczowce, pow. rohatyński (Galicja),
data: 12 I 1917.

„... Przyślij mi proszę moje świadectwo chrztu, gdyż żenię się ...”

Za zgodność: Gustaw Pattek m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 10 [korespondencji]”, których nie odnaleziono; od tytułu meldunku jest odesłanie: „Ad Abt. D. Res. No. 3628”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387, k. 235.

Nr 612

1917 październik 23, [Wiedeń]. – Meldunek dotyczący statystyki korespondencji za miesiąc wrzesień 1917, naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 796/8 P. Wpływ korespondencji w miesiącu wrześniu był, w porównaniu do sierpnia, większy o 20 tys. sztuk i liczył 545 tys. Została ona rozdzielona i rozdysponowana według zasad omówionych w pierwszym sprawozdaniu.

Odnotowano we wrześniu wzrost poczty krajowej nad zagraniczną o ok. 50 tys. sztuk oraz nasilenie się skarg ludności o charakterze ekonomicznym.

Meldunek z dnia 23 października 1917

Temat: Statystyka za miesiąc wrzesień 1917

OGÓLNY PRZEGLĄD

I. WPLYNĘŁO					545 000
II. WYDANO					
A) Opracowano:					
1. Przekazano	488 017	=	90%		
2. Wykorzystano	288	=	0,053%		
3. Uporządkowano	7 664	=	1,4%		
4. Zatrzymano/ocenzurowano	3 857	=	0,71%		
5. Odesłano do nadawców	167	=	0,03%		
6. Zapytania, nekrologi itp.	651	=	0,12%	500 644	
B) Wyłączono:					
7. W językach obcych	32 200	=	5,9%		
8. Niewłaściwie przesłano	9 289	=	1,7%	41 489	
	542 133				

STATYSTYKA SPECJALNA

I. WPLYNĘŁO

Wpływ korespondencji był o 20 000 sztuk większy niż w poprzednim miesiącu.
Dzieli się na:

	Kartki	Listy	Razem	=	Wrzesień	wobec	Sierpień
a) Poczta zagranicz.	203 975	12 850	216 825	=	40%	wobec	50%
b) Poczta krajowa	302 050	26 125	328 175	=	60%	wobec	50%
	506 025	38 975	545 000				

Każdy z tych powyższych rodzajów korespondencji jest dzielony w Grupie Polskiej w ramach specjalizacji pracy na dwie podkategorie, a mianowicie:

	Kartki	Listy	Razem	=	Wrzesień	wobec	Sierpień
a)							
1) Z Rosji od naszych jeńców wojennych	184 150	8 250	192 400	=	35%	wobec	47%

2) Z Włoch, Francji itp. od naszych jeńców wojennych	$\frac{19\ 825}{203\ 975}$	$\frac{4\ 600}{12\ 850}$	$\frac{24\ 450}{216\ 825}$	=	4,5%	wobec	3,3%
b)							
1) Z kraju do naszych jeńców wojennych zagranicą	239 950	8 975	248 925	=	45,7%	wobec	37,7%
2) Od i do wrogich jeńców wojennych w Monarchii	62 100	14 700	76 800	=	14%	wobec	11,5%
3) Korespondencja uzupełniająca	$\frac{\quad}{302\ 050}$	$\frac{2\ 450}{26\ 125}$	$\frac{2\ 450}{378\ 175}$	=	0,45%	wobec	0,4%

Z powyższego zestawienia wynika, że dla tego miesiąca charakterystyczna była przewaga poczty krajowej nad pocztą zagraniczną o ok. 50 000 sztuk, podczas gdy w ubiegłym miesiącu sytuacja była odwrotna.

Stosunek liczbowy listów (w odróżnieniu od kart) do łącznej liczby w każdej kategorii przedstawiał się następująco:

Do: a 1 Z Rosji	4%	we wrześniu	wobec	3%	w sierpniu
Do: a 2 Z Włoch itp.	18%	we wrześniu	wobec	34%	w sierpniu
Do: b 1 Z kraju	3,5%	we wrześniu	wobec	4%	w sierpniu
Do: b 2 Koresp. wrogich jeńców wojennych w kraju	19%	we wrześniu	wobec	23%	w sierpniu
Do: b 3 Koresponden. uzupełniająca	100%	we wrześniu	wobec	100%	w sierpniu

Proporcje korespondencji utrzymują się w dotychczasowych granicach. Spadek odsetka listów z Włoch nie należy tłumaczyć spadkiem liczby listów tylko wzrostem liczby kartek (o 6500 sztuk), co obserwuje się zawsze po ofensywie, gdyż ujęci nowi jeńcy wojenni wysyłając pierwsze wiadomości zwykle używają kartek pocztowych.

II. WYDANO

A) Opracowano

1. Przekazano

Do Grupy Pocztovej przekazano 488 017 sztuk korespondencji, to jest 90% wobec 89% w poprzednim miesiącu.

Liczba ta w podziale na kraje docelowe przedstawia się następująco:

		Wrzesień		Sierpień
a) Galicja	179 190	=	36%	wobec 50%
b) Rosja	203 549	=	41%	wobec 31%
c) Austria	19 042	=	38	wobec 4,5
d) Zabór rosyjski, tereny okupowane przez Austrię	22 273	=	4,5	wobec 3,5

e) Zabór rosyjski, tereny okupowane przez Niemcy	17 168	=	3,5	wobec	3
f) Niemcy	17 288	=	3,5	wobec	3
g) Włochy	15 627	=	3,5	wobec	2,5
h) Węgry	5 701	=	1	wobec	1
i) Wiedeń	2 232				
k) Poczta polowa	1 549				
l) Zagranica	1 840				
m) Bośnia	951				
n) Serbia	75				
o) Stacje jeńców wojennych	137				
p) Korespondencja uzupełniająca	1 395				
	<u>488 015</u>				

Zmiana proporcji liczbowych kategorii a) i b) jest spowodowana wyżej wspomnianą zmianą wpływu korespondencji.

2. Wykorzystano

Do referentów Zarządu Centralnego przekazano 288 Spostrzeżenia, to jest 0,053% wydanej korespondencji łącznie, wobec 0,044% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

Do Referatu I	33	Spostrzeżenia
Do Referatu II	1	Spostrzeżenie
Do Referatu V	120	Spostrzeżeń
Do Referatu VI	18	Spostrzeżeń
Do Referatu VII	1	Spostrzeżenie
Do Referatu VIII	18	Spostrzeżeń
Do Referatu XIII	2	Spostrzeżenia
Do Referatu XIV	2	Spostrzeżenia
Do Referatu XVI	69	Spostrzeżeń
Do Referatu XXI	6	Spostrzeżeń
Do Referatu XXIV	18	Spostrzeżeń
	288	wobec 228

3. Uporządkowano

Do uporządkowania przekazano 7664 sztuk korespondencji, to jest 1,4% wobec 0,65% w miesiącu sierpniu, a mianowicie z następujących przyczyn:

		Wrzesień	Sierpień
a) Informacje wojskowe (K 163 ²³³ , 195 ²³⁴)	3959	= 53%	wobec 55%
b) Skargi o charakterze gospodarczym (§ 28d)	3345	= 43%	wobec 33%

²³³ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

²³⁴ Zob. T. 4, dok. nr 556, przyp. 88.

c) Informacje od jeńców wojen. z oddziałów roboczych (K 182)	57 =	0,7%	wobec	4,6%
d) Skrgi od jeńców wojennych (§ 28g)	4 =	0,05%	wobec	0,0%
e) Informacje o charakterze politycznym	255 =	3%	wobec	2,3%
f) Informacje o charakterze wojskowym	30 =	0,3%	wobec	2,9%
g) Różne	<u>14</u>			
	7664			

Należy wskazać na podwojenie ogólnej liczby przypadków uporządkowania, a w ramach tej grupy znaczny wzrost przypadków uporządkowania skarg o charakterze ekonomicznym, co po części można wytłumaczyć okresem żniw.

4. Zatrzymano/ocenzurowano

Liczba zatrzymanej/ocenzurowanej korespondencji wynosiła 3857 sztuk, to jest 0,71% wydanej korespondencji łącznie, wobec 0,75% w poprzednim miesiącu.

Przyczyny zatrzymania/ocenzurowania korespondencji są następujące:

		Wrzesień		Sierpień
a) Odesłano	1009 =	26%	wobec	31%
b) Jeńcy wojenni i cywilni między sobą (§ 19b)	604 =	15%	wobec	12%
c) Z frontu (K 163 ²³⁵)	273 =	7%	wobec	4,5%
d) Z żołnierzami armii rosyjskiej (K 90 ²³⁶)	194 =	5%	wobec	6%
e) Podejrzane i niezrozumiałe	1179 =	31%	wobec	21%
f) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 24a)	332 =	8%	wobec	4,5%
g) Widokówki (§ 19a)	110 =	3%	wobec	2,5%
h) Listy błagalne od internowanych (K 188)	7 =	0,14%	wobec	1,5%
i) Niemożliwe do przekazania (K 199)	2			
k) Treść obraźliwa	33			
l) Skargi od wrogich jeńców wojennych (§ 24c)	5			
m) Niedopuszczalne z przyczyn politycznych (§ 24a)	102 =	2,5%	wobec	0,5%
n) Niedopuszczalne z przyczyn wojskowych (§ 24a)	<u>7</u>			
	3857			

5. Odesłano do nadawców:

Zgodnie z § 30 pkt II Księgi Instrukcji odesłano do nadawców z powodu niedozwolonego pisma 167 sztuk korespondencji, to jest 0,03% (w poprzednim miesiącu).

²³⁵ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

²³⁶ Komunikat nr 90, dotyczący korespondencji rosyjskich wojskowych, nie został odnaleziony w zasobie aktowym GZNB w Kriegsarchiv.

6. Zapytania, nekrologi

Zgodnie z Komunikatem 160²³⁷ do Grupy Pocztovej lub Kancelarii Prezydzialnej przekazano 651 sztuk, to jest 0,12%, wobec 0,14% w poprzednim miesiącu sierpniu, a mianowicie:

		Wrzesień	wobec	Sierpień
a) Zapytania o własnych żołnierzy	175 =	27%		13%
b) Zapytania o wrogich żołnierzy	24 =	3,5%	wobec	3,5%
c) Korespondencja z Czerwonym Krzyżem	23 =	3,5%	wobec	8,5%
d) Niepełne adresy własnych jeńców wojennych	24 =	3,5%	wobec	7%
e) Niepełne adresy wrogich jeńców wojennych	328 =	50%	wobec	46,5%
f) Nekrologi	77 =	12%	wobec	15,5%
	<u>651</u>			

B) Wyłączono

7. Korespondencja w językach obcych

Jako korespondencję w językach obcych do Grupy Sortowania przekazano 32 200 sztuk, to jest 5,9% wydanej korespondencji łącznie wobec 7,2% w poprzednim miesiącu. Z tego 16 299 sztuk, to jest 50%, przypadało na korespondencję w języku ukraińskim (wobec 42% w sierpniu).

W ostatnich miesiącach odnotowano wzmożony wpływ korespondencji w językach obcych (9,6, 7,2 i ostatnio 5,9).

8. Niewłaściwie przesłano

Łączna liczba 9289 sztuk, to jest 1,7% wobec 1,3% w poprzednim miesiącu, a mianowicie;

		Wrzesień	wobec	Sierpień
a) Cenzura w Budapeszcie	73 =	0,7%	wobec	0,7%
b) Niewłaściwie przesłano z wrogięgo kraju	898 =	9%	wobec	10%
c) Pozostała niewłaściwie przesłana koresp.	8318 =	90%	wobec	89%
	<u>9289</u>			

naczelnik grupy rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3777 Res. 8307, k. nlb.

²³⁷ T. 4, dok. nr 522, przyp. 30.

Nr 613

1917 październik 31, Wiedeń. – Sprawozdanie miesięczne „sprawa polska” za październik 1917, Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Referat XVI/11, analizujące zawartość 41 fragmentów korespondencji w języku polskim, ocenzone i przetłumaczone na język niemiecki, obejmujących okres od 10 VI do 7 X. Uwaga korespondencji i ich referenta koncentruje się wokół jeńców Polaków z armii austro-węgierskiej i niemieckiej przebywających w Rosji i państwach Ententy, prowadzenia werbunku i motywacji wstępowania do „armii polskiej”, a także wzrostu świadomości narodowej i aktywności w organizacjach społecznych i wojskowych wśród polskich jeńców wojennych i jeńców cywilnych w warunkach swobód uzyskanych od rosyjskiego rządu tymczasowego. Korespondencje z Galicji zajmują się kryzysem przysięgowym w Legionach Polskich, ich upolitycznieniem oraz skargami dotyczącymi spraw ekonomicznych, zwłaszcza „groźby głodu”.

Sprawa polska. Sprawozdanie za październik 1917^a

I. Rosja

Pewne zjawiska o względnie podrzędnym znaczeniu, które zasygnalizowano już w raporcie za miesiąc wrzesień, obecnie, w oparciu o napływające w ostatnim czasie doniesienia, można omówić bardziej szczegółowo.

1. Polska armia

Pomimo antagonizmów panujących pomiędzy wpływowymi polskimi partiami urzeczywistniono ideę **polskiej armii w Rosji**. Dzięki gorliwej i zręcznie przeprowadzonej **akcji werbunkowej**, którą prowadzono równocześnie we wszystkich państwach Ententy i do której włączyła się aktywnie prasa i liczni współpracownicy, nawet duchowni i przedstawiciele konsulatów sprzymierzonych mocarstw Ententy, udało się zwerbować rzesze ochotników z jeńców wojennych pochodzących z szeregów wojsk austro-węgierskich i niemieckich (1, 2, 3, 4, 5, 9).

Obok dogmatu „wolność narodów” stosowanym w propagandzie hasłem była **walka z germanizacją**. Taki jest również główny motyw, którym polscy jeńcy wojenni uzasadniali swoje przejście do wrogiej armii: życzenie, aby siłą wyzwolić zabór rosyjski i Poznańskie z rąk „okrutnego przeciwnika”, jak określają Niemców (1, 2, 4, 9). Zwraca uwagę, że w tym kontekście nie wymienia się jako przeciwnika Austro-Węgier, może dlatego, że sprawę przynależności Galicji do przyszłego królestwa uważa się za załatwioną (14).

Jest bardziej niż wątpliwe, czy to jedynie polityczne powody skłoniły wielu z naszych polskich jeńców wojennych do poczynienia tych kroków. Nie brak

stwierzeń, które wskazują, że w przypadku wielu nie chodziło o troskę o ogólne dobro, lecz za tą zgubną decyzją stały osobiste dążenia do poprawy własnego losu i uwolnienia się od smutnej egzystencji w obozach jenieckich. Należy to przyjąć nawet jako pewność, w przypadku umysłowo tępej masy, dla której polityczne rozważania nie są dostępne. I tak, można założyć, że pod wielu względami nieszczęśliwi, zdesperowani, nerwowo rozbici ludzie bez określonych politycznych przekonań podjęli decyzję, aby walczyć przeciwko swojej własnej ojczyźnie (6, 7).

W związku z tym można poważyć się na stwierdzenie: im dłużej trwa wojna a razem z nią niewola dla jeńców wojennych, tym bardziej desperackie decyzje podejmują jeńcy wojenni i będą mnożyć się nie tylko próby ucieczki i samobójstwa, lecz również przypadki przechodzenia do wrogich obozów. Z tego punktu widzenia zamierzona wymiana jeńców wojennych, którzy od dłuższego czasu przebywają w niewoli oprócz aspektu humanitarnego zyskuje również polityczne znaczenie: jako środek zapobiegawczy wobec politycznych aktów desperacji.

Niezależnie od wyżej wspomnianej propagandy, która miała na celu pozyskania serc i umysłów dla Ententy równocześnie podjęto **inną akcję**, której zadaniem jest osłabienie **poczucia przynależności** jeńców wojennych do ich państw ojczyństw. Służy temu oficjalne rosyjskie obwieszczenie, że winę za tamtejszą niedolę jeńców wojennych ponosi nie rosyjski rząd lecz rząd austro-węgierski i niemiecki, ponieważ poprzez rzekomo okrutne traktowanie rosyjskich jeńców wojennych wywołali podobne represje. Nic więc dziwnego, że dręczeni, zdruzgotani wewnętrznie ludzie uginają się pod ciężarem udręki i z desperacji są gotowi na wszelkie awantury (8, 9).

Pomimo tych wysiłków i starań znana do tej pory **liczba przejść do wrogich armii jest niewielka** i stanowi nikły ułamek ogólnej liczby wszystkich polskich jeńców wojennych narodowości polskiej. Większość polskich jeńców wojennych ma nadal wrogi stosunek do projektów tworzenia polskiej armii w Rosji i potępia szkodliwe postawy poszczególnych rodaków (3, 5). Surowa ocena ze strony polskich jeńców wojennych odnosi się również do czeskich i serbskich dezertersów (10). W ogóle należy zauważyć, że przebywający w niewoli Polacy i Czesi zupełnie się wzajemnie nie tolerują (11).

Należy jeszcze podkreślić, że wszystkie znane do tej pory przypadki wstępowania do armii znajdowały się **w stadium** zamierzonego lub urzeczywistnionego **zgłoszenia**. Do tej pory nie odnotowano **żadnego** przypadku skierowania lub odmaszerowania na front. Tamtejsze polskie pułki składają się przede wszystkim z byłych rosyjskich żołnierzy narodowości polskiej. Obok pułku legionistów wymienia się jeszcze polski pułk ułanów z siedzibą w Biełgorodzie²³⁸, gub. kurska (Rosja) (12).

²³⁸ Na temat polskiego pułku ułanów w Biełgorodzie zob. A. Zatorski, *Dzieje Pułku Biełgorodzkiego...*

2. Uprzywilejowanie polskich jeńców wojennych oraz jeńców cywilnych

30 czerwca weszła w życie ustawa tymczasowego rosyjskiego rządu²³⁹, która przyznała **uprzywilejowane traktowanie** polskim jeńcom wojennym i jeńcom cywilnym (13).

Przywileje dla **jeńców wojennych** obejmują między innymi:

- Wolny wybór miejsca pobytu (17),
- Wyznaczanie delegatów do kontaktów z urzędami (15),
- Zezwolenie na zawieranie związków małżeńskich (11),
- Wolność wyznania (15),
- Prawo czytania książek i gazet (15),
- Uprawnienie organizacji polskich do wyznaczania przedstawicieli w celu wizytacji obozów dla jeńców wojennych (18) oraz dla
- oficerów i inteligentów zezwolenie na zamieszkiwanie poza terenem obozu (13, 16).

Dotychczasowe doniesienia uprawniają do konkluzji, że te reformy podano jedynie do wiadomości, ale nie zostały urzeczywistnione (13). Nie można z całą pewnością stwierdzić, czy ta ustawa dotyczy tylko Polaków, czy też Czechów (15) lub nawet wszystkich Słowian (14). Według doniesienia z ostatniej chwili reformy te wycofano w stosunku do Polaków (20).

Spowodowanie tych w każdym razie daleko idących ustępstw przypisuje się zwykle działalności „**Komisji Likwidacyjnej**” do spraw Królestwa Polskiego²⁴⁰ (13, 18), która dzięki realizowanym z powodzeniem działaniom cieszy się ogólnym szacunkiem. Powstała w jej łonie specjalna Centralna Komisja Opieki nad Polskimi Jeńcami Wojennymi i Cywilnymi oraz osobami deportowanymi w drodze administracyjnej zajmuje się wspólnie z innymi organizacjami poprawą **losu naszych jeńców wojennych** (13, 18, 19), którzy nieustannie uskarżają się na swoją trudną sytuację (7, 8, 11, 13). Specjalną opieką otacza się jeńców wojennych legionistów (19).

Jeśli chodzi o **polityczny aspekt** tego uprzywilejowania Polaków, to godna uwagi jest jego interpretacja przez niektórych jeńców wojennych (lub może taka interpretacja jest wyrażona w ustawie?). Zgodnie z tym poglądem **jeńców wojennych Polaków** nie traktuje się już jako austriackich lub niemieckich obywateli lecz jako **obywateli Królestwa Polskiego** i tym samym nie jako żołnierzy wrogich armii lecz na równi z obywatelami państw sprzymierzonych z Rosją (17, 18). Oczywiście,

²³⁹ Zob. uchwała rosyjskiego rządu tymczasowego z 27 VI / 10 VII 1917 znosząca ograniczenia dotyczące Polaków-jeńców wojennych z armii austro-węgierskiej i niemieckiej oraz jeńców cywilnych poddanych Austro-Węgier i Niemiec. *Materiały archiwalne...*, t. 1, s. 63–64.

²⁴⁰ Komisja Likwidacyjna, uwzględniając inicjatywy polskich organizacji społecznych, przygotowywała projekty uchwał – rozporządzeń dotyczących ulg wolnościowych dla jeńców wojennych i jeńców cywilnych. Prezes Komisji projekty te wносił do rządu tymczasowego, a ten, po rozpatrzeniu ich przez radę międzyministerialną, zatwierdzał. Zob. M. Wrzosek, *Pierwsze sprawozdanie...*, s. 92–102.

taką interpretację wszyscy polscy jeńcy wojenni przyjmują z różnymi uczuciami. Kiedy po zapowiedzi ogólnie znanych gróźb represji, wydawało się to korzystne, odezwały się głosy, które nawet żądały uznania tej interpretacji przez Austrię (21). Natomiast budzi to niepokój innych, którzy chcieliby nadal pozostawać pod opieką Monarchii i bronią się energicznie przed konsekwencjami takiej interpretacji (22).

Spośród unormowanych tą samą ustawą **przywilejów dla polskich jeńców cywilnych** chyba najważniejszym jest zezwolenie na powrót do ojczyzny. Obejmuje on kobiety, dzieci a spośród mężczyzn tych, którzy spełniają warunki określonych granic wiekowych, to znaczy roczniki 15–43 oraz 15–50 (23, 24, 26). Aplikanci otrzymują za pośrednictwem Komisji Likwidacyjnej paszporty uprawniające do podróży do neutralnego kraju (Szwecja). Zgoda na dalszą podróż zależy oczywiście od austro-węgierskich lub niemieckich urzędów i zwykle czeka się na nią w Sztokholmie. Aby uniknąć bezcelowej podróży do Sztokholmu oraz drogiego pobytu w tym mieście, polskie komitety w Sztokholmie i Piotrogradzie starają się znaleźć sposób, który w każdym poszczególnym przypadku umożliwiłby uzyskanie dla danej osoby cywilnej zgody urzędów państw centralnych jeszcze przed wyjazdem z Rosji (26).

Z bieżących doniesień wynika, że również nie bez znaczenie politycznego jest fakt, że bardzo liczni jeńcy cywilni, zakładnicy i deportowani (oraz, jak się wydaje, również ewakuowana ludność i uchodźcy z zaboru rosyjskiego) zamierzają powrócić na tereny należące do mocarstw centralnych.

3. Nastroje polityczne

Nasi jeńcy wojenni biorą aktywny udział w ożywionym życiu politycznym i społecznym, które koncentruje się wokół tamtejszych stowarzyszeń (18, 27, 28, 29).

W sprawie odbytego w Kijowie **zjazdu polskich delegatów z Małorosji** donoszą, że obrady toczone z żywym udziałem polskiej opinii publicznej stworzyły podstawę do utworzenia demokratycznej reprezentacji tamtejszych Polaków²⁴¹ (28). Również polscy jeńcy cywilni oraz uchodźcy z Galicji i zaboru rosyjskiego tworzą tam – jak już często wskazywano – aktywny i napędowy element wyróżniający się spośród tamtejszych politycznie niewyrobionych i niewykształconych rodaków (18, 28).

Tam, gdzie to jeszcze jest możliwe, wzrosła jeszcze **świadomość** narodowa. Nasi jeńcy wojenni podkreślali wielokrotnie, że powrócą tylko do „wolnej Polski”, przez co rozumieją jedynie „wyzwoloną od niemieckiego ucisku zjednoczoną Polskę” (2, 22, 34). W ogóle polskie dążenie do niepodległości ma coraz bardziej charakter

²⁴¹ Chodzi tu o Polski Komitet Wykonawczy powołany po zjeździe delegatów organizacji polskich w Kijowie. Zob. zwł. wydawnictwo źródeł opatrzone obszernymi przypisami dotyczącymi organizacji polskich na Ukrainie: M. Wrzosek, *Polskie formacje wojskowe na Ukrainie...*, [cz. I], s. 81–204; cz. II, s. 191–249.

walki przeciwko Niemcom, którym ostatnio zarzuca się spowodowanie głodu w Galicji (30, 32, 33). Ataki przeciwko Austrii są mniej gwałtowne i dotyczą przede wszystkim panującego w Monarchii – w porównaniu z Rosją – braku wolności (31).

Z wypowiedzi na temat sytuacji politycznej w kraju należy jeszcze wymienić zdziwienie, które wywołuje współpraca polskiej partii ludowej²⁴² oraz partii narodowo-demokratycznej (35).

II. GALICJA

Wydarzenia w legionach stanowią prawie jedyny temat natury politycznej, pojawiający się w korespondencji nadchodzącej z Galicji. Większość opinii publicznej pochwała nieprzejednaną postawę większości legionistów, która doprowadziła do odmowy złożenia przysięgi wierności i nawet do występowania z legionów²⁴³ (37) oraz ostro krytykuje postępowanie rządu, przede wszystkim rzekome **wysłanie części legionów na front włoski** (36).

Politykę mocarstw centralnych ocenia się jako podłą niewdzięczność w stosunku do legionów (37).

Rzadko słychać pojedyncze rozsądne głosy, które są krytyczne w stosunku do wydarzeń w legionach i wzywają legionistów do opamiętania (41). Interesująca jest utrzymywana w tym duchu wypowiedź oficera służącego w legionie, który w ostrych słowach krytykuje zgubne politykierstwo, które tak wiele złego uczyniło wśród młodzieży legionowej (39). Te spostrzeżenia pokrywają się całkowicie z poglądami przedstawionymi w poprzednich raportach miesięcznych.

Na koniec należy wspomnieć o licznych skargach napływających z Galicji, których charakter z ekonomicznego zmienia się w polityczny. Skargi dotyczą groźby **głodu w kraju** spowodowanej nadmiernym wywozem żywności do **Niemiec** (40).

Z tego powodu wielkie wzburzenie przeciwko Rzeszy Niemieckiej opanowało również te grupy społeczne, które do tej pory uchodziły za całkowicie sprzyjające Niemcom.

Wiedeń, 31 października 1917

referent: [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Kierownik Oddziału Cenzury: Otto Kick^b

²⁴² Właściwe nazwy: Polskie Stronnictwo Ludowe „Piast” i Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe. Oba stronnictwa współpracowały wówczas ze sobą w ramach Związku Międzypartyjnego utworzonego w lipcu 1917 r. Do ugrupowania tego wchodziło ponadto Zjednoczenie Narodowe.

²⁴³ Na temat różnorodnych protestów legionistów przeciwko składaniu przysięgi oraz stosowanych represji władz niemieckich i austriackich wobec odmawiających przysięgi oraz związanej z tym sytuacji w poszczególnych pułkach legionowych zob. dokumenty pochodzące ze środowisk NKN i Komendy Legionów: *Materiały archiwalne...*, t. 1, s. 94–100, 111–112.

^a Na stronie tytułowej sprawozdania, w lewym górnym rogu odbito stempel: „GZNB Zensurabteilung präS. 5/11 1917 Nr. Res. 4865 Blg. 1”, a z prawej znajduje się napis maszynowy: „Referat XVI/11 rtm. hrabia Osiecimski-Czapski”. Na poszczególne miesiące przypadało korespondencji: czerwiec – 5, lipiec – 10, sierpień – 12, wrzesień – 9, październik – 5.

^b Stempel „Zensurleiter” z odręcznym podpisem.

Załącznik do Referatu XVI/11 obejmujący 41 fragmentów korespondencji w języku polskim, ocenzurowanych i przetłumaczonych na język niemiecki

1. Nadawca: jeniec woj. Franciszek Klapacki, łagier wojennoplennych Isopowo, Pokrow, pow. muromski, gub. włodzimierska (Rosja),
odbiorca: Polski Komitet w Moskwie²⁴⁴,
data: 18 VI 1917.

„... My, niektórzy polscy jeńcy wojenni, którzy przeważnie pochodzą z zaboru pruskiego i austriackiego, prosimy szanowny Komitet o radę odnośnie wstąpienia do polskich legionów. Na wezwanie naszych rodaków chętnie wstąpimy w szeregi wojska walczącego po stronie Francji przeciwko germanizmowi. Proszę nam wyjaśnić, jak mamy to uczynić, aby tym krokiem nie zaszkodzić naszym rodzinom ...”

2. Nadawca: jeniec woj. Władysław Ziober, łagier wojennoplennych Kijów (Rosja),
odbiorca: Katarzyna Ziober, Zakościele, pow. mościski (Galicja),
data: 12 VII 1917.

„... Moim dążeniem jest obrona mojej Ojczyzny, tak jak przystało na dzielnego syna Polski a ponieważ teraz widzę, po której stronie znajduje się ten okrutny przeciwnik odbudowy naszej drogiej Ojczyzny, jestem zamuszony, tak długo walczyć za Ojczyznę, jak to czynią inne narody... Mam nadzieję, że po wojnie nie powrócę do obcego kraju, tylko do naszej Polski ... dostaję wiele listów z Ameryki, Francji i ze Szwajcarii z naszych polskich legionów²⁴⁵; ja też mam zamiar razem z moimi rodakami wstąpić w szeregi legionów ...”

²⁴⁴ Chodzi tu zapewne o Naczelny Polski Komitet Wojskowy, powołany na zjeździe w Piotrogradzie (8–22 VI 1917), który koordynował działalność rozsianych po Rosji Związków Wojskowych Polaków oraz przejął w swe ręce sprawę formowania Korpusów Polskich; por. T. 4, s. 165, przyp. 110.

²⁴⁵ Jest tu zapewne mowa o szerokiej propagandzie prowadzonej przez polskie organizacje, łączące rozwiązanie sprawy polskiej z państwami Ententy, za wstępowaniem znajdujących się tam Polaków-jeńców wojennych z armii niemieckiej i austrowęgierskiej do wojska polskiego, nazywanego niekiedy legionami, a od 4 VI 1917 r. do powstałej Armii Polskiej we Francji.

3. Nadawca: jeniec woj. Józef Socha, łagier wojennoplennych Goroblagodatskoje, pow. wierchoturski, gub. permska (Rosja),
odbiorca: Ludwika Kiezin, Krosno (Galicja),
data: 16 VII 1917.

„... Teraz nawet mnisi zapomnieli o piątym przykazaniu gdyż przekonują nas, abyśmy złamali przysięgę i wstąpili w szeregi wrogów walczących przeciwko naszym braciom ...”

4. Nadawca: Jakub M. Bochno, Jagodna, gub. kazańska (Rosja),
odbiorca: Janina Bochno, Żółkiew (Galicja),
data: 6 VII 1917.

„... Teraz tylko szwaby (tak się przezywa Niemców) są wrogami Polski. Konsulat kanadyjski zaproponował, abym wstąpił do armii Wielkiej Brytanii ... może ...”

5. Nadawca: jeniec woj. oficer Kmieczyński, łagier wojennoplennych Stawropol, gub. samarska (Rosja),
odbiorca: Kazimiera Arędaczyk, Nowy Sącz (Galicja),
data: 28 VII 1917.

„... Wszechpolacy ze Lwowa oraz z Królestwa Polskiego robią tutaj jedno świństwo za drugim. Niektórzy koledzy, to znaczy oficerowie, zgłosili się na front rumuński ...”

6. Nadawca: jeniec woj. oficer Stanisław Krupa, łagier wojennoplennych Zadonsk, gub. woroneska (Rosja),
odbiorca: Lipiecan Krupa, Jaworzno, pow. chrzanowski (Galicja),
data: 12 VIII 1917.

„... Niektórzy wstępują nawet do polskiej armii, aby zrzucić te przeklęte więzy niewoli ...”

7. Nadawca: jeniec woj. oficer M. Wajda, łagier wojennoplennych Carycyn, gub. saratowska (Rosja),
odbiorca: Elżbieta Wajda, Lwów (Galicja),
data: 21 IX 1917.

„... Nasz rząd całkiem zapomina o Słowianach, a potem będą się dziwić, że niektórzy szukają zatrudnienia, aby się jakoś utrzymać lub, że niektórzy z desperacji zgłaszają się na front, aby tam zginąć ...”

-
8. Nadawca: nieznaną jeńcem woj., [miejsowość nieznaną] (Rosja),
odbiorca: Karol Gajra, Bykowo, pow. carioński, gub. astrachańska (Rosja),
data: 10 VIII 1917.

„... Piszesz mi, że Ci się tam źle powodzi, ale nam się nie powodzi lepiej; kto nie chce pracować, tego biją a jeśli to nie pomaga, to się go zamyka i ponownie bije. Taka jest więc bracie ta sprawiedliwość, która przypada Słowianom i do tego żądają jeszcze, abyśmy się zgłaszali dobrowolnie^a ...”

^a Adnotacja cenzora: „prawdopodobnie do tworzonej polskiej armii w Rosji”.

9. Nadawca: jeńcem woj. K. Duszyński, Dépôt de prisonniers de guerre Montluçon, dep. Allier (Francja),
odbiorca: Kazimierz Kresse, Astoria, hrabstwo Fulton, stan Illinois (Stany Zjednoczone),
data: 16 IX 1917.

„... Twój list ucieszył bardzo mnie ale też i innych, którym go pokazałem; to jest dla nas wielka satysfakcja, że również Wy będziecie się tam przyczynić do unicestwienia Niemczyzny. My również tutaj w «Sokole»²⁴⁶ robimy duże postępy ...”

10. Nadawca: jeńcem woj. W. Michałowski, 116 oddział pracy [miejsowość nieznaną] (Rosja),
odbiorca: Maria Michałowska, Bochnia (Galicja),
data: 18 VIII 1917.

„... Jestem teraz w aptece batalionu pracy, który składa się z jeńców wojennych i nosi nazwę «Drużyna». Batalion składa się z kompanii zmniejszonych do 180 ludzi, gdyż Serbowie, Czesi oraz Rumuni związani przysięgą poszli na front ...”

11. Nadawca: jeńcem woj. Ludwik Franczek, łagier wojennoplennych Żłobin, pow. rohaczewski, gub. mohylewska (Rosja),
odbiorca: Franciszek Franczek, Myślenice (Galicja),
data: 11 VIII 1917.

„... Nasze samopoczucie jest mizerne, gdyż tutaj panuje głód i straszna drożyzna, a ponadto głęboka nienawiść pomiędzy Polakami i Czechami ...”

12. Nadawca: nieznaną żołnierz rosyjski, 1 Polski Pułk Ułanów, Bielgorod, gub. kurska (Rosja),
odbiorca: L. Dżisiewski, Itzkany, pow. suczawski (Bukowina),
data: 25 VIII 1917.

²⁴⁶ Polskie Towarzystwa Gimnastyczne „Sokół”, zob. T. 2, dok. nr 208, cz. III zał. A, przyp. 241.

„... Teraz za moją zgodą przenieśli mnie do polskiej armii i obecnie jestem w 1 Polskim Pułku Ułanów, który wkrótce zostanie przemianowany na 2 Pułk Legionów. Wówczas pójdziemy na front. Panuje u nas wzorowy porządek i co jest najważniejsze, język polski jest językiem służbowym. Czuję się zupełnie inaczej pomiędzy Polakami, chociaż są oni trochę przesiąknięci rasizmem; to jednak się zmieni. Ponieważ u nas powstały różne organizacje edukacyjne, których celem jest walka z takimi niepożądanymi poglądami ...”

13. Nadawca: Polskie Biuro Opieki nad Jeńcami Wojennymi, Wastmannsgatan 16, Sztokholm (Szwecja),
odbiorca: Krajowe Towarzystwo Czerwonego Krzyża, Kraków (Galicja),
data: 2 X 1917.

„... W odpowiedzi na starania strony polskiej rosyjski rząd zniósł wszystkie ograniczenia stosowane wobec osób cywilnych z obcych państw, przy czym osobom tym zapewniono swobodę poruszania się, a tym samym możliwość podjęcia działalności zarobkowej a nawet podróżowania zagranicę. Natomiast odnośnie jeńców wojennych wydano szereg dekretów, które spowodowały, że sytuacja ich uległa poprawie²⁴⁷. Polskie orgnriacje pracują nad tym, aby te rozporządzenia rzeczywiście były przestrzegane. W tym względzie szczególnie aktywna jest Komisja Likwidacyjna za pośrednictwem powołanej do życia przed kilkoma miesiącami «Centralnej Komisji Opieki nad Polskimi Jeńcami Wojennymi i Cywilnymi oraz Osobami Administracyjnie Deportowanymi» w Piotrogradzie, która w swoim biurze skoncentrowała całą akcję pomocy dla jeńców wojennych w Rosji, która poprzednio była prowadzona przez kilka innych polskich organizacji ...”

14. Nadawca: Józef Węgrzyn, łagier wojennoplennych Omsk, obw. akmołiński (Rosja),
odbiorca: Helena Węgrzynek, Wiśnicz Nowy, pow. bocheński (Galicja),
data: 2 VII 1917.

„... Poza tym, my tutaj prawie wszyscy jesteśmy pewni, że Galicja zostanie zjednoczona z Królestwem Polskim. Jeśli nie mielibyśmy tej nadziei, trudno byłoby wytrzymać to nędzne życie. Nowy rząd²⁴⁸ zezwolił jeńcom wojennym pochodzenia słowiańskiego na zawieranie związków małżeńskich z tutejszymi obywatelkami; z nudów mógłbym rozważyć taką ewentualność ...”

²⁴⁷ Na temat rozporządzeń rosyjskiego rządu tymczasowego dotyczących ulg dla polskich jeńców wojennych i jeńców cywilnych oraz roli Komisji Likwidacyjnej w ich przygotowaniu zob. dok. nr 613, część analityczna sprawozdania za październik 1917 r. Osiecimskiego-Czapskiego, przyp. 239, 240.

²⁴⁸ Mowa o rosyjskim rządzie tymczasowym i jego ustawie z 27 VI / 10 VII 1917 r.

15. Nadawca: nieznanany jeńiec woj., Tugulim^a, pow. tiumeński, gub. tobolska (Rosja),
odbiorca: Franciszek Smoloczek, Chrzanów (Galicja),
data: 27 VII 1917.

„... Jeńcom wojennym Polakom przyznano specjalne ulgi, które również dotyczą jeńców wojennych Czechów i Słowaków. Jeńcom wojennym, których skierowano do robót (niezrozumiałe słowo: rolnych?) lub którzy są przetrzymywani w obozach koncentracyjnych, zezwolono na wybór swoich przedstawicieli, którzy będą się kontaktować z właściwymi komendantami wojskowymi lub z innymi urzędami. Ponadto, jeńcom wojennym Polakom zapewniono swobodę współżycia²⁴⁹, mogą oni otrzymywać i czytać książki i czasopisma. Jeńcy wojenni Polacy mają prawo uczęszczać na nabożeństwa oraz mogą przyjmować duchownych zarówno w obozie jak też w innych miejscach internowania w celu przyjmowania posługi duszpasterskiej pod odpowiednią kontrolą ze strony wojska (kartka urwana) ...”

^a Wg stempla pocztowego.

16. Nadawca: jeńiec woj. oficer Władysław Szajer, łagier wojennopłennych Saratow (Rosja),
odbiorca: Józefa Daszkowska, Łańcut (Galicja),
data: 6 IX 1917.

„... Jeńcy wojenni Polacy otrzymali zezwolenie na zamieszkanie w mieście poza obozem ...”

17. Nadawca: jeńiec woj. Włodzimierz Polaczek, Biała Cerkiew, pow. wasylkowski, gub. kijowska (Rosja),
odbiorca: Wanda Polaczek, Juszczyzna, pow. żywiecki (Galicja),
data: 29 VIII 1917.

„... W zakresie praw obywatelskich jeńcy wojenni Polacy zostali zrównani z obywatelami państw sprzymierzonych z Rosją; na skutek tego powodzi nam się lepiej, można poszukać lepszej pracy, zmienić miejsce pobytu oraz znaleźć sobie towarzystwo na wyjścia do teatru ...”

²⁴⁹ Chodzi tu zapewne o Cyrkularz ministra wojny rządu rosyjskiego zatwierdzony 30 VI 1917 r., dotyczący jeńców wojennych Polaków, przygotowany przez Komisję Likwidacyjną, który w pkt. 5 stanowił: „Jeńcom wojskowym Polakom udziela się prawa wzajemnego obcowania, czynienia niezbędnych zakupów na rynkach miejscowych, jako też, o ile możliwości swobodniejszego korzystania z przechadzek poza obozem, pod należyty nadzorem”. M. Wrzosek, *Pierwsze sprawozdanie...*, s. 96–97.

18. Nadawca: jeńiec woj. Zygmunt Paleolog, łagier wojennoplennych Omsk, obw. akmoński (Rosja), odbiorca: Idalia Paleolog, Kraków (Galicja), data: 6 IX 1917.

„... Dzięki staraniom Komisji Likwidacyjnej dla Królestwa Polskiego przyznano jeńcom wojennym Polakom stosunkowo znaczne ulgi, o czym najprawdopodobniej czytaliście już w prasie. Nie będą nas już postrzegać jako austriackich lub niemieckich jeńców, lecz jako obywatele Królestwa Polskiego i w związku z tym będą nas lepiej traktować. Delegaci Polki, odwiedzają obozy w całej Rosji i niosą jeńcom wojennym dużą ulgę. W prawie wszystkich miastach powstaje wiele dobrze zorganizowanych komitetów, które świadczą jeńcom wojennym materialną i duchową pomoc. Tę ostatnią w formie książek itp. Wszędzie wzmacniają się patriotyczne nastroje, nawet wśród obojętnych do tej pory rosyjskich obywateli ...”

19. Nadawca: dr E. Lumiński, Kopenhaga (Dania), odbiorca: „Kurier Lwowski”²⁵⁰, Lwów (Galicja), data: 5 X 1917.

„... Na zgromadzeniu politycznym w Moskwie zebrano ostatnio znaczną kwotę na rzecz polskich legionistów przebywających w rosyjskiej niewoli. Działająca w Moskwie komisja ds. pomocy Polakom obywatelom obcych państw²⁵¹ zadeklarowała pomoc również dla ok. 600 legionistów (z ogólnej liczby 2000). Przy okazji wskazano na niezwykle trudne warunki, w których żyją polscy jeńcy wojenni ...”

20. Nadawca: dr E. Lumiński, Kopenhaga (Dania), odbiorca: „Kurier Lwowski”, Lwów (Galicja), data: 7 X 1917.

„... Centralna Komisja Opieki nad Polskimi Jeńcami Wojennymi zawiadamia, że jej przedstawiciela przy sztabie generalnym poinformowano, że przepisy z dnia 20 czerwca 1917²⁵², które zawierają ulgi dla słowiańskich jeńców wojennych, tymczasowo nie będą dotyczyć Polaków ...”

²⁵⁰ „Kurier Lwowski” – zob. T. 2, dok. nr 203, rozdz. I zał. A, przyp. 101.

²⁵¹ Spośród wielu organizacji zajmujących się pomocą dla jeńców polskich w Rosji do najbliższych ideowo jeńcom legionistom można by zaliczyć Polskie Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny i część organizacji wchodzących do Rady Zjazdów Polskich Organizacji Pomocy Ofiarom Wojny. Do wyspecjalizowanych organizacji niosących pomoc polskim jeńcom wojennym i jeńcom cywilnym należały: Wydział Centralny Pomocy Jeńcom Cywilnym i Wojskowym przy Radzie Zjazdów Organizacji Polskich oraz Wydział III ds. Jeńców Wojskowych i Cywilnych Komisji Likwidacyjnej do spraw Królestwa Polskiego.

²⁵² Chodzi tu o uchwałę rosyjskiego rządu tymczasowego z 27 VI / 10 VII 1917 r. Zob. dok. nr 613, przyp. 239.

21. Nadawca: jeńiec woj. [imię nieznane] Tarnowski, Kurgan, gub. tobolska (Rosja), odbiorca: poseł Wincenty Witos, Wierzchosławice, pow. tarnowski (Galicja), data: 24 VI 1917.

„... Wobec zdecydowanych gróźb ze strony generała broni Gregoriewa²⁵³ z Omska, który zapowiada represje wobec jeńców wojennych z powodu niehumanitarnego traktowania rosyjskich jeńców wojennych w Austrii i w Niemczech może zechciałby Pan Poseł poruszyć na posiedzeniu Koła Polskiego tę kwestię w tym rozumieniu, że w związku z tworzeniem niepodległego państwa polskiego przebywający w Rosji jeńcy wojenni Polacy powinni być traktowani jak obywatele neutralnych państw ...”

22. Nadawca: jeńiec woj., legionista, oficer Bolesław Mikiewicz²⁵⁴, łagier wojennopłennych Kineszma, gub. kostromska (Rosja), odbiorca: dr Bolesław Mikiewicz²⁵⁵, Kraków (Galicja), data: 25 VI 1917.

„... Kochani Rodzice! ... napiszcie mi proszę, jak my przebywający w niewoli oficerowie polskich legionów mamy postąpić w związku ze zmianami politycznymi w polskich legionach i ich obecną sytuacją. Po wojnie chciałbym powrócić do wolnej Polski; czy powinienem jednak zrezygnować tutaj z pomocy Austrii, gdyż narażałem swoje życie? Jeśli tak jest, to kto przejmie opiekę nad nami?? ...”

23. Nadawca: Komisja Likwidacyjna do spraw Królestwa Polskiego, Pałac Zimowy, Petersburg (Rosja), odbiorca: Adolf Bocheński, Brody (Galicja), data: 2 VIII 1917.

²⁵³ Generał kawalerii Władimir Nikołajewicz Grigoriew, na początku wojny komendant garnizonu w Kownie, po rewolucji październikowej wyemigrował do Finlandii.

²⁵⁴ Bolesław Zygmunt Mikiewicz (1895–1959) – przed I wojną student Politechniki we Lwowie. W Legionach służył początkowo w oddziałach 1 pp LP. Brał udział w kampanii podhalańskiej (XI–XII 1914), walczył pod Limanową a następnie pod Łowczówkiem. Uczestniczył w walkach nad Nidą, pod Koszyszcami i Kostiuchnowką. Po ukończeniu Szkoły Chorążych LP (1 III – 1 V 1916) mianowany chor. piech. (1 V 1916). Potem służył w 4 pp LP. Podczas bitwy pod Kostiuchnowką dostał się do rosyjskiej niewoli (6 VII 1916). Od 1918 w Wojsku Polskim, po wojnie z bolszewikami zweryfikowany jako kpt. piech. W latach 1921–1923 studiował w WSWoj. w Warszawie. Potem przydzielony został do Oddziału IV SG (1925) i Biurze Ogólno-Administracyjnym (1928). 1 I 1927 awansował na mjr. SG piech. Następnie służył w 42 pp. W.K. Cygan, *Oficerowie Legionów...*, t. 3, s. 151.

²⁵⁵ Bolesław Mikiewicz (? – 1925) – dzieciństwo i młodość spędził w Krakowie, uzyskując wykształcenie prawnicze na Uniwersytecie Jagiellońskim. Był doktorem nauk prawnych, pracował jako adwokat w Krakowie, a w okresie II Rzeczypospolitej w Inowrocławiu. Związany z Krakowskim Klubem Szachistów – zaliczał się do czołówki klubowej. Największe sukcesy odnosił w latach 1907–1908, kiedy zdobył mistrzostwo Krakowskiego Klubu Szachistów (1907), a także stoczył w Krakowie remisową partię z amerykańskim pretendentem do tytułu mistrza świata, Frankiem Marshalllem (1908). T. Wolsza, *Arcymistrzowie, mistrzowie, amatorzy...*, t. 1.

„... W związku z listami od Pana z dnia 10 VII tego roku skierowanymi do pana Prezesa Komisji informujemy, że w kwestii powrotu do Ojczyzny nie osiągnięto jeszcze porozumienia z ministerstwem wojny odnośnie wieku osób, którym przyznano prawo do powrotu²⁵⁶. Przebieg sprawy będziemy relacjonować w polskiej prasie i tą drogą przekażemy wskazówki, jakie formalności będą konieczne w celu otrzymania paszportu. Podkreślany jednak, że wystawiony przez rosyjskie urzędy zagraniczny paszport nie daje Panu żadnej gwarancji, że zostanie Pan wpuszczony przez niemieckie władze na okupowany teren. Jak tylko sprawa powrotu do Ojczyzny zostanie ostatecznie wyjaśniona, chętnie poprzemy Pana prośbę. Podpis...”

24. Nadawca: jeniec cywilny Franciszek Wiszniewski, Czystopol, gub. kazańska (Rosja),
odbiorca: Franciszek Buchtalarz, Przymyśl (Galicja),
data: 17 VIII 1917.

„... Mogę teraz wszędzie jeździć, podczas gdy do tej pory żyłem jak w więzieniu. Ten przywilej przyznano tylko Polakom i w tym celu otrzymaliśmy paszporty, które podpisał minister. Starsi ludzie, poczynawszy od 43 roku życia, oraz kobiety i dzieci mogą wyjechać do Austrii ...”

25. Nadawca: jeniec cywilny Marian Lewicki, Perm (Rosja),
odbiorca: Janina Lewicka, Kołomyja (Galicja),
data: 22 VIII 1917.

„... W tych dniach tymczasowy rząd potwierdził zezwolenie na nasz powrót do domu. Komisja Likwidacyjna zajmuje się obecnie wydawaniem legitymacji, które zastępują paszporty i upoważniają nas do przejazdu przez granicę ...”

26. Nadawca: Polski Komitet, Wallingatan 28, Sztokholm (Szwecja),
odbiorca: poseł Ignacy Daszyński, dla gazety „Naprzód”²⁵⁷,
data: 24 IX 1917.

„... Pobyt w Sztokholmie Prezesa Komisji Likwidacyjnej A. Lednickiego, wiceprezesa Polskiego Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny Władysława Rawicza-Szczerbo²⁵⁸ oraz głównego pełnomocnika «Centralnego Komitetu Obywatelskiego» pana

²⁵⁶ Sprawę udzielania pozwoleń powrotu do kraju regulowała uchwała Komisji Likwidacyjnej z 28 VI 1917 zatwierdzona przez rosyjski rząd tymczasowy 15 VII 1917 i ogłoszona w „Wierniku Wremiennogo Prawitielstwa” 1917, nr 115 (z 27 VII).

²⁵⁷ Zob. T. 2, dok. nr 187, przyp. 22.

²⁵⁸ Władysław Rawicz-Szczerbo (1882–?) – ukończył szkołę realną w Mohylewie i Wydział Mechaniczny Instytutu Technologicznego w Petersburgu (1910). Podczas studiów członek Zetu i Zjednoczenia Młodzieży Narodowej. Krótko aresztowany przez władze rosyjskie. Po studiach pracował w petersburskich Zakładach Konstrukcji Żelbetonowych. W 1915 aktywnie włączył się

Władysława Grabskiego²⁵⁹ umożliwił omówienie z Prezydium Komitetu Polskiego wielu spraw odnośnie powrotu Polaków z Rosji do Ojczyzny, korespondencji itp. Obecnie w Rosji wydaje się paszporty wszystkim kwalifikującym się do powrotu kobietom, dzieciom i mężczyznom (tym ostatnim z wyłączeniem osób w wieku 5–50 lat); natomiast tylko z trudnością udaje się otrzymać wizę szwedzkiego konsula w Moskwie na podróż do Szwecji. Pobyt w Sztokholmie jest szalenie kosztowny. Do tej pory w Sztokholmie trzeba było czekać 2 do 3 miesięcy na otrzymanie zezwolenia niemieckiego lub austriackiego rządu na podróż do ojczyzny, teraz jednak podjęto działania, aby po pierwsze skrócić czas oczekiwania a po drugie, aby Polacy za pośrednictwem Centralnego Komitetu Obywatelskiego lub «Polskiego Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny» przy niemieckim rządzie mogli ubiegać się o zezwolenie na powrót do ojczyzny bez udziału Rosji. Dopiero wtedy, gdy takie zezwolenie dotrze do Sztokholmu, Polskie Towarzystwo zawiadamia petenta, który wówczas może wyjechać do ojczyzny ...”

27. Nadawca: jeniec woj. dr Jan Stock, łagier wojennoplennych Taszkient, obw. syrdaryjski (Rosja), odbiorca: prof. uniwersytetu, dr Ignacy Zakrzewski, Lwów (Galicja), data: 29 VII 1917.

„... Obecnie w polskich związkach jest prowadzona ożywiona działalność; wolno nam brać udział we wszystkim, co też czynimy, jeśli tylko mamy taką sposobność. Otwarto polskie szkoły, odbywają się odczyty i festyny ludowe, których celem jest wspieranie nas ...”

28. Nadawca: jeniec cywilny [Tadeusz Waligórski], Żytomierz, gubernia wołyńska (Rosja), odbiorca: Bronisław Waligórski, Lwów (Galicja), data: 21 VII 1917.

„... Jak już pisałem z Kijowa, brałem tam przez tydzień udział w ogólnopolskim zjeździe delegatów wszystkich organizacji z Małorosji... W polskim teatrze zebrało się ponad 500 delegatów. Przebieg posiedzenia był bardzo ożywiony, szczególnie w części poświęconej polityce. Galerie i loże wypełniała publiczność, co wskazuje na ogromne zainteresowanie. Powołaliśmy komisję egzekucyjną, która obecnie stanowi najwyższy polityczny urząd, tak jakby polski rząd w Małorosji (oczywiście

w pracy PTPOW, od sierpnia wiceprzewodniczący Zarządu Głównego organizacji. M. Mądziak, *Polskie Towarzystwo Pomocy Ofiarom Wojny...*, s. 22.

²⁵⁹ Władysław Grabski (1874–1938) – polski polityk, ekonomista, działacz społeczny i niepodległościowiec związany z endecją; w latach 1905–1912 poseł do rosyjskiej Dumy; związany z wieloma instytucjami: Komitetem Narodowym Polskim w Warszawie, Centralnym Komitetem Obywatelskim Królestwa Polskiego w Rosji, Naczelną Radą Ludową; po odzyskaniu niepodległości zaangażowany w życie polityczne i gospodarcze kraju jako poseł na Sejm II RP, minister skarbu, dwukrotny premier RP i autor reformy walutowej. Zob. *Władysław Grabski...*; Z.J. Przychodzeń, *Władysław Grabski...*

tylko dla Polaków). Na tym zjeździe uchwaliliśmy reformę przyszłego parlamentu krajowego, który będzie się składał z posłów, którzy zostaną wybrani w oparciu o równe, powszechne i tajne prawo wyborcze, a nie tak jak do tej pory spośród delegatów polskich organizacji proporcjonalnie do liczby ich członków. Uchwały, wybory itp. przebiegały zgodnie z naszych życzeniami. Życie polskie rozkwita, ale musimy przyznać, że należy to zawdzięczać jedynie tej fali uchodźców z Galicji i Królestwa Polskiego, gdyż tutejsi Polacy nie są dostatecznie wyrobieni politycznie...”

29. Nadawca: jeniec woj. Szymon Nowicki, łagier wojennoplennych Omsk, Omsk, obw. akmoński (Rosja),
odbiorca: Filipina Nowicka, Rymanów, pow. krośnieński (Galicja),
data: 1 VIII 1917.

„... W poprzednią niedzielę obchodzono tutaj uroczyste rocznicę zwycięstwa pod Grunwaldem²⁶⁰. Odbył się pochód ludności narodowości polskiej, litewskiej ukraińskiej i czeskiej. W centrum miasta na stosownym placu została odprawiona msza polowa, w której wzięli udział żołnierze rosyjskiej armii narodowości polskiej i ukraińskiej z własną orkiestrą. Następnie przemawiali przedstawiciele poszczególnych narodowości, każdy w swoim ojczystym języku ...”

30. Nadawca: jeniec woj. Jan Pawelec, łagier wojennoplennych Czerkasy, gub. kijowska (Rosja),
odbiorca: Tom Pawelec, Windsor Locks, hrabstwo Hartford, Connecticut (Stany Zjednoczone),
data: 15 VI 1917.

„... Czekamy, aż Niemcy oddadzą nam Poznań, ale oni nie mają na to ochoty, wydaje się więc, że nasi legionieści na daremnie poświęcili swoją krew za tak zwaną ojczyznę. Niemcy obiecali nam gruszki na wierzbie, a teraz zmieniają swoje postępowanie. W Rosji tworzą się specjalne polskie pułki; duża część Polaków jest za, tylko niewielu jest przeciw. Teraz właśnie nadeszła ta chwila, w której możemy uratować naszą Ojczyznę i należy wątpić, czy taka okazja jeszcze się kiedyś powtórzy. ...”

31. Nadawca: jeniec woj. Władysław Ziober, łagier wojennoplennych Kijów (Rosja),
odbiorca: Katarzyna Ziober, Zakościele, poczta Mościska (Galicja),
data: 4 VII 1917.

„... Wszystkie narody muszą być wolne, również nasza Ojczyzna. Bardzo mi przykro, że u nas w Galicji i w Niemczech naród nie za bardzo się cieszy z odzyskanej wolności, gdyż tutaj nawet jeniec wojenny czuje się wolny. Tutaj jest właśnie republika ...”

²⁶⁰ Jest tu mowa o jednej z największych bitew średniowiecza, stoczony 15 VII 1410 r. pod Grunwaldem (wieś w województwie warmińsko-mazurskim) między Krzyżakami a wojskami polskimi i litewskimi wspomaganymi przez oddziały ruskie, czeskie i tatarskie.

32. Nadawca: jeniec woj. Jan Kapala, łagier wojennoplennych Kijów (Rosja),
odbiorca: Wojciech Kapala, Piwniczna, pow. nowosądecki (Galicja),
data: 18 VII 1917.

„... Nie pokładamy nadziei na odbudowę państwa polskiego w zdarzeniach lub w łasce mocarstw centralnych, gdyż taka nadzieja jest często złudna; ufamy w nasze siły, jesteśmy gotowi na wszystko ...”

33. Nadawca: jeniec woj. oficer M. Berthold, łagier wojennoplennych Iszym, gub. tobolska (Rosja),
odbiorca: Maryela Berthold, Kraków (Galicja),
data: 10 VI 1917.

„... Jak tu słyszymy, krzyżak (to znaczy Prusak) wydziera Wam ostatni kęs chleba z ust; codziennie odmawiamy litanie, aby się nim udławił. Żyjemy tutaj jak na ziemi, ale zdaje mi się, że Wy żyjecie jak w piekle ...”

34. Nadawca: nieznany jeniec woj., łagier wojennoplennych Kijów (Rosja),
odbiorca: Stanisława Klimowicz, Lwów (Galicja),
data: 5 VIII 1917.

„... Moje życie jest życiem cygana, ale to mnie nie bardzo obchodzi, oby tylko nasza polska sprawa zakończyła się pomyślnie ... Jeśli tego, o co teraz wszyscy zabiegamy, nie osiągniemy, to będzie bardzo źle i setki nas będą żądać swoich praw ...”

35. Nadawca: nieznany jeniec woj., łagier wojennoplennych Semipałatyńsk (Rosja),
odbiorca: Jadwiga Iszczukowa, Kraków (Galicja),
data: 10 VIII 1917.

„... Przynajmniej to jest dobre, że chociaż niektóre wiadomości z Ojczyzny docierają do nas poprzez tutejsze polskie gazety. Nasi kochani przyjaciele z «Małego Rynku» (polska partia ludowa²⁶¹) dotarli tam, gdzie my im już dawno przepowiadaliśmy – zjednoczyli się z Glombińskim²⁶² i z innymi (dotyczy wszechpolaków)²⁶³, jednak z tego towarzystwa muszę wyłączyć Witosa i Bojko²⁶⁴ (znani posłowie polskiej

²⁶¹ Właściwa nazwa: Polskie Stronnictwo Ludowe „Piast”.

²⁶² Chodzi tu o Stanisława Głabińskiego (1862–1941), polskiego polityka, działacza Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego w Galicji.

²⁶³ Narodowa Demokracja, PSL „Piast” i Zjednoczenie Narodowe utworzyły w lipcu 1917 r. ugrupowanie polityczne – Związek Międzypartyjny.

²⁶⁴ Jakub Bojko (1857–1943) – polski publicysta, pisarz, działacz ruchu ludowego w Galicji; współzałożyciel Stronnictwa Ludowego (1895); poseł do Sejmu Krajowego we Lwowie (1895) i austriackiej Rady Państwa (1897), w latach 1913–1918 prezes PSL „Piast”, po odzyskaniu niepodległości – poseł i senator II RP; po przewrocie majowym – zwolennik rządów sanacji, wycofał się z życia politycznego w 1935 r. Zob. B. Kasperek, *Jakub Bojko...*

partii ludowej). Ten pierwszy za mandat poselski poszedłby w końcu z każdym; sprawa z Piłsudskim zdumiewa mnie ...”

36. Nadawca: Janina Schottek, Tarnów (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. ppor. Aleksander Schottek, campo di prigionieri di guerra Pelago, prow. Firenze, Toskania (Włochy),
data: 20 IX 1917.

„... Los legionów został najprawdopodobniej przesądzony i to oczywiście w najbardziej nikczemny sposób, to znaczy może dziesiąta część została wysłana do Królestwa Polskiego, gdzie miała za zadanie tworzyć nową armię (duży znak zapytania), pozostali idą na front włoski ...”

37. Nadawca: Władysław Niemiec, Dynów, pow. brzozowski (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. Stanisław Niemiec, campo di prigionieri di guerra Asinara, prow. Sassari, Sardynia (Włochy),
data: 7 X 1917.

„... Nasz wuj nie jest już w legionach, lecz w c[esarsko]-k[rólewskiej] armii, ponieważ każdy Galicjanin musi teraz wystąpić z legionu. Tak się traktuje nas biednych Polaków za ponoszone przez nas trudy i za przelaną krew. Nie chcą nam zwrócić naszej Ojczyzny, którą wyrwaliśmy z rąk drapieżnego Moskwicina. Nie ma nawet cienia nadziei, że nasza Ojczyzna kiedykolwiek zmartwychwstanie. Ale my musimy mieć wolną Polskę ...”

38. Nadawca: [imię nieznane] Januszewska, Cieklin, pow. jasielski (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. Stanisław Januszewski, Hajworon, pow. skwirski, gubernia kijowska (Rosja),
data: 14 IX 1917.

„... Chociaż tak postępują z legionami, nie tracę nadziei, że, jeśli nie wcześniej, to na kongresie pokojowym sprawa polska zostanie rozwiązana korzystnie i sprawiedliwie, w co zresztą nikt nie wątpi ...”

39. Nadawca: jeńiec woj. oficer Aleksander Gazda, poczta polowa nr 278,
odbiorca: jeńiec woj. oficer Henryk Boryczko, łagier wojennoplennych Wiatka (Rosja),
data: 27 IX 1917.

„... Nasza brygada karpacka zmniejszyła się o połowę. Kiedy zapoznałem się z panującymi tam stosunkami, byłem ogromnie rozczarowany. Podobnie jak tam, przeklęte politykierstwo wkradło się w nasze szeregi i dokonało swego dzieła. Ci, którzy na szczytach Karpat patrzyli w dal, pozostali. Jednakże ci, którzy nazywali nas panami i Austriakami, odeszli. A za to, że jestem

w Przemysłu, ponoszą winę nasi. Czy wiesz kto to Witos? Jemu mamy wiele do zawdzięczenia ...”

40. Nadawca: St[anislawa?] Padówna, Lwów (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. oficer Antoni Czarnecki, łagier wojennoplennych Nowonikołajewsk, pow. tomski, gub. tomska (Rosja),
data: 26 IX 1917.

„... U nas, w Galicji można by mieć wszystko, gdyby nie ta społeczność, która nas zmusza, aby się dzielić wszystkim z innymi. Oczywiście z dużą szkodą dla nas, gdyż musimy wszystko kupować drożej; ponadto, większości niezbędnych produktów nie można dostać, gdyż moloch «zachód» wszystko pożera ...”

41. Nadawca: Maria Radawska, Krzeszów, pow. biłgorajski, gub. chełmska (Król. Pol.),
odbiorca: jeńiec woj. Mikołaj Radawski, Kriegsgefangenenlager Kleinmünchen, Wegscheid, pow. Linz (Górna Austria),
data: 7 X 1917.

„... Legioniści źle wypadli; zamiast być wdzięcznymi Austrii za tyle dobroci oraz za zamiar wskrzeszenia Polski, którą Austriacy zdobyli nie szczczędząc własnej krwi, postąpili zupełnie inaczej. Dopiero teraz pod rządami Austrii mogliśmy odetchnąć od rosyjskich knutów ...”

Za zgodność: Gustaw Pattek

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Sprawozdanie i korespondencje: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3754 Res. 4865, k. 1335–1345.

Nr 614

1917 październik 1, [Wiedeń]. – Sprawozdanie specjalne naczelnika francusko-angielskiej Grupy Cenzury, por. Franza von Hoeffta, Exh. No. 241, dotyczące zaproszenia na Międzynarodową Konferencję Kobiet w Sztokholmie.

Sprawozdanie specjalne z dnia 1 października 1917^a

Temat: Zaproszenie na Międzynarodową Konferencję Kobiet w Sztokholmie²⁶⁵

²⁶⁵ Międzynarodowa Konferencja Kobiet w Sztokholmie – konferencja feministyczna z września 1917 r.; odbyła się pod przewodnictwem Angeliki Balabanovej z udziałem delegatek z Niemiec, Austrii,

Zaproszenie na mającą się odbyć w Sztokholmie 16 IX 1917 r. Międzynarodową Konferencję Kobiet, na której oprócz ogólnych moralnych i ekonomicznych interesów kobiet i reform, jako szczególnie ważne będą także omawiane kwestie pokojowe.

Nadawca: Matilda Widegren²⁶⁶, Sibyllegatan 59, Sztokholm (Szwecja),
odbiorca: Helene Abancourt²⁶⁷, Akademia Nauk²⁶⁸, Kraków (Galicja),
data: 14 VIII 1917.

Kobiety chcące wziąć udział w dziełach głęboko humanitarnych są zaproszone do wzięcia udziału w Konferencji Międzynarodowej w Sztokholmie w dniach 16–18 września (w tym samym czasie co Międzynarodowa Konferencja Socjalistyczna²⁶⁹).

Bułgarii, Rosji, Rumunii, Szwajcarii, Finlandii i Szwecji; uczestniczki dyskutowały o konieczności powołania nowego międzynarodowego czasopisma, które służyłoby ich celom oraz o pracy kobiet na rzecz zakończenia wojny. M. Grass, *Clara Zetkin und Stockholm 1917...*, s. 229–237; *Eine internationale Frauenkonferenz in Stockholm*, „Die Vorkämpferin” 12, 1917, s. 8.

²⁶⁶ Maria Matilda Aurora Widegren (1863–1938) – ukończyła wyższe Seminarium Nauczycielskie w Sztokholmie. Po ukończeniu studiów została nauczycielką w szkole Åhlnska (1887–1888), następnie od 1889 r. pracowała w wyższym Seminarium Nauczycielskim w Sztokholmie. Była także asystentką dyrektora Szkoły dla dziewcząt w tym mieście. Podczas I wojny światowej zaangażowała się w działalność pacyfistyczną. W 1915 na konferencji w Hadze była współzałożycielką Międzynarodowej Ligi Kobiet na rzecz Pokoju i Wolności. Jej celem było zjednoczenie kobiet w walce o likwidację politycznych, społecznych i psychologicznych przyczyn wojen oraz o utrzymanie pokoju. Organizatorka, a następnie przewodnicząca (1919–1934) szwedzkiej organizacji Ligi. Po przejściu na emeryturę w 1923 r. poświęciła się pracom pokojowym i działaniom humanitarnym dla uchodźców z krajów rządzonych przez nazistów. *Widegren Matilda*, w: *Göteborgs Universitetsbibliotek – Biografier*, <http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/fred/biografier/widegren.xml> (14 III 2018).

²⁶⁷ Helena d’Abancourt de Franqueville (1874–1942) – studiowała historię sztuki, jako wolna słuchaczka na Uniwersytecie Jagiellońskim (1897–1902). Studiowała również malarstwo i rysunek w Krakowie i Lwowie. Potem pracowała w krakowskim Muzeum Narodowym (1902) i bibliotece Akademii Umiejętności (1903–1939). Kierowała działem wymiany wydawnictw z zagranicą oraz oddziałem informacji bibliograficznej. Zajmowała się także opracowywaniem tłumaczeń tekstów zagranicznych na potrzeby Biblioteki (znała biegle kilka języków) oraz prowadziła szkolenia pracowników. Od 1933 r. była współpracowniczką Komisji Historii Sztuki PAU. Była autorką artykułów z historii sztuki, literatury, bibliotekarstwa, bibliofilstwa. Ogłaszała je po polsku i po francusku. Była także tłumaczką z języka francuskiego. Jedną z czołowych działaczek kobiecych m.in. Klubu Politycznego Kobiet i Związku Równouprawnienia Kobiet. Podczas I wojny światowej była członkinią Zarządu Głównego Ligi Kobiet Galicji i Śląska. S. Łoza, *Czy wiesz kto to...*, t. 1, s. 1.

²⁶⁸ Właściwa nazwa Akademia Umiejętności, powstała w 1871 r. w Krakowie z przekształcenia Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. AU była naczelną polską instytucją naukową skupiającą najwybitniejszych uczonych polskich ze wszystkich trzech zaborów i z ośrodków zagranicznych. W 1919 r. przekształciła się w Polską Akademię Umiejętności.

²⁶⁹ Międzynarodowa Konferencja Socjalistyczna w Sztokholmie – konferencja socjalistek i socjaldemokratek, rozpoczęła się 14 IX 1917 r.; przybyły na nią przedstawicielki: Niemiec, Austrii, Rosji,

Omawiając kwestie życiowe kobiet, Konferencja skupi się na tym, że obecny poważny stan społeczny, ekonomiczny i moralny nie może ulec poprawie wyłącznie poprzez zaprzestanie działań wojennych, ale należy także zreformować nieprawidłowości i niesprawiedliwości panujące przed wojną.

Program będzie obejmować następujące kwestie:

I.

1. Warunki płacy i pracy kobiet (takie samo prawo do zapłaty za taką samą pracę);
2. Wpływ kobiet, aby zapobiec przyszłym wojnom (kobiety w charakterze pedagogów);
3. Wymagania etyczne w życiu publicznym;
4. Sytuacja ekonomiczna kobiety jako jedynej żywicieli rodziny.

II.

Jako, że jest nadzieja, iż Międzynarodowa Konferencja Pokojowa Socjalistek da ogólny pogląd w sprawie żądania sprawiedliwego i trwałego pokoju oraz warunków takiego spokoju, na Konferencji kobiet zostaną podjęte propozycje udziału w uchwałach tamtej Konferencji, ogólnie lub w części.

Sztokholm, 14 sierpnia 1917

Anna Lenah Elgström²⁷⁰

Emilia Fogelklou²⁷¹

Ellen Hagen²⁷²

Bułgarii, Finlandii, Szwecji, Szwajcarii; trudności paszportowe uniemożliwiły natomiast udział Angielkom, Francuzkom, Włoszkom i Holenderkom, Dunki uczestniczyły jedynie w otwarciu konferencji; podczas obrad delegatki poszczególnych krajów składały relacje z pracy swoich organizacji, wskazywały na osiągnięte sukcesy oraz trudności, relacjonowały sytuację ruchu socjalistek w poszczególnych krajach, zgodnie podkreśliły potrzebę pokoju i jako robotnice chciały się przyczynić do szybkiego zakończenia wojny. *Internationale sozialistische Frauenkonferenz in Stockholm 1917*, „Die Vorkämpferin” 12, 1917, s. 7.

²⁷⁰ Anna Lenah Elgström (1884–1968) – studiowała rysunek i malarstwo w Sztokholmie i Paryżu. Była szwedzką pisarką, publikującą od 1912 r. Członkini Szwedzkiej Partii Socjaldemokratycznej, regularnie pisywała do partyjnych periodyków. Aktywnie działała w ruchu kobiecym i pokojowym, w tym w Międzynarodowym Komitecie Kobiet na rzecz trwałego pokoju. *Elgström Anna Lenah*, w: *Göteborgs Universitetsbibliotek – Biografier*, <http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/fred/biografier/elgstrom.xml> (14 III 2018).

²⁷¹ Emilia Fogelklou (1878–1972) – nauczycielka i pierwsza szwedzka teolożka i pisarka religijna. W 1915 r. na konferencji w Hadze współzałożycielka Międzynarodowej Ligi Kobiet na rzecz Pokoju i Wolności. Podczas II wojny światowej działała na rzecz uchodźców z krajów rządzonych przez nazistów. *Fogelklou Emilia*, w: *Göteborgs Universitetsbibliotek – Biografier*, <http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/kunskap/biografier/fogelklou.xml> (11 III 2018).

²⁷² Ellen Helga Hagen (1873–1967) – polityczka i działaczka na rzecz praw kobiet. Była aktywistką sufrażystowskiego Narodowego Stowarzyszenia na rzecz Kobiet, przewodniczącą stowarzyszenia Liberalnych Kobiet (1938–1946) i Szwedzkiego Związku Kobiet (1936–1963). Była redaktorką naczelną cotygodniowego pisma politycznego „Tidevarvet” (1923–1925). W latach 20. i 30. była aktywna w międzynarodowym ruchu pacyfistycznym. *Hagen Ellen*, w: *Göteborgs Universitetsbibliotek – Biografier*, <http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/kvinnotidskrifter/biografier/hagen.xml> (10 III 2018).

Agnes Ingelman²⁷³

Anna Symonds Ohlin

Frida Steenhoff²⁷⁷

Anna Lindhagen²⁷⁴

Ellen Palmstierna²⁷⁶

Marika Stiernstedt²⁷⁸

Mia Leche-Löfgren²⁷⁵

Helene Philipson

Elisabeth Waern-Bugge²⁷⁹

²⁷³ Agnes Ingelman (1870–1956) – szwedzka sufrażystka i działaczka kobieca. Siostra ówczesnego szwedzkiego ministra spraw zagranicznych Friherra Erika Palmstierna. W latach I wojny światowej aktywnie działała w ruchu pokojowym, m.in. w szwedzkiej organizacji Międzynarodowej Ligi Kobiet na rzecz Pokoju i Wolności. *Ingelman Agnes* [informacje przy haśle: Ingelman, släkt], w: *Svenskt Biografiskt Lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=11956> (10 III 2018).

²⁷⁴ Anna Lindhagen (1871–1941) – licencjonowana pielęgniarka, pracowała w szpitalu dla ubogich w Sztokholmie. Działaczka socjaldemokratyczna i ruchu na rzecz praw kobiet. Była współzałożycielką Szwedzkiego Stowarzyszenia Sufrażystek. Była redaktorką socjaldemokratycznego pisma dla kobiet „Morgonbris” (1911–1916), a także radną Sztokholmu (1911–1923). Podczas I wojny zaangażowała się w pomoc uchodźcom, odbyła w związku z tym kilka podróży po krajach europejskich, gdzie toczono walki. Od lat 30. pomagała prześladowanym w krajach rządzonych przez nazistów. *Lindhagen Anna*, w: *Göteborgs Universitetsbibliotek – Biografier*, <http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/arbete/biografier/lindhagen.xml> (10 III 2018).

²⁷⁵ Mia Leche Löfgren (1878–1966) – szwedzka pisarka i pacyfistka. Prowadziła w Sztokholmie wykłady z zakresu literatury, socjologii i prawa międzynarodowego. Założycielka szwedzkiego Stowarzyszenia Liberalnych Kobiet. Działała na rzecz pomocy uchodźcom. Od 1915 r. czynna w szwedzkiej organizacji Międzynarodowej Ligi Kobiet na rzecz Pokoju i Wolności. Była zdecydowaną przeciwniczką nazizmu i antysemityzmu. Była członkiem założycielem Komitetu Wsparcia dla jeńców na Syberii (1946–1952). *Löfgren Mia Leche*, w: *Göteborgs Universitetsbibliotek – Biografier*, <http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/fred/biografier/leche.xml> (14 III 2018).

²⁷⁶ Ellen Palmstierna (1869–1941) – szwedzka polityczka, działaczka Krajowego Stowarzyszenia Praw Kobiet. Od 1915 r., po kongresie w Hadze, działaczka szwedzkiej organizacji Międzynarodowej Ligi Kobiet na rzecz Pokoju i Wolności. Odbyła podróż po Rosji, organizując pomoc osobom poszkodowanym przez wojnę. W okresie międzywojennym prowadziła akcję na rzecz pomocy dzieciom w środkowo-wschodniej Europie. *Palmstierna Ellen* [informacje przy haśle: *Palmstierna (Palmstjerna), släkt*], w: *Svenskt Biografiskt Lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=8017> (10 III 2018).

²⁷⁷ Frida Stéenhoff (1867–1945) – szwedzka pisarka (ps. Harold Gote), malarka i ilustratorka. Wprowadziła pojęcie feminizmu do szwedzkiego ruchu kobiecego. W swoim pisarstwie, a także działalności społecznej walczyła ze staroświecką moralnością, popierała wolną miłość, antykoncepcję, była krytyczna wobec instytucji małżeństwa. Działała także na rzecz poprawy statusu niezamężnych matek, a podczas II wojny – na rzecz uchodźców z krajów rządzonych przez nazistów. *Stéenhoff Frida*, w: *Göteborgs Universitetsbibliotek – Biografier*, <http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/rostratt/biografier/steenhoff.xml> (15 III 2018).

²⁷⁸ Marika Stiernstedt (1875–1954) – szwedzka pisarka i działaczka kobieca. Mimo że pochodziła z arystokratycznej rodziny (jej matką była Polką), zaangażowała się w działalność socjalistyczną. Podczas I wojny światowej wraz z Hjalmarem Brantingem była jedną z pierwszych osób, które zwróciły uwagę na ludobójstwo Ormian w Turcji. Podczas I i II wojny uczestniczyła w akcji pomocy osobom poszkodowanym przez wojnę. 4 XII 1945 r. uchwałą Prezydium KRN została odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi za „niesienie pomocy dzieciom Polski”. *Stiernstedt Marika*, w: *Svenskt Biografiskt Lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=20168> (14 III 2018).

²⁷⁹ Elisabeth Wærn-Bugge (1868–1951) – szwedzka akwarelistka, muzyczka i nauczycielka. Działała na rzecz społeczno-politycznej edukacji kobiet. Działaczka Stowarzyszenia Liberalnych Kobiet oraz Międzynarodowej Ligi Kobiet na rzecz Pokoju i Wolności. Przewodnicząca Sztokholmskiego

Matilda Widegren Elin Wägner²⁸⁰

To zaproszenie jest adresowane do kobiet krajów europejskich (wojujących, jak również neutralnych), odbiorców uprasza się o nakłonienie kobiet zainteresowanych wskazanym programem do wzięcia udziału w konferencji.

Cena Konferencji: 10 koron.

Uprasza się o adresowanie do Panny Anny Lindhagen, przewodniczącej Komitetu Powitalnego, Sibyllegatan 59, Sztokholm.

Jednocześnie prosimy wskazać, czy życzyście sobie zarezerwowania apartamentu w hotelu, czy wolicie być gościem prywatnej rodziny, na ile będzie to możliwe do zaaranżowania.

^a W prawym górnym rogu meldunku adnotacje: „Franz[ösisch]-engl[ische] Zensurgruppe” i „Z 1 listem”; na dole meldunku odcisnięto stempel: „GZNB. Zensurabteilung, prä. 1/10 1917/ Nr. Res. 10209 Blg. 1”. Tłumaczenie z jęz. franc.: Wojciech Matusiak.

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Zaproszenie: tłumaczenie z języka francuskiego, kopia, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3782 Res. 10029, k. nlb.

Nr 615

1917 październik 16, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 862/5, załącza bez analizy 10 oryginalnych korespondencji w języku polskim i 5 fragmentów ocenzurowanych, dotyczących zawierania związków małżeńskich przez jeńców wojennych Polaków z armii austro-węgierskiej w Rosji. Fragmenty korespondencji, ocenzurowanej i przetłumaczonej na język niemiecki, zawierają jedynie krótkie informacje o zawarciu małżeństwa, a publikowane w całości oryginały w języku polskim podają zazwyczaj także motywację podejmowanych decyzji.

Meldunek z dnia 16 października 1917^a

Temat: Zawieranie związków małżeńskich przez naszych jeńców wojennych w Rosji

Stowarzyszenia Pokoju. *Wærn-Bugge Elisabeth*, w: *Svensk biografisk handbok*, Stockholm 1933, s. 872–873, <http://runeberg.org/vemardet/1933/0872.html> (10 III 2018).

²⁸⁰ Elin Matilda Wägner (1882–1949) – szwedzka dziennikarka i feministka. Od 1944 r. członkini Akademii Szwedzkiej. Jej książki i artykuły koncentrują się na tematach emancypacji kobiet, ich prawach obywatelskich i wyborczych, dobrobytu i zanieczyszczenia środowiska. Uważana jest za czołową postać szwedzkiego ruchu feministycznego. Była redaktorką naczelną cotygodniowego pisma politycznego „Tidevarvet” (1925–1927). *Wägner Elin Mathilda Elisabeth*, w: *Svenskt kvinnohistoriskt lexikon*, <https://skbl.se/sv/artikel/ElinWagner> (12 III 2018).

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację; „Załącznik: 14 kart [pocztowych], 1 list”, a od tytułu meldunku odesłano: „Ad Abt. D. Res. No. 4117”.

1. Nadawca: jeniec woj. Stanisław Wyszyński, [miejscowość nieznana] (Rosja), odbiorca: Józef Chawrat, Polanka, pow. krośnieński (Galicja), data: 12 VI 1917.

„... Kochani Rodzice ! Zawiadamiam Was, że już mam żonę ...”

2. Nadawca: jeniec woj. Michał Kaszenko, Wierchniednieprowsk, gub. jekaterynosławska (Rosja), odbiorca: Antoni Kaszenko, Dvůr Králové, pow. Königinhof (Czechy), data: 28 VII 1917.

„28/VII.1917

Kochany Bracie!

Jestem zdrów, powodzenie moje dobre. Ożeniłem się 20/VII.1917^a. Fotografie mojej żony

wysyłam. Co słyhać nowego?! Piszcie często!

Całuję Cię Twój Brat Michał Koszenko”

^a U dołu karty pocztowej podany w języku rosyjskim adres nadawcy.

3. Nadawca: jeniec woj. Maksymilian Wojtarowicz, 90 batalion robotniczy [miejscowość nieznana] (Rosja), odbiorca: Maria Wojtarowicz, ul. Batorego 24, Nowy Sącz (Galicja), data: 21 VIII 1917.

„2/6 917

Najukochańsza Mamusiu!

Posyłam Wam fotografię mą wraz z żoną. Była tutaj i pozwolono nam na jej prośbę iść do fotografii oraz^a Ja jestem zdrowy i powoli tą mękę [?] przy jej pomocy popycham^b.”

^a Wyraz nieczytelny.

^b Dalej tekst trudno odczytać i zrozumieć jego sens.

4. Nadawca: jeniec woj. Stanisław Akielendak, Michałowski Zaułek 18, Kijów (Rosja), odbiorca: Jan Akielendak, Mickiewicza 4, Lwów (Galicja), data: 16 VII 1917.

„Plengor Kijew 15go lipca 1917.

Kochani Drodzy Rodzice bracia i Siostry niewiem psysłaście ogłoszenie w gazecie które podawałem teraz znowu podałem i niemam żadnej odpowiedzi co słyhać koło Was Drodzy czyście wszyscy zdrowi i jak się powodzi gdzie jest Siostra Marynia czy zdrowa i Szwagier jej mąż niech napisze do mnie co u Kasi czy zrobił jej dom w dobromilu. Kochani Rodzice zawiadamiam Was że ślub mój odbył się 6 sierpnia 1916 roku w Kijowie w kościele sw. Mikołaja, z tą Panną którą Michas widział co odprowadzała mię na kolej. My jesteśmy zdrowi bardzo dobrze się nam powodzi może Bóg da że się niedługo zobaczymy to poznaćie drodzy Rodzice synową. Michaś odpisz zaraz Rodzice zdrowi i co robią^a.”

^a Na marginesie dopisany adres j.w. oraz pozdrowienia, które trudno odczytać.

5. Nadawca: jeniec woj. Jan Kietkowicz, 19 pułk [c. i k. Landwehry], 12 kompania, Zakłady Kobza, Krzynówka²⁸¹, gub. kijowska (Rosja),
odbiorca: Kinga Kietkowicz, Bronowice Wielkie, pow. krakowski (Galicja),
data: 6 VIII 1917.

„... Kochana Matko! Ożeniłem się tutaj, nie bądź na mnie zła, bo gdybym tego nie zrobił, byłbym zgubiony; moja żona jeszcze mnie ratuje ...”

6. Nadawca: jeniec woj. Józef [nazwisko nieznane], Ołyka^a, pow. dubieński, gub. wołyńska (Rosja),
odbiorca: Katarzyna Buczko, Grodzisko, pow. łańcucki (Galicja),
data: 26 VII 1917.

„20. lipca 1917 r.

Najdroższa moja matko

Donoszę Ci że ja się żenię z wdową lat jej 27. majątku ma od dwa tysiące reńskich ona jest ruzka ma jednego chłopca nazywa się Chrystia Szwirada. Moja droga matko wyslij mnie błogosławieństwo bo będę się żenił. Ja u niej jest na kwaterze a w otrad^b na komando chodzę wychodzę 6 rano a przychodzę o 6 wieczór. Ja w drużynie jest pisarzem i pomocnikiem naczelnika otrada płatę mam co miesiąc 70 rubli to jest 140 koron a czasem 170 koron co miesiąc.

Ja i Chrystia pozdrawiamy Was mile i serdecznie

Wasz syn i brat Józek”

^a Wg stempla pocztowego.

^b Autor korespondencji posługuje się tu wyrazem pochodzącym od rosyjskiego: отряд – oddział, zastęp, drużyna.

²⁸¹ Nie udało się odnaleźć dokładnej lokalizacji tej miejscowości.

7. Nadawca: jeniec woj.²⁸², Issyk-Kul, obw. semirieczeński (Rosja),
odbiorca: dr Wanda Chowaniec, szpital rezerwy Preszów, kom. Sáros (Węgry),
data: 22 VII 1917.

„22/VII 1917

Wando! z przyczyn które Ci może kiedyś w przyszłości wyjaśnię – ożeniłem się! – do domu najprawdopodobniej więcej nie powrócę.

Sergiusz

23/VII 1917 r.”

8. Nadawca: jeniec woj. Wojciech Łysik, Jaropowicze, pow. skwirski, gub. kijowska (Rosja),
odbiorca: Olga Wicherek, Niepołomice, pow. bocheński (Galicja),
data: 14 VI 1917.

„... Żyję tutaj z moją żoną ...”

9. Nadawca: jeniec woj. D. Borba, Krynychany k. Smotrycz, pow. kamieniecki, gub. podolska (Rosja),
odbiorca: Olena Tymczyszyn, poczta Miegowce, koło Kałuszyna, pow. miński, gub. warszawska (Król. Pol.),
data: 18 VII 1917.

„... Ożeniłem się tutaj ...”

10. Nadawca: nieznanany jeniec woj., [miejsowość nieznanana] (Rosja),
odbiorca: nieznanany, Boratyn, poczta Ostrów, pow. sokalski (Galicja),
data: 25 VII 1917.

„... Ożeniłem się tutaj ...”

11. Nadawca: jeniec woj. Jan Kamiński, Komarówka, pow. braclawski, gub. podolska (Rosja),
odbiorca: Franciszek Zasula, Zagrobela, pow. tarnopolski (Galicja),
data: 2 VII 1917.

„Dnia 2/7 917

Wpierwszych słowach mego Listu witam was Słowami Bozemi Niech Bendzie Pochwalony Jizus Chrystus Miłe Rodzice Pszepraszam żem tak długo niepisałem bo nie miałem gdzie i nie miałem nawet czem Bardzo mi smutno żenie mam od was zadnej odpowiedzi był pierszy mój Napisał zatem sam adres co teraz jestem tam

²⁸² Prawdopodobnie chodzi o dr. Sergiusza Siengalewicza-Schillinga, zob. T. 3, dok. nr 257, przyp. 98.

samo jestem na wsi osobnie Jestem wolny Inachodzy sie wdomu przy domownikach mniej wiency dobrze mi jest z nią mama Mysze się żenić 23 dałem na zapowiedzi a 7-mego lipca bendzie szlub więc prosiłbym bardzo ojca i matki chciałbym i wszystkich na wesele Prosiłbym Błogosławieństwa A teras dam wyzwanie kupić w tarnopolu^a bilet do samej Winnicy w Winnicy Wysiąć pytać się gdzie wąska kolejka nią si mamy jechać aż do koronowic we Koronowicy^b sie przesiąść co Do Konarowa kilometry 4ry Wkonarowie^c Pytać się gdzie Marcin Krzyzanowski cała droga kosztuje 7dem rubli

Całuje was Wasz Syn

Jan Kamiński

Do miłego Zobaczenia się z wami
Droga mammo Jak beńdza kiedyś źle proszy przyjechać”

^a W oryginale: „wtarnopułu”. Cały list jest słabo czytelny i fragmentami trudno zrozumieć jego sens. Poszczególne wyrazy autor korespondencji dzieli zazwyczaj na kilka części. Dla uczytelnienia podajemy ich łączną pisownię.

^b Chodzi o miejscowość Woronowica, położoną w pow. braclawskim, gub. podolskiej.

^c Autor listu podaje różne nazwy tych samych miejscowości: „Konarowice” i „Konarowo” – patrz Komarówka.

12. Nadawca: jeniec woj. Adolf Hebda, Królewiec, gub. czernihowska (Rosja), odbiorca: Stanisław Hebda, ul. Kazimierza Wielkiego 22, Dz.[ielnica] Nowa Wieś, Kraków (Galicja), data: 20 VII 1917.

„20/7 1917

Kochana Mammo i Siostrzo! dowiaduję się o Waszem miłym zdrowiu i powodzeniu ja jestem Bogu dzięki zdrowy powodzenie zwykle teraz wam kochana Mamusiu i Stasiu donoszę wam mówię lecz niewinem czy was pocieszy lub zasmuci ożeniłem się w Królewcu wzięłem sobie dziewczynę biedną jak i ja jestem która mnie mój żywot w niewoli ulżyła za co jej jestem i będę wdzięczny 15 lipca braliśmy Ślub wtutejszym Kościele któren się bardzo uroczyście odbył miałem 6 drózbów z Krakowa i okolic wesele także było ładne tylko mnie bardzo żal że Was moi Kochani niemogłem zaprosić na drugiej kartke więcej. Pozdrawiamy Was Serdecznie domiłego zobaczenia Wasz Syn Adolf i Żonka Kasia”

13. Nadawca: jeniec woj. Andrzej Czajkowski, gospodarstwo wiejskie Zalityńska, wieś Załużzja, poczta Tieplik, pow. hajsyński, gub. podolska (Rosja), odbiorca: Jan Przystajko, wieś Wola Bartatowska, Bartatów, pow. gródecki (Galicja), data: 16 VIII 1917.

„Rosyja. dnia 16 sierpnia 1917 R.K.^a

drogi Sąsiędzi dowiaduję się o waszym Miłem zdrowju i powodzeniu. i czy jesteście^b zdrowy wszyscy, bo ja jestem zdrów A powodzenie moje ja[k] zwykle bo jestem już żonaty tu Wrosyji było moje wyseli 10 sierpnia A kartki od was jam oczymałem 14 sierpnia za ktury wam serdecznie dziękuję i żym się dowiedział u waszym froncie [?] i proszy mi napisac dziejest muj brat stefan i proszy wypowiedzici Anni Kasprowi [?] i ji siostrzy niech mi poszli pieniądze zara bo mi potrzeba bo ja przyjade.”^c

^a Podkreślenie autora listu.

^b W oryginale: „czyjesci”.

^c Obok nadruku na karcie pocztowej w języku rosyjskim: „dla odpowiedzi”, dopisano odręcznie: „Rosyja. Szanowny Pan Andrej Czajkowski Wojenno Plennyj Podolskoj hoberni Hajsuńsko Ujezda Poczta Tieplik Seło załuży. Ekonomija zalityńska”.

14. Nadawca: jeniec woj. Józef Grzebyk, Kapi²⁸³, gub. podolska (Rosja),
odbiorca: Anna Grzebyk, Lubenia pod Tyczynem, pow. rzeszowski (Galicja),
data: 10 VII 1917.

„Dnia 10/7 1917

Kochana Mamusiu piszę wam parę słów i donoszę wam że jest zdrowy Cego i wam zyce wras zezwojom żonom Scałego serca dodaii wam toze jak naiilepieii i teras Kohana mamusiu pozdrawiam was i moja Żona a wasza synowa Mile i Serdecznie i pozdrawiam bratową i Bratanków Mihasia i Franusia i braci i pozdrawiam was fszystkiech wras zezajam sąnam i Prose was oprełki odpisa Józef Gzebyk Podolska Gub. p. Kijew [?] Cukrownia Sewada (?)”

15. Nadawca: jeniec woj. Jan Browarski, gospodarstwo Jahny, poczta Mironówka, pow. kaniowski, gub. kijowska (Rosja),
odbiorca: Maria Kark, Wierzniowice koło Lutyni Dolnej, pow. frysztacki (Śląsk),
data: 26 VI 1917.

„Dnia 26/6 1917

Pozdr[awiam] cie jeszcze Raz kohono Siostrzy i bardzo Cie proszym zebys mi zaraz Odpisała posyłam ci Naraz 2 kartki i Donoszi Ci Wiedzieć zesz bydy zynioł Byndym Broi Ślub 1/7 tak proszym Cię mamo niegniewac i proszym dać Policzka [?] zebysie ozynioł Boja wam brat prosym a wy mi nie pisecie Cojest zwami Johan Browarski^a

Jan pozdrawia Rodzine”

²⁸³ Miejscowości nie udało się odnaleźć.

^a W następnych dwóch wierszach napisano w języku rosyjskim adres nadawcy j.w. Tego typu informacje pojawiały się zazwyczaj w korespondencjach donoszących o zawarciu małżeństwa lub jego planowaniu. Wiązało się to ze zmianą adresów jeńców po ślubie i ich możliwością zamieszkania zazwyczaj przy rodzinie.

Za zgodność: Gustaw Pattek

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Korespondencje w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3744 Res. 4117, k. 416–445.

Nr 616

1917 październik 16, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 879/2 P. Fragmenty korespondencji, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki, zawierają tylko krótkie prośby o przesłanie „świadcstw chrztu”. Zachowane w całości trzy oryginały w języku polskim podają ponadto, iż świadectwo urodzenia jest niezbędne np. ciężko rannym jeńcom do starań o powrót do domu.

Meldunek z dnia 16 października 1917^a

Temat: Prośby o przesłanie osobistych dokumentów

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację „Załącznik: 3 karty [pocztowe], 1 list”, a od tytułu meldunku odesłanie: „Ad Abt. D. Res. 3628”. Pod tekstem meldunku odcisnięto stempel: „GZNB. Zensurabteilung, Nr. Res. 4387/14/4 Orig. Korresp.”

1. Nadawca: nieznaną jeńca woj., [miejsowość nieznaną] (Rosja), odbiorca: Jędrzej Dąbrowa, wieś Biskowice, pow. samborski (Galicja), data: 18 VI 1917.

„... Kochani Rodzice! Przyślijcie mi proszę moje świadectwo chrztu, gdyż chciałbym się tutaj ożenić ...”

2. Nadawca: jeńca woj. Stanisław Koczwański, Czemerowce, pow. kamieniecki, gub. podolska (Rosja), odbiorca: Józef Koczwański, Słupiec, pow. dąbrowski (Galicja), data: 13 VII 1917.

„Dnia 13 lipca 1917

Kohani Rodzice!

pisze do was kartke i dowiaduje sie o waszem miłem zdrowiu oraz i powodzeniu ja dzięki Bogu jezdem zdrowy apowodzenie moje jak zwykle w niewoli Kohani Rodzice dowiaduje sie cotam słyhać u was ze tak długo nie mam pisma odwas jak dostałem na święta Boże Narodzenie to jeszcze nie miałem Kohani Rodzice prosze was bardzo pięknie zebyscie mi przysłali metryke to ja bym skoro przyjechał do domu bo mi rękę^a urwało we fabryce tojak bede miał metryke to mnie puszcza do domu botak mnie nie chcą puscic bez metryki Wiecy wam nie mam opisewac jak was tylko pozdrawiam mile i serdecznie i całuje was oboje wrączki^b i pozdrawiam bratów i Swoków oboje wras z dziecami i prosze was bardzo napiszcie mi o Klyszczeniu Pietrze i prosze was przyslijcie mi i całuje jeszcze was wrączki i wnogi

S. Koczwański”

^a W oryginale: „reke”.

^b W oryginale: „wraczki”.

3. Nadawca: jeniec woj. Wincenty Krupa, łagier wojennoplennych Omsk, obw. akmoliński (Rosja), odbiorca: Agata Krupa, Wola Orzechowska, poczta Jasienica, pow. brzozowski (Galicja), data: 26 VI 1917.

„Omsk dnia 26/6 1917

Piszę dowas parę słów droga mamu i donoszę wam że kartkę od was otrzymałem zaktórą dzięki Serdeczne droga mamu Jak te kartkę odwas otrzymałem to Ja więcej się nią^a ucieszyłem niszby mi kto tysiące dał bo Ja myślałem że Jusz nie zyecie co Ja dwa z połowiny roku żadnej wiadomości odwas nimiałem. na teras dostałem droga mamu Ja pisałem ote zeczy zebyscie mi pszysłali to Jak bedzicie posyłać to mi poslij i moją metrykę. Ja owas nigdy nie zapomnę. A po wojnie to wy możecie tutej domnie przyjechać nie biedujcie za te moje pieniądze kupujcie co wam potszeba nie załujcie ich Ja jeszcze niewiem co Ja zrobię tutaj. Ale spowrotem mozecie [...]”^b

^a W oryginale: „mią”.

^b Trudno zrozumieć sens ostatniego wiersza karty pocztowej.

4. Nadawca: jeniec woj. Michał Wilk, szpital wojenny, Orenburg (Rosja), odbiorca: ksiądz proboszcz R[oman] M[azur]²⁸⁴, Brzesko (Galicja), data: 18 VI 1917.

²⁸⁴ Roman Mazur (1879–1948), ukończył gimnazjum i seminarium duchowne w Tarnowie. Po otrzymaniu święceń w 1904 r. pracował jako wikariusz w Zasowie, Wojniczu, Bochni i Trzetrzewinie.

„Dnia 18.6.1917

Nieh Bendzie Pochwalony Jezus Hrystus i marya. Wielmożny Ojcie Duchowny Proszę Bardzo Ojca Duchownego o wyciąg myntryki Bomi jest Bardzio pociebna dokumentu starać utrzymać mego rzycia Ponieważ ja wziołem myntrykę od wielmożnego Ojca Duchownego w roku 1912. 6. miesiąca bo miałem się rzynić ale mnie Brat zabronił i nierzyniłem się i dałem Bratu myntrykę schować i pisałem do niego. Prosyłemgo opszysłanie moi myntryki mnie odpisał rze żonie dał schować a zona dała siostrze^a schować i zginyła jak moskale przechodziyli i teraz mi jest Bardzio Pociebna i Proszę Bardzio Ojca Duchownego owyciung myntryki jako mnie myntryka zginęła i jako jestem kawaler myntryka zaginęła mnie muj adres Michał Wilk. Bednarz: Wojenny Gospistał lazaret^b proszę ojca Duchownego wysłać wycionk myntryki to ja wróć^c Niech Bendzie Pochwalony Jezus Hrystus i Marya”

^a W oryginale: „sioszcie”.

^b Sens następnego wiersza trudno zrozumieć.

^c W kolejnych trzech wierszach podaje dane osobowe swego ojca (Marcin Wilk) i matki (Maria Stasiuk) potrzebne do sporządzenia odpisu metryki chrztu. Sformułowania o „utrzymaniu życia”, pobycie w szpitalu wojskowym, „ja wróć”, świadczą, że metryka była potrzebna autorowi korespondencji do starań o pozwolenie na powrót do domu jako ciężko choremu.

Za zgodność: Gustaw Pattek

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Trzy korespondencje w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387, k. 269–274.

Nr 617

1917 październik 16, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 895/1 P. Fragmenty 5 korespondencji, ocenzone i przetłumaczone na język niemiecki, informują tylko o przesłaniu przez rodziny do jeńców wojennych 4 „świadectw chrztu” i 1 „odpisu świadectwa dojrzałości”. Z 3 załączonych oryginalnych korespondencji w języku polskim 2 wyrażają niepokój, iż prośby o przesłanie metryk mają związek z planami zawarcia związków małżeńskich w Rosji.

Proboszcz parafii w Brzesku w latach 1912–1926. W latach 1913–1917 i 1920–1921 był katechetą w gimnazjum. Od 1915 r. był prezesem komitetu parafialnego KBK. W latach 1916–1919 kierował budową ochronki dla sierot w Brzezwowcu. W 1925 r. mianowany dziekanem dekanatu brzeskiego W latach 1926–1949 był proboszczem parafii Św. Małgorzaty w Nowym Sączu.

Meldunek z dnia 16 października 1917^a

Temat: Przesyłanie osobistych dokumentów naszym jeńcom wojennym w Rosji

^a Na meldunku odcisnięto dwa stemple, w lewym górnym rogu: „Polnische Zensurgruppe”, a u dołu pod tekstem: „GZNB. Zensurabteilung Nr. Res. 4387/14/5 Orig. Korresp.”

1. Nadawca: Wojciech Łysoń, Andrychów, pow. wadowicki (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. Jan Łysoń, Boluchowsko, poczta Hejsucha, pow. taraszczański, gub. kijowska (Rosja),
data: 24 IX 1917.

„Andrychów dnia 24/9 1917

Drogi Janku!

Zasyłamy Ci serdeczne pozdrowienie Jesteśmy wszyscy dzięki Panu Bogu z drowi którego zdrowia i Tobie życzymy Drogi Janku posyłamy Ci metrykę^a ale się tam [nie] żyń bo byśmy Ci ani nawesele nie szli a my tak pragniemy z Tobą się zobaczyć a może byś tu ani do nas nie przyjechał. Cieszymy się bardzo bo Staś jest w Kielcach. ma przyjechać na urlop 11 miesięcy nie mieliśmy od niego żadnej wiadomości oby Pan Bóg dał nam się doczekać żebyśmy się mogli z Tobą zobaczyć Tak na razie nie mamy Ci co ciekawego pisać tylko Cię pozdrawiamy wszyscy wdomu jak najserdeczniej także Cię pozdrawia Marysia i szwagier wraz z dziećmi Klórkowny i Małeccy także Cię pozdrawiają.

Bądź zdrowy miej się dobrze a nie zapominaj nas

Zostań z Bogiem

W.[ojciech] Ł.[ysoń]”

^a W załączniku odpis świadectwa urodzenia wystawiony w parafii Andrychów 14 IX 1917 r. Jan Łysoń urodził się w 1882 r. Jego ojcem był Albert Łysoń, a matką Julianna z domu Dudzik.

2. Nadawca: Michał Kliś, Tresna, poczta Miedzybrodzie, pow. żywiecki (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. Paweł Kliś, farma Dawidowska, Jaścyk^a nr 13, miasto Berdyczów, gub. kijowska (Rosja),
data: 26 IX 1917^b.

„środa, dnia 26/9 1917

Wpierszyk słowak mojego listu odzywam siedociebie kochany synu Terascie pozdrawiamy Bardzopieknie^c iserdecznie idonosemyci posyłomyci tę mętrykę^d itarascididonosemy józef nom pise zniewole a Franek nom nicjós trzeci rok nie niepise awawrzek jest^e wpolu Terasci nimomycociekawo opisać zostaj z Bogiem as zdomilegozobaczieniia sie stobą”

^a Chodzi tu zapewne o rosyjskie słowo „jaszczyk”, które m.in. oznacza wóz ze skrzynią do przewożenia amunicji. Wóz oznaczony numerem „13” był prawdopodobnie obsługiwany przez woźnicę Pawła Klisia, który przywędrował na Ukrainę wraz z wycofującą się z ziem polskich armią rosyjską.

^b Wg stempla pocztowego.

^c W oryginale: „Babardzopieknie”.

^d Odpis metryki jest załączony do karty pocztowej. Paweł Kliś urodził się w 1892 r., jego rodzicami byli Michał Kliś i Maria z domu Drewniak.

^e Następnym wyraz został zamazany przez cenzurę, bo zawierał zapewne miejsce postoju na froncie.

3. Nadawca: Regina Gigoń, Zawoja (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Klemens Gigoń (mieszkał pod adresem Wojciech Grusiewicz), stacja Suchodół, pow. aleksiński, gubernia tulska (Rosja),
data: 22 IX 1917.

„Zawoja dnia 22 września [1917]

Niech byndzie Pochwalony Jezus Hrystus Najdrosszy synu i bracisku Najpszud Zasyłamy ci Serdeczne pozdrowienie i tobie tez za pozdrowienie dziękujemy serdeczny ucieszony żeś Jest zdrowy my dzienki Panu Bogu sąm wszystkie wdomu zdrowi a powodzenie nasze na poły^a Jedna krowa uchowac zimnaki tez podłe co byndomy Jesć Julcia z różią²⁸⁵ sąm na s[ł]uźbie bo nima skąd wziąć na odzienie i życie brakuje tak drogi synu nam pracy to mnie na starość sie starać o wszystko a nikt nie zarobi a wszystko zdrogie teras mi piesz drogi Synu zebym cię zasłała matryką²⁸⁶ tom ci ją ledwo wyrobiła u ksiądzka bo mi nie hcioł wyrobić bo teros jest wojna kto wie czy ci zajdzie a Jak ci nie zajdzie to juz nie byndzies miał matryki^b to ci ją posiełam i kiedy już tak się hces ozynic tam tosie ozyn^c jeno zebyś potem nie żałował bo my ci nie wiemy doradzić kiedyś tak daleko odnas teros ci pisze i rosyi mój synu zeja^d Zeby tak zazađoł Jak zeby było scego ty wiesz dobrze naco i czy jak pole po wojnie kiedy juz teras u nas pola zaden nie kupuje bo kto wie czy nam byndą potrzebne pola i ty klimuś piesz ze plac koło domu kosztuje tysiãc reńskich^e jak to pie^f Klimuś był taki czas na pola ale nie teras i piesz żeś miał jałowkę^g to zjałowkom sie tak stało ze była znami wielko bieda nimałymy pinionczyk do wiesny i krowy my jedą sprzedały bo jałowka Jest nam i na to mają na pogrzeb taci piszemy Klimuś Ja maryska^h [pisze] ze jak byndom żyć po wojnie to wtenczas przyjedzieś sam i podzieraś ziemiomⁱ i wiela ci ludzie byndą dawać to ci Ja dam ale drogi bracisku nie tak Jak ty piesz pomysł sobie Klimuś Jak ja bymci teras piniondze poswała pozycyła bym sie tysiãca i poswała bym ci tybyś się mi nie podniósł i piniondzeby posły ktowie gdzie ty byś ich nie odebrał i ty byś przyjechał po wojnie czy byś uwierzył żeja ci poswała Jak byś ty nie odebrał od naścia [?] tobyśmy dać drugi tysiãc a dziś nimom tysiãc grajcarów^j bo jak

²⁸⁵ Julcia i Róża (Rozalia) były siostrami Klemensa Gigionia.

²⁸⁶ Odpis metryki z 17 IX 1917 r. jest załączony do listu. Klemens Gigoń urodził się 7 IX 1891 w Zawoju, jego ojcem był Michał Gigoń, a matką Regina, z domu Malik.

dostanom za krystyną zapomogą to musiem dac do domu bo skądze momy na potrzeba rozmahta i polic klimuś sameś Jak bymy kazac chciałe tyśiąc ryńskich kto nom do tyla tyśiąncyh to ty klimuś nimos miłosierdzia nad nami sierotami comy takie sieroty dostały ty klimuś pises ześ nic nie wzięń ze sobom to zeby my ci były dały rady posłać tobymy ci nie roś poswały bomy ci poswały pakiet a wrócił się i tok wciążle my opłakowały co tobom i dosiela opłakujemy to nie że moty klimus ześ tam pojehoł bo wszyscy tak pojehali na wojna a duzo ich takich co się oni nie wrócą do nas ale cie prosze bracisku nie gniewoj sie namnie zemci tak pisało bo jak byncie dobrze moze sie poprawi na swiecie no to Jak tak byndzie jak było wszysctko drogie to ci sie moze i tyśiąc dostanie a do tego czasiu to ci jesce Jałowkę uchowamy jeno jesce przyjedz do nas drogi synu i braciszk[u] bo twoja część sie nigdzie nie podzieje coś dostawił to jest jeno nie zapominaj o nos i nie gniewoj nanos ze ci tak pisomy bo i haw szczami bieda co mamy robic więcy ci nimamci co pisać Jeno cię pozdrawiamy Ja mama i my siostry maryśka hanka Różia Julcia Władzia i krystyncia i leondusia razem z dzieciami i stryk i Czyska^k Wicek i Wickowa sąm w domu”

^a Od tego wyrazu cenzura zamalowała całkowicie 4–5 wierszy korespondencji.

^b Na dole pierwszej strony listu dopisano tym samym charakterem pisma: „list my od ciebie dostały z dnia 25 maja 15 wrzesnia”.

^c W oryginale: „ozyja”.

^d Od tego wyrazu cenzura zamalowała dalsze cztery wiersze listu.

^e W oryginale: „tysiącryjski”.

^f Dalszą część wyrazu zasłonił stempel archiwalny.

^g W oryginale: „Jałowką”; jałowka to młoda krowa niemająca jeszcze potomstwa.

^h List ten był pisany zapewne przez Marię, siostrę Klemensa. Zwraca się ona jednak do brata w imieniu własnym lub matki.

ⁱ W oryginale: „zienam”.

^j Grajcar to rodzaj dawnej monety austriackiej odpowiadającej 2 halerzom.

^k Czyska to prawdopodobnie w lokalnej gwarze sąsiednia wieś lub jeden z licznych przysiółków Zawoi.

4. Nadawca: Jan Trzeciak, Rudna Wielka, poczta Mrowla, pow. rzeszowski (Galicja), odbiorca: jeniec woj. Franciszek Trzeciak, majątek Wyszowce, Rywna, gub. podolska²⁸⁷ (Rosja), data: brak.

Świadectwo chrztu!

5. Nadawca: Jadwiga Henocho, Plac Bernardyński 3, Lwów (Galicja), odbiorca: jeniec woj. Kazimierz Henocho, Soldatska Slobodka²⁸⁸, gub. saratowska (Rosja), data: brak.

²⁸⁷ Nie udało się odnaleźć dokładnej lokalizacji tych miejscowości.

²⁸⁸ Nie udało się odnaleźć dokładnej lokalizacji tej miejscowości.

Odpis świadectwa dojrzałości!

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Trzy załączone polskie korespondencje: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387, k. 256–268.

Nr 618

1917 październik 17, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 896/P. W załączonym liście informuje o wzroście liczby zawieranych małżeństw przez jeńców austro-węgierskich w Rosji oraz zapytuje o powroty inwalidów do domu.

Meldunek z dnia 17 października 1917^a

Temat: Rosnąca liczba zawieranych w Rosji związków małżeńskich

Nadawca: jeniec woj. Wojciech Szydło, 37 robotniczy batalion, 3 kompania jeńców wojennych, gub. mińska (Rosja),
odbiorca: Michalina Szydło, Wolanka^b, Stary Szpital nr 65, pow. drohobycki (Galicja),
data: 30 VIII 1917.

„Mińsk 30./8.1917. roku

Najdroższa Moja żono w pierwszych Słowach Listu mego niech Będzie Pochwalony Jezus Hrystus, droga moja żono dowiaduję się o twoim miłym zdrowiu oraz i o powodzeniu. Ja złaski Pana Boga jezdem z druw co tobie i dzieciom rzyczę scałego serca mego. Teraz droga moja żono. dowiaduję się co tam słyhać ciekawego w Borysławiu i na Wolance czy nie powrucili jaki znajomy inwalidy do domu i napisz mi czy Ostrowski pisze co do domu bo my jak się rozejszli w Rzeszowi tak jedyn odrugim nic nie Wiemy. Jakbym rad Wiedzić czy on rzyje jeszcze. Teraz mi na pisz czy Jochan przyjechał do Borysławia i na pisz mi czy to jest prawda rze jego żono Ruzia umarła i podaj mi do Filippa Adres jeżeli masz, bo ja bym chciał czasym coś do niego na pisać ale niemam Adresu, i napisz mi czy Kuma Wyroniak Syna zabrali do Wojska, to tysz mi cikawi wiedzić bo on był bardzo Szczupły, i na pisz mi czy Pan Kiempski żyje bo ja doniego juz trzeci rok piszę a on mi nic nie odpisuje, więc jusz przestałem nareście pisać, wiem bardzo dobrze że przez strzy Lata Wojny duzo umarło i duzo się urodziło. Dali donoszę ci że tu w Rosyi duzo się rzenia naszymy jęcy i dostają zaras po weselu Wolność i swobodę od rządowej pracy. Księżza im dają Sluby bez dania racyi jak tylko ma dwuch

Swiatkuf to zaraz dostanie Slub, tutaj w Mińsku co Niedziela to jest dwa i trzy Sluby jecuw Austryjackich, z jakiego powodu i na jakie podstawie się rzenia to odzadnego się dowiedzić nie można, pracują po dworach i zdworskiemi dziewczkami się rzenia, a przeważnie się rzenia Rumuny Serby i Czechy no i inne narodowości, ottej doby jak w Rosyi Wolność powstała.

Więcy ci niemam co pisać tylko cię pozdrawiam poniezliczony razy, i pozdruw odemnie naszy kochany dzieci Basię Frydżię Wandzi i nieznanego mi Synka Broncia dali kłaniam się kumostwo Wyroniakom i kumi Maryi Wolski i pozdrawiam swego pokrześniki i kłaniam się Panni Lajci i ciebie droga Siostró kasienka pozdrawiam, o Kaziku nie mam zadnej Wiadomości nic mi nie odpisuje na ten Adres coś mi przysłała widocznie ze nie jest dobry złośliwy [?] Brat

W. Szydło”

Za zgodność: Gustaw Pattek m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 list”.

^b W meldunku mylnie podano „Polanka”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

Załączony list w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3782 Res. 10351, k. nlb.

Nr 619

1917 październik 17, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 897/P, załączona korespondencja informuje o odebraniu rodzinie zapomogi z powodu dezercji jeńca wojennego „do wroga”.

Meldunek z dnia 17 października 1917^a

Temat: Czy przepuszczać wiadomości dla jeńców wojennych, których traktujemy jako dezertów do obcych armii?

Nadawca: Janina Syrkówna, ul. Jenerała Dwernickiego 5, Kraków (Galicja),

odbiorca: jeńiec woj. Stefan Syrek, campo di prigionieri di guerra Sulmona, Caserne Humbert I, prow. L'Aquila, Abruzja (Włochy),

data: 4 X 1917.

„... Wczoraj wezwano mnie w Twojej sprawie do urzędu policji, gdzie zeznawałam do protokołu; wyszli do mnie dwaj inspektorzy, którzy skonfiskowali do kontroli

całą korespondencję od Ciebie. Dzisiaj dostaliśmy z magistratu zawiadomienie następującej treści: «Ponieważ Stefan Syrek zdezerterował do wroga, zostaje Pani odebrana zapomoga» ...»

Za zgodność: Gustaw Pattek m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 list” (nieodnaleziony).

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3782 Res. 10352, k. nlb.

Nr 620

1917 październik 17, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 898/P, w załączonej karcie pocztowej jeniec wojenny opisuje wątpliwości w sprawie amnestii ogłoszonej przez cesarza Karola I²⁸⁹.

Meldunek z dnia 17 października 1917^a

Temat: Podejrzana karta [pocztowa]

Nadawca: jeniec cywilny Józef [nazwisko nieznane], Irbit, gub. permska (Rosja),
odbiorca: Bronisława Wojakowska, ul. Grunwaldzka 1, Przemyśl (Galicja),
data: 16 VII 1917.

„... Gazety zamieściły doniesienie, które jest dla mnie bardzo niekorzystne. Zawiadomienie o amnestii, którą Karol I raczył przyznać swoim ludom, jest wprawdzie niesprawiedliwością, która się dzieje w licznych przypadkach, ale przynosi ona też ulgę tym, którzy cierpieli niewinnie; a takich nie brakuje. Wychodząc z tego założenia, nie mogę się o to zżymać, że ogłosili tę amnestię już teraz, chociaż

²⁸⁹ Autor karty pocztowej odwołuje się prawdopodobnie do amnestii z dnia 3 VI 1917 r. Dotyczyła ona osób skazanych niesprawiedliwie przez sądy wojenne, a także tych, którzy dopuścili się obrazy majestatu i zdrady stanu. Objęła ona m.in. 552 osoby skazane za działania antypaństwowe, wśród nich Karela Kramáňa – autora projektu powołania Rzeszy słowiańskiej pod berłem Romanowów, mającej być zaporą dla żywiołu austro-niemieckiego, oraz Friedricha W. Adlera – zabójcę premiera Karla Stürgkha. Amnestia spotkała się z niezadowoleniem generałów i części społeczeństwa, obawiających się rozluźnienia dyscypliny. Decyzję cesarza mocno krytykowali również posłowie prawicowych partii niemieckich, z entuzjazmem przyjęli ją natomiast Słowianie i socjaldemokraci. Zob. L. Fiejdasz-Buczek, *Bł. cesarz Karol Habsburg...*, s. 82.

ta okoliczność pozbawia mnie możliwości usprawiedliwienia się. Chociaż nie jestem żądny zemsty, noszę się z być może i grzeszną myślą, aby zadenuncjować znaną Pani bandę i dowodząc ich winy usprawiedliwić siebie. Dzisiaj nie jest to już możliwe, gdyż teraz zagwarantowali oni sobie bezkarność. Może ruszy ich sumienie i będą próbować naprawić niesprawiedliwość, którą uczynili mnie i Wam ze złej woli albo z niewiedzy. Marzyłem o wcześniejszym powrocie do Was, zakładając, że amnestię ogłoszą dopiero po wojnie, chciałem przetrzymać wszystkie niebezpieczeństwa i miałem nadzieję, że pokonam wszystkie przeszkody. Stało się jednak inaczej. Nich się dzieje Wola Nieba. Obym tylko wrócił do Was zdrów i mógł Was zobaczyć, reszta jest sprawą drugorzędną.”

Za zgodność: Gustaw Pattek

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.^a

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”. Załączona adnotacja wskazuje, że została ona wraz z meldunkiem przesłana przez sprawozdawcę do Namiestnictwa mieszczącego się wówczas w Białej.

^a Adnotacje pod dokumentem: „Do: c. i k. Namiestnictwa dla Galicji w Białej” i „Do wiadomości i w celu ewentualnej kontroli nie w pełni zrozumiałej treści pisma. Wiedeń, 20 października 1917, 1 karta [pocztowa]”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3782 Res. 10353, k. nlb.

Nr 621

1917 październik 20, [Wiedeń]. – Sprawozdanie^a naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, analizuje „nastroje wśród ludności”, kształtujące się głównie pod wpływem „nieznośnej drożyzny”, słabych urodzajów, „braku wszelkich towarów konsumpcyjnych” oraz opał na nadchodzącą zimę.

Sprawozdanie z dnia 20 października 1917

Temat: Nastroje wśród ludności

I. OGÓLNE NASTROJE

Napływająca ze wszystkich części Monarchii korespondencja zawiera w dalszym ciągu skargi na wręcz nieznośną drożyznę. Ona to w pierwszym rzędzie wywiera bezpośrednio przynębiający wpływ na ogólne nastroje ludności; ponadto, do posępnych nastrojów przyczynia się obawa przed czwartą wojenną zimą a również przed zgłaszanym ze wszystkich stron brakiem opału.

Nie odnotowano wypowiedzi o charakterze politycznym, doniesień o rewoltach, ulicznych ekscesach, itp.

Moralność nadal pozostawia wiele do życzenia, przed wszystkim z okupowanych terenów nadchodzą doniesienia o beznadziejnej sytuacji w tym względzie.

II. SYTUACJA GOSPODARCZA

W sprawozdawczym miesiącu mnożą się skargi na nędzę gospodarczą w całej Monarchii i w Galicji, tamtejsza ludność obwinia za brak wszelkich towarów konsumpcyjnych przede wszystkim wszystko pochłaniający „zachód”.

Doniesienia o zbiorach owoców i paszy są takie same jak w poprzednim miesiącu sprawozdawczym, natomiast poprawiły się widoki odnośnie zbiorów roślin okopowych.

Doniesienia o zbiorach w zaborze rosyjskim również w tym miesiącu sprawozdawczym pozostają bardzo zasmucające.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a Na karcie tytułowej sprawozdania podano na maszynie napisy u góry z lewej strony: „Polnische Zensurgruppe”, z prawej: „An das Referat XXI”, a obok tytułu sprawozdania odesłanie: „Ad Kund-[machung] 196, Abt. D. Exh. No. 8576”; na dole pod sprawozdaniem z lewej strony: „XXI/189 30/10 [19]17”.

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3754 Res. 4863, k. 1308.

Nr 622

1917 listopad 14, [Wiedeń]. – Meldunek dotyczący statystyki korespondencji za miesiąc październik 1917, naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 796/9 P. Utrzymywała się tendencja wzrostowa wpływu korespondencji do Referatu XVI o ok. 50 000 sztuk w porównaniu do poprzedniego miesiąca i wynosiła 598 300; również poczta zagraniczna przewyższała krajową o 70 000. Została ona rozdzielona i rozdysponowana zgodnie z zasadami przyjętymi w pierwszym sprawozdaniu; nieznaczne zmiany wynikały z korekty w przepisach dotyczących obiegu korespondencji.

Meldunek z dnia 14 listopada 1917^a

Temat: Statystyka za miesiąc październik 1917

OGÓLNY PRZEGLĄD

I. WPLYNĘŁO 598 300

II. WYDANO

A) Opracowano:

1. Przekazano	524 339 = 90%	
2. Wykorzystano	282 = 0,048%	
3. Uporządkowano	4 234 = 0,72	
4. Zatrzymano/ocenzurowano	3 963 = 0,68%	
5. Rozszyfrowano	19 = 0,003%	
6. Odesłano do nadawców	118 = 0,02%	
7. Zapytania/nekrologi itp.	710 = 0,012	533 665

B) Wyłączono:

7. W językach obcych	33 540 = 5,7%	
8. Niewłaściwie przesłano	15 387 = 2,6%	48 927

582 592

STATYSTYKA SPECJALNA

I. WPLYNĘŁO

Wpływ korespondencji był o ok. 50 000 sztuk większy niż w poprzednim miesiącu. Dzieli się na:

	Kartki	Listy	Razem		Październik	Wrzesień
a) Poczta krajowa	318 950	14 075	333 025	=	55%	wobec 40%
b) Poczta zagran.	<u>241 800</u>	<u>23 475</u>	<u>265 275</u>	=	45%	wobec 60%
	560 750	37 550	598 300			

Każdy rodzaj tej poczty jest dzielony w Polskiej Grupie zgodnie ze specjalizacją pracy na dwie kategorie, a mianowicie:

	Kartki	Listy	Razem		Październik	Wrzesień
a).						
1) Z Rosji od naszych jeńców wojennych	298 550	7 575	306 125	=	51%	wobec 35%
2) Z Włoch, Francji itp. od naszych jeńców wojennych	20 400	6 500	26 900	=	4,4%	wobec 4,5%
b)	318 950	14 075	333 025			
1) Z kraju do naszych jeńców wojennych zagranicą	178 150	6 875	185 025	=	30%	wobec 45,7%
2) Od i do wrogich jeńców wojennych w Monarchii	63 650	13 100	76 750	=	12,9	wobec 14
3) Kosp. uzupełniająca	<u> </u>	<u>3 500</u>	<u>3 500</u>	=	0,59	wobec 0,4
	241 800	23 475	265 275			

W tym miesiącu znowu nastąpiło przesunięcie na korzyść poczty zagranicznej, której liczba przewyższyła o 70 000 sztuk pocztę krajową.

Stosunek liczbowy listów (w odróżnieniu od kartek) do łącznej liczby w każdej kategorii przedstawia się następująco:

Do: a 1 Z Rosji	2,5%	w październiku	wobec	4%	we wrześniu
Do: a 2 Z Włoch itp.	32%	w październiku	wobec	18%	we wrześniu
Do: b 1 Z kraju	3,8%	w październiku	wobec	3,5%	we wrześniu
Do: b 2 Koresp. wrogich jeńców woj. w kraju	20%	w październiku	wobec	19%	we wrześniu
Do: b 3 Koresp. uzupełniająca	100%	w październiku	wobec	100%	we wrześniu

Proporcje różnych rodzajów korespondencji pozostają w dotychczasowych granicach. Liczba listów z Włoch kształtuje się ponownie na zwykłym poziomie.

Pomimo wprowadzonego zakazu korespondencji liczba listów z kraju zmniejszyła się tylko nieznacznie z 9000 do 7000 sztuk.

II. WYDANO

A) Opracowano

1. Przekazano

Do Grupy Pocztovej przekazano 524 339 sztuk, to jest 90% w poprzednim miesiącu.

W podziale na kraje docelowe liczba ta przedstawia się następująco:

		Październik		Wrzesień
a) Galicja	263 689 =	50%	wobec	36%
b) Rosja	155 353 =	29%	wobec	41%
c) Austria	21 024 =	4%	wobec	3,8%
d) Zabór rosyjski, austriacki obszar okupacyj.	20 524 =	3,5%	wobec	4,5%
e) Zabór rosyjski, niemiecki obszar okupacyj.	19 590 =	3,5%	wobec	3,5%
f) Niemcy	14 414 =	2,5%	wobec	3,5%
g) Włochy	15 345 =	2,5%	wobec	3%
h) Węgry	5 549 =	1%		
i) Wiedeń	3 038			
k) Poczta polowa	1 239			
l) Zagranica	1 644			
m) Bośnia	862			
n) Serbia	104			
o) Stacje jeńców wojennych	259			
p) Korespondencja uzupełniająca	1 671			
q) Rumunia	34			
	<u>524 339</u>			

2. Wykorzystano

Do referentów z Szefostwa Cenzury przekazano 282 Spostrzeżeń, to znaczy 0,048% wydanej korespondencji łącznie wobec 0,053% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

Do Referatu I	16	Spostrzeżeń
Do Referatu II	3	Spostrzeżenia
Do Referatu IV	1	Spostrzeżenie
Do Referatu V	140	Spostrzeżeń
Do Referatu VI	16	Spostrzeżeń
Do Referatu VII	2	Spostrzeżenia
Do Referatu VIII	15	Spostrzeżeń
Do Referatu XIV	4	Spostrzeżenia
Do Referatu XVI	57	Spostrzeżeń
Do Referatu XXI	18	Spostrzeżeń
Do Referatu XXIV	9	Spostrzeżeń
	282	wobec 288 w poprzednim miesiącu

3. Uporządkowano

Do uporządkowania przekazano 4234 sztuk, to jest 0,72% wobec 1,4% w miesiącu wrześniu, z następujących przyczyn:

	Październik		Wrzesień
a) Informacje wojskowe (K 163 ²⁹⁰ , 195 ²⁹¹)	2683 = 63	wobec	53
b) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 28d)	1322 = 31	wobec	43
c) Informa. od jeń.woj. z oddziałów roboczych (K 182)	89 = 2	wobec	0,7
d) Skargi od jeńców wojennych (§ 28g)	26 = 0,6	wobec	0,05
e) Informacje o charakterze politycznym (§ 28cd) ²⁹²	90 = 2%	wobec	3%
f) Informacje o charakterze wojskowym (§ 28a) ²⁹³	0 = 0%	wobec	0,3%
g) Różne	24		
	<u>4234</u>		

Zmniejszenie bezwzględnej liczby przypadków uporządkowania należy postrzegać jako wynik zastosowania nowej regulacji w zakresie praktyki uporządkowania, wprowadzonej rozkazem Szefostwa Cenzury nr 186.

²⁹⁰ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

²⁹¹ Zob. T. 4, dok. nr 556, przyp. 88.

²⁹² Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 33.

²⁹³ § 28a ustalał, że usuwać miano z korespondencji wychodzącej z Austro-Węgier wszelkiego typu informacje o charakterze wojskowym, m.in. dotyczące przesunięć wojsk, o budowie lub zniszczeniach kolei, mostów, dróg i tuneli, o powstawaniu, niszczeniu i stanie zakładów wojskowych, fabryk uzbrojenia, brakach amunicyjnych itd., o militarnych posunięciach wszelkiego rodzaju. Zob. T. 1, dok. nr 48.

4. Zatrzymano/ocenzurowano

Liczba przypadków zatrzymania/ocenzurowania wynosiła 3963 sztuk, to jest 0,68% wydanej korespondencji łącznie wobec 0,71% w poprzednim miesiącu.

Jako powody zatrzymania/cenzury przyjmuje się:

	Październik	Wrzesień
a) Odesłano	2052 = 51%	wobec 26%
b) Jeńcy wojenni i cywilni między sobą (§ 19b)	403 = 10%	wobec 15%
c) Z frontu (K 163 ²⁹⁴)	205 = 5%	wobec 7%
d) Z żołnierzami armii rosyjskiej (K 90 ²⁹⁵)	283 = 7%	wobec 5%
e) Podejrzane i niezrozumiałe	304 = 7,5%	wobec 31%
f) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 24a)	357 = 8%	wobec 8%
g) Widokówki (§ 19a)	50 = 1%	wobec 3%
h) Listy błagalne od internowanych (K 188)	0 = 0%	wobec 0%
i) Niemożliwe do doręczenia (K 199)	255 = 6%	
k) Treść obraźliwa	15	
l) Skargi od wrogich jeńców wojennych (§ 24c)	0 = 0%	wobec 0%
m) Niedopuszczalne z przyczyn politycznych (§ 24a)	39 = 1%	wobec 2,5%
n) Niedopuszczalne z przyczyn wojskowych (§ 24a)	0 = 0%	wobec 0%
	<u>3963</u>	

5. Rozszyfrowano

Do rozszyfrowania przekazano 19 sztuk, to jest 0,003% kartek wobec 0% w poprzednim miesiącu. Jako podejrzane cechy traktuje się: sklezione kartki, tajne pismo i określone próby szyfrowania.

6. Odesłano do nadawców

Z powodu niedozwolonego pisma odesłano do nadawców zgodnie z § 30 pkt II Księgi Instrukcji 118 sztuk, to jest 0,02% wobec 0,03% w poprzednim miesiącu.

7. Zapytania, nekrologi itp.

Zgodnie z Komunikatem 160²⁹⁶ do Grupy Pocztovej lub Kancelarii Prezydzialnej przekazano 710 sztuk, to znaczy 0,12% jak w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

	Październik	Wrzesień
a) Zapytania o własnych żołnierzy	144 = 20%	wobec 27%
b) Zapytania o wrogich żołnierzy	16 = 2	wobec 3,5
c) Korespondencja z Czerwonym Krzyżem	22 = 3	wobec 3,5

²⁹⁴ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

²⁹⁵ Komunikat nr 90, dotyczący korespondencji rosyjskich wojskowych, nie został odnaleziony w zasobie aktowym GZNB w Kriegsarchiv.

²⁹⁶ T. 4, dok. nr 522, przyp. 30.

d) Niepełne adresy własnych jeńców wojennych	103 =	14,5	wobec	3,5
e) Niepełne adresy wrogich jeńców wojennych	305 =	43,5	wobec	50
f) Nekrologi	<u>120</u> =	17	wobec	12
	710			

B. Wyłączono

8. W językach obcych

Jako korespondencję w innych językach niż język polski do Grupy Sortowania przekazano 33,540 sztuk, to jest 5,7% wydanej korespondencji łącznie wobec 5,9% w poprzednim miesiącu. Z tego, 16,099 sztuk, to jest 50%, przypadało na korespondencję w języku ukraińskim (wobec 58% we wrześniu).

9. Niewłaściwie przesłano

Łączna liczba 15 387 sztuk, to jest 2,6% wobec 1,7% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

	Październik	Wrzesień
a) Cenzura w Budapeszcie	100 = 0,6%	wobec 0,7%
b) Niewłaściwie doręczone z wrogiego kraju	1 478 = 9,5%	wobec 9%
c) Pozostała niewłaściwie przesłana koresp.	<u>13 809</u> = 89%	wobec 90%
	15 387	

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a Na stronie tytułowej meldunku, z lewej, odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”.

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3777 Res. 0307, k. nlb.

Nr 623

1917 listopad 30, Wiedeń. – Sprawozdanie miesięczne „sprawa polska” za listopad 1917, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Referat XVI/12, analizujące zawartość 30 fragmentów korespondencji w języku polskim, ocenzone i przetłumaczone na język niemiecki, obejmujących okres od 30 V do 25 XI 1917. Według korespondencji z Rosji, ogłoszone swobody dla jeńców wojennych „pozostały na papierze”, nastąpiło także osłabienie zainteresowania tworzeniem armii polskiej. Natomiast wśród jeńców wojennych Polaków z armii austriackiej we Włoszech panuje przekonanie, iż rozwiązanie sprawy polskiej nastąpi przy pomocy Ententy, stąd „częste przypadki” zgłaszania się do Armii Polskiej we Francji. Korespondenci z Galicji donoszą o „rosnącej popu-

larności” Piłsudskiego, a powołanie Rady Regencyjnej postrzegają – mimo nieufności – jako „duże osiągnięcie”. W korespondencjach z Królestwa Polskiego panuje przygnębienie na skutek trudności ekonomicznych i sceptycyzm wobec RR.

Sprawa polska. Sprawozdanie za listopad 1917^a

A. UWAGI OGÓLNE

Ze względu na coraz bardziej skąpo napływające doniesienia o charakterze politycznym nie odnotowano **żadnej godnej wzmianki zmiany** w poglądach polskiej społeczności. Nawet doniosłe wydarzenia w ostatnich miesiącach nie wywołały – wnioskując z korespondencji – takiego odzewu, jakiego można się było spodziewać.

Chcąc szukać głębiej wyjaśnienia tego faktu, niż jedynie spowodowaną przez cenzurę powściągliwością społeczeństwa, wówczas dochodzi się do następujących wniosków:

Ostateczny **cel** polskiej polityki, uzyskanie pełnej **niepodległości uchodzi** za tak pewny i niekwestionowany, że każdą dalszą dyskusję na ten temat postrzega się jako zbędną. Z kolei drogi, które prowadzą do tego celu, poszczególne, stopniowo wywalczane **ustępstwa** są w kontekście wielkości i bezsporności tego celu traktowane jako tak drugorzędne, przemijające i zmienne, że nie są w stanie pobudzić otepiałych umysłów. Wszelkie nadzieje wiążą się z decyzją **konferencji pokojowej!**

Nawet tak istotne wydarzenie w ostatnim czasie, jak **powołanie polskiej Rady Regencyjnej** jest omawiane z umiarkowanym zapałem i ekscytacją. Fakt, że radę obdarzono pewną dozą zaufania, ma wobec panujących nieufnych nastrojów wobec mocarstw centralnych duże znaczenie.

B. ZAGRANICA

1. Rosja

Omawiane w raporcie za poprzedni miesiąc **przywileje dla polskich jeńców wojennych**, powitane z tak dużą nadzieją i nadające się do tego, aby na **polских jeńcach** wojennych wywierać niekorzystny wpływ w aspekcie politycznym, według najnowszych doniesień **pozostały tylko na papierze** (2, 4, 5). Rzeczywistą realizację stwierdzono tylko w pojedynczych przypadkach (6). Poza tym, zderzyły się one z ogólną niechęcią niższych urzędów i/lub z panującym ogólnym chaosem, gdyż od tego czasu skargi polskich jeńców wojennych nie zmniejszyły się ani pod względem liczby ani intensywności (4).

Wraz ze wzrastającą dezorganizacją armii rosyjskiej mocno ucierpiał również plan **utworzenia polskiej armii w Rosji** i w połączeniu z wyżej wymienionym zjawiskiem stracił skierowaną na naszych jeńców wojennych **siłę przyciągającą** (7). Okazuje się, że główny udział w prowadzonej w tym celu akcji propagandowej

mieli **Czesi**, którzy teraz muszą słuchać od polskich jeńców wojennych cierpkich słów prawdy (8). Jednakże, na przekazanej z obozu dla rosyjskich jeńców wojennych liście dezertersów do wrogiej armii spośród 51 nazwisk zidentyfikowano tylko 2 Polaków, wobec 4 Rumunów i 45 Czechów (Exh. No. 903/P).

Sporządzony we wcześniejszym okresie raport wskazuje gazetę „**Żołnierz Polski**”²⁹⁷ jako organ **Polskiego Związku Wojskowego**. Z polskiego **życia partyjnego** w Rosji odnotowano doniesienia o kilku zjazdach tamtejszych organizacji politycznych:

Odbyta na początku października w Piotrogradzie **konferencja partii demokratycznej**²⁹⁸ według doniesień partyjnych przeciwników miała **slabą frekwencję** i przyjęła stanowisko, ocenione przez ultranacjonalistycznych przeciwników jako oportunistyczne i **przyjazne wobec mocarstw centralnych**. Demokratom zarzucano jeszcze, że nie odrzucili **pokoju w rozumieniu bolszewików** oraz udzielonych Skoblewowi instrukcji, co wszechpolacy odrzucili jako całkowicie niewystarczające (1).

O odbytych w Moskwie zjeździe Polaków nadchodzą doniesienia, że uzależnili oni swoje stanowisko od polityki Polaków w Galicji (2).

W omawianiu **roli Niemiec i Austrii w polityce zewnętrznej** przez naszych jeńców wojennych staje się wyraźna **nowa nuta**, która prawdopodobnie stanowi echo nastrojów miarodajnych dla rosyjskiej opinii publicznej: za wojnę i jej przeciąganie w czasie **ponosi winę** imperialistyczna, skierowana przeciw Anglii światowa polityka **Niemiec. Austria** została popchnięta do wojny przez swoich sojuszników i poniosła **ogromne ofiary** walcząc o obce cele. W taki sposób jednym ciosem budzi się oburzenie wobec Niemiec i współczucie dla Austro-Węgier (10, 11).

Natomiast, gdy tylko omawia się **politykę wewnętrzną Monarchii**, to porównuje się ją z rosyjską wolnością i uderza w tony **ostrej krytyki**.

Zapewnienia różnych jeńców wojennych, że nie zamierzają wracać do takiego zacofanego kraju i **chcą zrezygnować z obywatelstwa austriackiego**, nie zawsze można traktować na poważnie. Jednakże to zjawisko jest o tyle istotne, że po wojnie i po powrocie tak wielu obywateli do ojczyzny, należy liczyć się z tymi nastrojami i ich rozpowszechnieniem (12).

2. Włochy i Francja

Wydaje się, że duża liczba przebywających we **Włoszech** naszych polskich jeńców wojennych znalazła się całkowicie **pod wpływem ideologii Ententy**.

²⁹⁷ „Żołnierz Polski” – pismo wychodzące w latach 1917–1918 w Mińsku pod redakcją Henryka Nowodworskiego (1875–1930). Było to wydawnictwo I Korpusu Polskiego w Rosji.

²⁹⁸ Chodzi tu zapewne o Polski Komitet Demokratyczny powstały w kwietniu 1917 r. w Petersburgu (por. T. 4, s. 91, przyp. 60). Nie była to partia, lecz reprezentacja drobnych organizacji, jak: Kluby Demokratyczne, Polskie Zrzeszenie Niepodległościowe. Na temat działalności organizacji demokratycznych w ostatnich miesiącach 1917 r. zob. dok. nr 55 w *Materiały archiwalne...*, t. 1, s. 129.

Żyją w niewzruszonym przekonaniu, że sprawa polska bez wątpienia musi zostać rozwiązana w rozumieniu Ententy. Takie poglądy wyjaśniają stosunkowo częste przypadki zgłaszania się do **tworzonego we Francji Legionu**, o którego aktywnej działalności jednak do teraz jest niewiele wiadomo (14).

Zasłепienie jest posunięte tak daleko, że o tym przechodzeniu w szeregi wroga z naiwną otwartością zawiadamia się bezpośrednio rodzinę w kraju (15), oczywiście w przekonaniu, że obywatele wyłączonej w przyszłości z Monarchii Galicji mają prawo do takiego postępowania. Bardziej dogłębne wnikięcie w tamtejsze stosunki jest jednak bardzo utrudnione ze względu na wzmózoną czujność włoskiej cenzury.

Z Francji donoszą o ukazywaniu się **polskiego organu dla jeńców wojennych** pod tytułum „**Jeniec**”²⁹⁹ (16).

C. KRAJ

1. Galicja

Przy całej wstrzemięźliwości, z którą społeczeństwo wydaje swoje osądy, można jednak zaobserwować, **powołanie Rady Regencyjnej** (w odróżnieniu do byłej [Tymczasowej] Rady Stanu) jest postrzegane jako **duże osiągnięcie**. Chociaż głosy brzmią najczęściej nieufnie, jednak widać wyraźnie: Radę Regencyjną traktuje się poważnie i ocenia jako ważne osiągnięcie na drodze do budowy suwerennej państwowowości. Trudno jest jednak po tak licznych rozczarowaniach w ostatnich latach uwierzyć w trwałość jakiejś instytucji (17, 18).

W głowach **legionistów** (również tych, którzy po swoim wystąpieniu zdają się tego żałować) lęgną się różne myśli. Są oni niezadowoleni z każdego obrotu spraw (19, 20). Toruje sobie wśród nich drogę pogląd, że rozczłonkowanie legionów było szkodliwym czynem, gdyż właśnie teraz byłaby konieczna silna liczebnie armia, aby w decydującym momencie rzucić ją na szalę politycznej wagi (21).

Wykluczeni z legionów legioniści oraz czczony jak bohater **Piłsudski** cieszą się wśród mas ludowych ciągle rosnącą **popularnością**.

²⁹⁹ Chodzi tu o tygodnik „Jeniec Polski”, wydawany od listopada 1917 do połowy 1919 r. przez polskich jeńców wojennych w Dépôt de prisonniers de guerre Le Puy-en-Velay we Francji (zob. T. 2, dok. nr 194, przyp. 50). Docierało ono i do innych ośrodków jeńców wojennych, np. w Muro Lucano we Włoszech. Redaktorem naczelnym był polski ksiądz, Augustyn Jakubisiak, mianowany w 1915 r. przez władze francuskie „kapelanem polskich jeńców wojennych we Francji”. Był on wspierany przez swojego młodszego brata, Stanisława, jak również przez młodego pisarza i późniejszego znanego tłumacza polskiej literatury, Paula Cazina. Zaplecze techniczne i fundusze niezbędne do wydawania pisma zapewnił Władysław Mickiewicz. Głównym zadaniem pisma było krzewienie patriotyzmu i miłości do Ojczyzny oraz podtrzymywanie ducha narodowego. Pismo drukowano początkowo na ośmiu, a następnie na czternastu stronach. Zamieszczano w nim nie tylko krótkie informacje na tematy polskie i międzynarodowe, ale także teksty dłuższe i poważniejsze, dotyczące historii, kultury i literatury polskiej. Tygodnik „Jeniec Polak” dostarczał także wielu informacji o codziennym życiu w obozach dla jeńców. Wiele miejsca poświęcano informacjom dotyczącym powstającej na terytorium Francji nowej Armii Polskiej, zachęcając jeńców do dobrowolnego wstępowania w jej szeregi.

Warto odnotować, że obecna polityka **Koła Polskiego** nie wywołuje **najmniej-szego echa** w społeczeństwie, jak gdyby wraz z wypełnieniem zadania stanowienia opozycji zniknęło jakiegokolwiek zainteresowanie społeczeństwa działalnością swego przedstawicielstwa. Wyrażane w bieżącej korespondencji niezliczone życzenia, aby zawarto pokój, żywione i ożywione przez wydarzenia w Rosji, nie mają z reguły żadnego politycznego, a w każdym razie nie narodowego podtekstu i jedynie stanowią **wyraz pewnego zmęczenia wojną**. Tam, gdzie ta kwestia jest postrzegana z narodowego punktu widzenia, pobrzmiewa niepokój, że zawarty z bezbarwnymi pod względem narodowym bolszewikami pokój może przynieść rozczarowanie, gdyż nie będzie mógł zaspokoić wszystkich śmiałych narodowych nadziei, które opierały się na programie poprzedniego rosyjskiego rządu (22).

2. Zabór rosyjski

Przyczyną występowania przygnębionych nastrojów w społeczeństwie są przede wszystkim **trudności ekonomiczne**, za których zaostrenie – zdaniem miejscowej ludności – ponoszą winę obydwie **mocarstwa okupacyjne** (23).

W kwestiach **politycznych** uwidacznia się wytlumaczalne **przez** liczne rozczarowania **otępienie**, atmosfera upartej **nieufności**, której nie rozpraszają nawet dowody życzliwości. Nawet ustanowienie regenta, co niektórzy postrzegają jednak jako postęp, wielu traktuje ze sceptycyzmem, gdyż uważa się, że istnieją nadal powody, aby wątpić w dobre intencje mocarstw centralnych (25).

Poza tym, **ludność zachowuje się pasywnie**. Jak chce popularne powiedzenie – utraciła swój zmysł obserwacji, gdyż ludzie są pędzeni jak bezwolne stado i nikt ich nigdy nie pytał o zdanie (24).

3. Polscy jeńcy wojenni w Monarchii

Powołanie **Rady Regencyjnej** spotkało się z jak najżyczliwszym przyjęciem u przebywających w Monarchii polskich jeńców wojennych. Jeńcy wojenni wiążą z tym swoje osobiste nadzieje, oczekując, że teraz jako obywatele Polski w jakiś sposób **odzyskają wolność**, czy to poprzez zwolnienie, urlop czy też nawet poprzez wstąpienie do polskiej armii (27, 28, 29).

Wiedeń, 30 listopada 1917

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Szef Cenzury^b [GZNB]: Otto Kick

^a W lewym górnym rogu niniejszego sprawozdania odbito stempel jak w analogicznych sprawozdaniach za lipiec, wrzesień i październik – „GZNB Zensurabteilung” – wpisano tylko odręcznie inne aktualne dane: przy „prä.s.” – 5/12 oraz „Res. 4905”. W prawym górnym rogu sprawozdania nad „Referat XVI/12” wpisano ponadto odręcznie czerwonym tuszem: „Beilage 3”. Jest również pismo Szefostwa Oddziału Cenzury do Ministerstwa Wojny, Wydział X ds. Jeńców Wojennych, z 10 XII 1917 r. informujące o przesłaniu sprawozdania „sprawa polska” za listopad 1917 do w/w Ministerstwa i do Naczelnego Dowództwa Armii, ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3756 Res. 4911, k. 9. Na

poszczególne miesiące przypadało korespondencji: maj – 1, lipiec – 2, sierpień – 4, wrzesień – 4, październik – 10, listopad – 7, bez daty – 2.

^b Jest to stempel „Zensurleiter”, odcisnięty czerwonym tuszem, wraz z odręcznym podpisem.

Załącznik do Referatu XVI/12 obejmujący 30 fragmentów korespondencji w języku polskim ocenzurowanych i przetłumaczonych na język niemiecki

1. Nadawca: J. K., Kopenhaga (Dania),
odbiorca: Redakcja „Głosu Lubelskiego”³⁰⁰, Lublin (Król. Pol.),
data: 9 XI 1917.

„... Moskiewska «Gazeta Polska» z dnia 28 października 1917 pisze: Drugi zjazd **polskiej demokracji** rozpoczął się dnia 6 Ds... «Dziennik Polski»³⁰¹ zapewnia, że było obecnych tylko 53 delegatów ... związki robotników i chłopów nie miały swoich reprezentantów. Obradom przewodniczyli Lednicki, Więckowski³⁰² i Babiński³⁰³ ... Wyrażono **słowa uznania dla Rady Regencyjnej**, organizacji wojskowej w Warszawie oraz rosyjskiej rewolucyjnej demokracji ...

Wychodzący w Kijowie «Robotnik Polski» w numerze 125 przedstawia program zjednoczenia polskich związków robotniczych³⁰⁴. Zjednoczenie solidaryzuje się

³⁰⁰ „Głos Lubelski” – tygodnik, a od 1 XII 1913 r. dziennik wychodzący w Lublinie (1913–1939) jako organ prasowy Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego; redagowany był przez Feliksa Moskalewskiego i Ryszarda Wojdalińskiego, adresowano go głównie do inteligencji, zamóźnego mieszczaństwa i duchowieństwa; w połowie 1926 r. nakład gazety wynosił 2,9–4 tys. egzemplarzy i od tego czasu systematycznie spadał. *Historia prasy polskiej...*, t. 2, s. 287; I. Wałaszek, „Głos Lubelski”..., s. 167–200.

³⁰¹ „Dziennik Polski” – gazeta wydawana w Petersburgu (1916–1917), założona przez endecję, kierowana przez Kazimierza Ehrenberga, Władysława Rabskiego i Bohdana Wasutyńskiego; jej nakład wynosił ok. 5 tys. egzemplarzy. Zob. *Historia prasy polskiej...*, t. 2, s. 256.

³⁰² Więckowski Aleksander – należał do wybitnych działaczy Zrzeszenia Niepodległościowego powstałego w 1915 r. w Petersburgu, przekształconego 18 III 1917 r. w Polski Komitet Demokratyczny, uczestniczył w pracach Wydziału III ds. Jeńców Wojskowych i Cywilnych Komisji Likwidacyjnej do spraw Królestwa Polskiego. A. Wrzosek, *Pierwsze sprawozdanie...*

³⁰³ Aleksander Babiński (1853–1931) – polski i rosyjski prawnik, generał w armii rosyjskiej, działacz społeczny, narodowy, publicysta; w czasie I wojny światowej współzałożyciel Komitetu Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny w Petersburgu, członek Rady Zjazdów Polskich Organizacji Pomocy Ofiarom Wojny, członek Komisji Likwidacyjnej do spraw Królestwa Polskiego (1917) i Polskiego Komitetu Demokratycznego w Piotrogradzie; w odrodzonej RP działał w organizacjach charytatywnych i społecznych. Zob. C. Brzoza, K. Stepan, *Postowie polscy...*, s. 25–27.

³⁰⁴ Chodzi tu o Zjednoczenie Socjalistyczne Polskie; powstało 4 III 1917 r. w Charkowie. Niebawem związki pod tą samą lub zbliżoną nazwą (Związek Robotników Polskich, Polski Związek Robotniczy) zostały założone w Kijowie, Jekaterynosławiu, Kazaniu, Woroneżu, Homlu, Jekaterodarze, Taganrogu, Permie, Rostowie i innych miastach.

z polską radą międzypartyjną w Piotrogradzie, do której deleguje swoich przedstawicieli ...”

2. Nadawca: jeniec woj. Brandowski, łagier wojennoplennych Charków (Rosja),
odbiorca: Helena Brandowska, Kraków (Galicja),
data: brak.

„... Najukochańsza Matko! Jeszcze teraz jestem pod wrażeniem wydarzeń w **Moskwie**, gdzie jako delegat miasta Charków brałem udział w **zjeździe Polaków**³⁰⁵. Poznałem tam wszystkich znanych emigrantów. Wszystkie oczy są skierowane na Kraków i oczekujemy niecierpliwie do Was instrukcji. Tutaj, w **Charkowie założyliśmy polski tygodnik**, do którego zlecono mi napisać artykuł wstępny ...”

3. Nadawca: jeniec woj. chor. Szelc, łagier wojennoplennych Nowonikołajewsk, pow. tomski, gub. tomska (Rosja),
odbiorca: Dionizy Brzostowski, Krosno (Galicja),
data: 28 VIII 1917.

„... Rosyjski rząd wprawdzie potwierdził wprowadzenie pewnych **przywilejów dla polskich jeńców wojennych**, jednak sprawa ta skończyła się na słowach, a w **rzeczywistości wszystko pozostało po staremu ...”**

4. Nadawca: jeniec woj. Roman Szafarzyk, [miejscowość nieznana] (Rosja),
odbiorca: Maria Bonczkówna, Stonawa, pow. frysztański (Śląsk),
data: 11 IX 1917.

„... Chociaż uchwalono **nowe prawo dla Słowian**, jednak z egzekwowania tego prawa nie odnieśliśmy **żadnych korzyści**; żołnierze, którzy są u nas – to są zwierzęta ...”

5. Nadawca: jeniec woj. Władysław Czuma, łagier wojennoplennych Tara, gub. tobolska (Rosja),
odbiorca: Walerian Czuma, Kraków (Galicja),
data: 27 IX 1917.

„... Poza tym u nas nic się nie zmieniło. Przyznane Polakom **przywileje** były takiego rodzaju, że je odrzuciliśmy. Tak więc, pozostanę do końca w moim poprzednim miejscu pobytu ...”

³⁰⁵ Jako jeniec wojenny uczestniczył raczej w zjeździe Związku Wojskowych Polaków, który odbywał się w Moskwie.

6. Nadawca: jeniec woj. Franciszek [nazwisko nieznane], Soczi, gub. czarnomorska (Rosja), odbiorca: Jadwiga Ujwar, Czerchawa, pow. samborski (Galicja), data: 5 X 1917.

„... Jestem wolny, gdyż **miejscowy polski komitet** na podstawie przyznanych Polakom przez ministerstwo wojny ulg uwolnił nas ...”

7. Nadawca: jeniec woj. Ludwik Bryndza, Kisłowski Rudnik, pow. ochański, gub. permska (Rosja), odbiorca: Helena Bryndza, Choczni, pow. wadowicki (Galicja), data: 9 VIII 1917.

„... **Znowu nas namawiają, aby iść na wojnę** i walczyć za Polskę, ale **nikt nie chce iść**, gdyż panowie chcą tylko zniszczyć lud, aby samemu bez przeszkód panować, co jednak nie może się wydarzyć ...”

8. Nadawca: jeniec woj. Antoni Rzepus, Kriwjakino, pow. bronnicki, gub. moskiewska (Rosja), odbiorca: K. Rzepus, Muglinow, pow. frydecki (Śląsk), data: 19 VIII 1917.

„... **Czesi idą dobrowolnie na front**, aby walczyć przeciwko swoim ojcom i braćiom. Hańba im za to! **Nas również chcą przekonać**, ale my plujemy fałszywym faryzeuszom w twarz, a zwłaszcza ja **zwalczam zacięcie ich agitatorów ...**”

9. Nadawca: jeniec woj. [imię nieznane] Pietrzycki, Iwieniec, pow. miński, gub. mińska (Rosja), odbiorca: Adam Kozien, Iwieniec, pow. miński, gub. mińska (Rosja), data: 22 VII 1917.

„... Niebawem zaczniesz się ukazywać czasopismo pod tytułem **»Polski Żołnierz«**. Będzie redagowanie wspólnie z **Polskim Związkiem Wojskowym ...**”

10. Nadawca: jeniec woj. oficer Michał Tarnawski, Zadonsk, gub. woroneska (Rosja), odbiorca: Stanisław Górka, Sanok (Galicja), data: 6 VIII 1917.

„... Czytamy w tutejszych gazetach o **staraniach Austrii**, aby w niektórych sprawach nam **pomóc**. To oczywiście robi w naszym środowisku duże wrażenie. Bardzo bolesna jest rola **gości «znad Sprewy»**³⁰⁶. Gdyż oni **chcieliby nas**, jak to wynika z doniesień, pomimo przelanej krwi i straszliwych, ogromnych ofiar, koniecznie **unieszkodliwić ...**”

³⁰⁶ Sprewa – rzeka w Niemczech. Autor pod określeniem „goście znad Sprewy” charakteryzował politykę Niemiec.

11. Nadawca: jeniec woj. Lipiecan, Samarkanda (Rosja),
odbiorca: Roma Popkiewicz, Tarnów (Galicja),
data: 4 IX 1917.

„... Bardzo boleję nad tym, że Prusy i Anglia kierując się własnym interesem dalej prowadzą wojnę, aby osłabić i zniszczyć własnych sprzymierzeńców. Wyobrażam sobie, jak ciężkie ofiary poniosła dla Prus biedna Austria, co nie przyniosło żadnych skutków, jak tylko te, że Prusy opanują cały światowy rynek i sparaliżują austriacki handel i przemysł. Dzisiaj już widać, że ta wojna jest prowadzona tylko dla przyjemności dyplomatów i kapitalistów, którzy siedzą sobie w domu i nie mają nic przeciwko kontynuowaniu wojny ...”

12. Nadawca: jeniec cywilny Lipiecan Tokarski, Temir, obw. uralski (Rosja),
odbiorca: P. Tokarska, Lwów (Galicja),
data: 30 VII 1917.

„... Zaraz po zakończeniu wojny pojedę do krajów, gdzie jest dużo słońca i świeże powietrze, gdzie nas Polaków nie będą gnębić ani Niemcy ani Żydzi. Moim pierwszym krokiem po wojnie będzie **rezygnacja z obywatelstwa austriackiego** i znalezienie sobie innego obywatelstwa, dającego więcej wolności ...”

13. Nadawca: jeniec woj. jedn. ochot. Józef Stepanowicz, Lala³⁰⁷, gub. permska (Rosja),
odbiorca: Stefan Szmulekowski, Lwów (Galicja),
data: brak.

„... Dzisiaj, gdy widzę, jak tysiące ludzi cieszy się wolnością, serce mi pęka **z goryczy...** jak to pięknie, że **pierwsza Rosja** dała przykład całemu światu. **Tutaj panuje wolność ... Czy mam teraz, gdy przelano całe morze niewinnej krwi, powrócić pod baty rządu? Precz z nikczemnymi tyranami.** Niech żyje wolność, republika, i oby stała się przykładem dla całego świata ...”

14. Nadawca: jeniec woj. ppor. Edmund Wochnik, campo di prigionieri di guerra Polla, prow. Salerno, Kampania (Włochy),
odbiorca: Władysława Jastrzemska, Czerniowce (Bukowina),
data: 30 V 1917.

„... To było ponad moje siły, przyglądać się bezczelności hord teutońskich, tak, że **dobrowolnie przeszedłem do Włochów, aby wstąpić do rosyjskiego lub polskiego wojska.** Podobnie jak wielu innych rodaków znajdujących się w takim samym położeniu również i ja złożyłem petycję, aby zezwolono mi wstąpić do

³⁰⁷ Nie udało się odnaleźć dokładnej lokalizacji tej miejscowości.

rosyjskiej armii. Na nasze petycje otrzymamy chyba odpowiedź pozytywną, gdyż tutaj, **we Włoszech, otacza nas Polaków i naszą sprawę duża sympatia**. Mam nadzieję, że pewnego pięknego dnia będę miał honor, przedstawić się Pani w polskim mundurze jako czynny oficer polskich strzelców. Jeśli miałaby Pani okazję rozmawiać z polskimi oficerami z rosyjskiej armii, proszę im powiedzieć, że **jest nas tutaj dużo polskich oficerów, zbiegłych z austriacko-pruskiej armii**, którzy z niecierpliwością czekają nadejścia rosyjskiej armii, aby wówczas, wspólnie walczyć przeciwko germańskiej powodzi o wyzwolenie naszej drogiej Polski ...”

15. Nadawca: jeniec woj. Józef Sajan, campo di prigionieri di guerra Pizzighettone, prow. Cremona, Lombardia (Włochy),
odbiorca: Piotr Sajan, Kozielniki, poczta Sichów, pow. lwowski (Galicja),
data: 24 IX 1917.

„... Prawdopodobnie tam **nie wrócę, jeśli kraj pozostanie austriacki**. Jeśli natomiast Lwów będzie należeć do Polski, to wrócę na pewno, ponieważ droga będzie dla mnie otwarta, a chciałbym podróżować, póki jestem młody. Teraz chciałbym wstąpić **do polskiego legionu we Francji**, jeśli by mnie przyjęli ...”

16. Nadawca: ppor. Teofil Makomaski i inni, campo di prigionieri di guerra Muro Lucano, prow. Potenza, Basilicata (Włochy),
odbiorca: administracja „Jeńca Polskiego”, Le Puy-en-Velay, dep. Haute Loire (Francja),
data: 19 X 1917.

„... Dostaliśmy 2 egzemplarze czasopisma »**Jeniec**« i sprawia nam ogromną przyjemność, gdy po 3 latach wreszcie możemy przeczytać **polską gazetę**. Co się tyczy gazety, to postrzegamy ją jako pożyteczną i prawdziwą patriotyczną robotę ...”

17. Nadawca: Helena Koczwarowa, Lwów (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. kadet asp. Jan Matiaszek, łagier wojennoplennych Zadonsk, gub. woroneska (Rosja),
data: 29 X 1917.

„... Wczoraj w Warszawie odbyła się intronizacja Rady Regencyjnej³⁰⁸. Wobec tego wydarzenia **ludność** zachowuje się **powściągliwie** i czeka na dalszy rozwój wypadków. **Teraz jesteśmy nadmiernie ostrożni**, po tym jak dostaliśmy nauczkę ...”

18. Nadawca: St[aniław] Zelechowski, Lwów (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. oficer Paweł Zelechowski, łagier wojennoplennych Orenburg (Rosja),
data: 16 XI 1917.

³⁰⁸ Uroczyste objęcie władzy (intronizacja) RR odbyło się 27, a nie 28 X 1917 r.

„... Trzeba mieć odwagę i na wszystko patrzeć krytycznie, nie wszystko jest polskim głosem, co się nazywa «Głos Polski»³⁰⁹, tak samo jak nie wszystko jest narodowe, co się nazywa narodowym. Dla nas **dzisiaj tylko to jest polskie**, co dziś w Warszawie **tworzy Radę Regencyjną** i temu powinniśmy być posłuszni ...”

19. Nadawca: Stefan Burnagel, Nowy Sącz (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. kadet Stefan Dul, łagier wojennoplennych Dubowka, pow. kamyszyński,
gub. saratowska (Rosja),
data: 5 XI 1917.

„... Nędza opanowuje miasta, ludzie marnieją. W naszych szeregach^a nastąpiły znaczne zmiany. Tarcia były silne, zwycięstwo niosło przed sobą hasło «Divide et impera»^b. Rozczarowani w swoich marzeniach o **narodowej armii** upadamy duchowo i moralnie, porzuceni w Galicji jako ofiary urzędników i Żydów. Mamy Radę Regencyjną i Szczypiorno i wojsko austriackie – marzymy o wspaniałościach republiki w kościstych ramionach rzeczywistości ... **Wielu na was spogląda w Waszym kierunku ...**”

^a Adnotacja cenzora: „w polskich legionach”.

^b *Divide et impera* – dosłownie: „dziel i rządź”; interpretacja wg Trzaski, *Everta i Michalskiego Encyklopedia...*, t. 1, s. 370: „tj. siej niezgodę, byś mógł rządzić; dewiza rządów w byłej Austrii”.

20. Nadawca: plut. Andrzej Skraba, były legionista, 16 pułk strzelców, poczta polowa nr 622,
odbiorca: jeniec woj. Jan Skraba, campo di prigionieri di guerra Casale di Altamura, prow. Bari,
Apulia (Włochy),
data: 1 XI 1917.

„... Dostaliśmy rozkaz od dowództwa legionów albo Polskiego Korpusu Posiłkowego z zawiadomieniem, że do 1 grudnia można składać podania **o ponowne przyjęcie do legionów** na ręce ekselencji generała Schilling³¹⁰. Kiedy wystąpiliśmy z polskich

³⁰⁹ „Głos Polski” – tygodnik wydawany początkowo w Moskwie, następnie w Petersburgu (1913–1918), założony i redagowany przez Remigiusza Kwiatkowskiego; pismo miało charakter społeczno-literacki i polityczny, wiele miejsca poświęcało sprawom Polonii rosyjskiej i życiu Polaków na Ziemiach Zabrzanych; w okresie I wojny światowej utrzymywało kontakty zarówno z kręgami narodowo-demokratycznymi, jak i zwolennikami rozwiązania austriackiego. *Historia prasy polskiej...*, t. 2, s. 100, 255.

³¹⁰ Jan Schilling – feldmarschalleutnant, pochodził z rodziny kolonistów niemieckich spod Nowego Sącza i dobrze znał język polski. Po kryzysie przysięgowym otrzymał z AOK zadanie zdyscyplinowania żołnierzy Polskiego Korpusu Posiłkowego. Po traktacie brzeskim i buncie PKP, który na znak protestu próbował przebić się na drugą stronę frontu, został komendantem obozów w Bustyahaza, Dulfalva, Huszt, Száldobos, Szeklencze, Talaborfalva i Tarackköz, w których internowano byłych legionistów, co traktowano jako dodatkową szykanę.

legionów³¹¹, mówiono nam, że ponowne przyjęcie pod żadnym względem nie będzie możliwe. Jaka zmiana! Jest możliwe, chociaż wątpię w to, że wszyscy powrócimy do legionów, gdyż, jak nas zapewnia Koło Polskie, sprawa zostanie załatwiona w inny sposób niż do tej pory ...”

21. Nadawca: Józef Ciechanowicz, Polski Korpus Posiłkowy, szkoła oficerska [Bolechów] (Galicja), odbiorca: Józef Ciechanowicz, poczta polowa nr 278, Győr (Węgry), data: 15 XI 1917.

„... Tutaj niektórzy zaczęli ludzi przymuszać, tak, że ok. 6 tys. wstąpiło do austriackiej armii³¹². Razem z niemi odeszli nasi najlepsi oficerowie, tak, że pozostałe legiony liczą ok. 10–12 tys. ludzi³¹³. To wszystko zawdzięczamy naszym polskim politykom; **zamiast utrzymać 200 tys. żołnierzy, aby zachować szacunek u Niemców lub Rosjan**, robią z nami co chcą... Teraz wyślą nas wszystkich na front, gdzie wszyscy szczeźniemy. I **dostaniemy za króla szwaba**, co nie będzie miłe. W Polsce jest wielu ochotników, a jednak nie biorą ich do wojska. Czekaj więc i Ty ...”

22. Nadawca: student Henryk Titz, Leibenfrostgasse 3/3, Wiedeń VI (Austria), odbiorca: jeńiec woj. Gustaw Titz, łagier wojennoplennych Kijów (Rosja), data: 25 XI 1917.

„... W Rosji zachodzą interesujące zmiany. Wolność tam źle rozumieją i utożsamiają z anarchią. Jest jasne, że **polityka bolszewików nie tylko nie przyniesie dla narodu wolności**, lecz zakuje go w kajdany niewolników i podporządkuje obcym³¹⁴. Dostrzegą to dopiero wówczas, gdy będą mieć więzy na rękach, tak samo jak my Polacy, którzy dopiero po rozbiorach naszego kraju nauczyliśmy się, co to jest wolność ...”

³¹¹ W okresie kryzysu przysięgowego w lipcu 1917 r. legionistów-Galicjan pozostawiono w Polskim Korpusie Posiłkowym i mieli wrócić pod rozkazy armii austriackiej. Na przełomie sierpnia i września 1917 r. przesłano ich z Królestwa Polskiego do Przemyśla i od 29 VIII podlegali oni nowoutworzonej „Komendzie gen. por. v. Schilling”. Pod jego kierownictwem odbywały się indywidualne przesłuchania legionistów-Galicjan. Odmawiających złożenia przysięgi wysyłano na front włoski. Ci zaś, którzy złożyli przysięgę, głównie II Brygada oraz resztki żołnierzy ze zlikwidowanych pułków I i III Brygady, tworzyli trzon PKP i w październiku 1917 r. zostali skierowani w okolice Czerniowiec pod rozkazy dowództwa 7 armii. Zob. dok. nr 605, przyp. 193, a także J. Snopko, *Finał epopei Legionów...*; M. Staroń, *Likwidacja Polskiego Korpusu Posiłkowego...*, s. 15–20, 59–60.

³¹² Patrz przypis powyżej.

³¹³ Dane te są zawyżone. Nawet nieco później niż data korespondencji (15 XI), na przełomie 1917 i 1918 r., i wzięwszy razem obie formacje utworzone na bazie Legionów (Polski Korpus Posiłkowy i Polska Siła Zbrojna), nie osiągnęły tak wysokich stanów, jak podaje korespondencja, zwłaszcza oddziały liniowe.

³¹⁴ W korespondencji 22 i trzech następnych jest mowa o rewolucji październikowej 1917 r. w Rosji i pierwszych jej następstwach w postaci ograniczania wolności przez zwycięskich bolszewików i braku żywności.

23. Nadawca: A. K., Lublin (Królestwo Polskie),
odbiorca: jeniec woj. Franciszek Anusiewicz, Kölcse, pow. Fehérgyarmat, kom. Szatmár (Węgry),
data: 30 X 1917.

„... **W rosyjskich czasach mieliśmy dość chleba, ale za to nie mogliśmy śpiewać. Teraz możemy śpiewać ile chcemy, nawet jeśli co poniektórym kiszki marsza grają.** Krótko mówiąc, mamy wszystko. Powodzi nam się zupełnie dobrze, tylko jednego brakuje naszej biednej ojczyźnie, chleba, chleba. Chociaż na naszej ojczystej roli **moglibyśmy mieć chleba pod dostatkiem**, to... dobry Bóg chce jednak inaczej. A jeśli dobry Bóg czegoś chce, to musi to być dobre ...”

24. Nadawca: J. Szosland, Sulejów, pow. piotrkowski, gub. piotrkowska (Król. Pol.),
odbiorca: jeniec woj. por. Józef Skowronek, campo di prigionieri di guerra Santa Maria Capua Vetera, prow. Caserta, Kampania (Włochy),
data: 4 X 1917.

„... Niemożemy się już rozeznać... Straciliśmy nasz cały zmysł obserwacji; pędzą nas jak trzodę, a ponieważ nikt nas o nic nie pyta, **zachowujemy się biernie ...** Nie odczuwamy żadnej radości, gdyż nikomu nie ufamy, a poza tym **jesteśmy głodni ...**”

25. Nadawca: W. Twarowska, Radom (Król. Pol.),
odbiorca: Mieczysław Twarowski, obóz dla jeńców wojennych, Skalmierzyce, rej. poznańska, pow. ostrowski (Prusy),
data: 9 XI 1917.

„... O tutejszych wydarzeniach nie można spokojnie ani mówić ani myśleć. Jest **dużo krzyku** i zamieszania na temat następstw ważnego kroku naprzód, potem bombastyczne wystąpienia na zewnątrz i jako wynik wszystkiego ataki na naszą słabą integralność, na trzeźwość naszych poglądów ... i martwa cisza. Pomimo wszystko przechodzimy dobrą szkołę, powoli ale ciągle **zdobynamy doświadczenie** i pozbywamy się naiwnej dziecięcej wiary w **dobre zamiary naszych sąsiadów**; rozprzestrzenia się coraz bardziej trzeźwość poglądów i wnikliwy rozum, na czym właściwie opiera się prawdziwa niepodległość państwa i **nikomu już się nie uda nas oszukać ...**”

26. Nadawca: Adam Bykowski, Radomsko³¹⁵, gub. piotrkowska (Król. Pol.),
odbiorca: jeniec woj. Bolesław Kusiński, Havelberg, pow. Stendal, rej. magdeburska, Saksonia-Anhalt (Niemcy),
data: 27 X 1917.

³¹⁵ W oryginale „Noworadomsk”, którą to nazwę miejscowość nosiła w latach 1857–1922.

„... **Z niecierpliwością czekamy na ustanowienie Rady Regencyjnej** i mamy nadzieję, że spowoduje ona ogólną poprawę obecnej sytuacji. **Legioniści są gotowi złożyć przysięgę Radzie Regencyjnej** i opuszczają już grupami Szczypiorno ...”

27. Nadawca: jeniec woj. ppor. Zygmunt Studziński, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: [imię nieznane] Blusiewicz, Łomża (Król. Pol.),
data: 19 X 1917.

„... Czuję się dzisiaj lepiej i oświadczyłbym ci, że mam **pełen nadziei nastrój z powodu ustanowienia rady regencyjnej**³¹⁶. Zawiadomiono nas, że nasz obóz mają odwiedzić członkowie dawnego tymczasowego rządu³¹⁷ oraz książę Czartoryski, aby przynieść nam ulgę w naszym niezasłużonym położeniu. Do tej wizyty przywiązujemy wielką wagę. Jest możliwe, że z pomocą tych panów otrzymamy **zezwolenie na urlop ...**”

28. Nadawca: jeniec woj. por. E. Przybylski, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Offiziers-Abteilung, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: gen. Przybylski, Humań, gub. kijowska (Rosja),
data: 21 X 1917.

„... Jak pewno wiecie z gazet, zatwierdzono Radę Regencyjną. Jest więc ona **pierwszym polskim rządem, który składa się z osobistości o dużym rozumie i popularności**. Przyszłość pokaże, czy będzie możliwe już teraz, jeszcze podczas trwania wojny utworzyć państwo. Byłoby dobrze, gdyby Polska mogła na **kongresie pokojowym** wystąpić ze swoim przedstawicielem **jako niepodległe państwo**. To wielka szkoda, że pomimo naszych życzeń i prośb jesteśmy zmuszeni siedzieć beczynnie ...”

29. Nadawca: [imię nieznane] Pomiadowski, Punkt Rozmieszczenia C. i K. Artylerii Górskiej, Celje (Styria),
odbiorca: Mieczysław Belcarz, Gardelegen, rej. magdeburgska, Saksonia-Anhalt (Niemcy),
data: 31 X 1917.

„... Co sądzisz o utworzeniu Rady Regencyjnej? **Czy będziemy mogli** w końcu urzeczywistnić nasze najgorętsze życzenia i **wstąpić do armii? ...**”

³¹⁶ Chodzi o mianowanie przez cesarza Niemiec i Austro-Węgier 15 X 1917 r. trzyosobowej Rady Regencyjnej.

³¹⁷ Jest tu mowa o Tymczasowej Radzie Stanu, która w sierpniu 1917 r. podała się do dymisji.

30. Nadawca: nieznaną jeniec woj., Manning, pow. Vöcklabruck (Górna Austria), odbiorca: redakcja „Piasta”³¹⁸, Kraków (Galicja), data: 22 X 1917.

„... Pracujemy tutaj u chłopów i naprawdę nie powodzi nam się zbyt dobrze, bo jesteśmy skazani na samowolę naszych gospodarzy; jednak **czytaliśmy** w «Piast» o **internowanych legionistach** i ponieważ uważamy, że najprawdopodobniej powodzi im się jeszcze gorzej niż nam, to **zorganizowaliśmy zebranie**, którego wynik – 12 koron – przekazujemy na rzecz legionistów do dyspozycji redakcji ...”

Za zgodność: dr [Leo] Lauterbach

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Sprawozdanie i korespondencje: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, Evidenzbüro, Kart. 3582 Res. 22333, k. nlb.

Nr 624

1917 listopad 8, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, w zastępstwie naczelnika grupy podpisał dr [Leo] Lauterbach, Exh. No. 862/6 P, w załączonych fragmentach korespondencji, ocenzurowanych i przetłumaczonych na język niemiecki, są krótkie informacje o zawarciu 5 związków małżeńskich i 1 o powzięciu takiej decyzji; w 2 korespondencjach polskich znajduje się ponadto szersza informacja o żonie i jej rodzinie.

Meldunek z dnia 8 listopada 1917^a

Temat: Zawieranie związków małżeńskich przez naszych jeńców wojennych w Rosji

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załączniki: 6 kart [pocztowych]”, a od tytułu meldunku odesłanie: „Ad Abt. D. Res. No. 4117”.

³¹⁸ „Piast” – tygodnik wydawany w Krakowie (1913–1939 i 1945–1949), organ prasowy PSL „Piast” (1913–1931). W latach I wojny światowej nakłady „Piasta” wzrosły z 2 tys. w 1913 do 81 tys. w 1917 r. „Piast” był łącznikiem między czytelnikami głównie ze środowisk wiejskich a chłopami żołnierzami armii austro-węgierskiej i tymi z nich, którzy dostali się do niewoli. Do redakcji „Piasta” napływało ok. 100 korespondencji dziennie. Duże zainteresowanie budziły zwłaszcza działy tygodnika: „Listy strat” (żołnierzy), „Poszukiwanie zaginionych”, „Listy od naszych żołnierzy”, „Od tych, co w domu zostali, do żołnierzy”. Szerzej zob. J. Molenda, *Chłopi, Naród, Niepodległość...*

1. Nadawca: jeniec woj. Władysław Kotecki, Mińsk (Rosja),
odbiorca: Ksawera [nieczytelne], ul. Anny 7, Lwów (Galicja),
data: 30 VIII 1917.

„... Ożeniłem się tutaj ...”

2. Nadawca: jeniec woj. Fedor Krupa, Kotielnicz, gub. wiacka (Rosja),
odbiorca: Anna Obirek, Ruda, poczta Cieszanów (Galicja),
data: brak.

„... Ożeniłem się tutaj ...”

3. Nadawca: jeniec woj. Leon Dębicki, łagier wojennoplennych Nowonikołajewsk, pow. tomski,
gub. tomska (Rosja),
odbiorca: Ludwik Dębicki, ul. Gontyna 1, Kraków XIII (Galicja),
data: 16 VI 1917.

„... Postanowiliśmy wziąć ślub w dniu 26 lipca ...”

4. Nadawca: jeniec woj. Jan Mula, [miejsowość nieznana] (Rosja),
odbiorca: Jędrzej Mula, Ruda, poczta Cieszanów (Galicja),
data: 2/6 (?) VI 1917.

„... Kochani Rodzice ... Ożeniłem się tutaj ...”

5. Nadawca: jeniec woj. Wojciech Malawka, Zwańczyk, pow. nowouszycki, gub. podolska (Rosja),
odbiorca: Marianna Malawka, Pysznicza, pow. niski (Galicja),
data: 3ª VII 1917.

„Donoszę Mamie, że jestem zdrow – ożeniłem się miesiąc temu z Chrystią Dudką – Ślub wzięliśmy w prawosławnej cerkwi – Wszyscy mówią, że moja Chrystia brzydka, ale dla mnie i taka ładna – Posagu niema, tak że ja mieszkam u niej i chodzę na robotę – ale już nie jestem u tego Pana, gdzie byłem pierwiej – Proszę pisać do mnie pod tym adresem co pierwiej dałem – Kochający syn Wojciech 9 lipca 1917 r. Sokólec^b”

^a Data dzienna tego listu w korespondencji jest podana: „9”.

^b Chodzi o miejscowość Sokulec, pow. buczacki.

6. Nadawca: jeniec woj. Paweł Sokalski,
odbiorca: Zofia Sokalska, wieś Żurawniki, poczta Kurowice, pow. lwowski (Galicja),
data: 10^a IX 1917.

„Dnia 8 listopada 1917^b

Na sam Pszut Się otzywam tymi Słowa niechaj bendzi Pochwalony Jezuchrystus Kochana siostro Kartkim do stał za kturę wam Serdecznie dziękuję i Wyszcie Poznali dlaczego Ja do was Nie pisze Rze Ja si Orzenił tom o was [nie] zapomniał [...]^c”

Za zgodność: Gustaw Pattek

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach

^a Data w oryginale jest inna: 8 XI 1917.

^b W oryginale nad skreślonym „6” dopisano odręcznie „7”.

^c W kolejnych trzech wierszach tej karty, słabo czytelnym, i w dalszym jej ciągu na następnej stronie autor korespondencji tłumaczy swoje postępowanie, pyta o sytuację w rodzinie, prosi o korespondencję i zasyła pozdrowienia, także od żony i jej rodziców.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Korespondencja w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA AOK GZNB D, Kart. 3744 Res. 4117, k. 508–514.

Nr 625

1917 listopad 8, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, w zastępstwie naczelnika grupy podpisał dr Leo Lauterbach, Exh. No. 879/3 P, zawiera 5 fragmentów korespondencji, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki, jeńców wojennych Polaków z armii austro-węgierskiej w Rosji z prośbami o przesłanie 5 świadectw chrztu, potrzebnych m.in. dla zawarcia małżeństw (2) i starań o powrót do domu (1), oraz 1 świadectwo szkolne.

Meldunek z dnia 8 listopada 1917^a

Temat: Prośba o przesłanie osobistych dokumentów

1. Nadawca: jeniec woj. Walenty Kummer, dobra Dimidowice, Tupczyn, poczta Kościukowicze, pow. klimowicki, gub. mohylewska (Rosja), odbiorca: Wawrzyniec Kummer, Marcinkowice, poczta Radłów, pow. brzeski (Galicja), data: 26 VIII 1917.

„... Kochani Rodzice ! Prześlijcie mi wyciąg z matrykuły ...”

2. Nadawca: jeniec woj. Franciszek Zdziebło, dobra Darowiskis, miasto Krasne, pow. jampolski, gub. podolska (Rosja), odbiorca: Bartłomiej Zdziebło, Kołaczyce Zagórze, pow. jasielski (Galicja), data: 15 VIII 1917.

„... Prześlijcie mi proszę moje świadectwo chrztu, gdyż chciałbym się tutaj ożenić ...”

3. Nadawca: nieznaną jeńca woj., Berdyczów^b, gub. kijowska (Rosja),
odbiorca: Józef Czom, Radłowice, pow. samborski (Galicja),
data: 14 VI 1917.

„... Prześlijcie mi moje świadectwo chrztu, kochani Rodzice, gdyż tylko w takim wypadku, będę mógł powrócić do domu ...”

4. Nadawca: jeńca woj. Wasyl Hyt, Hvizdiv, pow. nowogródzki, gub. wołyńska (Rosja),
odbiorca: Semko Hyt, [miejsowość nieznaną],
data: 9 VIII 1917.

„... Prześlijcie mi moje świadectwo chrztu, gdyż chciałbym się ożenić ...”

5. Nadawca: jeńca woj. Władysław Dobryń, poczta Kuniów, pow. ostrogski, gub. wołyńska (Rosja),
odbiorca: Jan Trojan, Busk, pow. kamionecki (Galicja),
data: 1 VII 1917.

„... Kochani Rodzice, prześlijcie mi moje świadectwo chrztu i świadectwa szkolne ...”

Za zgodność: Gustaw Pattek m.p.

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załączniki: 3 karty [pocztowe], 2 listy”, a od tytułu meldunku odesłanie: „Ad Abt. D. Res. No. 3628”.

^b Wg stempla pocztowego.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387, k. 293.

Nr 626

1917 listopad 8, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, w zastępstwie naczelnika grupy podpisał dr Leo Lauterbach, Exh. No. 901/P, załącza fragment korespondencji, ocenzurowanej i przetłumaczonej na język niemiecki, zawierającej umotywowaną prośbę jeńca wojennego, oficera, w cywilu sędziego rejonowego w Przemyślu, do Ministerstwa Sprawiedliwości o wymianę za innego jeńca.

Meldunek z dnia 8 listopada 1917^a

Temat: Pismo do Ministerstwa Sprawiedliwości

Nadawca: jeniec woj. oficer Rudolf Richter, Perowsk, obw. syrdaryjski (Rosja),
odbiorca: Wysokie Ministerstwo Sprawiedliwości, Wiedeń (Austria),
data: 16 VIII 1917.

„... Wysokie Ministerstwo! Jako oficer aprowizacji w marcu 1915 roku dostałem się do niewoli wojennej. W cywilu byłem sędzią w cesarsko-królewskim sądzie rejonowym w Przemyślu. Proszę Wysokie Ministerstwo o poczynienie odpowiednich kroków, aby wymienić mnie za innego jeńca wojennego z obcego kraju, ze względu na mój wiek, mój stan cywilny (żonaty, 3 dzieci), zły stan zdrowia, oraz długotrwałe przebywanie w niewoli pod takim warunkiem, że po moim powrocie ponownie obejmę stanowisko sędziego. Z wyrazami najwyższego szacunku.”

Za zgodność: Gustaw Pattek m.p.

naczelnik grupy: w zastępstwie dr Lauterbach m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3783 Res. 10512, k. nlb.

Nr 627

1917 listopad 8, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, w zastępstwie naczelnika grupy podpisał dr Leo Lauterbach, Exh. No. 902/P, załącza fragment korespondencji, ocenzonego i przetłumaczony na język niemiecki, byłego sekretarza gminy, deportowanego wraz z żoną i siedmiorgiem dzieci do Rosji – proszącego Cesarza Karola I „o wsparcie”.

Meldunek z dnia 8 listopada 1917^a

Temat: List do Jego Majestatu

Nadawca: jeniec cywilny Julian Sojka, wieś Kłębówka, dom Olgi Rudkowskiej, pow. zasławski, gub. wołyńska (Rosja),
odbiorca: Jego Wysokość Cesarz Karol I, Wiedeń (Dolna Austria),
data: 2 VIII 1917.

„... Wasza Królewska Mość! Zwracam się do Waszego Majestatu z najuniżeńszą prośbą o wsparcie. Pochodzę z Galicji, okręg Stryj, gmina Stańków, gdzie byłem zatrudniony jako sekretarz gminny. Zostałem deportowany przez rosyjską administrację razem z rodziną, złożoną z 7 dzieci. Moja żona i ja jesteśmy chorzy i żyjemy w strasznej nędzy. Mam 48 lat. Wierny poddany ...”

Za zgodność: Gustaw Pattek. m.p.

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3783 Res. 10513, k. nlb.

Nr 628

1917 listopad 15, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 904/P, załącza fragment korespondencji w imieniu 137 robotników polskich, zwierzbowanych w Królestwie Polskim do pracy w Tyrolu, do Koła Polskiego w parlamencie austriackim z prośbą o pomoc w sytuacji nieprzestrzegania warunków umowy o zatrudnieniu.

Meldunek z dnia 15 listopada 1917^a

Temat: List polskich robotników do Klubu Polskiego

Nadawca: polscy robotnicy, Assling, poczta Thal, komando powiatowe Lienz, Tyrol, przedsiębiorstwo budowlane Josefa Richla (Austria),

odbiorca: komisja parlamentarna Klubu Polskiego³¹⁹, siedziba parlamentu, Wiedeń (Austria), data: 10 XI 1917^a.

„... Prosimy Komisję o pomoc w następującej sprawie: przebywamy na robotach w Tyrolu, miejscowość Thal. Gdy werbował nas agent w Królestwie, obiecano nam, że dostaniemy również wyżywienie; ponieważ nam powiedziano, że tam jest ciepło, wyjechaliśmy tylko w leniej odzieży i obecnie z powodu zimna i braku

³¹⁹ Chodzi tu o Koło Polskie w parlamencie austriackim (zob. T. 4, dok. nr 481, przyp. 2), do którego były kierowane tego typu pisma z prośbą o interwencję. W 1917 r. do KP wchodziły wszystkie stronnictwa mające swych posłów w parlamencie, PSL-Lewica wstąpiła do KP w grudniu 1917 r. W marcu 1918 wystąpiły z Koła Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe i Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląska (Cieszyńskiego).

odzieży zimowej nie możemy pracować. Z tego powodu na dzień 1 listopada wypowiedzieliśmy pracę, na co firma wyraziła zgodę. Termin wypowiedzenia już upłynął, a nas ani nie wysłano do innej pracy, na przykład do fabryki, gdzie byłoby cieplej, ani nie zwolniono do domu. Dlatego prosimy Komisję o oswo-bodzenie nas z tego położenia, ponieważ w przeciwnym razie zginiemy z głodu i chłodu. Jest nas 137 robotników i pochodzimy ze wsi Ostrowiec, powiat Opatów ...”

Za zgodność: Gustaw Pattek

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”, a na dole pod tekstem zamieszczono odręcną adnotację: „pismo zostało niewłaściwie przekazane”. Według Komunikatu nr 185 ze stycznia 1917 r. w każdej grupie cenzury naczelnicy wprowadzili ścisły podział na podgrupy zajmujące się wyłącznie korespondencją krajową i zagraniczną. Przewidziano, że naczelnicy grup czeskich, polskich i ukraińskich porozumieją się w sprawie tego podziału – Czeska Grupa Cenzury B miała przekazać Polskiej Grupie Cenzury B całą swoją korespondencję zagraniczną, co sugerowałoby, że Polska Grupa B zajmowała się odąd tylko korespondencją zagraniczną (por. T. 1, dok. nr 111). Z kolei 23 I 1917 r. drogą wewnętrznego rozporządzenia naczelnik Polskiej Grupy B rtm. Osiecimski-Czapski został wyznaczony do przeprowadzenia podziału korespondencji zagranicznej i krajowej w obu polskich grupach (por. T. 1, dok. nr 112). Prawdopodobnie więc Grupa B, a potem cała połączona już grupa polska, miała za zadanie zajmowanie się już tylko korespondencją zagraniczną, a korespondencję krajową, o ile nie dawała do tego podstaw, przekazywano dalej; w niedużej liczbie odsyłało do nadawców z adnotacją o błędnym przekazaniu, o czym świadczy następny dokument w niniejszym tomie. Zob. także T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

^a Data wg stempla pocztowego.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
 ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3783 Res. 10580, k. nlb.

Nr 629

1917 listopad 16, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 905/P, w sprawie wpływu listów do Polskiej Grupy Cenzury.

Meldunek z dnia 16 listopada 1917^a

Zgodnie z rozkazem wydanym na posiedzeniu grupy kierowniczej z dnia 28 wrze-snia 1917³²⁰ melduje się, że w miesiącu październiku wpłynęło 6875 **krajowych**

³²⁰ Na zebraniu naczelników 28 IX 1917 r. Nadcenzura zwracała uwagę m.in. na dokładne podawanie procentów wadliwie zaadresowanej korespondencji. Zob. dok. T. 1, nr 153.

listów, z których większość przepuszczono a jedynie 806 sztuk, to jest ok. 12%, odesłano do nadawców z odpowiednią adnotacją³²¹.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Do Szefostwa Cenzury!

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3781 Res. 10022, k. nlb.

Nr 630

1917 listopad 20, [Wiedeń]. – Sprawozdanie naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, dotyczące „nastrojów ludności” – do nowych zjawisk w miesiącu listopadzie zalicza: „epidemię czerwonki” w Galicji, brak paszy, co wymusza sprzedaż części bydła „po bardzo niskich cenach” oraz brak na wsi artykułów pierwszej potrzeby, jak odzież, buty, mydło, nici.

Sprawozdanie z dnia 20 listopada 1917^a

Temat: Nastroje wśród ludności; dotyczy Komunikatu nr 196

I. OGÓLNE NASTROJE

Doniesienia o wzrastającej z dnia na dzień drożyznie są coraz liczniejsze i oddziałują przynębiająco na nastroje ludności w całej Monarchii. Wielokrotnie podnoszą się głosy, że jeśli wkrótce nie nastąpi znaczące obniżenie cen niezbędnych towarów konsumpcyjnych, to trudno będzie wytrzymać.

W ostatnim czasie nie odnotowano prawie żadnych wypowiedzi o charakterze politycznym. Sytuacja w zakresie moralności, szczególnie w Galicji Wschodniej, pozostawia bardzo wiele do życzenia.

Ze wszystkich stron Galicji napływają przerażające doniesienia o epidemii czerwonki, dwa do trzech śmiertelnych przypadków w jednym domu nie należy do rzadkości.

Odnotowano pojedyncze doniesienia o wypadkach na skutek wybuchu pocisków znajdowanych przez dzieci na dawnych polach walki.

³²¹ Na temat wpływu, rozdzielania i rozdysponowania korespondencji przez Polską Grupę Cenzury zob. szerzej Meldunek dotyczący statystyki korespondencji za miesiąc październik 1917.

II. SYTUACJA GOSPODARCZA

Ludność, przede wszystkim ludność wiejska, skarży się nieustannie na odczuwalny brak wielu niezbędnych produktów konsumpcyjnych jak odzież, buty, mydło itp.; dla tych ostatnich zatwierdzono ceny, które przewyższają wszystko co było poprzednio: jedna szpulka nici, której cena rynkowa wynosiła uprzednio 14 halerzy, osiągnęła słuszną kwotę 22 koron dla użytkownika końcowego. Jednak jeszcze więcej skarg dotyczy całkowitego braku wielu artykułów pierwszej potrzeby. Po wynikach młocki zbiory pod względem jakości przyjemnie zaskoczyły, natomiast niestety nadal są aktualne meldunki z poprzednich miesięcy dotyczące dokuczliwych braków paszy. Na szczęście odnotowano istotną poprawę w zakresie roślin okopowych, jednak zbiory są bardzo utrudnione z powodu opadów w poprzednim miesiącu.

W obliczu zdecydowanych niedoborów paszy ludność wiejska czuje się zmuszona sprzedawać część swoich zasobów bydła po bardzo niskich cenach.

Po zakończeniu robót polowych odnotowuje się spadek liczby skarg na brak siły roboczej i na horrendalne stawki robocizny.

Brak jest nowych doniesień o zbiorach w zaborze rosyjskim.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu sprawozdania jest napis maszynowy: „Polnische Zensurgruppe”, w prawym odesłania: „An das Referat XXI”, „Ad Kundm[achung] 196, Abt. D. Exh. No. 8676”, a u dołu z lewej strony pod tekstem: „XXI/204 21/11 1917”.

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3755 Res. 4910, k. nlb.

Nr 631

1917 listopad 24, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 908/P, informujący o liście (w aktach brak) 43 jeńców wojennych, oficerów przebywających w Arzamas, do byłego prezesa Koła Polskiego, dr. Stanisława Łazarskiego, zawierający opis trudnej sytuacji w obozie i prośbę „o wsparcie w formie zasiłków pieniężnych, mundurów i bielizny”.

Meldunek z dnia 24 listopada 1917^a

Temat: List skierowany do Klubu Polskiego w Radzie Państwa

W załączeniu przedkłada się pismo skierowane do byłego szefa Klubu Polskiego^b, dr Łazarskiego³²². W liście tym 43 jeńców wojennych oficerów przetrzymywanych w Arzamas, gubernia Niżny Nowogród, prosi o wsparcie w formie zasiłków pieniężnych, mundurów i bielizny. Skarżą się, że z powodu obecnej drożyzny ich pensje w wysokości 50 rubli wraz z mieszkaniem i opałem nie starczą już na ich utrzymanie. Podczas, gdy ceny w całej Rosji wzrosły średnio pięciokrotnie, to panująca tam drożyzna jest co najmniej dwa razy tak wysoka z powodu neurodzajnej okolicy, utrudnionych dostaw towaru i tym podobnych. Opieka ze strony Czerwonego Krzyża, który do tej pory zapewniał odzież, oraz ze strony duńskiego konsulatu, który udzielał zapomóg pieniężnych, okazuje się niewystarczająca. Ten pierwszy wyczerpał swoje zapasy mundurów, natomiast ten drugi przyznaje pomoc pieniężną jedynie chorym okazującym zaświadczenia lekarskie i tylko w wysokości rzeczywistych kosztów leczenia. Ponieważ wszelkie ich starania nie odniosły skutku a ich nędza jest coraz większa, zwracają się niniejszym do Klubu Polskiego.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 list”, którego nie odnaleziono.

^b Właściwie: prezesa Koła Polskiego.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3783 Res. 10650, k. nlb.

Nr 632

1917 listopad 24, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 907/P. W 5 załączonych do niego fragmentach kart pocztowych, ocenzurowanych i przetłumaczonych na język niemiecki, znajdują się jedynie krótkie wzmianki, bez analizy, o jeńcach wojennych Polakach z armii austro-węgierskiej w Rosji, którzy uciekli z niewoli do swoich domów i są ponownie wysyłani na front. W czterech załączonych w całości korespondencjach w języku polskim znajduje się nieco więcej opinii nt. niechęci do powrotów spowodowanych wysyłką powracających na front.

³²² Stanisław Łazarski (1849–1938) – poseł na sejm galicyjski w latach 1901–1913 i do Rady Państwa w latach 1907–1918; pełnił funkcję prezesa Koła Polskiego przez kilka miesięcy w 1911 i w 1918 r. tuż przed rozpadem Austro-Węgier. Zob. J. Zdrada, *Łazarski Stanisław*, w: PSB, t. 18, s. 298–300.

Meldunek z dnia 24 listopada 1917^a

Temat: Stanowisko w sprawie meldunków o powołaniu poniżej wymienionych jeńców wojennych do służby na froncie krajowym

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” oraz podano informację: „Załącznik: 5 kart [pocztowych]”, z których 4 zachowały się w aktach meldunku.

1. Nadawca: J. Zarębska, Bochnia (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. Antoni Zarębski, majątek Aleksandrówka, poczta Stibory, pow. Elisawethrad, gub. chersońska (Rosja),
data: 12 XI 1917.

„... Tylko, na Boga, nie wracaj do domu przed końcem wojny, gdyż każdy, kto powrócił, dzisiaj tego bardzo żałuje. Znowu by wysłali Cię na front ...”

2. Nadawca: nieznaną, Wadowice^a (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. Tadeusz Gazda, poczta Metyl, pow. wetluski, gub. kostromska (Rosja),
data: 6 XI 1917.

„Kochany Tadziu!

Za otrzymane cztery kartki 3 z lipca a jedna z 21/8 serdecznie Ci dziękujemy, które nas bardzo ucieszyły, w jednej kartce coś pisałeś i wymazali cały rząd a dwa słowa wymazane zrozumiałam. Paczkę wysłałam Ci 2/9 i bardzo jestem ciekawa kiedy dostaniesz. Jesteśmy wszyscy zdrowi. Pisała Ci już, że Olek wrócił z niewoli i już jest znowu na froncie a chory do tego na piersi. Całujemy Cię i pozdrawiamy. Twoi rodzice i Józia. Odpisz.”

^a Wg stempla pocztowego.

3. Nadawca: Anna Witas, Sopotnia Wielka nr 53, poczta Jeleśnia, pow. żywiecki (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. Michał Witas, stacja Mariakowka, pow. suraski, gub. czernihowska (Rosja),
data: 3 XI 1917.

„Ta kartka pisana dnia 3 listopada teras ci kochany bracisku dziękujemy za kartkę którą my odbrali i sktorej my się dowiedzieli otwojem miłem zdrowiu i powodzeniu my złaski pana boga zdrowi a powodzenie nase jak zwykle doma teras ci pise ize jozef brat jest psiewojsku teras ci pise kochany bracisku izasie matka wydała zamatusa będashowego teras ci pise ize jozef gomlas uciek zniewole to dostał miesiąs orlap tera banuje^a ze uciek bomusi ies dopola a teras ci pise kochany bracisku ize odnas ajuz duzo chopa chaw nima madyk co byli rani to wymari

spitalach toci nimogę opisać chtorych nima teras cie prose kochany bracisku poslij mi fortografiją bo znie wole duzo fortografiji do nas psichodzi ato by ja tesz cie prose teras cie jesce ras pozdrawiamy wsycy doma bardzo pieknie mile iserdecnie teras pozdrowienie składa i bratowa kaminskiego [?] bardzo pięknie dziękuje im za pozdrowienie i zostój mi zbogiem domilego zobaczeni się stobom prose opies zaras Anna twoja sostra prosię opies zaras ana Mitras No d[omu] 53”

^a Wyraz „banuje” został przetłumaczony na „żałuje”, a „dopola” na „na front”.

4. Nadawca: Jadwiga Wereńska, wieś Bartyń, poczta Radomyśl Wielki, pow. mielecki (Galicja), odbiorca: jeniec woj. Jan Wereński, Omska kolej żelazna, poczta Karmak, Uspienskie Zakłady Przemysłowe, Leśniczy Uspienski, gub. tobolska (Rosja), data: 15 XI 1917.

„Dnia 15 listopada 1917

Niech Bedzie Pokwalony Jezus krysts Jasie spodziwam ze odpowis tesłowa kochany Mezu pisze pare słów dociebie bomsie dowiedzieła odtwojem Zdrowiu ipowodzeniu Myzłaski Pana Boga jezdesmy zdrowi powodzenie nasze jak we wojne tysmy pisał zebybyło blisko tobys był wdomu Byłobyto dobrze zebys dodomu przysed nie jeden przysed zniewoli zabrali zaras dowojnska do frontu kochany Mezu pomagają tatusiowie ale zapiniądze niemysl zetyło biero codrudzy mni jak inni ale biero pozdrawiam mile serdecznie pozdrawiajacie tatusiowie bardzo pieknie pozdrawiacie Jan mądził ze zona Jadwiga Wereńska kochany mężu posyłam ci swoją fotografie ze swojemy córkamy Bywajmy zdrowy do milego zobaczynasię stobą co Daj Boze Amen^a”

^a Dopisane na oddzielnej karcie pocztowej wraz z adresem.

5. Nadawca: Eugenia Romanyszyn, Zarudce, poczta Kulików, pow. lwowski (Galicja), odbiorca: jeniec woj. por. Bazyl Romanyszyn, campo di prigionieri di guerra Calci, prow. Piza, Toskania (Włochy), data: 3 XI 1917.

„Zarudce 3.11.1917.

Kochany Bazienku!

Czasami bardzo pragnę ażebyś przyjechał do domu – ale są to zachcianki egoistyczne. Kiedy jesteś w niewoli nie obawiam się przynajmniej otwe życie a to wiele znaczy dla mnie. W tych ciężkich czasach gdybym jeszcze była niepewną o Ciebie i ciągle martwiła się i Tobą – to byłoby straszne. Grabel bardzo się nawet dziwił że wnosila

prośbę do ministerstwa by Ciebie wymieniali. mówił że nie jestem dobrą żoną kiedy coś podobnego uczyniłam.

Serdecznie Cię ściskam Genka”

Za zgodność: Gustaw Pattek m.p.

Uwaga: ponieważ tego typu doniesienia są coraz liczniejsze w listach ludności naszego kraju, prosi się o decyzję, jak takie miejsca należy traktować.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

Załącznik^a

Do Cesarsko-Królewskiego Ministerstwa Wojny, Wydział X ds. Jeńców Wojennych z prośbą o przyjęcie do wiadomości [wykreślony fragment: przedłożono do decyzji, odręczny dopisek: aż do odwołania są właściwie przekazywane] wszystkie wysyłane zagranicę wiadomości od wymienionych jeńców wojennych, że znowu zostaną wysłani na front: należy usunąć. Wiedeń, 26 listopada 1917

^a Załączone do sprawozdania powyższe pismo z nieczytelną parafą zostało zapewne wysłane przez Oddział Cenzury GZNB.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

Korespondencje w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3783 Res. 10657, k. nlb.

Nr 633

1917 listopad 26, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 844/2 P, dotyczący pieśni żołnierskich znajdujących się w cenzurowanych korespondencjach.

Meldunek z dnia 26 listopada 1917^a

Temat: Prezentacja pieśni żołnierskich

Powołując się na Abt. D. No. 8457 przedkłada się w załączeniu odpisy 6 polskich wierszy, które znaleziono w bieżącej korespondencji z ostatniego czasu.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”.

- I Nadawca: jeniec woj. [Jerzyk – Jerzy?] Lożyk, Nowouziensk, gub. saratowska (Rosja), odbiorca: Janina Trojanowska, Haczów, pow. brzozowski (Galicja), data: 24 VI 1917.

Modlitwa powstania z r. 1861

„Na pobożowisku, pośród bratnich trupów,
Trzymając w swych dłoniach krwią zbroczone noże,
Krwi tyranów łaknąc, łaknąc nowych trupów,
Modlimy się dzisiaj, krwią i łzami, Boże !

Zdała od chat ojczystych, od matek daleko,
Od siostr, których nigdy nie obaczę może,
My z ojczystej trumny odrywamy wieko
I modlim się do Ciebie krwią i łzami, Boże !

Już tysiące braci kryje matka ziemia
Innych żywych czeka w kazamatach łoża,
Ale nas nie straszą więzy i podziemia,
Bo krwi liczysz krople, łzy nasze, Boże !

My pójdziemy znowu kędy śmierć nas czeka,
Polak dzisiaj szablą przyszył zagon orze,
A na tym zagonie sztandar praw człowieka –
Rozwiniemy wolni – z Twoją wolą, Boże!

O! bo żyć nie możemy pod knutami wroga!
Nam więzienne kraty zaciemniają zorze;
Pod naszemi stopy ginie ziemia droga –
Więc błagamy Ciebie wróć nam Polskę, Boże!

Zgniotą nas tyrany, powstaniem na nowo!
I naostrzym znowu zardzewiałe noże,
I ginąć za Ciebie wolności Królowo!
Znów modlić się będziem krwią i łzami, Boże!”

- II To samo o tym samym:

„...Hej! Tam gdzie step dziki,
Gdzie kraj mało znany,

Tam z tęsknoty ginie,
Jeniec zapomniany.
Ilekróć wspomni ojczyste wierzeje,
Łza mu w oku błysnie
Serce żywiej bije.

Hej! Tam w stepie pustynnym, gdzie ziemia znękana,
Za kroplą rosy rannej modli się do Pana,
Gdzie wiatry upalne grząc dokuczliwy
Tam powrotu w kraj swój czeka nieszczęśliwy.

Hej! W stepie dalekim, gdzie brak drzew i cienia,
Trawa słońcem spalona, gdzie giniesz z pragnienia –
Gdzie przytulić, gdzie nie masz umęczonej skroni –
Wspomnisz ze smutkiem w sercu o ojczystej stronie!”

- III Nadawca: Lożyk [Jerzyk-Jerzy?] N., Nowouzensk (Rosja),
odbiorca: Janina Trojanowska, Haczów (Galicja),
data: 13 VII 1917.

„... Gdym kiedy smutny

Gdym kiedy smutny, samotny,
Gdy ból mi serce targa,
Zamiast słów modlitwy
Dobywa się skarga...

Gdy duszą szarpie tęsknota,
Gdy niepewność dręczy,
Gdy pierś zboląła zgrzyta,
Gdy żal głucho jęczy...

Ach! Wtedy ze łzą w oku,
Wspominam ojczyste strony,
Te lasy pełne uroku
I nowy słońcem złocone...

I zda mi się, żem na swej ziemi
I swymi otoczony...
Lecz wicher wkrótce mi wspomni,
Że kraj tu opuszczony...

Że step tu dziki pustynny,
Gdzie orły, sępy Panami
Że zdala mój kraj rodzinny,
Który wspominam ze łzami !..”

- IV Nadawca: jeniec woj. Franciszek Kowalewski, Morszyczinskoje, pow. kurgański, gub. tobolska (Rosja),
odbiorca: Stefania Czerkawska, Sokołów, pow. rzeszowski (Galicja),
data: brak.

„Tęskno!

Tęskno, tęskno mi do kraju,
Do rodzinnych tęskno chat,
Do zielonych łąk, ruczaju
Co od dawnych szemrze lat.

Do tych świerków, do tych sosen,
Do ojczystych lasów, pól
Smutną moją piosnkę niosę,
A w mym głosie dzwięczy ból.

Gdy deszcz pada, dzień jest słotny,
I gdy słyhać wiatru szum,
Siedzę: marzę, tak samotny
Lżej mi jakoś wśród tych dum.

Zdaje mi sie, żem u siebie –
Wśród tych drogich dla mnie stron,
Wtedy błogo jest jak w niebie,
Słyszę polskiej nuty ton.

Lecz nie długie są te chwile
Rozpływają się gdzieś sny,
Chłód powstaje jak w mogile,
Znów tęskne – ronię łzy.”

- V Nadawca: jeniec woj. dr St[anisław] Bloch (Rosja),
odbiorca: Stach Cieszanowski, Radziszów pod Krakowem, pow. podgórski (Galicja),
data: lato 1917.

„... Pamiętaj! Zawsze sam! w sobie sam szukaj siły!
I nigdy wierzę w świt, wyjście z otchłani nocy

Podwalin nie śmiej kłaść na jakiejś «skąd» pomocy!
Ty chciej! Ty z siebie czerp, choćby gromy biły;

Choćby nie tylko ten przyjaciel Twój przygodny
Jeden za drugim Cię odstąpił w zmagañ chwilę,
Lecz choćby nawet brat, druh, dotąd niezawodny,
Na duchu upadł sam, bez sił pozostał w tyle;

I w ucho Twoje jął słać szeptem jad niewiary,
Ty chciej! Ty jeno w głąb spoglądaj własnej duszy!
Dopóki na jej dnie tkwi ojców dogmat stary,
Nie zginęła! On, głąz, on ziemię z posad ruszy,

On Tobie siły znów i bratu wiarę wróci.–
I tamę wzniesie serc, gdzie fale prą zajadłe,
I dźwignie skronie w zwyz na drogę promień rzuci,
Zbrodniczy wdepce w pył jęk biadań: «Na przepadłe».

I pieśń skąpana w krwi rozpuści prawdzie dzwonić,
I w stal okuje znów pracy i czynów wolę,
Bo dziś nie dumać nam, nie «śpiewać i łzy ronić!»
Lecz w pocie orać, siać i z chwastów czyszczyć rolę!

Bo dzis potrzebny hart i my go z dusz dobędziem!
Jak my dobyli krew, i potokami dali!
A trzeba będzie kuć, my kuć wytrwale będziem!
Bo nam nie dziwno już, iść w twardo czynów stali!

Więc z wiarą w tryumf Prawd! Więc zawsze wprzód wytrwale.
Czy w mrówczej pracy głąb, czy w błyskawicę chwili
W poczuciu własnych sił, w fal – wichrów, burz nawale,
Idz! W czynach zawsze praw! By nawet wrogi czcili

Szlachetność samym im i światu z dawna znaną!
Lecz nieugiętym bądź, gdy o cel wielki idzie!
Gdy ujrysz kłamstwo brud, w nagości ich ohydzie.
By szlachetności Twej inaczej nie nazwano! (głupota)

Idź! Czuj się w drodze wciąż, dopókiś nie u celu,
Nie licz na nic, a złych unikniesz rozczarowań!

Nie ciesz się zbyt, gdy ktoś szepcze Ci «przyjacielu»,
A jeno w siebie patrz, z własnych sił obrachowań

Czynów wytyczną bierz, a siły swe czerp z wiary,
A wiarę niech Ci da potężne «nie zginęła».
I zbierzesz trudów plon, nie zginą Twe ofiary
Nie chwyci woli rdza, gdy wiara w straż stanęła!

I na serdeczną pieśń, gdy z wolnych serc popłynie,
Odpowie dziejów sąd gromowem: «I nie zginie!!!»”

VI. Nadawca: jeniec woj. B. Smolski, Lubimowka, pow. nikołajewski, gub. samarska (Rosja),
odbiorca: Ludwika Smolska, Zagórz, pow. sanocki (Galicja),
data: 11 VI 1917^a.

„...I legła na mej drodze bryła granitowa,
Jak złom rozpleśniętego gdzieś w przestworach świata,
Twarda jak stopa losu, których dziś przygniata.
Naszą ziemię i mogił głośki na niej kowa...

W otchłani beznadziejnej, bez jednego słowa,
Pocieszenia, dusza znękana się brata,
Z tytanami piorunów, potęgą skrzydlata,
Zniszczona swą pracą zaczyna od nowa...

Z bryły czasu wykuwam niedoli minuty,
Jak paciorki różańca i będę kuł dopóty,
Póki mi nie starczy na skręcenie liny

Co mój okręt tonący wywlecze z malstromu,
Płyn więc życie! Z twardego na mej drodze złomu
Wykuwam bez wytchnienia niewoli godziny...”

^a Data wg stempla pocztowego, w starym stylu, wg kalendarza juliańskiego: 29 V 1917.

*Meldunek: tłumaczenie z języka niemieckiego oryginał, maszynopis.
Załączone pieśni żołnierskie w języku polskim – kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3778 Res. 8457, k. nlb.*

Nr 634

1917 listopad 29, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 879/4 P, zawierający dwa fragmenty korespondencji jeńców Polaków proszących o przesłanie metryk chrztu.

Meldunek z dnia 29 listopada 1917^a

Temat: Prośba o przesłanie osobistych dokumentów

1. Nadawca: jeńiec woj. Franciszek Trzeciak, Jaryszow, pow. mohylowski, gub. podolska (Rosja), odbiorca: Jan Trzeciak, Rudna Wielka, poczta Mrowla, pow. rzeszowski (Galicja), data: 12 VI 1917.

„... Proszę Was o moje świadectwo chrztu, gdyż będę się tutaj żenił ...”

2. Nadawca: jeńiec cywilny (?) Stanisław Jaworski, Château à Montélier, dep. Drôme (Francja), odbiorca: Wincenty Jaworski, Czulice, poczta Kocmyrzów, pow. krakowski (Galicja), data: 14 VII 1917.

„... Prześlijcie mi moje świadectwo chrztu ...”

Za zgodność: Gustaw Pattek m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załączniki: 2” (nieodnalezione), a od tytułu meldunku odesłano: „Ad Abt. D. Res. 3628”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387, k. 304.

Nr 635

1917 grudzień 13, [Wiedeń]. – Meldunek dotyczący statystyki korespondencji za miesiąc listopad 1917, Exh. No. 796/10 P, naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego. Wpływ korespondencji był o ok. 20 000 sztuk większy w porównaniu do miesiąca października i wynosił w listopadzie 617 825. Wzrósł również wpływ poczty krajowej o ok. 102 000 sztuk, co wynikało z błędnej interpretacji rozporządzenia. Natomiast spadek wpływu poczty zagranicznej

był spowodowany zastojem poczty rosyjskiej po wybuchy rewolucji październikowej. Korespondencja została rozdzielona i rozdysponowana zgodnie z zasadami przyjętymi w pierwszym sprawozdaniu.

Meldunek z dnia 13 grudnia 1917^a

Temat: Statystyka za miesiąc listopad 1917

OGÓLNY PRZEGLĄD

I. WPLYNĘŁO			617 825
II. WYDANO			
A) Opracowano:			
1. Przekazano	554 989 = 90%		
2. Wykorzystano	189 = 0,03%		
3. Uporządkowano	3 378 = 0,55%		
4. Zatrzymano/ocenzurowano	4 580 = 0,74%		
5. Rozszyfrowano	20 = 0,003%		
6. Odesłano do nadawcy	20 = 0,003%		
7. Zapytania, nekrologi itp.	833 = 0,14%	564 009	
B) Wyłączono:			
8. Obca	37 817 = 6,14%		
9. Niewłaściwie przesłano	14 139 = 2,3%	51 956	
	615 965		

STATYSTYKA SPECJALNA

A) WPLYNĘŁO

Wpływ korespondencji był o ok. 20 000 sztuk większy niż w poprzednim miesiącu. Dzieli się następująco:

	Kartki	Listy	Razem	Wrzesień	Sierpień
a) Poczta zagranicz.	238 200	11 655	249 855	= 40%	wobec 55%
b) Poczta krajowa	<u>337 275</u>	<u>30 695</u>	<u>367 970</u>	= 60%	wobec 45%
	575 475	42 350	617 825		

Każdy rodzaj tej poczty jest dzielony w Grupie Polskiej zgodnie ze specjalizacją pracy na dwie podkategorie, a mianowicie:

	Kartki	Listy	Razem	Listopad	Październik
a)					
1) Z Rosji od naszych jeńców wojennych	219 500	6 605	226 105	= 36,6%	wobec 51%
2) Z Włoch, Francji itp. od naszych jeńców wojennych	18 700	5 050	23 750	= 3,8%	wobec 4,4%

b)	238 200	11 655	249 855	
1) Z kraju do naszych jeńców wojen. zagranicą	264 600	11 025	275 625 =	44,6% wobec 30,9%
2) Od i do wrogich jeńców wojennych w Monarchii	72 675	16 220	88 895 =	14,4% wobec 12,9%
3) Koresp. uzupełniająca	_____	3 450	3 450 =	0,56% wobec 0,59%
	337 275	30 695	367 970	

W tym miesiącu **wpływ poczty zagranicznej** był o ok. 83 000 sztuk **mniejszy**, podczas gdy wpływ **poczty krajowej** był o ok. 102 000 sztuk **większy** niż w poprzednim miesiącu. To pierwsze zjawisko można wyjaśnić powszechnie znanym brakiem wpływu poczty z Rosji i z Włoch, to drugie tym, że ludność w kraju błędnie interpretując wydane rozporządzenie powstrzymywała się od prowadzenia korespondencji w październiku, aby tym więcej pisać w miesiącu listopadzie.

Stosunek liczbowy **listów** (w odróżnieniu od kartek) do łącznej liczby w każdej kategorii przedstawia się następująco:

Do: a 1 Z Rosji	3%	w listopadzie	wobec	2,5%	w grudniu
Do: a 2 Z Włoch itp.	27%	w listopadzie	wobec	32%	w grudniu
Do: b 1 Z kraju	4,1%	w listopadzie	wobec	3,8%	w grudniu
Do: b 2 Koresp. wrogich jeńców woj. w kraju	22,3%	w listopadzie	wobec	20%	w grudniu
Do: b 3 Koresp. uzupełniająca	100%	w listopadzie	wobec	100%	w grudniu

Liczba listów z kraju wzrosła w liczbach **względnych** nieznacznie, jednak w liczbach **bezwzględnych** znacznie, z 7 000 sztuk do 11 000 sztuk.

B) WYDANO

A) Opracowano

1. Przekazano

Do Grupy Pocztovej przekazano 554 989 sztuk, to znaczy 90% wydanej korespondencji łącznie wobec liczby w poprzednim miesiącu.

Liczba ta w **podziale na kraje** docelowe przedstawia się następująco:

	Listopad	Grudzień
a) Galicja	222 644 = 40,1% wobec	50%
b) Rosja	217 245 = 39,1% wobec	29%
c) Austria	19 674 = 3,5% wobec	4%
d) Zabór rosyjski, austriacki obszar okupacyjny	22 186 = 3,9% wobec	3,5%
e) Zabór rosyjski, niemiecki obszar okupacyjny	18 640 = 3,3% wobec	3,5%
f) Niemcy	15 589 = 2,8% wobec	2,5%
g) Włochy	23 525 = 4,2% wobec	2,5%

h) Węgry	6 284 = 1%
i) Wiedeń	2 118
k) Poczta polowa	1 389
l) Zagranica	1 819
m) Bośnia	976
n) Serbia	84
o) Stacje jeńców wojennych	599
p) Korespondencja uzupełniająca	2 151
q) Rumunia	66
	<hr/> 455 989

2. Wykorzystano

Do referentów Oddziału Cenzury przekazano 189 Spostrzeżeń, to znaczy 0,03% wydanej korespondencji łącznie wobec 0,048% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

Do Referatu I	7 Spostrzeżeń
Do Referatu IV	4 Spostrzeżenia
Do Referatu V	85 Spostrzeżeń
Do Referatu VI	1 Spostrzeżenie
Do Referatu VIII	22 Spostrzeżeń
Do Referatu XIII	3 Spostrzeżenia
Do Referatu XIV	3 Spostrzeżenia
Do Referatu XVI	38 Spostrzeżeń
Do Referatu XXI	21 Spostrzeżeń
Do Referatu XXIV	5 Spostrzeżeń
	189 wobec 282 w poprzednim miesiącu

Natomiast Referat XVI nie otrzymał w tym miesiącu żadnego Spostrzeżenia od innych grup.

3. Uporządkowano

Do uporządkowania przekazano 3378 sztuk, to jest 0,55% wobec 0,72% w miesiącu październiku, a mianowicie z następujących przyczyn:

	Listopad	Październik
a) Informacje wojskowe (K 163 ³²³ , 195 ³²⁴)	3037 = 89%	wobec 63%
b) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 28cd)	223 = 6,7%	wobec 31%
c) Informacje od jeń.woj. z oddziałów roboczych (K 182)	52 = 1,5%	wobec 2%
d) Skargi od jeńców wojennych. (§ 28g)	33 = 0,1%	wobec 0,6%

³²³ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

³²⁴ Zob. T. 4, dok. nr 556, przyp. 88.

e) Informacje o charakterze politycznym (§ 28cd) ³²⁵	29 = 0,085%	wobec	2%
f) Informacje o charakterze wojskowym (§ 28a) ³²⁶	0 = 0%	wobec	0%
g) Różne	4		
	<u>3378</u>		

Spadek liczby przypadków uporządkowania o charakterze ekonomicznym w liczbach bezwzględnych (z 1322 do 223) oraz w liczbach względnych (31% do 6,7%) należy **traktować jako skutek wykładu ogłoszonego przez pana porucznika Schütza oraz sformułowanych w rozkazie 186 Kierownictwa Cenzury nowych zasad porządkowania.**

Zwiększenie przypadków uporządkowania o charakterze wojskowym (z 2700 do 3000 sztuk oraz od 63% z 89%) jest związane ze wzrostem korespondencji napływającej z kraju.

4. Zatrzymano/ocenzurowano

Liczba przypadków zatrzymania/cenzury wynosiła 4580 sztuk, to jest 0,74% wydanej korespondencji łącznie wobec 0,68% w poprzednim miesiącu.

Przyczyny zatrzymania/cenzury mogą być następujące:

	Listopad	Październik
a) Odesłano	1491 = 32%	wobec 51%
b) Jeńcy wojenni i zakładnicy między sobą (§ 19b)	373 = 8%	wobec 10%
c) Z frontu (K 163 ³²⁷)	260 = 5,6%	wobec 5%
d) Z żołnierzami armii rosyjskiej (K 90 ³²⁸)	267 = 5,6%	wobec 7%
e) Podejrzane i niezrozumiałe	73 = 1,6%	wobec 7,5%
f) Skargi o charakterze gospodarczym (§ 24a)	209 = 4,5%	wobec 8%
g) Widokówki (§ 19a)	12 = 0,3%	wobec 1%
h) Listy błagalne od internowanych (K 188)	0 = 0%	wobec 0%
i) Niemożliwe do przekazania (K 199)	1770 = 38,5%	wobec 6%
k) Treść obraźliwa	34 = 0,7%	wobec 0%
l) Skargi od wrogich jeńców wojennych (§ 24c)	5 = 0,1%	wobec 0%
m) Niedopuszczalne z przyczyn politycznych (§ 24a)	39 = 0,8%	wobec 1%
n) Niedopuszczalne z przyczyn wojskowych (§ 24a)	0 = 0%	wobec 0%
o) Puste	47 = 1%	wobec 0%
	<u>4580</u>	

Przesunięcia w proporcjach liczbowych należy wyjaśnić przyczynami podanymi w punkcie „Uporządkowano”.

³²⁵ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 33.

³²⁶ Zob. T. 4, dok. nr 622, przyp. 293.

³²⁷ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

³²⁸ Komunikat nr 90, dotyczący korespondencji rosyjskich wojskowych, nie został odnaleziony w zasobie aktowym GZNB w Kriegsarchiv.

5. Rozszyfrowanie

Do rozszyfrowania przekazano 20 sztuk, to jest 0,003% jak w poprzednim miesiącu. Były to: zaklejone kartki, tajne pismo oraz pewne bardzo nieporadne próby szyfrowania.

6. Odesłano do nadawców

Zgodnie z § 30 pkt II Księgi Instrukcji odesłano do nadawców z powodu nie-
dozwolonej pisowni 20 sztuk, to jest 0,003% wobec 0,02% w poprzednim miesiącu.

7. Zapytania, nekrologi itp.

Zgodnie z Komunikatem 160³²⁹ do Grupy Pocztovej lub Kancelarii Prezydial-
nej przekazano: 822 sztuk, to jest 0,14% wobec 0,12% w poprzednim miesiącu,
a mianowicie:

	Listopad	Październik
a) Zapytania o własnych żołnierzy	197 = 23,7%	wobec 27%
b) Zapytania o żołnierzy z wrogich armii	32 = 4%	wobec 2%
c) Korespondencja z Czerwonym Krzyżem	21 = 2,5%	wobec 3%
d) Niepełne adresy własnych jeńców wojennych	129 = 15,5%	wobec 14,5%
e) Niepełne adresy jeńców wojennych z wrogich armii	355 = 42,7%	wobec 43,5%
f) Nekrologi	99 = 11,9%	wobec 17%
	833	

B. Wyłączono

8. W językach obcych

Jako korespondencję w innych językach niż język polski do Grupy Sortowania
przekazano 37 817 sztuk, to jest 8,4% wydanej korespondencji łącznie wobec
5,7% sztuk w poprzednim miesiącu. Z tego 18 949 sztuk, to jest 45% (tak jak
w poprzednim miesiącu) przypadało na korespondencję w języku ukraińskim.

9. Niewłaściwie przesłano

Łączna liczba 14 139 sztuk, to jest 2,3% wobec 2,6% w poprzednim miesiącu,
a mianowicie:

	Listopad	Październik
a) Cenzura w Budapeszcie	21 = 0,14%	wobec 0,6%
b) Niewłaściwie przesłano z wrogiego kraju	1 400 = 9,9%	wobec 9,5%
c) Pozostała niewłaściwie przesłana poczta	<u>12 718</u> = 89,8%	wobec 89%
	14 139	

naczelnik grupy rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

³²⁹ T. 4, dok. nr 522, przyp. 30.

^a Na stronie tytułowej meldunku z lewej strony u góry odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3777 Res. 8304, k. nlb.

Nr 636

1917 grudzień 31, Wiedeń. – Sprawozdanie miesięczne „sprawa polska” za grudzień 1917 r., rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Referat XVI/12, analizujące 14 fragmentów korespondencji w języku polskim, ocenzone i przetłumaczone na język niemiecki, obejmujących okres od 1 IX do 4 XII 1917. Sprawozdanie za grudzień 1917 r. nie daje „pełnego obrazu” zachowań Polaków z powodu zastoju komunikacji pocztowej w Rosji, spowodowanego wybuchem rewolucji październikowej. Korespondencje z Rosji zawierają informacje o działalności oświatowej Polaków, fachowo wspomaganą przez galicyjskich jeńców wojennych i jeńców cywilnych oraz sprzeczne dane nt. realizacji zapowiedzianych ulg dla polskich jeńców. Korespondencje z Galicji dostrzegają w powołaniu Rady Regencyjnej „realne ustępstwo okupacyjnych mocarstw”. Autorzy listów z Królestwa Polskiego i pochodzących od polskich jeńców wojennych w Monarchii są krytycznie nastawieni do polityki niemieckiej wobec Polaków. W zakończeniu analizy referent daje krótkie podsumowanie przemian zachodzących w świadomości i postawach Polaków w kraju i za granicą w 1917 r.

Sprawa polska. Sprawozdanie za miesiąc grudzień 1917^a

Przedłożony w miesiącu sprawozdawczym materiał z korespondencji jest (przede wszystkim z powodu zastoju panującego w komunikacji pocztowej po stronie rosyjskiej) zbyt fragmentaryczny, aby dać pełny obraz panujących stosunków. Na podstawie przedłożonych doniesień można stwierdzić, że spostrzeżenia zawarte w poprzednich raportach znajdują również ostatnio swoje potwierdzenie i że ogólnie rzecz biorąc nie odnotowuje się **żadnej zmiany w politycznych poglądach** polskiego społeczeństwa.

Wypowiedzi w korespondencji z **Rosji** są jak zawsze skierowane przeciwko zniechęconym i budzącym postrach **Niemcom**, podczas, gdy w stosunku do Austrii widoczny jest ton rozgoryczenia, w którym raczej jednak pobrzmiwa poczucie rozczarowania niż zasadniczej wrogości (1).

Ponownie rozbudzone poczucie narodowe znajduje praktyczne pole działania w rozległej działalności oświeceniowej i **wychowawczej**. Nowopowstały polski związek szkolny (Macierz Szkolna) rozwija przy intensywnym współdziałaniu

Polaków z Galicji (uchodźcy i jeńcy cywilni) ożywioną działalność i planuje zakładanie licznych szkół ludowych i średnich (2, 3).

Doniesienia o znanych [z poprzednich sprawozdań], przyznanych polskim jeńcom wojennym i cywilnym **przywilejach** nie są zgodne. Z jednej strony jest pewne, że w wielu przypadkach, przede wszystkim w stosunku do licznych jeńców cywilnych, weszły już w życie (4), jednak z drugiej strony, nadchodzą informacje, że w niektórych miejscowościach smutne położenie jeńców wojennych wcale nie uległo poprawie (5). Nadal nie jest pewne, co z powtarzanych twierdzeń o domniemych, oficjalnych zmianach tych przywilejów jest prawdą (5).

W **Monarchii** można coraz wyraźniej zaobserwować **korzystny wpływ manifestu wrześnieowego**³³⁰ i realizacji jego postanowień. Z optymizmem i zadowoleniem mówi się o **Radzie Regencyjnej**, która zarówno poprzez tworzące ją osobistości, poprzez swój szeroki krąg oddziaływania, jak również poprzez sposób sprawowania urzędu umiała zdobyć ogólny autorytet i uznanie jako prawdziwy polski rząd³³¹ (6, 7). W odnotowanych głosach można dostrzec poczucie satysfakcji i dumy z tego, że własną siłą narodu udało się w konsekwentnej politycznej walce uzyskać to duże, realne ustępstwo okupacyjnych mocarstw (6).

Na tej podstawie można spodziewać się powstania **nowej orientacji** wśród narodu polskiego. Niektórzy widzą przeszkodę w pełnym rozwikłaniu europejskiej sytuacji już nie po stronie mocarstw centralnych lecz w uporze zachodnich mocarstw (7).

Nawet w kręgach byłych **Legionistów** pojawia się w obliczu istniejącej sytuacji myśl o **zmianie taktyki**. „Polskiemu” rządowi oczywiście nie odmówiliby złożenia przysięgi (8).

W zaborze rosyjskim niemożna odnotować – jakkolwiek może to brzmieć osobliwie – żadnej zmiany zwykłych, **apatycznych nastrojów**.

Zatrzymywanie polskich robotników w Niemczech³³² daje nową pożywkę do skarg na Niemców, którym zarzuca się, że chcą wyniszczyć polski naród poprzez pobór do wojska mężczyzn w wieku poborowym (9).

³³⁰ Jest tu mowa o reskrypcie cesarza niemieckiego i austriackiego z 12 IX 1917 r. oraz patencie wydanym z ich upoważnienia przez generał-gubernatorów warszawskiego i lubelskiego, na podstawie których została powołana Rada Regencyjna i jej rządy. Powyższe dokumenty zob. K.W. Kumaniecki, *Odbudowa państwowości polskiej...*, s. 86–90. Zob. też T. 4, przyp. 330 i 331.

³³¹ RR sprawowała wraz z powołanymi przez siebie rządami władzę w Królestwie Polskim, najpełniej w dziedzinie szkolnictwa i wymiaru sprawiedliwości, zob. zwił. Z.J. Winnicki, *Rada Regencyjna Królestwa Polskiego...*

³³² Władze niemieckie najczęściej nie przestrzegały umów w sprawie możliwości powrotu do kraju po półrocznym okresie pobytu w Niemczech oraz wyjazdów na urlopy do swych rodzin w Królestwie Polskim. W wyniku starań RR władze niemieckie zgodziły się na zwiększenie liczby tych urlopów, ale nie zaspokajało to potrzeb w tym względzie. Szerzej zob. J. Molenda, *Robotnicy z Królestwa Polskiego...*, s. 399–409.

Przetrzymywani w obozie w **Szczypiornie Legioniści** podkreślają swoją zdecydowaną wolę niezłomnego wytrwania w narzuconej im walce na przetrzymanie (10). Ta harda postawa spowodowała, że cieszą się w narodzie sympatią, są postrzegani jako swoi i czczeni jako bohaterowie i męczennicy (11, 12).

Jest znamienne, że **wśród polskich jeńców wojennych w Monarchii w ogóle zaprzestano roztrząsania spraw ogólnych**. Z uważanego za symptomatyczny listu jeńca wojennego, oficera można wywnioskować, że społeczeństwo polskie z wrodzonej nieprzewycięzonej niechęci **wobec niemieckiej natury**, nie chce zmienić nastrojów na jakikolwiek przyjazny stosunek do Niemiec (12).

Drugi list tego samego jeńca wojennego oficera zawiera krytykę odrzucającą w szyderczy sposób **obecne polityczne i społeczne stosunki w Rosji** (14). Osobliwie zwraca tutaj uwagę żywotne współczucie dla losów Rosji wyrażane przez polskiego oficera, który w swoich dotychczasowych, niezliczonych listach wypowiadał się z dużym zdecydowaniem przeciwko Rosji i postrzegał polski naród tylko w walce z rosyjskim państwem.

Spojrzenie wstecz na ubiegły rok ukazuje w skrócie następującą ewolucję politycznych poglądów:

Na początku roku 1917 **mocarstwa centralne** (przede wszystkim Monarchia) zajmowały w orientacji Polaków uprzywilejowaną, centralną pozycję jako pierwsza i jedyna strona wojny, która uchwalając proklamację listopadową stworzyła na gruncie prawa międzynarodowego podstawę do rozwiązania sprawy polskiej. Następnie, wraz z rewolucją rosyjską i uchwalonym przez tymczasowy rząd manifestem polskim nastąpił gwałtowny **zwrot nastrojów na korzyść Rosji**, zmiana, która objęła szerokie kręgi w kraju i zagranicą i swój najwyższy wyraz znalazła w postawie Koła Polskiego oraz w tworzeniu polskiej armii w Rosji i we Francji. Dopiero pod wpływem zmiany rządu w Rosji oraz manifestu wrześniowego mocarstw centralnych rozpoczął się powolny odwrót: otrzeźwienie w stosunku do Rosji i **ponowne przeniesienie punktu ciężkości** narodowego interesu **do zaboru rosyjskiego**, w którym działające obecnie swobodnie instytucje rządowe są traktowane jako rdzeń przyszłego polskiego państwa i zarówno przez zwolenników jak i wrogów są oceniane jako realny fakt polityczny pierwszorzędного znaczenia.

Stosunek polskiej opinii publicznej do Niemiec stał ciągle i niezmiennie pod znakiem **niechęci**, nieufności i obawy przed mataczeniem.

Natomiast **stosunek do Austro-Węgier** był w zależności od konstelacji politycznej przyjazny, zdystansowany lub negatywny, jednak **pozbawiony zasadniczej wrogości**. Przeciwnie, jest dostrzegalna pewna skłonność do porozumienia oraz przyjazne gesty.

Narodowa świadomość Polaków uległa w trakcie ubiegłego roku zdecydowanemu **wzmocnieniu** i przeżywa stały wzrost. Sukcesywne uznawanie polskiej myśli państwowej przez grupy mocarstw usunęło wcześniejsze wątpliwości, narodowe aspiracje stały się istotnym w skali międzynarodowej czynnikiem władzy, zgodnie z ogólnym przekonaniem dążenie do samostanowienia przestało być sprawą i stało się niekwestionowaną pewnością: powstanie polskie państwo.

Wiedeń, 31 grudnia 1917

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu sprawozdania odbito prostokątny stempel: „GZNB. Zensurabteilung, präs. 7/I [191]8 Nr. Res. 4935 Blg.” W prawym górnym rogu napis na maszynie: „Referat XVI/12 rtm. hrabia Osiecimski-Czapski”. Na poszczególne miesiące przypadało korespondencji: wrzesień – 2, październik – 3, listopad – 7, grudzień – 2.

Załącznik do Referatu XVI/12 obejmujący 14 fragmentów korespondencji w języku polskim ocenzurowanych i przetłumaczonych na język niemiecki.

1. Nadawca: jeniec woj. Lipiecus, Samarkanda (Rosja),
odbiorca: Roma Popkiewicz, Pieniawa (?)³³³,
data: 1 IX 1917.

„... Szkada jest tylko legionów, które umierały za sprawę polską i którym się dzisiaj tak odwdzięczają. Głęboko wierzyliśmy w Austrię, że może zrobić dla nas jedno, ale jak dzisiaj widać, nieszczęśliwa Austria jest zmuszona robić tylko to, co jej Prusy rozkażą. Zdaje się, że dostaniemy takie królestwo, jakie Poznaniacy dostali przed wojną, jeśli nasze dzieci nie będą odmawiać «Ojczyzna» po niemiecku, to będą dręczone³³⁴ ...”

2. Nadawca: nieznany jeniec cywilny, Żytomierz, gub. wołyńska (Rosja),
odbiorca: Józefa Abramowicz, Lwów (Galicja),
data: 27 IX 1917.

„... Odbył się zebranie «Macierzy Szkolnej»³³⁵ (stowarzyszenie szkolne), gdzie referowałem sporządzone przeze mnie dokumenty statutowe, a mianowicie statuty

³³³ Nie udało się ustalić lokalizacji miejscowości.

³³⁴ Jest tu mowa o germanizacji szkolnictwa polskiego w zaborze pruskim.

³³⁵ Macierz to nazwa organizacji wspierających różne formy działalności oświatowej występujące pod zbliżonymi nazwami, np. Macierz Polska we Lwowie (od 1882), Macierz Szkolna dla Ks. Cieszyńskiego (1885). Polska Macierz Szkolna, zwana w skrócie Macierzą Polską lub Macierzą

dla centrali i dla lokalnych grup. Jest pełno pracy, w tym roku zostanie z pewnością uruchomionych 200 szkół, między innymi kilka gimnazjów. Na prezesa wybrano arcybiskupa Godlewskiego³³⁶, który jest mi bardzo życzliwy. Zostałem powołany do głównej komisji ...”

3. Nadawca: jeniec woj. Józef Trzeźniewski, łagier wojennoplennych Kijów (Rosja), odbiorca: Wicenty Macierski, dyrektor w Jedliczach, pow. Krosno (Galicja), data: 6 XI 1917.

„... Spotkałem tutaj przypadkiem Kornackiego ze Lwowa, sekretarz «Macierzy Polskiej» organizuje tutaj różne kursy naukowe, począwszy od kursów dla analfabetów aż po seminarium nauczycielskie ...”

4. Nadawca: jeniec cywilny [imię nieznane] Zegestowski, Dom Polski, Charków (Rosja), odbiorca: Michalina Zegestowska, Lwów (Galicja), data: 6 X 1917.

„... dostaliśmy specjalne polskie paszporty, które dają takie same prawa, jak paszporty Anglików, Francuzów itp. ...”

5. Nadawca: jeniec woj. kpt. [imię nieznane] Kwiatkowski, Czernobyl, gub. penzeńska (Rosja), odbiorca: Maria Kwiatkowska, Lwów (Galicja), data: 6 X 1917.

„... Pisano o jakichś przywilejach dla Polaków, ale zanim je wcielono w życie, już je urzędowo anulowano. Życie jest tutaj u nas bardzo ciężkie ...”

6. Nadawca: inż. J[an] Kieresziński, Przemyśl (Galicja), odbiorca: jeniec woj. Leopold Jarosławski, Dépôt de prisonniers de guerre Le Puy-en-Velay, dep. Haute Loire (Francja), data: 4 XII 1917.

„... Sprawa naszej kochanej i drogiej Ojczyzny wygląda obecnie pomimo istniejących nieporozumień całkiem dobrze i ma najlepsze widoki na przyszłość. Powołano Radę Regencyjną, która sprawuje swój wysoki urząd godnie i honorowo; tworzy się ministerstwo, a reszta będzie powstawać powoli i z wysiłkiem ...”

Szkołą (od 1905), była dużą instytucją oświatowo-szkolną uzupełniającą braki rosyjskiej szkoły elementarnej. Zob. T. 2, dok. nr 208, cz. III, przyp. 240.

³³⁶ Michał Godlewski (1872–1952) – polski duchowny rzymsko-katolicki, biskup pomocniczy łucki i zytomierski; w latach I wojny światowej prowadził aktywną działalność w dziedzinie szkolnictwa, był prezesem Polskiej Macierzy Szkolnej na Wołyniu, przyczynił się do powstania licznych szkół powszechnych, seminariów nauczycielskich i kilku gimnazjów. Zob. P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce...*

7. Nadawca: powiatowy inspektor szkolny Szymon Genet, Krosno (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. Władysław Józef Poliński, Dépôt de prisonniers de guerre Le Puy-en-Velay,
dep. Haute Loire (Francja),
data: 26 XI 1917.

„... Ojczyzna zmartwychwstaje; jest już Rada Regencyjna, polski rząd, szkolnictwo i sądownictwo jest już w rękach polskiej administracji, inne organy zostaną powoli powołane do życia. Obecnie istnieje tylko jednak przeszkoda: nieustający europejski chaos, żałuję tylko, że oni się teraz pomiędzy nimi znajdują – niestety – ich praca nie służy szczęściu narodu, nie rozumieją, że «pomiędzy serdecznymi przyjaciółmi psy zająca zjadły» i nie chcą przyjąć do wiadomości, że «przyjaźń bez interesów jest rzadkością» jak krew wszystkiego [?]. To jest po prostu trudne, na egoizm nie ma lekarstwa i egoizm nie jest cechą ludzi rozumnych ...”

8. Nadawca: Henryk Bęben, Polanka, pow. krośnieński (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. oficer Jan Zabłocki, łagier wojennoplennych Tara, gub. tobolska (Rosja),
data: 4 XII 1917.

„... Skoro obecnie powołano polski rząd, będzie nowa formuła przysięgi i przebywający w niewoli obywatele Królestwa zostaną zwolnieni i pewno ponownie wstąpimy do legionów, tym razem jednak jako kadra polskiej armii ...”

9. Nadawca: nieznany, Rogów, poczta etapowa Puławy³³⁷, pow. puławski, gub. lubelska (Król. Pol.),
odbiorca: Tomasz Czarnecki, Bärenwalde, starostwo dreźnieńskie, Saksonia (Niemcy),
data: 25 XI 1917.

„... Szwaby (Niemcy) również nie chcą wrócić do domu, gdyż nie mają nikogo do pracy i chcą wszędzie [nieczytelne słowo] zapychać naszymi ludźmi. Chcą nawet, aby nasz naród zniknął z powierzchni ziemi... Wiem z historii jak szczuli [?] na nasz polski naród i jeszcze teraz szcują w tej strasznej wojnie, że u nas jest jeszcze wielu mężczyzn nadających się na wojnę, ale nie chcą pomagać Niemcom w wojnie przeciwko Rosji. To jest właśnie sposób, w jaki chcą zniszczyć nasz naród ...”

10. Nadawca: intern. legionista Jerzy Klemens Radomski, Szczypiorno, gub. kaliska (Król. Pol.),
odbiorca: legionista Stefan Radomski, Polski Korpus Posiłkowy, Przemyśl (Galicja),
data: 31 X 1917.

„... Z radością powitaliśmy intronizację Rady Regencyjnej – oczekujemy po tym również dla nas lepszych perspektyw. ... w każdym razie większość pozostała

³³⁷ W II połowie XIX w. miejscowość ta nosiła nazwę Nowa Aleksandria. Nazwę Puławy przywrócono po zakończeniu I wojny światowej.

w obozie i wytrwa tam do końca bez względu na to, jak jeszcze ten koniec jest odległy ...”

11. Nadawca: Piotr Palonka, Krasnystaw, gub. lubelska (Król. Pol.),
odbiorca: intern. legionista Jan Wójcik, Szczypiorno, gub. kaliska (Król. Pol.),
data: 26 XI 1917.

„... Znamy Wasze położenie, cała Polska czuje dla Was sympatię. Chwała Wam Bohaterowie ...”

12. Nadawca: Janka Tabaczyńska, Michałów, pow. pińczowski, gub. kielecka (Król. Pol.),
odbiorca: jeńiec woj. Tadeusz Tabaczyński, Szczypiorno, gub. kaliska (Król. Pol.),
data: 26 XI 1917.

„... Każdym oddechem wołam o pomstę za Was ...”

13. Nadawca: jeńiec woj. ppor. Adolf Popowski, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Offiziers-
-Abteilung, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Oktawia Badłowska, Kotiuzany, pow. mohylowski, gub. podolska (Rosja),
data: 20 XI 1917.

„... Z bezpośredniego źródła wiemy, co się dzieje w Królestwie (Polskim). Krótko mówiąc, należy powtórzyć słowa bardzo cierpliwego człowieka, który jest spokojny i flegmatyczny i który wołał co następuje: «jak piękny byłby świat, gdyby nie było Prus». Jednak Polacy nie są specjalnie zachwyceni tymi zapewnieniami przyjaźni ludu H.K.T [Hakaty³³⁸] i jak pisze kuzynka mojego kolegi – nie wierzą w ich skuteczność. Tarnowskiego³³⁹ Niemcy nie dlatego nie zatwierdzili, bo jest zbyt mądry ...”

14. Tenże do tejże,
data: 14 XI 1917.

„... No i kto teraz rządzi w Kotiuzanach, jakiś «komitet». Jestem ciekawy, z pewnością głodny »żołnierz« bije się doskonale, bo czyż taka bardzo zdemokratyzowana

³³⁸ Hakata – potoczna nazwa od pierwszych liter nazwisk założycieli H.K.T. (Hansemann Ferdinand, Kennemann Herman i Tiedemann Heinrich) – Niemiecki Związek Marchii Wschodnich (Deutscher Ostmarkenverein) powstał w 1894 r. w Poznaniu, od 1898 jego siedzibą był Berlin. Zajmował się germanizacją ziem polskich w zaborze pruskim. Od 1918 r. działał w Niemczech.

³³⁹ Chodzi tu zapewne o Juliusza Tarnowskiego (1864–1917) – hrabiego, ziemianina i działacza Stronnictwa Polityki Realnej; znany społecznik, aktywnie uczestniczył w życiu miasta Końskie; konserwatysta; w latach I wojny światowej opowiadał się za rozwiązaniem sprawy polskiej z pomocą Rosji; w latach 1915–1917 pełnił funkcję prezesa Głównego Komitetu Ratunkowego w Lublinie. Zob. M.B. Markowski, *Tarnowski Juliusz*, w: *ŚSB*, t. 2, s. 466–467.

armii nie powinna się dobrze bić? Teraz na pewno odbiorą Rygę i Warszawę i jak jeden popędzą pod Kraków ... żołnierz zmadrał: wie, że jest bezpieczniej prowadzić wojnę, np. z tymi samymi w Stanisławowie niż z Niemcami w Rydze ... a teraz chce mieć pokój, gdyż trzeba przecież podzielić kraj ... Możnaby sądzić, że jestem jednym z «czarnej sotni»³⁴⁰. My wszyscy bardzo się cieszyliśmy, gdy wybuchła rewolucja, gdyż nieprzypuszczaliśmy, że doprowadzi do takich ogromnych absurdów, jak zachowanie wojska sowietów; lub wspólny rabunek majątku, lub władza nędznych mętów społecznych; lub samowola zdziczałej soldateski. Oh, wrogowie zagranicą będą się niezmiernie cieszyć z tej anarchii, gdyż już w ogóle przestali liczyć na Rosję. Jednak rozsądnie myślący ludzie woleliby rządy caratu, jest to zawsze jakiś rząd – a nie anarchia i bezprawie. Porządni ludzie załamują ręce z rozpacz. Oh, my Polacy, my wiemy coś o takim bólu ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Sprawozdanie i korespondencje: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3756 Res. 4935, k. 557–562.

Nr 637

1917 grudzień 11, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 909/P, wraz z załączonym oryginalnym, spisanim w języku polskim, listem 37 jeńców wojennych do Redakcji „Nowej Reformy” w Krakowie, ulica Jagiellońska, oraz pismem „Kierownictwa” Oddziału Cenzury GZNB w Wiedniu do tejże Redakcji, dotyczą skargi na ograniczenie korespondencji jeńców wojennych.

Meldunek z dnia 11 grudnia 1917^a

Temat: Skarga na zarządzone ograniczenie korespondencji jeńców wojennych

37 jeńców wojennych, jednorocznych ochotników z Beresowki, skarży się w załączonym liście skierowanym do redakcji „Nowa Reforma” w Krakowie na wprowadzone w naszym kraju ograniczenie korespondencji jeńców wojennych. Wiadomości z Ojczyzny są jedyną radością jeńców wojennych. Należy do nich

³⁴⁰ Czarna sotnia – rosyjski ruch polityczny, który ukształtował się w czasie rewolucji 1905 r.; odwoływał się do idei radykalnie nacjonalistycznych i konserwatywnych, propagował ideę samowładztwa caratu, występował przeciwko wszelkim zmianom ustrojowym w Rosji, opowiadał się za rusyfikacją wszystkich narodów mieszkających w Imperium Rosyjskim, szerszeniem prawosławia, podnosił hasła ksenofobiczne i antysemickie.

często pisać, gdyż z powodu częstej zmiany miejsca pobytu tylko część poczty trafia do adresatów. Ich zdaniem wystarczałoby, gdyby każde państwo zwiększyło liczbę swoich cenzorów. Powstałe w wyniku tego koszty jeńcy wojenni chętnie by zrekompensowali poprzez frankowanie listów.

W celu osłabienia tych zarzutów oraz w celu odpowiedniego pouczenia opinii publicznej proponuje się, aby do listu do „Nowa Reforma” załączyć omówienie zaistniałego stanu rzeczy. W załączeniu przedkłada się projekt takiego pisma sporządzony w języku polskim. Wyjaśnia się w nim, że wprowadzone w swoim czasie ograniczenie przede wszystkim uwzględnia sytuację w rosyjskiej cenzurze i że leży we własnym interesie społeczeństwa, aby wyeliminować tę często podnoszoną złą sytuację wprowadzając rozsądne ograniczenie korespondencji.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” oraz podano informację o załączeniu wskazanych w nagłówku listu i pisma, a pod tekstem dokumentu drugi stempel: „GZNB. Zensurabteilung, prä. 11/12 1917/ Nr. Res. 10773 Blg. 1”.

1. Na blankiecie: Gemeinsames Zentralnachweisebureau Auskunftsstelle für Kriegsgefangene Zensurabteilung, Wiedeń I, Tuchlauben Nr. 8, sporządzono następujące pismo:

„Szanowna Redakcja «Nowej Reformy» w Krakowie

Do załączonego listu dodaje kierownictwo «Cenzury dla korespondencji jeńców» we Wiedniu następujące uwagi:

W miesiącach letnich br. urósł wpływ poczty do jeńców do takich rozmiarów, że Kierownictwo Cenzury zmuszonym było – nie w swoim interesie – ale dla dobra ogółu – zwrócić się do publiczności z wezwaniem, aby Korespondencyę swą do jeńców ograniczyła do 1–2 **kartek** tygodniowo, zaś pisania **listów** w ogóle zaniechała. Wydając po gruntownej rozprawie to zarządzenie, opierało się Kierownictwo Cenzury na doświadczeniu i znajomości stosunków cenzuralnych i pocztowych zarówno u nas, jak przedewszystkiem w Rosyi, gdzie cenzura i poczta – zwłaszcza z powodu obecnych wypadków i panującego tam zamieszania – nie mogła podołać ogromnemu napływowi poczty, którą albo miesiącami zatrzymywała, albo wogóle nie doręczała, zależnie od jej ilości.

Ograniczenie korespondencyi leży zatem we własnym interesie ludności i jeńców, gdyż za częste pisanie wywołuje wprost odwrotny do zamierzonego skutek. Wiedeń, dnia 11 grudnia 1917³⁴¹

³⁴¹ W aktach znajduje się również tłumaczenie powyższego pisma na język niemiecki, poniżej oryginalne podpisy: „rtm. Osiecimski-Czapski” oraz dr Wiktor Mauer, odpowiedzialny „za zgodność tłumaczenia”.

2. Oryginalny list w języku polskim jeńców wojennych w Berezowce, Zabajkalska Obłaść (Rosja) przez Komitet Polski, Sztokholm, Wallingatan 28, do Redakcji „Nowej Reformy”, Kraków, ul. Jagiellońska

„Berezowka 20.8.1917.

Szanowna Redakcjo!

Z korespondencji z kraju dowiadujemy się, że ogranicza się naszym krewnym i znajomym możliwość pisania do nas – do jednej kartki na tydzień. Nie chcemy tracić słów na określenie wrażenia, jakie ta wiadomość na nas wywarła. – Prosimy, by teraz w czwartym roku wojny sprawa korespondencji naszej nareszcie została załatwiona i to w tym duchu, że korespondencja do jeńców i od jeńców do kraju żadnym nie podlega ograniczeniom. Wystarczy przecież ustanowienie kilkuset cenzorów w każdym z państw wojujących, a tylu ludzi wśród niezdolnych do innej służby wojskowej jeszcze się znajdzie. Koszta chętnie pokryjemy sami w ten sposób, że korespondencja będzie opłacana. Gienialnie «uproszczony» sposób urwania głowy hydrze korespondencyi z jeńcami przez ograniczenie ilości wysyłanych kartek nie może chyba być ostatecznym załatwieniem.

Dla ilustracji tego, czem dla nas jest pomyślnie załatwienie tej sprawy dołączylibyśmy (gdyby to było możliwe) najchętniej kinematograficzne zdjęcie tej chwili, gdy w naszym baraku rozlega się elektryzujące wszystkich słowo «poczta».

Jak straszliwym jest ten bolesny grymas rozczarowania i zawodu na twarzach tych, którzy nic nie dostali. Można od nas żądać, byśmy znosili głód, choroby, poniewierkę – to zrozumiałe; ale nie powinno się nam odbierać tej jedynej dla nas pociechy, która dla niejednego jest wyłączną obroną przed ostateczną rozpaczą.

Zwracamy uwagę, że przy ciągłych przeprowadzkach na przestrzeni dziesiątków tysięcy kilometrów – przepada olbrzymia ilość poczty (tak, że przy stosowaniu ograniczeń korespondencyi niejeden z nas wogóle poczty nie otrzyma) – ... i że nam nie udziela się urlopów dla widzenia się z rodziną.

Prosimy inne dzienniki^a o powtórzenie tego listu, a powołane czynniki o natychmiastowe zajęcie się tą sprawą.

Jednorocznici, Krakowianie, **jeńcy wojenni w Berezowce, Zabajkalskiej obłaści^b**, Sybir wschodni: dr Roman Grün³⁴², Józef Roganowicz jedn. plut. 20 p.p., Walenty Sutkowy [?], Jan Pfiz, Jasiewicz Zygmunt, Adam Łodwiński, Franciszek Matej, Feliks Dobruś, Słomka Ludwik, Rosiek Feliks, Polek Wilhelm, Manne Giebek, Rodzaj Marian, Józef Grochał, Lerner Zygmunt, Schweitzer Tadeusz, Karaś Kazimierz, Waclaw Brynadzki, Węgrzyn Walenty, Kopaczyński Marian, Cypryś Antoni, Adolf Staiapfel [?], Laszczyk Jan, Wurm Stefan, Wallaschke Józef, Birkenmajer Józef, Walosek Józef, Nowak Kazimierz, Müloztyń Zygmunt, Henryk Anisfeld,

³⁴² O jego roli w napisaniu tego listu zob. adnotację Osiecimskiego-Czapskiego do listu tych samych jeńców do piosła Ignacego Daszyńskiego, załączonego do meldunku z 24 I 1918 r.

Filakowski Tadeusz, Wiktor Górski, Emanuel Anisfeld, Kossek Jan, jednorocz. kapral 16 p.p., K. Alfred Fritsch jedn. ochot. kapral 13 p.p., Basko Franciszek, Maurycy Kleizelley plut. 20 p.p.^c”

^a Podkreślenia ołówkiem.

^b Podkreślenia ołówkiem.

^c Na marginesie listu obok w/w podpisów dopisek odręczny: „dołącza się cenzor chorąży Adamski”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Pismo w języku polskim cenzury do Redakcji „Nowej Reformy”: maszynopis bez podpisu.

Oryginalny list w języku polskim: oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3783 Res. 10773, k. nlb.

Nr 638

1917 grudzień 14, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 879/5 P, w załączonym fragmencie karty pocztowej, ocenzurowanej i przetłumaczonej na język niemiecki, jeniec wojenny prosi o przesłanie dokumentów.

Meldunek z dnia 14 grudnia 1917^a

Temat: Prośba o przesłanie osobistych dokumentów

Nadawca: jeniec cywilny (?) Natan [nazwisko nieznanne], Aleksandria, gub. chersońska (Rosja), odbiorca: Otylia Preis, Stryj (Galicja), data: 14 VIII 1917.

„... Gdybym dostał od Was moje dokumenty, bardzo by mi to pomogło ...”

Za zgodność: dr Wiktor Mauer

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”, a od tytułu meldunku odesłanie: „Ad Abt. D. Res. No. 3628”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387, k. 325.

Nr 639

1917 grudzień 14, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 770/3 P, załącza dwa fragmenty korespondencji, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki, o niezbyt zrozumiałej treści; w meldunku jest prośba do lokalnych władz o wyjaśnienie, kim jest Franciszek Piszczek z Dąbrowy Górniczej.

Meldunek z dnia 14 grudnia 1917^a

Temat: Podejrzany list rzekomego jeńca cywilnego (?) we Włoszech

1. Nadawca: jeńiec cywilny architekt Franciszek Piszczek, Piazza Manno 4, Oristano, prow. Cagliari, Sardynia (Włochy),
odbiorca: Mieczysław Kokukowski, architekt, Mediolan, Lombardia (Włochy),
data: 21 IX 1917.

„... Dlaczego nic nie piszesz o zgłoszeniu się do polskiego wojska, może udałoby Ci się wcześniej wyjechać, wówczas (nieczytelne słowo) mi drogę do Paryża, zaczynam tracić cierpliwość i nadzieję, gdyż z tego nic nie będzie, tak jak z rosyjską ambasadą ...”

2. Nadawca: jeńiec cywilny architekt Franciszek Piszczek, Piazza Manno 4, Oristano, prow. Cagliari, Sardynia (Włochy),
odbiorca: Bronisława Piszczek, Dąbrowa Górnicza, pow. będziński, gub. piotrkowska (Król. Pol.),
data: 6 IV 1917.

„... Od dzieciństwa nosiłem w sobie idee «wolności» i również dzisiaj mam pewną ideę, i gdyby przez traktat (niezrozumiałe słowo) korzystne dla mnie rozwiązanie, to może byłabyś zmuszona, przez kilka miesięcy czekać na listy ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

Uwaga: w ślad za meldunkami Exh. 770, 770/1, oraz 770/2 zwracamy się ponownie z prośbą, abyście zechcieli Państwo zasięgnąć bliższych informacji o osobie Franciszka Piszczka z Dąbrowy Górniczej, gubernia piotrkowska.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 2 karty [pocztowe]”, których nie udało się odnaleźć.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3748 Res. 4445/2, k. nlb.

Nr 640

1917 grudzień 14, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 910/P, zawiera w załączeniu dwa fragmenty korespondencji Żydów, w języku polskim, ocenzurowanej i przetłumaczonej na język niemiecki, dotyczące ich „narodowego życia” w czasie wojny i powojennych koncepcji uzyskania „rozległych koncesji w Palestynie” i emigracji do „naszego ukochanego kraju”.

Meldunek z dnia 14 grudnia 1917^a

Temat: Zaobserwowane syjonistyczne poglądy

1. Nadawca: N.L. Frisch, Servitengasse 17, Wiedeń I/X (Austria),
odbiorca: jeniec woj. kadet asp. A. Adlerstein, campo di prigionieri di guerra Florencja (Włochy),
data: 6 XII 1917.

„... Czeką nas ciężka i ogromna praca, to znaczy odbudowa i silna emigracja do Palestyny, do naszego kochanego kraju, w którym po zakończeniu tej wojny zacznie się dla nas nowe życie. Gorąco wierzę w Opatrzność, że również my Żydzi uzyskamy po tej wojnie narodowe korzyści w formie rozległych koncesji w Palestynie. W świetle tego, jak sprawa teraz wygląda, jakie poglądy mają na ten temat zarówno nasi jak i wrodzy politycy, nasze nadzieje nie są wyolbrzymione ...”

2. Nadawca: jeniec woj. Emil Josefsberg, Berezowka, pow. nerczyński, obw. zabajkalski (Rosja),
odbiorca: Jakub Berger, Sambor (Galicja),
data: 23 IX 1917.

„... Mamy tutaj dość małą narodową organizację, w ramach której wydajemy mały tygodnik i duży miesięcznik, które to pisma informują nas o narodowym życiu w kraju i zagranicą. Zebraliśmy tutaj w obozie 300 rubli na żydowski Narodowy Fundusz, którą to zbiórkę powitano z nadzwyczajnym aplauzem ...”

Za zgodność: dr Wiktor Mauer m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3757 Res. 5003, k. nlb.

Nr 641

1917 grudzień 15, [Wrocław]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 912/P, dotyczący „dopuszczalności korespondencji w języku polskim na niemieckim obszarze okupacyjnym”.

Meldunek z dnia 15 grudnia 1917^a

Temat: Zapytanie o dopuszczalność korespondencji w języku polskim na niemieckim obszarze okupacyjnym

Dwa załączone listy wysłane na niemiecki obszar okupacyjny lub stamtąd noszą jawnie niemiecki stempel „Język polski jest niedopuszczalny w korespondencji” oraz „zwrot jako niedopuszczalna korespondencja”.

Ponieważ, zgodnie z uzyskaną wiedzą, w obydwu przypadkach jest to całkowicie dopuszczalna korespondencja i stosowanie języka polskiego jest zgodnie z K. Ue. A. Erl. 108.466 (Abt. D, Res. No. 4701)³⁴³ dopuszczalne w korespondencji kierowanej na niemiecki obszar okupacyjny, obydwie listy przedkłada się z prośbą o wyjaśnienie tej kwestii³⁴⁴.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 2 listy”, a na dole pod dokumentem stempel: „GZNB. Zensurabteilung, präs. 15/12 1917/ Nr. Res. 10796/ Blg. 2”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3783 Res. 10796, k. nlb.

³⁴³ Niestety w zasobach aktowych urzędu cenzury GZNB nie udało się odnaleźć ww. dokumentu.

³⁴⁴ Pismo do Cesarskiego Urzędu Nadzoru Poczтового we Wrocławiu, z 17 XII. Obydwie dołączone listy przekazano z prośbą o informację, czy obydwie stemple: „Zwrot – list w języku polskim jest niedozwolony” pochodzą stamtąd czy od innej niemieckiej placówki pocztowej. Ponieważ zgodnie z austro-węgierskimi przepisami używanie języka polskiego w korespondencji w takiej relacji było dozwolone, proszono o informację, czy przepisy te są sprzeczne z tamtejszymi zarządzeniami. Oddział Cenzury zwrócił się również 7 I 1918 r. o wyjaśnienie powyższej sprawy do Urzędu Kontroli VI Korpusu Armijnego we Wrocławiu.

Nr 642

1917 grudzień 15, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 895/2 P, w załączonym fragmencie listu, ocenzonego i przetłumaczonego na język niemiecki, informacja o przesłaniu zaświadczenia z gminy dotyczącego spowinowacenia.

Meldunek z dnia 15 grudnia 1917^a

Temat: Przesyłanie osobistych dokumentów

Nadawca: Helena Felus, Trzebinia, pow. chrzanowski (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. starszy szeregowy Józef Felus, campo di prigionieri di guerra Casale di Altamura, prow. Bari, Apulia (Włochy),
data: 28 XI 1917.

„... Przesyłam Ci potwierdzenie ze strony gminy, że jesteście spowinowaceni, gdyż nie udało się inaczej, gdyż Franek prosił, aby również Tobie jedno przesłać, abyście mogli ze sobą korespondować ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” oraz podano informację: „Załącznik: 1 list” (nieodnaleziony), a od tytułu meldunku odesłano „Ad Abt. D. Res. No. 3628”; pod tekstem z lewej strony u dołu odręczna adnotacja szefa Oddziału Cenzury GZNB: „przesłać dalej (weitergeleitet)” i odręczny podpis: „Kick”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387, k. 327.

Nr 643

1917 grudzień 17, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 913/P, załącza fragment listu, ocenzonego i przetłumaczonego na język niemiecki, dotyczący oczekiwania na informacje.

Meldunek z dnia 17 grudnia 1917^a

Temat: Listy przesłane za pośrednictwem duńskiego poselstwa w Petersburgu

Nadawca: Maria Szeliska, Nagnajów, poczta Chmielów, pow. tarnobrzski (Galicja),
odbiorca: Poselstwo Królewskie Danii, Piotrogród, dla Antoniego Szeliskiego w Orenburgu
(Rosja),
data: 6 XI 1917.

„... Już bardzo długo czekam na wiadomości od Ciebie; czy dostajesz przynajmniej niektóre z moich kartek? Jak Ci się powodzi? Pewno przeżywasz naprawdę smutne dni ... czy masz garnitur?^b

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” oraz podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]” (w aktach brak) i odesłanie „Ad Abt. D. E. No. 10603”, a na dole pod tekstem stempel: „GZNB. Zensurabteilung, präs. 17/12 1917/ Nr. Res. 10603/ Błg. 1” i obok adnotacja odręczna: „kartę [pocztową] przesłać dalej 20/12 [19]17 K.[ick]”.

^b Uwaga cenzora: dalsza treść jest bez znaczenia.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3783 Res. 10603, k. nlb.

Nr 644

1917 grudzień 18, [Wiedeń]. – Sprawozdanie specjalne naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 918/P, dotyczące zmian w segregowaniu i cenzurowaniu korespondencji napływającej z Rosji w wyniku układu o zawieszeniu broni między Rosją a państwami centralnymi w Brześciu nad Bugiem.

Sprawozdanie specjalne z dnia 18 grudnia 1917^a

Temat: Postępowanie z niewłaściwą korespondencją przychodzącą z Rosji³⁴⁵

Zgodnie z art. IV, pkt 2, ust. 2 zawartego przez Monarchię i Rosję, właśnie podanego do wiadomości układu o zawieszeniu broni³⁴⁶, zezwolono znajdującym się po obu stronach tamtejszego odcinka frontu żołnierzom na „wymianę wiadomości ... Można przekazywać do wysyłki otwarte listy.”

³⁴⁵ Uzupełnienie tego tematu zob. dokument nr 647, Meldunek Osiecimskiego-Czapskiego z 31 XII 1917.

³⁴⁶ Zawieszenie broni nastąpiło 17 XII 1917 r., o godz. 12, w samo południe. Szerzej zob. J. Piekalkiewicz, *Kalendarium wydarzeń...*, s. 491.

Zaistniała sytuacja powoduje, że ta korespondencja – jeśli jest kierowana do kraju – dzieli się na dwa główne gatunki:

1. Korespondencja rosyjskich żołnierzy do ich krewnych, znajdujących się u nas w niewoli jeńców wojennych, oraz
2. Korespondencja rosyjskich żołnierzy do ich krewnych zamieszkujących tereny okupowane przez mocarstwa centralne.

Przytoczona w punkcie 1 korespondencja podlega opracowaniu przez Oddział Cenzury zgodnie z obowiązującymi przepisami. Ponieważ jest jednak możliwe, że taka wpływająca korespondencja będzie nosić stemple naszej poczty polowej, należy pouczyć cenzorów, aby oceniali te listy w aspekcie ich nadawcy nie ze względu na stempel lecz na ich rzeczywisty charakter wynikający z ich treści.

Wymieniony w punkcie 2 gatunek poczty będzie przewidywalnie stanowił korespondencję **polских żołnierzy** z rosyjskiej armii z ich rodzinami zamieszkującymi w **zaborze rosyjskim**.

Ta korespondencja zgodnie ze swoją istotą – nie pochodzi od jeńców wojennych i nie jest kierowana do jeńców wojennych (jeńców cywilnych) – nie jest dla tutejszego urzędu właściwa. Pomimo tego podlega opracowaniu według specjalnych przepisów (w negatywnym sensie). Zgodnie z Komunikatem nr 90³⁴⁷ taką pocztę należy zatrzymywać; zgodnie z § 18, pkt I Księgi Instrukcji należy ją ponownie przekazać do kancelarii Kierownictwa Cenzury jako pocztę przycho-dzącą z wrogiego kraju, skąd za pośrednictwem Grupy „R” jest przekazywana do Cesarsko-Królewskiej Państwowej Policji i w żaden sposób nie jest przesyłana do odbiorcy.

Ponieważ powyższe przepisy mogą spowodować, że cytowane na wstępie postanowienia układu o zawieszeniu broni będą miały charakter iluzoryczny, proponuje się przyjęcie następującej nowej regulacji:

Komunikat nr 90 należy unieważnić³⁴⁸. Jednocześnie należy zarządzić, aby w § 18, pkt I wykreślić słowa „przysłaną z wrogiego kraju do kancelarii Kierownictwa Cenzury”.

Tym samym, ten gatunek poczty – który, jak wyżej przedstawiono, nie leży w kompetencjach Oddziału Cenzury – mógłby podlegać opracowaniu w taki sam sposób, jak cała inna niewłaściwie przekazana poczta. Oznacza to przekazywanie przez grupy cenzorów nieocenzurowanej poczty do Grupy Pocztowej, a stamtąd do Cesarsko-Królewskiego Biura Cenzury, która to placówka by

³⁴⁷ Komunikat nr 90 dotyczył korespondencji pomiędzy członkami armii rosyjskiej i ich krewnymi na terenie okupacji austro-węgierskiej w Polsce. W myśl rozporządzenia Naczelnego Dowództwa armii austro-węgierskiej korespondencja ta była niedozwolona i należało ją zatrzymywać. W 1917 r. komunikat ten został zniesiony (Res. 4921). Por. ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3784 Res. 10.807, oryg., mps.

³⁴⁸ Komunikat nr 90, dotyczący korespondencji rosyjskich wojskowych, nie został odnaleziony w zasobie aktowym GZNB w Kriegsarchiv.

tę pocztę opracowywała, ewentualnie zgodnie z nowo wydanymi przepisami w tej sprawie.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu sprawozdania odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3784 Res. 10807, k. nlb.

Nr 645

1917 grudzień 20, [Wiedeń]. – Sprawozdanie miesięczne naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, dotyczące nastrojów ludności w grudniu, wskazuje na zadowolenie ludności z zawieszenia broni między Rosją a państwami centralnymi w Brześciu nad Bugiem 17 XII 1917, na „uliczne rozruchy” z powodu niedostarczania chleba oraz na skargi ludności wiejskiej z powodu rekwizycji.

Sprawozdanie z dnia 20 grudnia 1917^a

Temat: Nastroje wśród ludności

I. OGÓLNE NASTROJE

Na pierwszym miejscu znajdują się wypowiedzi na temat zawartego zawieszenia broni. Ludność jest jednomyślnie bardzo zadowolona z osiągniętego porozumienia, uważa, że zawarcie ostatecznego pokoju jest już pewne i cieszy się na rychły powrót jeńców wojennych. Jeśli chodzi o pozostałe polityczne wydarzenia, to – z wyjątkiem polskich narodowych spraw – panuje ogólna obojętność.

II. SYTUACJA GOSPODARCZA

W miastach:

Skargi na horrendalną drożyznę i wzrastające trudności ze zdobywaniem produktów spożywczych. W niektórych miastach tygodniami nie dostarczano chleba, z którego to powodu w niektórych miejscach (Przemyśl) wybuchły uliczne rozruchy. Z zajętej niedawno Galicji Wschodniej napływają doniesieni o całkowitym zniszczeniu całych miejscowości.

Na wsi:

Skargi o charakterze gospodarczym należą do rzadkości. Jedyne skargi odnoszą się do rekwizycji, które rzekomo nie oszczędzają również ziarna na zasiewy.

Większość chłopów jest samowystarczalna, wielu chłopów donosi, że spłacili swoje długi i powiększyli inwentarz.

III. ZAPOMOGI

Skazane na zapomogi rodziny skarżą się, że nawet po ostatniej podwyżce nie starcza ona na pokrycie wydatków życiowych. Są jednak również i takie rodziny (przede wszystkim spośród ludności wiejskiej), które zapomogi nie wykorzystują lecz odkładają do oszczędności.

Skargi na niewypłacanie zapomogi nadchodzą w istotnej liczbie z tej części Galicji Wschodniej, którą odzyskano dopiero w lecie tego roku. Wydaje się, że nie zakończono tam jeszcze odpowiednich przygotowawczych czynności.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a Na stronie tytułowej sprawozdania napisy maszynowe: z lewej: „Polnische Zensurgruppe”, w prawym górnym rogu meldunku są odesłania: „An das Referat XXI” i „Ad Kundm[achung] 196, Abt. D. Exh. No. 8676”, a u dołu z lewej strony informacja: „XXI/217 20/12 1917”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA AOK GZNB D, Kart. 3756 Res. 4940, k. 725.

Nr 646

1917 grudzień 22, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 911/1 P, dotyczy „wykroczeń o charakterze militarnym”.

Meldunek z dnia 22 grudnia 1917^a

Temat: Ścigani z powodu popełnienia wykroczeń o charakterze militarnym (dotyczy Komunikatu nr 220³⁴⁹)

Nadawca: Sienka Morawska, Szewczenkogasse 1, Lwów (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. Roman Morawski, Sarańsk, gub. penzeńska (Rosja),
data: 5 XII 1917.

³⁴⁹ Komunikat nr 220 został streszczony w omówieniu komunikatów autorstwa Leo Lauterbacha: poz. 23, pkt VII. Według niego cenzor powinien zwrócić baczną uwagę na wykroczenia, tzn. na korespondencje zaadresowane do austro-węgierskich jeńców wojennych, gdzie ich bliscy powiadają ich, że są prześladowani z powodów wykroczeń wojskowych lub politycznych, lub że ze względu na te wykroczenia zostali pozbawieni wypłaty świadczeń. Spostrzeżenia swoje powinien przekazać naczelnikowi grupy, a naczelnik ma je wykorzystać w sprawozdaniu: ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3748, Res. 4536, oryg., mps.

„... Pisałam Ci już, że jesteś szukany przez wojsko z powodu jakiejś rozmowy z J. Hatała w roku 1914. Ponadto, informuję Cię, że ojciec i wuj przebywali przez tydzień w więzieniu śledczym (z powodu oszustwa oraz sfiingowanych należności). Wypłakivaliśmy oczy, Bóg wie, kto tu zawinił. Po tych wszystkich zdarzeniach, proszę Cię jeszcze raz, abyś do nas już nie wracał ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”, a z prawej strony odesłanie: „do Komun[ikatu] nr 220”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3782 Res. 10352/2, k. nlb.

Nr 647

1917 grudzień 31, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 918/1 P, w nawiązaniu do sprawozdania specjalnego z 18 grudnia 1917 r. – dotyczy zmian w segregowaniu i cenzurowaniu korespondencji napływającej z Rosji³⁵⁰.

Meldunek z dnia 31 grudnia 1917^a

Temat: Postępowanie z niewłaściwie skierowaną korespondencją przychodzącą z Rosji

W ślad za specjalnym raportem z dnia 18 bieżącego miesiąca, Exh. No. 918/P, donosi się, że rzeczywiście – jak przewidywano – napływają liczne listy od polskich żołnierzy z rosyjskiego frontu do ich rodzin w zaborze rosyjskim; w załączaniu przedłożono kilka takich listów. Noszą one różne stemple poczty polowej oraz stemple formacji wojskowych własnej armii.

Chociaż treść tej korespondencji nie zawiera nic godnego uwagi, to jednak jest możliwe, że jeśli ta korespondencja stanie się regularna, będzie dostarczać dużo

³⁵⁰ Dyspozycje w powyższej sprawie wydało Kierownictwo Cenzury: „Temat: korespondencja pomiędzy żołnierzami rosyjskiej armii i ich krewnymi na cesarsko-królewskim terenie okupacyjnym w Polsce. Komunikat nr 90. Do wszystkich Panów Kierowników Grup! Zgodnie z rozkazem cesarsko-królewskiego najwyższego dowództwa armii korespondencja pomiędzy żołnierzami rosyjskiej armii i ich krewnymi na cesarsko-królewskim terenie okupacyjnym w Polsce jest dozwolona. Tym samym, tego rodzaju korespondencji nie należy zatrzymywać. Wiedeń, 7 III 1916. Kierownictwo Cenzury: Primavesi [podpis odręczny]”, Abt. D, Res. No. 3483.

nowego, wartościowego materiału. Z tego powodu byłoby korzystnie, aby ten gatunek poczty – przynajmniej tymczasowo – uznać za właściwy do opracowania przez Oddział Cenzury.

Dlatego też, niżej podpisany pozwala sobie, częściowo zmieniając swoje przedłożone swego czasu sugestie, zaproponować przyjęcie nowej regulacji:

Komunikat nr 90 zostaje unieważniony³⁵¹. Korespondencję pomiędzy rosyjskimi żołnierzami i ich rodzinami z jednej strony, przebywającymi w Monarchii a z drugiej, na okupowanych przez sprzymierzeńców Monarchii terenach Rosji, należy do odwołania cenzurować i przekazywać dalej.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3784 Res. 10807, k. nlb.

Nr 648

1918 styczeń 9, [Wiedeń]. – Meldunek dotyczący statystyki korespondencji za miesiąc grudzień 1917, naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 796/11 P. W grudniu wpływ korespondencji był o ok. 180 tys. sztuk mniejszy w porównaniu z listopadem; w tym: z Rosji o 30% sztuk spowodowany „tamtejszą anarchią”, z Włoch o 50% na skutek represji rządu włoskiego, z kraju o 27% – przyczyny nieznane naczelnikowi grupy. Korespondencja została rozdzielona według zasad przyjętych w pierwszym tego typu sprawozdaniu.

Meldunek z dnia 9 stycznia 1918^a

Temat: Statystyka za miesiąc grudzień 1917

OGÓLNY PRZEGLĄD

I. WPLYNĘŁO

440 600

II. WYDANO

A) Opracowano:

1. Przekazano	379 538 = 89,4%
2. Wykorzystano	72 = 0,01%

³⁵¹ Komunikat nr 90, dotyczący korespondencji rosyjskich wojskowych, nie został odnaleziony w zasobie aktowym GZNB w Kriegsarchiv.

3. Uporządkowano	2 279 = 0,64%	
4. Zatrzymano/ocenzurowano	2 000 = 0,48%	
5. Odesłano do nadawców	18 = 0,004%	
6. Zapytania, nekrologi itp.	<u>618 = 0,14%</u>	384 975
B) Wyłączono:		
8. Obce	27 936 = 6,6%	
9. Niewłaściwie przesłano	<u>11 330 = 2,7%</u>	<u>39 266</u>
		424 241

STATYSTYKA SPECJALNA

I. WPŁYNEŁO

Wpływ korespondencji był o ok. 180 000 sztuk mniejszy niż w poprzednim miesiącu. Dzieli się jak następuje:

	Kartki	Listy	Razem		Grudzień	Listopad
a) Poczta zagranicz.	164 800	3 575	168 375	=	38% wobec	40%
b) Poczta krajowa	<u>248 450</u>	<u>23 775</u>	<u>272 225</u>	=	62% wobec	60%
	413 250	27 350	440 800			

Każdy rodzaj tej poczty jest dzielony w Grupie Polskiej zgodnie ze specjalizacją pracy na dwie podkategorie, a mianowicie:

	Kartki	Listy	Razem		Grudzień	Listopad
a)						
1) Z Rosji od naszych jeńców wojennych	153 300	3 075	156 375	=	35,5% wobec	36,6%
2) Z Włoch, Francji itp. od naszych jeńców woj.	<u>11 500</u>	<u>500</u>	<u>12 000</u>	=	2% wobec	3,8%
	164 800	3 575	16 375			
b)						
1) Z kraju do naszych jeńców woj. zagranicą	190 300	8 250	198 550	=	45% wobec	44,6%
2) Od i do wrogich jeń. woj. z wrogich w Monarchii	58 150	14 350	72 500	=	16,4% wobec	14,4%
3) Koresp. uzupełniająca	–	<u>1 175</u>	<u>1 175</u>	=	0,26% wobec	0,56%
	248 450	23 775	272 225			

Chociaż względny stosunek liczbowy pozostał prawie niezmienny, bezwzględna liczba wszystkich rodzajów poczty znacznie się zmniejszyła, a mianowicie:

Do: a 1) Z Rosji o 70 000 sztuk, to jest o 30% sztuk w poprzednim miesiącu

Do: a 2) Z Włoch o 12 000 sztuk, to jest o 50% sztuk w poprzednim miesiącu

Do: b 1) Z kraju 75 000 sztuk, to jest 27% sztuk w poprzednim miesiącu

Do: b 2) Koresp. od i do wrogich jeńców woj. 16 000, to jest 18% w poprzednim miesiącu

Zmniejszenie liczby korespondencji z Rosji jest spowodowane przez tamtejszą anarchię, a korespondencji z Włoch przez represje ze strony włoskiego rządu. Zmniejszenie liczby korespondencji krajowej (b) pozostaje niewytłumaczone.

Stosunek liczbowy listów (w odróżnieniu od kartek) do łącznej liczby w każdej kategorii przedstawia się następująco:

Do: a 1) Z Rosji	1,9%	w grudniu wobec	3%	w listopadzie
Do: a 2) Z Włoch itp.	4%	w grudniu wobec	27%	w listopadzie
Do: b 1) Z kraju	4,1%	w grudniu wobec	4,1%	w listopadzie
Do: b 2) Koresp. wrogich jeń. woj. w kraju	19,7%	w grudniu wobec	22,3%	w listopadzie
Do: b 3) Koresp. uzupełniająca	100%	w grudniu wobec	100%	w listopadzie

Gwałtowny spadek liczby listów z Włoch (z 5000 do 500) należy z pewnością przypisać wprowadzeniu sankcji przez tamtejsze urzędy.

II. WYDANO

A) Opracowano

1. Przekazano

Do Grupy Pocztovej przekazano 379 538 sztuk, to znaczy 89,4% wydanej korespondencji łącznie wobec 90% w poprzednim miesiącu.

Liczba ta w podziale na kraje docelowe przedstawia się następująco:

		Grudzień	Listopad
a) Galicja	131 970 =	34,8% wobec	40,1%
b) Rosja	159 320 =	42% wobec	39,1%
c) Austria	13 974 =	3,6% wobec	3,5%
d) Zabór rosyjski, austriacki obszar okupacyjny	15 758 =	4% wobec	3,9%
e) Zabór rosyjski, niemiecki obszar okupacyjny	10 246 =	2,7% wobec	3,3%
f) Niemcy	15 082 =	3,9% wobec	2,8%
g) Włochy	20 464 =	5% wobec	4,2%
h) Węgry	5 941 =	1,5% wobec	1%
i) Wiedeń	1 427		
k) Poczta polowa	1 172		
l) Zagranica	1 402		
m) Bośnia	852		
n) Serbia	99		
o) Stacje jeńców wojennych	869		
p) Korespondencja uzupełniająca	937		
q) Rumunia	35		
	<u>379 538</u>		

2. Wykorzystano

Do referatów K[ierownictwa] C[enzury] przekazano 72 sztuki Spostrzeżeń, to jest 0,01% wydanej korespondencji łącznie wobec 0,03% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

Do Referatu I	3	Spostrzeżenia
Do Referatu II	3	Spostrzeżenia
Do Referatu V	19	Spostrzeżeń
Do Referatu VI	7	Spostrzeżeń
Do Referatu VIII	10	Spostrzeżeń
Do Referatu XVI	15	Spostrzeżeń
Do Referatu XXI	9	Spostrzeżeń
Do Referatu XXIV	6	Spostrzeżeń
	72	wobec 189 w poprzednim miesiącu

Również w tym miesiącu Referat XVI nie otrzymał żadnych Spostrzeżeń od innych grup.

3. Uporządkowano

Do uporządkowania przekazano 2279 sztuk, to jest 0,64% wobec 0,55% w miesiącu listopadzie, z następujących powodów:

	Grudzień		Listopad
a) Informacje wojskowe (K 163 ³⁵² , 195 ³⁵³)	2559 = 94,8%	wobec	89%
b) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 28cd)	127 = 4,7%	wobec	6,7%
c) Informacje od jeń.woj. z oddziałów roboczych (K 182)	22 = 0,8%	wobec	1,5%
d) Skargi od jeńców wojennych (§ 28g)	5 = 0,18%	wobec	1,5%
e) Informacje o charakterze politycznym (§ 28cd) ³⁵⁴	8 = 0,3%	wobec	0,85%
f) Informacje o charakterze wojskowym (§ 28a) ³⁵⁵	0 = 0%	wobec	0%
g) Różne	8 = 0,29%		
	2729		

4. Zatrzymano/ocenzurowano

Liczba przypadków zatrzymania/cenzury wynosiła 2000 sztuk, to znaczy 0,48% wpływu korespondencji łącznie wobec 0,74% w poprzednim miesiącu.

Jako powody zatrzymania/cenzury przyjmuje się:

	Grudzień		Listopad
a) Odesłano	741 = 37%	wobec	32%
b) Jeńcy wojenni i zakładnicy między sobą (§ 19b)	502 = 25%	wobec	8%

³⁵² Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

³⁵³ Zob. T. 4, dok. nr 556, przyp. 88.

³⁵⁴ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 33.

³⁵⁵ Zob. T. 4, dok. nr 622, przyp. 293.

c) Z frontu (K 163 ³⁵⁶)	262 = 8,1%	wobec	5,6%
d) Z żołnierzami armii rosyjskiej (K 90 ³⁵⁷)	152 = 7,6%	wobec	5,6%
e) Podejrzane i niezrozumiałe	39 = 2%	wobec	1,6%
f) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 24a)	109 = 5,5%	wobec	4,5%
g) Widokówki (§ 19a)	47 = 2,3%	wobec	0,3%
h) Listy błagalne od internowanych (K 188)	0 = 0%	wobec	0,1%
i) Niemożliwe do przekazania (K 199)	103 = 5,1%	wobec	38,5%
k) Treść obraźliwa	26 = 1,3%	wobec	0,7%
l) Skargi od wrogich jeńców wojennych (§ 24c)	0 = 0%	wobec	0,1%
m) Niedopuszczalne z przyczyn politycznych (§ 24a)	22 = 1,1%	wobec	0,8%
n) Niedopuszczalne z przyczyn wojskowych (§ 24a)	0 = 0%	wobec	0%
o) Puste	75 = 3,8%	wobec	1%
	2000		

5. Odesłane do nadawców

Zgodnie z § 30 pkt II Księgi Instrukcji odesłano do nadawców z powodu niedozwolonej pisowni 18 sztuk, to znaczy 0,004% wobec 0,003% w poprzednim miesiącu.

6. Zapytania, nekrologi itp.

Zgodnie z Komunikatem 160³⁵⁸ do Grupy Pocztowej lub do Kancelarii Prezydialnej przekazano 618 sztuk, to znaczy 0,14% jak w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

	Grudzień		Listopad
a) Zapytania o własnych żołnierzy	135 = 22,5%	wobec	23,7%
b) Zapytania o wrogich żołnierzy	8 = 1,4	wobec	4
c) Korespondencja z Czerwonym Krzyżem	11 = 1,8	wobec	2,5
d) Niepełny adres własnych jeń. woj.	65 = 10,8	wobec	15,5
e) Niepełny adres wrogich jeń. woj.	336 = 56	wobec	42,7
f) Nekrologi	63 = 10,5	wobec	11,9
	618		

B. Wyłączono

7. Korespondencja w językach obcych

Jako korespondencję w innym języku niż język polski do Grupy Sortowania przekazano 27 936 sztuk, to znaczy 6,6% całego wpływu korespondencji wobec 6,14% w poprzednim miesiącu. Z tego 13 475 sztuk, to znaczy 48%, przypadało na korespondencję w języku ukraińskim wobec 50% w poprzednim miesiącu.

³⁵⁶ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

³⁵⁷ Komunikat nr 90, dotyczący korespondencji wojskowych rosyjskich, nie został odnaleziony w zasobie aktowym GZNB w Kriegsarchiv.

³⁵⁸ T. 4, dok. nr 522, przyp. 30.

8. Niewłaściwie przesłano

Łączna liczba 11 330 sztuk, to jest 2,7% wobec 2,3% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

	Grudzień		Listopad
a) Cenzura w Budapeszcie	13 = 0,1%	wobec	0,14%
b) Niewłaściwie przesłano z wrogiego kraju	793 = 7%	wobec	9,9%
c) Pozostała niewłaściwie przesłana koresp.	<u>10 525</u> = 93%	wobec	89,8%
	11 330		

naczelnik grupy: rtm. Osiecimski-Czapski

^a Na stronie tytułowej meldunku z lewej strony u góry odcisnięto stempel: „Polnische Zensur-gruppe”.

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3777 Res. 8307, k. nlb.

Nr 649

1918 styczeń 31, Wiedeń. – Sprawozdanie miesięczne „sprawa polska” za styczeń 1918, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Referat XVI/14, omawiające 32 fragmenty korespondencji w języku polskim, ocenzone i przetłumaczone na język niemiecki, obejmujących okres od 26 VII 1917 do 24 I 1918. W sprawozdaniu styczniowym analizowane są z pewnym opóźnieniem korespondencje podnoszące głównie nowe kwestie, zwłaszcza: stosunek Polaków do rokowań w Brześciu Litewskim, do sprawy pokoju, do bolszewików, Austro-Wegier i Niemiec. Opinie Polaków w tych kwestiach, zwłaszcza w kontekście sprawy polskiej – niedopuszczenia przedstawiciela Polski do udziału w rokowaniach – nieco się różnią w poszczególnych dzielnicach Polski, jak i w poszczególnych głównych skupiskach Polaków poza granicami kraju. Ponadto korespondencje odnoszą się do bardziej szczegółowych kwestii jak: legioniści w Szczypiornie, „Polacy na Chełmszczyźnie”, położenie polskich jeńców wojennych po przewrocie bolszewickim, „uroczystości ku czci T. Kościuszki”.

Sprawa polska. Sprawozdanie za styczeń 1918^a

Kraj:

Sprawa pokoju

Stosunek do rządu bolszewików

Polacy i Niemcy
 Legiony
 Polacy na Chełmszczyźnie
 Życzenia polskich jeńców wojennych w Monarchii
 Uroczystości ku czci T. Kościuszki

Rosja:

Nastroje wobec bolszewików
 Położenie polskich jeńców wojennych
 Żądania narodowe
 Stosunek do Austro-Węgier
 Ruchy narodowe

Kraj

Sprawa pokoju

Negocjacje w **Brześciu Litewskim**³⁵⁹ są ze względu na swoje znaczenie dla sprawy polskiej śledzone w napięciem i uwagą. **Tęsknota za pokojem** jest wprawdzie ogromna i obejmuje wszystkie kręgi społeczne, jednak wymienia się tu tylko sprawy gospodarcze i humanitarne. Jeśli chodzi o narodowe interesy, a tym zajmuje się liczbowo mniejsza, intelektualnie wyżej stojąca górna warstwa społeczna – przeważające nastroje są **przeciwnie zawarciu przedwczesnego pokoju**, który nie przyniósłby dla narodu pożądanego rozwiązania sprawy polskiej (1, 2).

Podaje się następujące motywy:

1) Brak zaufania do wspaniałomyślności **Niemiec** i ich gotowości do zaangażowania się w spełnienie polskich żądań.

O **Austro-Węgrzech** prawie w ogóle nie mówi się w tym kontekście, gdyż jej głos w porównaniu z głosem sprzymierzonych ma zbyt małe znaczenie. Wielu sądzi, że sprawa **zjednoczenia Galicji z Polską** weszła w niekorzystną fazę, a mianowicie obawiają się, że ujawniona podczas wojny ekonomiczna wartość Galicji jest głównym czynnikiem budzącym w Monarchii życzenie, aby zatrzymać tę prowincję (3).

2) Z drugiej strony nikt się nie łudzi, że obecny **rosyjski** rząd, który ma niewiele życzliwości dla ultranarodowych postulatów, mógłby się zaangażować w polski maksymalny program z oczekiwanym od poprzedniego rządu zdecydowaniem.

3) Na koniec, do tego złego nastroju przyczynia się brak własnego **polskiego przedstawicielstwa** w negocjacjach prowadzonych w Brześciu Litewskim.

³⁵⁹ Od grudnia 1917 r. toczyły się w Brześciu Litewskim rokowania między państwami centralnymi a Rosją bolszewicką (15 XII w Brześciu Litewskim został zawarty rozejm), zakończone 3 III 1918 r. zawarciem traktatu pokojowego. Obszerna dokumentacja na temat rokowań i udziału w nich delegacji polskiej zob. *Materiały archiwalne...*, t. 1, s. 137–138, 155–161, 163–166, 182–183, 204–213, 228–229.

Narodowa ambicja jest szczególnie urażona od czasu, kiedy dopuszczenie i uznanie **ukraińskiej delegacji** jasno uwidoczniło różnicę w obecnym prawnym położeniu i znaczeniu tych dwóch narodów (1).

W świetle tych faktów, posiadające narodową świadomość kręgi społeczne oceniają **pesymistycznie** obecną sytuację sprawy polskiej i **opowiadają się za kontynuacją wojny przeciwstawiając temu obecnie osiągalne niekorzystne warunki zawarcia pokoju** (2, 14, 18).

Stanowisko wobec rządu bolszewików

Zwycięstwo bolszewików spowodowało **zerwanie przyjaznego stosunku** Polaków do rewolucyjnej Rosji. Bolszewicy nie mają wśród Polaków żadnych przyjaciół z wyjątkiem ekstremalnych socjalistów. Wrogość opiera się na różnicach w poglądach narodowych i społecznych. Już okoliczność, że władza **kosmopolitycznych bolszewików** pogrzebała dobre widoki dla sprawy polskiej, musiała budzić nienawiść polskiego narodu. Poza tym głębokie oburzenie wywołały wywrotowe idee społeczne i ich brutalne urzeczywistnienie w praktyce, przede wszystkim jako przemoc wobec polskich właścicieli ziemskich stosowana przy okazji wywłaszczania ziemi.

W tym zjawisku zwraca uwagę **powolne odwracanie się polskiej opinii publicznej** od Rosji, z którą jeszcze niedawno wydawała się być związana więzami niezmiennej sympatii (4, 12).

Polacy i Niemcy

Rosnąca **niechęć** Polaków do Niemców grozi, że stanie się zjawiskiem stereotypowym w emocjonalnym życiu narodu.

Polityce niemieckiej zarzuca się nieuczciwe, **egoistyczne motywy** działania, zarzuca się jej, że jest pazerna, tyranizuje i **wykorzystuje** swoich sąsiadów.

Dążąc do rozwinięcia wolnych narodowych sił w zaborze rosyjskim oczekuje się z utęsknieniem, że wkrótce nastąpi odwrót mocarstw centralnych, chociaż przyznaje się otwarcie, że większe są korzyści z obecnej administracji niż z rosyjskiej. Nawet bez wątplenia istotne **ustępstwa** Niemców w sprawie kształtu polskiego rządu nie mogą naprawdę zmienić nastrojów, gdyż porównuje się je z innymi niekorzystnymi dla narodu aktami niemieckiego systemu rządowego i zgodnie z tym ustępstwa te **osądza się** odpowiednio **sceptycznie**. W tych okolicznościach jest zrozumiałe, że są nawet tacy, którzy swoje polityczne rachuby opierają na nagłym, niekorzystnym dla Niemców obrocie spraw (3, 5, 6, 7, 8).

Legiony

Zasadniczy żal narodowej polityki stanowi sprawa legionów i armii. Austriacy legioniści żądają ostatecznego **oczyszczenia wyjaśnienia** swojej sprawy, gdyż uważają, że jest to niegodne, aby byli piłką do gry politycznych partii i przedmiotem tak długich „targów” z rządami. O przetrzymywanych w Szczypiornie legionistach

uważa się, że ci spośród nich, którzy mają najbardziej twardy charakter nie zachwieją się w swoich zamiarach i dzielnie wytrwają w zgodzie z uczuciami całego narodu. Natomiast elementy, które w międzyczasie zmiękły i dały się namówić na złożenie hańbiącej przysięgi, określa się z pogardą jako „szumowiny” społeczne. Zwolnienie Piłsudskiego jest postrzegane jako rodzaj narodowej sprawy honoru i jest przedmiotem nieustannych żądań w kraju i zagranicą (4, 9, 10).

Polacy w Chełmszczyźnie

W jednym liście skierowanym do posła Reichsratu/ Rady Państwa³⁶⁰ chwali się **zasługi** austriacko-węgierskiej **administracji wojskowej**, która w pewnej miejscowości **umożliwiła** rozwój polskiego narodowego życia i wychowania otwierając polskie szkoły oraz zezwalając na odprawianie nabożeństw w obrządku rzymsko-katolickim. Wyraża się życzenie, aby Chełmszczyzna została **wcielona** do Królestwa Polskiego, a jeśli to nie jest możliwe, aby tamtejszym Polakom zagwarantować prawa mniejszości narodowej (szkoła, kościół itp.) (11).

Życzenia polskich jeńców wojennych w Monarchii

Radość wywołana przez wiadomości o możliwości zawarcia wkrótce pokoju wśród znajdujących się u nas w kraju rosyjskich jeńców wojennych narodowości polskiej w ostatnim czasie **osłabła**, czego powodem były ogólnonarodowe wątpliwości oraz rozważania o specyficznym charakterze.

Tych jeńców wojennych nurtuje **obawa**, że w przypadku zawarcia **osobnego pokoju**, zostaną wysłani przymusowo **do Rosji**, co dla wszystkich polskich jeńców wojennych, którzy w większości pochodzą z Polski i w Rosji czują się obco, byłoby w najwyższym stopniu niepożądane. Ta ewentualność jest postrzegana jako wręcz zgubna przez jeńców wojennych oficerów, a mianowicie z powodu **likwidowania** w Rosji pod nowymi rządami **stanu oficerskiego** i przede wszystkim przez tych jeńców wojennych, którzy w swoim czasie **przeszli dobrowolnie na naszą stronę** i którzy chcą uniknąć politycznego prześladowania.

Aby uspokoić umysły byłoby pożądane, aby te obawy, jeśli nie są uzasadnione, usunąć wydając odpowiednie oświadczenie.

Niektórzy jeńcy wojenni skarżą się, że ani polski rząd, ani **polskie społeczeństwo** nie troszczą się o nich i nie świadczą żadnej pomocy, którą otrzymują polscy jeńcy wojenni z Monarchii od swoich rodaków w Rosji – okoliczność, którą w swoim czasie szczegółowo omówiono w sprawozdaniu za wrzesień 1917 (REF XVI/10)³⁶¹ (13, 15, 16).

³⁶⁰ Chodzi tu zapewne o list 11 skierowany do Jakuba (w korespondencji mylnie podano imię – Jan) Bojki. Był on rzeczywiście posłem do parlamentu wiedeńskiego (1897–1918), pełnił funkcję prezesa PSL „Piast” (1914–1918) i był wówczas postacią powszechnie znaną. Zob. SBDRL, s. 47.

³⁶¹ Sprawozdanie to jest publikowane w niniejszym tomie.

Uroczystości ku czci Tadeusza Kościuszki

100 rocznica śmierci narodowego bohatera wolności była **głównym punktem** niezliczonych **narodowych manifestacji** zarówno w Monarchii, jak też zagranicą (5)³⁶².

Rosja

Głosy w sprawie bolszewików

Napływające zgodnie z oczekiwaniem z opóźnieniem doniesienia z Rosji nie pozwalają w pełny sposób rozpoznać najnowszej fazy rozwoju wzajemnych stosunków politycznych. Żarliwa wiara w zwycięstwo Bolszewików i związane z tym **oczekiwania** pochodzą z pierwszych dni ich rządów i z czasem chyba (jak można przypuszczać na podstawie pewnych oznak) w widoczny sposób osłabły (17).

Położenie polskich jeńców wojennych

Wydaje się, że zapoczątkowana za rządu Kiereńskiego akcja poprawy losu polskich jeńców wojennych i cywilnych na skutek zapanowania anarchii **zakończyła się fiaskiem**. Chociaż odnotowuje się wzmianki o wystawianiu paszportów polskim jeńcom cywilnym (również na Ukrainie), **nie można jednak mówić o gruntowanej zmianie** położenia jeńców wojennych.

Wydaje się, że jedynym dobroczynnym – chociaż z pewnością niezamierzonym – skutkiem panującego chaosu są większe możliwości podejmowania **prób ucieczki**, co jest obserwowane na masową skalę. Natomiast jeńcy wojenni bardzo cierpią z powodu wzrastającego poczucia **zagrożenia życia**, trudności z zaopatrzeniem i stagnacji komunikacji pocztowej (24, 25, 26, 30, 32).

Narodowe żądania

Chociaż pokładane w Rosji nadzieje spełzły na niczym, jednak **narodowe aspiracje** nic nie straciły ze swego radykalizmu. Całkowita **niepodległość** i zjednoczenie wszystkich dawnych ziem polskich należą do stałego programu i w licznych listach pojawia się niezmienna fraza, która brzmi: „Powrócę tylko do wolnej polskiej Galicji” (3, 22, 26).

Jako że **Piotrogród** przestał być źródłem wszystkich narodowych marzeń, wyobrażnia syci się niewiarygodnie fantastycznymi pogłoskami o rzekomych osiągnięciach w Monarchii jak na przykład: utworzenie państwa polskiego, zjednoczenie Polski z Galicją oraz już dokonana unia personalna Austro-Węgier z Polską i z południowosłowiańskimi państwami. Dopiero listy z kraju sprowadzają te zbyt rozległe iluzje do właściwych rozmiarów (5, 20, 21, 22, 23).

³⁶² Informacja o obchodach 100. rocznicy śmierci Tadeusza Kościuszki jest opisana w liście 6.

Stosunek do Austro-Węgier

Ogólnie rzecz biorąc obecne **nastroje nie są** niekorzystne dla Monarchii. Szczególnie beznadziejna sytuacja społeczna w Rosji nauczyła **doceniać wartość zorganizowanej administracji**, co jest nie bez znaczenia dla przyszłości. Należy jednak wspomnieć o pojedynczych listach utrzymywanych w tonie desperacji, w których nasi jeńcy wojenni zapowiadają rozliczenie się z Monarchią za krzywdy, których doznali jeńcy wojenni, ich żony i dzieci (19, 27, 28).

Ruch narodowy

Z licznych miejscowości w Rosji nadchodzą zgodne doniesienia o intensywnej **działalności społecznej**, rozlicznych kulturalnych, filantropijnych i tym podobnych stowarzyszeniach, które stanowią ośrodki szeroko zakrojonej narodowej propagandy. Niezliczone uroczystości ku czci T. Kościuszki³⁶³, które odbywały się przy żywym udziale wszystkich narodowości i stanów, są przedstawiane jako jedyne w swoim rodzaju przeżycie. Rozwijający się ruch narodowy sięgnął nawet po takie elementy, które do niedawna – ze względu na stosowany przymus lub z powodu obojętności – nie zaliczano do przejawów polskości (29, 32).

Wiedeń, 31 stycznia 1918

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W górnym lewym rogu na stronie tytułowej sprawozdania za styczeń 1918 r. odbito stempel „GZNB. Zensurabteilung, präs. 5/2 [191]8 Nr. Res. 4966”, a w prawym rogu napis: „Referat XVI/14. rtm. hrabia Osiecimski-Czapski”. Na poszczególne miesiące w 1917 r. przypadało korespondencji: lipiec – 2, październik – 4, listopad – 6, grudzień – 7, styczeń 1918 – 11, niedatowane – 2.

Załącznik do Referatu XVI/14 obejmujący 32 fragmenty korespondencji w języku polskim ocenzone i przetłumaczone na język niemiecki

1. Nadawca: dr Franciszek Szeliga, Lwów (Galicja), odbiorca: jeńiec woj. jedn. ochot. plut. Józef Szeliga, campo di prigionieri di guerra Gavi, prow. Alessandria, Piemont (Włochy), data: 6 I 1918.

„... **Tęsknota za pokojem jest ogromna**, chociaż byłoby **lepiej** jeszcze **trochę** **«pocierpieć»**. Oby tylko koniec wojny **okazał się dla nas pomyślny**, na co jednak

³⁶³ Tadeusz Kościuszko (1746–1817) – polski generał, uczestnik walk o niepodległość Stanów Zjednoczonych i wojny polsko-rosyjskiej 1792 r., naczelnik insurekcji 1794 r.; po klęsce więziony w twierdzy Pietropawłowskiej w Petersburgu, zwolniony w 1796 r. udał się na emigrację; sprzeciwiał się wzięciu sprawy polskiej zarówno z Francją Napoleona I, jak i Rosją Aleksandra I. Zob. np.: J. Lubicz-Pachoński, *Kościuszko na ziemi krakowskiej...*; A. Śliwiński, *Powstanie kościuszkowskie...*; A. Storożyński, *Kościuszko...*

nie wskazuje przebieg obecnie prowadzonych w Brześciu Litewskim negocjacji pokojowych. **Ukraińcy mają więcej szczęścia** – w krótkim czasie **osiągnęli to, o czym nigdy nie marzyli**; na razie jeszcze nie ma powodu do żałoby, gdyż w końcu wynik wojny musi być dla nas korzystny ...”

2. Nadawca: panna Cecylia Cielenkiewicz, Brzostek, pow. pilzneński (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. kadet Roman Cielenkiewicz, Perowsk, obw. syrdaryjski (Rosja),
data: 13 I 1918.

„... **Wydaje się, że z naszą sprawą jest źle**, tak mi podpowiada mój zdrowy ludzki rozsądek – i to mnie bardzo smuci... Od czasu do czasu **życzę, aby wysłać Brześć do stu diabłów ...**”

3. Nadawca: Mieczysław Blieniecki, Spytkowice pod Zatorem, pow. oświęcimski (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. por. Józef Seremet, łagier wojennoplennych Orenburg (Rosja),
data: 20 I 1918.

„... Negocjacje pokojowe, które może dojdą do skutku, założywszy, że nasi **opiekunowie z zachodu**^a odstąpią od swoich porządków z czasów krzyżaków, i oddadzą Panu, kochany Panie, i nam **polską Galicję**, ponieważ, że to dzisiaj lub jutro to nastąpi, nie podlega żadnej wątpliwości. **Dopiero dzisiaj zauważyli, co jest warta Galicja**, jakie ogromne bogactwa w niej tkwią, które niestety wykorzystują Polacy. Trochę się obawiam przed wiosną, gdyż **cały świat** zwrócił się właściwie **przeciwko jednemu**^b, **co bynajmniej nie dziwi ...**”

^a Adnotacja cenzora: „mowa jest o mocarstwach centralnych”.

^b Adnotacja cenzora: „Niemcy”.

4. Nadawca: legionista Stach [Stanisław] Pachel, Kraków (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. kadet Zygmunt Bobek, łagier wojennoplennych Kijów (Rosja),
data: 18 I 1918.

„... Nasza już tradycyjna **tragedia legionowa** jest niesłychanie zawikłana. Jesteśmy całkowicie **uzależnieni od polityki** – jesteśmy podzieleni. Jedna część – mieszkańcy Królestwa Polskiego – jest u «Beselera» a my jesteśmy u «Papa» w Galicji pod skrótem: «P.K.P.» – Polski Korpus Posiłkowy. Z tego, cześć drugiej brygady jest na froncie. **Targujemy się teraz z Prusami, na które każdy patrzy z obrzydzeniem**. Ich chciwość jest niewyczerpana. **Z przerażeniem** czytamy **doniesienia** z Ukrainy **dotyczące naszych polskich gospodarstw**. Brak politycznej jednomyślności w Królestwie jest skandaliczny i wywiera na nas zły wpływ. **Piłsudski jest ciągle jeszcze w więzieniu ...**”

5. Nadawca: Stanisław Kossek, Kraków (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. dr Jan Kossek, łagier wojennoplennych Berezowka, pow. nerczyński, obw. zabajkalski (Rosja),
data: 24 I 1918.

„... W nazbyt różowych barwach wyobrażasz **sobie tutejszą sytuację sprawy polskiej**, prawdopodobnie żywią Was tam **osobliwymi fantazjami** o stanie naszej polityki. Marzenia o polskim morzu, polskim rządzie **pozostały jedynie marzeniami ...**”

6. Nadawca: M. Massalski, Oświęcim, pow. biański (Galicja),
odbiorca: plut. Jan Ślesarczyk (ojciec), campo di prigionieri di guerra Caltagirone, prow. Catania, Sycylia (Włochy),
data: 19 XII 1917.

„... Obchodziliśmy bardzo uroczyście **rocznicę śmierci** naszego bohatera walk o wolność Tadeusza **Kościuszki**. Szczególnie w Poznańskim było wspaniale – nagromadzone od 100 lat uczucia rozlały się w całej swojej pełni. W Warszawie jest teraz Rada Regencyjna, jej prezes i ministerstwo z 8 portfelami. **Niemcy budują Polskę, wrzucają entuzjastów do lochu**³⁶⁴ i bardzo często pozwalają «grzecznym obywatelom» jeździć do Niemiec³⁶⁵. **Jednak stary Polak jeszcze żyje ...**”

Z zaboru rosyjskiego

7. Nadawca: Jadwiga Kędzierska, Nieznanice, poczta Kłomnice, pow. radomszczański, gub. piotrkowska (Król. Pol.),
odbiorca: rosyjski ppor. Czesław Kędzierski, Nowouzienski, gub. samarska (Rosja),
data: 10 I 1918.

„... Wiesz, z tęsknotą czekamy na jedno, na bliskie **bankructwo Pani Germańskiej**^a. Powodzi jej się za dobrze, tyranizuje i wyzyskuje całe swoje otoczenie. Uderza w najlepsze firmy swoich znajomych, na których się wzbogaciła; dlatego nie ma się co dziwić, **że wszyscy będą się cieszyć z jej upadku ...**”

^a Adnotacja cenzora: „mowa jest o Niemcach”.

³⁶⁴ Jest tu zapewne mowa o ciągle powtarzających się aresztowaniach w środowisku niepodległościowym związanym z Piłsudskim.

³⁶⁵ Autor mianem „grzecznych obywateli” określa tych czołowych polityków związanych z Radą Regencyjną i z gabinetem Jana Kucharzewskiego, którzy jeżdżą na rozmowy z przedstawicielami kół rządowych w Berlinie. Konkretnie chodzi tu zapewne o wizyty członków RR w Berlinie i Wiedniu 7–10 I 1918. Ich starania o dopuszczenie przedstawicieli RR do udziału w rokowaniach w Brześciu Litewskim zakończyły się niepowodzeniem.

8. Nadawca: Franciszek Zajączkowski, Chociw, poczta Widawa, pow. łaski, gub. piotrkowska (Król. Pol.),
odbiorca: jeniec woj. Józef Zajączkowski, Bettendorf, prow. Prusy Zachodnie (Niemcy)^a,
data: 12 XII 1917.

„... U nas w kraju wre bardzo gorliwa **praca społeczna**. Wszędzie otrzymaliśmy przywileje, nie będziemy już widzieć moskiewskiego plemienia, a **będzie jeszcze dużo lepiej, gdy również pójda sobie Austriacy i Niemcy**, chociaż – prawdę mówiąc – **nie jest – nam tak źle**, jak poprzednio **pod władzą rosyjską ...**”

^a Miejscowość nieodnaleziona.

9. Nadawca: Z. Gmitrzykowska, Kielce (Król. Pol.),
odbiorca: legionista Edward Korfel, Łomża (Król. Pol.),
data: 1 I 1918.

„... Jakie nastroje panują tam u Was³⁶⁶? Ah, tylko nie traćcie nadziei, bo **nieprzyjemnie nas dotyka**, gdy słyszymy, że **ten czy ów składa przysięgę**. To zaiste jest prawda, że cierpicie tam niedolę, ale przecież nie będzie to trwało wiecznie ...”

10. Nadawca: legionista Jerzy Wienisza-Radomski, Szczypiorno, gub. kaliska (Król. Pol.),
odbiorca: legionista Stefan Radomski, Polski Korpus Posiłkowy, poczta połowa nr 378a,
data: 9 XII 1917.

„... Sposób, który mi radzisz, aby wydostać się ze Szczypiorna, jest absolutnie nie do przyjęcia. Musisz wiedzieć, że **ci, którzy odeszli, byli słabymi ludźmi bez charakteru, najgorsze szumowiny legionów ...** Nasze stanowisko w sprawie armii jest jasne i można je określić jednym zdaniem: **chcemy służyć w narodowej armii, powołanej przez narodowy rząd**. Tego zdania nie zmienimy ani na jotę ...”

11. Nadawca: Jan Pronczuk, Jahodyn, poczta etapowa 259, pow. włodzimierski, gub. chełmska (Król. Pol.),
odbiorca: Jan³⁶⁷ Bojko, deputowany do Rady Państwa, Wiedeń (Austria),
data: 19 I 1918.

„... Byłoby zbędne, przedstawiać smutne stosunki panujące u nas w Chełmszczyźnie. **Podczas okupacji** przez austriacką armię, pomimo okropności wojny i nędzy, mogliśmy jednak **oddychać** pełniejszą pierśią; gdyż było **nam wolno modlić się**

³⁶⁶ W korespondencji 9 jest mowa o sytuacji w obozie w Łomży dla internowanych legionistów-królewaków, którzy odmówili złożenia przysięgi.

³⁶⁷ Właściwie: Jakub Bojko.

po polsku i wychowywać nasze dzieci w duchu narodowym. Za zezwoleniem Jego Majestatu Cesarza Karola I 4. cesarsko-królewska armia otworzyła nam szkołę oraz zatrudniła 2 nauczycieli, Polaków, którzy z całym poświęceniem zajmują się nami i naszymi dziećmi. Na 1005 ludzi jest 245 dzieci, a ponadto 75 osób na kursie dla analfabetów. Podczas świąt Bożego Narodzenia mieliśmy po raz pierwszy od istnienia Jagodina mszę świętą w budynku szkolnym. Nie jestem w stanie opisać **radości naszych współobywateli**, kiedy po raz pierwszy w swojej wsi modlili się po polsku i śpiewali kolędy. Ponieważ teraz trwają najważniejsze negocjacje, prosimy Waszą Ekszelencję, aby zechciał najlaskawiej otoczyć nas swoją opieką i postarać się, aby nas, którzy mieszkają za Bugiem, **włączyć do Królestwa Polskiego**, a ewentualnie w najgorszym razie, aby **zagwarantowano** nam obecnie przez Austrię przyznane **prawa**, w szczególności, aby pozostawiono **polską szkołę** i aby było nam wolno założyć w naszej wsi **kościół i cmentarz**. Jan Pronczuk ...”

Od polskich jeńców wojennych w Monarchii

12. Nadawca: jeńiec woj. Stanisław Smalkowski, Feldbach (Styria),
odbiorca: Józef Januczyk, Dąbrówka, pow. makowski, gub. łomżyńska (Król. Pol.),
data: 16 XII 1917.

„... **Nie tracimy nadziei**, gdyż **rosyjski naród**, który swoimi wielkimi czynami wzbudził podziw wśród narodów, a poprzez krwawe ofiary i łzy **wywalczył wolność** daje nam w pewnym sensie gwarancję, że nie spocznie, póki nie osiągnie swojego celu; żyjemy tą nadzieją. To przede wszystkim wymaga wiele pracy, aby zedrzeć «im» maskę z twarzy; ta ciemna masa teraz zyskała świadomość. To jest czyn godny naśladowania ...”

13. Nadawca: jeńiec woj. ppor. Lipiecus Cekier, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Offiziers-Abteilung, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Felicia Cekier, Częstochowa, gub. piotrkowska (Król. Pol.),
data: 21 XII 1917.

„... W ostatnich dniach dotarły do nas wiadomości o zawarciu separatystycznego pokoju³⁶⁸. Wywołało to u nas **ogromną radość**, gdyż teraz ta przeklęta niewola niedługo się skończy, z drugiej strony jednak jest również **strach** przed mordami, **przyszłością**, która nas czeka w **tym bestialskim moskiewskim kraju**. **To dotyczy w szczególności byłych rosyjskich oficerów**; trudno jest przewidzieć, **czy na to zasługujemy, aby nas tam wysłać na obczyznę ...”**

³⁶⁸ Prawdopodobnie rozpoczęcie rokowań pokojowych w Brześciu Litewskim i zawarcie rozejmu między Rosją a państwami centralnymi (15 XII 1917) odebrano mylnie jako zawarcie pokoju. Por. przyp. 359 w części analitycznej sprawozdania.

14. Nadawca: jeniec woj. Władysław Krynicki, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Wiktoria Krynicka, Krasnystaw, gub. lubelska (Król. Pol.),
data: 10 I 1918.

„... Mamy wrażenie, że wojna zbliża się do końca. Czy ten koniec nastąpi wcześniej, pokażą najbliższe dni. Może się jeszcze opóźnić. Moja intuicja podpowiada mi, że, **jeśli dla Polaków przybierze zły obrót**, to byłbym za tym, **aby wojnę kontynuować tak długo, aż przyniosłaby dobry wynik dla Polaków ...**”

15. Nadawca: jeniec woj. podporucznik Ksawery Wierzbewski, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Offiziers-Abteilung, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Zofia Dominikowna Wierzbewska, Żytomierz, gub. wołyńska (Rosja),
data: 9 I 1918.

„... Czytam w gazetach, że przebywającym w rosyjskiej niewoli Polakom **bardzo pomaga polska społeczność**, czego nie mogę powiedzieć o nas, raczej mamy wrażenie, że **nikt o nas nie myśli ...**”

16. Nadawca: jeniec woj. ppor. Tadeusz Tomczycki, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Offiziers-Abteilung, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: c. k. kapelan Jakub Gazurek, Terezín, pow. Litoměřice (Czechy),
data: 10 I 1918.

„... Daremnie czekamy z dnia na dzień na wyczekiwane zwolnienie, jednak w tej sprawie panuje zupełne milczenie. Przedstawiciele **polskiej społeczności i polski rząd** nie mają władzy i pomimo wszystkich starań **nie mogą nam pomóc ...**”

Z Rosji

17. Nadawca: jeniec woj. Jan Krysz, łagier wojennoplennych Charków (Rosja),
odbiorca: Józef Łopatyński, Tarnobrzeg (Galicja),
data: 20 XI 1917.

„... **Wojna domowa** o władzę w państwie zbliża się do końca, maksymaliści³⁶⁹ przejęli stery. Przeżywamy teraz chwile o wielkim znaczeniu – okaże się, jaką wartość ma dzisiaj **międzynarodowa solidarność proletariatu**. Jeśli będzie można zrealizować **ideały bolszewików**, odzyskamy całą Polskę. Wydaje się, że **jedynie międzynarodowa rewolucja może rozwiązać sprawę polską w całości**³⁷⁰ ...”

³⁶⁹ Jest tu mowa o bolszewikach.

³⁷⁰ Autor korespondencji powtarza hasła propagandowe bolszewików w kwestii narodowej.

18. Nadawca: jeniec woj. Lipiecan Pilczyński, Woroneż (Rosja),
odbiorca: Michalina Wojnarowicz, Kraków (Galicja),
data: 13 XI 1917.

„... Dobrze rozumiem, że jest już czas, aby zawrzeć pokój, gdyby jednak zapytać mnie o zdanie, to opowiadałbym się **za kontynuowaniem wojny**. Nie ma żadnych wątpliwości, że wielu z nas wkrótce będzie mogło mieć coś do powiedzenia w tej sprawie. Radzę Wam, żebyście sobie tego samego życzyli. Nie są to w żadnym razie poglądy kondotiera, lecz zupełnie zwykła twarda konieczność. **Nie chodzi przecież o to, aby w końcu odetchnąć i odpocząć, lecz, aby osiągnąć nasz cel.** Mam nadzieję, że przecież wiesz, co jest **naszym wszechpolskim celem.** ...”

19. Nadawca: jeniec woj. mjr audytor Eugen Wolff, łagier wojennoplennych Nowonikołajewsk, gub. tomska (Rosja),
odbiorca: kpt. audytor Erast Wodłaszewski, Busk, pow. kamionecki (Galicja),
data: brak.

„... Wydarzenia następują po sobie w piorunującym tempie, jesteśmy tylko obserwatorami. Nie możesz sobie wyobrazić, jak bardzo **tęsknimy do silnej władzy państwowej**, takiej, jaka jest u nas. To byłoby dobrodziejstwo ...”

20. Nadawca: jeniec woj. kadet asp. Tadeusz Gdula, Bołchow, pow. orłowski, gub. orłowska (Rosja),
odbiorca: Władysław Pulczyński, Lanckorona, pow. wadowicki (Galicja),
data: brak.

„... Muszę wierzyć, że **powstanie całkowicie niepodległa Polska, gdyż to byłaby hańba dla świata, gdyby zatwierdził rozbiory**; nasze rozwiązanie to uchwalona przez Koło Polskie rezolucja krakowska³⁷¹, która potwierdziła nasze uparte dążenia ...”

21. Nadawca: nieznaną jeniec woj., łagier wojennoplennych Samara (Rosja),
odbiorca: Janina Dobrowolska, Brzeżany (Galicja),
data: 23 XII 1917.

„... Jak słyszałem, **postępuje budowa polskiego państwa**. Bardzo się cieszę, że ta krwawa wojna przynajmniej tę przyniesie korzyść, że sprawiedliwość zwycięży i otrzymamy **niepodległą Ojczyznę** lub może już ją otrzymaliśmy ...”

22. Nadawca: jeniec woj. oficer P. Bartak, łagier wojennoplennych Nowonikołajewsk, pow. tomski, gub. tomska (Rosja),
odbiorca: Nela Penikłówna, Łańcut (Galicja),
data: 28 XI 1917.

³⁷¹ Por. T. 4, dok. nr 572, przyp. 135, 137, 138, w sprawozdaniu miesięcznym za czerwiec 1917 r.

„... Tutaj krążą pogłoski, że **Galicja ma zostać zjednoczona z Królestwem Polskim**. Mamy nadzieję, że **wrócimy do własnego domu**, gdzie będziemy **panami w swoim domu**. Oby to się wkrótce ziściło ...”

23. Nadawca: jeniec woj. [imię nieznanne] Panasiewicz, Kondopoga, pow. pietrozawodski, gub. ołoniecka (Rosja),
odbiorca: Maria Panasiewicz, Prądnik Czerwony, pow. krakowski (Galicja),
data: 5 XI 1917.

„... Napisz mi, czy to prawda, że **nasz cesarz ogłosił się polskim, słoweńskim i serbskim królem**. **Byłoby dobrze**, gdyby to była prawda ...”

24. Nadawca: jeniec woj. oficer Bernard Szyman, łagier wojennoplennych Bolechow, gub. orłowska (Rosja),
odbiorca: jeniec woj. oficer B. Rymasz, Troickosawsk, obwód zabajkalski (Rosja),
data: 14 X 1917.

„... Jesteśmy w słowiańskim obozie. Jest tu ponad 200 Polaków. Określone przywileje, które nam przyznano, pozostały jednak tylko **na papierze**³⁷². ...”

25. Nadawca: jeniec woj. oficer Jan Czarnotar, łagier wojennoplennych Iszym, gub. tobolska (Rosja),
odbiorca: Janka Zembatówna, Witkowice, pow. biański (Galicja),
data: 16 X 1917.

„... Dzięki staraniom tutejszego komitetu uzyskaliśmy pełną **wolność**. Na nieszczęście wystąpiło jednak **małe «ale»** i **wszystko upadło**³⁷³. Jednakże będziemy dalej się starać. Z naszej inicjatywy powstał tutaj polski komitet, a przy nim mała szkoła. Pod tą etykietą zezwolono nam teraz zorganizować **wieczór ku czci Kościuszki** ...”

26. Nadawca: jeniec woj. Stanisław Kulimec, łagier wojennoplennych Tomsk (Rosja),
odbiorca: Leopold Endel, Lwów (Galicja),
data: 19 XI 1917.

„...Obecnie **sytuacja Polaków uległa tutaj poprawie**, dzięki staraniom Komisji Likwidacyjnej do spraw polskich. Pytasz się, czy tu są Polacy? Jest ich tutaj bardzo wielu ...**Sprawę polską traktujemy poważnie** i wszyscy mamy nadzieję, że powrócimy już do wolnej, niepodległej Polski ...”

³⁷² Na przełomie 1917/1918 w miasteczku Bolechów (pow. doliniański, woj. stanisławowskie) mieściło się dowództwo uzupełnień Polskiego Korpusu Posiłkowego.

³⁷³ Jest tu mowa o swobodach wolnościowych przyznanych polskim jeńcom wojennym i jeńcom cywilnym przez rosyjski rząd tymczasowy po rewolucji marcowej. Po objęciu władzy przez bolszewików stopniowo nie były one realizowane.

27. Nadawca: jeńiec woj. Antoni [nazwisko nieznane], łagier wojennopłennych Arzamas, gub. niżnonowogrodzka (Rosja),
odbiorca: Wanda Zamorska, Kraków (Galicja),
data: 17 X 1917.

„... Nawet gdybyś mi o tym nie napisała, to wiemy tutaj wszystko z gazet. **Wiemy dokładnie, co to są słynne rekwizycje w Galicji. Po zakończeniu wojny jeńcy wojenni będą żądać sprawiedliwości za niedolę i cierpienia swoich żon i dzieci.** Odbędzie się straszliwe rozliczenie. Kto pozostanie przy życiu, przekona się, że ludziom można uczynić wiele, ale jednak nie wszystko ...”

28. Nadawca: jeńiec woj. Jakub Skiba, Nadjeżdżyński Zawod, pow. wierchoturski, gub. permska (Rosja),
odbiorca: Agnieszka Skiba, Bóbrka (Galicja),
data: 7 VII 1917.

„... Wielu poległo na polu bitwy, wielu zmarło w szpitalach, wielu zostało inwalidami ... i jest jeszcze wielu **winnych bez winy** – winnych dlatego, że nie zostali zabici, ponieważ jako ranni lub otoczeni dostali się w moc przeciwnika jako jeńcy wojenni. **Rząd wydaje jeńców wojennych na łup kapitalistom**, którym tylko o to chodzi, aby jeńiec wojenny możliwie mało kosztował i aby móc go w miarę możliwości wykorzystać. Ha, wy panowie monarchiści, kapitaliści, wy generałowie i gubernatorzy, wy, którzy zabawiacie się ludzkim życiem i dobrem, raczcie sami udać się tam, gdzie leżą ofiary waszych kaprysów! Ci **winni bez winy**, to są ludzie, **którzy pozostawili w domu żony i dzieci**, starych rodziców bez opieki. Czy dacie tym starcom, tym kobietom i dzieciom i tym kalekom kawałek chleba, gdy będą głodować? **Uczyniona ludowi krzywda woła o pomstę** i z duchów zamordowanych powstaną mściciele i wówczas, nic wam nie pomogą wasze krzyże i ołtarze ...”

29. Nadawca: jeńiec woj. kadet Stanisław Drągowski, Semipałatyńsk (Rosja),
odbiorca: Helena Meisser, Ostrów, pow. sokalski (Galicja),
data: 6 XI 1917.

„... nasi osiedli tutaj w Rosji rodacy organizują się. Nawet na **dalekiej Syberii powstają polskie stowarzyszenia**. Ci sami, którzy dawniej **czynili to z przymusu** jak gdyby byłiby **Rosjanami, czują się dzisiaj wreszcie Polakami** – nie są straceni dla naszego narodu ...”

30. Nadawca: jeńiec woj., hr. Emil Roiński, tymczasowo w Kijowie (Rosja),
odbiorca: Ksawera Roińska, Lwów (Galicja),
data: 2 X 1917.

„... Jako delegat naszej Centralnej Komisji Opieki nad Polskimi Jeńcami Wojennymi i Cywilnymi dostałem misję utworzenia **punktów wydawania paszportów dla Polaków** posiadających austriackie i niemieckie obywatelstwo. W tej sprawie odbyłem w dniu dzisiejszym konferencję z **ukraińską Radą Centralną**³⁷⁴, z sekretarzem do spraw zagranicznych ...”

31. Nadawca: jeńiec woj. Józef [nazwisko nieznane], łagier wojennoplennych Irbit, gub. permska (Rosja),
odbiorca: Bronisława Wojakowska, Przemyśl (Galicja),
data: 26 VII 1917.

„... Czytałem dzisiaj w «Dzienniku Poznańskim»³⁷⁵ z dnia 5 lipca tego roku artykuł, który dotyczył odprawy, którą dał arcybiskup **Teodorowicz**³⁷⁶ w rezydencji z powodu zarzutów podnoszonych wobec Polaków ...”

³⁷⁴ Ukraińska Rada Centralna (Ukraińska Centralna Rada) – reprezentacja polityczna Ukrainy, powstała w marcu 1917 r. w Kijowie z inicjatywy Towarzystwa Ukraińskich Postępowców, Ukraińskiej Socjal-Demokratycznej Partii Robotniczej oraz przedstawicieli ukraińskich elit narodowych; jej przewodniczącym został M. Hruszewski. Do Rady przyłączyła się Ukraińska Partia Socjalistów-Rewolucjonistów, przedstawiciele kół wojskowych, środowisk robotniczych i chłopskich. W czerwcu 1917 r. Centralna Rada wydała I Uniwersał, którym proklamowała autonomię Ukrainy w ramach państwa rosyjskiego oraz utworzenie autonomicznego rządu – Sekretariatu Generalnego. Rosja początkowo domagała się odwołania Uniwersału, ale ostatecznie Rząd Tymczasowy zawarł porozumienie z Centralną Radą, uznając ją za swoją przedstawicielkę w pięciu guberniach ukraińskich i przekazując Sekretariatowi Generalnemu uprawnienia wykonawcze. Szybko się jednak okazało, że ustępstwa ze strony rosyjskiej były pozorne. Po przejęciu władzy przez bolszewików Centralna Rada wydała, w listopadzie 1917 r., III Uniwersał, ogłaszając powstanie Ukraińskiej Republiki Ludowej. Zob. np. J. Hrycak, *Historia Ukrainy...*; W. Mędrzecki, *Niemiecka interwencja militarna...*

³⁷⁵ „Dziennik Poznański” – gazeta wydawana w Poznaniu (1859–1939); miała charakter informacyjno-publicystyczny, jej pierwszym redaktorem naczelnym był Ludwik Jagielski; pismo miało początkowo profil liberalny, od lat 70. XIX w. dziennik stał się bardziej prawnicowy; w początkach XX w. redaktorem naczelnym pisma był Władysław Łebiński; szczególną uwagę gazeta poświęcała wówczas sprawom parlamentarnym, postulowała solidaryzm narodowy polski pod hegemonią ziemiaństwa, zwalczała inne siły polityczne: socjalistów, ludowców i Narodową Demokrację, postrzeganą początkowo jako radykalny ruch mieszczański. Zob. *Historia prasy polskiej...*, t. 2, s. 177–183, 195–196.

³⁷⁶ Józef Teodorowicz (1864–1938) – polski duchowny, arcybiskup obrządku ormiańskiego, teolog, działacz polityczny, poseł i senator II Rzeczypospolitej; w 1887 r. otrzymał święcenia kapłańskie, a w 1902 r. mianowano go arcybiskupem lwowskim obrządku ormiańskiego, w latach 1902–1918 był posłem do Sejmu Krajowego we Lwowie i Izby Panów w Wiedniu; prowadził aktywną działalność społeczną, polityczną i dobroczynną; podczas I wojny światowej starał się chronić obywateli przed represjami ze strony rosyjskich władz okupacyjnych; od początku listopada 1918 r. aktywnie uczestniczył w pracach nad organizowaniem państwowości polskiej; w latach 1919–1922 był posłem na Sejm Ustawodawczy, a następnie Senatorem II RP (1922–1923). Zob. *Kto był kim...*, t. 1, s. 208.

32. Nadawca: jeńiec woj. Walerian Stankiewicz, łagier wojennopленных Berezowka, pow. nerczyński, obw. zabajkalski (Rosja),
odbiorca: Kazimierz Stankiewicz, Oświęcim, pow. biały (Galicja),
data: 21 XII 1917.

„... Wczoraj urządziliśmy w naszym obozie uroczysty wieczór poświęcony T. **Kościuszce**. Przybyli polscy koloniści z sąsiedniego miasta, obecni byli również tutejsi oficerowie armii rosyjskiej – Polacy i Rosjanie – a z jeńców wojennych oprócz Polaków przybyli delegaci niemieckich, węgierskich, czeskich i ukraińskich oficerów oraz inne narodowości ... Od kilku tygodni korzystamy z **pewnych przywilejów**, które rząd przyznał polskim jeńcom wojennym. Polskie komitety pomagają nam wspierając pieniężnie. Tymczasem korzystamy z zezwolenia poruszania się po całym obozie ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Sprawozdanie i korespondencje: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3756 Res. 4966, k. 1089–1097.

Nr 650

1918 styczeń 21, [Wiedeń]. – Sprawozdanie naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, za ostatni miesiąc na temat: „nastroje wśród ludności”. Do wyróżniających się zjawisk w korespondencji sprawozdawca zalicza zainteresowanie ludności rokowaniami pokojowymi i oczekiwanie szybkiego zawarcia pokoju, występujące braki chleba w miastach, a na wsi drożyzna na takie towary jak mydło, soda, nici.

Meldunek z dnia 21 stycznia 1918^a

Temat: Nastroje wśród ludności

I. OGÓLNE NASTROJE

Ludność z napięciem śledzi przebieg negocjacji pokojowych i oczekuje z ufnością rychłego zawarcia pokoju. Ogólnie rzecz biorąc panuje radość z powodu powrotu jeńców wojennych, w niektórych przypadkach udziela się porad jeńcom wojennym, aby się nie spieszyli z powrotem do domu (ponowne wysłanie na front).

Skargi na epidemie chorób prawie w całości ustały. Nie odnotowano wypowiedzi o charakterze politycznym – z wyjątkiem narodowej sprawy polskiej.

II. SYTUACJA GOSPODARCZA

Na uprzednio okupowanych przez wroga terenach, szczególnie we wsiach, jest silnie odczuwalny brak towarów. Niektóre produkty takie jak mydło, soda, nici itp. są dostępne tylko po horrendalnych cenach; natomiast sytuacja w zakresie wyżywienia jest w miastach o wiele cięższa niż na wsi, chleba często nie ma tam całymi tygodniami. Jako przyczynę tej złej sytuacji prawie zawsze podaje się rekwizycje. Dużo lepszy jest ton doniesień nadchodzących z Galicji Zachodniej. Jednakże i tutaj mnożą się skargi na prawie niemożliwe do zdobycia produkty spożywcze i na wysokie ceny towarów.

III. ZAPOMOGI

W odniesieniu do pojawiających się w poprzednich sprawozdawczych miesiącach skarg na niewypłacanie zapomóg, odnotowuje się szczęśliwie poprawę sytuacji, co jest spowodowane już zakończonymi czynnościami przygotowawczymi.

Nie odnotowano żadnych istotnych doniesień z zaboru rosyjskiego.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu sprawozdania napis na maszynie: „Polnische Zensurgruppe”, a w prawym odesłanie: „An das Referat XXI” i „Ad Kundm[achung] 196, Abt. D. Exh. No. 8676”; na dole pod tekstem: „XXI/218 21/1 1918”. Komunikat nr 196 dotyczył gromadzenia spostrzeżeń odnośnie pogarszających się nastrojów społecznych wywołanych kryzysem zaopatrzeniowym, które groziły wybuchem zamieszek, por. ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3755 Res. 4910.

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3744 Res. 4117/16, k. 1272.

Nr 651

1918 styczeń 24, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 909/1 P, dotyczący skargi na zarządzone ograniczenie korespondencji jeńców wojennych, podpisanej przez 29 jeńców wojennych, a wniesionej do posta Ignacego Daszyńskiego.

Meldunek z dnia 24 stycznia 1918^a

Temat: Skargi na zarządzone ograniczenie korespondencji jeńców wojennych

Nadawca: dwudziestu dziewięciu jeńców woj., łagier wojennoplennych Berezowka, pow. nerczyński, obw. zabajkalski (Rosja),
odbiorca: poseł do Rady Państwa Ignacy Daszyński, Kraków (Galicja),
data: 14 XI 1917.

„14/11/17

Wielmożny Panie Pośle!

Już dawno słowo „jeniec wojenny” stało się synonimem... męczennika. – Ze smutną ironią komentował będzie historyk piszący dzieje „niewolnictwa” obecnej wojny, jak to wszystkie państwa wojujące prześcigały się w skrupulatnym stosowaniu do jeńców demokratycznej, jedynie sprawiedliwej, choć nieco na murzyńsko-afrykańskiej etyce opartej „zasady wzajemności”.

Żąda się od nas, byśmy znosili głód, poniewierkę i choroby – to zrozumiałe jeszcze; kto nie wytrzyma – nie wróci; teraz wojna, a my jesteśmy żołnierzami! Ci zaś co wrócą – będą przecież mieli niezaprzeczone prawo... do „renty dla inwalidów”. – Na to wszystko możnaby się jeszcze zgodzić, ale nie powinno nam się odbierać, nie powinno nam się uszczuplać tego, co jest dla każdego z nas jedyną obroną przed ostatnią rozpaczą! – Mamy na myśli ograniczenia, dotyczące korespondencji jeńców. Kiedy nas doszły pierwsze wiadomości z kraju, że się zanoszą na ograniczenia korespondencji, które mają być stosowane i do naszych krewnych i znajomych – zwróciliśmy się do redakcji „Nowej Reformy”³⁷⁷ z projektem, – by zniesiono „przywilej” nieopłacania poczty dla jeńców, a za uzyskane w ten sposób środki ustanowiono jeszcze kilkuset cenzorów w każdym z państw wojujących; tylu ludzi znających języki, a niezdolnych do innej służby wojskowej napewno w każdym państwie się znajdzie i w ten sposób można będzie usunąć wszystkie ograniczenia naszej poczty.

Co się z tym listem stało – nie wiemy. – otrzymaliśmy jednak szybko odpowiedź w postaci nowych, pięknie i starannie poliniowanych i ponumerowanych 15 linijkowych kartek Czerwonego Krzyża. – W drodze zkwapliwej... „wzajemności” ogłosiła nam tutejsza cenzura, że obecnie wolno nam (jak i dotychczas było!) pisać tylko jedną kartkę na tydzień; ale równocześnie wyznaczono nam nieomal i ilość słów, które pisać wolno: 10 linijek wszerek, albo też 15 linijek wzdłuż!... Czyżby teraz nie miano ochoty wprowadzać u nas, drukowanych formularzy, które jeszcze w 1915 r. zarzucił nawet carat... Formularz tego rodzaju składa się z 2ch linijek tekstów; wypełnia się tylko datę, imię i nazwisko więcej pisać nie wolno!

Ale nie chodzi nam tu o koncepty na ten temat; sprawa dla nas zbyt ważna i zbyt bolesna!

Caveant consules^b, byśmy zbytnio nie przejrżeli, byśmy kiedyś po powrocie do domu zbyt głośno nie przypominali, że za najwyższą ofiarę, ofiarę krwi zapłacono nam

³⁷⁷ List do „Nowej Reformy” załączony do meldunku z 11 XII 1917 r. podpisali prawie ci sami jeńcy z Berezówki, co list do posła Ignacego Daszyńskiego. Do tego ostatniego listu istnieje następująca adnotacja Osiecimskiego-Czapskiego: „Wyjaśnienie: Wspomniane w liście pismo do «Nowej Reformy» zostało swego czasu pod nr. Exh. No. 909/P przedłożone Kierownictwu Cenzury. Zauważono ponadto, że główny autor listu jeniec wojenny jednoroczny ochotnik dr R. Grün osobiście ma bardzo mało powodów do skarg, ponieważ zarówno on, jak i jego żona bardzo pilnie ze sobą korespondują. Ta ostatnia została nawet napomniana przez Kierownictwo Cenzury z powodu gorszącej pisowni”.

między innymi – także i 15u linijkowemi kartkami Czerwonego Krzyża. – Żywimy niepłonną nadzieję, że WPan Poseł pomyślnemu załatwieniu sprawy zniesienia ograniczeń korespondencyi jeńców i z jeńcami zechce udzielić poparcia swego wielkiego talentu i Swego gorącego serca.

Łączymy wyrazy prawdziwego szacunku i wysokiego poważania: Krakowianie, jednorocznicy, jeńcy wojenni w Berezowce – w Zabajkalskiej obłaści – Sybir:

[Podpisy 29 jeńców wojennych Berezowki pod listem do posła Ignacego Daszyńskiego z 14 XI 1917, podpisy w kolejności występowania]

Babiński Mieczysław

Kopaczyński Marian jest także na liście do «Nowej Reformy»

Podawski Józef

Karaś Kazimierz jest także na liście do «Nowej Reformy»

Filakowski Tadeusz

”

Anisfeld Henryk

”

Wiktor Górski

”

Józef Birkenmajer

”

Węgrzyn Walenty

”

Sutkowy [?] Walenty

”

Kossek Jan

”

Adam Łodwiński

”

Alfred Fritsch

”

dr Roman Grün

”

Rosiek Feliks

”

Manne Giebek

”

Nowak Kazimierz

”

Jasiewicz Zygmunt

”

Wallaschke Józef

”

Zastawik Władysław

Słomka Ludwik

jest także na liście do «Nowej Reformy»

Feliks Dobruś

”

Wilhelm Polek

”

Lerner Zygmunt

”

Jan Pfiz

”

Jornstein Izrael

Chodoński Bronisław

Bryndzki Waclaw

Rodzaj Marian

jest także na liście do «Nowej Reformy»

Za zgodność z oryginałem: dr [Wiktor] Mauer m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” oraz podano informację: „Załącznik: 1 list” (zachowany); na końcu, pod tekstem „Anmerkung”, odcisnięto stempel: „GZNB. Zensurabteilung, präs. 24/1 1918/ Nr. Res. 11008/ Blg. 1”.

^b Są to pierwsze słowa łacińskiej sentencji: *caveant consules ne respublica detrimenti capiat* – niechaj konsulowie czuwają, aby Rzeczpospolita nie doznała szwanku; wg *Trzaski, Everta i Michalskiego Encyklopedia...*, t. 1, szp. 237.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

List w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3784 Res. 11008, k. nlb.

Nr 652

1918 styczeń 25, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury (bez podania nazwiska), Ue/43, załącza fragment korespondencji, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki, zawierający prośbę żony jeńca wojennego do Czerwonego Krzyża w Kopenhadze o zwolnienie męża z niewoli rosyjskiej.

Meldunek z dnia 25 stycznia 1918^a

Temat: Korespondencja z Czerwonym Krzyżem w Kopenhadze

Nadawca: Fanny Gottlieb, Lwów (Galicja),

odbiorca: Duński Czerwony Krzyż, Agencja ds. Jeńców Wojennych, Sekcja Polska, Kopenhaga (Dania),

data: 12 XII 1917.

„... Uprzejmie proszę szanowny Komitet do spraw jeńców wojennych o pomoc dla mojego nieszczęśliwego małżonka Jakuba Gottlieba, który od ponad 2,5 roku jest niewinnie przetrzymywany w rosyjskiej niewoli. Mój mąż składał wiele razy podania do duńskiej ambasady w Piotrogradzie. Jeśli Komitet mógłby poprzeć tę sprawę, byłabym dozgonnie wdzięczna. Moja sytuacja jest z każdym dniem coraz bardziej krytyczna, moi synowie przebywają od początku wojny na polu walki, a ponieważ Rosjanie spalili lub zrabowali nam cały dobytek, muszę ciężko walczyć o moją egzystencję. Mój mąż jest z każdym dniem coraz bardziej chory, ma już 55 lat i dlatego nie ma powodu, dla którego rosyjski rząd miałby go dalej przetrzymywać. Błagając o odpowiednie potraktowanie mojej prośby pozostaję z wyrazami najniższego szacunku: Fanny Gottlieb”

naczelnik grupy^b

^a W lewym górnym rogu meldunku napis na maszynie: „Polnische Zensurgruppe”.

^b Adnotacja maszynowa: „Wydział F: uprzejmie przekazano do wglądu: czy należy przesłać meldunek do Ministerstwa Spraw Zagranicznych? Wiedeń, 29 stycznia 1918, kpt. dr Keil, m.p., 1 list”. Dopisane odręcznie: „Adnotacja pod meldunkiem wskazuje, że załączony do meldunku oryginalny list został przesłany do Wydziału F”. Prawdopodobnie chodzi o Wydział F – Fremdsprachige (korespondencje obcojęzyczne). Wydział ten, wraz z wydziałami: D (Spionverdächtig – podejrzenie o szpiegostwo), M (Militärangaben – informacje wojskowe), I (Inhibierungen – Zatrzymania), R (Remedierungen – Usuwanie) oraz U (Unzuständige – niedozwolone), należał do tzw. Organów Kontrolnych Oddziału Cenzury GZNB, por. Szkic Schütza „Schema der Organisation und Arbeitsweise einer Sprachgruppe” (Schemat organizacji i pracy grupy językowej), ÖStA/KA, FA, AOK Evidenzbüro (EVB) D, Kart. 3577 Res. 7862, oryg., mps. Patrz: T. 1, s. 49, *Schemat organizacyjny i obiegu dokumentów w ramach grupy językowej Oddziału Cenzury GZNB (1917)*.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, odpis, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3784 Res. 11008, k. nlb.

Nr 653

1918 luty 11, [Wiedeń]. – Meldunek dotyczący statystyki korespondencji za miesiąc styczeń 1918, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 796/12 P. Wpływ korespondencji, po chwilowym spadku w grudniu 1917, zwiększył się i wynosił w styczniu 1918 r. 571 975 sztuk. Liczba korespondencji z zagranicy, głównie z Rosji, wzrosła o 80 tys. sztuk i liczyła 252 125; korespondencja krajowa była niższa o 50 tys. sztuk z nieznanymi przyczynami i wynosiła 319 850 sztuk. Listy (41 025) i karty pocztowe (571 925) zostały rozdzielone i rozdysponowane według zasad przyjętych w pierwszym tego typu sprawozdaniu.

Meldunek z dnia 11 lutego 1918^a

Temat: Statystyka za miesiąc styczeń 1918

OGÓLNY PRZEGLĄD

I. WPLYNĘŁO

571 975

II. WYDANO

A) Opracowano:

1. Przekazano	490 955 = 91%		
2. Wykorzystano	137 = 0,08%		
3. Uporządkowano	2 124 = 0,39%		
4. Zatrzymano/ocenzurowano	2 560 = 0,47%		
5. Rozszyfrowano	30 = 0,005%		
6. Odesłano do nadawców	9 = 0,002%		
7. Zapytania, nekrologi, itp.	691 = 0,12%	496 506	

B) Wyłączono:

8. Obce	29 657 = 5,5%		
9. Niewłaściwie przesłano	12 868 = 2,3%	42 525	539 031

STATYSTYKA SPECJALNA

I. WPLYNĘŁO

Wpływ korespondencji był o ok. 130 000 sztuk większy niż w ubiegłym miesiącu, **a więc po chwilowym spadku osiągnął zwykły poziom**. Dzieli się jak następuje:

	Kartki	Listy	Razem	Styczeń	Grudzień
a) Poczta zagranicz.	242 700	9 425	252 125	= 44%	wobec 38%
b) Poczta krajowa	288 250	31 600	319 850	= 56%	wobec 62%
	<u>530 950</u>	<u>41 025</u>	<u>571 925</u>		

Każdy ten rodzaj poczty jest dzielony w Grupie Polskiej zgodnie ze specjalizacją pracy na dwie podkategorie, a mianowicie:

	Kartki	Listy	Razem	Styczeń	Grudzień
a)					
1) Z Rosji od naszych jeńców woj.	234 200	8 350	242 550	= 42%	wobec 35,5%
2) Z Włoch, Francji itp. od naszych jeńców woj.	8 500	1 075	9 575	= 2%	wobec 2%
b)	242 700	9 425	252 125		
1) Z kraju do naszych jeńców woj. zagranicą	21 050	10 375	224 425	= 39%	wobec 45%
2) Od i do wrogich jeńców woj. w Monarchii	<u>74 200</u>	<u>21 225</u>	<u>95 425</u>	= 16,7%	wobec 16,4%
	<u>288 250</u>	<u>31 600</u>	<u>319 850</u>		

Liczba korespondencji z zagranicy (Rosja) wzrosła w porównaniu do poprzedniego miesiąca o 80 000 sztuk. Liczba korespondencji z Włoch nawet spadła. Nie jest w pełni zrozumiałe, dlaczego liczba korespondencji krajowej jest w porównaniu z ubiegłym miesiącem niższa o 50 000 sztuk.

Stosunek liczbowy listów (w odróżnieniu od kartek) do łącznej liczby w każdej kategorii przedstawia się następująco:

Do: a 1) Z Rosji 3,4% w styczniu wobec 1,9% w grudniu

Do: a 2) Z Włoch 11,2% w styczniu wobec 4% w grudniu

Do: b 1) Z kraju 4,5% w styczniu wobec 4,1% w grudniu

Do: b 2) Koresp. od i do wrogich jeń. wojen. 22% w styczniu wobec 19,7% w grudniu

II. WYDANO

A. Opracowano

1. Przekazano

Do Grupy Pocztovej przekazano 490 955 sztuk, to znaczy 91% wydanej korespondencji łącznie wobec 89,4% w poprzednim miesiącu.

Liczba ta w podziale na kraje docelowe przedstawia się następująco:

	Styczeń	Grudzień
a) Galicja	211 144 = 43%	wobec 34,8%
b) Rosja	173 814 = 35,4%	wobec 42%
c) Austria	18 820 = 3,8%	wobec 3,6%
d) Zabór rosyjski, austriacki obszar okupacyjny	20 876 = 4,2%	wobec 4%
e) Zabór rosyjski, niemiecki obszar okupacyjny	11 856 = 2,4%	wobec 2,7%
f) Niemcy	19 041 = 3,9%	wobec 3,9%
g) Włochy	19 453 = 3,9%	wobec 5%
h) Węgry	7 473 = 1,5%	wobec 1,6%
i) Wiedeń	2 199	
k) Poczta polowa	1 358	
l) Zagranica	1 394	
m) Bośnia	1 009	
n) Serbia	107	
o) Stacje jeńców wojennych	1 135	
p) Korespondencja uzupełniająca	1 199	
q) Rumunia	77	
	490 955	

2. Wykorzystano

Do referentów Oddziału Cenzury przekazano 137 sztuk Spostrzeżeń, to jest 0,02% wychodzącej korespondencji łącznie wobec 0,01% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

Do Referatu V	56	Spostrzeżeń
Do Referatu VI	1	Spostrzeżenie
Do Referatu VIII	5	Spostrzeżeń
Do Referatu XVI	63	Spostrzeżenia
Do Referatu XXI	8	Spostrzeżeń
Do Referatu XXIV	4	Spostrzeżenia

137 wobec 72 Spostrzeżeń w poprzednim miesiącu

Również w tym miesiącu Referat XVI otrzymał od innych grup 2 Spostrzeżenia.

3. Uporządkowano

Do uporządkowania przekazano 2124 sztuk, to jest 0,39% wobec 0,64% w miesiącu grudniu, z następujących powodów:

	Styczeń	Grudzień
a) Informacje wojskowe (K 163 ³⁷⁸ , 195 ³⁷⁹)	1987 = 95%	wobec 94,5%
b) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 28cd)	121 = 5,5%	wobec 4,7%
c) Informacje od jeń. woj. z oddz. roboczych (K 182)	4 = 0,18%	wobec 0,8%

³⁷⁸ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

³⁷⁹ Zob. T. 4, dok. nr 556, przyp. 88.

d) Skargi od jeńców wojennych (§ 28g)	3 = 0,1%	wobec	0,18%
e) Informacje o charakterze politycznym (§ 28cd) ³⁸⁰	9 = 0,4%	wobec	0,3%
f) Informacje o charakterze wojskowym (§ 28a) ³⁸¹	0 = 0%	wobec	0%
	<u>2124</u>		

4. Zatrzymano/ocenzurowano

Liczba przypadków zatrzymania/ocenzurowania wyniosła 2560 sztuk, to jest 0,47% wydanej korespondencji łącznie wobec 0,48% w poprzednim miesiącu.

Jako powody zatrzymania/ocenzurowania przyjmuje się:

	Styczeń		Grudzień
a) Odesłano	1531 = 61%	wobec	37%
b) Jeńcy wojenni i cywilni między sobą (§ 19b)	297 = 12%	wobec	25%
c) Z frontu (K 163 ³⁸²)	208 = 8,3%	wobec	8,1%
d) Z żołnierzami armii rosyjskiej (K 90 ³⁸³)	34 = 1,3%	wobec	7,6%
e) Podejrzane i niezrozumiałe	17 = 0,68%	wobec	2%
f) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 24a)	157 = 6%	wobec	5,5%
g) Widokówki (§ 19a)	24 = 0,9%	wobec	2,3%
h) Listy błagalne od internowanych (K 188)	23 = 0,9%	wobec	1,1%
i) Niemożliwe do przekazania (K 199)	186 = 7,4%	wobec	5,1%
k) Treść obraźliwa	14 = 0,5%	wobec	1,3%
l) Skargi od wrogich jeńców wojennych (§ 24c)	0 = 0%	wobec	0%
m) Niedopuszczalne z przyczyn politycznych (§ 24a)	12 = 0,48%	wobec	1,1%
n) Niedopuszczalne z przyczyn wojskowych (§ 24a)	0 = 0%	wobec	0%
o) Puste	57 = 2,2%	wobec	3,8%
	<u>2560</u>		

Ogromny wzrost odesłanej korespondencji (!) wydaje się świadczyć o panującym w Rosji chaosie w komunikacji pocztowej. Różnicę w rubryce „g” należy postrzegać jako skutek anulowania Komunikatu nr 90.

5. Rozszyfrowano

Do Referatu Szyfrów przekazano 30 sztuk, to jest 0,004%, a mianowicie sklezione kartki i tajne pismo.

6. Odesłano do nadawców

Zgodnie z § 30 pkt II Księgi Instrukcji odesłano do nadawców z powodu niedozwolonej pisowni 9 sztuk korespondencji, to jest 0,002% wobec 0,003% w poprzednim miesiącu.

³⁸⁰ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 33.

³⁸¹ Zob. T. 4, dok. nr 622, przyp. 293.

³⁸² Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

³⁸³ Komunikat nr 90, dotyczący korespondencji wojskowych rosyjskich, nie został odnaleziony w zasobie aktowym GZNB w Kriegsarchiv.

7. Zapytania, nekrologi itp.

Zgodnie z Komunikatem 160³⁸⁴ do Grupy Pocztovej lub do Kancelarii Prezydialnej przekazano: 691 sztuk korespondencji, to jest 0,12% wobec 0,14% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

	Styczeń	Wobec	Grudzień
a) Zapytania o własnych żołnierzy	121 = 17%		22,5%
b) Zapytania o wrogich żołnierzy	14 = 2%		1,4%
c) Korespondencja z Czerwonym Krzyżem	7 = 1%		1,8%
d) Niepełny adres własnych jeń. woj.	47 = 7%		10,8%
e) Niepełny adres wrogich jeń. woj.	429 = 61,4%		56%
f) Nekrologi	<u>73</u> = 10,6%		10,5%
	691		

B. Wyłączono

8. Korespondencja w językach obcych

Jako pocztę w innym języku niż język polski do Grupy Sortowania przekazano 29 657 sztuk, to jest 5,5% wydanej korespondencji łącznie wobec 6,6% w poprzednim miesiącu. Z tego 12 843 sztuk, to jest 43%, przypadało na korespondencję w języku ukraińskim wobec 48% w poprzednim miesiącu.

9. Niewłaściwie przesłano

Łączna liczba 12 868 sztuk, to jest 2,3% wobec 2,7% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

	Styczeń	Wobec	Grudzień
a) Cenzura w Budapeszcie	3 = 0,02%		0,1%
b) Niewłaściwie przesłane z wrogiego kraju	863 = 6,5%		7%
c) Pozostała niewłaściwie przesłana koresp.	<u>12 002</u> = 93,5%		93%
	12 868		

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
 OStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3777 Res. 8307, k. nlb.

³⁸⁴ T. 4, dok. nr 522, przyp. 30.

Nr 654

1918 luty 28, Wiedeń. – Sprawozdanie miesięczne „sprawa polska” za luty 1918, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Referat XVI/15, omawiające 30 fragmentów korespondencji w języku polskim, ocenzone i przetłumaczone na język niemiecki, obejmujących okres od 14 X 1917 do 20 II 1918. Rokowania w Brześciu Litewskim korespondenci śledzili z nadzieją na zapanowanie pokoju, ale i z obawami, że zawarcie porozumienia bez udziału przedstawiciela Polski będzie niekorzystne dla rozwiązania sprawy polskiej. Większość korespondencji dotyczy zawarcia traktatu między państwami centralnymi a Ukraińską Republiką Ludową w Brześciu Litewskim 9 lutego 1918 r. Referent, analizując opisywane w korespondencjach różnorodne formy protestów przeciwko układowi brzeskiemu w Galicji i Królestwie Polskim, podkreśla, że objęły one „wszystkie kręgi społeczne”, przewyższyły „dotychczasowe ruchy”, wywoływały „poważny przewrót w polskiej polityce” i były skierowane nie tylko przeciwko polityce niemieckiej, ale po raz pierwszy także austriackiej. Korespondencje napływające z Rosji były mniej liczne i opóźnione oraz donosiły o pogorszeniu się położenia polskich jeńców wojennych na skutek „ekonomicznej anarchii”.

Sprawa polska. Sprawozdanie za luty 1918^a

Kraj – Radykalny zwrot w politycznej orientacji Polaków. Starania o zwolnienie polskich jeńców wojennych przetrzymywanych w Monarchii

Rosja – Sprawy różne

Kraj

Radykalna zmiana w politycznej orientacji Polaków

Wydarzenia, które miały miejsce w miesiącu sprawozdawczym, **wywołały** nieoczekiwane **poważny przewrót w polskiej polityce**. Wzmiankowany w poprzednich raportach rozwój nie niechętniej do austro-węgierskiej Monarchii orientacji Polaków nie tylko został przerwany, lecz zniweczony wraz ze wszystkimi swoimi próbami rozwiązania, złożonością myśli i treścią uczuć i ustąpił miejsca zdecydowanej, **całkowicie antyniemieckiej i antyaustriackiej postawie**.

Ten wysoce zasmucający obrót spraw odbył się na przestrzeni obecnego miesiąca w trzech wyraźnych fazach:

1. **Negocjacje w Brześciu** śledzono jeszcze z mieszanymi uczuciami. Wielu ludzi życzyło sobie ze względów osobistych, ekonomicznych i czysto ludzkich, aby nastąpił pokój, a radosne oczekiwanie tłumiła jedynie obawa, że w przypadku zawarcia odrębnego pokoju powracający do domu jeńcy wojenni zostaną ponownie

wysłani na inne fronty (1, 2). Natomiast świadome narodowo elementy żyły w zrozumiałym ze względu na niepewność przyszłości Polski nerwowym podnieceniu, które jednak było przeważnie skierowane **przeciwko ostremu wystąpieniu przedstawicieli Niemiec**, podczas gdy zaufanie do dobrych zamiarów **austriackiego rządu** pozostało niewzruszone (2, 3, 4).

2. Zaostrzenie tego stanu rzeczy spowodowały **wydarzenia lwowskie**³⁸⁵ z dnia 2 lutego. Kiedy w trakcie antyniemieckich demonstracji oddano strzały, których ofiarą padło 2 studentów, opinia publiczna widziała w niemieckich żołnierzach zbrodniarzy i wzięła to [jako] impuls do rozpoczęcia gwałtownych ruchów masowych. Głębokie wzburzenie ogarnęło wszystkie warstwy ludu aż po wyżyny społeczne i rozlało się na cały kraj – ciągle jednak pozostawało skierowanie **jedynie przeciwko Niemcom** (5).

3. W te wzburzone nastroje uderzyła z nagłą jak huragan wieść o **zawarciu pokoju z Ukrainą**³⁸⁶, która rozpałała gorące namiętności i za jednym ciosem zmioła cały polityczny dorobek myśli i uczuć.

Już tylko zwykłe uznanie ukraińskiej państwowości i spowodowane tym **wzmocnienie ukraińskiej grupy etnicznej** w Austrii wystarczyło, aby spowodować pogorszenie nastrojów u Polaków co wynikało z wielusetletniej narodowej rywalizacji (6). Jednak fakt oderwania historycznie polskich terenów bez zapytania o to – zgodnie z uroczystym zapewnieniem – „niepodległego” polskiego państwa, rozwiązanie sprawy granic w sposób niekorzystny dla Polaków na korzyść nieposiadających do tej pory znaczenia podmiotów trzecich, oraz wywnioskowana z treści traktatu brzeskiego tendencja do **zakleszczenia Polski** przez Niemcy – to wszystko wprowadziło polskie społeczeństwo w stan, który wyrażał się oszołomieniem, bólem, żałobą lub oburzeniem i wywołał **radikalny zwrot** w politycznych poglądach (7).

Zgodnie z wyrażanymi opiniami wszystkie mosty łączące z Niemcami i z Austro-Węgrami zostały zerwane.

Traktat pokojowy postrzega się jako wiarołomstwo i zamach, który zamiast narodowego zjednoczenia narodu przyniósł **czwarty rozbiór**, uważa się, że zaufanie do Monarchii zostało zupełnie pogrzebane i dąży się do wypracowania **nowej orientacji**. Nie można się pogodzić z zaistniałą sytuacją, dlatego panuje ogólne przekonanie, że ten traktat nie może zostać uznany, a **pokój nie może być długotrwały**, lecz albo zostanie obalony albo w niedługiej przyszłości musi doprowadzić do **ogólnoświatowej wojny przeciwko Niemcom** (8, 9, 10, 17, 18, 19).

³⁸⁵ Wydarzenia lwowskie – manifestacja o charakterze niepodległościowym mająca miejsce 2 II 1918 r. we Lwowie, podczas której doszło do użycia broni przez policję. W wyniku interwencji funkcjonariuszy zginęły dwie osoby, a kilkanaście zostało rannych. O tych wydarzeniach zob. J. Pająk, *Od autonomii do niepodległości...*, s. 204.

³⁸⁶ Tekst traktatu oraz załącznik w postaci tajnej umowy między Austro-Węgrami a Ukrainą zob. *Powstanie II Rzeczypospolitej...*, s. 394–395.

Wysoki stopień podniecenia umysłów przemienił się wkrótce w **protest społeczny**³⁸⁷, który swoim rozmiarem i intensywnością znacznie przewyższył wszystkie dotychczasowe ruchy (11).

Wywodzący się ponoć z kręgów młodzieży i żywiony przez żądną sensacji (i **prawie nie powstrzymaną przez cenzurę**) prasę objął on w krótkim czasie wszystkie kręgi społeczne i wyrażał się w burzliwych masowych demonstracjach. Ogłoszono **generalny strajk**, który ogarnął nie tylko prywatne zakłady, lecz również kolej, kopalnie i ponoć wszystkie urzędy, zorganizowano **masowe pochody** osiągające swoją kulminację w uroczystych przysięgach do wytrwania w walce, podobno **szturmowano niemieckie konsulaty we Lwowie i Krakowie** oraz usuwano niemieckie i austriackie godła (11, 12, 13, 15).

Wzburzenie mas – jeśli nie zostanie odpowiednio wcześniej zduszone w zarodku – może stać się groźne. Już się rozpowszechniają wspomnienia o ostatnim **polskim powstaniu**, nadchodzą doniesienia o **dezercjach polskich legionistów** do rosyjskiego obozu, polskim jeńcom wojennym w Rosji odradza się powrót do ojczyzny i rozbudza się nadmierne nadzieje na **interwencję polskiej brygady strzelców**³⁸⁸ **Muśnickiego**³⁸⁹ (11, 14, 15, 16).

To samo podniecenie udzieliło się też **ludności w zaborze rosyjskim** oraz pozostającym u nas w niewoli **polskim oficerom** i żołnierzom (19). Szczególnie ci ostatni czują się bardzo boleśnie dotknięci, gdyż wielu z nich pokładając zaufanie w Austrii w swoim czasie, ponosząc duże osobiste ofiary przeszli z rosyjskich szeregów na naszą stronę i teraz widzą się rozczarowani w swoich nadziejach (23). Inni ubolewają, że nie powstała polska armia, której – ich zdaniem – teraz przypadłaby do odegrania decydująca rola (24).

Nie należy się dziwić, że bezpośrednio dotknięci polscy mieszkańcy terenów odstąpionych Ukrainie są przepelnieni goryczą (20).

W porównaniu z powyżej przedstawionymi zjawiskami, które również zajmują dużo miejsca w korespondencji, wszystkie pozostałe spostrzeżenia są po części nieistotne, a po części przesłonięte przez inne fakty.

³⁸⁷ Na temat protestów przeciwko układowi brzeskiemu z 9 II 1918 w Galicji i w Królestwie Polskim zob. J. Pająk, *Od autonomii do niepodległości...*, s. 201–236 oraz dokumenty w Aneksie 293–340; J. Molenda, *Antyokupacyjne wystąpienia chłopów...*, s. 122–157.

³⁸⁸ Brygada strzelców Muśnickiego – określenie to odnosi się do I Korpusu Polskiego powstałego w Rosji.

³⁸⁹ Józef Dowbor-Muśnicki (1867–1937) – generał, karierę wojskową rozpoczął w Armii Imperium Rosyjskiego; brał udział w wojnie rosyjsko-japońskiej; w czasie I wojny światowej przyczynił się do szeregu zwycięstw odniesionych przez powierzone mu oddziały (walczył m.in. pod Widawą, Bełchatowem, Przasnyszem, nad Dźwiną); po rewolucji lutowej został dowódcą tworzonego w Rosji I Korpusu Polskiego; po odzyskaniu niepodległości przez Polskę, uczestniczył w powstaniu wielkopolskim; po wojnie polsko-bolszewickiej przeniesiony do rezerwy, a następnie emerytowany. Zob. W. Charkiewicz, *Dowbor-Muśnicki Józef*, w: PSB, t. 5, s. 346–349; J. Dowbor-Muśnicki, *Moje wspomnienia...*; P. Bauer, *Generał Józef Dowbor-Muśnicki...*

Polscy jeńcy wojenni w Monarchii

Wizyta polskiej delegacji (książę Czartoryski, hrabia Mycielski³⁹⁰) w obozie jeńców wojennych w Csóth pod Papa (koniec stycznia) wywołała o tyle korzystne wrażenie, że uwierzono w uczciwe zamiary delegatów odnośnie starań o zwolnienie polskich jeńców wojennych.

Natomiast nie odniosła skutku ich próba wywarcia wpływu na polityczne poglądy tych jeńców wojennych na korzyść (wówczas aktualnego) austriacko-polskiego projektu, gdyż zbyt często wystawiana na próbę wiara jeńców wojennych nie jest już podatna na żadne argumenty (21, 22).

Rosja

Wiadomości z Rosji są tak samo rzadkie jak i przestarzałe (z grudnia 1917), gdyż pod władzą bolszewików komunikacja pocztowa została prawie całkowicie przerwana.

Dość interesujące są doniesienia, że **zjednoczenie Galicji z Polską** w ramach tak zwanego austriacko-polskiego rozwiązania polskie gazety w Rosji przedstawiają **jako fakt już dokonany**, który jest przyjmowany z aprobatą przez naszych jeńców wojennych (25). Również projekt **wyodrębnienia Galicji Wschodniej** jest tam uznawany za już pewny (26).

Oderwanie Ukrainy i innych południowych państw od Wielkiej Rosji tłumaczy się (15 grudnia 1917) **intrygami** Francji skierowanymi przeciwko Niemcom (28).

Praktykowane przez **bolszewików brutalne formy działania są potępiane** nawet przez elementy o poglądach socjalistycznych (29).

Znajduje potwierdzenie spostrzeżenie, że wprowadzanie często omawianych **przywilejów dla polskich jeńców wojennych** zależało od uznania odpowiednich niższych organów oraz, że **położenie naszych jeńców wojennych** na skutek panującej ekonomicznej anarchii w ostatnim czasie znacznie się **pogorszyło** (28). Panująca bieda i niepewność skłania niektórych do wstępowania do polskiej brygady, nie ze względu na nacjonalistyczne poglądy, lecz aby ratować swoje życie (30).

Wiedeń, 28 lutego 1918

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Szef Cenzury^b [GZNB]

³⁹⁰ Jerzy Mycielski (1856–1928) – hr., polski historyk i historyk sztuki, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, zaangażowany w ratowanie zabytków architektonicznych i dzieł malarskich artystów polskich i obcych; po wybuchu I wojny światowej działał w NKN i organizował pomoc humanitarną dla polskich legionistów; w 1917 r. został członkiem Izby Panów w parlamencie austriackim; po odzyskaniu niepodległości był aktywnym członkiem wielu komitetów, zajmujących się ochroną narodowego mienia historycznego. Zob. A. Bochnak, *Mycielski Jerzy*, w: PSB, t. 22, s. 332–335.

^a W górnym lewym rogu na stronie tytułowej sprawozdania odbito stempel „GZNB. Zensurabteilung, präs. 5/3 [191]8 Res. 5013”; w prawym rogu napis: „Referat XVI/15 rtm. hrabia Osiecimski-Czapski”. Na poszczególne miesiące przypadało korespondencji: październik 1917 – 1, listopad 1917 – 3, grudzień 1917 – 2, na styczeń 1918 – 20.

^b Odbity stempel „Zensurleiter” bez podpisu dotyczy Szefa Oddziału Cenzury GZNB, płk. Otto Kicka.

Załącznik do Referatu XVI/15 obejmujący 30 fragmentów korespondencji w języku polskim ocenzurowanych i przetłumaczonych na język niemiecki

Z Monarchii

1. Nadawca: Maria Pilikowska, Lwów (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. oficer Antoni Nartowski, łagier wojennoplennych Iszym, gub. tobolska (Rosja),
data: 11 II 1918.

„... Krążą tutaj pogłoski, że pokój jest już blisko – za bardzo w to nie wierzę – ale jednak cisną mi się do oczu łzy szczęścia – Boże, gdyby to była tylko prawda ...”

2. Nadawca: F. Jakubowska, Wadowice (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Tadeusz Jakubowski, łagier wojennoplennych Buzułuk, gub. samarska (Rosja),
data: 27 I 1918.

„... Przeżywamy teraz negocjacje pokojowe w Brześciu, odcinanie i odrywanie części polskich terytoriów, handlowanie ziemią naszych Ojców³⁹¹ – podczas gdy Wy, prawdziwi obrońcy Polscy, tkwicie w więzieniach lub w niewoli ... Tak bardzo wyglądam Waszego powrotu, z drugiej strony boję się, że mogą Was wysłać na inny front, gdzie już tak wiele polskiej młodzieży umiera, podczas gdy «oni», panowie, przychodzą po zrobionej robocie, aby wyrwać dla siebie to co najlepsze. Z pewnością czytasz dzienniki i znasz ich wielkie apetyty i pożądlivość ...”

3. Nadawca: Sabina Sędzimir, Pisarzowa, pow. limanowski (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. oficer [imię nieznanne] Sędzimir, łagier wojennoplennych Dubowka, pow. kamyszyński, gub. saratowska (Rosja),
data: 23 I 1918.

³⁹¹ Jest tu mowa o rokowaniach w Brześciu Litewskim między państwami centralnymi a Ukraińską Republiką Ludową, zakończonych 9 II 1918 r. podpisaniem traktatu.

„... Chcielibyśmy dożyć końca wojny, jednak wszystkie kalkulacje są nietrafne; wydaje się, że dopóki nie powtórzy się Grunwald, to nie będziemy mieli pokoju, – taki jest ogólny pogląd. Mowy, a właściwie ton mów wygłoszonych przez Niemców w Brześciu, wzbudziły oburzenie nie tylko galicyjskiej i węgierskiej ale również i wiedeńskiej prasy. Cesarz³⁹² opowiada się za pokojem bez aneksji i kontrybucji, oby Bóg dał mu siłę, aby tego dokonał. Czyni on bardzo wiele dla społeczeństwa, wszyscy tutaj ubóstwiają go ...”

4. Nadawca: Zofia Mazurek, Tyczyn, pow. rzeszowski (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Wiktor Mazurek, Kiwerce, pow. łucki, gub. wołyńska (Rosja),
data: 2 II 1918.

„... Prusy zabierają Austrii wszystko, nawet ziemię. Wszystkie państwa opowiadają się za wskrzeszeniem Polski, tylko te psie syny nie chcą. Dopiero jak Prusy zostaną pobite, wojna się skończy ...”

5. Nadawca: Ewa [nazwisko nieznane], Lwów (Galicja),
odbiorca: sierż. Józef Kołodziej, Heeresbahn [kolej wojskowa], Udine, prow. Friuli, reg. Venezia (Włochy),
data: 3 II 1918.

„... Od 2 tygodni panuje u nas straszne zamieszanie – antypruskie demonstracje są coraz większe, przedwczoraj pruscy oficerowie w swoim mieszkaniu przy ulicy Batorego zgasili światło i strzelali do tłumu³⁹³, który im w końcu niczego nie zrobił ... Na jutro, dzień pogrzebu, chcą ogłosić stan oblężenia. Większość sklepów i kawiarni jest bez szyb, lecz co to może pomóc, skoro ci dranie ciągle jeszcze są u nas? ...”

6. Nadawca: S. Obdulowicz, Stanisławów (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Witold Obdulowicz, campo di prigionieri di guerra Cassino, prow. Caserta, Kampania (Włochy),
data: 17 II 1918.

„... Czy wiesz, co się u nas dzieje, jak się Ukraińcy rozpychają? Dostali część Królestwa i prawdopodobnie zagarną jeszcze Galicję Wschodnią. Możesz sobie wyobrazić, jakie tu panuje ogóle przygnębienie ...”

³⁹² Chodzi tu o cesarza Austro-Węgier Karola I.

³⁹³ Strzelanie do tłumu we Lwowie odbyło się 2 II 1918 r., zob. przyp. 385 do części analitycznej sprawozdania za miesiąc luty 1918 r.

7. Nadawca: Stefania Ruczkiewicz, Lwów (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. Franciszek Ruczkiewicz, Gorłówka, pow. bachmudzki, gub. jekaterynosławska (Rosja),
data: 17 II 1918.

„... Przesyłam Ci straszną wiadomość, straszną dla Polaków: czwarty rozbiór Polski, która miała zmartwychwstać, druzgocący cios! Cały Lwów z wyjątkiem Ukraińców jest w żałobie. U nas w domu płakaliśmy. Możesz sobie wyobrazić, jak się czujemy ...”

8. Nadawca: [imię nieznane] Nalepa, Kraków (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. Stan.[isław] Nalepa, campo di prigionieri di guerra Casali di Altamura, prow. Bari, Apulia (Włochy),
data: 13 II 1918.

„... Więc mamy teraz oczekiwany pokój z Rosją i Ukrainą³⁹⁴, jednak jego warunki są straszliwe. Młodzież przygotowuje się już do walki na śmierć i życie ...”

9. Nadawca: Bolesław Nowosad, Jarosław (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj., lekarz dr M. Nowosad, łagier wojennoplennych Czelabińsk, gub. orenburska (Rosja),
data: 15 II 1918.

„... Dzieję się rzeczy, o których nikt nie marzył; nam Polakom wyrządzili krzywdę, nie tylko Prusy ale też nasi przyjaciele. Opieramy się temu z całych sił. Pokój został zawarty, ale co my z tego mamy?... Bądźmy przygotowani na wszystko. Mając do czynienia z wiarołomcami nie można też zawarcia pokoju brać na poważnie, gdyż gwałciciele ludzkości pogwałcą też i pokój. ... Polacy pokazali, do czego są zdolni. Może to my przyspieszymy koniec wojny ...”

10. Nadawca: J. Paszulka, [miejsowość nieznana] (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. [imię nieznane] Losznicki, Wierchoturie, gub. permska (Rosja),
data: 15 II 1918.

„... My Polacy jesteśmy pod teutońskim nożem. Wiele się słyszy o przyszłym przewrocie; czuć smród; ucisk jest straszliwy; jak tam o tym słyszałem, nie wierzyłem w to, jednak prawda jest jeszcze gorsza, niż się tam mówiło. ... Widoki dla Polski są bardzo słabe ...”

³⁹⁴ Chodzi tu o traktaty państw centralnych zawarte w Brześciu Litewskim 9 II 1918 z Ukrainą i 3 III 1918 r. z Rosją sowiecką. W dniu pisania korespondencji (13 II) rokowania pokojowe z Rosją jeszcze trwały.

11. Nadawca: nieznan (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. Kazimierz Wołowicz, łagier wojennoplennych Tobolsk (Rosja),
data: 20 II 1918.

„... Hrabia Czernin³⁹⁵ i ten przeklęty Prusak sprzedali nas – Chełm i Podlasie oderwano od Polski i dano Ukrainie. Nasz naród jest oburzony i w każdym gotuje się złość. Nie masz pojęcia, co się tutaj dzieje – jednym słowem jest źle, – i jeśli tego nie zmienią w Wiedniu, stanie się coś, czego się nie spodziewają. Tylko nie wracaj, tutaj wrze, ten łajdak, Prusak to on jest za to wszystko odpowiedzialny. Nasi przekradają się setkami do Rosji i tam się gromadzą. Jeśli Austria tego nie zmieni, to sami to zmienimy, – my jesteśmy o wiele za silnym narodem, abyśmy dali się zgnieść tym podłym łajdakom, Prusakom. Kochany Kaziu, tylko nie wracaj i powstrzymaj też każdego innego Polaka! Po co mielibyście wracać? Aby Austria znowu Was wysłała na front? W całej Galicji były strajki, wszystko stało, koleje, urzędy, kopalnie i fabryki, krótko mówiąc wszystko. Najwyżsi urzędnicy porzucili swoje urzędy, wszyscy odznaczeni odesłali cesarzowi swoje ordery i dekoracje ... To był protest przeciwko czwartemu rozbiorowi Polski ... Nasz Zbyszek wyrasta na pogromcę Prusaków. To musi jeszcze nadejść. Gdyby nie było tego pruskiego pomiotu, nie byłoby nam źle, gdyż nasz kraj ma jeszcze co jeść; ale co możemy zrobić, jesteśmy niemi i jakby przysypani lawiną; każda wieś ma ich [Prusaków] tysiące – samo nasze miasto ma ich «tylko» sześć tysięcy, więc wszystko nam pożerają, gdyż przecież u siebie w domu zdychają z głodu; gdyby tylko zechcieli w końcu razem z Berlinem zapaść się pod ziemię! Kochany Kaziu, tak dużo jeńców wojennych powróciło tutaj z Rosji i kiedy z nimi rozmawiamy, płaczą, że wrócili ...”

12. Nadawca: Elżbieta Waligóra, Lwów (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. Wincenty Waligóra, łagier wojennoplennych Symbirsk (Rosja),
data: 18 II 1918.

„... Dzisiaj odbyła się u nas uroczysta manifestacja, protest przeciwko oderwaniu polskiego terytorium w wyniku negocjacji w Brześciu. Wszystko co żyje wzięło w niej udział. Sklepy były przez cały dzień zamknięte, demonstranci przemaszewali przez Ring Platz do budynku ratusza, wygłaszano mowy, wszyscy protestują i oburzają się na taką tajną dyplomację. Niesiono różne chorągwie i transparenty jak: Żądamy zwolnienia Piłsudskiego, Zwolnić internowanych, Precz z Prusami,

³⁹⁵ Ottokar Czernin (1872–1932) – austriacki prawnik, dyplomata i polityk czeskiego pochodzenia; pracował w ambasadzie Austro-Węgier w Paryżu, następnie w Hadze; reprezentant Niemieckiej Partii Ludowej (Deutsche Volkspartei) w czeskim parlamencie; bliski doradca następców tronu: Franciszka Ferdynanda i Karola I, przez tego ostatniego w 1916 powołany na ministra spraw zagranicznych Austro-Węgier; podał się do dymisji w kwietniu 1918 r.; był przedstawicielem Austro-Węgier podczas negocjacji pokojowych z Rumunią, Rosją i Ukrainą; wycofał się z życia politycznego w 1924 r. Zob. *Czernin Ottokar Graf*, w: ÖBL, t. 1, s. 162; L. Singer, *Ottokar Graf Czernin...*

Precz z austriackimi zdrajcami. Wszystko zakończyło się spokojnie. Powołano straż obywatelską i przy manifestacji nie było żadnego policjanta. 2 lutego odbyła się akademicka manifestacja, przy czym miały miejsce wypadki, o których pisały gazety, przypisując winę Prusakom. Jeden student zginął na miejscu, 16 letni hrabia³⁹⁶ miał jako pierwszy taki pogrzeb, jakiego jeszcze Lwów nie widział. Naszym legionistom zabrano dokumenty, a ich samych wcielono do wojska, to wszystko robi pruski rząd. Biedni chłopcy nie mogą nawet pojechać do domu na urlop; jednak uciekają potajemnie do Rosji do Muśnickiego. Tutaj należy być gotowym na wszystko, gdy wybije godzina i zabrzmie złoty róg ...”

13. Nadawca: Stanisław A. Stoch, Kraków (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. kpr. Stanisław Scholz, Wyszni Wołoczok, gub. twerska (Rosja),
data: 12 II 1918.

„... Sytuacja naszej wymarzonej Polski teraz jeszcze się pogorszyła przez powstanie Ukrainy razem z Chełmszczyzną, razem z dużymi, czysto polskimi terenami granicznymi; był to powód strasznego wzburzenia połączonego z demonstracjami, wybijaniem szyb, zdemolowaniem niemieckiego konsulatu w Krakowie, Lwowie itp. ... To jest nowy atak na naszą narodową jedność: czwarty rozbiór Polski. Protest i niepokój jest ogólny ...”

14. Nadawca: Wanda Drogozińska, Przemyśl (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Stan.[iślaw] Drogoziński, łagier wojennoplennych Kazań (Rosja),
data: 16 II 1918.

„... Jutro o godzinie 12 idziemy na zgromadzenie, na którym będą radzić jak bronić sprawy polskiej, w poniedziałek biura będą zamknięte, gdyż w całej Galicji ogłoszono generalny strajk jako demonstrację. W środę na 6 godzin stanie cały ruch kolejowy, z tego samego powodu. Niech wiedzą, że Polacy są żywym narodem, który nie ścierpi żadnej niesprawiedliwości, umie bronić swoich terenów i nie dopuści do czwartego rozbioru Polski. We Lwowie na znak żałoby narodowej gazety wychodziły z czarnymi obwódkami, a «Wiek Nowy»³⁹⁷ miał zamiast ilustracji napisy: «Czwarty rozbiór Polski». Bardzo liczymy na armię Muśnickiego ... Ukraińcy mówią, że historyczna Polska powinna już dawno znaleźć się w muzeum ...”

15. Nadawca: B. Andryszczak, Sambor (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Franciszek Andryszczak, Soczi, gub. czarnomorska (Rosja),
data: 19 II 1918.

³⁹⁶ Autorowi korespondencji chodzi o Mariana Czerkasa, studenta medycyny, ofiarę wydarzeń lwowskich z 2 II 1918 r. Zob. J.Z. Pająk, *Od autonomii do niepodległości...*, s. 204.

³⁹⁷ Zob. T. 2, dok. nr 203, zał. I A, przyp. 100.

„... Wczoraj odbyła się u nas i w całej Galicji ogromna manifestacja jako protest przeciwko prusko-austriackiej przemocy. Wszystkie instytucje, zarówno prywatne jak i państwowe, również i kolej miały tego dnia wolne. Prawie we wszystkich miastach zdjęto austriackie godła. Wszyscy Polacy, również ci przetrzymywani w niewoli w Rosji, powinni się dostosować do nowej sytuacji. Macie tam możliwość, aby współdziałać, może spotkamy się w jednej armii ...”

16. Nadawca: Bronisława Marek, Kraków (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Abraham Meinhard, łagier wojennoplennych Dubowka, pow. kamyszyński, gub. saratowska (Rosja),
data: 15 II 1918.

„... U nas w Krakowie dzieje się teraz tak, jak w roku 1863 ...”

17. Nadawca: Zofia Tarawo, Przeciszów (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Józef Tara, Biriucz, gub. woroneska (Rosja),
data: 22 II 1918.

„... również tutaj w Przeciszowie wszyscy składaliśmy przysięgę i czekamy niecierpliwie, co nam Bóg przyniesie. Podniecenie jest ogromne i udziela się każdemu – oni wszyscy działają z zimną krwią. Z pewnością już wiesz, co się u nas dzieje, szczególnie w Krakowie i w innych miastach. Ferdek jest jeszcze na urlopie – przygotowuje się do drogi, gdyż inni też wyruszają. ... U nas gotuje się jak nigdy. Ślęczymy nad gazetami i studiujemy je dokładnie. Nasz Ignacy też się gotuje – mają nadzieję, że oni również wezmą w tym udział. Ciągłe odbywają się zgromadzenia, dochodzą do nas coraz to nowe wiadomości, wszyscy czekają na tę Polskę – i nie myślą o ofiarach, które trzeba będzie ponieść. Wszędzie poruszenie, nawet w okopach zachodzą ogromne zmiany ...”

18. Nadawca: Helena Trznadel, Krosno (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. oficer Władysław Trznadel, łagier wojennoplennych Semipałatyńsk (Rosja),
data: 15 II 1918.

„... Tutaj rozpoczyna się agitacja przeciwko zaistniałym w tym miesiącu faktom. Wydaje się, że również te ostatnie zostaną obalone. Krążą tutaj różne pogłoski, jednak prawdziwej przyszłości nie można przewidzieć. Jak można przypuszczać – prawdopodobnie nowy Mars³⁹⁸ przejmie władzę nad Europą ...”

³⁹⁸ Słowo Mars jest tu użyte w znaczeniu – wg *Trzaski, Everta i Michalskiego Encyklopedia...*, t. 1, s. 83 – „Ares, ł. Mars, grecki bóg wojny, syn Zeusa i Hery”.

19. Nadawca: Edward Malinowski, Lublin (Król. Pol.),
odbiorca: intern. legionista Piotr Jerzmanowski, Łomża (Król. Pol.),
data: 11 II 1918.

„... Z powodu przyłączenia Chełma i Podlasia do Ukrainy odbyły się dzisiaj duże manifestacje. Szeptycki³⁹⁹ i władze guberni podały się do dymisji. Cieszymy się, że Muszinski⁴⁰⁰ bije ostro i prawdopodobnie dojdzie też do nas. Na dzisiejszych manifestacjach krzyczano «Precz z Austriakami i z Niemcami» i tak jakby wypowiedziano wojnę, ale będzie tak, jak zawsze się u nas dzieje, krzyczą, płaczą i na tym poprzestają ...”

20. Nadawca: Józef Wojszczuk, Wysokie, pow. zamojski, gub. lubelska (Król. Pol.),
odbiorca: Antonia Wojszczuk, Horażdówce, pow. strakonicki (Czechy),
data: 17 II 1918.

„... Kochany Bracie, nie wiem jak się czuleś słysząc, że przyłączono nas do Ukrainy, gdyż my bardzo niechętnie idziemy pod władzę kozackich nahajek. Jednak jeszcze nie wiadomo, jak ta sprawa się zakończy ...”

Od wrogich jeńców wojennych w Monarchii

21. Nadawca: jeńiec woj. oficer Adolf Popowski, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Offiziers-Abteilung, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry)
odbiorca: Oktawia Padlewska, Kotiuzany, pow. mohylowski, gub. podolska (Rosja),
data: 31 I 1918.

„... Przed kilku tygodniami była u nas komisja do spraw opieki nad jeńcami wojennymi z Krakowa (hrabia Mycielski, książę Czartoryski i ojciec Pawelski⁴⁰¹). Początkowo sądziliśmy, że odbywają zwykłą «wycieczkę» i nie wiązaliśmy z tym żadnych nadziei. Jednak przeczytaliśmy w gazecie, że ci panowie przed kilkoma

³⁹⁹ Gen. Stanisław Szeptycki pełnił wówczas funkcję generalnego gubernatora, któremu podlegała część Królestwa Polskiego będąca pod okupacją austriacką.

⁴⁰⁰ Jest tu mowa o gen. Józefie Dowborze-Muśnickim, który był wówczas dowódcą I Korpusu Polskiego, a jego oddziały przebywały w styczniu–lutym 1918 r. po rosyjskiej stronie frontu w rejonie Bobrujska lub tam docierały.

⁴⁰¹ Jan Pawelski (1868–1944) – jezuita, redaktor, publicysta, krytyk literacki, filozof i teolog; w 1894 r. przyjął święcenia kapłańskie; związany był z krakowskim „Przeglądem Powszechnym”, który w 1903 r. próbował pod nazwą „Przegląd Uniwersalny” przeszczepić na ziemie Królestwa Polskiego; w okresie I wojny światowej z entuzjazmem przyjął akt 5 listopada, w 1918 r. przeniósł się do Lwowa, a rok później do Warszawy; wygłosił kazanie podczas nabożeństwa otwierającego obrady Sejmu i Senatu II RP (1922); po przewrocie majowym był zwolennikiem sanacji; zginął zamordowany przez Niemców podczas powstania warszawskiego. Zob. L. Grzebień, *Pawelski Jan*, w: PSB, t. 25, s. 361–362.

dniami byli na audiencji u cesarza, w wyniku czego został wezwany na audiencję minister wojny. Do tej pory wszystkie ustępstwa na naszą korzyść natrafiały na opór ministra wojny. Może teraz odniosą sukces. Nasze postulaty są takie, aby zwolnić obywateli Królestwa lub przynajmniej, aby przyznano swobodę poruszania się⁴⁰². To ciekawe, że rosyjskie obozy zyskały więcej niż my ...”

22. Nadawca: jeńiec woj. Jan Block, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Maria von Block, Grodzisk, pow. warszawski, gub. warszawska (Król. Pol.),
data: 31 I 1918.

„... W końcu przybyła tutaj komisja opieki nad jeńcami wojennymi, a mianowicie hrabia Mycielski, ksiązę Adam Czartoryski i ojciec Pawelski z zakonu jezuitów. Przede wszystkim starali się pozyskać nas dla austriacko-polskiego projektu rozwiązania sprawy polskiej. Obiecali nam, że będą zabiegać u austriackiego rządu, aby zwolniono nas do Królestwa. Mnie się jednak wydaje, że my teraz w obliczu bliskiego zawarcia pokoju jesteśmy jak musztarda po obiedzie. W ubiegłym roku najpierw obudzono nasz patriotyzm proponując wstąpienie do tworzącej się polskiej armii – jednak, gdy się zgłosiliśmy, zaczęto się nagle troszczyć o nasze sumienie, abyśmy w żadnym razie nie złamali naszej przysięgi złożonej carowi i dalej nas traktowano jak rosyjskich jeńców wojennych. Gdyby zawarto pokój z carem, odesłaliby nas do Rosji i nie troszczyliby się o nasz los. Również w tym przypadku potwierdza się przysłowiowa austriacka gadanina. Skoro również z polskiej armii nic nie wyszło, to mogliby przynajmniej nie traktować nas już jak Rosjan i powinni przyznać nam więcej wolności, zamiast dalej trzymać w klatce ...”

23. Nadawca: jeńiec woj. ppor. Edward Wojciszewski, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Offiziers-Abteilung, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Maria Wojciszewska, Kalisz (Król. Pol.),
data: 20 II 1918.

„... W tej chwili przeżywamy straszliwy cios, który nam zadała brutalna przemoc. Dla mnie ten cios jest szczególnie bolesny. Zerwałem z «Moskwą», co ściągnęło na mnie wiele nieprzyjemności. Poświęciłem wszystko, co może poświęcić oficer, który zdradził swój sztandar. Poświęciłem nawet ... Was, gdyż chcę pójść na wojnę i tam polec. Po tylu świeżych jak wiosna nadziejach przyszło gorzkie rozczarowanie. Mój Boże ... a tak bardzo im wierzyłem! ...”

⁴⁰² Kwestie dotyczące jeńców wojennych-Polaków z armii rosyjskiej na terenie Austro-Węgier, w tym i bezpośrednio w Csóth pod Pápa, zwłaszcza w zakresie ich położenia prawnego i warunków bytu, zgłaszania się do wojska polskiego po ogłoszeniu aktu 5 listopada 1916 r. i związanych z tym rozczarowań, a także udzielania im pomocy ze strony środowisk związanych z Naczelnym Komitetem Narodowym i Kołem Polskim zob. Z. Lasocki, *Polacy w austriackich obozach...*, s. 127–128.

24. Nadawca: jeńiec woj. Władysław Krynicki, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Stan.[isław] Kula, Krasnystaw, gub. lubelska (Król. Pol.),
data: 18 II 1918.

„... Jestem bardzo zdenerwowany z powodu podziału polskich terenów przez naszych «wyzwolicieli». A więc, w najbliższym otoczeniu naszego miasta wymierzają granicę. To jest przecież akt przemocy, na który żaden Polak na to nie pozwoli! Przecież musi nadejść sprawiedliwość, to jeszcze nie jest koniec. To jest własna wina naszego kraju, że nie ma żadnej własnej armii ...”

Z Rosji

25. Nadawca: jeńiec woj. Hermann Nussenbaum, Wierchoturie, gub. permska (Rosja),
odbiorca: Ida Nussenbaum, Wiedeń II (Austria),
data: 18 XI 1917.

„... Przeczytałem w tutejszej gazecie z dnia 9 listopada 1917, że Galicja zostanie włączona do Królestwa Polskiego, którego królem ma zostać nasz cesarz Karol I. A więc, po wojnie będziemy żyć w Królestwie Polskim. Ponadto przeczytałem, że Lubomirski⁴⁰³ w Warszawie obiecał wszystkim wyznaniom równouprawnienie ...”

26. Nadawca: jeńiec woj. Piotr [nazwisko nieznane], [miejsowość nieznana] (Rosja),
odbiorca: [imię nieznane] Zaczek, Kraków (Galicja),
data: 7 XII 1917.

„... Jeśli to, co piszą gazety na temat Galicji (a szczególnie o jej wschodniej części)⁴⁰⁴ miałyby stać się faktem, pozostaną na zawsze w nowej Ojczyźnie. Moje poczucie sprawiedliwości nie mogłoby znieść obcej władzy ...”

⁴⁰³ Jest tu mowa o członku Rady Regencyjnej, Zdzisławie Lubomirskim (1865–1943) – prawniku, polityku i działaczu społecznym. Związany z konserwatystami (realistami), był m.in. członkiem KNP w Warszawie i działaczem CKO, potem przeszedł na pozycje aktywistyczne. W 1916 r. został pierwszym z wyboru prezydentem Warszawy. Zob. J. Pajewski, *Lubomirski Zdzisław*, w: PSB, t. 18, s. 68.

⁴⁰⁴ Chodzi tu prawdopodobnie o tajną umowę (której treść przeciekła do prasy) załączoną do traktatu brzeskiego, zawartego między państwami centralnymi a Ukrainą 9 II 1918 r., przewidującą przygotowanie przez rząd austriacki „projektu ustawy, mocą której, te części Galicji Wschodniej, w których przeważa ludność ukraińska, będą oddzielone od Królestwa Galicji i włączone do Bukowiny jako osobny kraj koronny.

27. Nadawca: jeniec woj. Stan.[isław] Bar, łagier wojennoplennych Taszkient, obw. syrdaryjski (Rosja),
odbiorca: Ewa Frankowska, Zagórz, pow. sanocki (Galicja),
data: 20 XI 1917.

„... W ostatnich dniach otrzymaliśmy wiadomości o powołaniu Rady Regencyjnej w Warszawie. Widzimy teraz coraz mocniejsze formy polskiej władzy państwowej, tam, gdzie do wybuchu wojny panowała obca, wroga władza. Dlatego cieszymy się i przekazujemy Radzie Regencyjnej jako pierwszej najwyższej władzy w odradzającej się Polsce wyrazy naszego hołdu i najwyższej czci ...”

28. Nadawca: jeniec woj. oficer Łonicki, Astrachan (Rosja),
odbiorca: Antonia Łonicka, Mszana Dolna, pow. limanowski (Galicja),
data: 15 XII 1917.

„... Wydaje się, że Prusacy, przeholowali ze swoimi rządami, postawili zbyt twarde warunki pokojowe. Dlatego powstał związek południowych republik, do których należą Ukraina, Besarabia, Rumunia, Krym i Kaukaz, które chcą przemocą zaprowadzić u siebie porządek, aby móc kontynuować wojnę przy materialnym wsparciu, które im zapewni Francja. Co się będzie działo dalej, nie wiadomo, ponieważ można zauważyć pewną reakcję również w Rosji. Żądania Niemców są następujące: 1) Rosja utraci okupowane tereny, 2) przyzna zajęte terytoria Turcji, 3) przez 15 lat będzie pod kontrolą niemieckich komisarzy eksportować surowce mineralne do Niemiec po ustalonych cenach oraz 4) przez 15 lat będzie importować niemieckie produkty bez cła. O przywilejach dla polskich jeńców wojennych nic się tutaj nie mówi, wręcz przeciwnie, w poszczególnych miejscowościach ich położenie po rewolucji uległo znacznemu pogorszeniu; było ono zawsze zależne od dobrej woli komendanta wojskowego; możnaby raczej stwierdzić, że niemieckim jeńcom wojennym powodzi się lepiej ...”

29. Nadawca: jeniec woj. Adolf [nazwisko nieznane], Koriukiwka, pow. sośnicki, gub. czernihowska (Rosja),
odbiorca: Rossa Knoller, Lwów (Galicja),
data: 14 X 1917.

„... Wiesz, co to oznacza, być teraz socjalistycznym rewolucjonistą i socjaldemokratą? Naszym zdaniem «bezhołowie». Jak wiesz, sam byłem do teraz radykalnym socjalistą, jednak wstydzę się tego, gdyż nowi socjaliści hańbią pamięć Marksa⁴⁰⁵

⁴⁰⁵ Karol Marks (1818–1883) – niemiecki filozof i rewolucjonista; autor słynnego Manifestu Komunistycznego, organizator i przywódca I Międzynarodówki; głosił idee obrony interesów proletariatu i obalenia kapitalizmu; współautor teorii materializmu dialektycznego i materializmu historycznego; jego poglądy wywarły duży wpływ na myśl polityczną XIX i XX w. Zob. np. J.Z. Pająk, A. Penkalla, J. Szczepański, *Słownik biograficzny XIX wieku...*, s. 418.

i Lasalle'a⁴⁰⁶. Najnowsza dewiza brzmi: «Co jest moje, jest moje, a co jest twoje, też jest moje» ...”

30. Nadawca: jeniec woj. Szymon Wąchal, Rokitne, pow. wasylkowski, gub. kijowska (Rosja), odbiorca: Katarzyna Wąchal, Niegoszowice pod Rudawą, pow. chrzanowski (Galicja), data: 10 XI 1917.

„... Aby ratować własne życie, bardzo wielu wstępuje teraz do polskich legionów, innego ratunku nie ma, oni jednak nie idą na front ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Sprawozdanie i korespondencje: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3757 Res. 5013, k. 389–397.

Nr 655

1918 luty 1, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 920/P, załączony obszerny fragment korespondencji, ocenzonej i przetłumaczony na język niemiecki, zawiera szczegółowy opis ucieczki oficerów jeńców wojennych z niewoli w Rosji.

Meldunek z dnia 1 lutego 1918^a

Temat: Ucieczka naszych jeńców wojennych oficerów z niewoli w Rosji

Nadawca: jeniec woj. oficer Roman Forostyna, Petersburg (Rosja), odbiorca: Cecylia Forostyna, Sambor (Galicja), data: 21 XII 1917.

„... Najdroższa Matko! Zdziwisz się z pewnością, jeśli Ci doniosę, że przebywam w Piotrogradzie. Po prostu uciekłem z Taszkientu. Zebraliśmy się w kilku (8) oficerów i żołnierzy, sfalszowaliśmy papiery i wyjechaliśmy z Taszkientu jako sanitarny transport. Ja i jeden Chorwat znamy język rosyjski, byliśmy więc przebrani za rosyjskich żołnierzy i stanowiliśmy eskortę transportu. Przebyliśmy szczęśliwie

⁴⁰⁶ Ferdynand Lassalle (1825–1864) – niemiecki polityk, adwokat, działacz naukowy i literat; twórca doktryny socjalistycznej tzw. lassalizmu, odrzucającego strajki i rewolucję jako metody walki robotników; był zwolennikiem zjednoczenia Niemiec pod przewodnictwem Prus oraz rzecznikiem współpracy z rządem Ottona von Bismarcka. Zob. *ibidem*, s. 373.

całą Rosję, zostaliśmy jednak złapani na fińsko-rosyjskiej granicy – to była bardzo surowa kontrola, brakowało nam pewnych dokumentów od rewolucyjnych władz w Piotrogradzie: teraz siedzimy w areszcie w Piotrogradzie, ale nic sobie z tego nie robimy, gdyż niczego nam nie brakuje i uciekniemy dalej z dokumentami. Mamy szczęście, że jeden z naszej grupy, a mianowicie hrabia Croy, ma w konsulatach krewnych i znajomych – tak, że zorganizują nam łatwo papiery i pieniądze. Teraz jedziemy w trójkę, ja, hrabia Croy i rotmistrz huzarów Ratz z ukraińskim żołnierzem, który nas eskortuje do Odessy. Zanim dostaniesz mój list, będę prawdopodobnie już w domu. Wszyscy jesteśmy bardzo zadowoleni, wprowadzie tymczasowo odłożyliśmy oficerskie szarże, ale tylko po to, aby mieć więcej swobody (bardzo uważają na oficerów), odwiedzamy znajomych i dzisiaj złożymy pożegnalną wizytę baronowej Hussar, delegatce Czerwonego Krzyża z Wiednia. Jutro będziemy już wolni. Możemy sobie pogratulować, że uciekliśmy z Turkiestanu, a już na pewno z Taszkientu, gdyż niezależnie od tego, że tam nikt nie jest pewny życia, to prawie wybuchł tam głód. W czasie rewolucji w Taszkencie nasze koszary były przez 3 dni i noce ze wszystkich stron ostrzeliwane ogniem artyleryjskim oraz z karabinów maszynowych. Tylko 20 kroków od mojego domku padały granaty. Może tam dojść do mordowania burżuazji, a więc również naszych oficerów, a sytuacja rodowitych Sartów i Kirgizów jest bardzo niepewna, gdyż każdy rząd traktuje ich bardzo po łajdacku. I tak, na przykład, nie wolno im kupować chleba. Jednak jeszcze gorsze jest to, że jak mówią najnowsze doniesienia, podczas rozruchów została zniszczona kolej zarówno w centralnej Rosji jak i na Kaukazem. Turkiestan żyje tylko z dostaw z Orenburga lub z Kaukazu, teraz pewno panuje tam głód w prawdziwym tego słowa znaczeniu. Gdy jeszcze byłem w Taszkencie, to ludność małego miasta prawie że wymarła z głodu (1 funt czarnego chleba 1,20–1,50 rubla, męskie buty 150 rubli, 1 garnitur ok. 500–700 rubli, 1 pud, to jest 16 kg mąki – 120 rubli). W sytuacji, gdyby mieli jeńców wojennych wysyłać do domu, to jeńcy z Turkiestanu będą zmuszeni pozostać tam jeszcze co najmniej pół roku, jeśli w ogóle przeżyją. Tutaj jest na każdym kroku wojna, ludzie odzwyczaili się od chleba, ale za to przyzwyczaili się do kul. Piszę o wszystkim otwarcie, gdyż ten list nie będzie przechodził przez cenzurę. Całą duszą ciągnie mnie do domu i mam nadzieję, że Was wkrótce zobaczę. A więc, do zobaczenia, Romek ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięty stempel: „Polnische Zensurgruppe” i skreślona informacja: „Załącznik: 1 list”.

Nr 656

1918 luty 12, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 862/11 P, załącza 31 krótkich fragmentów korespondencji, ocenzonej i przetłumaczonych na język niemiecki, dotyczących 28 zawartych małżeństw i 3 planowanych przez jeńców wojennych Polaków z armii austro-węgierskiej w Rosji.

Meldunek z dnia 12 lutego 1918^a

Temat: Zawieranie związków małżeńskich przez naszych jeńców wojennych w Rosji

1. Nadawca: jeńiec woj. Stanisław Stipa, łagier wojennoplennych Nowonikołajewsk, pow. tomski, gub. tomska (Rosja),
odbiorca: Józef Stipa, Rzędzianowice, pow. mielecki (Galicja),
data: 11 XII 1917.

„... Tutaj, na Syberii, żenię się z uciekinierką ...”

2. Nadawca: jeńiec woj. oficer St.[anisław] Branicz, łagier wojennoplennych Semipałatyńsk (Rosja),
odbiorca: Helena Simkowa, Modor, kom. Pozsony [Pressburg] (Węgry),
data: 10 XI 1917.

„... Ożeniłem się tutaj i powrócę do domu razem z moją żoną ...”

3. Nadawca: jeńiec woj. Feliks Kański, Urjupino, okr. chopiorski, obw. Wojska Dońskiego (Rosja),
odbiorca: Walentyn Kański, Brzesko (Galicja),
data: 18 X 1917.

„... Kochani Rodzice! Jak już zawiadaniałem, mój ślub odbył się 3/6 ...”

4. Nadawca: jeńiec woj. Jan Ros, 5 rota, 40 baon robotniczy [miejscowość nieznaną] (Rosja),
odbiorca: Katarzyna Ros, Posada Olchowska, pow. sanocki (Galicja),
data: 6 XI 1917.

„... Kochana Matko! Nie wrócę do domu sam, lecz z moją żoną, gdyż w sierpniu ożeniłem się w Mińsku z Polką ...”

5. Nadawca: jeńiec woj. Władysław Drohobycki, Sachalin (Rosja),
odbiorca: Anna Drohobycka, Komarowice, pow. bialski (Galicja),
data: 14 X 1917.

„... Kochana Matko! Ożeniłem się 30/4 1917 ...”

6. Nadawca: jeniec woj. Karol Pypczko, Ridder, pow. zmieinogorski, gub. tobolska (Rosja),
odbiorca: Maria But, wieś Smoczka, pow. mielecki (Galicja),
data: 28 X 1917.

„... Kochana Siostro! Powodzi mi się dobrze, gdyż ożeniłem się na Syberii ...”

7. Nadawca: jeniec woj. St[anisław] Sroka, Uat Uda⁴⁰⁷, gub. irkucka (Rosja),
odbiorca: Maria Haniecka, Oświęcim, pow. bialski (Galicja),
data: 4 XII 1917.

„... Zawiadamiam Panią, że Pani syn jest dla Pani stracony i nie zobaczy go już
Pani w Austrii, gdyż się ożenił ...”

8. Nadawca: jeniec woj. Jan Muler, Szumicha, pow. siebieski, gub. witebska (Rosja),
odbiorca: Anna Muler, Gdeszyce, poczta Miżyniec, pow. przemyski (Galicja),
data: 11 XI 1917.

„... Na Wszystkich Świętych zawarłem w kościele ślub z pewną Polką ...”

9. Nadawca: jeniec woj. Władysław Hajdyka, [miejsowość nieznaną], Rosja,
odbiorca: Aniela Sumera, Radetzkygasse 1398, Ostrawa, pow. mistecki (Morawy),
data: 10 IX 1917.

„... Ożeniłem się 29 lipca, w niedzielę ...”

10. Nadawca: jeniec woj. L. Chmielewski, łagier wojennoplennych Kijów (Rosja),
odbiorca: krajowy radca szkolny Józef Chmielewski, Biała (Galicja),
data: 14 IX 1917.

„... Mój ślub odbył się 6 sierpnia 1917 ...”

11. Nadawca: jeniec woj. oficer inż. Georg Müller, łagier wojennoplennych Orenburg (Rosja),
odbiorca: Piotr Drabarek, Radom (Król. Pol.),
data: 3 X 1917.

„... Od tygodnia jestem Waszym zięciem i mężem Waszej Stefy ...”

⁴⁰⁷ Nie udało się odnaleźć dokładnej lokalizacji tej miejscowości.

12. Nadawca: jeniec woj. Franciszek Biel, Rynkowskoje, pow. iszymski, gub. tobołska (Rosja),
odbiorca: Aniela Piotrowicz, Abramowice, poczta Szczyrzyce pod Dobrą, pow. limanowski
(Galicja),
data: 1917.

„... Ożeniłem się ...”

13. Nadawca: jeniec woj. Michał Lasocki, Jekaterynosław (Rosja),
odbiorca: Anna Lasocka, Rzeszów (Galicja),
data: 10 X 1917.

„... Kochana Matko! Właśnie się ożeniłem, i do tego z Rosjanką ...”

14. Nadawca: jeniec woj. Pietrek Siebrawski, Kiszyniów, gub. besarabska (Rosja),
odbiorca: Wiktoria Siebrawska, ul. Królowej Jadwigi 148, Kraków (Galicja),
data: 15 XI 1917.

„... Kochana Matko! Zawiadam moją żonę, że się już ożeniłem; prześlę Wam
fotografię mojej drugiej żony ...”

15. Nadawca: jeniec woj. Józef Szczerba, łagier wojennoplennych Barnań, gub. tomska (Rosja),
odbiorca: Konstancja Szczerbina, Bobowa, pow. grybowski (Galicja),
data: 15 X 1917.

„... Kochana Matko! Ożeniłem się 18 września ... z Kozaczką ...”

16. Nadawca: nieznaną jeniec woj., Suchodół, pow. aleksiński, gubernia tulska (Rosja),
odbiorca: Regina Gigen, Zawoja nr 25 (Galicja),
data: 14 XI 1917.

„... Kochana Matko! Poślubiłem córkę gospodarza, u którego pracuję, następnie
przyjmę chrzest ...”

17. Nadawca: jeniec woj. Wojciech Lisik, Chodorków, pow. skwirski, gub. kijowska (Rosja),
odbiorca: Piotr Lisik, Bolesław, pow. dąbrowski (Galicja),
data: 8 X 1917.

„... Mój ślub odbył się 3 września w kościele farnym w Chodorkow[ie] ... jest
wyznania greko-katolickiego ...”

18. Nadawca: jeniec woj. A.A. Miksiewicz, Aktula, Taszkient, obw. syrdaryjski, pow. taszkiencki (Rosja),
odbiorca: P. Wojtanowska, Jasionka, pow. rzeszowski (Galicja),
data: 12 XI 1917.

„... Jak już informowałem Ciocię, 8 sierpnia ożeniłem się ...”

19. Nadawca: jeniec woj. S., Kamieniec Podolski, gub. podolska (Rosja),
odbiorca: Jan Klinowski, Klin, pow. Námesztó, kom. Árva (Węgry),
data: 10 XI 1917.

„... Pana syn ożenił się ...”

20. Nadawca: jeniec woj. Julian Kisiel, ekonomia Greczkowka, pow. czerkaski, gub. kijowska (Rosja),
odbiorca: Szczepan Kisiel, Mielec (Galicja),
data: 3 X 1917.

„... Kochani Rodzice! Już się ożeniłem ...”

21. Nadawca: jeniec woj. Jan Szkaradek, Mozyrz, gub. mińska (Rosja),
odbiorca: Jad[wiga] Czubowa, Nowy Sącz (Galicja),
data: 9 XII 1917.

„... Ożeniłem się ...”

22. Nadawca: jeniec woj. Anton Majka, Lelew, pow. radomyski, gub. kijowska (Rosja),
odbiorca: Anastazja Majka, Orzechowce, pow. przemyski (Galicja),
data: 1 XI 1917.

„... Wasz syn Filip ożenił się dnia 5 października, a ja żenię cię 20 listopada ...”

23. Nadawca: jeniec woj. Czesław Laskowski, łagier wojennoplennych Tomsk (Rosja),
odbiorca: Karol Laskowski, Kamionka Strumiłowa (Galicja),
data: brak.

„... Kochani Rodzice! Dzięki Bogu jestem zdrowy i ożeniłem się ...”

24. Nadawca: jeniec woj. Stanisław Prima, łagier wojennoplennych, Samarkanda (Rosja),
odbiorca: Klementyna Prima, Gawrylewska 4, Lwów (Galicja),
data: 10 XI 1917.

„... Ożeniłem się i prześlę Wam fotografię ...”

25. Nadawca: jeniec woj. Franciszek Kisiel, Trościaniec, pow. braclawski, gub. podolska (Rosja),
odbiorca: nadleśniczy Teodor Schwab, Majdan pod Schodnicą, pow. drohobycki (Galicja),
data: 1 XI 1917.

„... Mój ślub odbędzie się 20 listopada, byłem do tego zmuszony biedą, żona jest córką bogatego gospodarza, jest Polką, ma 17 lat ...”

26. Nadawca: jeniec woj. Mikołaj Czem, Berdyczów, gub. kijowska (Rosja),
odbiorca: Józef Czem, Radłowice, pow. samborski (Galicja),
data: 12 XI 1917.

„... Pewien gospodarz przyjął mnie do pracy i dał mi swoją córkę za żonę ...”

27. Nadawca: jeniec woj. Bronisław Cehaniuk, Swijażsk, gub. kazańska (Rosja),
odbiorca: Michał Cehaniuk, Knihynin, pow. stanisławowski (Galicja),
data: 30 X 1917.

„... Ożeniłem się z Polką pochodzącą z Chełmszczyzny, jest z porządnej rodziny i pracuje jako krawcowa ...”

28. Nadawca: jeniec woj. Julian Weseli, Rakitnoje, pow. biełgorodzki, gub. kurska (Rosja),
odbiorca: Józef Weseli, Biłka Szlachecka, pow. lwowski (Galicja),
data: 11 X 1917.

„... Kochani Rodzice ! Ożeniłem się, mój ślub odbył się 3 lutego ...”

29. Nadawca: jeniec woj. Karol Adamowski, Brailow, pow. winnicki, gub. podolska (Rosja),
odbiorca: Stefania Szabska, Nawaria, poczta Glinna Nawaria, pow. lwowski (Galicja),
data: 14 X 1917.

„... Kochani Rodzice! Zawiadamiam Was, że jutro odbędzie się mój ślub ...”

30. Nadawca: jeniec woj. Jan Miła, Radomyśl, gub. kijowska (Rosja),
odbiorca: Jędrzej Miła, Ruda Ruzaniecka, pow. cieszanowski (Galicja),
data: 22 IX 1917.

„... Ożeniłem się, powodzi mi się dobrze ...”

31. Nadawca: jeniec woj. Józef Dawidowicz, łagier wojennopłennych Kijów (Rosja),
odbiorca: Stefan Dawidowicz, Przemyśl (Galicja),
data: 21 X 1917.

„... Ożeniłem się tutaj w Rosji, żona jest piękna jak anioł ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięty stempel: „Polnische Zensurgruppe”, a w prawym odwołanie: „Ad Abt. D. Res. No. 4117”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA AOK GZNB D, Kart. 3744 Res. 4117, k. 591–593.

Nr 657

1918 luty 13, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 879/6 P, w trzech fragmentach kart pocztowych, ocenzurowanych i przetłumaczonych na język niemiecki, jest prośba o przesłanie trzech świadectw chrztu potrzebnych do zawarcia małżeństwa. W dwóch korespondencjach, w języku polskim, zachowanych w całości, znajduje się ponadto informacja o przyszłej żonie.

Meldunek z dnia 13 lutego 1918^a

Temat: Prośba o przesłanie osobistych dokumentów

1. Nadawca: jeniec woj. Sałkowski, łagier wojennoplennych Omsk, obw. akmołiński (Rosja), odbiorca: Zofia Labowa, Rozwadów, pow. tarnobrzeński (Galicja), data: 13 VIII 1917.

„... proszę mi wysłać świadectwo chrztu, gdyż je potrzebuję, bo będę się na pewno żenił ...”

2. Nadawca: jeniec woj. Mikołaj Orzechowski, Jakowlewicz, pow. horecki, gub. mohylewska (Rosja), odbiorca: Ksenia Mikitka, Krystopol, pow. sokalski (Galicja), data: 1 IX 1917.

„... Proszę o świadectwo chrztu. Skoro się już ode mnie odżegnaliście, to przyślijcie mi przynajmniej moje świadectwo chrztu ...”

3. Nadawca: jeniec woj. Roman Więcek, Skład Ziemi, Ciuciuleni, pow. kiszyniowski, gub. besarabska (Rosja),
odbiorca: Franciszek Więcek, ul. Mickiewicza 41, Kraków-Podgórze (Galicja),
data: 4 XI 1917.

„Czuczuleny 4.XI.7.

Droży Rodzice! Pisałem do Was kilka kartek, w których pisałem, że trafia mi pożądana partya. Prawda że wstarałem się u władz rosyjskich o pozwolenie do żeniaczki, tylko oczekuje waszego pozwolenia i przysłania potrzebnych papierów. Proszę Was bardzo przyslijcie mi takowe. Rozważyłem dobrze co robię i myślę mi źle nie będzie. W dodatku proszę Was o pośpiech. Nie róbcie żadnych trudności. Wasz kochający syn Roman”

4. Nadawca: jeniec woj. [imię nieznane] Pęk, Sledynek⁴⁰⁸, gub. czernihowska (Rosja),
odbiorca: Błażej Pęk, Nagoszyn, poczta Dembica, pow. ropczycki (Galicja),
data: 7 IX 1917.

„... Bardzo Was proszę, abyście przesłali mi świadectwo chrztu, gdyż pilnie je potrzebuję ...”

5. Nadawca: jeniec woj. Klemens Przyszlak, Czerwień, gub. mińska (Rosja),
odbiorca: Maria Przyszlak, ul. Strycharska 110, Przemyśl (Galicja),
data: 26 VIII 1917.

„dnia 26/8 1917

Kochana mamó i bracie proszę was bardzo ażebyście byli taki dobry przysłać metryki i poświadczenie że ja jeszcze jestem kawalerem bo ja się chciem żenić z jedną biedną dziewczyną sierotą. Wienc proszę was bardzo aprzeszlijcie mnie te dokumenta jak najprendzej bo oczekujem. Wienciej nie mam co pisać tylko pozdrawiam was serdecznie wszystkich poniezlczony razy.

Klemens Przyszlak”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięty stempel: „Polnische Zensurgruppe” oraz informacja: „Załącznik: 5 kart [pocztowych]”, a w prawym odesłanie: „Ad Abt. D. Res. No. 3628”. Pod meldunkiem u dołu znajduje się adnotacja odręczna: „[Otto] Kick: „1, 2, 4 remedieren und inhibieren, 3 und 5 inhibieren”.

⁴⁰⁸ Nie udało się odnaleźć dokładnej lokalizacji tej miejscowości.

*Meldunek i fragmenty korespondencji: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
Dwie korespondencje w języku polskim: oryginał, rękopis.*
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387, k. 372–374.

Nr 658

1918 luty 13, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 895/3 P, zawiera 3 odpisy metryk chrztu, 2 „świadcstwa moralności”, 1 „świadcstwo dojrzałości” (matura), a nawet 1 „kartę na broń”. Ze wspomnianych 8 załączonych listów odnaleziono tylko 1, opisujący dezaprobatę wobec planów zawarcia małżeństwa w Rosji, ze strony rodziców, miejscowego księdza i środowiska wiejskiego.

Meldunek z dnia 13 lutego 1918^a

Temat: Wysyłanie osobistych dokumentów naszym jeńcom wojennym

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załączniki: 8 listów” a z prawej jest odesłanie: „Ad Abt. D. Res. No. 3628”. Meldunek ten różni się od innych tego typu tym iż nie podaje fragmentów korespondencji ocenzonego i przetłumaczonych na język niemiecki.

1. Nadawca: pani Berta Wassermann, Dobrotwór, pow. kamionecki (Galicja), odbiorca: Samuel Wassermann, ul. Popawka 63, p. II, Założnik⁴⁰⁹ (Rosja), data: 22 XII 1917^a.

^a Data wg stempla pocztowego.

Karta na broń⁴¹⁰

2. Nadawca: Nesie Schulster, Chodorów, pow. bóbrecki (Galicja), odbiorca: jeńiec woj. kapr. Sane Schulster, łagier wojennoplennych Taszkient, obw. syrdaryjski (Rosja), data: 8 I 1918^a.

⁴⁰⁹ Nie udało się odnaleźć dokładnej lokalizacji tej miejscowości.

⁴¹⁰ Załączona oryginalna „Karta na broń”, sporządzona w języku polskim i niemieckim, została wydana na broń brauning nr 59–54/I przez starostwo powiatowe w Kamionce Strumiłowej dla Samulea Wassermana, „dostawcy materiałów do regulacji rzek” w Dąbrotworze, urodzonego w 1865 r.

^a Data wydania świadectwa moralności.

Świadectwo moralności⁴¹¹

3. Nadawca: Wanda Rusinkowa, Szlak 36, p. II, Kraków (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. sierż. Antoni Rusinek, 7 kompania, 3 pp LP, Chabarowsk, I obóz marynarki wojennej, obw. nadmorski (Rosja),
data: 18 X 1917^a.

^a Data wg odpisu karty głównej księgi.

Centralny Urząd Ewidencyjny Legionów Polskich Świadectwo dojrzałości XXIV gimnazjum w Krakowie (odpis) Odpis Karty Księgi Głównej⁴¹²

4. Nadawca: Jan Łuczyński, Wiśnicz Nowy, pow. bocheński (Galicja),
odbiorca: Andrzej Łuczyński^a, Ekonomia Symerenko, miasto Rokitne, pow. wasylkowski, gub. kijowska (Rosja),
data: 22 I 1918^a.

^a Do listu dołączony jest odpis metryki Andrzeja Łuczyńskiego, sporządzonej 21 stycznia 1918 r. Urodził się on 22 listopada 1896 r. w Nowym Wiśniczu, jego rodzicami byli Jan Łuczyński i Katarzyna z domu Karwecka.

⁴¹¹ Dla przykładu przytaczamy tekst jednego z wydawanych wówczas „świadectw moralności” L 62/18 (pierwszy wiersz zaklejony znaczkami) „[...] rada gminy miasta Chodorowa poświadcza się niniejszym, że Pan Sane Schulster urodzony i przynależny w Chodorowie z zawodu zegarmistrz i złotnik, żonaty ojciec 2 (dwojga) dzieci, i właściciel domu w Chodorowie prowadził życie moralne, trzeźwe i pod każdym względem bez zarzutu. Tenże Sane Schulster był także zaprzysiężonym taksatorem sądowym. / Chodorów dnia 8 stycznia 1918 / Komisarz rządowy [podpis nieczytelny i okrągła pieczętka] Izraelskiej Gminy Wyznaniowej w Chodorowie”. To samo w języku hebrajskim, na dokumencie pośrodku gwiazda Dawida.

⁴¹² Do karty pocztowej załączone są odpisy dokumentów: Świadectwa maturalnego IV Gimnazjum w Krakowie Antoniego Rusinka oraz „Odpis Karty Księgi Głównej Centralnego Urzędu Ewidencyjnego Legionów Polskich Departamentu Wojskowego NKN”. Dowiadujemy się z nich, że Rusinek urodził się 31 VII 1893 r. w Inwałdzie. W latach 1905–1913 uczęszczał do gimnazjum najpierw w Wadowicach, a następnie w Krakowie, zakończył zdaniem matury 13 VI 1913 r. W 1914 w stopniu sierżanta służył – według Karty Księgi Głównej – w 7 kompanii 3 pułku piechoty Legionów Polskich, a według Wandy Rusinkowej w 2 kompanii 2 pułku, 29 X 1914 r. został wzięty do niewoli w czasie bitwy pod Mołotkowem.

Świadectwo chrztu

„dnia 22/1 1918

Kochany Synu donosze ci rześmy Kartke odciebie oczymali ktura nam Serce zabrała kochany synu cotobie do głowy^b wpadło czyś sie nasz jusz odrzykasz to jusz niemorzesz końca wojny zaczekać tylko ci się tak spieszy totej rzeniacki Boś jeszcze Niejest taki przestarzały rzeby ci sie tak spieszyło poczekać bosie jeszcze teń orzeniacke najisz asz ci sie uszami poleją a ocoś prosił tomy ci zrobili^c a ksiąc ci kazał napisać rzebys se zwarzał na siebie i rzebyś sie nierzenił [ze] schizmatyczką^d rzebys swojej wiary nie zgubił a mama to wciąż płacze sie oczy swoje zamarze i wiency cie widzieć nie bendzie a kiedy się rzenił Bendziesz tonam napisz i pošlij jeń fotografują tyś jest Bardzo samotny^e cały rok toś nic dodomu niepisał dopiero jak ci potrzeba^f Ojca i Matki to dopieroś sobie spomniał rze czeba napisać a jakęś posłał swoją fotografową to jak my pokazali jednej ciewusze to kazała pisać dociebie rze bendzie czekała Naciebie i ma bardzo ładny mająntek botego szczęścia to byś muk i unas dostopić Bo tak stare przysłowie rżecze – kraje znańmy ale swój kochańmy a przecie jak sie rzenił bendziesz to chodz z domu nato wesele zapros bojest niedaleko odciebie a stryk przyganił ojcu rze jest klupi rżeci metryke posyła i wszyscy sie zciebie śmieja rże austryjacki^g rzołnisz klupi rze sie wrosyi rżeni dlaczego u nas ani jeden moskał polkąm nierżeni się

tak kończemy ten list zasyłamy ci serdeczne pozdrowienie i to nieh ci sie jak nailepiei poszcząści.”^h

^a Data wg stempla pocztowego.

^b W oryginale: „dokłowy”.

^c Jest tu mowa o załatwieniu odpisu metryki.

^d W oryginale: „hismatyczką”.

^e W oryginale: „samonty”.

^f W oryginale: „cza” – [trza].

^g W oryginale: „ałsryjacki”.

^h U dołu listu dopisano kilka wierszy z podaniem adresu: „Walenty Krupa kijowska Gubernia miasto Berdyczów”. Z trudno zrozumiałego ich sensu można się tylko domyślać możliwości kontaktu odbiorcy listu z osobą wymienioną w adresie, z uwagi na niezbyt daleką odległość obu adresów.

5. Nadawca: Maria Srutek, Grabowska, Tarnów (Galicja),
odbiorca: Leon Gyiwa, Kościukowicze, pow. klimowicki, gub. mohylewska (Rosja),
data: brak.

Świadectwo chrztu

6. Nadawca: Marcin Michoń, Łęki Górne, pow. pilznański (Galicja), odbiorca: Jan Michoń, Lamaloe⁴¹³, gub. orłowska (Rosja), data: brak.

Wyciąg z metryki

7. Nadawca: Docia [Dorota] Pawluk, Kułaczkowce, pow. kołomyjski (Galicja), odbiorca: Wasyl Pawluk, Omsk, obw. akmołiński (Rosja), data: brak.

Poświadczenie obywatelstwa

8. Nadawca: Maria Majta, wieś i gmina Dziewin, poczta Mikłuszowice, pow. bocheński (Galicja), odbiorca: Jan Majta, Szadryńsk, gub. permska (Rosja), data: brak.

Świadectwo chrztu, świadectwo moralności⁴¹⁴

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

Karta pocztowa nr 4: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387, k. 337–340, 343–345, 353–355, 370–374.

Nr 659

1918 luty 13, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 922/P, załącza oryginalną kartę pocztową w języku polskim i jej obszernie fragmenty ocenzone i przetłumaczone na język niemiecki, opisującą, jak jej autor został obrabowany przez żołnierzy niemieckich w chwili dobrowolnego oddawania się do niewoli.

⁴¹³ Nie udało się odnaleźć dokładnej lokalizacji tej miejscowości.

⁴¹⁴ Według odpisu świadectwa chrztu, sporządzonego 23 I 1918 r., Jan Majta urodził się 23 VIII 1893 r., był synem Marcina Majty i Marii z domu Madejska. „Świadectwo moralności” podpisane przez naczelnika gminy Dziewin Józefa Madeja 26 I 1918 r. stwierdza, że Jan Majta „zachowywał się w gminie pod względem obyczajów dosyć moralnie i bez nagany”.

Meldunek z dnia 13 lutego 1918^a

Temat: Rzekome obrabowanie przez niemieckich żołnierzy rosyjskiego żołnierza, który przeszedł na naszą stronę

Nadawca: jeniec woj. Bolesław Świńcicki, u Jana Harasina, Bołszowce, stacja Bursztyn, pow. rohatyński (Galicja),
odbiorca: Andrzej Świńcicki, wieś Dębina, gm. Chełmno, pow. kolski, gub. kaliska (Król. Pol.),
data: 27 I 1918.

„dnia 27 stycznia 1918

I mies[iąc] ja od was odebr[ałem] dopiero drugą odkrydkę a listu żadnego a ja to napewno pisałem ze 20 jak jezdem w niewoli 22 lip[ca] 1917 co niedaj Boże żadnemu człow[iekowi] ja ze bym wiedział to ze bym trupym pod to bym sie nie zdał a ja dobrowolnie sie zdałem ja bym wrosy to panem był mnie niemcy okradli jak brali do niewoli Zabrali mnie dwa tysiące trzysta rubli sto drugi pułk niemiecki ja teraz byłem magazynierem takim prawem miałem piniendze prosze o odpis od was koch[ający] was syn B. Świnc[icki]”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „1 karta [pocztowa]”, a pod meldunkiem u dołu drugi stempel: „GZNB. Zensurabteilung, prä. 13/2 1918/ Nr. Res. 11182, Blg. 1”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Karta pocztowa w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3784 Res. 11182, k. nlb.

Nr 660

1918 luty 13, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 921/P, zawiera 3 oryginalne karty pocztowe i ich fragmenty ocenzurowane i przetłumaczone na język niemiecki, dotyczące licznych uciezek jeńców wojennych Polaków z armii austro-węgierskiej w Rosji do Monarchii.

Meldunek z dnia 13 lutego 1918^a

Temat: Uciezka licznych jeńców wojennych z Rosji do Monarchii

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załączniki: 3 karty [pocztowe], załączone w całości”.

1. Nadawca: M. Bocheński^a, Lwów (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. Piotr Gancat, Średni Prospekt 35A, Rostow nad Donem, obw. Wojska Dońskiego (Rosja),
data: 2 II 1918.

„Lwów dnia 2/2 1918

Kochany Kolego Donoszy ci że jechałem 10 dni do granicy bez przeszkody^b przyjechało już parę tysięcy nowego nic nima po staremu dziś jestem we Lwowie jesteśmy jeszcze do oczyszczynia^c pozdrawiam Michała pozdrow odemnie Jana Chachlicy co jest w Karyżu [?] i tych wszystkich co byli ze mną Andona zostan zdrow twój kolega Bochenski M.”

^a We fragmencie karty pocztowej przetłumaczonej na język niemiecki mylnie odczytano jej autora „Bochorek”, a winno być „Bocheński”.

^b Autor listu wyrazy zaczynające się na literę „p” daje literą „n”; wynika to zapewne stąd, że kształt polskiego „n” przypomina rosyjskie „p”.

^c Autor pod słowem „oczyszczenie” rozumie zapewne kwarantannę, jakiej podlegali jeńcy wojenni wracający z Rosji.

2. Nadawca: Jan Cwiąkała, Lwów (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. Jan Kocan, Lermontowka 27, Rostow nad Donem, obw. Wojska Dońskiego (Rosja),
data: 30 I 1918.

„Kochany Krajanie donoszę wam, że jestem już blisko domu przejechać tu jest bardzo łatwo jak kto chce każdy dzień przechodzi tu 200 ludzi do Austrii Mnie się jechało dobre a tak i Bochorskiemu w Niedzielę na 14 tego I prześliszmy teraz was serdecznie pozdrawiam i wszystkich znajomych moich do zobaczenia się z Wami

Jan Cwiąkała”

3. Nadawca: pchor. Kazimierz Moszyński, Przerów, (Morawy),
odbiorca: jeńiec woj. oficer Antoni Wereszczyński, Samara (Rosja),
data: 1 II 1918.

„Kochany Panie Antku!

Od 16/I jestem wyzwolony. Po odbytej kwarantannie jedziemy (jest nas 8) do Wied[nia] wezwani telegraficznie do Min[isterstwa] Woj[ny], stamtąd dopiero do domu. Proszę serdecznie pozdrowić wszystkich znajomych i proszę nie zapominać o mnie i od czasu do czasu napisać kilka słów pod adresem córki.

Uścisk dłoni

Kaz[imierz]”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

Uwaga: codziennie wpływa liczna korespondencja tego rodzaju, w której nasi żołnierze, którzy uciekli z rosyjskiej niewoli, donoszą o udanej ucieczce swoim kolegom, którzy pozostali w Rosji.

Ponieważ nie jest wykluczone, że takie doniesienia mogą mieć negatywne skutki dla naszych jeńców wojennych w Rosji, prosi się o decyzję, czy tego rodzaju wiadomości należy przepuszczać, czy też zatrzymywać.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.^a

^a Pod dokumentem adnotacja: „Przedkłada się do c. i k. Ministerstwa, Wydział X ds. Jeńców Wojennych, z prośbą o decyzję. Jeśli z jednej strony przepuszczanie tego rodzaju wiadomości zachęci wielu naszych jeńców wojennych w Rosji do powrotu do Ojczyzny, to z drugiej strony nie można wykluczyć, że przynajmniej w niektórych częściach Rosji przesyłanie takich wiadomości uniemożliwi ucieczkę przebywającym tam naszym jeńcom wojennym. Wiedeń, 21 lutego 1918” (i parafa płk. Kicka; pismo przesłane przez Oddział Cenzury GZNB).

Meldunek i wymiana pism: kopia, maszynopis.

Trzy korespondencje w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3784 Res. 11183, k. nlb.

Nr 661

1918 marzec 12, [Wiedeń]. – Meldunek dotyczący statystyki korespondencji za miesiąc luty 1918, Exh. No 796/13 P, kierownika Polskiej Grupy Cenzury, w zastępstwie dr Leo Lauterbach. Wpływ korespondencji w lutym 1918 r., w porównaniu z poprzednim miesiącem, był mniejszy o ok. 140 000 sztuk i wynosił 432 575. Spadek korespondencji wynikał z trwającego nadal chaosu w rosyjskiej poczcie oraz z przekonania ludności o szybkim powrocie jeńców do kraju, dlatego uważano za zbędne pisanie listów i kart pocztowych. Nastąpił natomiast wzrost korespondencji z Włoch w wyniku zniesienia zakazu korespondencji z poprzedniego miesiąca. Listy (29 075) i karty pocztowe (403 500) zostały rozdzielone i rozdysponowane według zasad przyjętych w pierwszym tego typu sprawozdaniu.

Meldunek z dnia 12 marca 1918^a

Temat: Statystyka za miesiąc luty 1918

OGÓLNY PRZEGLĄD

I. WPLYNĘŁO 432 575

II. WYDANO

A) Opracowano:

1. Przekazano	374 887 = 89,1%		
2. Wykorzystano	150 = 0,03%		
3. Uporządkowano	2 628 = 0,62%		
4. Zatrzymano/ocenzurowano	2 189 = 0,52%		
5. Zapytania, nekrologi itp.	666 = 0,15%	380 520	

B) Wyłączono:

6. Obce	27 877 = 6,6%		
7. Niewłaściwie przesłano	12 413 = 2,9%	40 290	420 810

STATYSTYKA SPECJALNA

I. WPLYNĘŁO

Wpływ korespondencji był w normalnej wielkości, a mianowicie ok. 140 000 sztuk słabszy niż w poprzednim miesiącu. Dzieli się na:

	Kartki	Listy	Razem	Luty	Styczeń
a) Poczta krajowa	171 350	7 000	178 350	= 41%	wobec 44%
b) Poczta zagranicz.	<u>232 150</u>	<u>22 075</u>	<u>254 225</u>	= 59%	wobec 56%
	403 500	29 075	432 575		

Każdy rodzaj tej korespondencji jest dzielony w Grupie Polskiej zgodnie ze specjalizacją pracy na dwie podkategorie, a mianowicie:

	Kartki	Listy	Razem	Luty	Styczeń
a)					
1) Z Rosji od naszych jeńców wojennych	156 550	4 075	160 550	= 37%	wobec 42%
2) Z Włoch, Francji itp. od naszych jeńców wojennych	<u>14 800</u>	<u>2 925</u>	<u>17 725</u>	= 4%	wobec 2%
	171 350	7 000	178 350		
b)					
1) Z kraju do naszych jeńców wojennych zagranicą	181 700	7 300	189 000	= 43,9%	wobec 39%
2) Od i do wrogich jeńców wojennych w Monarchii	50 450	14 000	64 450	= 14,9	wobec 16,7
3) Korespon. uzupełniająca	<u> </u>	<u>3 775</u>	<u>775</u>	0,17	0
	232 150	22 075	254 225		

Odnośnie punktu a 2 zauważa się, że wzrost liczby korespondencji z Włoch jest spowodowany zniesieniem wydanego w ubiegłym miesiącu zakazu korespondencji.

Uwaga do b 1. Spadek bezwzględnej liczby korespondencji z kraju tłumaczy się faktem, że ludność w oczekiwaniu na rychły powrót jeńców wojennych oraz z powodu chaosu w rosyjskiej komunikacji pocztowej często uważa wysyłanie korespondencji za bezcelowe. Stosunek liczbowy listów (w odróżnieniu od kartek) do łącznej liczby w każdej kategorii przedstawia się następująco:

Do: a 1) Z Rosji 2,5% w lutym wobec 3,4% w styczniu

Do: a 2) Z Włoch 16,5% w lutym wobec 11,2% w styczniu

Do: b 1) Z kraju 3,8% w lutym wobec 4,5% w styczniu

Do: b 2) Korespondencja od i do wrogich jeń.woj. 22% w lutym wobec 22% w styczniu

Do: b 3) Korespondencja uzupełniająca 100%

II. WYDANO

A. Opracowano:

1. Przekazano:

Do Grupy Pocztovej przekazano 374 887 sztuk, to jest 89,1% wydanej korespondencji łącznie wobec 91% w poprzednim miesiącu.

Liczba ta w podziale na kraje docelowe przedstawia się następująco:

	Luty	Styczeń
a) Galicja	153 706 = 41%	wobec 43%
b) Rosja	124 072 = 33%	wobec 35,4%
c) Austria	17 014 = 4,6%	wobec 3,8%
d) Zabór rosyjski, austriacki obszar okupacyjny	13 273 = 3,6%	wobec 4,2%
e) Zabór rosyjski, niemiecki obszar okupacyjny	8 331 = 2,2%	wobec 2,4%
f) Niemcy	13 198 = 3,9%	wobec 3,9%
g) Włochy	13 415 = 3,7%	wobec 3,9%
h) Węgry	6 629 = 1,6%	wobec 1,5%
i) Wiedeń	2 020	
k) Poczta polowa	969	
l) Zagranica	1 390	
m) Bośnia	744	
n) Serbia	45	
o) Stacje jeńców wojennych	780	
p) Korespondencja uzupełniająca	771	
q) Rumunia	131	
	<u>374 887</u>	

2. Wykorzystano

Do referentów Kierownictwa Cenzury przekazano 150 Spostrzeżeń, to jest 0,03% wydanej korespondencji łącznie wobec 0,02% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

Do Referatu V	32	Spostrzeżenia
Do Referatu VI	5	Spostrzeżeń
Do Referatu VII	4	Spostrzeżenia
Do Referatu XIV	1	Spostrzeżenie
Do Referatu XVI	86	Spostrzeżeń
Do Referatu XXI	15	Spostrzeżeń
Do Referatu XXIV	7	Spostrzeżeń
150 wobec 137 w poprzednim miesiącu		

Również w tym miesiącu Referat XVI nie otrzymał od innych grup żadnego spostrzeżenia.

3. Uporządkowano

Do uporządkowania przekazano 2628 sztuk, to jest 0,62% wobec 0,39% w miesiącu styczniu, a mianowicie z następujących przyczyn:

	Luty		Styczeń
a) Informacje wojskowe (K 163 ⁴¹⁵ , 195 ⁴¹⁶)	2288 = 88%	wobec	95%
b) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 28cd)	138 = 5,3%	wobec	5,5%
c) Informacje od jeń. woj. z oddz. roboczych (K 182)	41 = 1,5%	wobec	0,18%
d) Skargi od jeńców wojennych (§ 28g)	10 = 0,3%	wobec	0,1%
e) Informacje o charakterze politycznym (§ 28cd) ⁴¹⁷	149 = 5,7%	wobec	0,4%
f) Informacje o charakterze wojskowym (§ 28a) ⁴¹⁸	0 = 0%	wobec	0%
g) Treść obraźliwa	<u>2</u>		
	2628		

Stosunkowy wzrost przypadków uporządkowania (szczególnie od b) jest spowodowany tym, że ogólnie znane polityczne wydarzenia w miesiącu lutym (Brześć Litewski, Chełm) dały powód do niepożądanych wypowiedzi ze strony polskiej ludności.

4. Zatrzymano/ocenzurowano

Liczba przypadków zatrzymania/ocenzurowania wynosiła 2189 sztuk, to jest 0,52% wydanej korespondencji łącznie wobec 0,47% w poprzednim miesiącu.

Jako powody zatrzymania/ocenzurowania przyjmuje się:

	Luty		Styczeń
a) Odesłano	1291 = 61%	wobec	61%
b) Jeńcy wojenni i cywilni między sobą (§ 19b)	292 = 14%	wobec	12%

⁴¹⁵ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

⁴¹⁶ Zob. T. 4, dok. nr 556, przyp. 88.

⁴¹⁷ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 33.

⁴¹⁸ Zob. T. 4, dok. nr 622, przyp. 293.

c) Z frontu (K 163 ⁴¹⁹)	227 = 10,8%	wobec	8,3%
d) Z żołnierzami armii rosyjskiej (K 90 ⁴²⁰)	15 = 0,7%	wobec	0,68%
e) Podejrzane i niezrozumiałe	100 = 4,7%	wobec	6%
f) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 24a)	14 = 0,6%	wobec	0,9%
g) Widokówki (§ 19a)	6 = 0,28%	wobec	0,9%
h) Listy błagalne od internowanych (K 188)	143 = 6,8%	wobec	7,4%
i) Niemożliwe do przekazania (K 199)	10 = 0,4%	wobec	0,5%
k) Treść obraźliwa	1 = 0%	wobec	0%
l) Skargi od wrogich jeńców wojennych (§ 24c)	51 = 2,4%	wobec	0,48%
m) Niedopuszczalne z przyczyn politycznych (§ 24a)	0 = 0%	wobec	0%
n) Puste	39 = 1,8%	wobec	2,2%
	<u>2189</u>		

5. Zapytania, nekrologi itp.

Zgodnie z Komunikatem 160⁴²¹ do Grupy Pocztovej lub do Kancelarii Prezydialnej przekazano 666 sztuk, to jest 0,15% wobec 0,12% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

		Luty		Styczeń
a) Zapytania o własnych żołnierzy	142 =	23%	wobec	17%
b) Zapytania o wrogich żołnierzy	18 =	3%	wobec	2%
c) Korespondencja z Czerwonym Krzyżem	28 =	4,6%	wobec	1%
d) Niepełny adres własnych jeńców woj.	74 =	12%	wobec	7%
e) Niepełny adres wrogich jeńców woj.	339 =	56,5%	wobec	61,4%
f) Nekrologi	<u>65 =</u>	10,8%	wobec	10,6%
	666			

B. Wyłączono

6. Korespondencja w językach obcych

Jako korespondencję w innych językach niż język polski do Grupy Sortowania przekazano 27 877 sztuk, to jest 6,6% (w porównaniu do 5,5% w marcu). Z tego 12 473 sztuk, to jest 44% przypadało na korespondencję w języku ukraińskim.

7. Niewłaściwie przesłano

Łączna liczba 12 413 sztuk, to jest 2,9% wobec 2,3% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

		Luty		Styczeń
a) Cenzura w Budapeszcie	31 =	0,25%	wobec	0,02%
b) Niewłaściwie przesłano z wrogięgo kraju	645 =	5,15%	wobec	6,5%

⁴¹⁹ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

⁴²⁰ Komunikat nr 90, dotyczący korespondencji wojskowych rosyjskich, nie został odnaleziony w zasobie aktowym GZNB w Kriegsarchiv.

⁴²¹ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 30.

c) Pozostała niewłaściwie przesłana koresp. $\frac{11\ 737}{12\ 413} = 94,6\%$ wobec 93,5%

naczelnik grupy: z up. dr [Leo] Lauterbach

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”.

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
 ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3777 Res 8307, k. nlb.

Nr 662

1918 marzec 31, [Wiedeń]. – Sprawozdanie miesięczne „sprawa polska” za marzec 1918, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Referat XVI/17, analizujące 29 fragmentów korespondencji, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki, obejmujących okres od 6 I do 20 III 1918, w tym 17 oryginalnych korespondencji w języku polskim. Korespondencja załączona do sprawozdania za marzec 1918 i jej analiza koncentrowały się głównie na protestach przeciwko postanowieniom traktatu brzeskiego z 9 II 1918, dotyczących oderwania od Polski Chełmszczyzny i Podlasia, określanych jako czwarty rozbiór Polski. W Galicji najbardziej powszechny zasięg przybrały wielotysięczne zgromadzenia i wiece, strajk generalny zakładów i urzędów, oddawanie państwowych odznaczeń i były tym razem jednoznacznie skierowane przeciwko Niemcom i Austrii. W „szeregu mniejszych miast” Galicji doszło niestety w tym czasie, z udziałem chłopów, do „gwałtownych wystąpień przeciwko Żydom”; wybijano im szyby, jeden korespondent pisze nawet o zabitych i rannych. W Królestwie Polskim protesty brzeskie łączyły się z czynnymi wystąpieniami chłopów w obronie rekwirowanego mienia, określanych w sprawozdaniu jako „rewolty chłopskie”. Protest legionistów z Polskiego Korpusu Posiłkowego przeciwko traktatowi brzeskiemu wyraził się w przebicciu się ich nieznaczej części na rosyjską stronę frontu w celu połączenia się z I Korpusem Polskim pod dowództwem Dowbora-Muśnickiego.

Sprawa polska. Sprawozdanie za marzec 1918^a

- I. Czas gorączkowego podniecenia narodowego
 1. Odwrót od poglądów sprzyjających Austrii
 2. Skutki masowych ruchów w Galicji
 3. Wystąpienia przeciwko ludności żydowskiej

4. Niepokoje w zaborze rosyjskim
 5. Samodzielna polityka polskich legionów
 6. Nadzieja na interwencję ze strony armii Dowbora-Muśnickiego
 7. Oddawanie odznaczeń
 8. Ostrzeganie naszych jeńców wojennych przed powrotem z Rosji do domu
- II. Wzrastające otrzeźwienie i odprężenie
1. Załamanie polityki emocji
 2. Rozwiązanie legionów
 3. Wydanie brygady Muśnickiego
 4. Obawa przed sukcesami ukraińskimi
 5. Rozczarowanie i pesymizm
 6. Polityka rozpaczy
- Sprawy różne
1. Skargi rosyjskich dezertersów
 2. Pozdrowienia dla Piłsudskiego
 3. Plany jeńca wojennego odnośnie ucieczki do Rosji
 4. Praca narodowa we Francji

I. Czas gorączkowego podniecenia narodowego

Bezprzykładne **gorączkowe podniecenie**, które ogarnęło umysły w polskim obozie w wyniku zawarcia pokoju w Brześciu-Litewskim oraz kwestii Chełmszczyzny, utrzymywało się do połowy miesiąca sprawozdawczego, kiedy to osiągnęło swój najwyższy poziom, aby następnie powoli przejść w stan pewnego **pesymistycznie zabarwionego odprężenia**.

1. Istotnym rysem panujących nastrojów jest stanowczy **odwrót od proaustriackich poglądów**. Wyczekiwane w swoim czasie „**austriacko-polskie**” rozwiązanie sprawy polskiej jest postrzegane jako **zamknięte** i bezdyskusyjne (28). Całkowicie zanikła wiara w uczciwe zamiary Austro-Węgier, które zgodnie z ogólną opinią całkowicie zaprzedały się Niemcom i jako ich wasal muszą ślepo wykonywać ich rozkazy (1). Dotychczasowa polityka mocarstw centralnych jest oskarżana o **hipokryzję**, ponieważ głosi wzniosłe zasady a pod płaszczem dźwięcznych frazesów zdradziła polski naród i dokonała **IV rozbioru Polski** (25, 27). Oddanie Chełmszczyzny Ukrainie osądza się nie tylko jako złamanie danego słowa przez mocarstwa centralne (4) i wyśmianie zagwarantowanej niepodległości Polski lecz jako umyślne szkodzenie i **osłabianie Polskości na rzecz** nowo utworzonego, problematycznego **ukraińskiego państwa**. **Nie wierzy się** w dotychczasowe tłumaczenia uległości hrabiego Czernina wobec Ukraińców z argumentami o charakterze ekonomicznym i na różne sposoby **wyśmiewa** się jako „**pokój zbożowy**” o wątpliwej wartości (17). Otoczenie Polski przez Państwa brzegowe odbiera się jako wielką niesprawiedliwość, a pozostały po tym obszar określa się z bolesną autoironią jako „państwo naporstkowe” (13).

2. Wywołane przez te emocje **gwałtowne ruchy masowe**, pozostawiły w szerokich kręgach społecznych **trwale wrażenie**. Przebieg ogromnych demonstracji, sukces generalnego strajku wszystkich zakładów i urzędów a przede wszystkim okoliczność, że nawet najwyżsi dostojnicy i państwowe urzędy musiały się ugiąć pod wolą narodu, oddziaływały na masy w trwały sposób i umocniły w przeświadczeniu, że wobec **jednomyślnej zbiorowej woli** narodu nie utrzyma się żaden potężny przeciwnik. To tutaj tkwią korzenie bezmiernej, żadną rozsądną refleksją nie hamowanej **arogancji** i przeceniania własnych sił, co znajduje wyraz w niezliczonych wypowiedziach.

3. **Godny pożałowania zwrot** przyjął ruch ludowy w niektórych rejonach kraju. Z nieznanых przyczyn i motywów, które pozostają zupełnie niewyjaśnione i do dnia dzisiejszego również w żadnej korespondencji nie wypowiedzianych, wzburzone masy chłopskie zwróciły się przeciwko ludności żydowskiej. W szeregu mniejszych miast miały miejsce gwałtowne **wystąpienia przeciwko Żydom**, którym dopiero interwencja administracji położyła tamę (8, 9, 10).

4. **W zaborze rosyjskim** wszechogarniające narodowe wzburzenie stopiło się z niezadowoleniem, które nagromadziło się wobec mocarstw centralnych z przyczyn ekonomicznych i tym podobnych. Taki charakter mają rewolty chłopskie⁴²², które tam w niektórych miejscach wybuchły i musiały zostać zbrojnie stłumione (14, 15, 16, 17). Nawet jeśli tamtejsze raporty zawierają nieprawdziwe informacje, że austriacko-węgierscy **żołnierze** i oficerowie **przeszli na stronę powstańców**, to jednak pokazują, w którą stronę kierują się nadzieje wzburzonego tłumu (16, 17).

5. Najwyższą polityczną wagę miał wpływ, jaki ta nowa orientacja wywarła na **polski legion**. Nastrojami rozgoryczenia i bezradności należy wyjaśnić **zgubny** postępki części legionistów, którzy czując się ze wszystkich stron zdradzeni i izolowani, szukali **kontaktu** z rodakami walczącymi po drugiej stronie naszego frontu. Ta decyzja znalazła w społeczeństwie **aprobatę** lub co najmniej łagodny osąd, przy czym wskazywano na patriotyczne powody takich kroków, oraz **na sytuację bez wyjścia**⁴²³ (3, 4).

⁴²² Na temat różnych form wystąpień chłopów przeciwko represjom lokalnych władz okupacyjnych zob. J. Molenda, *Antyokupacyjne wystąpienia chłopów...*, s. 122–157.

⁴²³ W tym punkcie sprawozdania jest mowa o legionistach (głównie II Brygada), którzy po kryzysie przysięgowym znaleźli się w Polskim Korpusie Posiłkowym. Na znak protestu przeciwko traktatowi brzeskiemu z 9 II 1918 r. część żołnierzy PKP stoczyła bitwę pod Rarańczą w nocy z 15 na 16 II i przedostała się na rosyjską stronę frontu w celu połączenia się ze stacjonującym w rejonie Bobrujska I Korpusem Polskim pod dowództwem gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego. Do Rosji przebiło się 1000 żołnierzy i 100 oficerów na 4500 żołnierzy zaangażowanych w akcję. Reszta żołnierzy PKP, który na początku stycznia 1918 r. liczył 431 oficerów i 7135 szeregowych, z tego w oddziałach liniowych 4737, została przeważnie aresztowana, internowana w obozach na Węgrzech i wytoczono im proces. Te nowe, szczegółowe ustalenia dotyczące końcowego okresu PKP zob. M. Staroń, *Likwidacja Polskiego Korpusu Posiłkowego...*, zwł. s. 22–49.

6. Postępek legionistów był ściśle związany z nadziejami, jakie ogół społeczeństwa pokładał w interwencji polskiej brygady **generała Dowbora-Muśnickiego**. W wyniku rozprzestrzeniania **się przesadnych pogłosek** na temat siły tych oddziałów i ich zwycięskich czynów, społeczeństwo uległo złudzeniu do tego stopnia, że wielu na poważnie uwierzyło, że Dowbor-Muśnicki byłby w stanie nie tylko pobić bolszewików, lecz również odzyskać całe Królestwo Polskie, nawet sam Poznań (4, 5, 18, 27, 28).

7. Jedynie demonstracyjny charakter można dostrzec w **masowym oddawaniu państwowych odznaczeń**. Nie należy błędnie przyjmować, że chodzi tutaj o podkreślenie faktu zerwania z państwem, lecz tylko o drastyczny sposób, aby oburzenie narodu przekazać do wiadomości kancelarii dworu (6, 7).

8. Najbardziej narodowy wyraz znajdują obecne nastroje w życzeniu, aby przebywający w Rosji nasi jeńcy wojenni nie wracali do domu. Nadchodząca korespondencja jest pełna takich wypowiedzi, w których krewni i przyjaciele ostrzegają przed powrotem do Monarchii, która nie licząc się z przelaną przez Polaków krwią, gnębi naród polski (1, 3). Ci jeńcy wojenni, którzy powrócili do domu przesyłają swoim byłym kamratom podobne ostrzeżenia świadczące o panujących nastrojach przygnębienia (2).

II. Wzrastające otrzeźwienie i odprężenie

Opisywany do tego miejsca spontaniczny masowy ruch był spowodowany przez **temperament i emocje**, był jednak pozbawiony, jeśli chodzi o masy – jakiegokolwiek zdroworozsądkowej kalkulacji. Był zgodny z życzeniami radykalnych antyaustriacko nastawionych elementów wszechpolskich, które w oczywisty sposób wykorzystywały okazję, aby eskalować napięcie w narodzie i **wbijać klin pomiędzy polskość i Monarchię**. Te nastroje nie znajdowały żadnego właściwego przedmiotu pozytywnych działań i ograniczały się do **pustych demonstracji i nierealnych oczekiwań**, które w żaden sposób nie odzwierciedlały stanu faktycznego.

1. Teraz, kiedy minęło odurzenie i ponownie doszedł do **głosu rozsądek**, stała się oczywista ziejąca **dysproporcja pomiędzy** wygórowanymi **oczekiwaniem i realnym światem**, w wyniku czego nastąpiło głębokie rozczarowanie, które często graniczyło z desperacją (11, 26).

2. Najpierw przeżywano druzgocący fakt niepowodzenia przedsięwzięcia legionowego, które przypieczętowało ostatecznie los legionów. Wraz z **rozwiązaniem legionów** zniknęła jedyna konkretna podstawa opartej na własnych siłach praktycznej polityki. **Internowanie legionistów** wywołało w znamienny sposób **szeroko zakrojoną działalność opiekuńczą**, natomiast **nie** wywołało jakiegokolwiek rodzaju protestu przeciwko Monarchii. **Nastroje wśród internowanych** są najgorsze jakie można sobie wyobrazić (11).

3. Potem nastąpiło **załamanie nadziei** związanych z nazwiskiem generała **Dowbora-Muśnickiego**, gdy okazało się, że jego oddziały bynajmniej nie są bardzo liczne,

a ich sukcesy były mocno przesadzone. **Wydanie** tej armii Niemcom przyniosło nagły koniec wszystkim nadziejom na samodzielną politykę realną⁴²⁴ (18).

4. I wreszcie, do otrzeźwienia przyczynił się również chłodny **ogład sytuacji w Galicji** i istniejących możliwości, zaczęto dostrzegać, że zdecydowanie negatywne stanowisko polskiego społeczeństwa umocniało pozycję Ukraińców w państwie i mogłoby ewentualnie prowadzić do **odłączenia Galicji Wschodniej**, co oczywiście traktowano by jako narodową katastrofę (6).

5. Wynikiem oszacowania własnych sił i dokonania właściwej oceny zewnętrznych wydarzeń stał się **nastrój rozczarowania i bezsilnego pesymizmu**. Emocje ucichły i trzeźwo myślący dostrzegają, że znaleźli się w ślepej uliczce.

Bardzo boleśnie odbierają to przetrzymywani w Monarchii **polscy jeńcy wojenni**, których życzenia i perspektywy przechodzą z miesiąca na miesiąc z jednej skrajności w drugą i których powrót do domu obecnie odsuwa się na nieokreślony odległy czas.

Część **winy** za zły obrót spraw przypisuje się samemu **polskiemu społeczeństwu**, które zadowala się polityką słów i uroczystości, zamiast tworzyć własną konkretną siłę (27). Nigdy tak bardzo nie żałowano **braku własnego wojska** jak teraz (28).

6. W czasie, gdy ogół społeczeństwa jest pogrążony w żałobie, są jednostki, które uważają, że mają powody do **radości**. Są to tacy **narodowi desperaci** pochodzący z kręgów wszechpolaków, którzy swoje rachuby budowali na antyaustriackiej polityce i teraz się cieszą, gdy widzą jak ich przepowiednie się spełniają i powstaje **dzielący mur pomiędzy Polakami i mocarstwami centralnymi**, zgodnie z zasadą: niech świat legnie w gruzach, bylebyśmy tylko mieli rację (12, 20).

Co jeszcze wyraża się w narodowych poglądach, to nadzieje pokładane w konferencji pokojowej i tym podobne, które nie są niczym więcej niż **poieszaniem się** (13).

Sprawy różne

1. **Polscy żołnierze służący w rosyjskiej armii**, którzy po zawarciu pokoju⁴²⁵ dobrowolnie poddali się Niemcom w oczekiwaniu, że będą mogli odejść wolno do ojczyzny, skarżą się, że zrabowano im wolność i zamknięto w **niemieckich obozach jenieckich** (22).

2. Internowanemu w Magdeburgu brygadierowi Józefowi **Piłsudskiemu** przesłano z okazji imienin z zaboru rosyjskiego i z Galicji niezliczone **listy z życzeniami**,

⁴²⁴ Po zajęciu terenów stacjonowania I Korpusu Polskiego przez wojska niemieckie na mocy traktatu brzeskiego z 3 III 1918 r. Korpus uznał zwierzchnictwo Rady Regencyjnej. Ta jednak pod presją niemiecką musiała się go zrzec. Korpus został podporządkowany Niemcom, którzy przeprowadzili jego rozbrojenie w okresie maj–lipiec 1918 r.

⁴²⁵ Jest tu mowa o pokoju zawartym w Brześciu Litewskim 3 III 1918 r. między państwami centralnymi a Rosją.

częściowo bezpośrednio a częściowo za pośrednictwem polskiego posła partii socjalistycznej do Rady Państwa, Moraczewskiego (21).

3. Godny wzmianki jest na skutek zaistniałych faktów już od dawna nieaktualny plan przetrzymywanego u nas w kraju jeńca wojennego, polskiego oficera z Kijowa, który zamierzał zarejestrować się jako zwalniany z niewoli ukraiński jeńiec wojenny, aby tą drogą móc **wstąpić** do walczącej na rosyjskiej ziemi **polskiej brygady** (28).

4. Z **Francji** donoszą, że wśród tamtejszych polskich jeńców wojennych jest prowadzona ożywiona działalność w zakresie **edukacji narodowej** oraz zwalczania proniemieckich poglądów. Do tego celu służy specjalne **czasopismo**⁴²⁶, które jest wydawane przez naszych jeńców wojennych (29).

Wiedeń, 31 marca 1918

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Szef Cenzury^a: płk Otto Kick

^a W numeracji sprawozdań miesięcznych został pominięty nr 16. W lewym górnym rogu na stronie tytułowej sprawozdania odbito stempel „GZNB. Zensurabteilung, prä. 8/4[191]8” Res. 5053”; z prawej strony napis na maszynie: „Referat XVI/17, rtm. hrabia Osiecimski-Czapski”. Na poszczególne miesiące przypadło korespondencji: styczeń – 1, luty – 17, marzec – 11.

^b Odbity trójkątny stempel „Zensurleiter”; obok stempla odręczny podpis: Kick.

Załącznik do Referatu XVI/17 obejmuje 17 oryginalnych korespondencji w języku polskim z zaznaczeniem na nich kolorem fragmentów ocenzurowanych i przetłumaczonych na język niemiecki oraz 12 fragmentów ocenzurowanych

Z Galicji

1. Nadawca: Anna Wiatros, Plichów pod Radomyślem nad Sanem, pow. tarnobrzeński (Galicja), odbiorca: jeńiec woj. szeregowy (17 kompania, 1 pułk) Piotr Wiatros, u Hartmana, Ługańsk, gub. jekaterynosławska (Rosja), data: 5 III 1918.

„Kochany Bracie!

Piszesz że zamierzasz umknąć do domu. To słuchaj nas i ani się nie ruszaj, bo niema gorszej niewoli jak wnaszym kraju. Lepiej by było gdyby Moskale byli anizeli ten przeklęty Gierman ten wydaje uciekinierów Rosyi na wielkie męczmie i większą niewolę cierpien znoszą a Austryja jest tak umajstra czeladnik jak niemcy rozporządzą

⁴²⁶ Chodzi tu o tygodnik „Jeniec Polski”, wydawany w Le Puy Velay we Francji. Zob. T. 4, dok. nr 623, przyp. 299.

to Austria słócha tak jakby Austria niemiała władzy jest zupełnie podległą niemcom i nieprzyjeżdżaj Twoja siostra Anna”

2. Nadawca: Tomasz Marszałek, ul. Czarneckiego 30, Lwów (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. oficer Franciszek Grzesiowski, Semipałatyńsk (Rosja),
data: 15 II 1918.

„15 lutego 1918

Kochany Franku!

Jestem we Lwowie od stycznia 1918 r. Rwałem się do biednej ojczyzny i uczucie tęsknoty przezwyciężyło (niestety!) wszelkie przeszkody na jakie napotykać musiałem. Kończę swoje studia – zdaję egzamina – ale to wszystko jakoś mię nie cieszy – bo kraj cały przygnębiony okropnie.

Pokój separaty z ukrainą – zbudził Polaków – ale czy nie za późno. Krew burzy się na wspomnienie tych coraz straszniejszych rzeczy. Wojna, spalenie kraju, zniszczenia Kulturalnych zabytków – śmierć tylu braci na polu bitwy – czyż to nie dosyć jeszcze? Więc jeszcze teraz dołącza się do tego podział nowy Polski tak strasznie zroszonej krwią i potem synów! o boże! Lepiejby mi było – być z Wami i nie patrzeć na to co się teraz dzieje.”

3. Nadawca: Władysław Pasternak, Przemyśl (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Tadeusz Pasternak, Komitet Polski, ul. Pokrowska 12, Tambow (Rosja),
data: 22 II 1918.

„Kochany Tadius! Nie wiem na pewno czy dobry adres do Ciebie – ale piszę – jeśli zły, to sprostuj! Zdrowei u nas wszystkich niezłe a i po wodzenie nienajgorsze. Tylko Józek będący jak wiesz w L. P. został wraz z innymi aresztowany nic na razie nie wiemy, co się z nim dzieje chcieli się dostać do Muśnickiego⁴²⁷, aby posunąć sprawę Polską, (Przypuszczam, że cenzor tych słów nie skreśli jeżeli jest P.[olakiem]) Ja siedze jeszcze dotąd w Przemyślu (czemu Ty się dziwisz? –) bo awansów z czasu wojny prawie nie ma. Staram się o posadę sędz.[iego] w Królestwie, o ile Niemcy tam znowu nie zrobią jakiego galityamaszu Ty siedz tam do końca i czekaj spokojnie, a nie rób tak jak inni – którzy niektórzy stamtąd, myśleli, że już po potopie i sądzili, że ich tu z wielkimi honorami z muzyką itd. przyjmą, a tymczasem nieboraczki grubo się zawodzą Całuję Cię serdecznie

Władek

Przemyśl 22/II 918”

⁴²⁷ Jest tu mowa o żołnierzach Polskiego Korpusu Posiłkowego, którzy na znak protestu przeciwko traktatowi brzeskiemu w wyniku stoczonej bitwy z 15 na 16 II 1918 r. pod Rarańczą, pod dowództwem Józefa Hallera, połączyli się z przebywającym tam II Korpusem Polskim. Zob. dok. nr 605, przyp. 193.

4. Nadawca: Stefania Pollakówna, ul. Katanowska 45 T, Biała (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Władysław Choliewa, stacja Kadietowka, kopalnia rudy nr 8, pow. wierzch-
nodnieprowski, gub. jekaterynosławska (Rosja),
data: 20 III 1918.

„Biała 20/III 1918.

Przepraszam bardzo że ja dopiero teraz odpisuję, ponieważ zagubiłam pański adres, za karteczkę ślicznie dziękuję. Co się dzieje z naszą Ojczyzną – Cios po ciosie nas spotyka. Wszyscy nas z dradzili słowo z 5 lis.[topada] 1916 złamane tak wygląda niepodległość – o gorzka ironio. Żołnierze «nasi» oporni wcieleni do armi sprzymierzonych częściowo dali drapaka do dowódcy z wschodu inni jego już się Panu pewnikiem obilo o uszy. U nas w B[iałej] na pozór spokój a pod przykrywką kipi na razie dości w krótkce więcej. Życze Panu szczęśliwych i wesołych świąt

Stefa Pollakówna”

5. Nadawca: Stanisław Rejowski, Seminarium Biała (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Antoni Rejowski, Tugulim, pow. tiumeński, gub. tobolska (Rosja),
data: 16 II 1918.

„16/II.18

Drogi Antku!

Muśnicki niech żyje!! Skradziono nam Chełmszczyznę? Wnet ją zwrócą – ale przy oddaniu uschnie ręka złodziejom. Jak pod Tannenbergiem⁴²⁸ tak dziś pod Smoleńskiem a jutro Warszawą pozna Krz[yzak] kim jest Polak i przypomni minione czasy.

Muśnickiemu cześć!

Bywaj zdrów Stach”

6. Nadawca: Stefania Sambulska, Jaworów (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Józef Osika, campo di prigionieri di guerra Cassino, prow. Caserta, Kampania (Włochy),
data: 3 III 1918.

„Jaworów dnia 3 marca 918

Józieńk!

Jak długo porozumiewać się w ten sposób będziemy? Miesiącami całymi wycze-
kuje się tych parę słów! Bezsprzecznie jest to łotrostwem, niczem innym! W dwu
dziesiątym stuleciu widzieć tortury, rzeźnie ludzkie, to faktycznie skandaliczne!!
Czas najwyższy był spokój!!

⁴²⁸ Obecnie Stębark, gm. Grunwald, gdzie w 1410 r. Polacy odnieśli zwycięstwo nad Krzyżakami w starciu przez Niemców nazywanym bitwą pod Tannenbergiem.

Józienko Drogi! kiedy ostatecznie dostają ten list po trzech miesiącach czemu nie pełny pełniusienki! Józku! jakażde słowo czytam osnaście razy i jeszcze mi mało jeszcze mało!

Takbym chciała, od razu całe stosy listów dostawać, – abym wszystkie, wszystko o wszystkim dokładnie wiedziała. Kolosalne zmiany zaszły. Ukrainę skleпали z ziemi polskich jak Chełmszczyzna i Podlasie i część Galicji wschodniej po San. 12 i 13 minionego miesiąca posypały się szyby we Lwowie Krakowie i Warszawie. Są wypadki kalectwa, gdyż policja była zmuszoną (dla bezpieczeństwa kraju:) wkroczyć na ostro w bezładzie powstałe na wieść o pogwałceniu umowy Brzeskiej⁴²⁹. Nasi dygnitarze złożyli swe godności, – odsyłając w załączeniu ordery, – za ich przykładem pošli wszyscy. Zaś ósmnastego manifestacja, więc wszystko odbyło się w największym porządku, gdyż godność «policmeistrów» objęła milicja. – W miejscach byłych oznak austriackich pojawiły się «orły nasze». – Orderami i oznakami przestrojono parkany. – Moc zakładników Marenin⁴³⁰ i.t.d. a nawet i jeńców rosyjskich uciekło. Tam bowiem zaczynają pojawiać się niesnaski, – to też mniejszą na nich bacność zwracają. Z chwilą zdobycia Kijowa przez bolszewików mnóstwo drapnęło! Mówię Ci Józku, że taka kalamancya w tym wszystkim, że faktycznie trudno się wyznać.

Z listu 18/I. 918. widzę, że jesteś w innej miejscowości. Rydzio dawno mówił mi o twem przeniesieniu. Nie śmiałam jednak zapytać o adres, to też pisałam dalej na stary w myśli, że poczta pójdzie za Tobom. Mój chłopcze kochany ten wiersz «Czas robi swoje zaciera i myli niektóre wiadomości» – dużo daje do myślenia nie chcę wyciągać z tego konsykwencyi i zdaje mi się, że lepiej robię. – tylko pozwolę sobie upewnić Ciebie, że bądź co bądź do mnie, to nie może być wystosowane, – bo wszystko mam żywo w pamięci jakby dziś, prócz tego co zatraciłam w czasie choroby!! Jestem dalej w Ekspozyturze. Noszę się z myślą podawania się na posadę nauczycielską dopiero po wakacjach.

Mietek w kwietniu kończy swoje kursa, obecnie strasznie bieduje w tym Krakowie. Cesia chodzi do drugiej klasy uczy się bardzo dobrze, czem mi sprawia nie wymowną radość, byle tak dalej.

Ciekawam jestem bardzo czy ten list dojdzie możebym wysłała ekspres?. Trzeba tak zrobić nie pomoże!!

Serdeczne uściśki i ucałowanie ślepek

Stefa

mamcia pozdrawia, Cesia ciumciu pysia

zapatrz się na Marenina!!!!”

⁴²⁹ W traktacie brzeskim, ogłoszonym 9 II 1918 r. była oficjalnie mowa o terenach Królestwa Polskiego, które miały być włączone do Ukrainy. Tajna część układu przewidywała też podział Galicji. Na temat traktatu brzeskiego i związanych z nim protestów zob. J. Cabaj, *Spoleczeństwo guberni chełmskiej...*; J.Z. Pająk, *Od autonomii do niepodległości...*, s. 201–236.

⁴³⁰ Właściwie: Marinin (Маринин), Rosja, gub. wołyńska, pow. rówieński.

7. Nadawca: lekarz, dr Kazimierz Flis, Rudki (Galicja),
odbiorca: biuro Jego Cesarskiej i Królewskiej Wysokości Arcyksięcia Franciszka Salwatora,
Wiedeń (Dolna Austria),
data: 7 III 1918.

„... (zapisek na odwrocie zawiadomienia o przyznaniu Honorowej O[dznaki] C[zerwonego] K[rzyża]) ... Z powodu poprzez nowy rozbiór Polski popełnionego przestępstwa odsyłam to, gdyż przyjęcie odznaczeń od gwałcicieli sprawiedliwości byłoby poniżej mojej narodowej godności ...”

8. Nadawca: Jakub Irzyk, Kozłówek, pow. strzyżowski (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. nr 5701 Stanisław Irzyk, Briński Zakład Przemysłowy, Jekaterynosław
(Rosja),
data: 23 II 1918.

„Dnia 23 II 918

Kochany bracie!

My są wszyscy zdrowi którego i tobie życzymy Joasia się ciągle pyta kiedy Staś powróci. Już miał być koniec wojny, ale jeszcze na większą się donosi jest teraz wojna domowa straszna po całej Polsce my wszyscy i wszyscy Polacy idą na Żydów Ja w Strzyżowie jestem ale prawie każdą niedzielę jestem w domu wkaždy dzień pisze dociebie teraz Cie pozdrawiam serdecznie całuje Ciebie wraz z wszystkimi^a”

^a Ostatni wyraz nieodczytany.

9. Nadawca: nieznan, Węgierska Górka, pow. żywiecki (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Józef Motyka, campo di prigionieri di guerra Altamura, prow. Bari, Apulia
(Włochy),
data: 20 II 1918.

„... U nas w Milówce są straszne rozruchy, wszystkim Żydom powybijano okna, w Żywcu też ...”

10. Nadawca: Władysław Niemiec, Nozdrzec pod Dynowem, pow. brzozowski (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Stanisław Niemiec, campo di prigionieri di guerra Asinara, prow. Sassari,
Sardynia (Włochy),
data: 20 II 1918.

„... 18 lutego miały miejsce w Dynowie zamieszki przeciwko Żydom. Cały dzień i całą noc biliśmy Żydów, nawet na śmierć. W całym Dynowie w domach żydowskich nie można znaleźć jednej całej szyby. Tam, gdzie mieszkał katolik, był święty obraz w oknie, a tam, gdzie nie było obrazu, na ten dom spadało nieszczęście.

Wielu ludzi uciekło, wielu zostało zabitych lub rannych. Wichtę od Selba zranił żandarm, nie wiadomo, czy wyżyje. Jasiek Sochacki ma rozbitą głowę ...”

11. Nadawca: podchorąży Legionów Polskich Stanisław Thun, Landwehrkaserne [Koszary Obrony Krajowej], Siebenbrunnengasse 37, Wiedeń V (Austria),
odbiorca: E.B. Thun u Michała Stankiewicza, Oddział Pomocy Jeńcom Wojennym Polakom, Miliatinskij nep[eułok] 15, Moskwa (Rosja),
data: 2 III 1918.

„Wiedeń 2./III. 1918

Kochany mój i drogi

Michasiu!

Po długiej wędrówce etapami stanęliśmy we Wiedniu, gdzie czekamy dalszych losów. Rodziców Twoich zawiadomiłem o Tobie listownie i posłałem jedną fotografię. Nic Ci o nas więcej napisać nie mogę, bo nic nie wiem – chyba to, że znajdujemy się w takim położeniu jak za Bełasa. Całuję Cię po tysiąc razy Twój Stanisław Sciskam Cie i całuję Maciej^a

Kochany! Możesz sobie wyobrazić jak zły jestem na siebie za to co się stało. Któż jednak mógł coś takiego przypuszczać. Sprawa nasza jak stąd, wygląda nadzwyczaj źle. Pamiętaj o Twym Karku wszystkich pozdrów^b”

^a Dopisane prawdopodobnie przez Macieja, gdyż różni się charakterem pisma od pozostałego tekstu.

^b Dopisane obok daty korespondencji.

12. Nadawca: Alfons Laskowski, Jaworów (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. oficer Czesław Laskowski, łagier wojennoplennych Buguruslan, gub. samarska (Rosja),
data: 17 II 1918.

„Jaworów 17/2 1918^a

Kochany Braciszku! «A życie jego trud trudów...!» Sprzedano nas w końcu łyzy krokodyle lejąc miejscami. Zaczyna się nowa era. Może wkrótce dojdą Cię wiadomości o epokowych zdarzeniach. Nich Cię one jednak nie przerażają. Wierz jak i mu tu w lepsze od dzisiaj jutro. Hartują nas i przetapiają w najlepszy kruszec. Parowie⁴³¹ nasi z bezdomnymi w jednym szeregu dobrowolnie. Galilea⁴³² zamarła

⁴³¹ W wersji niemieckojęzycznej błędnie odczytano „pan” zamiast „par”. Par – to dawniej członek izby wyższej parlamentu angielskiego lub francuskiego.

⁴³² Tu w znaczeniu Galicja; niekiedy używano także żartobliwej nazwy Galileja austriacka, galilejczyk.

na jeden dzień karnie od ojca kraju Niezab.⁴³³ poczawszy na najuniżeńszym politycznym słudze skończywszy. Czyś śnił kiedy o tem? Wobec tego dla nas 9/2 większy od 5/11⁴³⁴.

Całujemy Cię”

^a Data korespondencji: 17 II 1918 podana została za autorem, który umieścił ją w rubryce „nadawca”. W niemieckiej wersji korespondencji, zapewne przez nieuwagę, datę 20 III 1918 zacierpnięto ze stempla pocztowego.

13. Nadawca: Walery Nowicki, Lwów (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. oficer Jerzy Stuchly, Chwałyńsk, gub. saratowska (Rosja),
data: 1 III 1918.

„... «Nasi przyjaciele» tworzą «Polskę naparstkową», dlatego musimy czekać na ogólny pokój ...”

Z zaboru rosyjskiego

14. Nadawca: Maria Simbierowiczówna⁴³⁵, Żółkiewka, pow. krasnostawski, gub. lubelska (Król. Pol.),
odbiorca: jeniec woj. oficer Jan Wrona, Neustadt⁴³⁶ (Niemcy),
data: 13 II 1918.

„Żółkiewka, d. 18/II 11918 r.

Szanowny Panie!

Szkoda że Was tyłu w niewoli siedzi beczynnnie podczas kiedy u nas potrzeba ludzi, bo nasi chłopci zaczynają się ruszać, zaczynają coś rozumieć, do tej zaś pory

⁴³³ Jest tu zapewne mowa o Stanisławie Niezabitowskim (1860–1941) – polityku galicyjskim, pośle do Sejmu Krajowego Galicji i marszałku krajowym w latach 1914–1918. Należał on do ugrupowania konserwatystów. Działał w Powiatowej Kasie Oszczędności w Gródku Jagiellońskim, Wydziale Okręgowego Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego w Gródku i Towarzystwie Galicyjskiej Kasy Oszczędności. Po wybuchu I wojny światowej przeniósł się do Wiednia i poświęcił działalności charytatywnej. W 1920 r. wycofał się z życia publicznego. Zob. B. Łopuszański, *Stanisław Niezabitowski*, w: PSB, t. 23, s. 102–103.

⁴³⁴ Autor korespondencji użył tych dat dla porównania odmienności i skali reakcji społeczeństwa polskiego na stanowisko państw centralnych wobec kwestii polskiej zawarte w akcie 5 listopada 1916 r. i traktacie brzeskim z 9 II 1918 r.

⁴³⁵ List pisany na blankiecie z nadrukiem: „Oddział Handlowy przy Lubelskim Towarzystwie Rolniczym Filia w Żółkiewce”. Towarzystwo to do 1915 r. jako jeden z okręgów wchodziło do Centralnego Towarzystwa Rolniczego. Powstałe w 1907 r. CTR było organizacją ekonomiczno-społeczną ziemian w Królestwie Polskim. W 1915 r., w części Królestwa Polskiego będącej pod okupacją austro-węgierską została utworzona filia CTR – Lubelskie Towarzystwo Rolnicze. Stało się ono reprezentować rolnictwo tego regionu wobec władz generalnego gubernatorstwa w Lublinie.

⁴³⁶ Nie udało się odnaleźć dokładnej lokalizacji tej miejscowości.

siedzieli trwożliwie⁴³⁷ – teraz zaś mówią, że czas nadchodzi. P[anowie?] boją się bo w Krasnymstawie, a nawet w Gorzkowie urządzają często jakieś pochody. Ja w tych dniach uciekam do Krasne, szykują się do wojska polskiego.

Z Cichoszem, ani Kawą nie widziałam się, ale gdy się nadarzy ta sposobność ku temu to bardzo chętnie ich uwiadomię o tym.

Starajcie się aby jaknajprędzej Was powysyłali do domów, u nas zaczyna się życie. Pozdrowienia i uściski dłoni przesyła Panu

Maria Simbierowiczówna

P.S. u nas dzisiaj pochód, uroczystość święto narodowe.”

15. Nadawca: A. Gałka, Ciszyca, pow. iłżecki, gub. radomska (Król. Pol.),
odbiorca: jeniec woj. Stanisław Gałka, kompania robotnicza nr 1366, poczta polowa,
data: 27 II 1918.

„Kochany bracie piszesz żeby ci posłać pieniendziy to byśmy ci posłali drogi chęci tylko nimoma bo u nas się rozpoczyna rewulucyja, bo ius w Ostrowcu^a się rusają bo ius Kolij zatrzymujo i pocty nie ido widać bendo chceli austryjaka wygnac spolski zeby bug dał zeby go wygnali ba nam tak dokuca że nimozno nic ani wytrzymać chleb^b nam zabirają swinie bydło^c konie i iesce do tego nas gonia na podwoły co miesiąc wyjechac nacały tydeń czy do swirlnikar drewa wywozic zlasuw niech pan bug bronie co my z nimi ucierpiemy Stemi chodokami napisz mi jaśniej^d powodenia taka kochany bracie”

^a W oryginale: „wostrowu”.

^b W oryginale: „chlip”.

^c W oryginale: „synie bydało”.

^d W oryginale: „jośniem”.

16. Nadawca: Jan Szostak, wieś Olesin, gm. Gorzków, pow. krasnostawski, gub. lubelska (Król. Pol.),
odbiorca: jeniec woj. Stanisław Szostak, fabryka tytoniu, Juka (Czechy)⁴³⁸,
data: 1 III 1918.

„Olesin dnia 1/III 1918 r.

Kochany P Bracie donoszeci onaszym zdrowiu żeśmy zdrowi złaski Pana Boga takego zdrowia życze kochany Stasiu teras list odciebie Stasiu debrali zaktórcy serdeczne dzienkujem bosmy byli bardzo kontetni stfojego listu otrzymaliśmy list i otkrytkę i bardzośmy sie ucieszyli stych listuw. cośmy sie dowiedzieli oposylce żeś dostał posyke ales namnie opisał cośdostat żebyśnam opisał tośmy ciekawi

⁴³⁷ Opinii tej przeczą wcześniejsze wystąpienia chłopów, także w powiecie krasnostawskim. Zob. *Walki chłopów Królestwa Polskiego...*

⁴³⁸ Nie udało się odnaleźć miejscowości.

nas bardzo coś dostał teras ty Stasiu Piszczę żeśmy mieli wielgi smutek prawdziwie żeśmy mieli ale ty nie rozpaczaj wiele bo my nic Stegonierobim bojaknas Pan Bug pobłogosławi towszystko biezie dobrze napisze ci Stasiu jaka unaszżyma żeżyma todosyć letka adali toniewiadomo teras Kochany Braciszku pisałeś opokojó że zawarty pokuj tyn pokuj tonie dobry dlanas to jest wielka kara bonam Jusz czwarty ras nasze ojczyznę rozbyrajo ach boże cosie dzieje co byńdzie totylko Pan Jezus wicobińdzie dalej bonas teras tylko bunta ludze się buntujo takie manichwestacje chodzo grómadzo się narody i kszyczo rozmaite polityki żołnieże austryjacke rozganiajo bagnetami ale ludzieniebojo się tylko jdo nabagnety duzo oficeruw Austryjaccha dodemisjy się podał i przechodzio donarodu i jdo razem a Stych banduro ludzi duzo i zabito tutyńszych naszych. polakuw ale i duzo i austryjakuw zabili⁴³⁹ polacy dzielnie się bronio oniemcuw boniemcy naszych polakuw bardzo niemczyzabijajo naszyryceży polskich dajto boże do tego dojść doczego dożem A żeby Matka boska dopomogła inam wszyscy wszystkim wincy nimamy copisać tylko cie pozdrawiam serdecznie iżyczym wsiego dobrego coby i sobie żondał opanabogo tegojmcyi życzym khany Stasiu iżyczym cy twesołego Aleluja bojusz usme świnta bedzim świnta bedzim świntować beciebie Stasiu i dowidzinia i domięgo sie zobaczynia stobostasiu jak naj pryndzy Kochany Stasiu
Potpis własnorecny Jan Szostak”

17. Nadawca: Franciszek Body, Kalinowice, pow. zamojski, gub. lubelska (Król. Pol.),
odbiorca: jeniec woj. Michał Simko, Riegersdorf, pow. Hartberg (Styria),
data: 10 III 1918.

„... Nie byłoby nam tak źle, jednak ciągle nas męczą rekwizycjami... W naszych miastach rozpoczynają się rewolucyjne ruchy, u nas też były zamieszki, lecz wojsko stłumiło je bagnetami. W innych miejscowościach było wielu zabitych po obydwu stronach. To wszystko za to, że wazyli się sprzedać Ukraincom Chełm i Podlasie. Być może Ukraińcy wkrótce przyjdą do nas, kupili nas przecież za tysiąc wagonów zboża! ... Ponoć zbuntował się również 30 austriacki pułk ...”

18. Nadawca: Tadeusz Osiński, Radom (Król. Pol.),
odbiorca: jeniec woj. oficer Stanisław von Skotnicki, Werl, pow. Soest, rej. Arnsberg, Westfalia (Niemcy),
data: 13 II 1918.

⁴³⁹ Tego typu starcia miały rzeczywiście miejsce w powiecie krasnostawskim. Około tysiąca mieszkańców wsi Żurawie i okolicznych starło się 27 i 28 II 1918 r. z żandarmami, w wyniku czego zginęło 8 chłopów, a 13 zostało rannych. Do podobnych udokumentowanych starć chłopów z żandarmami i wojskiem, najczęściej w obronie rekwirowanego im mienia, w wyniku których byli zabici i ranni po obu stronach, dochodziło często po wsiach Królestwa Polskiego w okresie protestów brzeskich. Zob. J. Molenda, *Antyokupacyjne wystąpienia chłopów...*, s. 133 i n. Por. też F. Żurek, *Powiat krasnostawski...*

„Chcąc poznać prawdę dominującą [?] «o społeczeństwie» byłem obecny na kilku zebraniach – mówię Ci – że żeby nie to – że to jest tragiczne – to nam wydać by się to mogło pociesznym. Wszystko tak jak tylko sobie w karykaturze wystawić można – pycha satyra – gdyby nie to że to jest «obrazek z życia społeczno-politycznego» i to w jednym bodaj z cięższych czasów dla Kraju.

Nie wyobrażam teraz sobie «wielkiego czynu» przez nasze społeczeństwo uczynionego! – Entuzjazm do wojsk Dowbór Muś[nickiego] w kraju nie ustał – nastąpiło tylko jego chwilowe zająknięcie [?] w oczekiwaniu zachowania się jego – (jaki przyjmie) po proklamacji pokoju państw centr. z Ukrainą⁴⁴⁰ – kosztem ziem polskich. Jakoby (dziwne) delegaci pana D[owbora] M[uśnickiego]⁴⁴¹ u Rady Reg[encyjnej] oświadczyli że o wielkich zwycięstwach swych wojsk nic nie wiedzą o aresztowaniu Krylenko⁴⁴² też – że jest ich tylko 25 tysięcy⁴⁴³ w dwóch grupach «otoczeni morzem bolszewickim». (Nie wiedzieć co w tym prawdy – i czy prawdziwe czy «erzace»). – W Łomży⁴⁴⁴ wiara trzyma się – rozczarowana iż amnestja nam nic nie dała nie było – bośmy na nią nie liczyli nie tak jak Benjaminów – Stanowisko i p. w sprawie wstępowania z obozu do P[olnische] Wer[hrmacht]⁴⁴⁵ jest jak i poprzednio – sprawdzian wykazał. Ogół postęпки takie potępia. (Morus bractwo!)

W Kraju stan oblężenia o 8ej wszystko ma być «zu». U rodziców twoich byłem – odznakę – świadectwa i fotografię oddałem.

Uściskaj Wszystkich

Tadeusz [Osiński]”

⁴⁴⁰ Mowa tu o traktacie brzeskim z 9 II 1918 r.

⁴⁴¹ Na temat Dowbór-Muśnickiego, podległych mu formacji wojskowych, ich liczebności oraz relacji Dowbora z Radą Regencyjną i władzami niemieckimi zob. M. Wrzosek, *Polskie korpusy wojskowe...; idem, Polskie formacje wojskowe podczas I wojny...*

⁴⁴² Nikołaj Krylenko (1885–1938) – sowiecki działacz komunistyczny. W czasie rewolucji październikowej członek Piotrogrodzkiego Komitetu Wojskowo-Rewolucyjnego. Wszedł w skład pierwszej Rady Komisarzy Ludowych, członek komitetu ds. wojskowych i morskich. Wyznaczony 9 XI 1917 r. na Najwyższego Naczelnego Dowódcę, komisarz ludowy ds. wojskowych i morskich (minister wojny). Od 1922 zastępca ludowego komisarza sprawiedliwości, następnie prokurator generalny i współtwórca kodeksu karnego ZSRR, komisarz ludowy sprawiedliwości ZSRR (1936–1938). W okresie wielkiej czystki 1 II 1938 r. rozstrzelany przez NKWD.

⁴⁴³ Dane te są zbliżone do stanów rzeczywistych. W połowie stycznia 1918 r. stan maksymalny I Korpusu Polskiego wynosił ok. 29 tys. żołnierzy, a w maju tegoż roku służących w Korpusie było już tylko 23 661. Zob. przyp. 441 w części analitycznej niniejszego sprawozdania miesięcznego.

⁴⁴⁴ Miejsce internowania ok. 2 tys. żołnierzy Legionów Polskich od grudnia 1917 do lipca 1918 r. po przeniesieniu ich ze Szczypiorna do Łomży.

⁴⁴⁵ Jest tu mowa o Polskiej Sile Zbrojnej. Wśród legionistów internowanych we wspomnianych wyżej obozach prowadzona była przez placówki ochotniczego zaciągu intensywna propaganda za wstępowaniem do PSZ. Trzon tej formacji wojskowej tworzyło 2775 żołnierzy, byłych legionistów, którzy złożyli przysięgę. Z czasem nastąpiła stopniowa rozbudowa PSZ, w ramach której utworzono 3-pułkową brygadę liczącą w październiku 1918 r. 9 tys. żołnierzy. W. Gierowski, *Polska Siła Zbrojna...*, s. 24–25, 33–34; J. Rzepecki, *Rodowód wojska...*, s. 80–81.

19. Nadawca: nieznaną intern. w Łomży (Król. Pol.)^a,
odbiorca: Joanna Stanek, Karolów, pow. pińczowski, gub. kielecka (Król. Pol.),
data: 6 III 1918.

„... Wasz syn przed paroma tygodniami wstąpił do Polskiej Siły Zbrojnej, jest to wojsko złożone z samych łajdaków i zdrajców. Oby Bóg pokarał go za to, że opuścił nas w niedoli i zbecześcił mundur polskiego żołnierza⁴⁴⁶ ...”

^a Adnotacja cenzora: „na odwrocie listu wysłanego przez adresatkę do syna, a obecnie odsyłanego”.

20. Nadawca: Hanna Suchorzewska, Lublin (Król. Pol.),
odbiorca: jeniec woj. oficer Stanisław Tassaro, Werl, pow. Soest, rej. Arnsberg, Westfalia (Niemcy),
data: 12 III 1918.

„... Jedyną pozytywną stroną naszej nowej klęski było to, że traktat brzeski wywołał jednogłośnie protest całej Polski i na raz wszystkie partie zniknęły i pozostaliśmy tylko Polakami. To jest dla nas wielkie zwycięstwo – oby tak pozostało ...”

21. Nadawca: Zygmunt [nazwisko nieznane], Jędrzejów, gub. kielecka (Król. Pol.),
odbiorca: jeniec woj. Józef Piłsudski [!], Magdeburg, Saksonia (Niemcy),
data: 3 III 1918.

„... Kochany Komendancie! Z okazji Twoich imienin przesyłam Ci serdeczne życzenia, chociaż widziałem Cię tylko jeden jedyny raz, jednak płynie we mnie polska krew i jestem przesiąknięty miłością do Ciebie i szacunkiem, gdyż poświęciłeś się za Ojczyznę. Gdyż chciałeś nas wybawić od tego jarzma, które nasi wrogowie na nas nałożyli ...”

22. Nadawca: jeniec woj. Józef Jurak, Lidzbark Warmiński, rej. królewiecka, Prusy Wschodnie (Niemcy),
odbiorca: Stefania Jurak, Kraczewice, pow. puławski, gub. lubelska (Król. Pol.),
data: 18 II 1918.

„... Chciałem wrócić z Rosji do domu i z wielką radością przyjąłem oświadczenie niemieckiego strażnika, że można bez problemu przejść przez linię frontu, jednak daleko nie zaszliśmy, gdyż zaraz za okopami ujęli nas i potraktowali jak jeńców wojennych ...”

⁴⁴⁶ W obozie w Łomży znajdowali się legionści z Królestwa Polskiego, którzy w lipcu 1917 r., pełniąc służbę w Polskiej Siły Zbrojnej, odmówili Niemcom złożenia nowej przysięgi. Wymieniony w korespondencji legionista zdecydował się wrócić do służby w PSZ, dlatego mógł opuścić obóz. Tego typu nieliczne decyzje spotykały się z negatywną reakcją opisaną w zwróconym liście.

23. Nadawca: jeniec woj. Anton Wiatrzyk, Hameln, rej. hanowerska (Prusy),
odbiorca: Jan Wiatrzyk, Majdanek Kasztelański, pow. tomaszowski, gub. lubelska (Król. Pol.),
data: 25 II 1918.

„... Bardzo mnie martwi, że nasza gubernia znowu dostanie się pod władzę Ukrainy⁴⁴⁷; sto lat jęczeliśmy w rosyjskiej niewoli, teraz tak pozostanie. Niestety na daremnie cieszyliśmy się, że odzyskamy wolność ...”

Od przetrzymywanych tutaj w kraju rosyjskich jeńców wojennych narodowości polskiej

24. Nadawca: jeniec woj. oficer Paweł Petrowicz Łuczak, Offiziersstationen für Kriegsgefangene Mühling, Mühling, pow. Scheibbs (Dolna Austria),
odbiorca: Maria Petrowna, Złotonosza, gub. połtawska (Rosja),
data: 19 II 1918.

„19 lutego 1918 roku nowy styl

Jaksiemasz kochana Marysiu!

Czekałem z niecierpliwością, tak pożądanego wszystkimi ludami, pokoju i oswoobdzenia drogiej Ojczyzny ale niestety ni tego ni owego nie widać tym czasem. Wszystko podeptano niemcami i «pokój bez aneksyj i odszkodowań» i «samostanowienie narodów». Ale mam nadzieję, że nasz lud i widać już to będzie walczyć do ostatniego tchu póki nie odzyska wolności i stałego pokoju.

Jestem zdrów. Całuję dziątek

P[awel] Łucz[ak]”

25. Nadawca: jeniec woj. ppor. Feliks Jastrzębski, Braunau am Inn (Górna Austria),
odbiorca: Jerzy Zakrzewski, ul. Olgi 12 m. 7, Łódź, gub. piotrkowska (Król. Pol.),
data: 19 II 1918.

„Braunau 19 – II – 18^a

Wypadki zmieniają się dziś z taką zawrotną szybkością, że trudno wydawać o nich trafny sąd, tymbardziej, kiedy nie wiemy, co się tam za kulisami dzieje. Niedawno głoszono bardzo wzniosłe zasady, dziś je sprzedano za łyżkę soczewicy. Nasi niby najserdeczniejsi okazali się podłymi szachrajami. Bo zdjęli teraz maskę, by wystąpić w całej obłudzie komturów⁴⁴⁸, by niszczyć i deptać wszystko, co polskie. Ci są dla

⁴⁴⁷ Autorowi korespondencji chodzi zapewne o tereny powiatu biłgorajskiego (gub. lubelska), które w myśl traktatu w Brześciu Litewskim z 9 II 1918 r. miały wejść do Ukrainńskiej Republiki Ludowej.

⁴⁴⁸ W dawnym państwie krzyżackim komtur był zwierzchnikiem komturii, naczelnikiem grodu, a w czasie wojny dowodził oddziałem wojska.

nas daleko niebezpieczniejsi, na nich musimy zwrócić baczną uwagę i powiedzieć im otwarcie «precz». – Nie sądź mię źle, jakobym ja pragnął pokoju za wszelką cenę. Nic podobnego. Ja jestem przygotowany na siedzenie pod kluczem 2–3 lata, byleby wojna ta przyniosła nam rzeczywistą wolność i niezawisłość. Feliks”

^a Obok miejsca i daty dopisano odręcznie, tym samym charakterem pisma: „To odpowiedź na kartkę z 7 – II – [19]17” [chodzi tu zapewne o rok 1918] – nie zachowała się w aktach PGC.

26. Nadawca: jeniec woj. ppor. Antoni Domański, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Offiziers-Abteilung, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry), odbiorca: Iza Krawczyk, Żelechów, pow. garwoliński, gub. lubelska (Król. Pol.), data: 20 II 1918.

„Kochana Izo! Stanowczo postanowiłem sobie nie pisać Wam żadnych docinków. Że Wm ciężko nie wątpię, bo mam wiadomości o życiu w Polsce od naocznych świadków. Zazdrościć Wam jednak będę. Bo pragnę być tam, gdzie moje zdrowie i młode siły przydać się mogą ku obronie naszej ziemi przeciw gwałtom ludzi mieniących się być naszymi wybawicielami. Nawet najsłabsze siły złączone w jedną stworzą moc, której polityka różnych uszczęliwiaczy i hipokryzja drugich nie może zgnieść. Polityka rozpaczy to straszna polityka. Musimy wytrwać zęby zacisnąć a w pracy wytrwać. Rozrachunki tego świata jeszcze nie skończone.

Od Kostka odebrałem wczoraj kartę – Datowana jest 20 października przeszł.[ego] r.[oku] W dalszym ciągu robię starania. Piszcie do mnie często i dużo

Przesyłam Wam najmocniejszy uścisk

Wasz Antek

20/II – 18 r.”

27. Nadawca: jeniec woj. ppor. M. v. Dmowski, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Offiziers-Abteilung, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry), odbiorca: dr L[eon?] v. Wernic, Aleje Jerozolimskie 66, Warszawa (Król. Pol.), data: 21 II 1918.

„Kochany Wujku!

Nie wiem jak nasze społeczeństwo przyjęło ostatnie wypadki, a także to magnetyczne słowo pokój i jego warunki. Nasze szczupłe grono jest tak wstrząśnięte i oburzone podłością opiekunów, którzy pod przykrywką pięknych słów zrobili czwarty z kolei rozbiór oddając jakiemuś wytworzonemu z fantazji państwu szmat naszej ziemi. Duża doza winy leży w tym że społeczeństwie, które dwa lata zamowało na waśnie, obchody, uroczystości i tym podobne szopki – zamiast tworzyć jedność i siłę. Jak dawniej na Dąbrowskiego⁴⁴⁹, tak dziś nasze oczy i serca zwracają się ku

⁴⁴⁹ Jest tu mowa o gen. Janie Henryku Dąbrowskim (1755–1818) – polskim dowódcy, uczestniku insurekcji kościuszkowskiej, twórcy Legionów Polskich we Włoszech (1797), inicjatorze powstania

Mińskiemu bohaterowi⁴⁵⁰, który pomimo zawieruchy umiał skupić i stworzyć to, czego nam brak. Szczęść mu Boże! Niech miażdży naszych wrogów a potem obłudnych przyjaciół. Gdyż ci są stokroć wstrętniejsi i nienawistni. Po tym wszystkim jest moim marzeniem znaleźć się w jego bohaterskich szeregach, aby jak naj pręcej ujrzeć wolny Syreni Gród. Nie wiem, czy Wujek podzieli obecne moje zapatrywania, ale sądzę iż to jedyne miejsce dla każdego dobrego Polaka, które nie powinien zapominać zniewag i upokorzeń^a.

Pani ucałowanie rączek. Cześć^b”

^a Na lewym marginesie karty pocztowej autor korespondencji dopisał: „Czy doszedł list 23. Czekam odpowiedzi”.

^b Podpis nieczytelny.

28. Nadawca: jeniec woj. oficer Leon Zawistowski, Šamorín, pow. Dunaszerdahely, kom. Pozsony (Węgry),
odbiorca: dr Ernest von Habicht, Prokurator Sądu Najwyższego, Florianigasse 54, Wiedeń VIII (Austria),
data: 14 II 1918.

„... Cokolwiek zrobi teraz Koło Polskie – tak zwane austriacko-polskie rozwiązanie – należy traktować jako sprawę zamkniętą. Do rozgoryczenia Galicji dochodzi jeszcze, jeśli nie całkowicie upsprawiedliwione, to przecież fundamentalne oburzenie Korony^a. Wątpię, czy teraz znalazłby się polityk, który po podpisaniu traktatu pokojowego z Ukrainą miałby śmiałość, zaproponować jego cesarsko-królewski Majestat na polski tron. ... Teraz Niemcy nie dopuszczą do utworzenia polskiej armii. Nasz powrót do Królestwa jest odwlekany «ad calendas graecas»^b ... Teraz mam zamiar wrócić do Kijowa – z Kijowa mogę zawsze jeszcze dostać się do oddziałów generała Dowbora-Muśnickiego lub generała Michaelisa. Uważam, że nie jest wykluczone, że polska armia generała Dowbora-Muśnickiego zdobędzie Królestwo, Galicję i Poznań. W każdym razie widzę w tej armii ostatnią deskę ratunku dla nas ... Piłsudski działał błędnie. Powinien możliwie powiększyć legiony, wziąć mocnym uchwytem Królestwo i dopiero potem robić to, co zaczął robić zbyt wcześniej ...”

^a Adnotacja cenzora: „mowa jest tutaj o polskim rządzie”.

^b Odłożyć coś *ad calendas Graecas*, czyli na święty nigdy. Cesarz rzymski Oktawian August tak żartobliwie określał termin spłacenia niespłacalnych długów. Grecy nie znali kalend, czas mierzyli inaczej, stąd termin czekania na greckie kalendy nie mógł być zrealizowany.

wielkopolskiego (1806), generale armii Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego. Zob. więcej: J. Pachoński, *Generał Jan Henryk Dąbrowski...*

⁴⁵⁰ Tym bohaterem z Mińska był gen. Józef Dowbor-Muśnicki, od sierpnia 1917 r. dowódca I Korpusu Polskiego formującego się na Białorusi od czerwca tr. Zob. P. Bauer, *Generał Józef Dowbor-Muśnicki...*; J. Grajek, *Józef Dowbor Muśnicki...*

Z Francji

29. Nadawca: jeniec woj. Leopold Jarosławski, Dépôt de prisonniers de guerre Le Puy-en-Velay, dep. Haute Loire (Francja),
odbiorca: inż. Jan Kieresiński, Przemyśl (Galicja),
data: 6 I 1918.

„... W wąskich ramach naszego tutejszego życia pracuję nad możliwością podtrzymania narodowego ducha. Razem z kolegami pomagamy przede wszystkim rodakom z zaboru pruskiego, którzy, jak wiemy, najbardziej potrzebują pomocy w tym względzie. Dmuchamy w żarzącą się iskrę, aby wzniecić duży płomień miłości do ojczyzny. W tym celu wydajemy czasopismo⁴⁵¹ ... To daje mi moralną satysfakcję, że w ten sposób również tutaj na obczyźnie mogę służyć naszej sprawie nawracając niektórych zagubionych, wężowym jadem germańskości zatrutych owieczek ... Po naszym powrocie do domu chcemy wszyscy wziąć się do pracy, aby na ruinach odbudować nasz kraj. Nasz główny cel: ekonomiczne podniesienie kraju i stworzenie własnego polskiego przemysłu ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Sprawozdanie i korespondencje: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Korespondencje w języku polskim nr 1–6, 8, 11–12, 14–16, 18, 24–27: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3758 Res. 5053, k. 1207–1215 i paginacja odręczna: s. 3–21.

Nr 663

1918 marzec 21, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, podpisany w zastępstwie naczelnika grupy przez dr. Leo Lauterbacha, Exh. No. 924/P, dotyczący zamiaru żony podjęcia podróży do męża, do Rosji.

Meldunek z dnia 21 marca 1918^a

Temat: Zamiar pewnej kobiety podjęcia podróży do Rosji

Nadawca: H.[elena] Machnicka, Niepołomice, pow. bocheński (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Antoni Machnicki, Galewo, pow. sarapulski, gub. wiacka (Rosja),
data: 25 I 1918.

⁴⁵¹ Jest tu mowa o piśmie „Jeniec”. Zob. T. 4, dok. nr 623, przyp. 299.

„... Kochany Mężu! Jeśli wkrótce nie wrócisz do domu, to pojedę do Ciebie, ale najpierw poczekam na odpowiedź od Ciebie ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]” (nieodnaleziona), a w prawym odesłanie: „Ad Abt. D. Res. No. 4408”; na dole karty stempel: „GZNB. Zensurabteilung, prä. 22/3 1918/ Nr. Res. 7729/22 Blg. 1”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3775 Res. 7729, k. nlb.

Nr 664

1918 marzec 21, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, podpisany w zastępstwie naczelnika grupy przez dr. Leo Lauterbacha, Exh. No. 923/P, w załączonym fragmencie korespondencji, ocenzonego i przetłumaczonego na język niemiecki, jest prośba jeńca wojennego o przesłanie dokumentów w celu podjęcia starań o zwolnienie.

Meldunek z dnia 21 marca 1918^a

Temat: Skarga rzekomego austriackiego obywatela, że jest przetrzymywany w niemieckiej niewoli

Nadawca: jeńiec woj. Paweł Jakub Fronc, Skalmierzyce, rej. poznańska, pow. ostrowski (Prusy), odbiorca: sekretarz kancelarii gminy Widelka, poczta Kolbuszowa, pow. kolbuszowski (Galicja), data: 1 III 1918.

„... W swoim czasie rosyjska armia uprowadziła mnie do Rosji, teraz jednak przebywam w niewoli w Niemczech, dlatego proszę o przesłanie mi dokumentów, abym mógł podjąć kroki w celu uzyskania zwolnienia ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]” (której nie udało się odnaleźć).

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3785 Res. 11478, k. nlb.

Nr 665

1918 marzec 21, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, podpisany w zastępstwie naczelnika grupy przez dr. Leo Lauterbacha, Exh. No. 862/12 P, załącza 14 krótkich fragmentów korespondencji, ocenzone i przetłumaczone na język niemiecki; dotyczy 11 informacji o zawarciu związków małżeńskich i 3 o planowanych ślubach.

Meldunek z dnia 21 marca 1918^a

Temat: Zawieranie małżeństw przez naszych jeńców wojennych w Rosji

1. Nadawca: Józef Hellstein, Aleksandria, gub. chersońska (Rosja),
odbiorca: Augusta [?] Hellstein, Karwina (Śląsk),
data: 12 IX 1917.

„... Jestem zdrowy i ożeniłem się ...”

2. Nadawca: jeńiec woj. Adolf Hryczański, Berdyczów, gub. kijowska (Rosja),
odbiorca: Stanisław Hryczański, Drohobycz (Galicja),
data: 25 X 1917.

„... Ożeniłem się ...”

3. Nadawca: jeńiec woj. Kazimierz Podgórski, Łebedyn, gub. charkowska (Rosja),
odbiorca: Wiktoria Podgórska, Pniuk, pow. mościski (Galicja),
data: 14 XI 1917.

„... 11/11 odbył się mój ślub ...”

4. Nadawca: jeńiec woj. J. Simenko, Jekaterynosław (Rosja),
odbiorca: J. Simenko, 1 pluton, 1 szwadron, 9 Pułk Dragonów, poczta polowa nr 284,
data: 10 X 1917.

„... Kochany Bracie! 24/9 ożeniłem się tutaj w Rosji ...”

5. Nadawca: jeńiec woj. Isaak Singer, Tambow, gub. kijowska (Rosja)
odbiorca: Seinwel Singer, Sambor (Galicja),
data: brak.

(Informacja o zawarciu małżeństwa z dnia 22 sierpnia 1917 starego stylu) ...

6. Nadawca: jeniec woj. Józef Rochecki, Berdyczów, gub. kijowska (Rosja),
odbiorca: Magdalena Rochecka, Jasło (Galicja),
data: 1 IX 1917.

„... Dzisiaj odbędzie się mój ślub ...”

7. Nadawca: jeniec woj. Michał Ptak, Stawiszczce, pow. taraszczański, gub. kijowska (Rosja),
odbiorca: Greta Csodam, Wieliczka (Galicja),
data: 24 IX 1917.

„... Mój ślub z panną Zofia Bartkiewicz odbędzie się dnia 14 lipca ...”

8. Nadawca: jeniec woj. Edward Kosmata, Mińsk (Rosja),
odbiorca: Augustyna Kosmata, Cieszyn (Śląsk),
data: 7 X 1917.

„... Kochana Matko! Od 14 maja 1917 jestem żonaty i przyjadę z moją żoną do Austrii ...”

9. Nadawca: jeniec woj. Władysław Tabański, łagier wojennoplennych Omsk, obw. akmoński (Rosja),
odbiorca: Grzegorz Tabański, Kraków (Galicja),
data: 9 XI 1917.

„... Ożeniłem się i dobrze mi się powodzi ...”

10. Nadawca: jeniec woj. Michał Kałamarz, łagier wojennoplennych Orenburg (Rosja),
odbiorca: Szczepan Kałamarz, Nowosielce, pow. przeworski (Galicja),
data: brak.

„... Kochany Bracie! Dnia 15 listopada 1917 ożeniłem się i przesyłam Wam naszą wspólną fotografię ...”

11. Nadawca: jeniec woj. Stasiek [Stanisław] Tajster, Taganrog, obw. Wojska Dońskiego (Rosja),
odbiorca: Władysław Tajster, Kraków (Galicja),
data: 28 X 1917.

„... Kochani Rodzice, przesyłam Wam fotografię mojej przyszłej żony ...”

12. Nadawca: jeniec woj. Andrzej Gnefa, Proskurów, gub. podolska (Rosja),
odbiorca: Zofia Gnefa, Kosna pod Ciężkowicami, pow. grybowski (Galicja),
data: 27 XI 1917.

„... Kochana Żono! Zawiadamiam Cię, że poślubiłem w Rosji dwudziestopięcioletnią kobietę – pozdrawiam Ciebie i dzieci ...”

13. Nadawca: jeniec woj. Władysław Gwizdek, Cudnów, pow. żytomierski, gub. wołyńska (Rosja), odbiorca: Wiktoria Gwizdek, Suszówka pod Niepołomicami, pow. bocheński (Galicja), data: 20 XI 1917.

„... Kochani Rodzice! Przesyłam Wam naszą wspólną fotografię, mnie i mojej żony ...”

14. Nadawca: jeniec woj. Petro Hatala, łagier wojennoplennych Charków (Rosja), odbiorca: Józef Hatala, wieś Gliniany pod Kurowicami, pow. przemysłański (Galicja), data: 19 XI 1917.

„... 15 października zawarłem związek małżeński ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach m.p.

Do: Ministerialnej Komisji w Cesarsko-Królewskim Ministerstwie Wojny, Wiedeń, 27 marca 1918 Dotyczy: Komunikatu nr 113. 120 (K.Ü.A No. 98.943) przedkłada się w załączeniu sporządzone w dwóch egzemplarzach i w podziale na kraje zestawienie wiadomości listownych z okresu do końca lutego 1918 dotyczących zawartych lub planowanych małżeństw jeńców wojennych w Rosji.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięty stempel: „Polnische Zensurgruppe”, a w prawym odesłanie: „Ad Abt. D. Res. No. 4117”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3744 Res. 4117/17, k. 675–676.

Nr 666

1918 marzec 27, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, podpisany w zastępstwie naczelnika grupy przez dr. Leo Lauterbacha, Exh. No. 879/7 P, zawiera 3 krótkie fragmenty korespondencji, ocenzone i przetłumaczone na język niemiecki, dotyczące prośby o przesłanie osobistych dokumentów potrzebnych do wzięcia ślubu. W załączonych 3 korespondencjach w języku polskim znajdują się dodatkowe informacje dotyczące okoliczności zawierania małżeństw.

Meldunek z dnia 27 marca 1918^a

Temat: Prośby o przesłanie osobistych dokumentów

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 2 karty i 1 list”, a w prawym rogu odesłanie: „Ad Abt. D. Res. No. 7028”.

1. Nadawca: jeniec woj. Jan Mróz, gmina Aleksandrowskoje, pow. tomski, gub. tomska (Rosja), odbiorca: Weronika Mróz, Bogoniowice koło Ciężkowic, pow. grybowski (Galicja), data: 26 IX 1917.

„26/9 1917

Najpierw kochana mamoprośzę was jak ten list dostaniecie tomi zaraz odpisz i poślijcie mi to ocoja was proszę toznaczy zebyscie mi przysłali metryke albo wyciok mętryki tylko piewnie boja się nie mogę obejsc bosie chcę zenić i to mi trzeba tylko dokładnie napiszcie zeja nie żonaty bobez tego nie moge ożenic albo cała mętryke albo wyciok metryki i tylko prześlijcie na ten adres kochana mamoprośbę mi mętryke przysłali albo wyciąk mętryki i zeby było tam pisane zeja nie jest zęniaty bozeto się nie mogę ożenic, bomi nie chą wiezyc zeja nie zeniaty i to proszę wa[s] byto zeby to było pewnie i prędko zrobienie boja nato otrzekuję jak najprędzej i proszę i kapelóz^a i zimowe france [?] i jedne koszule naniedziele bomi Bardzo tszeba i pare chuseczek donosa tylko pewnie ateraz was proszę^b
Wiency wam niemamco pisać tylko was pozdrawia wraz zmoją zoną Wasz kochający Syn

Jan Mróz”

^a Krótkie opuszczenia zawierające powtarzające się prośby o przysłanie tych samych dokumentów i części garderoby.

^b Autor adres zamieścił na końcu swej korespondencji w języku rosyjskim (zob. nadawca); nie udało się odczytać nazwy wsi podanej w adresie.

2. Nadawca: Michał Szwarcupa, mieszkający u Jurko Kunca, wieś Majdan Czernelowski, poczta Kłopotowce, pow. lityński, gub. podolska (Rosja), odbiorca: Maria Szwarcupa, data: 1 X 1917.

„Majdan Czernelenski 1/10 1917

Kochana Mamoprośbę

Donosze wam Żeja złaski Pana Boga Jestem zdrowy Apowodzenie podłe Kochana Mamoprośbę Podajcie mnie Mantrykie boja się żenie Ja teras Jusz Niejest upana i u chłopa Prośbę podajcie mnie Mantrykie Adres taki Jurko Kunec onsianeckoj Wołości

połączył Michał Szwacnka Rosja – Podolie poczta Kałkomińce⁴⁵² wieś: Majdan Czernelenski”

3. Nadawca: jeniec woj. P. J., [miejsowość nieznana] (Rosja),
odbiorca: Anna Szarkówna, Miętów, pow. wielicki (Galicja),
data: 1 X 1917.

„Dnia 1/10 m[iesiąc] Rok 1917

Kochana Sioszyczko

pi sze dociebie i dowiadóje się otwoim miłem zdrowió ipowo dzenió ja Dzięki Bogó zdrowy a powodzenie Moje dotych czas jeszcze obleci Morze jak Pan Bóg da to sie Morze zobaczymy kohana Sioszyczko niespodziewałem się nacie bie ześty tako rzecie nawet nie stać na kartke rzebyś mi odpisała teraz pozdrawiam kszesną mamę. Kochana Mamo Nie trapcie się bomamsie dobrze i ja myślę się nawet urzenieć tylko mi pszyslijcie Mintrykę ja posyłam mo Fotografio ja naniej i ta moja dziewczyna starajcie się Kohana mamó załatwić tą moją prośby i przyjezdaiajcie”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach m.p.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

Trzy korespondencje w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387/18, k. 390–398.

Nr 667

1918 marzec 27, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, podpisany w zastępstwie naczelnika grupy przez dr. Leo Lauterbacha, Exh. No. 925/P, dotyczy potrzeby regulacji przepisów korespondencji przechodzącej z Królestwa Polskiego przez niemiecką pocztę polową 692 do Rosji.

Meldunek z dnia 27 marca 1918^a

Temat: Przechodząca przez niemiecką pocztę polową korespondencja z zaboru rosyjskiego⁴⁵³

⁴⁵² Chodzi o miejscowość Kłopotowce.

⁴⁵³ Korespondencja ta została prawidłowo przekazana. W styczniu 1918 r., czyli w okresie przejściowym między zawieszeniem broni a zawarciem traktatu pokojowego z Rosją bolszewicką, Oddział Wywiadowczy Naczelnego Dowództwa Austro-Węgierskiego w ściśle tajnym sprawozdaniu odnośnie organizacji cenzury w monarchii, na obszarach okupowanych i w strefie frontowej, stwierdził, że korespondencje żołnierzy rosyjskich do ich krewnych, znajdujących się w niewoli austriackiej

W ostatnim czasie przez tutejszy oddział korespondencji z zaboru rosyjskiego przechodzi korespondencja, która jest kierowana przez niemiecką pocztę polową 692 do Rosji do rosyjskich żołnierzy (często są to również osoby cywilne). Są to listy pisane w odpowiedzi na „korespondencję po zawieszeniu broni”, którą w swoim czasie przesyłano z Rosji przez niemiecki front na drukowanych kartach z adresem zwrotnym, które to karty – jak wynika z załączników – teraz wykorzystuje się do przesyłki zwrotnej. Powstaje pytanie, czy taką korespondencję należy opracowywać jako właściwie przekazaną.

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 4 listy” (nieodnalezione), a u dołu pod tekstem stempel: „GZNB. Zensurabteilung, präS. 27/3 1918/ Nr. Res. 11500/ Blg. 4”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3785 Res. 11500, k. nlb.

Nr 668

1918 marzec 27, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, podpisany w zastępstwie naczelnika grupy przez dr. Leo Lauterbacha, Exh. No. 926/P, zawiera fragment listu, ocenzonego i przetłumaczonego na język niemiecki, oraz załączony w całości jego oryginał w języku polskim, dotyczący „nielegalnego przesyłania korespondencji”.

Meldunek z dnia 27 marca 1918^a

Temat: Nielegalne przesyłanie korespondencji

Nadawca: Stach [Stanisław] Broszkiewicz, Żytno, pow. radomszczański, gub. piotrkowska (Król. Pol.),
odbiorca: jeńiec woj. Franciszek Broszkiewicz, grupa I, 2 kompania, 2 batalion, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
data: 22 XII 1917.

lub niemieckiej lub zamieszkałych na obszarach okupowanych, miały być odsyłane przez austro-węgierskie urzędy poczty polowej jako listy służbowe do oddziału cenzury GZNB w Wiedniu. Korespondencje te powinny były posiadać w prawym górnym rogu adnotację „Korespondencja rozejmowa” (Waffenstillstandskorrespondenz). Zabraniano ich cenzurowania w strefie frontowej (Armee im Felde – Armia liniowa), dlatego wspomniana tu niemiecka poczta polowa nr 692 nie miała prawa sama ich ocenzonego. Por. T. 1, dok. nr 174.

„Zytno d 22 XII 17

Kochany Bracie!

Pisałem już tyle listów do ciebie, a żadnej odpowiedzi niema, twój list ostatni odebraliśmy rok temu nazad, bardzo się martwimy o ciebie, teraz Kochany Bracie mam okazje. Żandarm z posterunku z Zytnego jedzie na urlop w tamte strony i zabiera ten list, może prędzej się dowiemy więc jeżeli odbierzesz ten list to na piszesz do tego żandarma który adres posle tobie, a on przywiezie nam.

Życzymy ci Franiu wesołych Świąt Bożego narodzenia posyłamy ci opłatka, mamy nanadzieje że ta nieszczęsna wojna sie skończy.

Całujemy kochamy Franusiu i oczekujemy twojego przyjazdu. Józiu nam już duży urusł i zawsze się pyta o Ciebie

Twój Brat Stach”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach

^a W lewym górnym rogu meldunku na stronie tytułowej odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i zamieszczono informację: „Załącznik: 1 list”, a u dołu pod tekstem stempel: „GZNB. Zensurabteilung, prä. 27/3 1918, Nr. Exh. 9891 Blg. 1”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

List w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3781 Res. 9891, k. nlb.

Nr 669

1918 kwiecień 12 [Wiedeń]. – Meldunek dotyczący statystyki korespondencji za miesiąc marzec 1918 r., naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 796/14 P. Dynamika spadku wpływu korespondencji z kraju i z zagranicy była w marcu nadal wysoka. Ogólny wpływ korespondencji w porównaniu do lutego zmniejszył się o ok. 260 000 sztuk i wynosił 174 325 000. Napływ korespondencji od jeńców Polaków z armii austro-węgierskiej w Rosji prawie zanikł, co być może było związane z licznymi wezwaniami do nich z kraju, by chwilowo nie wracali, z uwagi na sytuację wywołaną traktatem brzeskim z 9 II 1918 r. Natomiast korespondencja od jeńców Polaków z armii rosyjskiej w Monarchii wzrosła o około jedną trzecią. Być może wynikało to ze wzmożonej propagandy za wstępowaniem tych jeńców do wojska polskiego. Korespondencji z kraju wypłynęło zaledwie „niewiele ponad jedną trzecią normalnego stanu”. Listy i karty pocztowe zostały rozdzielone i rozdysponowane według zasad przyjętych w pierwszym tego typu sprawozdaniu.

Meldunek z dnia 12 kwietnia 1918^a

Temat: Statystyka za miesiąc marzec 1918

OGÓLNY PRZEGLĄD

I. WPLYNĘŁO			174 325
II. WYDANO			
A) Opracowano:			
1. Przekazano	148 086 = 90,4%		
2. Wykorzystano	150 = 0,09%		
3. Uporządkowano	1 832 = 1,16%		
4. Ocenzurowano	936 = 0,59%		
5. Zapytania, nekrologi, itp.	576 = 0,36%	145 580	
B) Wyłączono:			
6. Obce	6 038 = 3,8%		
7. Niewłaściwie przesłano	<u>5 504 = 3,4%</u>	11 542	
	157 122		

STATYSTYKA SPECJALNA

I. WPLYNĘŁO

Wpływ korespondencji był **poniżej normalnej wielkości, a mianowicie o ok. 260 000** sztuk mniej niż w ubiegłym miesiącu. Dzieli się jak następuje:

	Kartki	Listy	Razem	=	Luty	wobec	Styczeń
a) Poczta zagranicz.	19 700	825	20 525	=	12%	wobec	41%
b) Poczta krajowa	<u>128 700</u>	<u>25 100</u>	<u>153 800</u>	=	88%	wobec	59%
	148 400	25 925	174 325				

Każdy rodzaj tej korespondencji jest dzielony w Grupie Polskiej zgodnie ze specjalizacją pracy na dwie podkategorie, a mianowicie:

	Kartki	Listy	Razem	=	Marzec	wobec	Luty
a)							
1) Z Rosji od naszych jeńców wojennych	1 380	175	1 525	=	0,85%	wobec	37%
2) Z Włoch, Francji itp. od naszych jeńców wojennych	<u>18 350</u>	<u>650</u>	<u>19 000</u>	=	10,8%	wobec	4%
b)	<u>19 700</u>	825	20 525				
1) Z kraju do naszych jeńców wojennych zagranicą	64 300	6 575	70 875	=	40,6%	wobec	43,9%
2) Od i do wrogich jeńców wojennych w Monarchii	64 400	17 775	82 175	=	47%	wobec	14,9%
3) Korespondencja uzupeł.	<u> </u>	<u>750</u>	<u>750</u>	=	0,4%	wobec	0,17%
	128 700	25 100	153 800				

Wpływ korespondencji z Rosji zanikł całkowicie. Z Włoch nadeszło trochę więcej korespondencji. **Z kraju wpłynęło niewiele ponad jedną trzecią normalnego stanu. Natomiast korespondencja od przetrzymywanych u nas w kraju jeńców wojennych wzrosła o ok. jedną trzecią.**

Stosunek liczbowy listów (w odróżnieniu od kartek) do łącznej liczby w każdej kategorii przedstawia się następująco:

Do: a 1) Z Rosji 11,6% w marcu wobec 2,5% w lutym

Do: a 2) Z Włoch 3,4% w marcu wobec 16,5%

Do: b 1) Z kraju 9,2% w marcu wobec 3,8%

Do: b 2) Poczta wrogich jeń. woj. w kraju 21,6% w marcu wobec 22%

Do: b 3) Korespondencja uzupełniająca 100 w marcu wobec 100%

II. WYDANO

A) Opracowano

1. Przekazano

Do Grupy Pocztowej przekazano 142 086 sztuk, to jest 90,4% wydanej korespondencji łącznie wobec 89,1% w poprzednim miesiącu.

Ta liczba w podziale na kraje docelowe przedstawia się następująco:

	Marzec	wobec	Luty
a) Galicja	17 242 = 12%	wobec	41%
b) Rosja	29 233 = 20,6%	wobec	33%
c) Ukraina	15 075 = 11%	wobec	4,9%
d) Austria	5 147 = 3,6%	wobec	4,6%
e) Czechy	3 861 = 1,3%	wobec	4,6%
f) Zabór rosyjski, austriacki obszar okupacyjny	18 277 = 33,9%	wobec	3,6%
g) Zabór rosyjski, niemiecki obszar okupacyjny	10 591 = 7,4%	wobec	2,2%
h) Niemcy	17 053 = 12%	wobec	3,5%
i) Włochy	17 961 = 12,6%	wobec	3,7%
k) Węgry	4 124 = 2,9%	wobec	1,6%
l) Budapeszt	75 = 0,05	wobec	1,6%
m) Wiedeń	193		
n) Poczta polowa	874		
o) Zagranica	1 507		
p) Bośnia	403		
q) Serbia	74		
r) Stacje jeńców wojennych	1 210		
s) Korespondencja uzupełniająca	470		
t) Rumunia	76		
	<u>142 086</u>		

2. Wykorzystano

Do referentów Oddziału Cenzury przekazano 150 sztuk Spostrzeżeń, to jest 0,09% wydanej korespondencji łącznie wobec 0,03% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

Do Referatu VI	2	Spostrzeżenia
Do Referatu VII	3	Spostrzeżenia
Do Referatu XVI	97	Spostrzeżeń
Do Referatu XXI	25	Spostrzeżeń
Do Referatu XXIV	4	Spostrzeżenia
	<u>150</u>	wobec 150 w poprzednim miesiącu

Również w tym miesiącu Referat XVI nie otrzymał od innych grup żadnych Spostrzeżeń.

3. Uporządkowano

Do uporządkowania przekazano 1832 sztuk, to jest 1,16% wobec 0,62% w miesiącu lutym, a mianowicie z następujących przyczyn:

	Marzec		Luty
a) Informacje wojskowe (K 163 ⁴⁵⁴ , 195 ⁴⁵⁵)	1320 = 73%	wobec	88%
b) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 28cd)	67 = 3,7%	wobec	5,3%
c) Informacje od jeń. woj. z oddz. roboczych (K 182)	10 = 0,5%	wobec	1,5%
d) Skargi od jeń. woj. (§ 28g)	3 = 0,16%	wobec	0,3%
e) Informacje o charakterze politycznym (§ 28cd) ⁴⁵⁶	429 = 23,8%	wobec	5,7%
f) Informacje o charakterze wojskowym (§ 28a) ⁴⁵⁷	0 = 0%	wobec	0%
g) Treść obraźliwa	<u>3</u> = 0,16%	wobec	0,3%
	1832		

Szczególnie liczne były **wezwania skierowane do naszych jeńców wojennych w Rosji, aby nie wracali do ojczyzny.**

4. Zatrzymano/ocenzurowano

Liczba przypadków zatrzymania/ocenzurowania wynosiła 936 sztuk, to jest 0,59% wydanej korespondencji łącznie wobec 0,52% w poprzednim miesiącu.

Jako powody zatrzymania/ocenzurowania przyjmuje się:

	Marzec		Luty
a) Odesłano	128 = 14,2%	wobec	61%
b) Jeńcy wojenni i cywilni między sobą (§ 19b)	320 = 35,5%	wobec	14%
c) Z frontu (K 163 ⁴⁵⁸)	146 = 16%	wobec	10,8%

⁴⁵⁴ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

⁴⁵⁵ Zob. T. 4, dok. nr 556, przyp. 88.

⁴⁵⁶ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 33.

⁴⁵⁷ Zob. T. 4, dok. nr 622, przyp. 293.

⁴⁵⁸ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

d) Z żołnierzami armii rosyjskiej (K 90 ⁴⁵⁹)	28 = 3%	wobec	0,7%
e) Podejrzane i niezrozumiałe	17 = 1,9%	wobec	4,7%
f) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 24a)	51 = 5,6%	wobec	0,6%
g) Widokówki (§ 19a)	1 = 0,1%	wobec	0,28%
h) Listy błagalne od internowanych (K 188)	122 = 13,5%	wobec	6,8%
i) Niemożliwe do przekazania (K 199)	7 = 0,7%	wobec	0,4%
k) Treść obraźliwa	0 = 0%	wobec	0%
l) Skargi od wrogich jeńców wojennych (§ 24c)	75 = 8,3%	wobec	2,4%
m) Niedopuszczalne z przyczyn politycznych (§ 24a)	0 = 0%	wobec	0%
n) Puste	40 = 4,4%	wobec	1,8%
	936		

5. Zapytania, nekrologi, etc.

Zgodnie z Komunikatem 160⁴⁶⁰ do Grupy Pocztovej lub do Kancelarii Prezydialnej przekazano: 576 sztuk, to jest 0,36% wobec 0,15% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

	Marzec		Luty
a) Zapytania o własnych żołnierzy	85 = 17%	wobec	23%
b) Zapytania o wrogich żołnierzy	4 = 0,8%	wobec	3%
c) Korespondencja z Czerwonym Krzyżem	6 = 1,2%	wobec	4,6%
d) Niepełny adres własnych jeńców wojennych	126 = 25,2%	wobec	12%
e) Niepełny adres wrogich jeńców wojennych	355 = 71%	wobec	56,5%
f) Nekrologi	0 = 0%	wobec	10,8%
	<u>576</u>		

B. Wyłączono

6. Korespondencja w językach obcych

Jako korespondencję w innym języku niż język polski do Grupy Sortowania przekazano 6038 sztuk, to jest 3,8% wydanej korespondencji łącznie wobec 6,6% w poprzednim miesiącu. Z tego, 2533 sztuk, to jest 42%, przypadało na korespondencję w języku ukraińskim wobec 44% w poprzednim miesiącu.

7. Niewłaściwie przesłano

Łączna liczba 5304 sztuk, to jest 3,4% wobec 2,9% w poprzednim miesiącu, a mianowicie

	Marzec		Luty
a) Cenzura w Budapeszcie	29 = 0,52%	wobec	0,25%
b) Niewłaściwie przesłane z wrogoego kraju	190 = 3,4%	wobec	5,15%

⁴⁵⁹ Komunikat nr 90, dotyczący korespondencji wojskowych rosyjskich, nie został odnaleziony w zasobie aktowym GZNB w Kriegsarchiv.

⁴⁶⁰ T. 4, dok. nr 522, przyp. 30.

c) Pozostała niewłaściwie przesłana koresp. $\frac{5285}{5504} = 96\%$ wobec 94,6%

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”.

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
 ŌStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3777 Res 8307, k. nlb.

Nr 670

1918 kwiecień 30, Wiedeń. – Sprawozdanie miesięczne „sprawa polska” za kwiecień 1918, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Referat XVI/18, streszczające 8 fragmentów korespondencji w języku polskim, ocenzone i przetłumaczone na język niemiecki, obejmujących okres od 10 III do 24 IV 1918. Autor sprawozdania informował na wstępie, iż w kwietniu istnieje „stosunkowo spokojny okres” i „dezorientacja społeczeństwa”, ale sam miał wątpliwości, czy nieliczna korespondencja, jaka wówczas napłynęła, „daje właściwy obraz”. Z Rosji, „skąd okrężnymi drogami docierają jedynie skąpe wiadomości”, w 2 korespondencjach jest mowa o destabilizacji różnych dziedzin życia publicznego i o niekorzystnym wpływie tej „dżumy” na Polaków powracających do kraju oraz o potrzebie poddania ich „kwarentannie”. 4 korespondencje z Królestwa Polskiego dotyczą fermentu wśród legionistów królewiaaków internowanych w obozie w Łomży, spowodowanego naciskami przy ich przenoszeniu do Polskiej Siły Zbrojnej.

Sprawa polska. Sprawozdanie za miesiąc kwiecień 1918^a

Wydaje się, że po okresie gwałtownych wstrząsów i burzliwych starć nadszedł teraz -jeśli korespondencja daje właściwy obraz – **stosunkowo spokojny okres**.

W większym stopniu niż do tej pory można zaobserwować **dezorientację społeczeństwa**, wynikającą z częstotliwości politycznych wydarzeń. Ludzie są zmęczeni tym, że każdego dnia muszą zmieniać swoje poglądy, dlatego unikają wypowiedzania się w ogólnych zasadniczych sprawach na rzecz pojedynczych problemów o mniej istotnym znaczeniu.

Z **Rosji**, skąd okrężnymi drogami docierają jedynie skąpe wiadomości, napływają z polskich kręgów interesujące doniesienia na temat **stosunku do bolszewizmu**. Dobrze poinformowany pisarz, ojciec Trzeciak⁴⁶¹, przedstawia w dobitnych słowach

⁴⁶¹ Stanisław Trzeciak (1873–1944) – polski duchowny katolicki, działacz społeczny, teolog, pisarz; w 1898 r. otrzymał święcenia kapłańskie; w latach 1907–1918 był profesorem Rzymskokatolickiej

upadek, który występuje we wszystkich obszarach życia publicznego i zwraca się do otoczenia cesarza z apelem, aby podjąć przeciwdziałanie **przywleczeniu** rosyjskiego **nihilizmu** do Monarchii i zaleca w tym celu środki, które w międzyczasie rzeczywiście już wdrożono (1, 2).

Z **Galicji** odnotowano wypowiedź, która trafnie oddaje panujący tam ogólny pogląd na temat „niemieckiego pokoju”. Istnieje obawa przed **niemieckim zwycięstwem**, gdyż zagrażałoby to wolności świata i niepodległości Polski, a jednak pomimo tego pokój jest jednak **pożądany**, gdyż tylko w nim dostrzega się szansę na położenie kresu straszliwej wojnie (3).

Spośród wiadomości z **zaboru rosyjskiego** należy wspomnieć o wzburzeniu, które wywołało **przeniesienie internowanych tam legionistów do** „Polnische Wehrmacht”^b. Podczas gdy jedni z nich mają nadzieję, że w ten sposób zyskają wolność, inni zgłaszają się do wermachtu, gdyż traktują dalsze przebywanie w niewoli jako większą ofiarę niż to przeniesienie (4, 5).

Często chwali się duch bojowy młodzieży legionowej (6). Ponoć dobry wynik dają starania, aby poprzez **zakładanie syndykatów**, przekierowywać tamtejszy handel z rąk żydowskich w polskie ręce (7).

Ze względu na polityczne i osobiste rozczarowania całkowicie pesymistyczne nastroje **przetrzymywanych w naszym kraju jeńców wojennych**, zostały ostatnio wzmocnione przez dopływ świeżych, **niezadowolonych elementów**, a mianowicie ujętych w ostatnim czasie rosyjskich żołnierzy, którzy twierdzą, że zostali podstępnie zwabieni na austriacką stronę a następnie wzięci do niewoli (8).

Wiedeń, 30 kwietnia 1918

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Szef Cenzury^c [GZNB]: płk Otto Kick

^a W lewym górnym rogu na stronie tytułowej sprawozdania odbito stempel „GZNB. Zensur-abteilung, präs. 6/5 [191]8, Res. 5088”. Tym samym charakterem pisma i kolorem atramentu adnotacja odręczna: „Załączniki 2” oraz „Przesłać do: Ev[idenz] B[ureau], 10 Kgf. [Wydział X ds. Jeńców Wojennych] M[inisterial] K[ommission]/K[riegs] M[inisterium]”. Adnotację powyższą należy zapewne rozumieć: do jakich instytucji państwowych należy przesłać analityczną część omawianego sprawozdania. M[inisterial] K[ommission] K[riegs] M[inisterium] – pełna nazwa: Ministerialkommission im Kriegsministerium (Komisja Ministerialna przy Ministerstwie Wojny). W prawym rogu napis na maszynie: „Referat XVI/18, rtm. hrabia Osiecimski-Czapski”. Na poszczególne miesiące przypadło korespondencji: marzec – 3, kwiecień – 5.

Akademii Duchownej w Petersburgu; od 1912 r. członek Rosyjskiego Cesarskiego Towarzystwa Archeologicznego; zajmował się badaniem problemów wierzeń, kwestią żydowską i kulturą narodów Bliskiego Wschodu; był współredaktorem „Przeglądu Kościelnego” i współpracownikiem „Monumenta Judaica”; w czasie I wojny światowej współzałożył Polskie Towarzystwo Pomocy Ofiarom Wojny; do kraju powrócił w czerwcu 1918 r.; uczestniczył w obronie Lwowa; był jednym z założycieli Instytutu Wschodniego w Warszawie; zginął podczas powstania warszawskiego. Zob. S. Łoza, *Czy wiesz kto to...*, t. 1, s. 759.

^b Polska nazwa: Polska Siła Zbrojna.

^c Odbity trójkątny stempel „Zensurleiter” i obok odręczny podpis: Kick.

Załącznik do Referatu XVI/18 obejmujący 8 fragmentów korespondencji w języku polskim, ocenzonej i przetłumaczonych na język niemiecki

Z Rosji

1. Nadawca: prof. Stanisław Trzeciak, Piotrogród (Rosja),
odbiorca: bp dr Józef Pelczar, Przemyśl (Galicja),
data: 5 IV 1918.

„... Przeżywamy tutaj wiele, bardzo wiele; morderczy dla ludzi kolos obala i unicestwia pod swoimi szczytkami wszystko i wszystkich zaraża i zatrzuwa swoją zgnilizną. To zło grozi również przeniesieniem się do naszej Ojczyzny, – do Królestwa przenoszą je uciekinierzy, a do Galicji jeńcy wojenni. Gdy się obserwuje ten ogólny i całkowity rozpad wampira ludzkości, doznaje się uczucia satysfakcji, jednak przeraża myśl, że ta dżuma mogłaby przenieść się do nas ... Śmierć czyha tu na każdym kroku, gdyż w uliczkach są strzelaniny, podobnie jak w lasach, na ulicach i w mieszkaniach napada się na ludzi i morduje się ich. ... Proszę o wykorzystanie kwoty 51 500,- rubli na założenie domu dla sierot po zmarłych w rosyjskiej niewoli jeńcach wojennych. Gdy spotykam w tundrach i w lodach północy licznych ludzi umierających z ran, chorób i niedostatku, i kiedy oni w ostatnim tchnieniu wyrażali troskę o swoje rodziny i małe dzieci, nie znajduję nic innego aby ich pocieszyć, jak to, że Bóg będzie myślał o ich sierotach ...”

2. Nadawca: ten sam [jak w liście 1],
odbiorca: Zbigniew Kierski, Sekretarz Dworu w Kancelarii Gabinetowej Jego Cesarskiej i Królewskiej Wysokości, Hofburg, Wiedeń (Dolna Austria),
data: 3 IV 1918.

„... Ze wzburzeniem musiałem stwierdzić, że moralne zło jest gorsze niż zło fizyczne. Chciałbym ostrzec tych wszystkich, którzy mieszkają w Ojczyźnie przed tym złem, tą dżumą, która grozi ze strony powracających z Rosji do domu. W tej sprawie pisałem już w różne miejsca. Przygotowujcie sanatoria dla chorych na gruźlicę, reumatyzm i syfilis, wzmacniajcie wszystkie więzi społeczne do obrony przed nihilizmem w życiu religijnym, rodzinnym, społecznym i politycznym! Poraża mnie zanik etycznych uczuć u jeńców wojennych, ich oszustwa, kradzieże, obrażanie swoich dobrodziejów, ich nie mające granic roszczenia, przy tym niechęć do pracy,

żądania wsparcia, jak gdyby to były natychmiast zapadalne długi, a w przypadku odmowy: obsmarowywanie w gazetach, – to jest materiał, który będzie powracał do ojczyzny. – Cieszy mnie, że mój dawno już przedstawiany pomysł został wdrożony w życie poprzez wprowadzenie «kwarantanny». Moim zdaniem jak najszybciej przeprowadzić stąd ewakuację; po krótkim pobycie w domu zdrowych należałoby w «rozcieńczonych dawkach» wysłać na front. W taki sposób możnaby w dużej mierze obronić się przed grożącą gangreną, która niszczy i paraliżuje całe społeczne i polityczne życie. Należy przyjąć hasło «Suaviter in modo, **fortiter** in re»^a. Należy uruchomić wszystkie społeczne i religijne środki, aby przezwyciężyć grożący stan chorobowy. ... Uważam za konieczne i wskazane, aby przygotować społeczeństwo w szczególności na to, jak rodziny mają właściwie reagować ...”

^a „Łagodnie w formie, stanowczo w rzeczy” – sentencja łacińska wg *Trzaski, Everta i Michalskiego Encyklopedia...*, t. 2, s. 768.

Z Galicji

3. Nadawca: Maria Szyndralowicz, Lwów (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Adam Szyndralowicz, campo di prigionieri di guerra Frinco Castello, prow. Asti, Piemont (Włochy),
data: 19 III 1918.

„... mamy nadzieję, że decyzja zapadnie jeszcze w tym roku – i sprawa wygląda tak, Niemcy pobiją cały świat, co wnioskujemy z dotychczasowych sukcesów: jednak pozostaje otwartą sprawą, co się wówczas stanie z nami Polakami i czy rzeczywiście nastąpi pokój. Prosimy Boga o pokój, gdyż wojny nie da się już dłużej znośić ...”

Z zaboru rosyjskiego

4. Nadawca: intern. legionista Stefan Czerwiński, Łomża (Król. Pol.),
odbiorca: Zofia Ruskowska, Radomsko, gub. piotrkowska (Król. Pol.),
data: 25 III 1918.

„... tkwię tutaj całkiem przygnębiony przez ostatni wydany nam rozkaz. Wolałbym siedzieć tutaj całą wieczność, niż żeby to mi się przytrafiło ... Nie wiem, co zrobię. Najprawdopodobniej będę się starał w wojsku o zwolnienie ... Mierzi mnie na samą myśl, że będę zmuszony przebywać razem z ludźmi, którzy nie zasługują na mój szacunek ... To posunięcie jest dla nas nadwyrządliwie, jednak musimy być posłuszni ...”

5. Nadawca: St.[anisław] K. Kruk, Lubartów, gub. lubelska (Król. Pol.),
odbiorca: intern. legionista Paweł Ortel, Łomża (Król. Pol.),
data: 24 IV 1918.

„... Słyszałem, że w tych dniach masz złożyć przysięgę. Cóż robić, miałbyś się dalej męczyć bez celu? I tak naród jest dzisiaj zimny i obojętny ...”

6. Nadawca: Stanisław Bill, Stradlice, pow. pińczowski, gub. kielecka (Król. Pol.),
odbiorca: jeńiec woj. Jan Janczewski, Gardelegen, rej. magdeburska, Saksonia-Anhalt (Niemcy),
data: 10 IV 1918.

„... Nasza okolica wydała dość wielu legionistów, którzy teraz częściowo powrócili z Łomży. Ich duch i ich postawa są naprawdę wojskowe. Gdyby tutaj pojawił się Piłsudski, miałby mnogość młodych ludzi, każdy wiejski chłopak wie o nim i czci go jako bohatera. Do narodu przeniknęło wiele zrozumienia dla naszej sprawy, brakuje tylko zapalnej iskry ...”

7. Nadawca: Maria Simbierowiczówna, Krasnystaw, gub. lubelska (Król. Pol.),
odbiorca: jeńiec woj. oficer Jan Wrona, Neustadt (Niemcy),
data: 10 III 1918.

„... Jeśli chodzi o nasz syndykat, to jest to instytucja, która ma na celu przekazanie handlu w ręce Polaków i odebranie go Żydom; instytucja ta rozwija się znakomicie ...”

Korespondencja od przetrzymywanych u nas w kraju rosyjskich jeńców wojennych narodowości polskiej

8. Nadawca: jeńiec woj. Władysław Szefczyk, Kriegsgefangenenlager Szatmárnémeti, Satu Mare, kom. Szatmár (Węgry),
odbiorca: Kazimierz Pawłowski, Jankowice, pow. radomski, gub. radomska (Król. Pol.),
data: 16 IV 1918.

„... 2 stycznia zostałem zwolniony z rosyjskiej armii i Austriacy przekonali nas Polaków, abyśmy przeszli przez stanowiska i obiecali nam, że przewiozą nas do Ojczyzny, a teraz uprowadzili tysiące Polaków na Węgry, zamknęli w obozach i traktują nas gorzej niż więźniów, tak, że trudno jest to wszystko przeżyć. Męczą nas okrutnie⁴⁶² ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

⁴⁶² Chodzi tu o tych legionistów galicyjskich służących w Polskim Korpusie Posiłkowym, którym nie udało się przebiec pod Rarańczą na rosyjską stronę frontu w nocy z 15 na 16 II 1918 r. Zob. dok. nr 605, przyp. 193.

Sprawozdanie i korespondencje: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3758 Res. 5088, k. nlb. Identyczny egzemplarz zob. *ibidem*,
Kart. 3759 Res. 5099, k. nlb.

Nr 671

1918 kwiecień 16, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 895/4 P, zawiera jedynie zwięzłą informację o przesłaniu świadectw chrztu i dojrzałości dla jeńca wojennego Polaka z armii austro-węgierskiej w Rosji.

Meldunek z dnia 16 kwietnia 1918^a

Temat: Przesyłanie osobistych dokumentów do naszych jeńców wojennych w Rosji

Nadawca: nieznany, Słotwina, pow. brzeski (Galicja),
odbiorca: Władysław Adjukiewicz, Charków (Rosja),
data: 16 III 1918.

1. Świadectwo urodzenia i świadectwo chrztu Józefa Adamczyka
2. Świadectwo dojrzałości tej samej osoby

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 list”, a w prawym odesłanie „Ad Abt. D. Res. No. 3628”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387/19, k. 409.

Nr 672

1918 kwiecień 16, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 926/1 P, zawiera fragmenty karty pocztowej, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki, dotyczy przemykania korespondencji.

Meldunek z dnia 16 kwietnia 1918^a

Temat: Próba przemytu korespondencji

Nadawca: Józef Jaidi, Songirowka, Piotrków (Król. Pol.),
odbiorca: jeniec woj. Wincenty Kałużny, Nowawies pod Poczdamem, pow. poczdamski, rej.
poczdamska, Brandenburgia (Prusy),
data: 20 III 1918.

„... Drogi Kolego! Jeśli chcesz dostawać od nas wszystkie listy, podaj nam adres
zaufanej osoby cywilnej i będziemy przysyłać listy na ten adres ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano
informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]” (nieodnaleziona), a w prawym odesłanie: „Ad Abt. D. Exh.
No. 9891”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3781 Res. 9891, k. nlb.

Nr 673

**1918 kwiecień 18, [Wiedeń]. – Meldunek kierownika Polskiej Grupy
Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 933/P,
załącza list, którego treść uznana została za „podejrzaną”.**

Meldunek z dnia 18 kwietnia 1918^a

Temat: Podejrzany list do jeńca wojennego w Niemczech

Nadawca: Michał Mirosław, Skrudki, pow. puławski, gub. lubelska (Król. Pol.)
odbiorca: jeniec woj. Stanisław Mirosław, miejsce pracy 228, obóz dla szeregowców i podoficerów
w Saarbrücken, Nadrenia (Niemcy), nadruk firmowy na papierze listowym: Polska Centrala
Zbożowa⁴⁶³, filia Krasnystaw,
data: 16 III 1918.

„Kochany Henryku! Piszesz, że jedziesz do Czech, jak zrozumiałem, oby Ci się to
udało. Czy nie za bardzo się spieszysz? Raz już byłeś tam i nie na wiele Ci się

⁴⁶³ Polska Centrala Zbożowa, podobnie jak Polska Centrala Rolnicza i Polska Centrala Pasz,
była podporządkowana powołanej rozporządzeniem Generalnego Gubernatorstwa Wojskowego
w Lublinie 23 VI 1917 r. Krajowej Radzie Gospodarczej (liczyła 23 członków wydelegowanych przez
kilkanaście polskich organizacji). Wszystkie trzy Centrale zajmowały się ściąganiem i podziałem
produktów rolnych. W zakres kompetencji PCZ wchodziło zboże i ziemniaki. W terenie PCZ działała
poprzez sieć agentów zajmujących się organizowaniem odstawy zboża i ziemniaków. M. Przeniosło,
Chłopi..., s. 77–79.

to zdało. To prawda, byłeś tam tylko przez krótki czas na kuracji. Po co tak długo naradzałeś się z panem Hungerem, powinienes już dawno tak zrobić, aby przegnać go do wszystkich diabłów. Gdybyś tu przyjechał, moglibyśmy Ci pomóc. Piszesz, że zobaczymy się w kwietniu lub w maju – byłoby dobrze, ale czy masz pieniądze na drogę? Postaraj się wyruszyć jak najprędzej, radzę ci jednak, abys omijał pana Hungera, tylko przyjechał prosto do mnie, tutaj już się wszystko załatwi. Piszesz, że Halina wie, gdzie byłeś, ja też Cię rozumiem, tego dowodzi moja odpowiedź, ale ona nic z tego nie zrozumiała i dopiero ja sam wywnioskowałem wszystko z Twojego listu. Ona rozumiała z Twoich listów tylko tyle, że zwariowałeś ... Jeśli przyjedziesz do mnie, to idź prosto do domu Hennigera, tam, gdzie jest poczta, następnie przez podwórze, w lewo do pierwszej sieni i na drugie piętro, na drzwiach jest moja wizytówka. Jednak byłoby najlepiej, gdybyś przyszedł prosto do syndykatu i zapytał o mnie, tam udzieliliby Ci informacji, albo zaprowadzili do mnie. Syndykat znajduje się zaraz przy ulicy Landstraße na zakręcie ulicy, która prowadzi z Hejowic^b do Izbicy, bez konieczności jechania przez Krasnystaw. Ze stacji kolejowej idzie się w lewo do miasta. Pociąg przychodzi do nas od granicy ze stacji Bełzec^c o godzinie 7 wieczorem. Jeśli po drodze żandarmi będą Cię pytać dokąd idziesz, to powiedz: do syndykatu, gdyż jest tu dla Ciebie zarezerwowane stanowisko i czekają na Ciebie. Nie radzę Ci jechać do Lublina. Lecz prosto do mnie. Antoni, Janina i Alina ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.^d

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” oraz podano informację: „Załącznik: 1 list”.

^b Chodzi o miejscowość Rejowiec, położoną w powiecie chełmskim, guberni lubelskiej.

^c Bełzec – miejscowość w Galicji, w powiecie złoczowskim.

^d Pod dokumentem adnotacja „Do: Biuro Nadzoru Poczтового przy obozie jeńców wojennych w Saarbrücken, Niemcy. Wiedeń, 19 kwietnia 1918” [i obok nieczytelna paraafa]. Pismo zapewne przesłane przez Oddział Cenzury GZNB. 1 list [podpis nieczytelny]. Treść adnotacji sugeruje, iż wraz z meldunkiem przesłano także list jeńca wojennego.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3786 Res. 11627, k. nlb.

Nr 674

1918 kwiecień 25, [Wiedeń]. – Meldunek kierownika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 934/P, przytacza fragment korespondencji, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki, dotyczący rozpowszechniania tajnych druków.

Meldunek z dnia 25 kwietnia 1918^a

Temat: Rozprowadzanie tajnych druków na austriackim okupacyjnym obszarze w zaborze rosyjskim

Nadawca: Bronisława Lewandowska, Pajęczno, pow. radomszczański, gub. piotrkowska (Król. Pol.),
odbiorca: jeniec woj. Stanisław Lewandowski, Żagań, rej. legnicka, Śląsk (Prusy),
data: 6 IV 1918.

„... Wiemy o wszystkim, co się u Was dzieje, gdyż dostajemy tajne gazety, tylko nie wiemy, czy to wszystko prawda, co tam napisano. Nie mogę Ci tego podać, bo w przeciwnym razie nie dostałbyś tej karty ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3786 Res. 11673, k. nlb.

Nr 675

1918 kwiecień 25, [Wiedeń]. – Meldunek kierownika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 935/P, zawiera fragment korespondencji, ocenzurowanej i przetłumaczonej na język niemiecki, opisujący wstąpienie jeńca wojennego ze Śląska z armii austro-węgierskiej w Rosji do pułku strzelców czechosłowackich.

Meldunek z dnia 25 kwietnia 1918^a

Temat: Dezerter do wroga

Nadawca: jeniec wojenny Henryk Kondziołka [Kądziołka], oddział saperów 5 ochotniczego pułku strzelców czechosłowackich^b, Boryspol, pow. perejasławski, gub. połtawska (Rosja),
odbiorca: Józef Kondziołka [Kądziołka], Sowiniec, pow. frysztacki (Śląsk),
data: 31 XI 1917.

„... Kochani Rodzice i Bracia! Powodzi mi się dobrze, jestem w Czeska Drużina, jest mi sto razy lepiej, niż u nas w Austrii. Donoszę Wam, moi Kochani, że nie zobaczycie mnie już więcej, gdyż żenię się i zostaję w Rosji ... Na wiosnę idziemy

na front i jak tylko wypędzimy Niemców z Galicji i dotrzemy na Śląsk, to przyjadę do domu, ale to potrwa jeszcze około 1 rok ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”.

^b W oryginale: „Sappeurkommando des 5. Verbrüdereten tschechoslowakischen Schützenregiments”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3744 Res. 4117, k. 707.

Nr 676

1918 maj 14, [Wiedeń]. – Meldunek dotyczący statystyki korespondencji za miesiąc kwiecień 1918, naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 796/15 P. W miesiącu kwietniu nastąpił dalszy spadek korespondencji o ok. 60 000 sztuk w porównaniu z marcem i wynosił 118 925. Wpływ korespondencji z Rosji „zanikł prawie zupełnie”, z Włoch wpłynęło „bardzo niewiele”, a z kraju nieznacznie ponad jedną czwartą zwykłego stanu. Dominującą pozycję w całej korespondencji wychodzącej zajmuje korespondencja jeńców Polaków z armii rosyjskiej przetrzymywanych w Austro-Węgrzech. Listy i karty pocztowe zostały rozdzielone i rozdysponowane według zasad przyjętych w pierwszym tego typu sprawozdaniu.

Meldunek z dnia 14 maja 1918^a

Temat: Statystyka za miesiąc kwiecień

OGÓLNY PRZEGLĄD

I. WPŁYNEŁO		118 925
II. WYDANO		
A) Opracowano:		
1. Przekazano	104 767 = 88,7%	
2. Wykorzystano	62 = 0,05%	
3. Uporzędkowano	1 416 = 1,19%	
4. Zatrzymano/ocenzurowano	878 = 0,74%	
5. Zapytania, nekrologi, itp.	655 = 0,52%	107 738

B) Wyłączono:

6. Obce	5 727 = 4,8%	
7. Niewłaściwie przesłano	4 706 = 3,9%	<u>10 433</u>
		118 171

STATYSTYKA SPECJALNA

I. WPŁYNEŁO

Liczba wpływającej korespondencji znowu znacznie spadła, a mianowicie w porównaniu z poprzednim miesiącem o ok. 60 000 sztuk. Dzieli się na:

	Kartki	Listy	Razem	=	Kwiecień		Marzec
a) Poczta zagranicz.	11 950	1 175	13 125	=	11%	wobec	12%
b) Poczta krajowa	<u>85 350</u>	<u>20 450</u>	<u>105 800</u>	=	89%	wobec	88%
	97 300	21 625	118 925				

W każdej z tych kategorii korespondencji można wyróżnić:

	Kartki	Listy	Razem	=	Kwiecień		Marzec
a)							
1) Z Rosji od naszych jeńców wojennych	2 650	125	2 775	=	2%	wobec	0,85%
2) Z Włoch, Francji itp. od naszych jeń. wojennych	9 300	1 056	10 350	=	8,77%	wobec	10,8%
	11 150	1 175	12 125				
b)							
1) Z kraju do naszych jeń. woj. zagranicą	31 700	4 625	36 325	=	30,5%	wobec	40,6%
2) Od i do wrogich jeńców wojennych w Monarchii	53 650	15 625	69 175	=	57,25%	wobec	47%
3) Koresp. uzupełniająca	<u> </u>	<u>300</u>	<u>300</u>		0,25%	wobec	0,4%
	85 350	20 450	105 800				

Wpływ korespondencji z Rosji zanikł prawie zupełnie. Również z Włoch nadeszło bardzo niewiele korespondencji. Z kraju wpłynęło niewiele więcej niż jedna czwarta zwykłego stanu. W ujęciu bezwzględny korespondencja w każdej kategorii znacznie liczbowo spadła, nawet w stosunku do bardzo [wykreślone słowo] w poprzednim miesiącu o ok. 50%. Liczba korespondencji od przetrzymywanych w naszym kraju jeńców wojennych zmniejszyła się tylko w nieznacznym stopniu.

Stosunek liczbowy listów (w odróżnieniu od kartek) do łącznej liczby w każdej kategorii przedstawia się następująco:

Do: a 1) Z Rosji 4% w kwietniu wobec 11,6% w marcu

Do: a 2) Z Włoch 10% w kwietniu wobec 3,4% w marcu

Do: b 1) Z kraju 12,7% w kwietniu wobec 9,2% w marcu

Do: b 2) Korespondencja od i do wrogich jeńców wojennych 22,4% w kwietniu wobec 21,6% w marcu

Do: b 3) Korespondencja uzupełniająca 100% w kwietniu wobec 100% w marcu

Wzrosła liczba listów z Włoch.

II. WYDANO

A) Opracowano

1. Przekazano

Do Grupy Pocztovej przekazano 104 767 sztuk, to jest 87,7% wydanej korespondencji łącznie wobec 90,4% w poprzednim miesiącu.

Liczba ta w podziale na kraje docelowe przedstawia się następująco:

		Kwiecień	wobec	Marzec
a) Galicja	19 242 =	18,3%	wobec	12%
b) Rosja	6 102 =	5,8%	wobec	20,6%
c) Ukraina	2 894 =	2,7%	wobec	11%
d) Austria	3 588 =	3,4%	wobec	3,6%
e) Czechy	2 621 =	2,5%	wobec	1,3%
f) Zabór rosyjski, austriacki obszar okupacyjny	16 140 =	15,4%	wobec	33,9%
g) Zabór rosyjski, niemiecki obszar okupacyjny	9 497 =	9%	wobec	7,4%
h) Niemcy	20 971 =	20%	wobec	12%
i) Włochy	14 562 =	13,9%	wobec	12,6%
k) Węgry	4 355 =	4,1%	wobec	2,9%
l) Budapeszt	95			
m) Wiedeń	132			
n) Poczta polowa	1 475			
o) Zagranica	1 163			
p) Bośnia	399			
q) Serbia	43			
r) Stacje jeńców wojennych	1 297			
s) Korespondencja uzupełniająca	104			
t) Rumunia	93			
	<u>104 767</u>			

Odnośnie b) należy zauważyć, że w zwykłych miesiącach liczba korespondencji do Rosji wynosiła ok. 200 000 sztuk, a w poprzednim miesiącu jeszcze 30 000 sztuk.

2. Wykorzystano

Do referentów Kierownictwa Cenzury przekazano 62 sztuk Spostrzeżeń, to jest 0,5% wydanej korespondencji łącznie, wobec 0,9% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

Do Referatu VI	9	Spostrzeżenia
Do Referatu VII	2	Spostrzeżenia
Do Referatu VIII	6	Spostrzeżeń
Do Referatu XIV	3	Spostrzeżenia
Do Referatu XV	26	Spostrzeżeń
Do Referatu XXI	10	Spostrzeżeń
Do Referatu XXIV	6	Spostrzeżeń
	62	wobec 150 w poprzednim miesiącu

Referat XVI również w tym miesiącu nie otrzymał od innych grup żadnych spostrzeżeń.

3. Uporządkowano

Do uporządkowania przekazano 1 416 sztuk, to jest 1,19% wobec 1,16% w miesiącu marcu, a mianowicie z następujących przyczyn:

	Kwiecień	Marzec
a) Informacje wojskowe (K 163 ⁴⁶⁴ , 195 ⁴⁶⁵)	1102 = 73,7%	wobec 73%
b) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 28cd)	50 = 3,3%	wobec 3,7%
c) Informacje od jeńców wojennych z oddziałów roboczych (K 182)	45 = 3,2	wobec 0,5
d) Skargi od jeńców wojennych (§ 28g)	4 = 0,28%	wobec 0,16%
e) Informacje o charakterze politycznym (§ 28cd) ⁴⁶⁶	215 = 15,3%	wobec 23,8%
f) Informacje o charakterze wojskowym (§ 28a) ⁴⁶⁷	0 = 0%	wobec 0%
g) Treść obraźliwa	0 = 0%	wobec 0,16%
	<u>1416</u>	

Szczególnie liczne są wysyłane ciągle jeszcze wezwania do naszych jeńców wojennych w Rosji, aby nie wracali do ojczyzny.

4. Zatrzymano/ocenzurowano

Liczba przypadków zatrzymania/ocenzurowania wynosiła 878 sztuk, to jest 0,74% wydanej korespondencji łącznie wobec 0,59% w poprzednim miesiącu.

Jako powody zatrzymania/ ocenzurowania przyjmuje się:

	Kwiecień	Marzec
a) Odesłano	88 = 11%	wobec 14,2%
b) Jeńcy wojenni i cywilni między sobą (§ 19b)	400 = 50%	wobec 35,5%
c) Z frontu (K 163 ⁴⁶⁸)	75 = 9,3%	wobec 16%

⁴⁶⁴ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

⁴⁶⁵ Zob. T. 4, dok. nr 556, przyp. 88.

⁴⁶⁶ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 33.

⁴⁶⁷ Zob. T. 4, dok. nr 622, przyp. 293.

⁴⁶⁸ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

d) Z żołnierzami armii rosyjskiej (K 90 ⁴⁶⁹)	5 = 0,6%	wobec	3%
e) Podejrzane i niezrozumiałe	57 = 7%	wobec	1,9%
f) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 24a)	80 = 10%	wobec	5,6%
g) Widokówki (§ 19a)	14 = 1,7%	wobec	0,1%
h) Listy błagalne od internowanych (K 188)	60 = 7,5%	wobec	13,5%
i) Niemożliwe do przekazania (K 199)	2 = 0,25%	wobec	0,7%
k) Treść obraźliwa	0 = 0%	wobec	0%
l) Skargi wrogich jeńców wojennych (§ 24c)	80 = 10%	wobec	8,3%
m) Niedopuszczalne z przyczyn politycznych (§ 24a)	0 = 0%	wobec	0%
n) Niedopuszczalne z przyczyn wojskowych (§ 24a)	17 = 2,1%	wobec	4,4%
	<u>878</u>		

Względny wzrost przypadków zatrzymania/ocenzurowania ogólnie, a szczególnie w punkcie d) można wyjaśnić, że korespondencja od przetrzymywanych w naszym kraju jeńców wojennych zajmuje teraz dominującą pozycję w całej korespondencji wychodzącej.

5. Zapytania, nekrologi itp.

Zgodnie z Komunikatem 160⁴⁷⁰ do Grupy Pocztovej lub do Kancelarii Prezydialnej przekazano 615 sztuk, to jest 0,52% wobec 0,36% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

	Marzec		Luty
a) Zapytania o własnych żołnierzy	58 = 9,7%	wobec	17%
b) Zapytania o wrogich żołnierzy	3 = 0,5%	wobec	0,8%
c) Korespondencja z Czerwonym Krzyżem	0 = 0%	wobec	1,2%
d) Niepełny adres własnych jeńców wojennych	40 = 6,6%	wobec	25,2%
e) Niepełny adres wrogich jeńców wojennych	514 = 85,6%	wobec	71%
f) Nekrologi	0 = 0%	wobec	0%
	<u>615</u>		

B. Wyłączono

6. Korespondencja w językach obcych

Jako pocztę w innym języku niż język polski do Grupy Sortowania przekazano 5727 sztuk, to jest 4,8% wydanej korespondencji łącznie wobec 3,8% w poprzednim miesiącu. Z tego 2603 sztuk, to jest **45,6%** przypadało na korespondencję w języku ukraińskim, wobec 42% w poprzednim miesiącu.

⁴⁶⁹ Komunikat nr 90, dotyczący korespondencji wojskowych rosyjskich, nie został odnaleziony w zasobie aktowym GZNB w Kriegsarchiv.

⁴⁷⁰ T. 4, dok. nr 522, przyp. 30.

7. Niewłaściwie przesłano

Łączna liczba 4706 sztuk, to jest 3,9% wobec 3,4% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

		Kwiecień	Marzec
a) Cenzura w Budapeszcie	0 =	0%	wobec 0,52%
b) Niewłaściwie przesłano z wrogiego kraju	21 =	0,3%	wobec 3,4%
c) Pozostała niewłaściwie przesłana koresp.	<u>4685</u> =	99,7%	wobec 96%
	4706		

naczelnik grupy rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

[...]

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”. Pod sprawozdaniem z lewej strony odbito podłużny stempel: „GZNB. Zensurabteilung, präs. 14/5 1918 Nr. Res. 8307 Blg.”

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3777 Res. 8307, k. nlb.

Nr 677

1918 maj–czerwiec–lipiec 31, Wiedeń. – Sprawozdanie za miesiące maj–czerwiec–lipiec, „sprawa polska”, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Referat XVI/21, analizujące 16 fragmentów korespondencji w języku polskim, ocenzurowanych i przetłumaczonych na język niemiecki, obejmujących okres od 7 III do 15 VII 1918 r. W uwagach ogólnych referent stwierdza, że w korespondencjach jest coraz mniej „wypowiedzi o charakterze politycznym”, co tłumaczy skrajnością i zmiennością opinii w tych kwestiach. Sprawozdanie i korespondencje z Galicji dotyczą procesu legionistów w Marmaros Sziget, z Królestwa Polskiego – spraw gospodarczych na wsi, sytuacji internowanych legionistów w Łomży oraz nastrojów jeńców Polaków z zaboru rosyjskiego w Austro-Węgrzech. Listy z Rosji informują o losach żołnierzy, którym udało się uniknąć internowania po rozwiązaniu wszystkich trzech Korpusów Polskich i próbujących się przedostać w nowy rejon zgrupowania pod Murmańskiem.

Sprawa polska. Sprawozdanie za maj–lipiec 1918^a

Uwagi ogólne

Coraz mniejsza liczba pozyskiwanych wypowiedzi o charakterze politycznym wskazuje na ogólny **odwrót od polityki** we wszystkich warstwach społecznych.

To, co uprzednio znajdowało się w centrum zainteresowania i wymiany opinii, w ostatnim czasie jest pomijane milczeniem. Ta **pasywność** nie jest spowodowana osłabieniem narodowych uczuć lecz raczej tym, że w przebiegu wojny umysły miotane od jednej skrajności do drugiej są na koniec bezradne i niepewnym wzrokiem patrzą w przyszłość stwierdzając, że **jednostka jest całkiem bezsilna** i niezdolna, aby wskazywać i przewidywać sprawy, nie mówiąc już o wywieraniu na nie wpływu.

Kraj

Nawet najbardziej znaczące wydarzenia w ostatnich miesiącach, obrady Rady Stanu⁴⁷¹ w Warszawie, polityka Koła Polskiego itp. nie są w stanie wywołać większego zainteresowania.

Natomiast dużo uwagi ściągnął **proces legionistów** w Marmaros-Sziget⁴⁷², którego przebieg śledzono z pasją i z jednej strony wyrażano dużo sympatii dla oskarżonych, a z drugiej strony ogólne oburzenie z powodu sposobu prowadzenia procesu (1, 2).

Opinie na temat **pokoju z Brześciu-Litewskim**⁴⁷³ nie zawsze są całkiem **sceptyczne**, gdyż przypisuje mu się tylko **przejęciowe znaczenie** i oczekuje się ogólnej konferencji pokojowej, w której pokłada się większe nadzieje (3).

Zabór rosyjski

Pomimo zewnętrznego spokoju nie można twierdzić, że ludność jest zadowolona i nie ma żadnych życzeń. Znane motywy: dławione emocje związane z dążeniem do **samodzielności** oraz powstrzymywana **nienawiść do Niemców** drzemą ciągle jeszcze w sercach **inteligencji** i znajdują upustw w wyrażanych protestach i groźbach (4). W tym kontekście wspomina się często na wpół mityczną postać **Piłsudskiego** (4).

W tej masie chłopów decydującą rolę odgrywają sprawy ekonomiczne. Boleśnie odczuwalne **rekwizycje** oraz przymus stosowania waluty marki są odbierane

⁴⁷¹ Pełna nazwa „Rada Stanu Królestwa Polskiego” – stanowiła namiastkę władzy ustawodawczej w Królestwie Polskim w okresie od 22 VI do 7 X 1918 r. Utworzona na podstawie patentu z dnia 12 IX 1917 r. w sprawie władzy państwowej w Królestwie Polskim, wydanego przez generalnych gubernatorów warszawskiego i lubelskiego, w imieniu cesarza Niemiec oraz cesarza Austrii i króla Węgier, na podstawie wydanej przez Radę Regencyjną ustawy o Radzie Stanu Królestwa Polskiego z 4 II 1918. Jej marszałkiem był Franciszek Pułaski, wicemarszałkami: Józef Mikułowski-Pomorski i Stefan Bądziński. Nie odegrała żadnej istotnej roli politycznej. J. Holzer, J. Molenda, *Polska w pierwszej wojnie...*, s. 380–381.

⁴⁷² Proces w Marmaros Sziget na Węgrzech dotyczył legionistów służących w Polskim Korpusie Posiłkowym, którym nie udało się przebić w nocy z 15 na 16 II pod Rarańczą na rosyjską stronę frontu w proteście przeciwko traktatowi brzeskiemu z 9 II 1918 r. Losy tych legionistów i przebieg procesu opisał M. Staroń, *Likwidacja Polskiego Korpusu Posiłkowego...*

⁴⁷³ Chodzi o traktat brzeski między państwami centralnymi a Rosją, zawarty 3 III 1918 r.

jako nienawistne, obliczone na wyzysk polskiego narodu (5, 6). W sprawie niskiego poziomu wiedzy i braku orientacji w sprawach politycznych u chłopów pouczające uwagi zawiera jeden interesujący list (7).

Zwolnieniem w ostatnim czasie **internowanych** w Łomży **legionistów** usunięto prawdziwą kość niezgody. Skazani na mimowolne cierpienia, nieszczęśliwi chłopcy byli już bliscy desperacji i gotowi wstąpić do polskiego wermachtu a nawet do bułgarskiej armii, byle tylko się stamtąd wydostać (8, 9).

Polscy jeńcy wojenni w Monarchii

Sprawa **wypuszczenia polskich jeńców wojennych** w Monarchii do zaboru rosyjskiego stała się palącą od czasu zawarcia pokoju z Rosją, Ukrainą i Rumunią. Obywatele „sprzymierzonego” Królestwa Polskiego postrzegają to jako **gorzką ironię**, że ciągle jeszcze są trzymani za drutami, podczas gdy ukraińscy, litewscy, wielkoruscy i rumuńscy jeńcy wojenni mają szansę na szybkie wybawienie (10). Dlatego też, w ostatnim czasie mnożą się przypadki **ucieczek** do zaboru rosyjskiego.

Dla jeńców wojennych oficerów polski **komitet opieki w Krakowie** (hrabia Mycielski⁴⁷⁴) stara się o przygotowanie miejsc pracy w kraju na wypadek ich zwolnienia. Jest to pierwsza akcja przeprowadzona na rzecz tych jeńców wojennych, która odniosła sukces.

Rosja

W wyniku dopiero w ostatnim czasie zniesionej blokady pocztowej napływające z Rosji doniesienia są już nieaktualne. Ukazują w dużym zarysie, że **nastroje** wśród tamtejszych Polaków odpowiadają mniej więcej nastrojom panującym w naszym kraju (11).

W jednym z raportów opisano przypadek wystąpienia jednego oficera z dawnej polskiej brygady w Rosji i wstąpienie do polskiej armii we Francji⁴⁷⁵ (14).

⁴⁷⁴ Jest tu mowa o Jerzym Mycielskim, który organizował pomoc humanitarną dla legionistów; był posłem do parlamentu wiedeńskiego i członkiem Naczelnego Komitetu Narodowego.

⁴⁷⁵ Przyjazd żołnierzy do Murmańska był związany z nowymi planami koncentracji wojska polskiego. Po rozbrojeniu przez Niemców wszystkich trzech polskich korpusów utworzono nielegalnie w Moskwie Komisję Wojskową 15 VI 1918 r. oraz powołano generała Józefa Hallera na zwierzchnika wojska polskiego w Rosji. 10 i 14 VII 1918 r. wydał on rozkazy mobilizacyjne wyznaczające okolice Murmańska nowym centrum formowania się nowych oddziałów wojskowych w Rosji. Realizacja zamierzeń nie powiodła się, gdyż władze sowieckie wykryły plany Polaków i uniemożliwiły przedostanie się większej liczby żołnierzy w rejon Murmańska. Generał Haller wyjechał do Francji, 4 X 1918 r. został mianowany naczelnym dowódcą Armii Polskiej we Francji, nowym zwierzchnikiem wojska polskiego w Rosji został gen. Lucjan Żeligowski, a rejonem tworzenia polskich oddziałów było Powołże i Kubań. H. Bagiński, *Wojsko Polskie...*

Ukraina

Na temat losów i planów przybyłych na Ukrainę, **rozproszonych części legionów**⁴⁷⁶ są jedynie znane pojedyncze szczegóły, które udowadniają, jak bardzo naiwne były nadzieje i jak duże było rozczarowanie tych legionistów. Nie mając do tego konkretnych punktów zaczepienia liczyli oni na przyłączenie do brygady Dowbora-Muśnickiego i teraz wędrują w izolacji w głąb Ukrainy, gdyż wiedząc, że dostaną zakaz powrotu do Austrii, nie widzą żadnej innej możliwości. Pomimo wszystkich zapewnień, że mają nadzieję, jest zauważalna prawdziwa **desperacja** z powodu fatalnego wyniku tego bardziej dziecinnego niż przestępczego zagubienia (12, 13).

Francja

Jak już niejednokrotnie o tym wspomiano, coraz częściej obserwuje się **skutki propagandy**, którą prowadzi się z francuskiej strony wśród polskich (jak też i innych) jeńców wojennych. Przy wsparciu specjalnej prasy ma ona na celu wzbudzić u jeńców wojennych wiarę w uczciwe zamiary Ententy, a jednocześnie przy pomocy zręcznych argumentów zaszczerpić **niechęć do własnego państwa** (15, 16). Należy obawiać się, że wraz z przedłużającą się **izolacją** jeńców wojennych od opinii publicznej w swojej ojczyźnie będzie również wzrastać **wyobcowanie** w stosunku do własnego państwa.

Wiedeń, 31 lipca 1918

referent: [Kazimierz] Osiecimski-Czapski^b

Szef Cenzury^c

^a Osiecimski-Czapski w meldunku z 1 VI 1918 r. informuje, iż nie sporządził sprawozdania za miesiąc maj 1918, gdyż w okresie sprawozdawczym wpłynęło mało korespondencji dotyczących „sprawy polskiej” (zob. T. 4, dok. nr 678). Podobnie, jak możemy się domyślać, było ze sprawozdaniem za kolejny miesiąc, czerwiec. Przy sporządzeniu zbiorczego sprawozdania za maj–czerwiec–lipiec 1918 r. wykorzystano więc korespondencje za cały ten okres. Na poszczególne miesiące przypadało korespondencji: w marcu – 3, w maju – 7, w czerwcu – 5, w lipcu – 1. W aktach Polskiej Grupy Cenzury znajduje się ponadto jedenaście korespondencji, które – oprócz fragmentów ocenzurowanych i przetłumaczonych na język niemiecki – zachowały się w całości w postaci oryginałów w języku polskim. Są one oznaczone nr.: 1, 2, 3, 5, 6, 8, 10, 12, 13, 14, 15, 16. Publikujemy je w oryginalnej wersji w całości, z zaznaczeniem w nich fragmentów ocenzurowanych i przetłumaczonych na język niemiecki.

⁴⁷⁶ Chodzi tu o tę część legionistów (głównie II Brygady) wchodzących wówczas do Polskiego Korpusu Posiłkowego, którym po stoczony z wojskiem austriackim bitwie pod Rarańczą w nocy z 15 na 16 II 1918 udało się przebić na rosyjską stronę frontu. 6 II 1918 r. legionieści ci połączyli się z II Korpusem Polskim i dwa dni później wyruszyli w kierunku Dniepru. 28 III dowódcą polskiej jednostki został płk Haller. Korpus dotarł w rejon Kaniowa, gdzie po całodziennej walce z wojskami niemieckimi 12 V 1918 został rozbrojony i internowany. Część oficerów i żołnierzy wraz z Hallerem salwowała się ucieczką przed rozbrojeniem i internowaniem. Dalsze losy tej formacji zob. przypis powyżej. *Ibidem*.

^b W lewym górnym rogu na stronie tytułowej sprawozdania za maj–czerwiec–lipiec 1918 r. odbito stempel identyczny jak opisany w analogicznym sprawozdaniu za lipiec 1917; w każdym następnym znajdują się tylko inne aktualne dane wpisywane odręcznie: przy präś. – „6/8 [191]8” oraz „Res. 5176”. Tym samym charakterem pisma i kolorem atramentu adnotacja odręczna: „übermittelt an 10 Kgf. [Wydział X ds. Jeńców Wojennych w Ministerstwie Wojny], Ev[idenz] B[ureau], M[inisterial] K[ommission] K[riegs] M[inisterium]” (pełna nazwa: Ministerialkommission im Kriegsministerium) oraz „Załącznik 1”. W prawym górnym rogu napis na maszynie: „Referat XVI/21. rtm. hrabia Osiecimski-Czapski”.

^c Odcisnięty stempel „Zenzurleiter”, chodzi o Szefa Oddziału Cenzury GZNB. Obok stempla: I.V. – w zastępstwie, oryginalny podpis w zastępstwie – płk [Karl] Angerer.

Załącznik do sprawozdania za maj–czerwiec–lipiec 1918 r., Referat XVI/21, zawiera 11 oryginalnych korespondencji w języku polskim oraz 5 fragmentów ocenzonego

1. Nadawca: jeniec woj. Roman Budyń, Brno (Morawy),
odbiorca: jeniec woj. por. 57 pp Jan Budyń, campo di prigionieri di guerra Cassino, prow. Caserta,
Kampania (Włochy)^a,
data: 7 VI 1918^b.

„Kochany Jaśku

Jak Ci już pisałem, jest z Tobą w obozie Cassino^c, niejaki Jan Melicher z Berna Czech medyk, z którego siostrzyczkami dobrze żyją tu w Bernie. Zależy mi mocno na pozdrowieniu go. To bardzo sympatyczny będzie chłopak, więc z nim pogadaj o omnie. Z Kraju same złe nowiny. Leją naszą krew, nawet tam, gdzie tego zupełnie nie trzeba. Nie masz już Muwckiego⁴⁷⁷, proces legionowy na straszną awanturę zakrawał. W galici, chleb wolno sprzedawać, bez kartek, bo go sobie już nie każdy może kupić. Gazety nasze strejkują. W Bernie mi się mimo wszystko nie najgorzej powodzi mam nawet przyjemne i wesołe chwile. Lato t.j. słońce także strejkują, tak, że w czerwcu w płaszczach chodzić musimy, a o kąpieli bez zaziębienia niema mowy. Pisz, często o odpisz mi o wyżej wspomnianej sprawie z tym panem. Sciskam po raz drugi.

Romek”

^a Na adresowej stronie karty pocztowej odbito stempel: „Polnische Zensurgruppe”, z numerem kolejnym korespondencji: „XVI/483”, oraz okrągły pocztowy: „Brünn – Brno 17 VI [19]18”.

^b Data wg stempla pocztowego.

^c W oryginale: „Kasino”.

⁴⁷⁷ Nazwisko to podano nieściśle. Winno być: Józef Dowbor-Muśnicki. Był on dowódcą I Korpusu Polskiego, który został rozbrojony przez Niemców w okresie maj–lipiec 1918 r.

2. Nadawca: intern. asp. na oficera I Brygady LP Eugeniusz Turski, Internierungslager Katzenau, Barak 50^a, Katzenau, pow. Linz (Górna Austria),
odbiorca: Komitet Książęco-Biskupi w Krakowie, Sekcja opieki nad żołnierzem polskim, pl. Franciszkański 4, Kraków (Galicja),
data: 18 VI 1918.

„Katzenau 18 VI 1918

Przed paru dniami wysłałem karteczkę pod tymże samym adresem w imię 8 internowanych Legionistów – (Barak 50. Inter niertenlager in Katzenau bei Linz) i do dziś nie mamy odpowiedzi.

Żal mamy że o nas zapomniano (?) a przecież i my szli pod tym wielkim sztandarem Legionów, wołającym: Wolność – Niepodległość... Niech żyje Polska!... i przez cztery lata tej krwi ciekącej z ran naszych nie co innego tylko te nasze hasła się rodziły i dawały światu poznać że «Polska żyje!» – więc dlaczego dziś gdy potrzebujemy pomocy – rzuceni przez znaną Wam brawurę – hen na obce ziemie między obcych ludzi, zapominacie o nas!... Czemu?... Czy my – nas ośmiu, jest po zostawionych na pastwę rozpacz i nędzy?... Czy to nie wystarcza że w obozie jesteście pośmiewiskiem i pogardą współmieszkańców, dlatego że jesteście Legionistami! (z tej strony!)

A życie tu jest ciężkie i zimno nam tu na tej ziemi...

Nie mamy ani jednej polskiej książki ni dziennika ani wieści z kraju a codziennie czujemy się więcej osłabieni i wycieńczeni z powodu złego się odżywiania, bo za otrzymane 1 K. 50 h. dziennie, nie można się utrzymać i dlatego udajemy się jeszcze raz z prośbą do Was o pomoc jak najszybszą.

Żywimy tą razą pewną nadzieję że Komitet K.B.K. wejdzie w położenie nasze i drogą jaknajszybszą zkomunikuje się z nami.

W imieniu internowanych Legionistów w obozie w Katzenau bei Linz

Eugeniusz Turski
asp. ofic. Leg. Pol.”

^a Na adresowej części koperty odbito okrągły stempel: „Polnische Zensurgruppe”, z numerem kolejnym korespondencji: „XVI/492”.

3. Nadawca: Alfons Laskowski, Jaworów (Galicja)^a,
odbiorca: jeńiec woj. oficer austriacki, Czesław Laskowski, łagier wojennoplennych Buguruslan, gub. samarska (Rosja),
data: 2 V 1918^b.

„Najdroższy Braciszku! – Odgłosy podziemne dokoła Was tam nie bardzo przyjaźnie się dla jeńców odzywają. Przypuszczam, że ochronę jeszcze jaką znajdziecie bodaj u samej ludności tamtejszej spokojnie myślącej. Wszystko to co się dotychczas zakończyło, ma tylko wartość tego papieru, na którym zostało spisane, rzeczywisty

i prawdziwy inaczej całkiem będzie wyglądał. – Tu dzięki Bogu, wszyscyśmy zdrowi. Całujemy Cię.”

^a Na stronie adresowej karty pocztowej odbito dwa okrągłe stemple: „Polnische Zensurgruppe” i z numerem kolejnym: „XVI/474”.

^b Autor korespondencji datę umieścił w miejscu karty przeznaczonym dla nadawcy: „Alfons Laskowski Jaworów 2/5 918”.

4. Nadawca: Maria Szulc, Dąbrowa, pow. będziński, gub. piotrkowska (Król. Pol.), odbiorca: intern. legionista Stanisław Mendewski, Łomża (Król. Pol.), data: 24 V 1918.

„... Cisza – prawie śmiertelna cisza, aby ją utrzymać czuwa aż nazbyt wielu stróżów. Jednak nie! Docierają do nas szepty, które zapowiadają zło i cała dusza drży ze strachu przed okropnym obrazem bliskiej przyszłości: oni chcą nas połknąć. Czy teraz to jest cisza spokojnego oczekiwania przeznaczonej na śmierć ofiary, czy też czajenie się przed walką – dowiemy się wkrótce. – Wstolicy «kurs» się ponoć poprawił. Krążą nawet pogłoski: że On^a ma zostać zwolniony, jednak nie wróci do nas na czas. Może jest w tym fantazja, ale nawet ona ma jakąś realną podstawę. Tak myśli centrum a jest przecież wiadomo, czego się od nich można spodziewać. Rozpoczęła się nagonka przeciwko nam ... wasze położenie woła o pomstę do nieba ...”

^a Adnotacja cenzora: „mowa jest o Piłsudskim”.

5. Nadawca: Wł.[adysław] Saraszin, Kobylanki, Modliborzyce, pow. opatowski^a, gub. radomska (Król. Pol.), odbiorca: jeńiec woj. z c. i k. 32 pp Władysław Debetz, sibińska 13 rota, łagier wojennoplennych [miejscowość nieznaną] (Rosja), data: 22 V 1918^b.

„pochwalony Jezus Chrystus!

kochany i drogi Szwagierku żywi i zdrowi jesteśmy czego i wam życzymy od pana boga i Matki Boski Czestochowskiej by ci dała dobre zdrowie Unas niec nie słycać tylko coraz to nas Austryjaki gozej rabują zabiraja nasz chleb, żywine co im tylko się podoba bida. Życzymy ci zdrowia dobrego co ci daj boże Życliwi twoji Szw[agier] i siostra Wł i Zofya

Saraszin”

^a Na adresowej stronie karty pocztowej odbito okrągły stempel: „Polnische Zensurgruppe”, z numerem kolejnym korespondencji: „XVI/404”.

^b Miejsce i data pisania karty pocztowej wg stempla pocztowego.

6. Nadawca: jeniec woj. Franciszek Pawelec, Drachalica, pow. garwoliński, gub. lubelska (Król. Pol.), odbiorca: jeniec woj. Jan Pawelec, Dwór Kostomlaty pod Ripem, pow. Raudnitz (Czechy)^a, data: 26 V 1918.

„List pisandy w **drachalicy**^b 26 maja 1918 roku

Wpierwszych słowach nasego listu niech Bendzie pochwalony Jezus Chrystus aspodziewam się twojej odpowiedi najsam pierw donosę ci Kochany Bracie onasem zdrowiu ze jesteśmy wszyscy dobrze zdrowi takiego zdrowia i tobie bracie zycemy wtem dalekim Kraju apowodzenie nase tak jesce chwalić Boga. Pisałeś Bracie Jakauna drozyzna to podług innych stron to unas jesce tanio funt słoniny tounas kostuje osiem marek funt mięsa wieprzowego 5. marek ancarka tounas stanowi seszcziesiąt kopiejek niemieckich Funt Chleba 35. kopiejek tylko unas kopiejki tojus mało kursują tylko fenigi takie zestary blachy to sąwduzem kursie bo ten swab się unas rozpociera i swoją lichą monetę tak drogo sacuje. co unas narodowość temu luteranowi zycy tozeby się go to upiło toby miał dosyć wnasem kraju. Teras Donosę Kochanemu Bratu ze listy ot ciebie bracie otrzymuję zachtóre ci serdecznie dziękuję bo jestm znich Bardzo Kontent anawzajem bytu był Kontemtniejszy zebyś donas przybył izebysmy się zsobą zobacyli i radzę Bratu tak żeby rezykować się wolnic samemu bo donas to duzo splenu poprzychedziło zaustrii awsyncy tak ja radzę Jan Kurzyp zbrzezic to przyset zaustrij piechotą zmadziarów tez się sam uwolnił i ludwik Janeczek tak samo przyset splenu zaustrii iwogule wszyscy się uwolniają ale tylko sami więcy niemam ciekawego co do pisania jaktylko ci posyłam Bracie wras zzoną serdecne zycenia i Braterskie usciski

Domilego widzenia jak NajPrętszego zobacenia
Francisek Pawelec”

^a Na części adresowej koperty odbito okrągły stempel: „Polnische Zensurgruppe”, z numerem kolejnym korespondencji: „XVI/501”.

^b Podkreślenie linią ciągłą ołówkiem, list jest pisany atramentem.

7. Nadawca: M. Dywan, Smerdynia, pow. sandomierski, gub. radomska (Król. Pol.), odbiorca: jeniec woj. ppor. K. Wiśniewski, Neustadt (Niemcy), data: 14 V 1918.

„... Codziennie jestem zasypywany pytaniami, kiedy się skończy wojna, czy jeszcze gdzieś toczą się walki, dokąd doszła rosyjska armia, czy Rosjanie jeszcze wrócą? itp. Próbuję każdemu wbić do głowy, że Rosjanie są rozbici i już nie wrócą, jednak niektórzy podejrzewają, że się porozumiałem z Niemcami i trzymam ich stronę. – W sprawie rewolucji rosyjskiej są bardzo podejrzliwi i niektórzy twierdzą nawet, że car jeszcze jest na tronie. Jest również wielu chłopów, którzy są trochę rozumniejsi

i coś wiedzą na temat wydarzeń wojennych i z nimi rozmowa jest przyjemna. Jeśli chodzi o tworzenie polskiej armii, to są bardzo sceptyczni i mówią, że jeśli nie będzie przymusowej rekrutacji, to bardzo niewielu zgłosi się dobrowolnie. Wszyscy z utęsknieniem oczekują zakończenia wojny, gdyż bardzo wielu ludzi znajduje się jeszcze w Rosji i w niewoli i ponieważ tutaj panuje straszna drożyzna ...”

8. Nadawca: Helena Pikumos, Adamów, pow. zamojski, gub. lubelska^a (Król. Pol.),
odbiorca: intern. legionista Hieronim Szumowski, 5 kompania 5 pp LP, Internierungslager,
Łomża (Król. Pol.),
data: 3 VI 1918.

„d. 3 czerwca 1918 r.

Panie Hieronimie!

List Pański odebrałem dzisiaj, dziękuję za pamięć i zaraz odpisuje.

Życzenia Stach odebrał i odpisał wam, z podziękowaniem. Czyście odebrali to niewiem?

Stach obecnie ze swoją żoną czuje się szczęśliwym, lecz Władek coś zanatto towarzyszy Stachowej, obawiam się żeby co złego nie wynikło z tego bo Stachowi zaczyna się to niepodobać. Władek kocha się niby w siostrze Stachowej żony, lecz to wygląda tak jakby w niej samej, nieposądzajcie mnie proszę o plotkarstwo bo piszę co myślę. Władek obecnie wielki elegant, i wpretęsjach, Józek znowu zkapcaniał i stał się «chreczkosiejem» jak również i Józka brat, nasz podlesny też w pretęsjach, pomiędzy sobą ponazywali się wszyscy bolszewikami, co bardzo zmartwiło administratora, bo się obawia żeby bolszewikami nie stali się wszyscy naprawdę. – Co doreszty to żyjemy jak dawniej, ja tylko oddzielnie teraz mieszkam, i sama gospodaruje na własną rękę, nasi «bolszewicy» mnie odwiedzają.

Piszecie że inni posli na ochotników do Bułgarów, no nic to jeszcze, cóż robić? Przecież oni jakoś sobie poradzą! Pozwolic się męczyć dobrowolnie niemożna, trzeba szukać innych dróg.

Naogół nic się nie zmieniło stara bieda, i z tych wielkich obietnic nic jakoś nie widać? Ja bo osobiście w nic już nie wieże, i nikomu. Zdaje się że pomału zrobi się to u nas co w Rosji, bo się już zanosi nato.

Jeżeli znajdziecie jakąś drogę wyswobodzenia, to korzystajcie z niej, byle nie z ujmo chonoru, żal mi was bardzo, i ciągle tam marnieć na własną zgube^b, to trudno, społeczeństwo tego nie oceni.

Co za drożyzna teraz to niemacie pojęcia, buty 600 Kr. i więcej, ubranie mezkie 1600 Kr. i to nie w najlepszym gatunku, a co do innych rzeczy to też stosownie do tego, słoniny 1 f[unt] 10 Kr. mięsa 1 f. 5 Kr cukru 1 f. 10 Kr. (bo na kwity już w tym miesiącu wcale nie wydają) ceny maksymalne to tylko na papierze, bo gdyby Kto chciał tak płacić to zdechłby z głodu i nic by nie kupił! A jeszcze by mu się coś nadokładkie oberwało po skurze.

Kończe już bo zmarzłam przy pisaniu, takie zimno już parę dni i po całomiesięcznej suszy, deszcze padają z gradem, ludziska desperują że na polach nic nie będzie bo wyschło wymarzło, itd. No nie smućcie się chłopcy, jakoś to będzie, da Bóg że i lepszych czasów dożyjemy!!

Chocjaż mówią że «nadzieja głupich matka» ale zawsze lepiej chocjaż to jak nic. Ukłony od wszystkich dla was obydwuch i pozdrowienia

Szczerze zycziwa
Helena”

^a Na części adresowej koperty odbito okrągły stempel: „Polnische Zensurgruppe”, z numerem kolejnym korespondencji: „XVI/490”.

^b Dalej autorka listu skreśliła: „i bez pożytku dla”.

9. Nadawca: intern. legionista Tadeusz Stawiński, Łomża (Król. Pol.),
odbiorca: Bolesław Pagowski, Laski, pow. piotrkowski, gub. piotrkowska (Król. Pol.),
data: 15 VII 1918.

„... Już 3 dni trwa likwidacja obozu. I tak, większa część internowanych wstąpiła do wojska. Reszta, począwszy od dzisiaj, jedzie w grupach do domu ...”

10. Nadawca: jeńiec woj. por. Tadeusz Tomczycki, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Offiziers-
-Abteilung, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
odbiorca: Józefa Wesołowska, hotel „Maria”, ul. Błagowieszczeńska 78 m. 3, Kijów^a (Rosja),
data: 27 VI 1918.

„169^b.

Csót. d. 27. VI.1918 r.

Józiu moja kochana! Nareszcie w Siiserzn otrzymali od was wiadomości i to pomyślne. – Jesteśmy więc już spokojni o całą rodzinę. Mama, Adzio i Zosienka zdrowi i trzymają się, gospodarują. Adzio działa społecznie w okolicy. Widocznie będziemy w njewoli do końca wojny światowej – już półtora z górą roku siedzimy pod wartą i za siatkami jako sprzymierzeńcy. Na kilka naszych raportów nawet odpowiedzi nie otrzymaliśmy. – Czekamy dalej. – Drożyzna wielka. – Prowadzimy ekonomicznie cztery gospodarstw: jak chlewnię, królikarnię dużą, spory ogród warzywny, gołębie i nawet ul – dlatego możemy wyżyć.

Serdecznie was wszystkich całuję

Tadeusz”

^a Na części adresowej karty pocztowej odbito okrągły stempel: „Polnische Zensurgruppe”, z numerem kolejnym korespondencji: „XVI/504”.

^b Liczba ta napisana obok daty przez autora karty pocztowej może znaczyć kolejną wysłaną korespondencję. Taką praktykę stosowało część korespondentów. Por. inne listy pisane przez Tadeusza Tomczyckiego.

11. Nadawca: jeniec woj. Antoni Edmund, Syzrań, gub. symbirska (Rosja),
odbiorca: Anna Skarbówna, Brzozów (Galicja),
data: 7 III 1918.

„... Ostatnie wydarzenia^a, które miały miejsce pomimo zwołania wieców żałobnych, wywarły na mnie okropne wrażenie. Znikła wiara, która nas kiedyś wypełniała ...”

^a Adnotacja cenzora: „sprawa chełmska” (chodziło o oddzielenie Chełmszczyzny od Królestwa Polskiego i oddanie jej postanowieniami pokoju brzeskiego Ukrainie).

12. Nadawca: legionista Karol Lenczowski⁴⁷⁸, Berszad, pow. olhopolski, gub. podolska^a (Rosja),
odbiorca: Natalia Seidlerówna, ul. Grunwaldzka I[okal] 6, Lwów (Galicja),
data: 24 III 1918.

„24 III 1918

Kochana Tolusieńko!

Pisałem przed paru dniami kartkę, wątpię jednak, czy dojdzie, ponieważ zaś obecnie zaczęła kursować poczta do Austrii, więc pragnę przesłać Pani parę słów, sądząc, że mimo wszystko list mój nie będzie czymś nadzwyczajnym, ale zwykłą wiadomością od kogoś blizkiego. Dużo już czasu upłynęło od chwili naszego rozstania się, nie chcę rozwodzić się nadtem, po czyjej stronie była wina, stwierdzam tylko, że całe to nieporozumienie w chwili, gdy już doszliśmy prawie zupełnie do zgody, było dla nas obojga niepotrzebnym zmartwieniem. Obustronna skłonność do urazy i upór sprawiły, że blisko pół roku nie pisaliśmy do siebie i możebyśmy dalej milczeli, gdyby nie okoliczności, które zaszły ostatnio i które mię zmuszają do stanowczego wystąpienia. Jestem ze swym pułkiem daleko od kraju, na wygnaniu, wśród obcego i dzikiego żywiołu izolowany zupełnie od świata i co najgorsza niepewny jutra jak również dalszej przyszłości. Idziemy gdzieś w głąb Rosji – po co – ja nie wiem, nie wiem, bo nie wierzę w naszą przyszłość jak w ogóle nie wierze w zdolność twórczą Polaków; idziemy bo innego wyjścia nie mamy, może wrócimy kiedyś jako rozbitki, a może nie wrócimy nigdy. Położenie moje jest tego rodzaju, że nie mogę i prawdopodobnie długo nie będę mógł przesłać Pani nawet swego adresu, chce więc koniecznie rozmówić się z Panią i załatwić definitywnie kwestyą naszego wzajemnego stosunku. Nie jestem pewny wzajemności Pani, zdaje mi się jednak, że obojętny Pani nie jestem, że naszemu związkowi nie stoi

⁴⁷⁸ Karol Lenczowski (1891–1936) jako legionista służył najpierw w Legionach Polskich, a potem w Polskim Korpusie Posiłkowym. Należał do tych oddziałów Korpusu, którym udało się w bitwie pod Rarańcza w nocy z 15 na 16 II 1918 r. przebić na rosyjską stronę frontu. Po połączeniu się tych oddziałów z II Korpusem Polskim Lenczowski wędrował wraz z nimi w głąb Ukrainy – o czym pisze w korespondencji. W okresie międzywojennym oficer zawodowy, ppłk dyplomowany, m.in. dowódca 2 Pułku Strzelców Podhalańskich w Sanoku. W.K. Cygan, *Oficerowie Legionów...*, t. 3, s. 22.

nic na przeszkodzie, jeśli więc Pani chce mi zaufać i zaczekać na mój powrót, to będę bardzo szczęśliwy i związek nasz będę chciał zaraz po powrocie doprowadzić do skutku. Posiadam około 8 000 koron, przypuszczalnie będę miał niedługo i stanowisko, które mi zapewni spokojny byt, w każdym razie na początek urządzić się skromnie będzie można. Znajomość nasza już trwa blisko 10 lat, zamiary moje są już Pani dawno znane, nie widzę więc racji rozłączania się z sobą teraz, gdy można już realnie myśleć o życiu wspólnym. W najbliższym czasie porzucę wojsko, bo nie chcę mieć więcej do czynienia z tem przedsiębiorstwem i w powodzenie akcji naszej nie wierzę^b, oglądam się za posadą w którejkolwiek z tutejszych firm, pensye są bardzo wysokie i jak na tutejsze warunki życiowe najzupełniej wystarczające, przeczekam więc zawieruchę wojenną do końca tutaj w Rosji i będę się starał zainstalować się tu już na stałe, tem więcej, że kwestya powrotu na stałe do Austrii jest dla mnie bardzo problematyczną po tem wszystkiem cośmy zrobili. Nie otrzymam prędko wiadomości od Pani i w ogóle jakiś czas porozumiewanie się wzajemne będzie niemożliwe, w każdym razie jednak pisał będę przy każdej nadarzonej sposobności, mając zawsze to zaufanie i nadzieję, że Pani czeka na mój powrót. Proszę wybaczyć moje dłuższe milczenie i nie gniewać się, bo naprawdę uraza do mnie jest zupełnie bezpodstawna i interpretowanie tego, co zaszło, w niepochlebny dla mnie i uwłaczający mi sposób jest dla mnie krzywdzące i niesławne. Kończąc, zasyłam pozdrowienia dla całej roddziny i łączę moc uścisków

Karol

Posyłam list nieopłacony, to dajdzie prędeż i łatwiej, proszę więc wybaczyć.”^c

^a Na części adresowej koperty odbito okrągły stempel: „Polnische Zensurgruppe”, z numerem kolejnym korespondencji: „XVI/496”.

^b Następnym wyraz skreślony: „nawet”.

^c Fragment dopisany na lewym marginesie ostatniej strony listu.

13. Nadawca: Karol Lenczowski^a, Berszad, gub. podolska (Rosja),
odbiorca: Janina Gutkowska, ul. Kochanowskiego 85, Lwów^b (Galicja),
data: 24 III 1918.

„24 III 1918

Panno Janusiu!

Nie przypuszczałem nigdy, że kiedyś przyjdzie mi pisać do Pani z głębokiej Ukrainy i wśród tak wyjątkowych okoliczności. Przejście nasze na drugą stronę wśród całonocnej walki⁴⁷⁹, następnie odbycie 450 wiorst drogi wśród nader trudnych warunków, bo bez zaprowiantowania i bez grosza, bałagan, jaki tu panuje i co najsmutniejsze, rozczarowanie, jakie nas spotkało, gdy zamiast zorganizowanych oddziałów polaków zastaliśmy jakieś dziwne apatyczne towarzystwo na wpół bolsze-

⁴⁷⁹ Odbiło się to 15/16 II 1918 r. pod Rarańczą.

wickie, mieniające się być korpusem polskim⁴⁸⁰, wreszcie wieści o losie, jaki spotkał korpus Muśnickiego⁴⁸¹ – to wszystko, co stanowi treść naszego życia po przejściu za Ukrainę. Życie to jakkolwiek znośne wpływa jednak ogromnie przygnębiająco na umysły, trudno bowiem wobec coraz to smutniejszych wieści opędzić się czarnym myśłom. Obecnie jesteśmy na krótkim postoju, czeka nas znów 600–800 km drogi, no i może kilkoletnia tułaczka poza krajem, gdyż Bóg jeden wie, jak długo wojna może się jeszcze przeciągnąć. Moznaby tu wprawdzie znaleźć nawet bardzo korzystną posadę, nie myśli jednak nikt o tem, wszystko owiane myślą tworzenia wolnej od obcej opieki armii, choćby nawet kosztem największych ofiar i choćby nawet za królem. Władek jest z nami, trzyma się dobrze i zdrowie mu służy, wogóle wszystko mimo ciągłych marszów i trudów wygląda bardzo dobrze. Tutaj żywności u ludzi podostatkiem i można nabyć jej tanio, za to przedmioty fabryczne o wiele droższe niż w Galicyi, o ile w ogóle są do nabycia. Ludność głupia i apatyczna na wszystko, co się wkoło niej dzieje, dwory zrabowane i spalone bez wyjątku wszystkie. Formacyj wojskowych rosyjskich nie można spotkać nigdzie tam iż dzisiaj Rosja – przynajmniej z tej strony Dniepra – nie ma ani jednego pułka pod bronią.

Od kilku dni chodzi już poczta do Austrii, cieszę się z tego powodu bardzo, bo będę mógł przesłać czasem parę słów. Takbym chciał otrzymać parę słów od Pani i dowiedzieć się, co słyhać w kraju, jednak trudno na razie o tem myśleć, gdyż nie mogę nawet podać adresu.

Panno Janusiu, proszę nie zapomnieć o naszej znajomości i przyjaźni, ja ze swej strony dołożę starań, by z kartką Pani zapoznać się bliżej, jesteśmy od siebie daleko, jednak przyjdzie wreszcie czas, że skończy się ta tułaczka i rozpocząć będzie można inne życie, wśród normalnych warunków. Ja starał się będę pisać przy każdej nadarzonej sposobności i proszę być o Dzimka spokojną, jesteśmy razem i radę sobie jakoś damy, byle tylko wam wszystkim Bóg dał doczekać lepszych chwil i przetrzymać te ciężkie czasy. Zasyłam ukłony dla państwa i łączę moc serdeczności. Karol

Proszę wybaczyć, że listu nie opłacam, jednak nieopłacone dochodzą pewniej i prędzej^c.

^a Por. jego poprzedni list, pisany tego samego dnia do Natalii Seidlerówny, list nr 12 w niniejszym sprawozdaniu.

^b Na stronie adresowej koperty odbito stempel: „Polnische Zensurgruppe”, z numerem kolejnym korespondencji: „XVI/497”.

^c Fragment dopisany na lewym marginesie ostatniej strony listu.

⁴⁸⁰ Jest tu mowa o II Korpusie Polskim, który połączył się z oddziałami Polskiego Korpusu Posiłkowego po ich przebicie się na rosyjską stronę frontu.

⁴⁸¹ I Korpus Polski musiał się rzec pod presją niemiecką zwierzchnictwa Rady Regencyjnej w Warszawie, podporządkował się Niemcom, którzy w okresie maj–lipiec 1918 r. przeprowadzili jego rozbrojenie.

14. Nadawca: por. Stefan Wojewódzki, Murmańsk^a, pow. aleksandrowski, gub. archangielska (Rosja), odbiorca: Moskiewski Oddział Specjalnego Komitetu Pomocy Jeńcom Wojennym, Plac Czerwony, Moskwa, przesłać Marii Barnhard, Ojców, gub. kielecka (Król. Pol.), data: 31 V 1918.

„Kochana Ciociu! Z drogi do Francji do wojsk polskich⁴⁸², z brzegu Oceanu Lodowatego ślę najserdeczniejsze pozdrowienia. Czy list pisany przez Otta z I korpusu polskiego otrzymały Panie? Jak zdrowie? Co słyhać? Jak w Łodzi? Adres mój (o ile mnie wieloryby nie zjedzą) następujący: Paryż – ulica Washington 9, Pan Harri Wagner, dla por[ucznik] Wojewódzki Wujostwo Antkowie wyjadą wkrótce z Moskwy przez Archangielsk do Francji. Adres ich ten sam co i mój. Wujostwo Józiowie i Bronka Bieniazówna (Warszawa, Wolska 7 p. A. Horn zdrowi. Całuję wszystkich serdecznie i proszę pisać Stefan. Murmańsk 31 Maja 1918 r.”

^a Na stronie adresowej karty pocztowej okrągły rosyjski stempel pocztowy: „Murmańsk Ar x 2-6 18”.

15. Nadawca: jeńiec woj. nr 682, Jakub Głuszyk, Dépôt de prisonniers de guerre, Montluçon, dep. Allier^a (Francja), odbiorca: Jan Głuszyk, Siedliska pod Dynowem, pow. brzozowski (Galicja), data: 22 V 1918.

„dnia 22, 5 1918

Drogi Rodzice zasyłam wam Serdeczne pozdrowie Jak się macie Co jest nowego kołonas cosię tyczy powodzenia mego to dość nie zgorse Drogi Rodzic donoszę wam że znajduję się w tem miejscu Gdzie, Byłem i Napiszcie mi sojest Zbratem Michasiem pisze lub nie i czy A Piotróś pisał to mi proszę odpisać co jest że taki długi czas nie miałem żadnego pisma odwas Donoszę wam rze Brat Piotróś Pisał domnie że mi posłał fotografie Ale ja nic nie dostałem, Nie pisał Tylko Michaś, Drogi Rodzice tuwe Francyi nie ma nic nowego jeść jest co i robić tak samo

Rzecz jasna że bez pracy nie bendą kołaczy, Drogi Rodzice wojna się jeszcze wnet nieskonczy Drogi Rodzice niemyślcie sobie że Francuzi, toczą wojne dla Dobra Swego Ale tagoż dla Narodów Kture były przez tak długi czas U ciśnione a najwieny Polacy

⁴⁸² Armia Polska zwana też Błękitną Armią we Francji tworzyła się od czerwca 1917 r. z Polaków-żołnierzy w Rosji, którym udało się przedostać do Francji przez Murmańsk, Polaków-jeńców z wojska austriackiego i niemieckiego, ochotników z Polonii francuskiej, angielskiej, USA, Kanady. Została ona powołana 4 VI 1917 r. dekretem prezydenta Francji Raymonda Poincaré. 28 IX 1918 r. na mocy układu między rządem francuskim a Komitetem Narodowym Polskim, Komitet objął zwierzchnictwo nad AP. Naczelnym dowódcą AP mianowano 4 X 1918 r. gen. Józefa Hallera. W kwietniu 1919 składała się ona z 2 korpusów liczących 7 dywizji (26 pułków). Po powrocie do kraju weszła w skład Wojska Polskiego. W.H. Trawiński, *Odyseja Polskiej Armii...*

Drogi Rodzice donoszę wam Co się tyczy ze spraw Polskich We Francji to rosną coraz więcej w górę, przeczytany każdą gazetę Niema takiego dnia żeby nie Stało coś o Polsce. Hociasz Niemcy Mówią że nie znają Polaków Ale Są Ludzie ktuży znają Polaków I widzą do czego nas doprowadzili Naszi Panowie chlebobdawcy Znaszej Ojczyzny. Jak ja Osiem lat służę przy wojsku Com zarobił co mam Ot ni 8 Koron nie dostałem Zate osiem lat

Kończę swe wyrazy

Jak was mile pozdrawiam Was Ojczy Mamo Michasiu

Kozda w Zadziu Pozdrów

Piertósia odemnie jeśli pisał Sąsiadów Krewnych Przyjacieli

Pozdrówia moich kolegów

Odemnie Dziewczęta

Siostro i Szwagra

Domilego Zobaczenia Się Zwami wasz syn Jakób

Teraz wam napisze Adres, wyraźny

I zawsze naten adres piszcie

prisonnier de guere – jeniec wojenny

Głuszyk Jakob matr 682

Dépôt de P. G. Moluson

Allier France

Szanowny Pan Głuszyk, Jan w Siedliskach

Ost, pr. sz. Dynów, Galicyja, Austric”

^a Na części adresowej koperty odbito okrągły stempel: „Polnische Zensurgruppe”, z numerem kolejnym korespondencji: „XVI/498”.

16. Nadawca: jeniec woj. Marcin Nowakowski, Dépôt de prisonniers de guerre Le Puy-en-Velay, dep. Haute Loire (Francja)^a, odbiorca: Michalina Nowakowska, Krasieczyn, pow. brzozowski (Galicja), data: 12 VI 1918.

„Le Puy 12/6 1918

Kochany mój Braciszku^b!

Dziwi mie to bardzo, co się stało Tobie że mie raczyłeś napisać jeden list za cztery lata, lepiej już było nie pisać bo szkoda Ci papieru i już wnet koniec wojny będzie! W odpowiedzi na list, to tak: – że my nie szliśmy bronić Ojcz[yzny]: bo jej nie mamy, nasza Ojcz. była w trzech rękach, a dopiero może po wojnie będziemy mieć Ojcz. naszą Polskę a teraz na razie nie mamy. Chcesz wiedzieć co zaszło że jestem w niewoli, to mogę Ci powiedzieć krótko, że byłem złapany podczas ataku

nocnego w lesie, a możesz wiedzieć jaka walka w lesie podczas nocy, i nie tylko ja sam byłem złapany, ale wiele innych teraz Ty miałeś szczęście. Chwalisz się teraz order., co mie z tego żeś się odznaczył, mie nic dobrego nie uczyniłeś, i nie odwiedzisz^c bo jestem we Francyi, a jak możesz to weź sobie urlop od Twego komend. tu do mnie do Francyi, bo ja nie mogę i mie nie wolno bo jestem jeńcem.

kończę słowa
i pozdrawiam Cie serdecznie
brat Marcin”

^a Na części adresowej odbito stempel: „Polnische Zensurgruppe”, z numerem kolejnym korespondencji: „XVI/499”.

^b List ten znajdował się w kopercie adresowanej do siostry z adnotacją: „Siostro! Tego listu nie posyłaj jemu, tylko jak będzie na urlopie to daj mu czytać bo może byćcie sobie w czem zaszkodziłi jak byście posłali Brat Marcin”.

^c W oryginale: „odwiedzisz”.

Za zgodność: dr Wiktor Mauer

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Sprawozdanie i fragmenty korespondencji: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Korespondencje w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3760 Res. 5176, k. 3–13, 17–27.

Nr 678

1918 czerwiec 1, [Wiedeń]. – Meldunek referenta rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, (Referat XVI/19), Exh. No. 8766, wyjaśniający przyczynę braku sprawozdania miesięcznego za maj 1918 r.

Meldunek z dnia 1 czerwca 1918^a

Melduje się, że w miesiącu maju wpłynęło tak mało spostrzeżeń odnośnie sprawy polskiej, że zrezygnowano ze sporządzenia miesięcznego raportu⁴⁸³.

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

^a W prawym górnym rogu napis maszynowy: „Referat XVI/19. Rtm. hrabia Osiecimski-Czapski”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3780 Res. 8768, k. nlb.

⁴⁸³ Osiecimski-Czapski sporządził sprawozdanie dotyczące „sprawy polskiej”, łącznie za okres maj–czerwiec–lipiec 1918 r.

Nr 679

1918 czerwiec 6, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 942/P, zawiera fragment korespondencji, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki, dotyczący podejrzenia dezercji.

Meldunek z dnia 6 czerwca 1918^a

Temat: Podejrzenie dezercji

Nadawca: Paweł Wielichowski, Olejów, pow. złoczowski (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. Józef Wielichowski, campo di prigionieri di guerra Orvinio, prow. Rieti, Umbria (Włochy),
data: 18 IV 1918.

„... Kochany Synu! Nie wiem, co się z Tobą dzieje... u nas mówi się, że jak ktoś dobrowolnie poszedł do niewoli, to jego rodzice tracą cały majątek. Nie wiem tylko, czy to prawda ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.^b

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załączniki: 1 karta [pocztowa]”, której nie udało się odnaleźć. Informacja o jej załączeniu do pisma skierowanego do Ministerstwa Wojny może sugerować, że tam została załączona.

^b Pod dokumentem adnotacja maszynowa: „Do: c. i k. Ministerstwa Wojny, Wydział X ds. Jeńców Wojennych, przedkłada się meldunek, że w sprawie wyżej wymienionej osoby brak jest obciążającego materiału, Wiedeń, 15 czerwca 1918/1 karta”. Pod pismem parafa nieczytelna; najpewniej zostało wysłane przez Oddział Cenzury GZNB.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3786 Res. 11858, k. nlb.

Nr 680

1918 czerwiec 6, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 943/P, zawiera fragment korespondencji, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki, oraz jej oryginał w języku polskim opisujący obchodzenie cenzury.

Meldunek z dnia 6 czerwca 1918^a

Temat: Obejście cenzury

Nadawca: Roman Jagusiewicz, Kozienice, gub. radomska (Król. Pol.),
odbiorca: jeniec woj. Władysław Czerepiński, Evidenzkanzlei [kancelaria ewidencji?], Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry),
data: 17 V 1918.

„No 9 Kozienice 17/V 918

Najukochańszy mój Kociulku!

List rekomendowany No 14-ty jak również No No 8 i 11 otrzymałem, No 13 nie otrzymałem jeszcze.

Władziutku mój Najukochańszy zrobię to, bo kochając Ciebie nawet pomysleć mi nie wolno o tem żebyś Ty przeze mnie jeszcze mógł znosić jakiegokolwiek cierpienia. Jedno mnie tylko dziwi Koteczku mój dlaczego tak ma być. Ja dla Ciebie Złotko Ty moje wszystko zrobię, lecz nie wiem co za przyczyna ku temu. Czy możesz mi o tem napisać? Samemu trudno jest mi się domyśleć. Z początku przypuszczałem że musieliście się poróżnić tak z Jaworskim jak i z Tabors[??], lecz drugiej strony znając [??] z okazywanej sympatji, a raczej przyjaźni Tobie zaniechałem tego domysłu, po drugim mogę się tego spodziewać. Błagam Cię więc mój Koteczku Najmilszy jeżeli tylko możesz to napisz mi o tem. Nie dlatego zapytuje żebym miał postawić «veto».

Bo co «Ona» powie i Ty mój Dziutku jest dla mnie świętym rozkazem. Mając Ciebie Złotko moje i kochając nikt mnie tam więcej nie obchodzi, na nikim mi nie zależy. Jeżeli tęsknię za obozem, wierzaj mi, jak pragnę szczęścia z Lubą moją, to tylko z Tobą, mój Ty biedaku, bo los Twój mój Koteczku obchodzi mnie więcej niż mój własny. W snach nie schodzisz mi z myśli i zawsze jedno i to samo, a mianowicie: nasze rozstanie się, z tą tylko różnicą, że wyjeżdżając z obozu jakaś nadzwyczajna siła przemocą zatrzymuje mnie, tak że wprost nieraz we snie muszę formalne walki staczać z niewidzialną siłą. Tak, Władziutku mój!, obecnie dopiero odczuwam, pomimo że mam panią swego serca zawsze przy swym boku, jak brak mi Ciebie. Gdybym Ja stracił, co nie daj Boże, żyłbym tylko dla Was. Przyjeżdżaj tylko Złotko moje, a posada w każdej chwili dla Ciebie znajdzie się, nie w Kozienicach to w Opatowie. Niemca kuj się, bo chociaż nie jest tak bardzo potrzebnym, lecz w niektórych wypadkach przyda się. Tęsamem Kotuniu Najdroższy zabijesz sobie czas i będziesz mniej myślał o tej przeklętej niewoli.

O podróży do Warszawy napisałem Ci już w liście No 6, teraz oczekuję na rezultat z guberni, tak że jasnej odpowiedzi jeszcze dać Ci nie mogę. Ja tymczasem nic absolutnie nie robię, po całych dniach przesiaduje u swojej Bogini. Wkuwać zaczną dopiero po zielonych świętach, lecz nie w Kozienicach, a w Opatowie, napewno jeszcze nie wiem czego, jeżeli tylko zaczną to nadal w swoim zawodzie, na pomocnika. Miałem nawet ofertę z Radomia do apteki z płacą 150 kor. miesięcznie na początek, lecz brat marzy o czem innym, a mianowicie: założyć jaki interes na siebie, no i mnie chce wciągnąć do spółki, w tej też sprawie wyjeżdżam do Opatowa na czas dłuższy. Ja sam również marzę o niezależnym stanowisku,

aby położyć kres wyzwaniom i swoją Lubą w jaknajkrótszym czasie poprowadzić do ołtarza. To jedyny mój cel obecnie. Władeczku o listy nie martw się wszystkie dochodzą, ani jeden nie przepadł. Proszę Cię tylko mój Kotuniu Najukochańszy nie wydawaj niepotrzebnie pieniędzy na rekomendowane, bo tak jedne jak i drugie ida do mnie jednakową ilość dni jeszcze ani jeden z Twoich listów nie był na cenzurze, o to że przepadnie bądź spokojnym. Wiedząc jak Ci ten grosz trudno przychodzi, proszę Cię nie szafuj nim, ślij tylko kryte, chyba że coś ważnego więc w tedy rekomend[owane].

Konczę Kotuniu mój. Twej Leonci, pisząc, przeslij odemnie ucałowanie rączek Znajomym załącz ukłony. Ciebie Najukochańszy mój Dziunku i sercem mi Drogi Władziutku ściskam i całuję po niezliczone razy w Twe Drogie mi ślepki i dzióbcezek. Twój zawsze wierny i szczerze Cię Kochający Romek
Pisz, pisz...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Do wiadomości c. i k. Dowództwa Obozu Jeńców Wojennych w Csóth pod Papa z prośbą o sprawdzenie, czy adresat wysyła swoją korespondencję w taki sposób, że nie przechodzi zgodnie z przepisami przez cenzurę. Wiedeń, 8 czerwca 1918. Kick

C.i k. Obóz Jeńców Wojennych w Csóth

Notatka służbowa

Csóth, 12 czerwca 1918

Powołując się na Exh. Nr. 11860/1918 łącznie z 1 listem, zawiadamia się, że zgodnie z informacją uzyskaną od polskiego jeńca wojennego Władysława Czerepińskiego, swoje listy skierowane do Romana Jagusiewicza wysyłał w zamkniętej kopercie, ofrankowanej przepisowymi znaczkami pocztowymi za pośrednictwem królewskiego węgierskiego urzędu pocztowego, tak że wrzucał te listy do skrzynki pocztowej. Korespondencję adresowaną do członków swojej rodziny przesyła drogą służbową.

oficer pocztowy kpt. dr Nodnar m.p.

2 Załączniki

Cesarsko-Królewski Obóz Jeńców Wojennych w Csóth, Präs., dnia 13 czerwca 1918, Dl. Nr. 7078 Adj z 2 załącznikami

Widziałem!

komendant obozu Szemow m.p.

GZNB. Oddział Cenzury

Präs. dnia 17 czerwca 1918

Do:

Cesarsko-Królewskie Dowództwo Obozu Jeńców Wojennych w Csóth pod Papa Przekazuje się z prośbą o spowodowanie zaniechania wysyłania korespondencji

przez jeńców wojennych niezgodnie z przepisami, ewentualnie o pociągnięcie winnych do odpowiedzialności.

płk Kick m.p.

Wiedeń, 20 czerwca 1918

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 list”, a u dołu pod meldunkiem drugi stempel: „GZNB. Zensurabteilung, präs. 6/6 1918/ Nr. Res. 11860 Blg. 1”, w dolnym prawym rogu adnotacja: „Z obóz gg. R.”

*Meldunek i pismo Kicka do Dowództwa Obozu: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
List w języku polskim: oryginał, rękopis.*

Notatka służbowa: kopia, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3786 Res. 11860, k. nlb.

Nr 681

1918 czerwiec 6, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 941/P, zawiera fragment korespondencji, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki, dotyczący zamiaru wstąpienia jeńca wojennego do Armii Polskiej we Francji.

Meldunek z dnia 6 czerwca 1918^a

Temat: Zamiar jeńca wojennego wstąpienia do wrogiej armii

Nadawca: jeńiec woj. chor. Jan Becher, campo di prigionieri di guerra Santa Maria Capua Vetera, prow. Caserta, Kampania (Włochy),
odbiorca: panna Zenona de Hlawati, Homestead, hrabstwo Miami-Dade, Floryda (Stany Zjednoczone),
data: 19 IV 1918.

„... Jeśli chodzi o wstąpienie przeze mnie do polskiej armii we Francji, to moim obowiązkiem jest, aby nie wahać się zbyt długo. Chociaż bardzo kocham moją rodzinę i wiele jestem winny mojej Matce, to jednak nie będę się ani chwili wahał. Na razie ta armia jeszcze nie istnieje, jednak jestem przekonany, że wkrótce powstanie ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”; u dołu pod tekstem stempel: „GZNB. Zensurabteilung,

präs. 6/6 1918/ Nr. Res. 11859 Blg. 1". Na dole pod dokumetem napisano: „Według wiadomości Wydziału Informacji przedkłada się do Ministerstwa Wojny, Wydział X ds. Jeńców Wojennych”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3786 Res. 11859, k. nlb.

Nr 682

1918 czerwiec 6, [Wiedeń]. – Meldunek naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 944/P, wraz z załączonymi trzema oryginalnymi polskimi korespondencjami i pismem z 30 VI 1916 r., dotyczą przesłania świadectwa chrztu i służby Polaka w Legii Cudzoziemskiej.

Meldunek z dnia 6 czerwca 1918^a

Temat: Austriacki Państwowy Obóz Jeńców Wojennych Legii Cudzoziemskiej

1. Nadawca: Agata Śnieżek, wieś Orzechówka pod Jasienicą, pow. brzozowski (Galicja), odbiorca: Stanisław Śnieżek⁴⁸⁴, 3 Sekcja, 11 Kompania, 1 Regiment Marszowy, Legia Cudzoziemska, Fez (Maroko), data: 2 III 1918.

„Niech bendzie pochwalony Jezus Hrystus i Marya Matka jego
Najukochańszy synu

List od ciebie odrzymałam za ktury ci serdecznie dziękuje kochany synu dowiadujesz sie czy bracia żyją to jusz nie zyje trzuch Jantek, Franek, i Ignac, Jantuś umar w szpitalu na suchoty a Franuś i Ignaś polegli na polu bitwy – w jednym roku wszyscy polegli, tylko mi został ten jeden Wojtuś piszesz o adres do Szymka ja onim nie wiem nic był przody w Rosyj a teras to nie wiem onim nic. Do Brzuszcząki adresu nie mam bo listy nie idą.

Jeżeli mętryke doštane to ci pośle bo ja ci chcała w szternastym roku posłać ale mi nie dali tom nie mogła. Kochany synu napisz migdzieś ty jest czy przy wojsku czy przy jakiej robocie i wjakim kraju. My Bogu dzięki zdrowi wszyscy czego i tobie życzymy.

Wiency ci nie piszę bo nie wiem czyto dojdzie. Pozdrawiamy cię wszyscy przyjaciele i znajomi. Kochany synu modlij sie do Matki najświętrzej bo ona to sprawiela że list przyszedt od ciebie.

⁴⁸⁴ Stanisław Śnieżek należał do środowiska Polaków-emigrantów zarobkowych, którzy w latach 1908–1909 wyjechali do Francji. W czasie Wielkiej Wojny część z nich znalazła się w różnych formacjach francuskich i polskich. O tej grupie emigrantów przed I wojną światową zob. J. Molenda, *Listy chłopów galicyjskich...*, s. 43–50.

Agdy list dostaniesz odpisz żaras. kochająca cie Matka.

Bogu cię oddaję.

Agata Sniezek”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski m.p.

Pismo Szefa Oddziału Cenzury GZNB

Do: Cesarsko-Królewskie Dowództwo Wojskowe w Przemyślu, przekazano w celu uzyskania informacji. Wiedeń, dnia 8 czerwca 1918 płk Kick

Do: Oddziału nr 24 Cesarsko-Królewskiego Dowództwa Żandarmerii w Jasienica, dnia 30 czerwca 1918 Sanok

Po przeprowadzeniu dochodzenia donosi się, że Stanisław Sniezek, urodzony w roku 1890 w Orzechówce, powiat Brzozów, należy do tutejszej jurysdykcji.

Osoba ta przed 10 laty wyemigrowała do Francji za pracą. Stamtąd w roku 1914 pisał do swojej matki Agata Sniezek do Orzechówki z prośbą o przesłanie świadectwa chrztu, jednak matka nie spełniła tej prośby.

Matka nie zna obecnego miejsca pobytu syna, wie tylko tyle, że pisał do niej w roku 1916, że jest w niewoli wojennej. Załącza się [nieczytelne słowo] dwa listy, które napisał do swojej matki. [zob. niżej]

[podpis odręczny nieczytelny]

2. Nadawca: Stanisław Śniezek, nr 18.237, 3 Sekcja, 11 Kompania 1 Regiment marszowy, Legia Cudzoziemska, Fez (Maroko),
odbiorca: Agata Śniezek, wieś Orzechówka, poczta Jasienica, pow. brzozowski (Galicja),
data: 6 I 1918.

„Fez, dnia 6/1 1918

Niech będzie pochwalony

«Jezus Chrystus»

Kochani Mamo najsam pszód dowiaduje się owaszem zdrowiu oras i powodzyniu
Co się tyczy mego zdrowia tom jest zdrow, ot powodzynie moje jak to zwykle szy???

Boże byście mi byli przysłali metryke jak ja wam pisał w roku 1914, tem, tobym był tego nieszczęścia uszedł ale kiedy sie stało tak toniech się dzieje wola Boża, Dowiaduje się czy bracia żyją, tomi napiszcie

Pozdrawiam was mile i serdecznie i Bratow i wszystkich sąsiadow Bącie mi zdrowi wszyscy domiłego zobaczenia

Proszę was pssyclijcie mi adres do Marynki Bruszkowej, i do brata Szymona, oto was prosze
z Bogiem”

4. Nadawca: Stanisław Śnieżek, nr 18.237, Etrangers du camp [obóz obcokrajowców] Méchéria, dep. Aïn Séfra (Algieria, Afryka Północna), odbiorca: Agata Śnieżek, wieś Orzechówka, poczta Jasienica, pow. brzozowski (Galicja), data: 4 II 1916.

„Wpierwszych słowach mojego listu odzywam się najpierw dowas tymi słowami kturę brzmią w każdym domu Chrzeciańskim powstąpieniu za próg Niech będzie pochwalony «Jezus Chrystus» I Marya, Matka – jego, ktura godna słowa tego. Droga Moja mamó najsam pszód dowiaduje się owaszem miłem zdrowiu oraz i powodzynie, Co się tyczy mego zdrowia tom jest zdrow dotego czasu, Ja jestem teras za brany jako doniewoli podczas wojny, teras się dowiaduje czy bracia żyją czy pomarli tomi napiszcie, Więcy wam nimam cociekawego pisać bo sam na razie niewiele znam tylko was pozdrawiam mile i serdecznie i życze wam dobrego powodzynie. Pozdrawiam wszystkich sąsiadów i przyjaceli. Bącie mi zdrowi i weseli wszyscy do miłego zobaczenia się zwami odpiszcie mi wnet,
Wasz Syn Stanislas

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” oraz podano informację: „Załącznik: 1 list”; u dołu pod tekstem stempel: „GZNB. Zensurabteilung, präs. 6/6 1918/ Nr. Res. 11861 Blg. 1”.

Meldunek i załączone pisma: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Trzy korespondencje w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3786 Res. 11859, k. nlb.

Nr 683

1918 czerwiec 18, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, w zastępstwie naczelnika grupy podpisał dr Leo Lauterbach, Exh. No. 945/P, zawiera fragment korespondencji, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki, dotyczący obejścia cenzury.

Meldunek z dnia 18 czerwca 1918^a

Temat: Obejście cenzury

Nadawca: jeńiec woj. ppor. Adolf Popowski, Kriegsgefangenenlager Csóth bei Pápa, Offiziers-Abteilung, Csóth, pow. Pápa, kom. Veszprem (Węgry), odbiorca: Janina Binkiewicz, Nowa Uszyca, gub. podolska (Rosja), data: 31 V 1918.

„... Czy mogłaby Pani podać mi łaskawie swój adres, na który mógłbym pisywać, gdyż nie chcę ciągle naprzykrzać się panu Węg. **Listy znowu przechodzą przez cenzurę w Wiedniu, jednak postaram się, aby jak najmniej pisać przez cenzurę, gdyż jej powolność jest słynna w całej Europie**^b. ...Wysyłaj co tydzień list przez pana W., będzie je stemplował pieczęcią tamtejszej cenzury (quasi); za tydzień będę je dostawał. **Poza tym, nie wiem, kto śmiał dopisywać uwagi na moich kartach, gdybym wiedział, że robi się to w Wiedniu, to złożyłbym skargę w raporcie Wiemy z doświadczenia, że takie raporty odnoszą bardzo dobry skutek** ... Adresuj tylko tak, jak podaję (Porucznik Adolf Popowski, oficer, Csoť, Węgry) ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 2 karty [pocztowe]”; nie udało się ich odnaleźć.

^b Fragmenty podkreślone ciągłą linią tym samym kolorem atramentu co podpis Lauterbacha pod meldunkiem.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3786 Res. 11923, k. nlb.

Nr 684

1918 lipiec 13, [Wiedeń]. – Pismo Hyperzensur EW975 do Kierownictwa Oddziału Cenzury GZNB wraz z załączoną oryginalną polską korespondencją dotyczącą udziału Polaków w formacjach wojskowych w Rosji.

Temat: Własna kadra wojskowa w polskich legionach w Rosji

w zastępstwie podpis nieczytelny^a

^a Płk Angerer, sprawujący w zastępstwie funkcję Szefa Cenzury GZNB, przesłał w tej sprawie 15 VIII 1918 r. pismo „do k.u.k. Ersatz Baon Kommando des Schützen Reg. Nr. 18”, z 1 załącznikiem.

Nadawca: Józef Sobala, Bielsko (Śląsk),

odbiorca: Józef Paluszkiewicz, 77 pp, 7 kompania, Dubowa Bałka (obecnie część Krzywego Rogu), pow. wierchnodnieprowski, gub. jekaterynosławska (Rosja),

data: 15 [VI?] 1918.

„Szanowny Panie!

Zasyłam serdeczne pozdrowienia i donoszę panu, że jestem w armii⁴⁸⁵ miałem jeden urlop miesiąc a teraz jade na dwa unas jest bardzo dobrze pszy wojsku Lepi jak spoczątku ta dlaczego domnie nie piszesz czyś wyjechał juz z rosyi niemogę się ociebie dowiedzieć pisałem do domu lecz mi napisali że cię nima w domu heba ześ poszed z czerwonom Gwardyjom⁴⁸⁶ jabył tagrze w polskich legijonach w rosyi ale my się trohe z niemcami wtenczas pobawili i tak porozbici⁴⁸⁷ ja odeszedł Jeszcze [Polska] niezginęła.”

Pismo: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

List w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3787 Res. 12185, k. nlb.

Nr 685

1918 lipiec 18, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, w zastępstwie naczelnika grupy podpisał dr Leo Lauterbach, Exh. No. 949/P, zawiera fragment korespondencji, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki, oraz jej wersję w języku polskim w całości dotyczącą planu ucieczki jeńca wojennego.

Meldunek z dnia 18 lipca 1918^a

Temat: Plany ucieczki przetrzymywanego u nas w kraju jeńca wojennego

Nadawca: jeńiec wojenny Józef Pawłowski^b, Dalj, pow. Eszék (Osijek), kom. Verőcze (Węgry), odbiorca: Franciszek Krupieński, wieś Ulatowo, gm. Krzynowłoga Wielka, pow. przasnyski, gub. płocka (Król. Pol.),
data: 22 V 1918^c.

„List pisani d[nia] 22 maja 1918 roku Kochane rodzice j bracia Ja ziwi j zdrowi dzieki bogu tego jwam zicie A co do mojego powrotu to niewiadomo kedj moze sie puscie bez te gori serpniumoze nas przedzej odprawio a jezeli nie to

⁴⁸⁵ W okresie pisania karty pocztowej Józef Sobala służył w 18 pułku strzelców w Bielsku (18. Schützen Regiment).

⁴⁸⁶ Chodzi tu zapewne o Armię Czerwoną – właściwa nazwa Robotniczo Chłopska Armia Czerwona – została utworzona 28 I 1918 r. Stanowiła podstawową część sił zbrojnych (bez marynarki wojennej) Rosji sowieckiej, od 1922 ZSRR.

⁴⁸⁷ Jest tu zapewne mowa o starciu części legionistów Polskiego Korpusu Posiłkowego z wojskami austriackimi pod Rarańczą w nocy z 15 na 16 II 1918 r. Zob. dok. nr 605, przyp. 193.

sam sie puscie wprudus^d na piście mi ci połomski nie przesed do mie A jezeli nie to mi Adres postrcie przez to predko A i odpis Amen do zobaczenia^e zbogiem”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach m.p.

^a Po lewej stronie meldunku u góry odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”; na dole pod tekstem stempel: „GZNB. Zensurabteilung, präs. 18/7 1918/ Nr. Res. 12081 Blg. 1”.

^b Odmiennosć nazwisk rodziców i syna w adresach może sugerować, iż nadawca (syn) występował pod pseudonimem.

^c Opracowujący nagłówek mylnie podał datę: winno być 1918, a nie 1917 r.

^d Fragment podkreślony linią ciągłą tym samym kolorem atramentu co podpis Lauterbacha pod meldunkiem.

^e Na piśmie obiegowym dokumentu znajduje się adnotacja Oddziału Cenzury, dotycząca posłania meldunku: „do żandarmerii w Niżkowie”, z 20 VII 1918 r.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Korespondencja w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3787 Res. 12081, k. nlb.

Nr 686

1918 lipiec 18, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, w zastępstwie naczelnika grupy podpisał dr Leo Lauterbach, Exh. No. 950/P, zawiera fragment karty pocztowej, ocenzurowany i przetłumaczony na język niemiecki, oraz pisma Oddziału Cenzury do starostw powiatowych we Lwowie i Bilsku, dotyczące rzekomego przetrzymywania austriackiego obywatela w niemieckiej niewoli.

Meldunek z dnia 18 lipca 1918^a

Temat: Przetrzymywanie rzekomego austriackiego obywatela w niemieckiej niewoli

Nadawca: jeniec cywilny Michał Romanow, nr 88/244, Skalmierzyce [Szczypiorno], pow. kaliski, gub. kaliska (Król. Pol.),

odbiorca: Tanka Romanow, Mikłaszów, poczta Winniki, pow. lwowski (Galicja),

data: 4 VI 1918.

„... Kochana Matko! Jak wiesz, ja i Ojciec przebywamy w Prusach jako jeńcy... Prosimy Cię, abyś podjęła kroki, aby nas jak najszybciej wypuszczono do domu.

Przetrzymują nas tutaj, bo nie wiedzą, że jesteśmy austriackimi poddanymi. Teraz idę do pracy, Ojciec zostaje w obozie ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach m.p.

C. i k. Starostwo Powiatowe w Lwowie, przekazano z prośbą o informację, czy przekazane przez nadawcę

Do: Cesarsko-Królewskie Starostwo Powiatowe w Bilko slachecko, dnia 11 sierpnia 1918, Lwów.

Po przeprowadzeniu dochodzenia donosi się, że urodzony w roku 1867 w Mikłaszowie i tam zamieszkały gospodarz Michał Romanow wraz ze swoim urodzonym również w Mikłaszowie w roku 1900 i tam zamieszkałym synem Stefanem Romanowem wyemigrował w roku 1915 do Rosji i podczas powrotu z Rosji w roku 1918 do Galicji został aresztowany i internowany przez niemieckie dowództwo wojskowe.

kpt. Wasylejko m.p.

Cesarsko-Królewskie Starostwo we Lwowie

Pod. 14./VIII 1918. L.057484

Cesarsko-Królewskie Starostwo Powiatowe we Lwowie

Z1.57484/18

Lwów, dnia 25.08.1918

Przekazuje się do Centralnego Wspólnego Biura Rejestracyjnego, Oddział Cenzury, w Wiedniu wraz z załączonym raportem żandarmerii do dalszych urzędowych czynności.

Radca Cesarsko-Królewskiego Namiestnictwa

Przekazuje się do: Cesarsko-Królewskie Ministerstwo Wojny, Wydział X ds. Jeńców Wojennych, w celu ewentualnej interwencji w Ministerstwie Wojny w Berlinie.

Wiedeń, 5 września 1918

płk Angerer m.p.

3 załączniki

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”.

Nr 687

1918 lipiec 18, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, w zastępstwie naczelnika grupy podpisał dr Leo Lauterbach, Exh. No. 951/P, zawiera fragment listu, ocenzonego i przetłumaczonego na język niemiecki, dotyczący powoływania Polaków poddanych austriackich do amerykańskiej armii we Francji.

Meldunek z dnia 18 lipca 1918^a

Temat: Powoływanie Austriaków do amerykańskiej armii we Francji⁴⁸⁸

Nadawca: Józef J. Kuta, 128 pp⁴⁸⁹, amerykańskie siły zbrojne we Francji, Prauthot, dep. Haute-Marne [Górna Marna] (Francja),
odbiorca: Józef Kuta, Żukowice Nowe, pow. tarnowski (Galicja),
data: 22 III 1918.

„... Kochani Rodzice! Powodzi mi się tak, jak się zwykle powodzi w amerykańskiej armii, to znaczy powodzi mi się bardzo dobrze. Stacjonuję we Francji ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach m.p.

Ministerialna Komisja w c. i k. Ministerstwie Wojny. Przedkłada się w rozumieniu decyzji do Wydziału X ds. Jeńców Wojennych. Wiedeń, 9 września 1918. Płk Angerer m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 list”.

Meldunek i pisma Oddziału Cenzury: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3787 Res. 12082, k. nlb.

⁴⁸⁸ Załączone pismo do Ministerstwa Wojny „Korespondencja żołnierzy amerykańskich do rodziców lub rodzeństwa – obywateli austro-węgierskich” z lipca 1918 r. podejmuje temat tego typu korespondencji, przychodzącej z Francji i zaadresowanej do monarchii. Z listów tych nie wynikało, czy ich autorzy już uzyskali obywatelstwo amerykańskie, czy wstąpili do armii USA dobrowolnie, czy też zostali przymusowo zwerbowani. Oddział Cenzury zapytywał więc, czy takie listy mają być przedkładane Wydziałowi X Ministerstwa Wojny. Powyżej załączono przykładowy list.

⁴⁸⁹ 128 pułk piechoty armii Stanów Zjednoczonych (128th Infantry Regiment) – jednostka armii federalnej pochodząca ze stanu Wisconsin, powstała w trakcie wojny secesyjnej. Uczestniczyła we wszystkich konfliktach zbrojnych, w których USA brały udział w XIX i XX w. Podczas I wojny światowej jako część 32 Dywizji Piechoty wzięła udział w kilku dużych kampaniach na terenie Alzacji, Aisne-Marne, Oise-Aisne i Meuse-Argonne.

Nr 688

1918 lipiec 19, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, w zastępstwie naczelnika grupy podpisał dr Leo Lauterbach, Exh. No. 948/P, zawiera fragment listu, ocenzonego i przetłumaczonego na język niemiecki i jego wersję w języku polskim w całości, z oznaczeniami ocenzonego, dotyczący ucieczki jeńca wojennego Polaka z armii rosyjskiej przebywającego w Monarchii.

Meldunek z dnia 19 lipca 1918^a

Temat: Plany ucieczki przebywającego u nas w kraju jeńca wojennego

Nadawca: jeńiec woj. Marian Ozdobiński, adres: Maria Kuczerowa, ul Przybysławy 36, Žižkov (Czechy),

odbiorca: Roman Ozdobiński, ul. Mławska nr 206, Przasnysz, gub. płocka (Król. Pol.),

data: 1 VII 1918.

„Niżkow^b 1/VII 18 roku

Kochany Ojciec

Co jest w tym że ja od ojca niemogę listu odebrać pisałem już z tego miejsca w którym ja obecnie jeźdem już dosyć listów i w każdym liście podaję swój adres, a odpowiedzi żadnej niema, czy ojciec moich listów nie otrzymują, czy może ojciec się gniewa na mnie że ja pisałem o pieniądze, przecież ja pisałem już w drugich listach, że pieniędzy już niepotrzebuję, ja chciałem żeczywiście, ponieważ ja myślałem iść do domu, więc w ucieczce pieniądze są potrzebne, ale sam niewiem co mam robić by uciekać, czy czekać czasu, aż sami puszczą, więc prosiłbym Kochanego ojca, napisać mnie, czy jest już kto w domu z ucieczki czy też nie i jeżeli uciecz do domu czy zabierają nazad, czy też już siedzi w domu, więc prosił-bym Koch. ojca opisać mnie to wszystko, bo ja mam zamiar uciekać, tylko nie wiem co mam robić ryzykować czy też nie, bo teraz bardzo dużo rosyjskich jeńców ucieka do domów, ja już bym ryzykował, ale jeszcze czekam może puszczą na ową prośbę co ojciec mnie pisał oniej.

A teraz niech ojciec będzie tak dobry, czy wuj Bolek przyjechał już z Rossji czy też nie, bo słyszałem, że już dużo powróciło cywilnych z Rossji do swych domów, więc prosiłbym Koch. ojca bardzo jak najprędzej mnie to wszystko opisać. Całuję wszystkich i pozostajcie szczęśliwi

Marian

Adres mój [j.w.]

Maria Kuczerowa, No. 36, Niżkow, u Przybysławy

Czechy, Austrija

Proszę o jakprętrzy odpis

Pieniędzy żadnych proszę nie przysyłać”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 list”.

^b Prawdopodobnie chodzi o miejscowość Žižkov (obecnie część Pragi).

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

List w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3787 Res. 12081, k. nlb.

Nr 689

1918 lipiec 19, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, w zastępstwie naczelnika grupy podpisał dr Leo Lauterbach, Exh. No. 895/5 P, dotyczy wysyłki świadectwa urodzenia, świadectwa chrztu i „potwierdzenia obywatelstwa” do jeńca wojennego w Anglii.

Meldunek z dnia 19 lipca 1918^a

Temat: Wysyłka dokumentów do jeńca wojennego w Anglii

Nadawca: Magda Leskow, Cieniawa, pow. grybowski (Galicja),

odbiorca: jeńiec woj. Dmytro Leskow, 3280 Knockaloe Aliens Camp, Isle of Man (Wielka Brytania),

data: brak.

1. Świadectwo urodzenia i świadectwo chrztu (po łacinie)
 2. Potwierdzenie obywatelstwa przez gminę Cieniawa, właściwej dla wyżej wspomnianej osoby, skąd wyjechał do Ameryki na roboty i do tej pory nie powrócił
- 2 czerwca 1918

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 list”, a z prawej odesłanie: „Ad Abt. D. Res. No. 3628”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3747 Res. 4387, k. 414.

Nr 690

1918 lipiec 19, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, w zastępstwie naczelnika grupy podpisał dr Leo Lauterbach, Exh. No. 952/P, dotyczy związków jeńca wojennego z ruchem czechosłowackim w Rosji.

Meldunek z dnia 19 lipca 1918^a

Temat: Rzekome wstąpienie jeńca wojennego do Czechosłowaków w Rosji

Nadawca: J. Janek (?), Weselije Terni, pow. wierchnodnieprowski, gub. jekaterynosławska (Rosja),
odbiorca: Rosa Zika, Siemensstrasse 73, Wiedeń XXI (Austria),
data: 12 IV 1918.

„... Proszę nie pisać już do męża na adres Rudnik Harin, gdyż on czując się związany sprawą czechosłowacką odszedł niezauważony jeszcze w lutym i nic nam o tym nie powiedział ... znajomy pana Zika: J. Janek ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”, której w aktach sprawy brak.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3787 Res. 12083, k. nlb.

Nr 691

1918 lipiec 19, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, w zastępstwie naczelnika grupy podpisał dr Leo Lauterbach, Exh. No. 953/P, zawiera fragment karty pocztowej, ocenzurowany i przetłumaczony na język niemiecki, dotyczy dezercji jeńca wojennego.

Meldunek z dnia 19 lipca 1918^a

Temat: Próba dezercji jeńca po powrocie do domu

Nadawca: Władysław Bałomowski, Sandomierz, gub. radomska (Król. Pol.),
odbiorca: Józef Sanaka, Wołostaja^b, gub. włodzimierska (Rosja),
data: 10 VI 1918.

„... Byłem przez 2 miesiące w domu, teraz uciekłem z domu, gdyż chcieli mnie zabrać do wojska; obecnie przebywam w Sandomierzu (Królestwo Polskie), później spróbuję przedostać się do Szwecji, do Ciebie. Czy mi się to uda?”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach m.p.

Do Cesarsko-Królewskiego Dowództwa Powiatowego w Radomiu. Przekazano do wiadomości i do dalszego postępowania. Wiedeń, 22 lipca 1918, 1 karta pocztowa⁴⁹⁰ w zastępstwie płk Angerer^c.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”; w prawym górnym rogu stempel na odwrotnej stronie: „GZNB. Zensurabteilung, präs. 8/7 1918/ Nr. Res. 12082 Blg. 1”.

^b Miejscowość nieodnaleziona.

^c Odręczny podpis płk. Angerera, który w tym czasie zastępował Szefa Oddziału Cenzury GZNB.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.

Pismo do powiatu: oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3787 Res. 12082, k. nlb.

Nr 692

1918 lipiec 19, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, podpisany w zastępstwie naczelnika grupy przez dr. Leo Lauterbacha, Exh. No. 954/P, załącza oryginalny list w języku polskim, z zaznaczeniem fragmentu ocenzonego i przetłumaczonego na język niemiecki, zawierający prośbę o wsparcie internowanego aspiranta na oficera I Brygady Legionów Polskich.

Meldunek z dnia 19 lipca 1918^a

Temat: Podanie o wsparcie internowanego cudzoziemca

1. Nadawca: intern. asp. na oficera I Brygady LP Eugeniusz Turski, Internierungslager Katzenau⁴⁹¹, barak 50, pow. Linz (Górna Austria), odbiorca: Polski Komitet Pomocy im. Henryka Sienkiewicza⁴⁹², Vevey, kanton Vaud (Szwajcaria), data: 1 VI 1918.

⁴⁹⁰ Wskazuje to, iż karta ta została załączona do pisma przesłanego do „Dowództwa komendy obwodowej w Radomiu”.

⁴⁹¹ Na części adresowanej koperty odbito podłużny stempel: „K.u.k. Interniertenlager «Interniert Ausländer» Katzenau”.

⁴⁹² Właściwa nazwa: Komitet Generalny Pomocy Ofiarom Wojny w Polsce. Zob. T. 3, dok. nr 269, przyp. 132.

„Katzenau dnia 1.VI.1918 r.

Podpisany, Eugeniusz Turski uczeń VIII kl gimnazjalnej – polak ur 16/X 1895 r. w Paryżu w Francji obecnie internowany jako tamtejszy poddany, w obozie Katzenau via Linz Austria prosi uprzejmie Komitet im. Henryka Sienkiewicza o łaskawe i szybkie zaopiekowanie się nim celem dalszego się kształcenia jak również lepszego się odżywiania gdyż za 1 Koronę 50 halerzy które otrzymuję z komendy obozu – zupełnie nie wystarczają – a znikąd żadnej pomocy nie otrzymuję choć przez 8 miesięcy jestem już internowany. żywię nadzieję iż prośba moja zostanie przyjęta i przez Czerwony Krzyż na ręce Komitetu Francuskiego pomocy, będącego w Katzenau w obozie (od którego nic nie otrzymuję dlatego że służyłem w szeregach I Brygady Legionów Polskich) otrzymam tą drogą chociaż skromny upominek.

Eugeniusz Turski

P.S. Przepraszam bardzo iż piszę ołówkiem ale doprawdy nie mam na atrament.”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

Uwaga: Klauzula (prawo) do wglądu nie dotyczy tego listu. Podlega on zatrzymaniu zgodnie z Komunikatem 188⁴⁹³

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 list”.

2. Nadawca: intern. asp. na oficera I Brygady LP Eugeniusz Turski, Internierungslager Katzenau, barak 50, Katzenau, pow. Linz (Górna Austria), odbiorca: Redakcja „Kuriera Codziennego”⁴⁹⁴, ul. Basztowa, Kraków (Galicja), data: 4 VI 1918.

„Do Szanownej Redakcji „Kuriera Codziennego”
Galicja, Kraków, ul. Basztowa

Katzenau 4. VI 1918

Niedaleko za miastem Linz stoją baraki dla internowanych a miejscowość nazywa się Katzenau.

⁴⁹³ Niestety nie udało się odnaleźć Komunikatu nr 188 w zasobach aktowych GZNB w Kriegsarchiv.

⁴⁹⁴ „Kurier Codzienny” – chodzi o „Ilustrowany Kurier Codzienny” – dziennik wydawany w Krakowie (1910–1939), założony przez Mariana Dąbrowskiego, miał charakter polityczno-informacyjny, reprezentował linię polityczną PSL, w 1912 r. osiągnął nakład 40 tys. egzemplarzy; pierwszy dziennik, który ze swymi licznymi dodatkami (np. „Kurier Literacko-Naukowy”, „Kurier Kobiety”) wyszedł na rynek ogólnopolski. Zob. *Historia prasy polskiej...*, t. 2, s. 127, 144, 165, 172.

Napotkać tu można wszystkie narody świata, a więc i biali i czarni, czerwoni i żółci. Najmniej jest Polaków bo zaledwie ośmiu (8) Legionistów, którzy po ostatnich wypadkach w Legionach zostali internowani.

Internowani, Legioniści w Katzenau, kilkakrotnie pisali do dzienników jak również do komitetów pomocy ale jakoś nikt nic nie odpowiada. Czy mieliby iść już w zapomnienie?...

Życie w tym obozie jest ciężkie. Nie czytając może przez półtora miesiąca książek polskich ni dzienników a z dnia na dzień oczekując pomocy z kraju, której do tego czasu nie ma, ulegają szerczącemu się robactwu nabawiając się przy tym choroby, bo i co mają robić o pustych żołądkach? Otrzymywane pieniądze z Komendy austriackiej w kwocie 1 K. 50 h. na jeden dzień nie pozwalają im nawet na kupienie kawałka chleba, który dziś więcej kosztuje⁴⁹⁵.

Tęsknota za krajem co dzień staje się silniejszą i zimno nam tu na obcej ziemi wśród ludzi ... smutno... I czyby nie można było im pomóc?... Zaledwie ośmiu (8) jest ich w Katzenau więc tą drogą proszą jeszcze raz organizacje opiekuńcze Legionów lub inne osoby by zechciały się nimi zająć o ile możliwości jak najszybciej. Mając nadzieję i wiarę społeczeństwo sądząc że tym razem zostanie za dość ich życzeniu uczynione i prośba dotrze do tych którzy w krótkim czasie odwiedzą internowanych w Katzenau.

Racz przyjąć Szanowny Panie Redaktorze i umieść prośbę naszą w swym piśmie, za co zgóry Ci serdecznie dziękujemy.

Cześć! W imieniu kolegów E. Turski asp. ofic. b. L. P.

Internowani w obozie w Katzenau

asp. ofic. Eug. Turski, plut. Rakoński, szeregowi: Wójcik Paweł, Opaliński Adam, Wojnowski Andrzej, Małowiecki Mieczysław, Helman Henryk, Jaśko Ferdynand”

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

List nr 1 w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3787 Res. 12086⁴⁹⁶, k. nlb.

Korespondencja nr 2 w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3760 Res. 5189, k. nlb.

⁴⁹⁵ Na temat trudnych warunków panujących w obozach na terenie Austro-Węgier, gdzie przebywali Polacy zob. zwł. Z. Lasocki, *Polacy w austriackich obozach...*

⁴⁹⁶ Zachował się jeszcze jeden list Eugeniusza Turskiego, z tym samym numerem porządkowym na kopercie: „Exh. No. 954/P”, ale bez przyporządkowania do określonego meldunku. Jest on pisany w imieniu ośmiu internowanych żołnierzy Legionów Polskich w Katzenau, z prośbą o pomoc w ciężkich warunkach panujących w obozie.

Nr 693

1918 lipiec 19, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, podpisany w zastępstwie naczelnika grupy przez dr. Leo Lauterbacha, Exh. No. 954/P, zawiera fragment karty pocztowej, ocenzonej i przetłumaczony na język niemiecki, informujący jeńca wojennego w Rosji, że może być uznany za dezertera.

Meldunek z dnia 19 lipca 1918^a

Temat: Zawiadomienie jeńca wojennego w Rosji, że jest ścigany z powodu dezercji

Nadawca: Antonina Szymańska, Czerмна, poczta Świecany, pow. jasielski (Galicja),
odbiorca: jeńec woj. Stanisław Szymański, Perm (Rosja),
data: 6 VI 1918.

„... Twój list, w którym piszesz, że jedziesz do domu, bardzo mnie zaniepokoił, gdyż, jak tylko wrócisz do domu to z pewnością żandarmi przekażą Cię wojsku, gdyż wpisali Cię już do protokołu; będzie dobrze, jeśli Cię nie potraktują jako dezertera ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”, a w prawym odesłanie: „Ad Abt. D. Exh. No. 10352”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3782 Res. 10352, k. nlb.

Nr 694

1918 lipiec 27, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, podpisany w zastępstwie naczelnika grupy przez dr. Leo Lauterbacha, Exh. No. 956/P, informujący o nadejściu z opóźnieniem kilkuset kart pocztowych z obozów jeńckich do Królestwa Polskiego.

Meldunek z dnia 27 lipca 1918^a

Temat: Karty, które przysły z opóźnieniem z niemieckich obozów jeńców wojennych

W ostatnim czasie do tutejszego urzędu wpłynęło kilkaset kartek pochodzących z różnych niemieckich obozów jeńców wojennych do (austriackiego lub niemieckiego) obszaru okupacyjnego w zaborze rosyjskim i wszystkie z roku 1917. Ponieważ wiele z tych kart (np. numery 1–4, 13–17) posiadają stemple cenzury, powstaje przypuszczenie, że ta poczta w swoim czasie została wysłana pomyłkowo przez niemieckie placówki do Rosji i teraz stamtąd powraca.

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach m.p.

Załącznik – 17 kart⁴⁹⁷

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 17 kart [pocztowych]”, które zachowały się w aktach w postaci oryginałów w języku polskim. U dołu meldunku odcisnięto stempel: „GZNB, Zensurabteilung, präS. 27.7.1918 Nr Res. 12119”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3787 Res. 12119, k. nlb.

Nr 695

1918 czerwiec 18, [Wiedeń]. – Meldunek dotyczący statystyki korespondencji naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, Exh. No. 796/16 P, podpisane z upoważnienia Wallacha za miesiąc maj 1918 r. W miesiącu maju nastąpił po okresie spadku wzrost korespondencji i wynosił 133 575 sztuk. Wpływ korespondencji krajowej (66%) znacznie przewyższał zagraniczną (34%). W przesyłaniu kart pocztowych utrzymała się nadal dominująca tendencja w porównaniu z listami. Korespondencje zostały rozdzielone i rozdysponowane według jednolitych zasad tematycznych i geograficznych.

Meldunek z dnia 18 czerwca 1918^a

Temat: Statystyka za miesiąc maj 1918

OGÓLNY PRZEGLĄD

I. WPŁYNEŁO

133 575

II. WYDANO

⁴⁹⁷ Zachowane oryginały tych 17 korespondencji dotyczą prawie wyłącznie spraw rodzinnych. Nie zostały one włączone do wydawnictwa, gdyż nie były przedmiotem opracowania przez struktury Polskich Grup Cenzury.

A) Opracowano:

1. Przekazano	97 867 = 86,5%		
2. Wykorzystano	41 = 0,03%		
3. Uporządkowano	825 = 0,72%		
4. Zatrzymano/ocenzurowano	368 = 0,32%		
5. Zapytania, nekrologii, itp.	655 = 0,32%	99 559	

B) Wyłączono:

6. Obce	5 949 = 5,2%		
7. Niewłaściwie przesłano	7 612 = 6,7%	13 561	113 120

STATYSTYKA SPECJALNA

I. WPLYNĘŁO

Wpływająca korespondencja dzieli się na:

	Kartki	Listy	Razem	Maj	Kwiecień
a) Poczta zagraniczna	43 550	1 875	45 425 =	34% wobec	11%
b) Poczta krajowa	<u>68 050</u>	<u>20 100</u>	<u>88 150</u> =	66% wobec	89%
	111 600	21 975	133 575		

W każdej z tych kategorii korespondencji można wyróżnić:

	Kartki	Listy	Razem	Maj	Kwiecień
a)					
1) Z Rosji od naszych jeńców wojennych	11 850	825	12 675 =	9,5% wobec	2%
2) Z Włoch, Francji itp. od naszych jeńców wojennych	<u>31 700</u>	<u>1 050</u>	<u>32 750</u> =	24,5% wobec	8,77%
	43 550	1 875	45 425		
b)					
1) Z kraju do naszych jeńców wojennych zagranicą	20 000	3 675	23 675 =	17,7% wobec	30,5%
2) Od i do wrogich jeńców wojennych w Monarchii	48 050	15 825	63 875 =	47,8% wobec	57,25%
3) Korespon. uzupełniająca	<u> </u>	<u>600</u>	<u>600</u>	0,44% wobec	0,25%
	68 050	20 100	88 150		

Stosunek liczbowy listów (w odróżnieniu od kartek) do łącznej liczby w każdej kategorii przedstawia się następująco:

Do: a 1) z Rosji 6,5% w maju wobec 11,6% w kwietniu

Do: a 2) z Włoch 3,2% w maju wobec 10% w kwietniu

Do: b 1) z kraju 15% w maju wobec 12,7% w kwietniu

Do: b 2) Korespondencja od i do wrogich jeń. woj. 24,7% w maju wobec 22,4% w kwietniu

Do: b 3) Korespondencja uzupełniająca 100% w maju wobec 100% w kwietniu

II. WYDANO

A) Opracowano

1. Przekazano

Do Grupy Pocztovej przekazano 97 867 sztuk, to jest 86,5% wydanej korespondencji łącznie wobec 88,7% w poprzednim miesiącu.

Liczba ta w podziale na kraje docelowe przedstawia się następująco:

		Maj		Kwiecień
a) Galicja	33 255 =	34%	wobec	18,3%
b) Rosja	2 993 =	3%	wobec	5,8%
c) Ukraina	955 =	0,9%	wobec	2,7%
d) Austria	3 251 =	3,3%	wobec	3,4%
e) Czechy	1 613 =	1,6%	wobec	2,5%
f) Zabór rosyjski, austriacki obszar okupacyjny	11 610 =	11,9%	wobec	15,4%
g) Zabór rosyjski, niemiecki obszar okupacyjny	6 494 =	6,6%	wobec	9%
h) Niemcy	15 962 =	16,3%	wobec	20%
i) Włochy	14 578 =	14,9%	wobec	13,9%
k) Węgry	3 786 =	3,5%	wobec	4,1%
l) Budapeszt	79			
m) Wiedeń	269			
n) Poczta polowa	840			
o) Zagranica	1 000			
p) Bośnia	332			
q) Serbia	28			
r) Stacje jeńców wojennych	713			
s) Korespondencja uzupełniająca	84			
t) Rumunia	25			
	<u>97 867</u>			

2. Wykorzystano

Do referentów Kierownictwa Cenzury przekazano 41 Spostrzeżeń, to jest 0,03% wydanej korespondencji łącznie wobec 0,05% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

Do Referatu II	2	Spostrzeżenia
Do Referatu V	2	Spostrzeżenia
Do Referatu VI	5	Spostrzeżeń
Do Referatu VII	2	Spostrzeżenia
Do Referatu VIII	11	Spostrzeżeń
Do Referatu XVI	7	Spostrzeżeń
Do Referatu XXI	7	Spostrzeżeń
Do Referatu XXIV	5	Spostrzeżeń
	41	wobec 62 w poprzednim miesiącu

3. Uporządkowano

Do uporządkowania przekazano 825 sztuk, to jest 0,72% wobec 1,19% w miesiącu kwietniu, z następujących przyczyn:

	Maj	Kwiecień
a) Informacje wojskowe (K 163 ⁴⁹⁸ , 195 ⁴⁹⁹)	591 = 73,8%	wobec 78,7%
b) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 28cd)	32 = 4%	wobec 3,3%
c) Informacje od jeńców wojennych z oddziałów roboczych (K 182)	5 = 0,6	wobec 3,2
d) Skargi od jeńców wojennych (§ 28g)	0 = 0%	wobec 0,28%
e) Informacje o charakterze politycznym (§ 28cd) ⁵⁰⁰	162 = 20%	wobec 15,3%
f) Informacje o charakterze wojskowym (§ 28a) ⁵⁰¹	0 = 0%	wobec 0%
g) Treść obraźliwa	15 = 1,8%	wobec 0%
h) Odradzanie powrotu do domu (K 224)	20 = 2,5%	
	<u>825</u>	

4. Zatrzymano/ocenzurowano

Liczba przypadków zatrzymania/ocenzurowania wynosiła 458 sztuk, to jest 0,4% wydanej korespondencji łącznie wobec 0,74% w poprzednim miesiącu.

Jako przyczyny zatrzymania/ocenzurowania przyjmuje się:

	Maj	Kwiecień
a) Odesłano	73 = 18%	wobec 11%
b) Jeńcy wojenni i cywilni między sobą (§ 19b)	224 = 56%	wobec 50%
c) Z frontu (K 163)	59 = 14,7%	wobec 9,3%
d) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 24c)	3 = 0,75%	wobec 0,6%
e) Podejrzane i niezrozumiałe	6 = 1,5%	wobec 7%
f) Widokówki (§ 19a)	9 = 2%	wobec 10%
g) Pośrednictwo (K 270)	9 = 2%	wobec 1,7%
h) Niemożliwe do przekazania (K 199)	33 = 8%	wobec 7,5%
i) Treść obraźliwa	1 = 0,25%	wobec 0,25%
k) Skargi od wrogich jeń. woj. (§ 24c)	0 = 0%	wobec 0%
l) Informacje o charakterze politycznym (§ 24a)	24 = 6%	wobec 10%
m) Informacje o charakterze wojskowym (§ 24a)	0 = 0%	wobec 0%
n) Puste	9 = 2%	wobec 2,1%
o) Odradzenie powrotu do domu	8 = 2%	
	<u>458</u>	

⁴⁹⁸ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

⁴⁹⁹ Zob. T. 4, dok. nr 556, przyp. 88.

⁵⁰⁰ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 33.

⁵⁰¹ Zob. T. 4, dok. nr 622, przyp. 293.

5. Zapytania, nekrologi itp.

Zgodnie z Komunikatem 160⁵⁰² do Grupy Pocztowej lub do Kancelarii Prezydialnej przekazano 368 sztuk, to jest 0,32% wobec 0,52% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

			Maj		Kwiecień
a) Zapytania o własnych żołnierzy	29	=	7,8%	wobec	9,7%
b) Zapytania o wrogich żołnierzy	9	=	2,4%	wobec	0,5%
c) Korespondencja z Czerwonym Krzyżem	0	=	0%	wobec	0%
d) Niepełny adres własnych jeńców wojennych	58	=	15,7%	wobec	6,6%
e) Niepełny adres wrogich jeńców wojennych	267	=	72%	wobec	85,6%
f) Nekrologi	5	=	1,3%	wobec	0%
	<u>368</u>				

B. Wyłączono

6. Korespondencja w językach obcych

Jako korespondencję w innym języku niż język polski do Grupy Sortowania przekazano 5949 sztuk, to jest 5,2% wydanej korespondencji łącznie wobec 4,8% w poprzednim miesiącu. Z tego 2554 sztuk, to jest 43,2% przypadało na korespondencję w języku ukraińskim wobec 45,6% w poprzednim miesiącu.

7. Niewłaściwie przesłano

Łączna liczba 7612 sztuk, to jest 6,7% wobec 3,9% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

			Maj		Kwiecień
a) Cenzura w Budapeszcie	0	=	0%	wobec	0,52%
b) Niewłaściwie przesłano z wrogiego kraju	43	=	0,5%	wobec	0,3%
c) Pozostała niewłaściwie przesłana koresp.	7569	=	99,5%	wobec	99,7%
	<u>7612</u>				

naczelnik grupy: z up. Wallach

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”. Pod sprawozdaniem z lewej strony odbito podłużny stempel: „GZNB. Zensurabteilung, prä. 18/6 1918 Nr. Res. 8307 Blg.”

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3777 Res. 8307, k. nlb.

⁵⁰² T. 4, dok. nr 522, przyp. 30.

Nr 696

1918 lipiec 17, [Wiedeń]. – Meldunek dotyczący statystyki korespondencji naczelnika Polskiej Grupy Cenzury, podpisane: z upoważnienia dr Leo Lauterbach, Exh. No. 796/17 P, za miesiąc czerwiec 1918 r. Wpływ korespondencji wykazał nadal tendencję wzrostową i wynosił w miesiącu czerwcu 184 625 sztuk. Przeważała wciąż korespondencja wewnętrzna (110 575) nad zagraniczną (74 050), ale wzrost nastąpił w obu tych działach. Korespondencje zostały rozdzielone i rozdysponowane według jednolitych prawideł tematycznych i geograficznych – przyjętych w pierwszym tego typu sprawozdaniu.

Meldunek z dnia 17 lipca 1918^a

Temat: Statystyka za miesiąc czerwiec 1918

OGÓLNY PRZEGLĄD

I. WPLYNĘŁO				184 625
II. WYDANO				
A) Opracowano:				
1. Przekazano	132 508	= 87%		
2. Wykorzystano	40	= 0,02%		
3. Uporządkowano	1 320	= 0,87%		
4. Zatrzymano/ocenzurowano	538	= 0,35%		
5. Zapytania, nekrologi itp.	592	= 0,38%		134 998
B) Wyłączono:				
8. Obce	10 499	= 6,8%		
9. Niewłaściwie przesłano	6 706	= 4,4%	17 205	152 203

STATYSTYKA SPECJALNA

I. WPLYNĘŁO

Wpływająca korespondencja dzieli się na:

	Kartki	Listy	Razem	=	Czerwiec	wobec	Maj
a) Poczta zagraniczna	71 700	2 350	74 050	=	40%	wobec	34%
b) Poczta krajowa	86 550	24 025	110 575	=	60%	wobec	66%
	158 250	26 375	184 625				

W każdej z tych kategorii korespondencji można wyróżnić:

	Kartki	Listy	Razem	=	Czerwiec	wobec	Maj
a)							
1) Z Rosji od naszych jeńców wojennych	26 600	2 075	28 675	=	15,5%	wobec	9,5%

2) Z Włoch, Francji itp. od naszych jeńców wojennych	$\frac{45\ 100}{71\ 700}$	$\frac{275}{2\ 350}$	$\frac{45\ 375}{74\ 050} =$	24,5%	wobec	24,5%
b)						
1) Z kraju do naszych jeńców wojennych zagranicą	37 700	5 850	43 550 =	23,5%	wobec	17,7%
2) Od i do wrogich jeńców wojennych w Monarchii	48 850	17 625	66 475 =	36%	wobec	47,8%
3. Koresp. uzupełniająca	$\frac{\quad}{86\ 550}$	$\frac{550}{24\ 025}$	$\frac{550}{110\ 575}$	0,29%	wobec	0,44%

Stosunek liczbowy listów (w odróżnieniu od kart) do łącznej liczby w każdej z tych kategorii przedstawia się następująco:

Do: a 1) Z Rosji 7,3% w czerwcu wobec 6,5% w maju

Do: a 2) Z Włoch 0,6% w czerwcu wobec 3,2% w maju

Do: b 1) Z kraju 13,4% w czerwcu wobec 15% w maju

Do: b 2) Koresp. od i do wrogich jeńców wojennych 26,5% w czerwcu wobec 24,7% w maju

Do: b 3) Korespondencja uzupełniająca 100% w czerwcu wobec 100% w maju

II. WYDANO

A) Opracowano

1. Przekazano

Do Grupy Pocztovej przekazano 132 508 sztuk, to jest 87% wydanej korespondencji łącznie wobec 86,5% w poprzednim miesiącu.

Liczba ta w podziale na kraje docelowe przedstawia się następująco:

		Czerwiec	wobec	Maj
a) Galicja	54 961 =	41,4%	wobec	34%
b) Rosja	2 741 =	2%	wobec	3%
c) Ukraina	382 =	0,28%	wobec	0,9%
d) Austria	5 867 =	4,4%	wobec	3,3%
e) Czechy	1 441 =	1%	wobec	1,6%
f) Zabór rosyjski, austriacki obszar okupacyjny	10 243 =	7,7%	wobec	11,9%
g) Zabór rosyjski, niemiecki obszar okupacyjny	5 940 =	4,4%	wobec	6,6%
h) Niemcy	21 332 =	16,1%	wobec	16,3%
i) Włochy	21 861 =	16,4%	wobec	14,9%
k) Węgry	3 520 =	2,6%	wobec	3,5%
l) Budapeszt	104			
m) Wiedeń	289			
n) Poczta polowa	1 340			
o) Zagranica	1 398			

p) Bośnia	324
q) Serbia	56
r) Stacje jeńców wojennych	600
s) Korespondencja uzupełniająca	88
t) Rumunia	21
	<u>132 508</u>

2. Wykorzystano

Do referentów Oddziału Cenzury przekazano 40 sztuk Spostrzeżeń, to jest 0,02% wydanej korespondencji łącznie wobec 0,03% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

Do Referatu V	4 Spostrzeżenia
Do Referatu VI	12 Spostrzeżenia
Do Referatu XVI	15 Spostrzeżeń
Do Referatu XXI	4 Spostrzeżenia
Do Referatu XXIV	5 Spostrzeżeń
	55 wobec 40 w poprzednim miesiącu

3. Uporządkowano

Do uporządkowania przekazano 1320 sztuk, to jest 0,87% wobec 0,72% w miesiącu maju, a mianowicie z następujących przyczyn:

	Ma	Kwiecień
a) Informacje wojskowe (K 163 ⁵⁰³ , 195 ⁵⁰⁴)	1023 = 78,7%	wobec 73,8%
b) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 28cd)	68 = 5,1%	wobec 4%
c) Informacje od jeń. woj. z oddz. roboczych (K 182)	0 = 0%	wobec 0,6%
d) Skargi od jeńców wojennych (§ 28g)	15 = 1,1%	wobec 0%
e) Informacje o charakterze politycznym (§ 28cd) ⁵⁰⁵	48 = 3,6%	wobec 20%
f) Informacje o charakterze wojskowym (§ 28a) ⁵⁰⁶	0 = 0%	wobec 0%
g) Treść obraźliwa	18 = 1,3%	wobec 1,8%
h) Odradzanie powrotu do domu (K 224)	<u>148</u> = 11,2%	wobec 2,5%
	1320	

4. Zatrzymano/ocenzurowano

Liczba przypadków zatrzymania/ocenzurowania wynosiła 538 sztuk, to jest 0,35% wydanej korespondencji łącznie wobec 0,4% w poprzednim miesiącu.

Jako powody zatrzymania/ocenzurowania przyjmuje się:

⁵⁰³ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

⁵⁰⁴ Zob. T. 4, dok. nr 556, przyp. 88.

⁵⁰⁵ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 33.

⁵⁰⁶ Zob. T. 4, dok. nr 622, przyp. 293.

		Czerwiec		Maj
a) Odesłano	115 =	21,3%	wobec	18%
b) Jeńcy woj. i cywilni między sobą (§ 19b)	120 =	22,3%	wobec	56%
c) Z frontu (K 163)	77 =	14,3%	wobec	14,7%
d) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 24c)	20 =	3,8%	wobec	0,75%
e) Podejrzane i niezrozumiałe	6 =	1,1%	wobec	1,5%
f) Widokówki (§ 19a)	31 =	5,8%	wobec	2%
g) Pośrednictwo (K 270)	4 =	0,74	wobec	2%
h) Niemożliwe do przekazania (K 199)	79 =	14,7%	wobec	8%
i) Treść obraźliwa	6 =	1,1%	wobec	0,25%
k) Skargi od wrogich jeń. woj. (§ 24c)	0 =	0%	wobec	0%
l) Informacje o charakterze politycznym (§ 24a)	18 =	3,3%	wobec	6%
m) Informacje o charakterze wojskowym (§ 24a)	0 =	0%	wobec	0%
n) Puste	40 =	7,3%	wobec	2%
o) Odradzanie powrotu do domu	<u>21</u> =	3,9%	wobec	2%
	538			

5. Zapytania, nekrologi itp.

Zgodnie z Komunikatem 160⁵⁰⁷ do Grupy Pocztowej lub do Kancelarii Prezydialnej przekazano 592 sztuk, to jest 0,38% wobec 0,32% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

		Czerwiec		Maj
a) Zapytania o własnych żołnierzy	37 =	6,2%	wobec	7,8%
b) Zapytania o wrogich żołnierzy	7 =	1,2%	wobec	2,4%
c) Korespondencja z Czerwonym Krzyżem	2 =	0,33%	wobec	0%
d) Niepełny adres własnych jeńców wojennych	65 =	10,9%	wobec	15,5%
e) Niepełny adres wrogich jeńców wojennych	478 =	80,7%	wobec	72%
f) Nekrologi	<u>3</u> =	0,5%	wobec	1,3%
	592			

B. Wyłączono

6. Korespondencja w językach obcych

Jako korespondencję w innym języku niż język polski do Grupy Sortowania przekazano 10 499 sztuk, to jest 6,8% wydanej korespondencji łącznie wobec 5,5% w poprzednim miesiącu. Z tego 5199 sztuk, to jest 49,9% przypadało na korespondencję w języku ukraińskim wobec 43,2% w poprzednim miesiącu.

⁵⁰⁷ T. 4, dok. nr 522, przyp. 30.

7. Niewłaściwie przesłano

Łączna liczba 6706 sztuk, to jest 4,4% wobec 6,7% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

		Czerwiec		Maj
a) Cenzura w Budapeszcie	0	=	0%	wobec 0,52%
b) Niewłaściwie przesłane z wrogiego kraju	230	=	3,4%	wobec 0,5%
c) Pozostała niewłaściwie przesłana koresp.	<u>6476</u>	=	96,6%	wobec 99,5%
	6706			

naczelnik grupy: z up. [Leo] Lauterbach

^a W lewym górnym rogu meldunku na stronie tytułowej odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”. Pod sprawozdaniem z lewej strony odbito podłużny stempel: „GZNB. Zensurabteilung, präs. 18/7 1918 Nr. Res. 8307 Blg.”

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3777 Res. 8307, k. nlb.

Nr 697

1918 sierpień 29, [Wiedeń]. – Meldunek dotyczący statystyki korespondencji Polskiej Grupy Cenzury, podpisane: z upoważnienia dr Leo Lauterbach, Exh. No. 796/18 P, za miesiąc lipiec 1918 r. Napływ korespondencji znów nieznacznie wzrósł i wynosił 197 800 sztuk. Natomiast napływ korespondencji zagranicznej (59%) znacznie przewyższył krajowy (41%). Korespondencje zostały rozdzielone i rozdysponowane według jednolitych zasad tematycznych i geograficznych – przyjętych w pierwszym tego typu sprawozdaniu.

Meldunek z dnia 29 sierpnia 1918^a

Temat: Statystyka za miesiąc lipiec 1918

OGÓLNY PRZEGLĄD

I. WPLYNĘŁO 197 800

II. WYDANO

A) Opracowano:

1. Przekazano	148 720 = 87%
2. Wykorzystano	55 = 0,03%
3. Uporządkowano	881 = 0,51%
4. Zatrzymano/uporządkowano	536 = 0,31%

4a. Zatrzymana korespondencja na Ukrainę	1 048 = 0,61			
5. Zapytania, nekrologi itp.	501 = 0,28%	151 741		
B) Wyłączono:				
8. Obce	10 937 = 6,4%			
9. Niewłaściwie przesłano	8 135 = 4,7%	19 072	170 813	

STATYSTYKA SPECJALNA

I. WPŁYNEŁO

Wpływająca korespondencja dzieli się na:

	Kartki	Listy	Razem		Lipiec		Czerwiec
a) Poczta zagranicz.	110 000	6 525	116 525	=	59%	wobec	40%
b) Poczta krajowa	<u>65 950</u>	<u>15 325</u>	<u>81 275</u>	=	41%	wobec	60%
	175 950	21 850	197 800				

W każdej z tych kategorii korespondencji można wyróżnić:

	Kartki	Listy	Razem		Lipiec		Czerwiec
a)							
1) Z Rosji od naszych jeńców wojennych	73 700	5 725	79 425	=	40%	wobec	55%
2) Z Włoch, Francji itp. od naszych jeńców wojennych	<u>36 300</u>	<u>800</u>	<u>37 100</u>	=	18,8%	wobec	24,5%
	71 700	2 350	74 050				
b)							
1) Z kraju do naszych jeńców wojennych zagranicą	28 600	4 775	33 375	=	16,8%	wobec	23,5%
2) Od i do wrogich jeńców wojennych w Monarchii	37 350	10 375	47 725	=	24,2%	wobec	36%
3) Koresp. uzupełniająca	<u> </u>	<u>175</u>	<u>175</u>		0,09%	wobec	0,29%
	65 950	15 325	81 275				

Stosunek liczbowy listów (w odróżnieniu od kart) do łącznej liczby w każdej kategorii przedstawia się następująco:

Do: a 1) Z Rosji 7,32% w lipcu wobec 7,3% w czerwcu

Do: a 2) Z Włoch 2,1% w lipcu wobec 0,6% w czerwcu

Do: b 1) Z kraju 14,3% w lipcu wobec 13,4% w czerwcu

Do: b 2) Koresp. od i do wrogich jeń. woj. 21,7% w lipcu wobec 26,5% w czerwcu

Do: b 3) Korespondencja uzupełniająca 100% w lipcu wobec 100% w czerwcu

II. WYDANO

A) Opracowano

1. Przekazano

Do Grupy Pocztovej przekazano 148 720 sztuk, to jest 87% wydanej korespondencji łącznie wobec 86,5% w poprzednim miesiącu.

Liczba ta w podziale na kraje docelowe przedstawia się następująco:

		Lipiec		Czerwiec
a) Galicja	84 119	= 56,6%	wobec	41,4%
b) Rosja	2 741	= 1,8%	wobec	2%
c) Ukraina	234	= 0,15%	wobec	0,28%
d) Austria	5 122	= 3,4%	wobec	4,4%
e) Czechy	1 157	= 0,7%	wobec	1%
f) Zabór rosyjski, austriacki obszar okupacyjny	7 390	= 4,9%	wobec	4,7%
g) Zabór rosyjski, niemiecki obszar okupacyjny	4 161	= 2,8%	wobec	4,4%
h) Niemcy	20 337	= 13,6%	wobec	16,1%
i) Włochy	17 914	= 12%	wobec	16,4%
k) Węgry	2 534	= 1,7%	wobec	2,6%
l) Budapeszt	79			
m) Wiedeń	645			
n) Poczta polowa	785			
o) Zagranica	937			
p) Bośnia	305			
q) Serbia	34			
r) Stacje jeńców wojennych	445			
s) Korespondencja uzupełniająca	81			
t) Rumunia	0			
	<u>148 720</u>			

2. Wykorzystano

Do referentów K[ierownictwa] C[enzury] przekazano 55 Spostrzeżeń, to jest 0,03% wydanej korespondencji łącznie wobec 0,02% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

Do Referatu V	10	Spostrzeżeń
Do Referatu VI	15	Spostrzeżeń
Do Referatu VII	3	Spostrzeżenia
Do Referatu XIII	1	Spostrzeżenie
Do Referatu XVI	14	Spostrzeżeń
Do Referatu XXI	7	Spostrzeżeń
Do Referatu XXIV	5	Spostrzeżeń
	55	wobec 40 w poprzednim miesiącu

3. Uporządkowano

Do uporządkowania przekazano 881 sztuk, to jest 0,51% wobec 0,87% w miesiącu czerwcu, z następujących przyczyn:

	Lipiec	Czerwiec
a) Informacje wojskowe (K 163 ⁵⁰⁸ , 195 ⁵⁰⁹)	396 = 45%	wobec 78,7%
b) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 28d)	272 = 30,9%	wobec 5,1%
c) Informacje od jeń. woj. z oddz. roboczych (K 182)	0 = 0%	wobec 0,6%
d) Skargi od jeńców wojennych (§ 28g)	0 = 0%	wobec 1,1%
e) Informacje o charakterze politycznym (§ 28cd) ⁵¹⁰	32 = 3,6%	wobec 3,6%
f) Informacje o charakterze wojskowym (§ 28a) ⁵¹¹	0 = 0%	wobec 0%
g) Treść obraźliwa	0 = 0%	wobec 1,3%
h) Odradzanie powrotu do domu (K 224)	181 = 20,5%	wobec 11,2%
	<u>881</u>	

4. Zatrzymano/ocenzurowano

Liczba przypadków zatrzymania/ocenzurowania wynosiła 536 sztuk, to jest 0,31% wydanej korespondencji łącznie wobec 0,35% w poprzednim miesiącu.

Jako powody zatrzymania/ocenzurowania przyjmuje się:

	Lipiec	Czerwiec
a) Odesłano	303 = 56,4%	wobec 21,3%
b) Jeńcy wojenni i cywilny między sobą (§ 19b)	10 = 1,9%	wobec 22,5%
c) Z frontu (K 163)	65 = 12%	wobec 14,3%
d) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 24c)	30 = 5,5%	wobec 3,8%
e) Podejrzone i niezrozumiałe	1 = 0,1%	wobec 1,1%
f) Widokówki (§ 19a)	4 = 0,7%	wobec 5,8%
g) Pośrednictwo (K 270)	4 = 0,7%	wobec 0,74%
h) Niemożliwe do przekazania (K 199)	69 = 12,3%	wobec 14,7%
i) Treść obraźliwa	2 = 0,25%	wobec 1,1%
k) Skargi od wrogich jeńców.woj. (§ 24c)	0 = 0%	wobec 0%
l) Informacje o charakterze politycznym (§ 24a)	12 = 2,2%	wobec 3,3%
m) Informacje o charakterze wojskowym (§ 24a)	0 = 0%	wobec 0%
n) Puste	22 = 4,1%	wobec 7,3%
o) Odradzanie powrotu do domu	14 = 2,6%	wobec 3,9%
	<u>536</u>	

⁵⁰⁸ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

⁵⁰⁹ Zob. T. 4, dok. nr 556, przyp. 88.

⁵¹⁰ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 33.

⁵¹¹ Zob. T. 4, dok. nr 622, przyp. 293.

4.a Zatrzymana korespondencja wysyłana na Ukrainę

Zgodnie z Komunikatem 272⁵¹² 1 048 sztuk, to jest 0,61% skierowanej na Ukrainę wydanej korespondencji łącznie zatrzymano w Grupie.

5. Zapytania, nekrologi itp.

Zgodnie z Komunikatem 160⁵¹³ do Grupy Pocztowej lub do Kancelarii Prezydialnej przekazano: 501 sztuk, to jest 0,28% wobec 0,38% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

		Lipiec	wobec	Czerwiec
a) Zapytania o własnych żołnierzy	50 =	10%	wobec	6,2%
b) Zapytania o wrogich żołnierzy	1 =	0,2%	wobec	0,33%
c) Korespondencja z Czerwonym Krzyżem	1 =	0,2%	wobec	0,33%
d) Niepełny adres własnych jeńców wojennych	57 =	11,3%	wobec	10,9%
e) Niepełny adres wrogich jeńców wojennych	392 =	78,5%	wobec	80,7%
f) Nekrologi	<u>0</u> =	0%	wobec	0,5%
	501			

B. Wyłączono

6. Korespondencja w językach obcych

Jako korespondencję w innym języku niż język polski do Grupy Sortowania przekazano 10 937 sztuk, to jest 6,4% wydanej korespondencji łącznie wobec 6,8% w poprzednim miesiącu. Z tego 5689 sztuk, to jest 52,2%, przypadało na korespondencję w języku ukraińskim wobec 49,9% w poprzednim miesiącu.

7. Niewłaściwie przesłano

Łączna liczba 8135 sztuk, to jest 4,7%, wobec 4,4% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

		Lipiec	wobec	Czerwiec
a) Cenzura w Budapeszcie	0 =	0%	wobec	0,52%
b) Niewłaściwie przesłane z wrogiego kraju	22 =	0,2%	wobec	3,4%
c) Pozostała niewłaściwie przesłana koresp.	<u>8113</u> =	99,8%	wobec	96,6%
	8135			

naczelnik grupy: z up. [Leo] Lauterbach

⁵¹² W dokumencie błędna numeracja komunikatu – chodzi o Komunikat nr 227 z 15 VI 1918 r. Komunikat ten wprowadzał w życie zarządzenie Naczelnego Dowództwa, dopuszczając komunikację pocztową między jeńcami rosyjskimi w monarchii a ich bliskimi na Ukrainie. Tego rodzaju listy należało kierować do Grupy Pocztowej z adnotacją „Na Ukrainę”. Zaznaczano jednakże, że korespondencje do jeńców austro-węgierskich przebywających na Ukrainie nie zostały jeszcze dopuszczone, stąd należało je dalej zatrzymywać w grupach. ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3757 Res. 4999.

⁵¹³ T. 4, dok. nr 522, przyp. 30.

^a W lewym górnym rogu na stronie tytułowej odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”. Pod sprawozdaniem z lewej strony odbito podłużny stempel: „GZNB. Zensurabteilung, präs. 31/8 1918 Nr. Res. 8307”.

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3777 Res. 8307, k. nlb.

Nr 698

1918 wrzesień 30, Wiedeń. – Sprawozdanie za miesiące sierpień–wrzesień, „sprawa polska”, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Referat XVI/23, omawiające 11 fragmentów korespondencji w języku polskim, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki, obejmujących okres od 11 II do 1 IX 1918 r. Osiecimski-Czapski donosi o trudnościach w terminowym sporządzaniu sprawozdań miesięcznych z powodu niedostatecznej ilości danych niezbędnych przy ich sporządzaniu, napływania informacji z opóźnieniem i ich tematycznego rozproszenia. Korespondenci z kraju piszą o niepowodzeniach niemieckich na froncie zachodnim, jeńcy polscy z Rosji o krytycznym stosunku do bolszewików, legionista z Ukrainy, któremu udało się przebić z częścią II Brygady LP pod Rarańczą na rosyjską stronę frontu, o połączeniu się z II Korpusem Polskim i wspólnym marszu w kierunku Murmańska, a jeńcy Polacy we Włoszech i Francji o działalności kulturalnej w obozach, podejmowaniu pracy zarobkowej i wstępowaniu do Armii Polskiej we Francji.

Sprawa polska. Sprawozdanie za sierpień–wrzesień 1918^a

Kraj

Żadne wydarzenie z ubiegłego czasu nie zdołało wyrwać nadawców korespondencji z ich **politycznej** bierności i małomówności. Pojedyncze, oszczędne wypowiedzi świadczą o **wzrastającym radykalizmie**.

Najnowsza sytuacja niemieckich oddziałów na froncie zachodnim jest komentowana z uszczypliwą ironią, za którą kryje się zwykła satysfakcja oraz **sceptyczna ocena niemieckich szans** (1).

Jednemu jeńcowi wojennemu w Rosji przesłano **ostrzeżenie**, aby nie zapalał się do **bolszewików**, przede wszystkim dlatego, że oni nie opowiadają się za sprawą polską (2).

Rosja

Napływające stamtąd doniesienia są w większości już nieaktualne, jednak dają orientację w nastrojach panujących wśród polskich jeńców wojennych.

Polskie Stronnictwo Ludowe⁵¹⁴ otrzymało zgodę na **wystąpienie z Koła Polskiego** i potępia umiarkowaną taktykę większości klubu (3).

Bolszewizm i jego polskie odpowiedniki są **odrzucone** nawet przez jeńców wojennych o lewicowych poglądach (4).

Głosy jeńców wojennych w sprawie ich zamiaru odnośnie powrotu do Monarchii są zróżnicowane. Podczas gdy jedni są zniechęceni strachem przed nową służbą na froncie (5), są jednak i tacy, którzy z dumą twierdzą, że Polacy (w odróżnieniu od węgierskich, czeskich a nawet niemieckich żołnierzy) są w większości **gotowi powrócić do domu** (6).

Ukraina

Wysłana przez byłego legionistę kartka wskazuje, że **II Brygada Polskich Legionów**, która przeszła na stronę wroga, **udając się w nieznanym kierunku** znalazła się w Jampolu (Podole), gdzie się ponoć połączyła z II Korpusem Polskim z Rosji⁵¹⁵ (7).

Włochy i Francja

Rosnący pod wpływem tamtejszych gazet radykalizm można wyczytać z listu jeńca wojennego oficera, który kieruje **ostre oskarżenia** przeciwko konserwatystom jako obecnym władcom Galicji (8).

Obóz jeńców wojennych w **Santa Maria** (Capua Vetera) jest wskazywany jako właściwy **punkt koncentracyjny** dla przebywających we Włoszech jeńców wojennych Polaków. Mają tam organizację o złożonej strukturze, która jednak zajmuje się raczej sprawami kulturalnymi niż politycznymi i pomimo pewnej autonomii posiada tylko niewielki stopień swobody. Jako protektora wskazuje się byłego wszechpolskiego posła Zamorskiego⁵¹⁶. List nie zawiera (choć był przeznaczony do Francji) żadnych wypowiedzi, któreby były skierowane przeciwko Monarchii (9).

W sprawie **wstępowania** do armii polskiej opinie są podzielone. Obok tych, którzy wstępują dobrowolnie (10), są również przeciwnicy armii (11).

Wiedeń, 30 września 1918

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Szef Cenzury^b [GZNB]

⁵¹⁴ Jest tu mowa o Polskim Stronnictwie Ludowym – Lewica działającym od rozłamu w galicyjskim PSL w 1913 r. Do Koła Polskiego postowie PSL-Lewica wchodzili od grudnia 1917 do maja 1918 r.

⁵¹⁵ O przebicciu się w nocy z 15 na 16 II 1918 r. pod Rarańczą części II Brygady (wchodzącej wówczas w skład Polskiego Korpusu Posiłkowego) na rosyjską stronę frontu, połączeniu się z II Korpusem Polskim oraz wspólnym marszu w kierunku Murmańska zob. T. 4, dok. nr 677, przyp. 475, 476.

⁵¹⁶ Mowa o Janie Zamorskim (1874–1948). Zob. T. 4, dok. nr 577, przyp. 155.

^a Meldunek z 31 VIII 1918 r. podpisany, w zastępstwie referenta Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, przez dr. Leo Lauterbacha, donosi, że nie sporządzono sprawozdania za miesiąc sierpień 1918 r. z powodu niedostatecznej ilości korespondencji. W prawym górnym rogu na stronie tytułowej sprawozdania za sierpień–wrzesień 1918 r. napis na maszynie: „Referat XVI/23, rtm. hrabia Osiecimski-Czapski”. W lewym górnym rogu odbito stempel: „GZNB. Zensurabteilung”, präs. – „9/10 [191]8 Res. 5228”. Tym samym charakterem pisma i kolorem atramentu adnotacja odręczna: „Übermittelt an: 10 Kgf [Wydział X ds. Jeńców Wojennych w Ministerstwie Wojny], Ev[identz] B[ureau], M[inisterial] K[ommission]/K[riegs] M[inisterium]” oraz „Beilage 2”. Być może wspomniane dwa załączniki dotyczyły tekstów wysłanych do wyżej wymienionych struktur wojskowych. Na poszczególne miesiące przypadało: w lutym, marcu, maju, lipcu, sierpniu, wrześniu i niedatowane – po 1 korespondencji, w kwietniu, czerwcu – po 2. Ten najdłuższy, ponad 7-miesięczny okres gromadzenia korespondencji, stanowiący podstawę analizy omawianego sprawozdania, wynikał z zakłóceń funkcjonowania poczty rosyjskiej po rewolucji bolszewickiej oraz z okresowego wstrzymania korespondencji jeńców wojennych – Polaków we Włoszech. W aktach PGC znajduje się ponadto sześć korespondencji, które – oprócz fragmentów ocenizowanych i przetłumaczonych na język niemiecki – zachowały się w całości w postaci oryginałów w języku polskim. Są one oznaczone numerami: 3, 5, 7, 9, 10, 11. Publikujemy je w wersji oryginalnej w całości, z zaznaczeniem w nich fragmentów ocenizowanych i przetłumaczonych na język niemiecki.

^b Odcisnięty stempel: „Zensurleiter” i poniżej niego odręczny podpis: [Teodor] Primavesi.

Załącznik do sprawozdania za sierpień–wrzesień 1918 r., Referat XVI/23, zawiera 6 oryginalnych korespondencji w języku polskim oraz 5 fragmentów ocenizowanych

1. Nadawca: Piotrowski, Lwów (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. kadet asp. Tadeusz Cyprian, campo di prigionieri di guerra S.[anta] Maria,
C.[apua] V[etere], prow. Caserta, Kampania (Włochy),
data: brak.

„... Znowu będziemy się bić. Ale nie wszyscy. Jak piszą niemieckie gazety na zachodzie wycofamy się aż do Renu, gdyż nie potrzebujemy terenu. Jak to człowiek na wojnie traci swoją ambicję: chociaż właściwie nie można tego tak jednoznacznie stwierdzić. To wszystko to jest nowoczesna strategia. Możemy przecież wygrzmocić Amerykanów w Berlinie. Chyba, że by nie było na to miejsca, gdyż oni by tam już bili Japończyków. W Berlinie byłoby nawet lepiej – pisze inna gazeta, gdyż nie potrzeba tak daleko maszerować, jak np. do Paryża. Nie mówiłbym nic w tej sprawie, gdyż nie znam się na strategii. Niech się biją, gdzie chcą, byle nie we Lwowie ...”

2. Nadawca: Zofia Łagan, Miękinia, poczta Krzeszowice, pow. chrzanowski (Galicja),
odbiorca: jeniec woj. Jan Nowak, Pietrozawodsk, gub. ołoniecka (Rosja),
data: 1 IX 1918.

„... Swoje obydwie kartki pisałeś pod wpływem jakiegoś rewolucyjnego entuzjazmu, ja jednak boję się o Ciebie, gdyż piszesz, że rząd bolszewików upada, Ty jednak

chcesz się dać porwać, potem możesz za to zapłacić. Nie podzielałam Twojego zapału dla dobrej sprawy, przecież po co oni są? Roman pisze do nas, że tak czy owak nie są oni przychylni sprawie polskiej. Co Wam tam pisze «Ruska Prawda»⁵¹⁷ jest nieprawdą, gdyż u nas nie ma takich perspektyw. Wierzymy mocno w Polskę, że powstanie z popiołów i z grobów, wielka i potężna i oczywiście demokratyczna ...”

3. Nadawca: jeniec woj. Grzybowski, łagier wojennoplennych Arzamas, gub. niżnonowogrodzka (Rosja),
odbiorca: poseł do austriackiej Rady Państwa Jan Kubik⁵¹⁸, Janowice, pow. bialski (Galicja),
data: 8 V1918^a.

Arzamas 8/5 1918

„Szanowny Panie!

Wyczytałem w naszych emigracyjnych gazetach, że Pan nie mogąc nadal pozostać w Kole, które prowadzi tak dwulicową politykę i zaprzeda je interesa narodowe, wystąpił z jego składu. Oby wszyscy postąpili podobnie, szepnęli kurz ze obuwi swoich i oddalili się jak najwięcej od tego gnoju i bagna, którego smrody zatrują nas aż tutaj. Jedni bronią, drudzy potepiają. Szkoda bronić, nie zasługują na to. Ciężko się wybrać do domu, gdy tam taki nastrój. Czy tego wymaga państwowo twórcza praca jak to piszą niektóre nasze pisma np. «Echo polskie» z Moskwy. Pozdrowienia i ukłony z oddali zasyła^b

Grzybowski”

^a Na stronie adresowej karty pocztowej odbito stempel: „Polnische Zensurgruppe”, z numerem kolejnym: „XVI/510”.

^b Fragment dopisany tym samym charakterem pisma na lewym marginesie karty pocztowej.

4. Nadawca: jeniec woj. Franciszek Jaroszyński, łagier wojennoplennych Carycyn, gub. saratowska (Rosja),
odbiorca: dr Maurycy Jaroszyński, Szczucin, pow. dąbrowski (Galicja),
data: 11 II 1918.

„... W niewoli wojennej przeszedłem również poważny rozwój – na początku w sprawach społecznych poszedłem bardzo w lewo, ostudziły mnie eksperymenty bolszewizmu, straszliwe skutki rządów mas. W ogólnej orientacji sympatyzuję z tutejszymi demokratami; na początku solidaryzowałem się z naszymi lewicującymi

⁵¹⁷ Prawdopodobnie chodzi tu o dziennik rosyjski „Prawda”; wydawany od 1912 r. w Moskwie jako organ prasowy bolszewików.

⁵¹⁸ Jan Kubik (1859–1918) – działacz ruchu ludowego, publicysta, początkowo związany z działalnością ks. Stanisława Stojalowskiego, od 1897 r. poseł do austriackiej Rady Państwa w kolejnych kadencjach, od 1901 członek galicyjskiego Stronnictwa Ludowego, od 1913 PSL-Lewica; szerzej zob. SBDRL, s. 215.

żołnierzami, jednakże, naśladowanie przez nich bolszewickich wzorców, których nie mogę zaakceptować, powoduje że patrzę krytycznie na lewicowców. U nas rządzi S.D.K.P i L.⁵¹⁹, Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy; z którą nie sposób się porozumieć ...”

5. Nadawca: jeniec woj. Władysław Filus, Łobanowskoje, pow. permski, gub. permska (Rosja), odbiorca: Jan Filus, ul. Nowa 147, Jasło (Galicja), data: 10 IV 1918.

„Kwietnia 10go 1918 r.

Kochani Rodzice!

Dziwi mię, że od was tak mało wiadomości Proszę nie krępować się... piszcie co się da tylko! Jestem zdrow – choć broda wyrosła mi na pół łokcia jak «kacapowi» ale nie mnie tutaj za to dobrze. Zresztą umię ślicznie przystosować się do położenia. Niemcy oszukują – jeńców wysyłają, a potem młócić każą Itala! [Włochów] Głupców ma... tylko nie wszystkich. Mnie też tęskno do domu – ale nie pójdę – póki mieczów na pługi nie zamienię Marsowe Syny. Austrya niszczy naszą Galileję i lata wokoło nas jak jaskółka na wiosnę z rychłym pokojem – niegłodna, ma chleb ukraiński?!

Całuję ręce syn Władysław”

6. Nadawca; jeniec woj. Stanisław Welde, Ussuryjsk, obw. nadmorski, okręg Ussuryjski (Rosja), odbiorca: Maria Welde, Wicyń, pow. złoczowski (Galicja), data: 26 IV 1918.

„... Wielu żołnierzy nie chce wracać do domu, najdziwniejsze jest jednak, że bardzo wielu niemieckich żołnierzy pozostaje tutaj – z naszych austriackich są to przeważnie Węgrzy i Czesi. Mogę z dumą powiedzieć, że wśród Polaków tylko bardzo niewielu zamierza pozostać, są to tylko rzemieślnicy. Nie dbamy o to, czy na kogoś kula czeka na francuskim lub na włoskim froncie, czy będzie dane znowu zobaczyć kochane rodziny lub czy w ogóle powrócimy, ważne jest, aby przynajmniej być wśród swoich i nie przynieść wstydu polskiemu imieniu ...”

7. Nadawca: Stanisław [nazwisko nieznane], Jampol^a, gub. podolska (Rosja), odbiorca: Redakcja „Wieku Nowego”, ul. Sokoła 1/4, Lwów (Galicja), data: 9 III 1918^b.

⁵¹⁹ SDKPiL – skrajnie lewicowa partia socjalistyczna, początkowo nosiła nazwę Socjaldemokracja Królestwa Polskiego, powstała w 1893 r. W 1917 r. organizacje SDKPiL powstały w Rosji. Do Komitetu Wykonawczego tej partii w Rosji wchodził m.in.: Stanisław Bobiński, Feliks Dzierżyński, Julian Leszczyński-Leński, Józef Unszlicht. Zob. B. Radlak, *SDKPiL w latach 1914–1917...*

„9 III 918

Szanowna Redakcyo!

Donoszę że II. Brygada Leg[ionów] Pols[kich] maszeruje dalej – cel niezny – na razie zrobiliśmy 300 klm. naturalnie pieszo. Widzieliśmy się z Ilgim Korp[usem] Pol[skim] w Rosyi i maszerujemy dalej raz z nimi ale dopiero z Jampola.

Pozdrowienia dla Lwówianek

Staszek”

^a Wg stempla pocztowego.

^b Na części adresowej karty pocztowej odbito stempel: „Polnische Zensurgruppe”, z numerem kolejnym korespondencji: „XVI/514”.

8. Nadawca: jeniec woj. ppor. Kalikst Piechowicz, campo di prigionieri di guerra Sala Consulina, prow. Salerno, Kampania (Włochy), odbiorca: Stanisław Szyborski, Kraków (Galicja), data: 16 VI 1918.

„... Co tam się dzieje kochanej Galicji^a Czy wszystko jest po staremu? Co porabiają Stańczycy^b i inne stare kozły Galicji? Gdy tutaj o Was czytamy, zdaje się, że tam wszyscy cierpią na kołowaczną. Jak można się tak długo łudzić! Takie są skutki tego niesławnego galicyjskiego wychowania! Jestem wściekły! ...”

^a Adnotacja cenzora: „przekręcenie nazwy w znaczeniu: nagi kraj?”

^b Adnotacja cenzora „określenie polskich konserwatystów”.

9. Nadawca: jeniec woj. działacz „Sokoła” Adam Miszke, campo di prigionieri di guerra per Polacchi Santa Maria Capua Vetera, prow. Caserta, Kampania (Włochy)^a, odbiorca: jeniec woj. Stanisław Szczepanowski, Dépôt de prisonniers de guerre Le Puy-en-Velay, dep. Haute Loire (Francja), data: 29 VII 1918.

„29 lipca 1918

Kochani Rodacy, i my cieszymy się bardzo, że raz przecie będziemy mogli wymieniać myśli i zdania⁵²⁰. Naszemu pośłowi p. Zamorskiemu wiele zawdzięczamy, co do tych austryaków i nieporozumienia to wam wytłómaczę. Obozów polskich mamy we Włoszech właściwie tylko jeden, w innych obozach są pomieszani. S[anta] Maria jest pierwszym. W samym obozie jest nas mało, bo zapotrzebowanie robotnika jest wielkie. A chłop z Galicji pracuje dobrze. Ostatnimi czasy przyszło przeszło 1500 ludzi z frontu

⁵²⁰ List ten był adresowany do ukazującego się w obozie Le Puy „Bulletin de Guerre Polonais” – chodzi o tygodnik „Jeniec” (zob. T. 4, dok. nr 623, przyp. 299), prawdopodobnie z myślą wykorzystania informacji zawartych w korespondencji.

a już 1000 jest na robocie. Jednoroczników jest około 50 w obozie. Ustrój pracy się zmienił o tyle, że zorganizowaliśmy się silnie, mamy Wydział ze szesciu członków, a czteremastu kierowników sekcji – szkoła dla analfabetów, kurs buchhalteryi, szkoła muzyki, Chór, piłka nożna i najważniejsze Sokół to jest zorganizowanie się ludzi gotowych do przelania krwi za Ojczyznę.

Ja dawny sekretarz Towarzystwa oświatowo-narodowego zrzuciłem się z urzędu, obejmując kierownictwo Sokoła i reprezentację na zewnątrz obozu, załatwiając równocześnie korespondencję. Wtym tygodniu napiszę sprawozdanie z dnia 14 lipca, w którym to dniu mieliśmy uroczystość Dąbrowskiego⁵²¹ i Wiec celem omówienia pracy na przyszłość. Ci nowi z frontu są o wiele lepsi do pracy łatwo dają się przerobić, ale ci starzy to są łotry ostatnie, których tylko siłą będzie trzeba zmuszać do pracy. Dostałem także zawiadomienie o wysłaniu książek, których jednak dotychczas nie dostaliśmy. Poświadczenie odbioru odeszłę po nadejściu książek. Dotkliwie daje się nam we znaki brak swobody i trudności porozumiewania się z Komitetem. Czasem trzeba by coś załatwić natychmiast a tu list idzie dwa tygodnie do Rzymu a dwa nazad! Czy dużo macie Polaków z Galicji i z jakich pułków.

Serdeczne pozdrowienia dla wszystkich od wszystkich a w szczególności od moich Sokółów

Adam Miszke”

^a Na adresowej części koperty odbito stempel: „Polnische Zensurgruppe”, z numerem kolejnym: „XVI/517”.

10. Nadawca: jeniec woj. nr 3216 Stanisław Szyszka, Dépôt de prisonniers de guerre Le Puy-en-Velay, dep. Haute Loire (Francja),
odbiorca: Jan Szyszka, Minnesota^a (Stany Zjednoczone),
data: 16 VI 1918.

„Pisany dnia 16 Czerwca 1918

Pierwsze Słowa Listu mego Niech Będze pochwalony Jezus hrystus Nai psod pozdrawiam cie naimilejy Bracie i Bratowa i dzeci i życze wam zdrowia Scescia i powodzenia dobrygo od Pana Boga miłego do Zobaczenia Scesliwego ja jestem Bogu dzienka zdrowy bo zem był wzesły miesiąc kilka dni hory tak ze jesce wmojem zycioł nie byłem hory mocno ja ot wasz List odebrał jesz temu Pietnaście dni zaktory wam Serdecnie dzienkuje a moj Swagier Osuch Wojcieh to zyje spocuntku był na froncie rosyjskiem ateras nie wiem gdzie sie obraca a otych drogich to nie wiem to pozni ci napisze jak bynde PISOŁ do Polski mój kohany Bracie i Bratowo coście mi pisali otyh kosulah to mi dosyć som wrasz tylko

⁵²¹ Uroczystości patriotyczne w związku ze stuleciem śmierci Jana Henryka Dąbrowskiego były obchodzone w kraju i zagranicą.

brakowała jedna para poncho i teczy husteczki ja teraz mam tymczasem kosule dobre Packi to jest lepi do wysyłania gdy som zaszyte bo związane to jest trochę zadelikne teraz wniemcech to idzie gozy som stont Spolskih obozów sie zgłosilo do Polski armi dozo chłopów za ohotnikow azeby rasz tego Lucycpera niemca zmarnować i zapewno sie wkrótkiemcasie skoncy tutaj we francyi można wsistkiego zapiniądze dostac kochany Bracie i Bratowo Prosieł bym Wasz zele byscie mogli mi posyłać packe i hciał bym hentnie spróbować ot waszych krow masła i trohe Syra ale jak byscie wysłali Packe to jom zasycie to lepi cyma i prosze wasz napiscie mi jak imie wasymu cwartemu z dzieci wiency wam teraz niebynde Pisał jak cie jesce rasz pozdrawiam kohany Bracie i Bratowo i dzieci i zyce wam wsistkiego ot Pana Boga miłego dobrogo

Serdecne Pozdrowienie
 Prosze odpisz
 Stanisław Szyszka No 3216
 Depart. P. J. Polonais
 Le Puy – En – Velay
 Hante Soire
 France

John Szyszka
 Avon R. I
 Minnesota
 Nord Amerika”

^a Na adresowej części koperty odbito stempel: „Polnische Zensurgruppe”, z numerem kolejnym korespondencji: „XVI/518”.

11. Nadawca: jeniec woj. Antoni Kopciorski, campo di prigionieri di guerra Alessandria^a, Piemont (Włochy),
 odbiorca: jeniec woj. nr 1601, Ludwik Kopciorski, Dépôt de prisonniers de guerre Montluçon, dep. Allier (Francja),
 data: 12 VIII 1918.

„Kochany bracie!

Najsampierw donoszę Cię że jestem zdrów czego rónierz w zajemnie życzę i teraz bym się chciał Dowiedzieć otwojem zdrowiu i powodzeniu i teraz Kochany Bracie proszę Cię napisz mie czy ty czytasz Polskie Gazety jeśli czytasz tak uważaj co robisz żebyś się nie dał na mówić do niczego pomyśl ty lepiej oprzyszości jeśli ty co więcej wiesz co tam się dzieje to mie napisz w liście i donoszę Cię że zdomu moło poczty otrzymuję i nie mogę Cię napisać Nic ciekawego

Serdeczne Pozdrowienie i czuły uścisk dłoni szle Ci twój wierny brat Antek
Kopciorski
dnia 12 VIII 1918”

^a Na adresowej części karty pocztowej odbito okrągły stempel: „Polnische Zensurgruppe”, z numerem kolejnym korespondencji: „XVI/516”.

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer

referent: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Korespondencje nr 1, 2, 4, 6, 8: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3760 Res. 5235, k. 2–3.

Korespondencja w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3760 Res. 5228, k. 4–5, 9–10, 12, 13, 15.

Nr 699

1918 sierpień 21, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, podpisany w zastępstwie naczelnika grupy przez dr. Leo Lauterbacha, Exh. No. 961/P, zawiera fragment karty pocztowej, ocenzonej i przetłumaczony na język niemiecki, informujący o decyzji jeńca wojennego o pozostaniu w Rosji.

Meldunek z dnia 21 sierpnia 1918^a

Temat: Zamiar jeńca wojennego, aby pozostać w Rosji

Nadawca: jeńiec woj. Adolf Künstler, Krasnoufimsk, gub. permska (Rosja),
odbiorca: Debora Benkendorf, Majnicz, poczta Łąka, pow. samborski (Galicja),
data: 21 V 1918.

„... Wprawdzie zamierzałem jechać do domu, jednak po głębszym zastanowieniu się zdecydowałem, aby tu pozostać, bo przypadkiem powodzi mi się tutaj znakomicie ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i poinformowano: „Załącznik: 1 karta [pocztowa]”; u dołu pod tekstem stempel: „GZNB. Zensurabteilung, prä. 22/8 1918/ Nr. Res. 11526 Blg. 1”. Na piśmie obiegowym adnotacje naczelników grup – niemieckiej: „przedłożyć” Wydziałowi X w Ministerstwie Wojny; to ostatnie: „okólnik” do grup cenzury; Polska

Grupa Cenzury, dr Lauerbach: „Karta będzie skierowana na właściwą drogę”, i na zakończenie adnotacja kierownictwa Cenzury: „do potraktowania zgodnie z załączonym Cyrkularzem z 7 maja 1918”. Niestety nie udało się odnaleźć tego cyrkularza.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.
 ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3785 Res. 11526, k. nlb.

Nr 700

1918 sierpień 21, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, podpisany w zastępstwie naczelnika grupy przez dr. Leo Lauterbacha, Exh. No. 962/P, zawiera fragment karty pocztowej, ocenzonej i przetłumaczonej na język niemiecki i jej oryginał w języku polskim w całości, a także drugą oryginalną korespondencję do tego samego adresata – dotyczące namawiania jeńca wojennego Polaka z armii austro-węgierskiej we Włoszech do emigracji do Ameryki.

Meldunek z dnia 21 sierpnia 1918^a

Temat: Wezwanie do naszych jeńców we Włoszech, aby emigrowali do Ameryki

Nadawca: Zofia Trojan, Błażkowa k. Brzostka, pow. pilzneński (Galicja),
 odbiorca: jeńiec woj. Stanisław Trojan, Z.G.A.M.⁵²² (Włochy),
 data: 16 VII 1918.

„Kochany Synu!

Donoszę ci że my kartki od ciebie dostały na początku Lipca dostałyśmy 4 kartki wszystkie razem, Ciesz się żeś zdrowy, Ja też Bogu dzięki jest dosyć zdrowa, i Ruzia także i bardzo mi cieszy że możesz być namszy św często nie zapominaj o Bogu nigdy – prosz Boga z nami żebyśmy jeszcze mogli wszyscy żyć razem ----^b
 Kochany Synu słyszałyśmy że kto z Was chce z was jechać do Ameryki to go odwozają nam to pisać⁵²³ mówił więc my tej myśli żebyś się meldował do Ameryki⁵²⁴ – Tam byci lepi było powidz że tam masz Braci to cie może puszczą bo wojna się jeszcze nie pretko skończy – a po wojnie mozes się z Ameryki powrócić jak bedziesz chciał dostałam wiadomość żeś piniadze otrzymał i napisz mi jak tam ze żłubkiem czy

⁵²² Nie udało się rozwiązać skrótu.

⁵²³ Informacja ta pochodzi zapewne od pisarza gminnego, który we władzach lokalnych był osobą zazwyczaj najlepiej zorientowaną w przepisach dotyczących społeczności wiejskich. Szerzej zob. *Gmina wiejska...*

⁵²⁴ Wyjazdem jeńców-Polaków do Ameryki, zwłaszcza do USA, Kanady i Francji, były też zainteresowane ośrodki polonijne, które zajmowały się szkoleniem wojskowym Polaków i przesyłaniem ich do Armii Polskiej we Francji. Zob. T. 4, dok. nr 677, przyp. 482, nr 687, przyp. 488 i 489, nr 698, przyp. 520.

bardzo źle u nas już żniwa urodzaje mamy dość ładne tylko siana tonima bo było sucho siana przywieźliśmy w lyterkach⁵²⁵ ziemniaki też mamy ładne ale z wiosny było zimno bardzo ze groch nam całkiem wymaż a miejscami zboże – odpisz nam zaraz czy do tej Ameryki nie chcesz jechać pozdrawiamy cie z Ruzią serdecznie, zostaj nam z Bogiem kochająca Matka”

Nadawca: żołnierz armii austro-węgierskiej na urlopie u matki, Ludwik Trojan, Błazkowa k. Brzostka, pow. pilzneński (Galicja),
odbiorca: jeńiec wojenny, Stanisław Trojan, Z.G.A.M. (Włochy),
data: 16 VII 1918.

„16/7 918 Błazkowa

Drogi Bracie!

Donoszę ci że jestem na urlopie przyjechałem 8 lipca na 11 dni to będę w domu 9 dni 19 mam już być na powrut na miejscu mały urlop ale Bogu dzięki i za to jeszcze bede we wiedniu ze 6 tygodni a potem może dostane jaki dłuższy urlop a po urlopie do kadry –

Smogura Wojtek się ozenił z Ficonka Buzgą w te srode było wesele byłem na weselu bo mnie prosili – Pruchnik Staszek mi mówił żeby ci napisać żebyś sie starał żeby cie do Ameryki odesłali ze oni posyłają kto tylko hce jechać więc ja tej myśli żeby ci tam lepi było bo wojna jeszcze się nieryhło skończy powiedz że tam masz Braci to cie prędy puszczą na urlopie jest dosyć dużo hłopaków Olejczyk Franek i Stasiek i Przewoźniesk zo żyda goncaryk Sta i tych z Rosyi jest dużo niewolników⁵²⁶ dostają po 2 miesiące urlopu i potem idą jeszcze na Frąt Donoszę ci ze Pacaniok Kula też przyszed jest w domu na dwa mieszoce a Staszka jeszcze nima Drogi Bracie donosze ci że mamy Synka Stefcia urodził sie 17 kwietnia już ma 3 miesiace ładnie sie howa i już wielki – teraz cie serdecznie pozdrawiam z żoną i synkiem i pozdrów mi Braci w Ameryce

kochający cie Brat Ludwik”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 2 karty [pocztowe]”; na dole pod tekstem stempel: „GZNB. Zensurabteilung, präs. 22/8 1918/ Nr. Res. 12209 Blg. 2”.

^b Tak w oryginale.

⁵²⁵ Górna część wozu chłopskiego złożona z dwóch bocznych drabin (wóz drabiniasty), służąca do przewozu siana, słomy, snopów zboża.

⁵²⁶ Pod tym określeniem autor korespondencji rozumie zapewne jeńców-Polaków z armii austro-węgierskiej przebywających w niewoli rosyjskiej. Po rewolucji w Rosji i układach brzeskich Niemiec i Austro-Węgier 9 II 1918 r. z Ukraińską Republiką Ludową, a 3 III tr. z Rosją zaczęli oni masowo wracać do kraju. Szerzej zob. zwł. M. Korzeniowski, M. Mądziak, D. Tarasiuk, *Tułaczy los...*

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

Dwie karty pocztowe w języku polskim: oryginał, rękopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3787 Res. 12209, k. nlb.

Nr 701

1918 sierpień 21, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, podpisany w zastępstwie naczelnika grupy przez dr. Leo Lauterbacha, Exh. No. 963/P, zawiera dwa fragmenty listów, wraz z dwoma świadectwami chrztu, do jeńców wojennych Polaków w Rosji i Anglii.

Meldunek z dnia 21 sierpnia 1918^a

Temat: Przesyłanie osobistych dokumentów naszym jeńcom wojennym na Ukrainie lub w Anglii

1. Nadawca: Karol Iwański, Stary Sącz, pow. nowosądecki (Galicja),
odbiorca: Stanisław Antoni Iwański, na adres: Eufrozyna Antonowna Nierowna, Drużkowka, pow. bachmucki, gub. jekaterynosławska (Rosja),
data: 7 VII 1918.

- a) Świadectwo chrztu jeńca wojennego Stanisława Iwańskiego
- b) List towarzyszący (treść bez znaczenia)

2. Nadawca: Zofia Orłowska, Solina, pow. leski (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. Antoni Orłowski, Peel, okręg Glenfaba, Isle of Man (Wielka Brytania),
data: 3 VI 1918.

- a) Świadectwo chrztu

b) „Najdroższy Mężu! Nie mogę pojąć, dlaczego Cię tam trzymają na daremnie, wszyscy chłopci w Twoim wieku są już w domu, ja jednak się [dziwię], że nie wypuszczają starego mężczyzny, u nas ludzie w Twoim wieku nie służą już w wojsku ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 2 listy”, a w prawym odesłanie: „Ad Abt. D. Res. 3628”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3746 Res. 3628, k. 413.

Nr 702

1918 sierpień 21, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, podpisany w zastępstwie naczelnika grupy przez dr. Leo Lauterbacha, Exh. No. 964/P, zawiera obszerny fragment listu informujący m.in. o poszukiwaniach jeńców wojennych oraz o ich powrotach z Rosji.

Meldunek z dnia 21 sierpnia 1918^a

Temat: Wiadomość dla naszego jeńca wojennego, że jest ścigany z powodu wykroczenia o charakterze militarnym, ponadto podejrzany list

Nadawca: Maria Geneja, Radomyśl nad Sanem, pow. tarnobrzegi (Galicja),
odbiorca: jeńiec woj. Zdzisław Geneja, Dépôt de prisonniers de guerre Le Puy-en-Velay, dep. Haute Loire (Francja),
data: 1 VI 1918.

„... Drugiego dnia po Wielkanocy przyszedł żandarm i szukał Ciebie, czy nie jesteś w domu, gdyż w wojsku nie mogą Ciebie znaleźć, pytał się, czy masz majątek, czy dostajemy zapomogę, i wziął ostatnią kartę od Ciebie, w której pisałeś, że starasz się o urlop. Julek chodzi do szkoły, 10 czerwca zdaje egzamin; chodzi do szkoły jako prywatny od października: od marca jest powołany do wojska, jednak «nigdzie go nie można znaleźć», raczej jest w legionach, mówi się, jeśli jest to konieczne ... Gustek miał zamiar uciec z kolegami do Rosji, jednak to się nie udało; został internowany, potem był w szpitalu na Węgrzech i teraz poszedł na włoski front. Z niewoli powrócili do domu Telek Macuga, Janek Samborski, Ferdek Kalikst Borys, Kalita Okoń, Staszek Okoń, na początku maja, oraz wielu innych, są w domu, a raczej «nie ma ich tutaj» ... Piekarczyk jest już w wojsku, był w domu przez 3 tygodnie. Z Julkiem nie wiem co będzie, gdyż już zakosztował, jak to smakuje i mówi, że nie wyobrażał sobie nawet w marzeniach ...”

Za zgodność: dr [Wiktor] Mauer m.p.

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach m.p.

^a W lewym górnym rogu odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe” i podano informację: „Załącznik: 1 list”, a w prawym odesłanie: „Ad Abt. D. Exh. No. 10352”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3782 Res. 10352, k. nlb.

Nr 703

1918 sierpień 31, [Wiedeń]. – Meldunek, podpisany w zastępstwie referenta Polskiej Grupy Cenzury przez dr. Leo Lauterbacha, Referat XVI/9, informujący, iż „z powodu braku materiału o istotnej treści” nie sporządzono referatu miesięcznego za sierpień 1918 r.

Melduje się, że z powodu braku materiału o istotnej treści nie sporządza się sprawozdania za miesiąc sierpień.

referent: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach m.p.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3780 Res. 8768, k. nlb.

Nr 704

1918 wrzesień 6, [Wiedeń]. – Meldunek Polskiej Grupy Cenzury, podpisany w zastępstwie naczelnika grupy przez dr. Leo Lauterbacha, Exh. No. 969/P, na temat: „korespondencja wysłana na Ukrainę. Dotyczy: Komunikatu 227⁵²⁷, Abt. D. R. No. 4999/7”, obejmującej m.in. jeńców zatrudnionych przymusowo w kopalniach będących pod zarządem administracji austro-węgierskiej.

Meldunek z dnia 6 września 1918^a

Temat: Korespondencja wysyłana na Ukrainę (dotyczy Komunikatu nr 227, Abt. D. Res. No. 4999/7)

Realizacja wytycznych zawartych w Komunikacie nr 227 stanowi powód do przedłożenia następujących uwag:

1. W tutejszym urzędzie poczyniono spostrzeżenie, że na Ukrainie przebywają nasi jeńcy wojenni, którzy nie są tam dobrowolnie tylko służą pod dowództwem naszej administracji wojskowej (to znaczy dowództwa kopalni). Dla tych jeńców wojennych możnaby z tego względu poczynić wyjątek z zarządzonego w ustępie 3 zakazie.
2. Ponadto, melduje się, że zgodnie z powyżej cytowanym rozporządzeniem zatrzymana w grupie korespondencja nagromadziła się do tego stopnia, że zaleca się przekazanie jej do jakiegokolwiek placówki ewentualnie należy ją zatrzymać.

⁵²⁷ Por. przyp. 512 do meldunku dotyczącego statystyki korespondencji za miesiąc lipiec 1918 r.

Zgodnie z tymi wywodami może byłoby celowe zastąpić ustęp 3 Komunikatu nr 227 następującym postanowieniem:

„Korespondencję do przebywających na Ukrainie naszych jeńców wojennych należy przekazywać dalej jedynie wówczas, jeśli ci ostatni pełnią tam służbę pod dowództwem naszej administracji wojskowej (np. dowództwo kopalni). W innym wypadku korespondencję należy odesłać do nadawcy (z adnotacją: wymiana w toku) lub, jeśli jego adres nie jest znany, należy zatrzymać/poddać inibicji.”

naczelnik grupy: w zastępstwie dr [Leo] Lauterbach m.p.

^a W lewym górnym rogu meldunku odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”.

Meldunek: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB D, Kart. 3757 Res. 4999, k. nlb.

Nr 705

1918 wrzesień 17, [Wiedeń]. – Uwagi naczelnika Polskiej Grupy Cenzury dotyczące „11 sztuk korespondencji rzekomych dezertersów”, przedłożonych do zaopiniowania naczelnikom grup przez Oddział Cenzury GZNB.

Meldunek z dnia 17 września 1918^a

Temat: 11 sztuk korespondencji rzekomych dezertersów

Z przedłożonych kart wynika co następuje:

Wydaje się, że nadawcy kart 1–9 są austriackimi obywatelami z Austrii, którzy podczas swego pobytu w Rosji (prawdopodobnie jako jeńcy wojenni) wstąpili dobrowolnie do tamtejszego Polskiego Korpusu (nie wynika, czy dobrowolnie)⁵²⁸. Tam przyjęli inne nazwiska i pod tymi nazwiskami dostali się do niemieckiej niewoli. Obecnie zwracają się do swoich rodzin w Galicji z prośbą o przesłanie dokumentów tożsamości poświadczających ich tutejsze obywatelstwo, gdyż mają zamiar zgłosić się do powrotu do Austrii.

Karty 10 i 11 zostały równocześnie wysłane od obydwu jeńców wojennych w Neuhammer^b do prywatnych osób w Galicji, jednakże nadawcy – o ile można

⁵²⁸ Jest tu zapewne mowa o tych żołnierzach I Korpusu Polskiego, którzy w czasie jego rozbrajania przez Niemców w maju–lipcu 1918 r. dostali się do niewoli.

to ocenić po odręcznym piśmie – nie są Galicjanami, lecz Polakami z Królestwa. Pozostała treść korespondencji jest bez znaczenia.

Wiedeń, dnia 17 września 1918

naczelnik grupy

^a W lewym górnym rogu „Uwag kierowników grup” odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”. Odręczna adnotacja Oddziału Cenzury GZNB jest trudna do odczytania.

^b Świętoszów – miejscowość w rej. legnickiej, pow. żagańskim.

Uwagi naczelnika PGC: przekład z języka niemieckiego, kopia, maszynopis.
ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3788 Res. 12315, k. nlb.

Nr 706

[1918] wrzesień 14, [Wiedeń]. – Meldunek dotyczący statystyki korespondencji Polskiej Grupy Cenzury, rtm. Kazimierza Osiecimskiego-Czapskiego, Exh. No. 796/19 P, za miesiąc sierpień 1918 r. Poczta zagraniczna (50,3%) utrzymała się na zbliżonym poziomie do krajowej (49,7%). natomiast napływ kart pocztowych nadal znacznie dominował (162 200) nad listami (25 400).

Meldunek z dnia 14 września 1918^a

Temat: Statystyka za miesiąc sierpień 1918

OGÓLNY PRZEGLĄD

I. WPLYNĘŁO			187 600
II. WYDANO			
A) Opracowano:			
1. Przekazano	154 733 =	86,6%	
2. Wykorzystano	16 =	0,01%	
3. Uporządkowano	1 062 =	0,53%	
4. Zatrzymano/ocenzurowano	1 343 =	0,75%	
4.a Zatrzymana korespondencja na Ukrainę	341 =	0,19	
5. Zapytania, nekrologi, itp.	681 =	0,38%	158 176
B) Wyłączono:			
8. Obce	9 713 =	5,2%	
9. Niewłaściwie przesłano	11 097 =	6,2%	20 414 178 590

STATYSTYKA SPECJALNA

I. WPLYNĘŁO

Wpływ korespondencji dzieli się na:

	Kartki	Listy	Razem		Sierpień		Lipiec
a) Poczta zagraniczna	88 450	5 950	94 400	=	50,3%	wobec	59%
b) Poczta krajowa	<u>73 750</u>	<u>19 450</u>	<u>93 200</u>	=	49,7%	wobec	41%
	162 200	25 400	187 600				

W każdej z tych kategorii można wyróżnić:

	Kartki	Listy	Razem		Sierpień		Lipiec
a)							
1) Z Rosji od naszych jeńców wojennych	69 500	5 850	75 350	=	40,1%	wobec	40%
2) Z Włoch, Francji itp. od naszych jeńców wojennych	<u>18 950</u>	<u>100</u>	<u>19 050</u>	=	10,2%	wobec	18,8%
b)	88 450	5 950	94 400				
1) Z kraju do naszych jeńców wojennych zagranicą	38 050	6 850	44 900	=	23,9%	wobec	16,8%
2) Od i do wrogich jeńców wojennych w Monarchii	35 700	12 300	48 000	=	25,6%	wobec	24,2%
3) Koresp. uzupełniająca	<u> </u>	<u>300</u>	<u>300</u>		0,15%	wobec	0,09%
	73 750	19 450	93 200				

Stosunek liczbowy listów (w odróżnieniu od kart) do łącznej liczby w każdej kategorii przedstawia się następująco:

Do: a 1) Z Rosji 7,7% w sierpniu wobec 7,2% w czerwcu

Do: a 2) Z Włoch 0,5% w sierpniu wobec 2,1% w czerwcu

Do: b 1) Z kraju 15,2% w sierpniu wobec 14,3% w czerwcu

Do: b 2) Koresp. od i do wrogich jeń. woj. 25,6% w sierpniu wobec 21,7% w czerwcu

Do: b 3) Korespondencja uzupełniająca 100% w sierpniu wobec 100% w czerwcu

II. WYDANO

A) Opracowano

1. Przekazano

Do Grupy Pocztovej przekazano 154 733 sztuk, to jest 86,6% wydanej korespondencji łącznie wobec 87% w poprzednim miesiącu.

Liczba ta w podziale na kraje docelowe przedstawia się następująco:

	Sierpień		Lipiec
a) Galicja	76 647	= 49,5%	wobec 56,6%
b) Rosja	6 471	= 4,1%	wobec 1,8%
c) Ukraina	684	= 0,44%	wobec 0,15%

d) Austria	5 836 = 3,8%	wobec	3,4%
e) Czechy	1 289 = 0,8%	wobec	0,7%
f) Zabór rosyjski, austriacki obszar okupacyjny	8 869 = 5,7%	wobec	4,9%
g) Zabór rosyjski, niemiecki obszar okupacyjny	3 764 = 2,3%	wobec	2,8%
h) Niemcy	20 024 = 14,2%	wobec	13,6%
i) Włochy	23 424 = 15,1%	wobec	12%
k) Węgry	2 506 = 1,6%	wobec	1,7%
l) Budapeszt	124		
m) Wiedeń	594		
n) Poczta polowa	646		
o) Zagranica	976		
p) Bośnia	347		
q) Serbia	75		
r) Stacje jeńców wojennych	478		
s) Korespondencja uzupełniająca	61		
t) Rumunia	8		
	<u>154 733</u>		

2. Wykorzystano

Do referentów K[ierownictwa] C[enzury] przekazano 16 Spostrzeżeń, to jest 0,01% wydanej korespondencji łącznie wobec 0,03% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

Do Referatu V	11 Spostrzeżeń
Do Referatu XXI	1 Spostrzeżenie
Do Referatu XXIV	4 Spostrzeżenia
	16 wobec 55 w poprzednim miesiącu

3. Uporządkowano

Do uporządkowania przekazano 1062 sztuk, to jest 0,53% wobec 0,51% w miesiącu czerwcu, z następujących przyczyn:

	Sierpień	Lipiec
a) Informacje wojskowe (K 163 ⁵²⁹ , 195 ⁵³⁰)	619 = 58,3%	Wobec 45%
b) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 28cd)	215 = 20,2%	Wobec 30,9%
c) Informacje od jeń. woj. z oddz. roboczych (K 182)	11 = 0,9%	Wobec 0%
d) Skargi od jeńców wojennych (§ 28g)	0 = 0%	Wobec 0%
e) Informacje o charakterze politycznym (§ 28cd) ⁵³¹	5 = 0,47	Wobec 3,6%
f) Informacje o charakterze wojskowym (§ 28a) ⁵³²	0 = 0%	Wobec 0%
g) Treść obraźliwa	3 = 0,26%	Wobec 0%
h) Odradzanie powrotu do domu (K 224)	209 = 19,6%	Wobec 20,5%

⁵²⁹ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

⁵³⁰ Zob. T. 4, dok. nr 556, przyp. 88.

⁵³¹ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 33.

⁵³² Zob. T. 4, dok. nr 622, przyp. 293.

4. Zatrzymano/ocenzurowano

Liczba przypadków zatrzymania/ocenzurowania wynosiła 1343 sztuk, to jest 0,75% wydanej korespondencji łącznie wobec 0,31% w poprzednim miesiącu.

Jako powody zatrzymania/ocenzurowania przyjmuje się:

	Sierpień		Lipiec
a) Odesłano	840 = 62,5%	wobec	56,4%
b) Jeńcy wojenni i cywilni między sobą (§ 19b)	39 = 1,3%	wobec	1,9%
c) Z frontu (K 163 ⁵³³)	83 = 6%	wobec	12%
d) Skargi o charakterze ekonomicznym (§ 24c)	40 = 2,9%	wobec	5,5%
e) Podejrzane i niezrozumiałe	8 = 0,6%	wobec	0%
f) Widokówki (§ 19a)	21 = 1,5%	wobec	5,8%
g) Pośrednictwo (K 270)	2 = 0,1%	wobec	0,7%
h) Niemożliwe do przekazania (K 199)	200 = 14,9%	wobec	12,3%
i) Treść obraźliwa	5 = 0,3%	wobec	0%
k) Skargi od wrogich jeńców woj. (§ 24c)	0 = 0%	wobec	0%
l) Informacje o charakterze politycznym (§ 24a)	19 = 1,4%	wobec	2,2%
m) Informacje o charakterze wojskowym (§ 24a)	0 = 0%	wobec	0%
n) Puste	35 = 2,6%	wobec	4,1%
o) Odradzanie powrotu do domu	51 = 3,8%	wobec	2,6%
	<u>1343</u>		

4.a Zatrzymana korespondencja wysyłana na Ukrainę

Zgodnie z Komunikatem 272 zatrzymano w Grupie 341 sztuk korespondencji wysyłanej na Ukrainę, to jest 0,19% wydanej korespondencji łącznie.

5. Zapytania, nekrologi itp.

Zgodnie z Komunikatem 160⁵³⁴ do Grupy Pocztowej lub do Kancelarii Prezydialnej przekazano: 681 sztuk, to jest 0,38% wobec 0,28% w poprzednim miesiącu, a mianowicie:

	Sierpień		Lipiec
a) Zapytania o własnych żołnierzy	63 = 9,2%	wobec	10%
b) Zapytania o wrogich żołnierzy	9 = 1,4%	wobec	0,2%
c) Korespondencja z Czerwonym Krzyżem	0 = 0%	wobec	0%
d) Niepełny adres własnych jeńców wojennych	81 = 11,9%	wobec	11,3%
e) Niepełny adres wrogich jeńców wojennych	502 = 73,7%	wobec	78,3%
f) Nekrologi	26 = 3,8%	wobec	0%
	<u>681</u>		

⁵³³ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 32.

⁵³⁴ Zob. T. 4, dok. nr 522, przyp. 30.

B. Wyłączono

6. Korespondencja w językach obcych

Jako korespondencję w innym języku niż język polski do Grupy Sortowania przekazano 9317 sztuk, to jest 5,2% wydanej korespondencji łącznie wobec 6,4% w poprzednim miesiącu. Z tego 4121 sztuk, to jest 44,4%, przypadało na korespondencję w języku ukraińskim wobec 52,2% w poprzednim miesiącu.

7. Niewłaściwie przesłano

Łączną liczbę 8135 sztuk korespondencji, to jest 4,7% wobec 4,4% w poprzednim miesiącu, wyłączono i przekazano do Grupy Pocztovej.

naczelnik grupy: rtm. [Kazimierz] Osiecimski-Czapski

^a Na stronie tytułowej meldunku w lewym górnym rogu odcisnięto stempel: „Polnische Zensurgruppe”. Pod meldunkiem z lewej strony odbito podłużny stempel: „GZNB. Zensurabteilung, präs. 17./9. 1918 Nr 8307 Exh. Blg.”

Sprawozdanie: przekład z języka niemieckiego, oryginał, maszynopis.

ÖStA/KA, FA, AOK GZNB E, Kart. 3777 Res. 8307, k. nlb.

